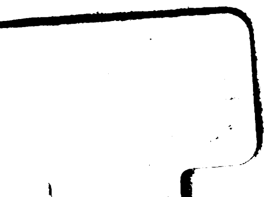

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06660866 6

GEA

Historisk Tidsskrift

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved Selskabets Bestyrelse.

Redigeret

af

C. Molbech,

den historiske Forenings Secretair.

Sjette Bind.

Med et steentrykt Kort.

Kjøbenhavn.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1845.

Fortale.

Med nærværende Bind har Bestyrelsen, af flere Grunde, holdt det for passende, at slutte den første Række af dette Tidsskrift. Allerede den Omstændighed, at Selskabet i meer end et Par Aar ikke har været i Besiddelse af noget fuldstændigt Exemplar af alle hidtil udgivne Bind, (skiøndt trykte overhovedet i et Oplag af 750 Exemplarer) vilde giøre det raadeligt, at fortsætte Tidsskriftet under en anden Form, eller dog i en ny Række af Bind, for at tiltrædende Medlemmer i samme kunne erholde en for sig bestaaende Samling af historiske Arbeider, som dog tillige ved Form og Indhold slutter sig til den tidligere. Bestyrelsen er nemlig ikke af den Mening, at en Forandring af saadan Art, at den væsentlig greb ind i dette Tidsskrifts Plan og Indhold, vilde være ønskelig, være til Fordeel for dets Varighed og videnskabelige Værd, eller for Bevaringen af det Bifald, det hidtil har vundet. Hoved-Formaalet, at tilveiebringe samlede, originale Oplysninger og Bearbeidelser af enkelte Partier i vort Fædrelands indre og ydre Historie og Forfatning i de forskiellige Tider, er saa omfattende, og Stoffet saa langt fra at være udtømt: at det ikkun kan være til Fordeel for Sagen, stadigen at holde et saadant Formaal for Øie og indskrænke sig til dette,

saafremt man tænker paa at udrette noget væsentligt og betydende for historisk Videnskab, Kritik og Fremstilling i en saadan Retning, der af naturlige Grunde altid kan være vis paa at finde nærmere Interesse og Deeltagelse i Landet selv; og hvori man vil være i Stand til, jævnligen at levere nyt Stof for den historiske Kundskab, Viden og Betragtning.

Bestyrelsen ønsker derfor, i det Hele at kunne bevare den samme Charakteer, som hidtil, i det „Nye historiske Tidsskrift“, hvilket den vil lade slutte sig til den første Række, eller til de sex Bind, der siden den danske historiske Forenings Stiftelse i A. 1839 ere udgivne. Det vil være originale Afhandlinger i det danske Sprog, Undersøgelser, Oplysninger og Bidrag af Kildeskrifter, fortrinligen i den danske Histories Kreds, som man vil søge at meddele. At den egentlige historiske Fremstilling og Fortælling af enkelte Tidsrums Begivenheder, eller mærkværdige Personers Levnetshistorie, heller ei ville være udelukkede af det nye Tidsskrift — saalidt som Bidrag til Nordens Historie, udenfor Danmarks, for saavidt som de staae i Forbindelse med denne: følger af Planen for det tidligere, hvortil det vil slutte sig. — At udgive et særskilt Tidsskrift eller Archiv af almindeligt historisk Indhold, som dog ligeledes kun optog originale Arbeider og utrykte Bidrag, vilde Bestyrelsen saa meget mere finde passende for Selskabet, som et saadant for Øieblikket fattes i vor Literatur. Men den har hidtil ikke fundet Anledning eller Bidrag til at begynde et saadant Foretagende; hvorimod den troer at have mere Udsigt til at kunne lade det historiske Tidsskrift afvexle med Udgivelsen af større Skrifter, eller særskilte historiske Arbeider, muligen ogsaa med nye Udgaver af ældre værdifulde Skrifter, som høre til Fædrelandets Historie, være sig den politiske, eller Cultur- og Sproghistorien.

Bestyrelsen er bleven sat i Stand til, i Slutningen af Aaret at udgive 1ste Deel af de „historiske Aarbøger“, der allerede for nogle Aar siden blev bebudet, med en Angivelse af Hensigten med dette Foretagende. (Jvf. Fortalerne til Tidsskriftets

2. og 3. Bind.) Udgiveren af første Deel, (der har paataget sig det dermed forbundne Arbeide, uden at ønske eller modtage nogen Godtgiørelse for samme) er betænkt paa at forberede Materialerne til anden Deel, hvis Indhold fornemmelig vil blive en dansk Chronologie, eller chronologisk ordnet Angivelse af de betydeligste Begivenheder i den danske Stats og Nations Historie. Bestyrelsen ønsker og haaber, at denne Fortsættelse af bemeldte Aarbøger vil kunne udkomme i A. 1847.

Den historiske Forening har i henimod syv Aar, hvori den har bestaaet, ikke savnet Deeltagelse og Understøttelse i Fædrelandet, og det er allene ved en saadan, at den hidtil har kunnet virke. Ved Indskrænkning af Udgifterne til det Nødvendige og ved Orden i Selskabets Pengesager, har Bestyrelsen, uagtet Medlemmerne have modtaget i Skrifter endog meer end Vederlag for deres aarlige Bidrag, seet sig i Stand til at samle et Overskud af 3000 Rbdlr., der nu er indskrevet i Statsgieldens Bøger, og hvoraf det aarlige Rentebeløb af 120 Rbdlr. kan træde i Stedet for en Deel af den ved Tab af Medlemmer formindskede Indtægt. Bestyrelsen venter ikke at kunne herefter stadigen fortsætte en saadan Opsparing; og ønsker, at Leilighed maatte frembyde sig til, ved Udgivelse af Skrifter at kunne hvert Aar anvende de i Selskabets Casse indgaaende Indtægter. At disse altid skulde levne Overskud, er ikke at formode. Et Selskab, hvis Formaal er mere videnskabeligt, end populairt, mere sigtende til at oplyse og berige Fædrelandets Historie ved nye Originalbidrag, eller til at fremme dens grundigere Behandling efter Kilderne og disses kritiske Bearbeidelse og Drøftelse, end til at sørge for en underholdende historisk Læsning, uden Hensyn til Videnskabens Vinding: tør neppe vente, bestandigen at beholde en ligesaa talrig Kreds af Deeltagere, som den, vor Forening var heldig nok til at finde i de første Aar af dens Tilværelse. Men ligesom disses for Danmarks Folkemængde anseelige Antal har vidnet om, at Interesse for den fædrelandske Historie er vidt udbredt i Landet: saaledes har den meget betydelige Deel af Foreningens Medlemmer, der fra Selskabets

Stiftelse, eller fra en ikke meget sildigere Tid, stadigt have vedligeholdt deres Deeltagelse, givet Vidnesbyrd om at denne Interesse hos mange af vore Landsmænd har en dybere Rod. Vi tør vel tillige ansee denne Deeltagelse som Vidne om, at Foreningens Tilværelse ikke har været uden Frugter. At disse ogsaa udenfor Danmark have fundet Erkiendelse, maa være Selskabet behageligt.

Endskiøndt man, tildeels ved den i flere Aar stedfindende Mangel paa fuldstændige Exemplarer af Selskabets Tidsskrift, at byde til Vederlag, ikke har fundet Anledning til at søge Forbindelse med lignende historiske Selskaber i andre Lande, navnligen i Tydskland, hvor de ere saa talrige: have dog enkelte af disse uopfordrede henvendt sig til Bestyrelsen om at indlede en saadan Forbindelse, knyttet ved giensidig Meddelelse. Saaledes har ogsaa Foreningen for den brandenborgske Historie i Berlin i Aar indsendt de hidtil udkomne Bind af dets Skrifter (under Titel: „Märkische Forschungen") og ønsket at modtage de af den danske Forening udgivne Skrifter; hvilket man, saavidt det kunde skee, har efterkommet.

Saa passende det i øvrigt kunde være, at den danske historiske Forening — efter lignende Selskabers Exempel — anlagde en Foreningen tilhørende Bogsamling for den fædrelandske og nordiske Historie, tilligemed Alt hvad der i Literaturens fiernere Kreds kunde tiene til dennes Oplysning: har Bestyrelsen dog hidtil ei, af den væsentlige Mangel paa et Locale, passende saavel for saadanne Samlinger, som for Selskabets Møder, kunnet giøre noget dertil sigtende Skridt. Øiemedet selv troer den imidlertid ikke at burde tabe af Sigte; og den vil i det mindste giøre nye Forsøg paa, om ikke den første Betingelse, Erhvervelsen af et Locale, til Giemmested for Selskabets Skrifter og Papirer m. m., skulde kunne opnaaes.

Ved Slutningen af Tidsskriftets første Række, vil det findes passende, i dette Bind at meddele Uddrag af begge opgiorte Regnskaber, for Aarene 1844 og 1845, af hvilke det første, nu revideret, vil blive fremlagt paa Selskabets Aarsmøde i Januar Maaned n. A.

I. **Indtægten i 1844** har været:

a) Beholdning fra 1843 (hvoraf i Sparekassen efterhaanden var indsat 2400 Rbd.	2527 Rbd.	2 Mk.	15 Sk.
b) Renter af den i Sparekassen indsatte Beholdning, hvilke 11. Decbr. 1844 toges til Indtægt	171 —	" —	8 —
c) Indbetalte Contingenter for 1844	1305 —	3 —	11 —
d) Det tilstaaede aarlige Bidrag fra det Classenske Fidei-Commis	100 —	" —	" —
e) For solgte Exemplarer af det historiske Tidsskrift	126 —	3 —	" —
f) Fra den Kongl. General Post-Direction for refunderet Brev- og Pakke-Porto	19 —	5 —	4 —
	4250 Rbd.	3 Mk.	6 Sk.

II. **Udgiften i 1844**:

a) Bogtrykker-Arbeide	368 Rbd.	1 Mk.	8 Sk.
b) Bogbinder-Arbeide	60 —	" —	12 —
c) For leverede Papir-Sorter	272 —	3 —	2 —
d) Et lithographisk Arbeide til Tidsskriftet	24 —	3 —	10 —
e) Honorar for Bidrag til sammes 5te Bd.	292 —	2 —	4 —
f) For Correcturlæsning paa en Deel af dette Bind	18 —	" —	" —
g) Incassation af Contingenter i Hovedstaden	29 —	4 —	" —
h) Budets Løn for 1844	50 —	" —	" —
i) Brev- og Pakke-Porto	19 —	5 —	4 —
k) Forskiellige Udgifter ved Secretariatet	15 —	3 —	4 —
	1150 —	5 —	12 —
Hertil kommer for Indkiøb af 2500 Rbdlr. i Kongl. Obligationer	2566 —	1 —	14 —
Tilsammen Udgift	3717 Rbd.	1 Mk.	10 Sk.

Naar Beholdningen fra 1843 (med 2527 Rbd. 47 Sk.) fradrages Indtægtssummen, (4250. 54) bliver den virkelige **Indtægt i 1844: 1723 Rbd. 7 Sk.**; og ved Fradrag af de hævede Renter (171. 8.) **1552 Rbd.** Den egentlige Casse-Beholdning, som overføres til 1845, bliver (som ovenfor sees) kun **533. 28**; efterdi inden Aarets Udgang en Obligationssum paa **2500 Rbd.** erhvervedes for Selskabet, med en Udgift af 2566 Rbd. 30 Skl.

I. Indtægten i 1845 har været:

a) Cassebeholdning fra A. 1844 (udenfor Selskabets Capital)	533 Rbd.	1 Mk.	12 Sk.
b) Indbetalte Contingenter og Restancer	1189 —	„ —	1 —
c) Det aarlige Bidrag af det *Classenske Fidei-Commis* for 1845	100 —	„ —	„ —
d) For solgte Exemplarer af Tidsskriftet	111 —	4 —	„ —
e) Renter af Selskabets Capital, 2500 Rbd.	100 —	„ —	„ —
f) Renter hævede af Sparecassen	14 —	2 —	12 —
g) Fra Gen. Post. Directionen, for refunderet Porto	23 —	3 —	9 —
	2072 Rbd.	„ Mk.	2 Sk.

I Udgift i 1845:

a) Bogtrykker-Arbeide (for *Tidsskriftet* VI. Bd. og Hist. Aarb. 1ste Deel)	499 Rbd.	3 Mk.	12 Sk.
b) Bogbinder-Arbeide	77 —	1 —	„ —
c) For leverede Papirsorter	272 —	4 —	14 —
d) For et lithographeret Kort	18 —	5 —	4 —
e) Udbetalt Honorar for Tidsskr. VI. Bd.	309 —	„ —	12 —
f) For Incassation af Contingenter i Hovedstaden	27 —	1 —	12 —
g) Budets Løn for 1845	50 —	„ —	„ —
h) Brev- og Pakke-Porto	23 —	3 —	9 —
i) En til en Correspondent tilbagebetalt Contingent	2 —	„ —	„ —
k) Indkiøb af en Kongl. Obligation paa 500 Rbd.	514 —	„ —	6 —
l) For Correcturlæsning paa en Deel af Tidsskriftet: 12 Rbd. Forskiellige Udgifter ved Secretariatet i A. 1845: 19 Rbd. 73 Sk. tilsammen	31 —	4 —	9 —
	1826 Rbd.	1 Mk.	14 Sk.

Naar Cassebeholdningen fra 1844 (med 533 Rbd. 28 Sk.) fradrages ovenanførte Indtægtssum (2072 Rbd. 2 Sk.) bliver den egentlige *Indtægt* (med Indbegreb af hævede Renter 114 Rbd. 44 Sk.) 1538 Rbd. 70 Sk.; ligesom den egentlige *Udgift*, med Fradrag af 514 Rbd. 6 Sk. for den indkiøbte Obligation, bliver 1312 Rbd. 24 Sk.; og Cassebeholdningen, der føres til Indtægt for 1846, udgiør 245 Rbd. 68 Sk.

Allerede den ovenfor synlige Forskiel imellem Summen af de i Aarene 1844 og 1845 indbetalte Contingenter, (som dog ikke, formedelst Forskiel i Restantsers Indbetaling, kan afgive en nøiagtig Maalestok), tyder hen paa nogen Formindskning i Antallet af Foreningens Medlemmer, hvilken dog endnu ei kan siges at være af Betydenhed. Selskabet talte den 16de Marts **1840**, da det havde bestaaet omtrent et Aar, 565 ordentlige Medlemmer; dette Antal var steget til omtrent 650; og endnu, ved Begyndelsen af **1846**, findes 616 Medlemmer paa Listerne; hvorfra dog formodentlig nogle faa, saavel udenlandske, som indenlandske, der kunne ansees som usikkre, ville blive at afdrage. — Ligesom i øvrigt den historiske Forenings Virken maa have et reent videnskabeligt Formaal, og betragtes fra et høiere Standpunkt, end det, hvor allene Mængden eller Arketallet af de aarlig udgivne og til Medlemmerne uddeelte Skrifter, kommer i Betragtning: saaledes vil det ogsaa fornemmelig beroe, saavel paa Forfatteres Medvirkning, som paa vore Samtidiges Vurdering af historisk Videnskab og af historiske Arbeider indenfor den fædrelandske Kreds, hvilke Midler og Kræfter dette Selskab herefter vil kunne raade over.

Den danske historiske Forening har i Aaret 1845 ved Døden tabt følgende Medlemmer: Apotheker N. P. **Arends**, i Roeskilde, Dr. og Professor M. H. **Hohlenberg**, Pastor C. Ch. **Krøyer** til Kiettinge i Lolland, Conferentsraad **C. Lund**, Pastor N. B. **Lund** til Øster-Tørslev i Aarhuus Stift, Biskop **Paludan-Müller** i Aarhuus, Professor **Gundelach-Møller**, Statsminister Grev **Rantzau**, til Breitenburg, Cand. Juris og Fuldmægtig **O. Rosenørn** og Regimentsqvarteermester H. B. **Thomsen**.

I Aaret 1845, indtil 1ste Jan. 1846, have 20 Medlemmer (hvoraf 1 i Norge og 1 i Vestindien) udmeldt sig af Selskabet; 3 ere udslettede, som enten i flere Aar ikke have betalt Contingent; eller som ikke have været at finde. — Følgende nye ordentlige Medlemmer ere derimod i A. 1845 indtraadte i Selskabet:

Bilsted, C. J. F., Regimentsqvarteermester i Fredericia.
Estrup, P., Godseier, til Cathrineberg paa Falster.
Friis, E., Greve, Cand. Juris, Stamherre til Grevskabet Frisenborg.
Hammerich, F., Mag. Art., første Capellan til Trinitatis Kirke.
Müllen, L. M., Capitain.
Müller, F. Paludan-, Cand. Juris.
Nielsen, O. H., Kongelig Fuldmægtig.
Rindt, C. R. L., Major af Infanteriet i Fredericia.
Raben, Josias, Hofjægermester, til Lekkende-Gaard.
Timm, H. A., Sognepræst i Magleby paa Amager.
Wegener, J. H., Justitsraad, Gouvernementssecretair i Odense.

Med 1ste Hefte af „Nyt historisk Tidsskrift" vil følge en fuldstændig Fortegnelse over Selskabets Medlemmer, til den Tid, da Heftet udkommer.

I Selskabets sædvanlige Aarsmøde den 29de Jan. 1845 skulde foretages Valg paa to Medlemmer af Bestyrelsen. Efter Ordenen udtraadte Formanden, Prof. Velschow, men blev gjenvalgt med 21 Stemmer af 25. Da tillige Mag. Allen havde meldt, at han ved en Udenlandsreise saae sig nødsaget til at udtræde af Bestyrelsen, valgtes i hans Sted Mag. F. Schiern med 13 Stemmer af 25.

Kiøbenhavn, i Bestyrelsen for den danske historiske Forening, den 31. Decbr. 1845.

H. M. Velschow. C. T. Engelstoft. J. E. Larsen. C. Molbech. F. Schiern.

Indhold

af 6te Bind.

Side.

XI. Historisk Literatur og Kritik:

Danmarks Historie under de Oldenborgske Unionskonger,

af

C. Molbech.

Første Afdeling.

Indledning. Kong Christian den Første.

Forerindring.

Det er en Mening, som i nyere Tid nu og da har fundet Indgang, at den danske Historie, særdeles for de sildigere Aarhundreder, manglede tilstrækkeligt Stof og Interesse for den historiske Konst eller Fortælling. Til andre Tider er derimod klaget over, at vi savne Historieskrivere, der benyttede de overvættes rige og vidtløftige Materialier, som den kritiske Flid og Forskning nu i et heelt Aarhundrede have opdynget. Begge Meninger kunne behøve at berigtiges eller indskrænkes. Den sidstnævnte Klage har den Sandhedsgrund, at Historieskriverens Talent og Konst i ethvert Land hører til de sieldne Phænomener, der ikke vise sig blot fordi man kan give Anviisning paa en Masse af fornødne og brugbare Materialier. Hvad disse angaaer, da maae vi bede Enhver, ikke at skuffe sig selv ved overdrevne Forestillinger om den danske Histories tilgængelige Kildestof og fornødne Forarbeider til Brug for den historiske Fortæller. Det er ikke for dristigt sagt, at dette Stof, for en god Deel af Middelalderen, ligesom for den hele nyere Historie, (især for saa vidt som den vil skildre Landets og Folkets indre Tilstand og sammes Udvikling) enten endnu hviler ubenyttet, og for en Deel utilgængeligt eller vanskeligt at benytte, i Landets offentlige Archiver — for det sidste hundrede Aar tildeels i faa

tilværende Privatsamlinger — eller at det ikke med Fuldstændighed er bragt for Lyset, og tildeels ligesaa ufuldstændigt er benyttet. At bevise denne Paastand, var let nok; men vi troe ikke, den af nogen Sagkyndig vil blive modsagt. Den finder sit Beviis i enhver ny Kildesamling, enhver ny kritisk og grundig Bearbeidelse af enkelte Momenter, Tidspunkter eller særskilte Materier af den danske Historie, hvorpaa de sidste ti eller tyve Aar ingenlunde have været ufrugtbare. En anden Sag er den virkelige, enten oprindelige eller ved Sorgløshed og Tidens Magt bevirkede Mangel paa tilstrækkelige Kilder; denne maa ogsaa komme i Betragtning, og veies efter sit rette Maal.

Naar man vilde antage, at Damarks Historie, i Sammenligning med endeel andre Rigers, var fattigere paa høiere politiske og nationale Interesser, og saaledes mindre frugtbar, mindre skikket for den fortallende Konst: da er ogsaa dette en eensidig Mening, som trænger til betydelig Indskrænkning. Rig nok for Statens indskrænkede Omfang er vort Fædrelands Historie paa Begivenheder; men det lader sig ikke negte, at den kun alt for tidt fattes Kilderne til de handlende Charakterers Skildring, og til den pragmatiske Udvikling af de historiske Drivefiedre. I denne Mangel er maaskee Savnet af tidligere nationale Krøniker i Landets Sprog, og Samtidiges Beretninger om hvad de havde oplevet og erfaret, hvorpaa endeel andre europæiske Lande ere rige nok, det mest følelige. Efter Saxos latinske Krønike, hvis historiske Værd fornemmelig strækker sig fra Midten af det 11te til henimod Slutningen af det 12te Aarhundrede, mangle vi for det 13de, 14de og 15de Aarhundrede et lignende historisk Kildestof; og Hvitfeldts, i øvrigt uberegnelig nyttige Aarbog (dette er den inere, end en sammenhængende Krønike) kan ikke bøde paa dette Savn.

En anden Mangel, paa det fornødne Forraad af Diplomer og Breve, er meget følelig i adskillige vigtige Partier af Danmarks Middelalders Historie; og saaledes trykkes ogsaa den nyere danske Historie ved Magerheden i de biographiske Kilder og Materialier, ved Savnet af private Familie-Archiver, Memoirer og Brevvexlinger, og ved den næsten utrolige Efterladenhed, hvormed man i flere Aarhundreder har ladet saa godt som Alt, hvad der fandtes af saadant i Landet, adsplittes og forgaae. Undertiden yttrer dette Savn sig paa den mest paafaldende Maade, selv i Tider, som ligge os ganske nær. Vi kiende f. Ex. unegtelig langt nøiere og bedre Christian den Fierdes Personlighed, hans Regieringsvirksomhed, hans Hof og hans Privatliv for to hundrede Aar siden, end

vi kiende Frederik den Femtes, uagtet det endnu ikke er 80 Aar siden denne Konge døde — der i øvrigt maaskee, ved Siden af den Popularitet, han vandt, var en af de mindst selvvirkende Konger, som have siddet paa den danske Throne; men hvis Personlighed tillige, naar vi undtage, hvad Rygter have bevaret om hiin Popularitet og om hans private Skrøbeligheder, hører til de hidtil mindst bekiendte blandt alle oldenborgske Konger. Han var samtidig med Ludvig XV., Georg II. og Frederik II. Men, i hvilket minutieust Detail, man kunde næsten sige Uge for Uge og Dag for Dag — kiende vi ikke disse tre Kongers Regentliv og Privatliv — imedens vi vel nogenlunde kiende Frederik den Femtes Regiering (skiøndt dens Historie, bearbeidet efter Kilderne, endnu ganske savnes); men hverken vide noget rigtigt om ham selv som Regent, eller kunne have en klar og bestemt Forestilling om hans personlige og private Charakteer. — Jeg vælger netop dette, os saa nær liggende Exempel, for at giøre det endnu tydeligere, af hvor uendelig vigtig Indflydelse Kildernes Tilværelse og Kildernes Brug er for den nyere Histories Tilbliven og for dens Skikkelse. Vi maae altid vel adskille begge disse Momenter.

Historien skal ikke giøres, den er til; den existerer i Kilderne, i Begivenhedernes, Kiendsgierningernes factiske Stof, saa vidt og saa fuldstændigt, som det gives. Enhver, som har Evne til selv at samle og ordne dette Stof, til at modtage eller opfatte det i en klar, objectiv Beskuelse, kan læse Historien i og ud af dens Kilder. Men det er kun faa, der have denne Evne, eller Udholdenhed til at anvende den. For de Allerfleste have de umiddelbare historiske Kilder en afskrækkende Alvor, et overvældende Omfang, en Magerhed af Indhold i den vidtløftigste Udstrækning, eller en forvirrende Stofrigdom og modsigende Strid i dette Indhold, som snart bringer dem til at opgive det historiske Kildestudium. For de Allerfleste er derfor Historien ikke til, førend den skrives. Man seer i det høieste, naar den større Mængde af Læsere fastholdes ved dens umiddelbare Stof, da er det i Almindelighed kun ved det piquante, underholdende, personlige, private Element, i Hoflivet, Hofintrigerne, den fornemme-Verdens Liv bag Coulisserne — eller overhovedet i Privatlivets, Familielivets, Huuslivets Sphære, der spiller en saa svag og ubetydelig Rolle i Staternes og Nationernes politiske Skiebne; i det mindste overalt, hvor disse Elementer ligge udenfor betydende historiske Charakterers handlende og politiske Liv. I modsat Tilfælde indtræder et andet Forhold, hvor

Privatlivets Indflydelse paa Personligheden, og dennes Andeel i den offentlige Charakter, kan faae en høiere, en virkelig historisk Betydning, som kun vil benegtes naar man er kommen paa den Afvei, hvorpaa en nyere historisk Skole har været tilbøielig nok til at forvilde sig. Denne vil give os et Slags abstract, speculativ, saakaldet philosophisk Behandling af Historien, hvorved dens Stof i det Væsentlige skulde reduceres til almindelige Sætninger, Resultater, Dogmer, Reflexioner, og hvorved derimod de individuelle Charakterer i deres Virken trænges tilbage som ubetydende, eller forsvindende i de historiske Ideers Heelhed. En saadan Behandlingsmaade af Historien tilhører dog ingen af de, den gamle eller nye Tids classiske Historieskrivere, i hvis Arbeider jeg har søgt Næring og Mønstre.

Der kunde imidlertid fra den modsatte Side giøres en Indvending eller Erindring, med Hensyn til Forraad og Beskaffenhed af de nyere Tiders historiske Stof. Dette synes stundom at maatte sætte os i Skræk ved dets overvældende Masse og Omfang; til andre Tider kunne vi atter falde i Frygt for Ufuldstændighed, Mangler, utilfredsstillende Magerhed eller uvedkommende Udfyldninger, naar vi mangengang støde paa et indskrænket, fattigt Stof i Kilderne. — Det er den historiske Videnskabs Sag, at overvinde begge Vanskeligheder; og Historieskrivningens Konst maa lære sine Dyrkere, naar disse fik Kald og Evne til deres Foretagender, at vælge et Stof, som i Kilderne har saa meget Indhold, at det er mueligt at give det Skikkelse — eller hvor det er mueligt af Massens umaadelige Chaos at concentrere det Indhold, hvoraf en beskuelig Fremstilling, den historiske Fortælling i sin for Alle modtagelige Form, kan danne sig. Det er paa Evnen hertil, at det beroer, om et historisk Arbeide skal lykkes; thi hverken Stoffets Rigdom, Mængde eller Betydenhed kan allene giøre Udslaget. Der ere to Hovedting, hvorpaa det kommer an ved en god Historie; den ene er dens Kilder, den anden Forfatterens Egenskaber. Den mindste Schweitzer-Cantons Historie kunde, naar Kilderne ere rige eller tilstrækkelige, blive Gienstand for et historisk Konstværk; og til Exempel paa, at ikke Arbeidets Størrelse og Omfang giver Maalestokken for dets Værd i Forhold til Stoffet, kan det tiene, at Mignets Bog i to Octavbind maaskee endnu ikke er overgaaet ved nogen andet Arbeide over den, ogsaa i sit materielle Indhold, uhyre franske Revolutionshistorie.

I det jeg her meddeler den første Halvdeel af en historisk Fremstilling af et Tidsrum, hvis Begivenheder allerede ofte ere undersøgte og berettede med meer eller mindre Udførlighed i danske Historier: vil jeg afholde

mig fra enhver Jævnførelse, enhver Yttring om mit eget Arbeide, der skulde tiene til at forklare dets Mangler, eller at undskylde dem. Det maa staae sin egen Prøve, og giøre sin Virkning paa Læserne, saaledes som det kan skee umiddelbart, uden noget forudgaaende Forsøg paa at fremkalde en Stemning eller Dom, der ikke udgik allene fra Skriftet og den historiske Fremstilling selv. At denne er bygget paa Studium og passende Brug af de oprindelige Kilder, og af enhver anvendelig sildigere Berigelse, kritisk Undersøgelse og Oplysning af det behandlede historiske Stof: vil den sagkyndige Læser let kunne spore. I enkelte Tilfælde, hvor jeg kan have taget Feil, vil Kritiken ligeledes uden Vanskelighed, da her sielden kan blive Spørgsmaal om historiske Smaating, finde Leilighed til Rettelse. Saaledes har jeg overhovedet i dette Arbeide søgt at undgaae besværende Henviisninger og Anmærkninger, hvilke ellers let, naar de fuldstændigen skulde være anvendte, kunde have optaget i det mindste en halv Gang mere Rum; de faa, som jeg leilighedsviis af en eller anden Grund er kommen til at optegne, har jeg givet deres Plads efter Fortællingen selv, for saameget mindre at afbryde dens Læsning. Dersom, i ganske enkelte Tilfælde, en Undtagelse herfra skulde finde Sted, vil det kun være ved Henviisning til en eller anden utrykt Kilde.

Det er en naturlig Følge af forskiellige Formaal, at Indledningen, hvormed denne historiske Fremstilling begynder, er skreven efter en anden Maalestok, og at Fortællingen her er holdt i langt mere indskrænkede Grændser og i en anden Charakteer, end i Christian den Førstes Historie. I den nærmest foregaaende Deel af denne Indledning udvider den sig mere; men det bliver derfor dog lige tydeligt, at det ikke har været min Hensigt at ville berette den hele saakaldte Unionstids Historie. Det var den første Periode af Danmarks nyere Historie under den Oldenborgske Kongestamme, jeg vilde behandle i en Fortælling af Statens og Folkets Skiebne, og om de vigtigste handlende Personer, der vare Redskaber for denne Skiebne — en Fortælling, hvori jeg overhovedet vilde søge at vedligeholde Eenhed; og derfor kun, hvor dens Gang og Udvikling med et Slags Nødvendighed fordrer det, vilde dvæle ved indvortes Tilstand og Forfatning, eller ved fremmede Forhold, der kunne behøve nogen Oplysning for at forstaae vore egne; men uden at afbryde den historiske Beretning ved særskilte, udførlige Skildringer af Statsforfatning, Indretninger og Culturforhold. — Jeg tilføier endnu, i Anledning af Grændsen, jeg vilde sætte for dette Arbeide, at efter min Synsmaade for Overskuelsen af

hiint lange Tidsrum af fire hundrede Aar, deler det sig, betragtet som et stort historisk Drama, i fire mindre, hvert for sig afsluttede. Af disse naaer det første fra Grev Christian af Oldenborgs Thronbestigelse til Christian den Andens Flugt af Riget; (1448—1523.) Det indeholder Middelalderens Slutnings- eller Overgangstid, og dens aabnede Kamp med den nyere Tid. Det fremstiller iblandt andet under de tre første Konger af det nye Dynastie, der var bestemt til, efter saa langvarige udvortes Storme og indvortes Bevægelser, at give det danske Rige Ro og Fasthed, de sidste, længe vedvarende og ofte, men forgieves, gientagne Forsøg paa at give det hele skandinaviske Norden en fælles Behersker. Med den fuldkommenste Berettigelse kunde de valgte Unionskonger dog ligesaa lidt overvinde den svenske Adels Modstand, som den naturlige og nationale Uafhængighedsfølelse hos Folket. At ville dadle Christian I. for en Politik, som Modtagelsen af den danske Krone anviste ham, er ligesaa ubeføiet, som at dadle den Deel af Sverriges Adel, der repræsenterede og forsvarede den selvstændige Nationalitet. — Dette Tidsrums, særdeles Christian den Andens Historie, er jævnlig behandlet og betragtet fra meget forskiellige Synspunkter; den er langt fra at være udtømt, og den herefter følgende Fremstilling af Christian den Førstes Historie giør ikke Paastand paa Fuldstændighed.

Det andet Tidsrum gaaer fra 1523 til 1660: Aristokratiets, eller det danske Ridderskabs Glands, Slappelse og Undergang. Til denne interessante Periodes Historie ere de trykte og utrykte Kilder baade gode og rige; men endnu vente de paa den Haand, der vil og kan benytte dem. — Den tredie Afdeling, Souverainitetsperioden, kunne vi sætte fra 1660 til 1784. De enkelte Konger i dette Tidsrum (med Undtagelse af Frederik III. og Frederik V.) savne ikke Historieskrivere; men et Par af dem (Christian V. og Frederik IV.) kunde ikke let have fundet en mindre duelig, eller mere partisk. Med Aaret 1784 begynder vor nyere Histories fierde Periode eller dens nyeste Drama, i hvilket vi selv ere Deeltagere, og som derfor endnu kun, meer eller mindre ufuldkomment, kan skrives fra Partiernes Standpunkt.

Den 25de April 1845.

Indledning.

---

1. Noget over hundrede Aar vare forløbne, siden den holstenske Geert den Stores Drab i Randers ved Niels Ebbesen (1340) banede Valdemar Christofferssøn Vei til Thronen; og nu var atter det danske Rige herreløst, og var uden Kongestamme. (1448.) Inden vi berette, hvorledes en Fyrste af ældgammel nordtydsk Greveslægt blev valgt af Landets Mægtige til at herske over Danmark, og hvorledes han derefter paa sit Hoved igien forenede Nordens tre Kroner, som hans Forgænger, den baierske Christoffer i syv Aar havde baaret i Fred: ville vi nogle Øieblik gaae tilbage i Tiden, indtil omtrent et hundrede Aar før det nævnte Tidspunkt. Vi ville saaledes giennemile Danmarks Skiebne i to Aarhundreder, for at gienkalde i Erindringen, hvorledes Riget først under stærke indvortes Bevægelser dalede; i derpaa følgende halvtredsindstyve Aar sank indtil Opløsning; for omsider ogsaa at mindes, hvorledes det blev reddet, og at vise hvorledes en i Tiden nedlagt Sæd, der syntes at love Norden noget Stort, i det sidste af hine Aarhundreder har spiret og voret; og hvorledes den, aldrig skikket til at opnaae Modenhed, blev nedtrykt ved Skiebnens mægtige Gang og Villie, hvorunder Riger og Kongestammer maa bøie sig. Noget længere maae vi dvæle ved denne Slutning af Tidsrummet; ved Tiden, hvori Danmarks Historie knytter sig til det øvrige Nordens, ved hiint aldrig fast grundede, endnu ofte i sin Beskaffenhed misforstaaede Forbund, der bragte langvarig Splid, svækkende og fordærveligt Fiendskab, i Stedet for fælleds Magt og Enighed, imellem

Rigerne. — Kun ved et saadant Tilbageblik, om endog overhovedet kort og hurtigt, vil det blive os mere klart, under hvilke Forhold og Vilkaar Christian af Oldenborg besteg den gamle danske Kongestol.

2. Af den seierrige Valdemars Magt og Erobringer vare ved hans Død, (1241), efter fyrgetyve Aars Regiering, kun faa Brudstykker tilovers. Halvfemtsindstyve Aar senere var knap en Skygge af det danske Rige tilbage. Det var ikke allene den tragiske Brødrestrid imellem to af Valdemar den Andens Sønner — det var ikke allene Kongens uheldige, skiøndt i Tidsskik grundede Tanke, at ville give den yngre Søn Sønderjylland til et Lehnshertugdømme: det var maaskee endnu mere Abels Giftermaal med den holstenske Mathilde, og hans Efterkommeres Fortrængelse, efter Faderens snart paafølgende Død, fra Thronfølgen i Danmark ved den tredie Broder Christoffer, der blev Hovedkilden til Begivenheder, som ikke blot fremkaldte Uheld nok over Christoffers Æt; men bragte den danske Stat paa Randen af Undergang og Opløsning.

De schauenburgske Grever i Holsten havde under Valdemar Seier lært at frygte Danmark. Ved det velkomne Svogerskab med Hertug Abel, og den deraf udsprungne uafbrudte Forbindelse med hans Efterfølgere, vilde Holstens Fyrster i Begyndelsen kun arbeide paa, at giøre Sønderjylland til et fra det danske Kongerige afrevet, eller i det høieste ved et løst Lehnsforhold med dette forenet arveligt Hertugdømme. Men i første Halvdeel af det 14de Aarhundrede var Riget svækket nok ved indvortes Splid og Ufred, ved jævnlige, Landets Kræfter fortærende Krige, til at endnu mere fra hiin Side kunde voves. Neppe hundrede Aar vare forløbne, siden Valdemar Seier havde lagt alt Landet imellem Elben og Eideren under Danmark — da en fattig, først ved Bogen oplært,

siden med ridderlig Færd og Krigens Haandværk fortrolig, i Aand og Villie stærk, ved Mod og Dristighed sin svage Modstander vidt overlegen holstensk Greve, Geert af Rendsborg, kunde saa godt som raade for hele Danmark.

3. I omtrent halvtredsindstyve Aar havde Striden, der paa begge Sider førtes med megen Forbittrelse imellem den verdslige og geistlige Myndighed, Kongemord, uheldige Krige med Holsten og Norge, indvortes Uroligheder og Bondeoprør, samvirket til at nedbryde Danmarks indre Velstand og Statskraft. Ligesom denne forringedes, steg de holstenske Grevers og de nordtydske Hansestæders Magt. Erik Glippings Mord, fremkaldt ved en Sammensværgelse af den allerede overmægtige høiere Adel i Danmark, styrtede Riget i en Forvirring, som det neppe kunde lykkes hans Søn, under en urolig, møisommelig Regiering, der ikke var uden Værdighed og Udholdenhed, nogenlunde at udjævne.

Erik Menved var en Konge, hvis Stilling og hvis Charakteer bragte ham til, under en lang, men ikke meget heldig Regiering, der opfordrer til en noget nøiere Udvikling, jævnligen at gribe personligt ind i dens Gang, og at udkaste eller deeltage i politiske Planer, hvis Udfald dog som oftest ikke svarede til de Beregninger, Kongen synes at have giort sig. En ledende Grund for hans vigtigere Foretagender — hvori han ved flere Leiligheder viste Fasthed og Strenghed i at modstaae hierarchiske og aristokratiske Indgreb i Kongemagten — var maaskee for en Deel den sønlige Følelse af Pligten, at tage Hævn for sin Faders grusomme Drab; men det var ogsaa Kongemordet, som Følge af Adelens Overmod og Selvraadighed, som han følte sig kaldet til at straffe. Det var tillige de allerede tidligere knyttede Forbindelser med Folkungerne, eller det Birgerske Kongehuus i Sverrige [1]), der bestemte Erik Menveds Politik, og hvorved et spændt og

fiendtligt Forhold til Norge, som denne Konge havde i Arv efter sin Fader, ikke blev bedre. Dette Forhold udviklede sig omsider til en langvarig Feide, hvis Følger vare ødelæggende for Danmark, uden at bringe Norge nogen virkelig Nytte. Ældre Krige og Stridigheder imellem de to Riger — Danmark havde, fra Harald Blaatands og Knud den Stores Tid, meer end eengang søgt at vinde, i det mindste Overherredømmet over Norge — syntes at skulle tage Ende ved Giftermaalet imellem Kong Hagensen og Erik Plogpennings Datter Ingeborg (1261). Men netop herfra udrandt en uendelig Strid om denne Kongedatters Medgift og om hendes Fædrenearv, der under hendes Fætters, Erik Glippings, hele Regiering blev hende forholdt. Denne Strid, der i sin Anledning nu maa forekomme os ubetydelig, blev dengang — maaskee i Forening med andre politiske Omstændigheder — alvorlig nok; i det den, efterat have varet allerede nogle og tyve Aar under Christoffer og Erik Glipping, omsider, efter denne Konges Mord, fremkaldte den i to og tyve Aar vedvarende Krigstilstand imellem Rigerne.

4. Erik Glippings fredløse Mordere fandt, uagtet Slægtskabet imellem den dræbte Konge og Dronning Ingeborg, ikke allene det søgte Tilflugtssted, men Beskiermelse og Bistand hos Norges Konge, Erik Præstehader, som endelig 1288 forkyndte Danmark aabenbar Feide. Denne førtes af den norske Konge ved jævnlige Plyndringstog og Strandhug, eller Brandskatning, paa Danmarks Kyster; af hans Forbundne, de danske Kongemordere med Marsk Stig og Grev Jacob af Halland i Spidsen, ved at indtage og befæste enkelte Smaaøer i de danske Farvande (Hielm og Sprogø), fra hvis Røverborge de fredløse Adelsherrer tilføiede Landet stor Overlast. — Endskiøndt Erik Menveds Moder, Dronning Agnes af Brandenborg, med Mod og Klogskab greb Rigets Styrelse efter sin Herres

Mord, og forestod det i Sønnens umyndige Aar, synes dog disse Forhold og Kongens Ungdom at have fremmet hans hemmelige og aabenbare Fienders Foretagender. Kong Erik selv maatte endnu, efterat han havde tiltraadt Regieringen, i meer end ti Aar udholde en vedvarende Kamp, deels imod den norske Konge, deels mod indvortes Forrædere og Landsfiender, blandt hvilke den Lundske Erkebiskop (Jens Grand), der aabenlyst holdt med Kongemorderne, ikke var en af de mindst farlige. De voldsomme og ulovlige Midler, Erik Menved lod anvende for at bringe denne Prælat til Føielighed, og i hvis Udførelse Kongens Broder, Hertug Christoffer, viste en overdreven barbarisk Iver, havde imidlertid kun den modsatte Virkning. Erkebispen lod sig hverken bøie ved Trudsler eller Lænker; han undveg af sit Fængsel; Landet kom i Band eller Interdict, og den vidtløftige Proces, Kongen maatte føre for den pavelige Stol, hvor Dommen gik ham imod, havde omsider kun til Følge, at Paven formildede Dommen da Kongen havde ydmyget sig.

Erik Menved var ikke heldigere i Striden med Norge, hvis Konge, paa en for Sønnen krænkende Maade, tog hans Faders, sin egen Frændes, Mordere i Beskiermelse. To og tyve Aar varede i det Hele den heraf opstaaede Ufred imellem de to Riger, hvortil vist nok andre Grunde, foruden de personlige, maae have medvirket. Omsider tog ogsaa disse Forhold en for Danmark endnu mindre gunstig Vending, i det der fra Aaret 1312 indtraadte en hidtil ukiendt Nærmelse imellem Norge og Sverrige, uagtet det dobbelte Svogerskab, som nu forenede det svenske Kongehuus med det danske [2]. Flere Forbund, sluttede imellem Norge og Sverrige (1302. 1303) vare snarere Danmark imod, end til dette Riges Fordeel; det var dog ikke saameget den svenske Kong Birger, som hans urolige, ærgierrige Brødre, der stiftede de norske Forbindelser,

som imidlertid endnu ikke førte til nogen varig Fasthed. Et langt, af de afskyeligste Optrin ledsaget Fiendskab imellem Birger og hans Brødre gav Erik Menved Anledning til, uden bedre Lykke, at blande sig i Sverriges Sager, og til at ville, ved flere Krigstog til dette Land, understøtte sin Svoger, hvis slette og forbryderske Handlinger dog tilsidst førte ham landflygtig til Gotland, og siden til Danmark. (1318.)

Under alle disse indviklede Uroligheder og Krigshandeler, maatte Kong Erik desuden endnu ogsaa prøve sin egen Broders, Hertug Christoffers Frafald og Forræderi; i det denne indgik hemmelige Foreninger, baade med de svenske Hertuger, og med sin egen Faders fredløse Mordere. Vel viste Erik sig i Stand til, ikke uden Kraft at modstaae sine indvortes og udvortes Fienders Anslag og deres gientagne Anfald; men det blev dog hans Lod, sielden eller aldrig at see noget af sine Foretagender føres til en lykkelig Udgang. Saaledes endtes vel omsider den lange Tvedragt med Norge ved Fredsslutninger og Forbund (1309, 1310 og 1313); men uden at Erik Menved tilsidst opnaaede den Fordeel, som det 1310 i Helsingborg sluttede Fredsforbund imellem Danmark, Norge og Sverrige syntes at love ham. Den formodede Thronfølger i Sverrige, Hertug Erik, skulde, efter denne Tractat, frasige sig sin Trolovede, den norske Kongedatter Ingeborg, og saaledes Udsigten til ogsaa at bestige Norges Throne; han skulde derimod ægte Erik Menveds Søsterdatter Sophie af Werle, formodentlig ikke uden Hensigt til, derved at aabnes en muelig Adgang til den danske Throne, i Fald Kong Erik døde uden Afkom. — I Stedet herfor, uden at ændse høitideligt indgaaede Løfter, ægtede Hertug Erik og hans Broder Valdemar de to norske Kongedøttre, begge med Navnet Ingeborg — den ene Datter, den anden Broderdatter af Kong Hagen Hagensen.

5. Den Spire til to af de nordiske Kroners Forening, som Erik Menved maaskee kan have tænkt paa at opelske for sin Slægt [3]), skød nu frem paa en anden Jordbund. Det laae ikke i Skiebnens Bestemmelse, at en svensk Kongesøn skulde faae nogen Udsigt til at regiere over Danmark. Begge Birgers Brødre maatte, som Sagnet har fortalt, døe den rædsomme Hungersdød i Nykiøbings Slotstaarn i Sødermanland; men Hertug Eriks Enke havde forinden skienket ham en Søn. Da den udkaarede Thronarving, Magnus Birgersøn, uskyldig i enhver Brøde af Faderen, den 28de October 1320 var bleven henrettet i Stockholm ved et Adelsparti, med Drosten Mads Ketilmundsen til Formand, fik dette Parti den treaarige Prinds Magnus Erikssen udraabt til Sverriges Konge, omtrent paa samme Tid, som den norske Krone tilfaldt dette Barn ved Morfaderens Kong Hagen den Femtes Død. I fiorten Aar styredes begge Riger, Norge ved en Formynder-Regiering, Sverrige ved et adeligt og geistligt Raad, med Mads Ketilmundsen som Rigsforstander i Spidsen, indtil Magnus Erikssen havde naaet sit 18de Aar. Dette blev egentlig Grundlaget til den Form, hvorunder Aristokratiet i Sverrige i det 14de og 15de Aarhundrede søgte at tilvende sig, eller virkelig besad den herskende Magt i Riget.

En saadan Ende toge de i det 13de Aarhundrede imellem det danske og svenske Kongehuus knyttede Forbindelser, der vel havde endeel Indflydelse paa Begivenhederne under Erik Menveds Regiering; men ikke gavnede noget af Rigerne. — En anden Side i denne Konges politiske Virksomhed, hans Foretagender for at vinde tilbage hvad der endnu kunde reddes af Danmarks Overherredømme over de østersøiske Stæder (Lybek, Rostock, Wismar, Stralsund, og selv Rygen) indviklede ham baade i Feider og Forbund med nordtydske Fyrster, hvis Frugt omsider kun blev en eller anden tom, eller snart udslukt

Lehnshoiheد, ved Siden af et udtømt og forgieldet Skatkammer. Den ulykkelige Pantsættelse af hele danske Provindsers Krongodser (Fyen, Lolland og Falster, Ærrø, meget af Kronens Gods i Bleking, Lolland og Jylland, endelig hele Skaane i 1318) begyndte under denne mere veltænkende, end statskloge og huusholderske Konge, for at bære de sørgeligste Frugter under en Efterfølger, hvis slette, samvittighedsløse Charakteer Erik havde maattet prøve. Men heller ei kan Historien forbigaae, at han efterlod sin Broder et Rige, nedsiunket i Gield, og allerede for en stor Deel i gridske Panteherrers, og i overmodige, uforskammede Lehnsmænds Magt.

6. En ulykkelig Skiebne havde fra Valdemar den Andens Dage hvilet over den danske Kongestamme; den vilde, at ogsaa Erik Menved maatte døe i sin kraftige Manddomsalder, uden at kunne af fiorten Børn, som Dronning Ingeborg havde født, efterlade en Thronarving. Gierne havde han villet udelukke en Broder, som havde været ham en nedrig og forræderisk Fiende, fra at blive hans Efterfølger. Den slesvigske Hertug Erik, som Efterkommer af en ældre Søn af Valdemar Seier, end Christoffer den Første, kunde heller ikke andet, end være ligesaa nær i Valget, som Erik Menveds Broder. Men Holstens Grever, blandt hvilke den mandige, begavede, ærgierrige og stridbare Gerhard af Holsten-Rendsborg fordunklede de fleste af sin Stamme ved Anslag og Bedrifter, vilde ikke see Abels Slægt paa Danmarks Kongestol; de vilde saalænge som mueligt hindre Hertugdømmets Forening med Kronen. Den danske Adel derimod ventede sig i Hertug Christoffer en Konge, der vilde lade sig foreskrive Alt hvad man forlangte. Betingelsen for hans Valg (ved Danehoffet i Viborg 1320) blev den første skriftlige Haandfæstning eller Valg-Capitulation, som en dansk Konge har udstedt. Den var vel ikke udelukkende affattet til Gunst for Adel og Geistlighed, da

ogsaa Borgeres og Bønders lovlige Rettigheder deri omtales og forsikkres; men dens hele Indhold vidner dog tilstrækkeligt om, at hine Stænder vare de Mægtige i Landet; at det var dem, der foreskrev den tilkommende Konge det Mulige og Umulige, der paalagde ham Forpligtelser, som han vel kunde indgaae, men ikke opfylde. Saaledes fordrede Haandfæstningen, at Christoffer skulde tilsvare Betalingen af enhver Gield, hans Forgænger havde paadraget Riget; medens den tillige frastrev ham Myndighed til at paalægge nogensomhelst usædvanlig, eller i nyere Tider fordret Skat. Hvorfra Midlerne skulde tages til at indløse saa mange pantsatte Provindser — derom indeholdt Haandfæstningen intet Ord. Med den lagdes derimod en fast og i tre Aarhundreder varende Retsgrundvold til det danske Aristokraties længe forberedede Overmagt i Staten over Kongedømmet, hvorimod efterfølgende Regenter neppe, enten ved personlig Kraft, eller eftergivende Føielighed, kunde beskytte sig. — Det var nu afgiort ved Brev og Segl, at det var Adelen og den høiere Geistlighed allene, der kunde foreskrive Kongerne Vilkaar og Indskrænkninger, som disse for en stor Deel hidtil aldrig havde villet tilstaae, eller vedkiende sig. Hvad der i det høieste tildeels, eller for en Tid, havde været Vedtægt: det blev nu herefter baade Sædvane og Lov.

Om Christoffer er i øvrigt alting sagt med de Ord: at han, efter en ulykkelig og vanærende Regiering, og ved sin dertil svarende Død, efterlod Riget opløst, Landet i de holstenske Grevers og andre udenlandske Herrers Magt og Besiddelse. Men eet maa Historien ikke forbigaae, naar den med mørke Træk, med streng Uvillie og næsten modbydelig Ulyst tegner det sørgelige Billede af Danmarks Tilstand under en usel, raadløs, troløs og foragtet Konge, der kiøbte sin Krone af Adelen, men ikke kunde kiøbe Kraften til at bære

den. Det maa ikke glemmes, at den Kraftløshed og Hielpeløshed i Staten, den Sønderrivelses- og Opløsnings-Tilstand i det danske Rige, under hvis Byrde den svage Fyrste omsider segnede paa den uværdigste Maade, for en stor Deel var en Arv, han havde modtaget efter en Broder, som med ædlere Sind og høiere Gaver dog ikke kan frikiendes for en tung Brøde. Grundvolden til de Ulykker og Forvirringer i Danmark, som der maatte en tredie Valdemars Politik til at bøde paa, blev lagt ved Erik Menveds ubesindige Ligegyldighed i at ødsle med Statens og Kongernes, i hine Tider næsten eneste Hielpekilder, Indkomsten af Krongodserne — en saa meget farligere Sorgløshed, da Vedtægten medførte, at med Pantelehnet, som blev overdraget Skyldherren indtil Gieldens Betaling, fik han ogsaa Kronens tilhørende faste Slot eller Borg i sin Magt.

7. Hvorledes nu Valdemar Atterdag gienopreiste den danske Throne, der i syv Aar var ledig og omstyrtet — hvorledes han med Magt og med Snildhed, med beundringsværdig Udholdenhed og ubøielig Standhaftighed forfulgte sit Maal, uden at være ængstelig i Brugen af de Midler, det beleilige Dieblik frembød — og uden at lade sig nedslaae af Modgang, eller skrækkes af Hindringer, fuldførte sin store Gierning, at samle det opløste Rige: dette lader sig vanskeligt med faa Ord berette; saameget mindre, som desværre tilstrækkelige Kilder fattes til et klart Billede, en fuldstændig Belysning af en af de mærkværdigste Regieringer, nogen dansk Konge har ført. At det omsider lykkedes Valdemar, ved tyve Aars Anstrengelse, at vinde den største Deel af de fra Kronen afhændede Provindser, Nørrejylland, Fyen, Siælland og Smaalandene tilbage til Riget; at han endelig ogsaa fravristede Sverrige Skaane, Halland og Bleking — den bedste Deel af Rovet, som Magnus Erikssen havde faaet i sin Magt, og allerede

ophøiet til et eget Rige [4]) — er bekiendt nok. Men det er dermed hverken forklaret, under hvilke indvortes og udvortes Vilkaar han blev i Stand til at udrette dette; hvorledes Landets indre Forfatning og Kronens Forhold til Aristokratiet og Folket vare beskafne under en saa urolig Regiering; eller ved hvilke Midler Kongen egentlig tæmmede den alvorlige Modstand, vi tydeligt see, han fra flere Sider mødte, under 35 Aars vedvarende, eller ideligt fornyede Feider, snart med Holstenerne og Hansestæderne; snart med enkelte mægtige Adelsherrer, Lehnsmænd og Panthavere, eller med en misfornøiet og oprørsk Almue. (Jyder og Holstenere i Forbund. 1350. 1357.)

Heller ikke er det udviklet, hvilken herskende Tanke der ledede Valdemars Foretagender i de sidste femten Aar af hans Regiering — Foretagender, som han begyndte med at bemægtige sig Øland og Gotland, og tilføie den da rigeste af alle Hansestæder, Visby, engang den hele nordiske Handels Hovedstad, et Dødsstød. Det maa vel forekomme os som Kongen ved denne Erobring, og ved dens Følger, ganske maatte have, om ikke den strenge Ret — hvo spurgte vel meget efter denne, eller fulgte den med Strenghed i Staters indbyrdes Forhold, paa Valdemar Atterdags Tid? — saa dog en dybere politisk Klogskab, paa sin Side. Det maa forekomme os, som Kongen, foruden det umiddelbare rige Bytte ved Visby's Erobring, har tænkt videre frem paa Danmarks og Østersøens Handelsforhold, og paa en fortsat Ødelæggelseskrig mod Nordens Handelsherrer, de mægtigste Søstæder i Hanseforbundet). Saameget er vist, at han ved denne Statsstreg fremkaldte et Forbund imod Danmark, der blev den farligste Prøve, hans Statskonst og Dygtighed som Regent giennemgik. Har Valdemar i den herover reiste Krig med Hansestæderne og deres Medforbundne, tilsidesat sin behændige

Snildhed og Kløgt? Har Erobringslyst og umiddelbar Vindesyge fristet ham? Eller har han overvurderet sine Midler og Kræfter, i det han maaskee gav den Tanke Rum, at ville fra Grunden bryde et Handelssamfunds Magt, der blomstrede under Borgerfriheds Skygge og Rigdoms Overmod? Har Kongen tabt det høieste Maal for sin Politik, en fast, selvstændig Kongemagt i et vel ordnet, indrettet og befæstet Rige, af Sigte, og ladet sig lokke af Udsigten til at kunne udvide det, inden det havde naaet denne indvortes Fasthed? — Og hvorledes dømme vi om hans Færd, da han, efterat have blandet sig for meget og for dybt i Sverriges og Norges forvirrede Sager, efterat have prøvet Krigens Uheld og sine hanseatiske Fienders Overmagt, tilsidst undveg af sit Rige, vel forsynet med Skatte, overgav Statsroret i en Rigsforstanders Hænder, og først efter fire Aar vendte tilbage, da en Fred, mindre ugunstig, end man kunde have ventet, sikkrede ham Thronen, men tillige nødsagede ham til at dele Magten med de Store og Rigsraadet? — Besvarelsen af disse Spørgsmaal har endnu ingen Historieskriver paa en fyldestgiørende Maade løst. Den maa være fremtidige Forskninger forbeholdt. — Mærkværdig var i ethvert Tilfælde den Fasthed og Styrke, Valdemar under saa urolige Aar, under saa mislige og usikkre Udsigter, en uafladelig møisom Kamp mod indvortes Modstand og udvortes Fiender, havde vidst at give Riget og sin Regiering, i det han 1368 kunde forlade Danmark, netop paa en Tid da hans hele Statsbygning var sat i den farligste Stilling, og betroe Drosten Henning Podebusk, i Spidsen af Raadet, den høieste Myndighed som „Rigets Hovedsmand." — Hvorledes vovede en Konge, der aldrig havde skaanet Adelen, og neppe var fortrinligen yndet af de Geistlige — hvis udvortes Fiender, efter hans Undvigelse, med endnu stærkere Magt og større Voldsomhed angreb Landet fra alle Kanter — en Konge

uden Sønner, uden erkiendt Thronarving, at overgive Riget i en mægtig Adelsherres og i Raadets, som det synes, uindskrænkede Regieringsmagt? 6) — Vi have ogsaa her kun Formodninger og Slutninger til Svar.

Ligesaa lidt er det hidtil ved nogen historisk Fremstilling tilfulde opklaret, hvilken Charakteer og Personlighed vi ere berettigede at tillægge en Konge, hvis Bedrifter give ham Plads blandt det danske Folks største Velgiørere; imedens de Midler, hvorved han stundom udførte dem, og som hans Stilling og Rigets Tilstand ofte maatte giøre nødvendige, have givet ham et Rygte, ikke uliigt det, som hundrede Aar sildigere tilfaldt den franske Konge, Ludvig den Ellevte. Valdemar var ikke af de Konger, som kunde blive afholdt; han var frygtet af alle Stænder, og hans Haand faldt omtrent lige tung paa dem alle. „Han var," som Dahlmann siger, „en skrækkelig Herre, naar Nogen traadte imellem ham og hans Villie." Da han nu var lige haard imod Alle, fordi Nøden overhovedet krævede haarde og strenge Midler, undgik han hverken Samtidens Had og Forbandelser, eller disses Gienlyd i Eftertiden. Han hørte ikke til de Regenter, som i Fred og gode Dage kunne sole sig i Mængdens Bifald og Yndest. Endog blandt Almuen, som man dog har meent, han vilde beskytte mod Adelsmagten, gav man ham Tilnavnet „den Onde", ved Siden af det bedre, han formodentlig kun fik af et Mundheld. Havde sildigere Historieskrivere — saaledes som det er gaaet med den Første og Anden Valdemar — tillagt ham endnu et tredie: da kunde han i det mindste med ligesaa god Ret være kaldt den Kloge, som man har kaldt hans Forfædre den Store og den Seierrige.

8. Valdemar Atterdag fuldførte sit Kald: paa ny at skabe det danske Rige, der var bragt paa Undergangens Rand. Men han maatte forlade en Deel af sin videre Gierning endnu

kun begyndt, eller halvgiort, da Døden kaldte ham, omtrent 60 Aar gammel, uden Tvivl endnu legemsstærk og aandskraftig, to Maaneder efterat den sidste slesvigske Hertug af Abels Mandsstamme var død. Til Alt hvad Valdemar havde udrettet, havde han heller end gierne føiet Sønderjyllands Indlemmelse i Kongeriget. Det er os ikke utydeligt, at han har forudseet den svagelige, barnløse Hertug Henriks tidlige Død; ligesom det endog synes, at denne selv har ønsket, at Hertugdømmet kunde forenes med Danmark efter hans Død; eller at han handlede, som om han ønskede det. Til Valdemar havde Hertugen overdraget Indløsningen af Hovedslottet Gottorp, med Stæderne Slesvig, Ekkernførde, Flensborg og Nordfrisernes Land, som de holstenske Grever endnu havde i Pant for 12,000 Mark. Henriks Moder, Enkehertuginde Richizza, havde givet sig og alt sit Enkegods, Als og de nordligst liggende slesvigske Herreder, under Kongens Værge. Men selv kaldtes Kongen for snart bort, til at kunne sætte et Forsæt i Værk, hvis fuldstændige Udførelse maatte have givet den danske Historie i flere paafølgende Aarhundreder en anden Skikkelse.

Nu, ved Valdemar Atterdags hastige Død, blev det danske Hertugdømme et længe ventet Bytte for de holstenske Grever. I Følge af Forlehningen, som Grev Geert den Store havde smedet, eller 1326 havde ladet sig give af sin egen Myndling, Hertug Valdemar, et tolv Aars Barn, der i nogle Aar førte Kongenavn i det opløste Rige, medens Christoffer II. var fordrevet, grebe Geerts Sønner, Henrik, Johan og Claus, rask til. Inden føie Tid satte de sig i Besiddelse af det hele Hertugdømme; ja tvang endog Nordfriserne til at underkaste sig og at hylde de fremmede Herrer. Derefter, paa Grund af den mistænkelige, af den samme Hertug Valdemar udstedte Forsikkring, hvorefter Sønderjylland og Kongeriget Danmark

aldrig maatte forenes under een Herre, skreve de holstenske Grever, uden Arveret og uden Forleḥning, sig i deres Breve: Herrer til Sønderjylland. Med hvad Ret eller Adkomst de bemægtigede sig Byttet, blev ikke undersøgt. Danmark maatte taale, at det skiønne Land blev frarevet den jydske Halvø og sammensmedet med det tydske Holsten; Magten fattedes til at fordrive Vold med Vold.

Med Kong Valdemar og Hertug Henrik udslukkes paa eengang begge Linier af Svend Estridsens mandlige Stamme, de to Valdemarssønners, Abels og Christoffer den Førstes Efterkommere. Valdemar Atterdag havde kun lidet bedre Held med sin Afkom, end hans Farbroder, Erik Menved. En Datter havde han dog tilbage, der ikke var barnløs, og var Arving til Faderens Klogskab; ædlere og mildere i Sind, end han; i Mod, Forstand og politisk Indsigt blandt de Sieldne af sit Kiøn, og i Stand til, ved sin Aands, og sin qvindelige Overtalelses Magt, at udrette Meer, end nogen kunde have ventet eller ahnet. Fra sin Barndom havde Margrethe været bestemt til Brud for Hagen, Sverriges og Norges Konge, Magnus Smeks Søn. Valdemars fiendtlige Adfærd, ved Skaanes og Gotlands Erobring, omstødte for en Tid denne Forbindelse. Men med hurtig Snildhed benyttede han et Tilfælde til at bringe Ægteskabet i Stand; og allerede tolv Aar før sin Død (1363) havde Valdemar Atterdag, der kort efter mistede sin eneste Søn Christoffer, endnu den Udsigt tilbage: at hans Datter kunde bringe den danske Krone i Arv til sin Søn Oluf, det sidste Skud af den norske Kongestamme. — Det lykkedes ogsaa den kloge Fyrstinde, efter Faderens Død, at faae sin ældre Søster Ingeborgs og den meklenborgske Hertug Henriks Søn, den yngre Albrecht, tilsidesat ved Valget. Oluf Hagensen blev i sit siette Aar hyldet som Danmarks Konge; fem Aar derefter, ved sin Faders

Død (1380), tilfaldt den norske Krone ham, og begge Riger udgiorde derefter i 434 Aar een Stat, indtil Vold og Overmagt adskilte dem.

I syv Aar styrede Margrethe, som den unge Konges Formynderske, begge Riger; og da Oluf, endnu ikke mandvoren, (1387) sank i Graven, havde hun til den Grad vundet de Danskes Yndest, at de indtil videre ikke vilde have nogen Anden end hende til deres „fuldmægtige Frue og Husbonde, og Danmarks Riges Formynder.“ De Norske valgte hende Aaret efter til regierende Dronning for hendes Levetid. Saameget lettere kunde hun formaae dem til at vælge hendes Søsterdatters eneste Søn, Hertug Erik af Pommern, til hendes Efterfølger. Det var et Valg af Nødvendighed, naar Margrethe vilde bevare Thronfølgen i sin Slægt, og forbigaae Søstersønnen, den Meklenborgske Albrecht den Yngre, som i Danmark ikke var bleven yndet, ved hans Farfaders uforsigtige og overmodige Adfærd. At hun gik videre, og 1389 bragte det dertil, at Normændene hyldede Erik som Konge, under Margrethes Værgemaal, indtil han naaede myndig Alder: var et Skridt, hvorefter man paa forskiellig Maade har villet bedømme Margrethes Charakteer. Det synes dog mere at vidne om den Grundtanke hos hende: at stifte en Kongestamme for Nordens tre Riger, som hun havde forenet, end om den personlige Herskesyge og den Nidkiærhed over sit Herredømme, man har tillagt Dronningen. Kunde hun styre Alt efter sin Villie under Eriks Barndom, saa kunde hun dog ikke vente sig, at Kongen i sin myndige Alder vilde vedblive at være umyndig og lyde sin Fostermoder; heller ikke skeete det.

9. Som Hovedpunkter i Margrethes Regiering fremtræde de nordiske Rigers Forening, og Forsøget paa at vinde Hertugdømmet Slesvig tilbage til

Danmark. Det sidste mislykkedes — men Margrethe regierede ikke længere allene; og det har neppe været hendes Plan, at opnaae ved Vaabenmagt, hvad hun snarere haabede, at kunne efterhaanden med Snildhed og Lempe komme i Besiddelse af. Rigernes Forening vandt derimod Udfaldets tidlige, næsten forunderlige Held, og har givet den sieldne Dronning hendes straalende Navnkundighed. Hvad der udgiorde hendes sande Storhed var dog ikke saa meget den store Idee — hvorom vi ei engang tør sige, hvis den endog udgik fra hende selv, at hun fuldstændigen kaldte den i Live — som det var den Klogskab og Hersker-Evne, hvormed hun var i Stand til ved sin Personlighed at fængsle de tre Nationers Hierter; at vinde og for en Tid at udsone de mest stridige Partier og Interesser; og derefter at styre tre Riger, som fra Historiens Begyndelse havde fiernet og affondret sig fra hinanden, og hvor jævnligen Frænde havde været Frænde værst, uden at i hendes Levetid det dæmpede Nabohad, den mistænkelige, men nu ligesom formildede Nationalstolthed, fremkaldte noget alvorligt Udbrud. — Det var upaatvivlelig mest ved personlige Egenskaber, ved den almindelige Tilbøielighed, Høiagtelse og Beundring, hun vandt i Norden, og trindt om i alle Østersø-Lande, at det blev Dronningen muligt, at holde sin Regiering i usvækket Kraft, saalænge hun selv levede og styrede. Sverrige adlød Margrethe — om end ikke altid lige villigt og lige tilfreds — fordi hun overhovedet ikke lod dette Rige føle Danmarks unegtelige Overvægt i Unionen; men, at denne Forening ikke var udsprungen af nogen afgiort Trang og Drift hos Nationerne, eller af deres fulde, frie Folkevillie: dette lærte Begivenhederne, saasnart Calmarforbundets Siæl døde med dets Stifterinde. Heller ikke blev dette Forbund, som under Margrethes Liv traadte i Kraft ved et foreløbigt, ufuldstændigt Udkast til en Unionsact, i Virkeligheden til meer, end at de

tre Riger regieredes af et fælles Overhoved. En statsretlig Forbindelse bragte Margrethe ikke i Stand; hendes Efterfølger udrettede heller ikke dette, uagtet Foreningens Gientagelse og Bekræftelse ved en Statsact, der intet manglede i Gyldighed.

Man saae imidlertid, uagtet Svagheden og Manglerne i Eriks Regiering, de tre Riger en Tid lang at hænge ved Forbundet — eller, om man vil, hvert under sit styrende Rigsraad, at nøies med een fælles Konge. Var dette virkelig, maae vi spørge, i Kraft af den Calmarske Union? — eller var det fordi Erik af Pommern engang var valgt og hyldet til Konge over alle tre Riger, og fordi der, som man seer, vilde meget til, før man kunde drive det til den Yderlighed at afsætte ham? — Den sidste Grund var uden Tvivl den mægtigste. Det var ikke saa let for Aristokratiet, den egentlige politiske Grundmagt i alle tre Riger, at komme til Enighed om en ny Konge; og hvor skulde man tage ham? — Sverrige havde for længe siden intet Dynastie mere. I Norge og i Danmark betingede Aristokratiet sig vel Vedligeholdelsen af den Valgret, det havde tilvendt sig; men gammel Vedtægt og Folkets Stemme taalte dog ikke, at man forlod de nok saa fierne Spirer af den gamle Kongestamme, saalænge saadanne endnu vare tilbage. — Unionen derimod, skiøndt i sin Idee en af de mærkværdiske politiske Tanker, Middelalderen har frembragt, vidnede dog om, hvor langt man i Margrethes Tid var tilbage i den politiske og statsretlige Indsigt, der behøvedes for at giøre Tanken til en fuldgiort Gierning. Man besluttede en Forening af de tre Riger; men det var egentlig kun Dynastie-Enheden, som det gik ud paa; Landene lod man blive omtrent ligesaa adskilte, som de vare tilforn; ethvert med sit eget Rigsraad, sine høie Rigsembedsmænd, sine særskilte Finantser, sin særskilte Krigsmagt — og Indfødsret, om vi saa maae kalde den strengt paaholdte

Rettighed, at ingen Mand fra det ene Rige maatte faae Værdighed, Lehn, Embede i det andet — en Rettighed, hvis Overtrædelse var en Hovedkilde til Kong Eriks Undergang — en Rettighed, som man den Tid betragtede som naturlig, (og endnu ei vil opgive i de to forenede Riger); men som tillige modsatte sig ethvert Begreb om gienſidig Tillid, Agtelse, Velvillie, Samvirkning og fælles Statsøiemed hos Nationerne. — Jeg forbigaaer de øvrige Mangler ved den saakaldte Union; og nævner blot endnu, at inden nogensinde en saadan Tanke oprandt i Norden, vare de Tidsrum indtraadte, hvori enhver af de tre skandinaviske Nationer opnaaede deres høieste Glands og Magt. Danmark under Knud den Mægtige, Valdemar I. og Knud VI., Norge under Hagen Hagensen, Sverrige under Birger Jarl og Magnus Ladelaas: hvor finde vi saadanne Perioder under Unionstiden?

Margrethes Regiering i de skandinaviske Riger, og navnligen i Sverrige, blev ikke desmindre, i hiin Tidsalder, et lysende Mindesmærke over hendes udmærkede Evne som Herskerinde. Hun forstod at vinde et Folk, der egentlig ved mægtige Adelspartiers indbyrdes Skindsyge var bragt under hendes Scepter; og har Margrethe endog, som man i Almindelighed, og vist ei uden Grund antager, elsket at herske, saa var denne Lyst ikke meer end naturlig, da hun selv maatte føle sit medfødte Kald og sin Evne dertil. Den overhovedet fredelige Statskonst, hun hyldede, gik ud paa at ordne og befæste sine Rigers indre Velfærd; at styrke Kronens Magt ved at forøge dens Besiddelser; at giøre sig yndet af den høiere Geistlighed, og uden at bryde med Adelen, heller ikke mere, end Klogskab bød, at vise sig eftergivende mod denne Stand. Det hører til de største Berømmelser, man (og det endog hos svenske Historieskrivere) har tillagt denne Fyrstinde: at hun var afholdt og beundret af sin hele Samtid; og at det

var en mindre erkiendtlig Efterslægt, som har villet finde Anledning til at dadle hende; men har maattet søge Grunden dertil hos det sildigere Partihad.

10. I Sverrige lykkedes det Margrethe, at bringe Landet til Ro. Hendes Regiering, om den ikke var Alle tilpas, gav dog Folket Leilighed til at udvikle sin indvortes Kraft, og til at forvinde Følgerne af et Aarhundredes sønderslidende Partikamp og blodige Tvedragt i Kongehuset. — Mindre heldige vare Danmarks Vilkaar, uagtets Statens tilsyneladende Fremgang i Anseelse og Betydenhed. Her var det endnu altid Følgerne af Valdemar den Andens ulykkelige Statsfeil, Sønderjyllands Afsondring, og Forholdet til Holsten, som ikke blot svækkede, men for en Deel tilintetgiorde Margrethes Planer til at grundfæste sit Hovedriges Magt.

Efter Valdemar Atterdags Død, truet med Anfald af Kong Albrecht i Sverrige, og i samme Fare fra Meklenborgs Side, hvor den gamle Hertug Albrecht med Magt vilde have sin Sønnesøn, Kong Valdemars ældre Datter Ingeborgs Søn, paa den danske Throne: holdt Margrethe det for voveligt at bryde med de holstenske Grever. Da imidlertid Hansestæderne erkiendte Margrethes Søn, den unge Kong Oluf, maatte Hertug Albrecht finde sig i at indgaae et Forliig (21. Septbr. 1376), der overgav Stridspunkterne imellem Danmark og Meklenborg til Afgiørelse inden Tre Maaneder, ved en Kiendelse af Voldgiftsmænd — som der siden aldrig hørtes noget til. Den gamle Hertug Albrecht døde kort efter; hans Søn Hertug Henrik, og Sønnesønnen Albrecht fulgte ham snart i Graven, og Margrethe blev fri fra denne Kant. Holstens Grever skulde være optagne i denne Dagtingning;[7] men for dem var det nok, at de ikke blot skreve sig „Herrer til Sønderjylland," men virkelig vare det. — Endnu efterat Margrethe allerede i elleve Aar havde styret Danmark og Norge i sin

Søns Navn, trøstede hun sig ikke til, med Magt at modsætte sig Sagernes Tilstand og de holstenske Grevers selvtagne Besiddelse af hiint Landskab. Det var overhovedet ikke denne Fyrstindes Maade, uden afgiort Nødvendighed at overgive Tvistigheder til Sværdets uvisse Afgiørelse. Heller ei kan det være tvivlsomt, at den fredelige Udgang af den langvarige Strid om Hertugdømmet, som endelig bragtes i Stand ved Forlehningen i Nyborg, ikke var uden gavnlig Følger for det saa længe under evig Feide og Trængsel sukkende Danmark. Ædelstenen, som var borttaget af den danske Krone, vandt Margrethe vel ikke tilbage; men hun opnaaede saameget, at den gamle Grev Nicolaus, Geert den Stores Søn, samtykkede i at den ældre afdøde Broders, Grev Henriks Søn Gerhard allene tog Hertugdømmet til Lehn, og svor Kong Oluf Hyldingseden den 15de August 1386.

I 46 Aar havde de holstenske Fyrster som Panteherrer været i Besiddelse af Sønderjylland; men kun ved den af Grev Geert og hans Sønner anvendte Underfundighed, og ved aabenbare Tvangsmidler, havde de fralistet den svage Hertug Valdemar den allerstørste Deel af Landet. Denne Fyrste havde, til sin Skade og til de holstenske Grevers Fordeel, ved „et selsomt Bytte,“ maattet overtage deres Panterettigheder i Nørre-Jylland, og derfor givet dem Pant i den allerstørste Deel af sit Hertugdømme. (1340). Valdemars Søn Henrik var derfor mere af Navn, end i Virkeligheden, Hertug af Slesvig [8]). Valdemar Atterdag forsømte heller ikke Leiligheden til, i Henriks sidste Leveaar at indfrie saameget, som han kunde, af Hertugdømmet fra Panteherren; kun Slottet og Lehnet Gottorp vilde Holstenerne aldrig slippe, uagtet Hertug Henrik 1374 havde afstaaet sin Løsningsret til Kongen [9]). Hvorledes de fremdeles benyttede Omstændighederne efter dennes Død, er allerede berørt. Margrethe maatte taale, hvad hun paa

den Tid ikke var stærk nok til at hindre. — Om hun 1386 var underkastet en lige Nødvendighed? — Siden Hvitfeldts Tid, som ikke vil undskylde hende, har Meningen været deelt om Afgiørelsen af det Spørgsmaal: om Dronningen hellere maatte have negtet Forleyningen, end frivilligen og ubetinget tilstaae den? [10]) Det sidste skeete virkelig; og Sønderjyllands Adskillelse fra Kongeriget var atter, for en i sit Maal ubestemt Fremtid, afgiort.

Vi behøve i det mindste ikke længe at lede efter den dybere Grund til Margrethes Fremgangsmaade i Aaret 1386. Det var den tredie nordiske Krone, hun endnu vilde erhverve for sin Søn; og for det større Maal, hun her havde for Øie, maatte hun for det første sætte det, hun ansaae for ringere, eller lettere ved Tid og Leilighed at kunne naae, til Side. At giøre sig de holstenske Grever og deres Tilhængere og Forbundne til Fiender, imedens hun kunde behøve sin hele Magt mod en endnu paa Land og Hav stærkere Modstander, maatte vel Klogskab fraraade. Men allerede vaklede Albrechts Throne Sverrige, hvor denne tydske Fyrste havde giort sig endeel af de mægtigste Adelsherrer og Slægter til Fiender. I Stedet for at frygte hans Anfald, kunde Margrethe snart, efter Tilbud om at modtage den svenske Krone, giøre et Indfald i dette Rige, hvor Albrechts, for den største Deel tydske Hær blev slagen, og hans Skiebne afgiort ved Falkøping, den 21de Septbr. 1389. Margrethes politiske Stilling blev forandret; hendes Magt i Norden var alt befæstet, og blev det meer og mere; for tre Kongerigers Herskerinde maatte Holsten ikke længere være nogen frygtelig Fiende.

Det er ogsaa tydeligt nok, at Dronningen forandrede sin Politik, efter 1397; og endnu mere, efterat baade Grev Albrecht af Holsten (1403) og Hertug Gerhard af Slesvig (1404) vare faldne i Kamp mod de mandige, ikke let ustraffet

angrebne Ditmarskere. Af Hertugens tre efterladte Sønner var den ældste kun syv Aar; den yngste endnu ikke kommen til Verden. Men Gerhard havde en geistlig Broder, Grev Henrik, der var valgt til Biskop i Osnabrück, og som nu, strax efter Nederlaget i Ditmarsken, forlod sit Stift for at bemægtige sig den holstenske Arv, overfaldt Hertug Gerhards Enke, og tvang hende til at afstaae og overgive ham næsten hele Holsten, tilligemed Femern. Den svage Hertuginde Elisabeth søgte nu Margrethes Bistand, som strax var paa rede Haand; og snart var Kong Erik, som Formynder for hendes Sønner, saa godt som Herre over Sønderjylland, hvor Margrethe, for at forberede hvad Tiden muéligen kunde bringe af endnu heldigere Omstændigheder, i Stilhed tilkiøbte og tilpantede sig eet Gods efter det andet. Enigheden imellem de to Fyrstinder varede dog ikke mange Aar. Grev Henrik af Holsten taalte kun med Uvillie den danske Konges Formynderskab og Overvægt i Hertugdømmet; giensidig Mistillid og Mistanke tiltog med hvert Aar; Uenighed opkom imellem Kong Erik og holstenske Adelige, der havde Pantebesiddelser i Sønderjylland. Det hele Forhold imellem Dronningen og Hertuginden gik over til at blive spændt og fiendtligt. Elisabeth havde ladet sin ældste Søn Adolf, der skulde opdrages i Danmark som en tilkommende dansk Lehnshertug, hente tilbage, havde sat ham under sin forrige Fiendes, Grev Henriks Værgemaal (1409), og givet sig og Landet under dennes Beskiermelse, allerede inden det kom til aabenbart Fredsbrud imellem slesvigske Riddere og Danmarks Konge (1410). Man saae, hvad disse Adelsherrer meente at kunne ustraffet tillade sig, da de overfaldt, fængslede og paa en skammelig Maade mishandlede deres egen Biskop, Johan af Slesvig. — Nu greb Erik, skiøndt neppe med sin Fostermoders ubetingede Bifald, for Alvor til Vaaben, indtog Als og Ærrø, og vendte derpaa sin Magt imod Nord-

friserne, for igien at bringe deres Land under Danmark. Grev Henrik kom dem til Hielp fra Holsten; Grev Adolf af Schauenburg førte nogle hundrede tydske Landseknegte over Ejderen; til disse stødte 700 Friser. Kong Eriks Hær blev aldeles slagen (12te Aug. 1410) og dette første Nederlag blev et sørgeligt Krigsvarsel for Skandinaviens Beherskere.

11. Margrethe havde gierne endnu villet jævne Striden. Den havde sine dybe Rødder i gamle Tiders Forhold; den gialdt ikke blot Besiddelsen af Sønderjylland, som man ikke vilde negte Grev Gerhards og Elisabeths Søn; men den gialdt Danmarks Lehnshøihed, Forbindelsen imellem Hertugdømmet og Kongeriget, Hertugens Lehnspligt, og Lehnets personlige eller arvelige Vilkaar. Om det sidste stred man den Tid mangen blodig og fordærvelig Kamp, under Dagtingninger, for selvvalgte Voldgiftsmænd; endelig endog for den tydske Keisers Domstol. Siden er Striden fortsat giennem fire Aarhundreder, i Krøniker og i historiske Skrifter. Hvor nøie vi endog giennemsøge hine, og sammenligne dem med overblevne ægte og virkelig tilværende Brevskaber: vi komme dog ved disse, ligesom ved Begivenhederne selv, kun til den indvortes Overbeviisning om, at Sønderjylland var et aldrig afstaaet, aldrig af Margrethe og Erik, eller af nogen tidligere dansk Konge til en fremmed Fyrste overgivet dansk Land; at heller ikke dansk Lehnsret, eller Nordens gamle Skik og Vedtægt, kunde giøre det slesvigske Lehn arveligt; men at derimod Omstændighederne, og et Slags Hævd fra Hertug Abels Tid, maatte giøre den danske Lehnsherre villig til at fornye Forlehningen i Besidderens Slægt, hvis han ikke forbrød den ved at negte eller overtræde sin Lehnspligt. Dette var imidlertid skeet, ikke eengang, men oftere, fra den slesvigske Hertugs Side, hvis Paastand, at besidde Hertugdømmet arveligt,

efter tydsk Lehnsret, var nok til at vise, at det endnu, ligesom under Christoffer II. og Grev Geert, var Holstens Grever, der, som fremmede, uafhængige Fyrster, kæmpede med den danske Konge om et Landskab, de med Vaabenmagt vilde frarive Danmark. Retsgrunde tyede man kun til, naar det i Krigen gik uheldigt; og fremmede Fyrsters Voldgiftskiendelse agtede man kun paa, naar den var til Holstens Fordeel. — Men hvor uhyggeligt er Billedet, som den slesvigske Krig giver os af Danmarks Kraftløshed, eller snarere af Mangel paa Dygtighed og Klogskab hos Anførere og Raadgivere under Eriks Regiering! — Umaadelige Anstrengelser; store Udrustninger til Lands og til Søes; gientagne ødelæggende Felttog mod Sønderjylland, Angreb, Beleiringer, Plyndringer, som overgik det ulykkelige Land, førte Kongen ligesaa lidt nærmere til Maalet, som en lovformelig Proces, og tilsidst en endelig Dom af den antagne Voldgiftsmand, Tydsklands Keiser, (1424) der frakiendte Greverne af Holsten al Rettighed til Landene Norden for Eideren. „Hertug Henrik lod sig ligesaa lidt afstrue, som fradømme Hertugdømmet." (Jahn). I tretten Aar var Erik ikke kommen videre i sin Strid, end da den begyndte i hans Fostermoders sidste Levetid.

Margrethes mere fredelige end krigerske Statskonst vilde den alderstegne Fyrstinde endnu engang anvende paa at vinde Tid, eller prøve paa, hvad mindelige Forhandlinger kunde udrette. En Stilstand paa fem Aar (sluttet i Colding, den 24de Marts 1411) havde hun bragt i Stand. Dens ikke meget lovende Vilkaar, at efter denne Tids Udløb skulde Voldgiftsmænd fra begge Sider afgiøre Lehnstvisten efter dansk Ret, og, hvis disse ei kunde komme til Enighed, Sagen da bringes for den tydske Keiser til Afgiørelse: kom dog aldrig til Virkelighed. Forbittrelsen var paa begge Sider for stor, og der viste sig fra Begyndelsen hos Holstenerne en Uforsagthed

og krigersk Dristighed, som vidnede om, at man endnu ikke havde glemt Geert den Stores og Christoffers Tid. Uden Tvivl har man ogsaa tidlig kunnet lære, at Erik af Pommern knap vilde blive nogen frygtelig Fiende. — Endnu engang var det lykkedes Dronningen, skiøndt hun ved sin sidste personlige Nærværelse i Flensborg forgieves søgte et Møde med Hertuginde Elisabeth, at bevirke en ny Overeenskomst (Octbr. 1412), hvorefter Sagens endelige Afgiørelse skulde paaskyndes, og Fredsunderhandlingen ansættes til næste Aars St. Hansdag: da giorde Margrethes uventede Bortgang fra Skuepladsen Ende paa alle fredelige Udsigter.

Døden overraskede den store Dronning paa Skibet, der fra Flensborg skulde føre hende tilbage tilbage til Kiøbenhavn, Natten imellem den 27de og 28de Octbr. 1412. Med hende sank Grundstenen, hun havde lagt til den skandinaviske Union; den ufuldendte Bygning blev vel staaende, men løs og ravende som en ung Ruin. Danmarks Svaghed blottedes, og Udygtigheden hos Margrethes Fostersøn til at styre Rigerne, enten under Fred eller Feide, kom paa en sørgelig Maade for Dagen i Krigen om Slesvigs Besiddelse, som Kong Erik vedblev at føre med Holstenerne; længere hen med disse, i Forbund med nordtydske Fyrster og Hansestæder, under jævnlige Underhandlinger og frugtløse Dagtingninger fra 1415 til 1435. I det lange Tidsrum af tyve Aar kunde hele Skandinaviens Magt ei engang bringe det til at indtage det meer end eengang beleirede Gottorp Slot; og dette var ligesom Nøglen til Sønderjylland, hvilken Kongen forgieves søgte at faae i sin Magt — Den hele lange Feidetid deler sig i to Tidsrum; i det første, fra 1415 til 1426, havde Erik meer end eengang synlig Overmagt og al Udsigt til at kunne afgiøre Striden til sin Fordeel; dersom ikke Holstenerne, ved enhver saadan Leilighed, havde forstaaet at lokke Kongen til Underhandlinger;

i det andet Tidsrum, efter 1426, da den holstenske Magt blev meer end fordoblet ved Forbund med Stæder og Fyrster, som nu havde lært at kiende Modstanderens Svaghed, blev Striden fra Kongens Side endnu mere frugtløs og ydmygende.

12. Hvorledes forklare vi det gaadefulde i den lange Række af spildte Anstrengelser og Opoffrelser, af Krigsuheld til Lands og Vands, af unyttige Mæglinger og Fredsmøder, der omsider kun føre til den visse Kiendsgierning: at Erik af Pommern, som Konge over Nordens tre Riger, var svagere end de holstenske Grever? — Endeel siger os vel Eriks Charakteer som Regent, hans vaklende Raadløshed, hans synlige Mangel paa krigerske Anlæg og Dygtighed; men vi maae heller ikke glemme, at Kampen om det slesvigske Lehn ikke førtes allene med Greverne af Holsten. Disse havde længe i de vendiske eller østersøiske Hansestæder en mægtigere Støtte og Krigshielp, end den, Erik med stor Nød og Uvillie kunde faae fra Sverrige; og meget mere villig eller rigelig flød denne Hielp neppe fra Norge. Haanlig og ydmygende var Eriks Krig; men naar vi see Lybek, som Hoved for de vendiske Stæder i Hanseforbundet, at trodse det tydske Riges Overhoved og at negte Keiserens Befaling al Lydighed; naar vi see Hanseforbundet, skiøndt allerede svagere i Sammenhold, og dalende i indvortes Kraft og Samfundsaand, endnu i et heelt Aarhundrede, som uafhængig Handelsmagt, at foreskrive Norden Love: da i det mindste forstaae vi lettere, at Holsten i Forbund med Lybek kunde være stærkere, end Danmark i Unionsforholdet til Sverrige.

Det var denne Hansestads og de øvrige med den nærmest forbundne Stæders høieste politiske Formaal, at sikkre sig den Enerettighed til Søhandelen i Østersøen og paa Bergen, som danske og norske Konger Tid efter anden havde tilstaaet

dem. Men den bedste Sikkerhed for Privilegier, hvis trykkende Byrde hele Norden kun alt for ofte maatte føle, og hvis udelukkende Handelstvang de vestlige Nationer, Nederlændere og Englændere, kun med vorende Avind og Uvillie taalte, laae netop i de nordiske Rigers, og navnligen Danmarks, politiske Svaghed. Ingen Begivenhed var derfor mere truende for disse Hansestæder, ingen mere farlig for den Rigdomskilde, som deres Enehandel og Overvægt i de nordlige Have saa længe havde aabnet dem, end det ved Margrethe grundede skandinaviske Statsforbund. Men det var kun denne Dronning, hvis forunderlig kloge Lemfældighed, hvis Gave til at overtale og Snildhed i at underhandle forstod at udjævne Misforstaaelser, til rette Tid at glemme Fornærmelser, og at undgaae ethvert Udbrud af aabenbare Fiendtligheder med Hansestæderne. Vi see endog at disse under Margrethe erhvervede en ny Bekræftelse af deres tidligere Handelsrettigheder i alle tre Riger [11]; men Stædernes handelskloge Styrere indsaae derfor dog ligefuldt, hvor farlig en Fremtid deres Uafhængighed og politiske Magt kunde see i Møde, dersom de nordiske Rigers Forening, og Danmarks Overvægt i denne, blev af Varighed. Høiere endnu maatte Faren for dem stige, dersom Danmarks og de tre Rigers Konge endog blev Herre over Slesvig; eller maaskee endog med Tiden, som engang tilforn i det 12te og 13de Aarhundrede, kunde udstrække sin Magt paa hiin Side af Eideren. Lybekkerne stræbte derfor i Begyndelsen, ved fredelig Mægling, at bilægge Striden om Hertugdømmet Slesvig. Det lykkedes dem ogsaa kun alt for vel, endnu meer at svække Kongens Magt, ved paa denne Vei at standse den øieblikkelige Fremgang af de danske Vaaben, og at hielpe de holstenske Grever til en Stilstand, hvergang de kunde behøve den. — Men da Lybekkerne saae, at Erik, saa lidt han forstod at føre Krigen, eller at benytte sin Fordeel, hvor han

havde den, dog ikke vilde ende Striden; ja ikke engang betænkte sig paa, selv at begynde Fiendtligheder imod Stædernes Skibsfart og Fiskeri i Østersøen — da de erfarede, at Kongen, uden at ændse indgaaede Forbund og tilstaaede Vilkaar, vilde aabne Hollænderne den Adgang til Østersøen, som hidtil allene havde tilhørt Hansestæderne: da reiste Lybek sig med sin hele Magt, og vovede det Yderste, selv med liden eller ingen Hielp af det øvrige Forbund, for at modstaae et Forsøg paa at styrte Stædernes, i lang Tid ved Kraft og Enighed, men heller ikke uden Overmod, Pengestolthed og selvtagen Eneret, forsvarede Handelsvælde.

Vi savne kun alt for meget, ved Siden af lybekske Beretninger, den samtidige danske Krønike, der kunde aabne os et dybere Blik i Erik af Pommerens Tid, og i saa mange personlige Forhold, som maae have grebet ind i dens Begivenheder. Men et historisk Særsyn bliver det altid, at see en Konge, saa svag, ubestemt, raadløs, som Erik næsten altid viser sig, i tyve Aar ei at ville opgive en Kamp, der førtes for den danske Stats Rettigheder og mod dens indre Velstands naturlige Fiender. Det er et Særsyn, som hiin Mangel i vore historiske Kilder, der negter os et fuldstændigt og klart Indblik i Eriks Charakteer og Grundsætninger som Regent, giør det umueligt at opklare. Det bliver imidlertid en lige afgiort Kiendsgierning i Historien, som et langt Tidsrum af Erik af Pommerns Regiering lægger for Dagen, at denne Konge virkelig, det være nu af Overbeviisning og Politik, eller af personlig Uvillie og krænket Stolthed, havde grundfæstet den Tanke i sit Indre: at Hertugdømmet Slesvig maatte, det koste hvad det vilde, vindes tilbage til Danmark. En Flyvegrille kunde det i det mindste ikke være, hvorfor han, lige haardnakket og uheldig, kæmpede i meer end tyve Aar.

13. At opregne denne Krigs Begivenheder og enhver af dens Afbrydelser ved en kort varende Anstand, eller ved Forliig paa Tid, som man brød inden de vare udløbne, ligger ligesaa vel udenfor vort Formaal, som at fortælle Kong Eriks øvrige Historie. Dens hele Fremgang og Udgang fører dog til Overtydningen om, at denne Konge, efter sin statskloge og storsindede Fostermoder havde modtaget en Arv, som der vilde noget til at være voxen, og som den pommerske Hertugssøn hverken havde Aand og Evne til at styre, eller Kraft til at forsvare. Partihad har vel stundom giort ham Uret i hans Villie; har forfalsket flere Begivenheder under hans Regiering; som det synes, uden tilstrækkelig Grund tillagt ham Feighed og Haardhed, ved Siden af den Blanding af Selvraadighed og Raadvildhed, der tilhørte ham; og dette Had har stillet nogle af hans Handlinger i et slettere Lys, end de fortiente. Hans Svaghed, hans Mangel paa selvvirkende Regieringsevne, Klogskab og Daadskraft, kan dog intet Forsvar udslette af Historien. Denne Mangel yttrede sig ikke mindre i hans Handlinger som Unionskonge, end i den lange, uklogt og kraftløst førte Kamp om Hertugdømmet, som endelig dog fik det Udfald, at den for en Tid reent skilte Danmark ved Sønderjylland, og omsider skilte Erik ved de tre Kroner, som han bar uden Værdighed, og mistede uden Følelse af sin Ydmygelse. Man kan, med faa Ord, sige om denne Unionskonge: Sverrige kunde han ikke regiere; Holsten og Hansestæderne kunde han ikke overvinde; Norge, der laae som i et Slags Dvale, taalte ham lettere, end de andre Riger; i Danmark blev Adelen omsider kied af en Konge, som den fandt ubeqvem og unyttig baade i Krig og Fred.

14. Til de vigtigste og mærkeligste Optrin under et Tidsrum af 27 Aar, i hvilke Erik efter Margrethes Død var

erkiendt som Konge over de tre nordiske Riger, høre de gientagne Bekræftelser af Forbindelsen imellem Danmark og Sverrige, og en dermed forbunden Stadfæstelse eller Fornyelse af den Calmarske Union. De herhen hørende Begivenheder, og Eriks hele Regiering i Sverrige, ligge vel udenfor Danmarks egentlige Historie; men denne kan i det 14de og 15de Aarhundrede ikke mere ganske skilles fra de to andre nordiske Rigers. Det er i Sverrige, vi maae lære, hvilken Virkning den Calmarske Forening udøvede, saavel paa Danmarks, som paa hele Nordens Fremtid; og den endelige Kiendsgierning bliver, at det Rige, hvorfra Unionens Aand udgik som en Spire af Margrethes høie Sind og Herskelyst, havde det mindste Held, eller vandt tilsidst mindst Gavn og Styrke, af det opnaaede Overherredømme. Thi som et saadant betragtedes dog egentlig altid i Sverrige, og ikke meget anderledes i Norge, den Stilling, hvori disse Riger sattes til Danmark, ved et Statsforbund, der skulde forbinde de tre Riger uden at sammensmelte dem; men som Verdenshistoriens Genius modsatte sig fra Fødselen af, ved at betage Forbundet den mægtige, uundværlige Støtte, som det vilde have fundet i et fra Begyndelsen oprundet kraftigt Dynastie. Margrethe stod allene med sin Aand og sin Klogskab; Nordens Haab sank med den unge Kong Oluf i en tidlig Grav; Erik af Pommerns Ægteskab blev barnløst; den baierske Christoffer havde lige Vanheld. Imidlertid havde Sverriges Adelsmagt og Rigsraad vundet en Kraft, der ikke lod sig bryde af svage Hænder — ei engang ved tre seierrige Krige og Erobringer. Det oldenborgske Dynastie kom et halvt Aarhundrede for sildigt for at grundfæste et nordisk Rigsforbund, som overhovedet hverken Adel eller Almue i Sverrige yndede. Heller ikke stod det længere ved Magt i dette Land, end det herskende Adelsparti fandt sin Regning ved at have en udenlandsk Konge; thi det

var der, som i Danmark. Den levende Statskraft var i to Stænders Besiddelse; men med Geistligheden begyndte det allerede at gaae tilbage i Kirkens Magt og Indflydelse; enkelte Prælater, udmærkede ved krigersk Mod og Tapperhed, grebe til Vaaben, men bleve ikke populaire ved at forsvare Unionssagen. Adel og Ridderskab manglede vel ofte Clereciets Eenhed og Enighed; men voxende Rigdom, Grundeiendom og Herredømme over Almuen styrkede Standen Aar for Aar. I Raadet vandt Adelen et fast og stadigt Middelpunkt for sin Magt; imedens allerede Tro og Folkemeening begyndte at svigte de Geistlige, og Herrebisperne, som halvt verdslige Magnater, ikke altid holdt sammen paa een Haand.

Betragte vi nøiere Margrethes Styrelse som Unionsdronning, eller udvalgt regierende Dronning i de tre Riger: da tyder dog omsider alting hen paa, at hun havde sat sig et videre Maal, end hun fandt sig i Stand til at opnaae i dets fulde Udstrækning. Rigernes Forening under en fælles Regent iværksatte hun, og overgav dem saaledes til sin valgte Efterfølger; men i intet af dem, og mindst i Sverrige og Danmark, kunde hun regiere enemægtig. Endskiøndt aldrig nogen egentlig Haandfæstning havde tegnet Grændserne for den kongelige Magt, som hun udøvede, vare dog Stænder, Adel og Rigsraad allerede længe i Besiddelse af en Vedtægtsret til at indskrænke denne Magt. Hun modsatte sig den ikke; men hun forstod at lempe den efter sin Fordeel. Hun havde i Sverrige, ligesom i Danmark, især vundet Geistligheden; men hun vidste tillige i det Hele at stille Adelen tilfreds, endskiøndt hun efterhaanden inddrog eller indløste meget pantsat Krongods. I det Udvortes viste hun ingen ret synlig Forkiærlighed for eet af Rigerne, eller gav det Enes Fordeel nogen afgiort Overvægt fremfor de Andres. At hun beskattede Sverrige, klagedes der vel over efter hendes Død; men da

hun, efterat Albrecht var styrtet, ingen Krig førte, kan Byrden dog ikke have været meget tyngende. Saaledes regierede hun i det mindste ligesaa meget ved Klogskab og personlig Indflydelse, som i Kraft af en Forening, hvilken hun maaskee fandt det klogere, at lade beroe ved den foreløbige Grundlov, end at sætte særskilte Interesser paa ny i Bevægelse ved en endelig og fuldstændig Afslutning af Unionen.

Begrebet om den Calmarske Forening har man, baade i Danmark og Sverrige, til forskiellige Tider, dannet sig anderledes; men indtil den nyeste Tid har dette Begreb meer eller mindre afveget fra den historiske Virkelighed. I Almindelighed har man tænkt sig Landenes og Rigernes Forbindelse nærmere, det statsretlige Baand ved Unionspagten fra Begyndelsen nøiere bestemt og fastere knyttet, end det virkelig har været. Det skyldes vore Dages skarpere Grandskning, at vi nu kunne skielne imellem Margrethes Grundtanke, og dens virkelige Iværksættelse. Ingen kan tvivle om, at en Forening imellem de tre Riger til een Forbundsstat, saa fuldstændig som den kunde opnaaes, var den dybe, hos Margrethe undfangede politiske Idee, eller en Idee, som Dronningen i det mindste ganske havde tilegnet sig. Men der kan ligesaa lidt være Tvivl om, at da det først fuldstændigen var lykkedes hende, at bringe den adopterede Søn, hun havde udseet til Skandinaviens Behersker, paa Thronen — hvor hun, i Følelsen af sin egen Kraft, dog ugierne betragtede ham anderledes end som Medregent under hendes eget Tilsyn og Formynderskab: da har hun enten fundet Midlerne til at lægge den sidste Haand paa Forbundspagten, at give den sin høitidelige Fuldendelse og sin Udfyldning i alle manglende Punkter, mindre tilgængelige og til hendes Raadighed, end hun havde ventet; eller hun har fundet Forholdet, som det var, trygt nok for hendes Regiering, og har forsigtigen tøvet med at bringe Sagen

til Endelighed. Det laae overhovedet ikke i hendes Charakteer, at overile vigtige Foretagender.

Dronningen vilde saaledes, at den sluttede Pagt for bestandigt skulde forbinde de tre Riger til et Statsforbund med fælles Regent; men man seer allerede af det Calmarske Unionsudkast af 1397, at hun hos den Deel af Adelstanden og Geistligheden, til hvis overveiende Magt og Myndighed hun maatte støtte sin egen, aldeles ingen Tilbøielighed har mødt for noget Vilkaar i Forbundet, der kunde nærme det til en virkelig Statsenhed. Udenfor Regentens Person fandtes intet organisk Element, der kunde betinge og vedligeholde en saadan Eenhed. Ethvert af Rigerne havde ikke allene sine egne Stænder, men beholdt sit eget, uafhængige Rigsraad, tilligemed de høie Rigsembedsmænd, Drosten og Marsken, for hvert Rige især. Den hele indre Rigsstyrelse vedblev saaledes at være tredeelt; det var denne, som altid nærmest kom i Berøring med Folket; og sikkerlig vidste dette i mange Tider ikke af anden Union at sige, end at det var den danske Konge, der ogsaa regierede i Sverrige og Norge [12]); og at det var denne Unionskonge, man gav Skyld for Alt, hvorved Folket følte sig trykket. Det var heller ikke meer, end en naturlig, giennem Aarhundreder i Slægterne nedarvet og medfødt Nationalfølelse, som lærte de tre nordiske Nationer, at de fra Arilds Tid havde været beslægtede; men selvstændige, efterat de Tre Riger havde dannet sig.

I Udkastet til den Calmarske Pagt af 1397 var det vel fastsat, at Kongen, saa ofte han vilde beslutte noget i vigtige Sager, der vedkom alle tre Riger, og især deres udvortes Forhold („Ærender og Dagtingninger med fremmede Herrer eller deres Bud") maatte afgiøre slige Sager med nogle af sine Raad af hvert Rige, der for Øieblikket vare i Kongens Følge, eller om hans Person. Dette tyder her paa, at

man havde villet, at efter Unionsudkastet et Udvalg af Raadet i alle tre Riger (jo nokre af huoit riket) altid skulde være i Kongens Nærhed; naar han, som det forudsættes, vexelviis opholdt sig i et af Rigerne. Men om en saadan Betingelse endog skulde være nogenlunde overholdt under den kloge Margrethe — som dog regierede ganske uden Haandfæstning, ligesom uden nogen endelig afgiort Grundlov for Unionen: saa finder man faa eller ingen Spor til noget saadant under Erik af Pommern; undtagen naar han selv var tilstede i Sverrige — hvor han ikke uden den høieste Nød kom; ligesom han efter Margrethes Død knap havde sin Fod i Norge — ja maaskee ikke efter Foraaret 1405, da han, forsynet med Margrethes skriftlige Instruction, første Gang sendtes op til dette Rige, for at vise sig der som Konge.

15. Imedens man i intet af de tre Rigers Forfatning havde opgivet den gamle monarchiske Grundidee, der giorde Riget arveligt, skiøndt med en erkiendt Valgret i Kongestammen, (en Valgret, som dog næsten aldrig forlod den nærmeste Arving) og gav Kongen den høieste befalende og dømmende Magt, Raadighed over Krongodset, Befaling over Landhæren og Magt til at kalde den i Marken o. s. v: saa var derimod det gamle demokratiske Element i Forfatningen efterhaanden slappet og forringet; de almindelige Folketing og Landsting havde allerede tabt deres Betydning; man hørte fra det 15de Aarhundrede ikke mere tale om Danehof, men kun om Herredage, hvor der sielden, kun ved Kongehyldinger, eller i andre lige vigtige Tilfælde, tilkaldtes bifaldende Sendebud fra Almuen og Stædernes Borgere. I ethvert af de tre Riger, fornemmelig i Danmark og Sverrige, havde i det 14de Aarhundrede, fra Valdemar Atterdags Tid det særskilte Rigsraad, sammensat af den høiere Geistlighed og valgte eller af Kongen udnævnte Adelsherrer, udviklet sig som en egen Statsmagt, der befæstede

og udøvede en Myndighed, som ikke kiendtes i ældre Tider. De, som tilforn havde været „Kongens Raadgivere," bleve og kaldte sig, fra det 14de og 15de Aarhundrede af, „Rigets Raad."

Det var ogsaa i det 14de Aarhundrede, at Aristokratiet tydeligt og aabenbart vedkiendte sig den statsretlige Grundsætning: "at den høieste Magt, den souveraine Myndighed, ikke var hos Kongen, men hos dem, som valgte ham; „at ikke Kongen, men det vælgende Raad og Landets Indbyggere" (consiliarii electores et regnicolæ) vare Landets sande, utvivlsomme „Herrer og Eiere" (veri et indubitati domini et proprietarii ipsius regni), som havde „det umiddelbare Herredømme, den egentlige Eiendomsret" over Riget. (Quia ipsius regni dominium directum et vera proprietas est apud prædictos) [13]). Det var saaledes i det 14de Aarhundrede, under Rigets Opløsning og Gienoprettelse, at Aristokratiet i Danmark egentlig begyndte at bygge og organisere sin politiske Magt. En skarp Strid udholdt Valdemar Atterdag med den mægtige, rovgridske, for en Deel fremmede eller tydske Adel, der havde trængt sig ind og sat sig fast i Landet; og en Konge, der aldrig var bange for at bruge Magten, naar han havde den, kunde som oftest gaae med Seier ud af Striden. Dog findes ogsaa allerede Spor til, at et Rigsraad kunde constituere sig, og handle paa egen Haand, eller udøve selvstændig Regieringsmagt; om endog vel især under Kongens Fraværelse. Heller ikke fattedes Valdemar, under sin lange Strid med Adelen, dygtige og betydende Adelsherrer, som havde giort Kongens og Rigets Sag til deres. Margrethe byggede stadigt, klogt og forsigtigt, med Geistligheden paa sin Side og i Stand til at styre Adelen, videre paa den Grund, Faderen havde lagt. Det var derimod især under Erik af Pommerns kraftløse Regiering, at Rigsraadet befæstede sig som en organisk Deel af Rigsstyrelsen, som et vedvarende aristokratisk Element i Regieringen. Lang-

somt og sikkert skred det frem i sin Magt i Danmark, hvor imidlertid Kongens sædvanlige Ophold og Nærværelse til en vis Grad styrkede den monarkiske Styrelse; i Norge havde Adelen mindre Kraft, fordi den her allerede længe tæredes hen, og efterhaanden gik tilbage i Folket, hvoraf den var udsprungen. Sverrige var det Land, hvor Erik af Pommern mest overlod og maatte overlade Rigsraadet til sig selv, og kun nu og da foer op i Vrede, naar man alt for føleligt mindede ham om, at han egentlig kun af Margrethes Raade, og for hendes Skyld var Konge.

I øvrigt vilde Erik i Sverrige hielpe sig med, at han betroede Rigets Lehn og faste Borge til Hovedsmænd og Fogeder, som han kunde stole paa. Man klagede ikke allene stærkt over, at der blandt dem vare endeel tydske og danske; men endnu høiere og stærkere bleve Klagerne over, at Kongens Fogeder mishandlede Almuen, der vel allerede i Sverrige havde lært at taale meget, men ikke Alt; og skiøndt dens Røst ogsaa i dette Land saa godt som var forstummet ved de store Rigsmøder, der nu bleve sieldnere og sieldnere: saa var der dog endnu Levninger af den gamle svenske Landskabsforfatning og Forbindelse tilbage. Gialdt den ringere Bonde, der ikke kunde hæve sig til Frelsemand (Adelsmand) ved Rusttieneste, eller ved at møde med fuld Rustning og Stridshest ved de aarlige Vaabensyn eller Mønstringer, nu ikke mere som „Mand for sig selv," som selvstændig Odelsmand, eller kunde tage Deel i de Mægtiges Herredage: saa stod dog Almuen i ethvert af de svenske Landskaber i et vist Sammenhold; og det var ikke vanskeligt, især i Biergværksegne, navnligen i Dalarne, hvor Almuens gamle Frihedsaand hos en egen, i fierne Fieldbøigder affondret levende Folkestamme, længst holdt sig i Kraft, at reise den til Opstand; hvad enten det skeete for at værge sig imod Vold og Mishandling, eller for at styrke en eller anden mægtig og veltalende Herres Tilhæng. I Sverrige

saae man derfor baade før og under Unionstiden de Adelshøvdinger, der i Spidsen for et Parti stræbte efter uafhængig Magt, at søge Midlerne dertil, enten i aristokratisk Vælde, Rigdom og Indflydelse, eller i Mængdens og Almuens Yndest. Blandt de første var Carl Knudsen; blandt de sidste Engelbrekt Engelbrektson og Erik Puke, som begge maatte bøde med Livet fordi de mere søgte deres Støtte hos Folket, end i Herrestanden.

16. Erik af Pommern, der egentlig kun opholdt sig og regierede i Danmark — der behandlede Sverrige omtrent som et fremmedt Rige, hvoraf han kunde trække Krigshielp og Bidrag til sin Hofholdning, og som han i øvrigt overlod Raadet at styre, saalænge det lod Sagerne gaae, som de kunde — var ligesaa lidt i Stand til at vinde den svenske Almue, der altid var en fremmed, saakaldet Unionskonge fiendsk, som han forstod at benytte de Mægtiges Tvist og indbyrdes Misundelse til sin Fordeel. Længe undgik han at give Sverrige en indfødt Drost og Marsk, fordi han frygtede den Enkeltes Magt og Indflydelse, meer end Raadets. Dertil omtrent indskrænkede sig hans Regierings-Politik i Sverrige. Hans Misgreb og Statsfeil vare i øvrigt betydelige. Det er ikke allene afgiort, at han anvendte svenske Kræfter og Midler paa sine Krige med Holsten og Hansestæderne; men ogsaa at han paalagde dette Land Byrder, som Folket ikke kunde eller vilde bære, ved at fordre Skat og Afgift i rede Penge af Bønderne; skiøndt det Sædvanlige i dette Land var, at Bondeskatten blev ydet i Jordens Afgrøde, eller i andre naturlige Frembringelser. Heri fulgte han ikke sin Fostermoders Adfærd og Forskrift. Margrethe har, efter Alt hvad man kan skiønne, ikke betynget Sverrige over det, som var uundgaaeligt; og de Klager over Skattebyrder, som hun heller ikke undgik, skyldtes vel nærmest kun, at Endeel i Sverrige vare hende imod, allene fordi hun var fremmed. Sagnet om hendes, Kong Erik givne

Raad: at han skulde klæde sig af Norge, føde sig af Sverrige, og forsvare sig af Danmark, som man har udlagt til det Værste, kunde gierne være sandt, og indeholde en retfærdig og statsklog symbolsk Forskrift, naar den rigtig forstaaes. Af Danmark, som det rigeste Land, skulde Erik tage det Meste, eller hvad han behøvede til Krigsmagt og Forsvar; Norge, som det mindst formuende Land, kunde blot klæde ham; Sverrige, som ved Udstrækning og Folketal var rigere end Norge, kunde yde ham, hvad han behøvede til sit Hofhold. — Men Erik noiedes ikke hermed; han brugte meget til sin tærende Krig med Holstenerne, og lod sine Fogder betynge Sverrige med større Byrder, end Almuen kunde, og Adelen vilde taale.

Saaledes var det ikke vanskeligt at bringe giærende Uro, Mismod og Misnøie hos Folket til at blusse op i fuld og farlig Oprørslue. Dalkarlenes Opstand (1435) under den mandige og modige Engelbrekts Anførsel, gav Eriks Kongemagt og den saakaldte Calmarske Union det første og afgiørende Grundstød. Det var hos Almuen i Dalarne og i Vestmanland, hvor denne Folkehøvding fandt sit mægtige Tilhæng, ved hvis Hielp han snart, da Kongen ikke vilde høre hans advarende Røst, men haanligt afviste ham, kunde bringe det til at blive valgt til Rigsforstander, til Folkets og Hærens Overhoved. Men ikke saasnart fik man det bragt dertil, at Erik viste sig i Stockholm, førend Rigsraadet og den mægtige Adelstand, der ligesaa lidt som Kongen vilde give Magten i Almuens og i en Folkehøvdings Hænder, forliigte sig med Erik; og Følgen var den 1435 (d. 14de Octbr.) sluttede Fornyelse af Rigernes tidligere Forbund. Blev det Calmarske Udkast af 1397 ikke udtrykkelig erkiendt, saa blev det dog lagt til Grund for en Pagt, der nu først lovformelig bekræftedes ved Brev og Segl.

Kongen, der saa længe som muligt havde undgaaet at besætte de høieste Rigsembeder i Sverrige, maatte nu nødtvungen

giøre det. Til Drost valgtes da den alderstegne, kloge og dygtige Christiern Nielsen, af Vasa-Ætten, en Mand, der i det længste blev Erik tro og hans Sag hengiven; enten nu Kongen virkelig havde vundet ham personlig, eller Drosten ved sin Stilling, og til sin egen Fordeel, bragtes til at giøre Kongens Fiender til sine [14]. Marskens vigtige Post maatte Erik, ikke med sin gode Villie, give Carl Knudsen, en ung, rig, modig og ærgierrig Herre af Bonde-Ætten, der omsider ogsaa opnaaede, hvad han længe efterstræbte, at sætte Sverriges og Norges Kroner paa sit Hoved. — Ikke et Aar varede dette Forliig imellem Kongen og Partierne i Sverrige. Allerede i November, da Erik skyndte sig ud af Landet, havde han lagt sig ud, baade med Marsken og Raadet. I Januar 1436 reiste Marsken Opstandsbanneret. Paa et Møde i Arboga opsagde 3 Bisper og 9 Adelsmænd i Raadets Navn Kongen al Troskab og Lydighed, hvis han ikke opfyldte de indgaaede Forpligtelser; og paa samme Tid valgtes Carl Knudsen til Rigsforstander. Dette Valg var dog langt fra at vinde Alles Bifald; og saa nødig han end vilde, maatte den herskesyge Marsk dele Magten og Befalingen over Hæren med Engelbrekt. Adel og Almue deelte sig i at følge een af disse mægtige, dristige og kiække Bannerførere, som kun vare enige, naar det gialdt om at svække Kongens Magt, at fordrive hans Lehnsmænd og Fogder, og bemægtige sig Slotte og Fæstninger. Snart havde Kong Erik næsten intet mere tilbage at raade over af Sverrige, end det stærke Stockholms Slot, som hans Modstandere forgieves beleirede.

17. Da saae man Erik vise sig i sin sande Skikkelse; sløv, modfalden, uden Kongesind, eller uden at føle hvad han skyldte sine Riger og sin Værdighed, yttrede han under saa truende Varsler, intet uden Lede ved Regieringen, og Ligegyldighed for Kronens og Magtens Tillokkelser, ved Siden af

den Forkiærlighed for en ung Slægtning, som han, imod de Danskes og Svenskes Ønske og Villie, endelig vilde give dem til sin Efterfølger. Erik, der uden Tvivl ikke sielden var Dronning Margrethe imod, vilde bringe Thronfølgen over til det Pommerske Huus, i Stedet for at Margrethes Ønske mere var vendt til Baiern, hvor Eriks Søster Elisabeth var gift.

Saasnart Dronningen var død havde Erik kaldt sin Farbroders Søn, Bogislaw, ind til Danmark, med et Følge af pommerske Adelsmænd. Denne Fyrste, en Søn af Hertug Bogislaw VIII. (i Stolp, død 1417 eller i Begyndelsen af 1418) og Sophie af Holsten, var saaledes lige nær beslægtet med Kong Erik og med hans uboielige Modstandere, de holstenske Grever; men uagtet Hertug Bogislaw fra tidlige Aar var opfostret i Danmark, og uagtet baade han, og flere pommerske Fyrster, med Iver og Troskab tiente den danske Konge, vilde det ikke lykkes Erik, at skaffe sin Fætter Indgang og Afhold hos Landets Mægtige. Nu, efterat han ved Sendebud fra Sverrige havde erfaret Opstanden, erklærede han sig, paa en Rigsdag i Bordingborg 1436, villig til at nedlægge Regieringen i alle tre Riger; træt af Aarenes Byrde og mæt af Verden, (skiøndt kun 54 Aar gammel), begierede han Raadets Samtykke til at afstaae Kronen til Bogislaw, som trolig havde tient Riget, „og var tilmed ung og stærk, saa han formaaede at udstaae den Byrde." (Hvitfeldt.) Rigsraadet afslog paa ny hans Begiering, som stridende mod Rigernes fælles Grundlov, der foreskrev, hvorledes Kongevalget, i Tilfælde af Thronledighed, skulde skee. Erik af Pommern nøiedes da med at fordre, at man i det mindste vilde tilstede ham at beholde sin Fætter i Riget til Medhielp i Regieringen, saaledes som han hidtil havde været det; og dette ikke uden al Udsigt til Thronfølgen [15]. Raadet negtede ham ikke denne Begiering, og Kongen syntes tilfredsstillet; men pludseligt, uformærkt og alle ubevidst, (som

Hvitfeldt siger) forlod han Danmark i Foraaret 1436, og begav sig til Dantzig, uvist i hvad egentlig Hensigt; maaskee dog kun for at søge Hielp hos tydske Fyrster og Stæder, som det ogsaa synes, han har faaet [16]). Danske Rigsraader ilede efter ham, med fredelige Forslag fra det svenske Raad, og bragte det med Nød derhen, at han lovede endnu engang at byde Sverrige Forliig, og at overtage Regieringens Byrde. Han kom hiem med tydske Krigsfolk, og flere pommerske Herrer, til hvem han overgav nogle af de stærkeste danske Slotte (bl. a. Aalholm, Tranekiær og Ravnsborg). Snart viste det sig dog, at slige Midler til at støtte Eriks ravende Throne ikke vare kraftigere i Danmark, end i Sverrige.

Her var Folkets Yndling og Høvding bleven et Offer for det nedrigste Forræderi. Engelbrekt faldt for en enkelt, privat Fiendes Morderhaand (27de Apr. 1436); efterat han i tre Aar have været Sverriges egentlige Herre. Derefter tragtede Engelbrekt ikke mindre end Carl Knudsen; Herskelyst og Ærgierrighed fattedes ikke denne Helt blandt Almuen som Adelen; men hans Sind var mandigt og ridderligt; han vilde beherske Sverrige ved at vinde Folket, ikke ved at underkue det. Et stærkt Adelsparti havde været ham imod; dette begyndte nu meer end før at frygte Carl Knudsen, og derfor atter at nærme sig Erik af Pommern. Man bragte det derhen, at han med mange danske og udenlandske Herrer, og med Fuldmægtige fra Hansestæderne, drog til Calmar (i Julius 1436), hvor man længe underhandlede; omsider (d. 1ste Sept.) sluttedes et nyt foreløbigt Forliig imellem det svenske Raad og Kongen; hvorpaa man berammede en almindelig Herredag til St. Michelsdag i Søderkiøbing, hvor Rigernes Forbund høitideligt skulde bekræftes og Kongen paa ny hyldes. Det vigtigste, man fra svensk Side, ved en Kiendelse af Voldgiftsmænd, opnaaede, var den nu i Virkeligheden næsten overflødige

Indrømmelse af det længe paastaaede Vilkaar: at alle Slotte og Fæstninger i Sverrige herefter allene skulde betroes i Indfødtes Forsvar. Erik vægrede sig vel endnu ved at gaae ind paa dette Vilkaar; men maatte omsider give efter, og ved Forliget d. 1ste Septbr. give den Forpligtelse: at ville styre Riget, hvis Slotte og Lehn igien skulde overgives ham, med Sverriges Raad, efter svensk Lov, og at inddrage alle Lehn, der havde andre end svenske Besiddere. Derved afgiordes den længe førte Strid, om Danske og Norske i Sverrige skulde ansees som Fremmede og Udlændinger. Unionskongen indrømmede den svenske Paastand, der nu fik fuld statsretlig Gyldighed. Man havde i Sverrige aldrig tænkt paa et Statsforbund, der skulde sammensmelte Nationerne.

Eriks svage Siæl og usikkre Villie følte ikke Kraft hos sig til at forsvare sine Rettigheder; ligesaa lidt havde han Forstand til at styre Partierne til sin Fordeel. Imedens enkelte mægtige Herrer forstærkede deres Tilhæng, og snart i opblussende Borgerkrig prøvede deres Kræfter indbyrdes, og mod en Konge, der, idelig fraværende, hverken i Spidsen for Hæren, eller paa Folkething og ved Rigsmøder, kunde tale sin Sag med Eftertryk: havde Erik ogsaa seet sit sidste politiske Maal, at bringe sin pommerske Fætter paa Thronen, forfeilet. Hans Aand syntes at synke ned til Privatmandens lavere Frygt for sin personlige Sikkerhed og indskrænkede Omsorg for Ophold og Udkomme. Begge Dele troede han at kunne finde paa Gotland. Det var dog ikke allene af Nød og Trang, han tog sin Tilflugt til Visborg, og der lod sine Udliggere drive Sørøveri; han havde, som regierende Hertug, sin Deel af Bagpommern at raade over. Men Gotland var ham et beleiligt Sted til at iagttage Tingenes Gang i Sverrige, og til at kunne benytte et gunstigt Øieblik for igien at komme tilstede. Til sin faste Borg paa denne Ø tyede han nu; enten for at oppebie

den berammede Rigsdag i Søderkiøbing, eller for at undgaae den [17]. Dog begav han sig til Skibs, da det led mod Tiden; men Erik havde den egne Skiebne, at han næsten aldrig kunde gaae til Søes uden at komme i Havsnød. Der reiste sig en voldsom Storm; Kongens Flaade splittedes paa Overfarten fra Gotland; endeel Skibe forgik; med hans eget kom han halv skibbruden i Land paa Carlsøerne, og en Tid lang havde man, hverken i Sverrige eller Danmark, Vished om han endnu levede, eller ikke.

18. Imedens Erik saaledes var ligesom forsvunden, havde danske og norske Rigsraader indfundet sig ved Mødet i Søderkiøbing. Her lod det endnu til, at en mindelig Afgiørelse ikke var umuelig. Selv Carl Knudsen aflagde en ny Hyldingsed til den fraværende Konge, om han var i Live; man tænkte endogsaa paa, at bringe den Calmarske Union sin Fuldbyrdelse nærmere. Et mærkeligt Udkast til den fuldstændige Forbundspagt, saaledes som de tre Erkebiskopper og en verdslig Rigsraad af hvert Rige opsatte det, enten ved denne Leilighed, eller senere, er endnu til [18]. Dets vigtigste Betingelser vare de, som giorde Kongevalget, ved enhver Unionskonges Død, afhængigt af et nyt Valg i Halmstad ved 40 Valgmænd fra hvert Rige og af alle fire Stænder. Ved Valget skulde den afdøde Konges ældste Søn være næst til Thronfølgen, „om han kiendtes dertil at være duelig;" efterlod Kongen flere Sønner, da kunde blandt disse een vælges, uden Hensyn til Alderen; men døde Kongen uden ægte Søn, stod det til Vælgerne, om de vilde, at kaare en indenlandsk Herre til Konge. I dette Tilfælde bestemte Udkastet meget nøie, hvorledes det skulde afgiøres, af hvilket Rige man først skulde vælge; man ventede sig ingen ægte mandlig Afkom af Erik. Et andet Vilkaar fastsatte, at Kongen, med to Rigsraader af hvert Rige, skulde afverlende tilbringe fire Maaneder af Aaret i ethvert af

Landene. Det Rige, som blev overfaldet med Krig, skulde, under visse billige Betingelser, understøttes af de to andre, som om alle tre Lande vare eet Rige; men Kongen maatte ei begynde nogen Krig, uden alle tre Rigers enige Samtykke; heller ikke give nye Love i noget af Rigerne uden Folkets Bifald. Foruden Drosten, en verdslig Rigsforstander og øverste Dommer under Kongens Fraværelse, og Marsken, med lignende Myndighed over Krigshæren, skulde tillige i hvert Rige ansættes en Hofmester, der skulde forestaae Kongsgaardene og Kongens Hof, naar han var i Landet, og en Cantsler, der skulde føre Rigets Segl, m. m.; alle fire af Landets indfødte Mænd.

I dette Udkast gienfinder man vel en Deel af Dronning Margrethes Aand, med en afgiort Stræben efter at giøre Kongemagten og Thronfølgen ganske afhængige af Valgrettigheden; men Udkastet vilde dog ikke indrømme Rigsraadet egenmægtig Indflydelse i dette Tilfælde; og overhovedet indskrænke det ved de høie Rigsembeders Myndighed og Selvstændighed. I øvrigt var det Søderkiøbingske Udkast ligesaa ufuldkomment som de øvrige, naar det skulde gielde for en Unionspagt. Hvert Rige beholdt sit særskilte Rigsraad, der nu snarere kunde kaldes et Regieringsraad. Lidet hialp en fælles Konge, naar Rigerne kun vilde være tre Legemer med tre Hoveder. — At man til disse vilde nøies med een Krone, var ikke nok for at udgiøre en Statseenhed, som heller aldrig opnaaedes ved den calmarske Union. Udkastet blev imidlertid ikke til meer end et Forslag, som man hverken i Sverrige eller Danmark videre agtede paa. Erik var og blev borte; og i Sverrige opblussede ny Opstand og Borgerkrig, eller Partifeide. Erik Puke reiste sig, ved Almuens Hielp, imod Carl Knudsens Myndighed, som mod det værste Tyrannie af Alle. Carl fik ved Svig ogsaa denne farlige, men ubesindige, fremsusende Modstander i sine Hænder,

og lod ham henrette. Nu var Marsken den egentlige Herre i Sverrige; han udskrev Rigsdag i Calmar til St. Hans Dag 1437; Erik forlangte Mødet udsat til den 8de Septbr.; siden til næste Sommer d. 29de Jul. Han var snart atter i Preussen; snart (i Novbr. 1438) tilbage i Danmark; snart paa Gotland, nu hans kiæreste Opholdssted, hvor han omsider ogsaa blev.

Carl Knudsen hvilede derimod ikke. Paa en ny Rigsdag i Arboga, i Fasten 1438, foregav han at ville nedlægge sit Embede som Rigets Marsk. Det var ikke for at afsige sig sin Myndighed; men mere for at bestyrke den. Baade Venner og Fiender indsaae, hvad han meente; begge fandt ham uundværlig. Hans betydeligste Modstander var nu Drosten, Christiern Nielsen Wasa; denne kunde vel virke lønligt, men ikke med Kraft sætte sig i Spidsen for et Parti. Carl Knudsen valgtes til Rigsforstander, indtil man var bleven udsonet med Erik af Pommern, eller havde faaet en ny Konge. Det første blev der ingen Udsigt til; han mødte ikke i Calmar i Sommeren 1438, men sendte i sit Sted den Fordring: at alle svenske Slotte og Lehn, som nu vare under Rigsforstanderens Magt, først skulde overgives ham, inden han vilde gaae ind paa nogen ny Dagtingning. Med eet var Kongen nu bleven bestemt og myndig; han vilde, at man i Sverrige skulde vælge imellem ham og Carl Knudsen; men man kunde let falde paa at troe, han allerede havde opgivet Tanken paa at herske mere som Konge. Mod sin stærke Fiende i Sverrige, mod et ikke mindre truende og farligt Partie i Danmark, vidste han i det mindste ikke at finde noget andet Raad og Middel, end svage Opfordringer og ligesaa svage Rustninger fra Gulland. Det var langt fra, at alle Mægtige i Sverrige vare Kongen imod; Christiern Nielsen havde megen Indflydelse, og Rigsforstanderen var ikke Almuens Mand, som Engelbrekt. En

Opstand, som Christiern Wasa reiste til Fordeel for Kongen i Dalarne, giorde Carl Knudsen uvirksom, ved at fange den gamle Drost og skikke ham til Finland. Carl Knudsens egen Svoger, Niels Steensøn, (af Slægten Nat og Dag), der ligeledes forsvarede Kongens Sag, gik det ikke bedre. Niels sad paa Stegeborg Slot, det eneste, Erik endnu havde tilbage i Sverrige; men ventede forgieves paa, at Kongen selv skulde indfinde sig eller sende Hielp. I Stedet for dette fik han et Kongebrev, hvorved Erik afsætter Carl Knudsen, og udnævner Niels Steensøn til Sverriges Marsk. Det kunde den Mand lee af, der for Øieblikket, uagtet mange i Rigsraadet og blandt Adel og Geistlighed vare ham imod, var den Mægtigste i Landet. Enkelte Stæder, Calmar og Øland, forlod vel Rigsforstanderens Parti og gik over til Kongens. Men Eriks Skiebne var allerede afgiort; han forstod kun lidt at regiere i rolige Tider, mindre naar en farlig Opstand og mægtige Kræfter reistes imod ham. Vi kunne lade den danske Historieskriver tale, som dog af Alle ivrigst og stærkest har søgt at forsvare ham. „Havde han med Hurtighed og Eftertryk benyttet de Midler, han havde i Hænde, kunde maaskee endnu hans Sag have taget en gunstig Vending." (Den svage Rimelighed, som dette havde, maa dog allerede den foregaaende Fortælling have lagt for Dagen). „Men hurtig Beslutning og kraftig Udførelse," vedbliver Jahn, „laae ikke i Erik af Pommerns Charakteer; i flere Maaneder giorde han ikke et eneste Skridt for at understøtte sit Parti, eller vise sig i Marken; og først efterat have modtaget det danske Rigsraads Opsigelsesbrev, ilede han med nogle faa Tropper fra Gotland over til Sverrige, og kom den 24de Julius 1439 til Stegeborg. Nu var det for sildigt."

19. Tilvisse var det for sildigt for en Fyrste, der uden Kraft og Virksomhed vilde være selvraadig, der uden Lempe og Klogskab vilde styre et Aristokratie, som med hver Dag mere

lærte og følte, at det havde Magten i Hænderne. Erik af Pommern kunde vel endnu forsvare den stærke, næsten uindtagelige Borg, han havde bygget sig ved Visby, og kue den fordum saa rige og handelsmægtige Hansestad, som Valdemar Atterdag havde knækket; men han kunde ikke med Gotland tvinge Sverrige, neppe forsvare Stegeborg. Ligesaa lidt var han i Stand til at afvende den Udgang af hans uheldige Regiering i Danmark, som et Adelsparti, der var Erik, hans pommerske Frænde og hans tydske Lehnsmænd og Slotsherrer lige fiendsk, allerede i nogen Tid havde forberedet. Dette Parti havde for længe siden kastet Øiet paa en anden tydsk Fyrste, den baierske Pfalzgreve, Hertug Christoffer, Kong Eriks Søstersøn. Denne unge Fyrste havde for nogle Aar siden (1434) som en Yngling paa 18 Aar, besøgt sin Morbroders Hof, og vundet mere Gunst hos de Mægtige i Danmark, end Erik skiøttede om. Christoffer, som maaskee allerede den Gang havde indladt sig i Forbindelse med danske Herrer i eller udenfor Raadet, maatte forlade Landet paa en Maade, der saae ud som en Bortviisning, og forpligte sig til, hverken at foretage sig Noget til Kong Eriks Skade, eller at komme oftere til Danmark uden hans Morbroders Minde. Begge Løfter meente Pfalzgreven sig vel fritagen fra at holde, naar Rigsraadet, mægtigere end Kongen, kaldte ham ind i Landet.

Allerede i Efteraaret 1437 [19]) havde det danske Rigsraad, eller nogle af dets Medlemmer, hemmelig handlet med fornemme svenske Sendebud, der i Anledning af Sagernes Tilstand i Sverrige vare komne til Skaane; havde meddeelt dem deres Besværinger over Kongen, og foreslaaet at opsige ham Riget, for at give det til den baierske Hertug Christoffer. Blandt det svenske Gesandtskab var meer end een af Eriks troeste og mest betydende Tilhængere, Erkebiskop Oluf af Upsal, Drosten Christiern Nielsen, og Hr. Hans Krøpelin, der saa længe

og kraftigt havde virket for Kongen i Landet og i Stockholm. De to første reiste tilbage, og synes ikke at have villet gaae ind paa de danske Adelsmænds Forslag. Hvad disse mod Kongen forræderske Underhandlinger i øvrigt førte til, lader sig ikke tilsyne. Man kunde nu imidlertid i Sverrige ikke mere tvivle om, hvorledes Eriks Sager stode i Danmark. Her havde hans Fiender, uden alle voldsomme Bevægelser, uden Opstand og Feide, og uden at Nogen reiste sig til Forsvar for Kongen, sikkert og i Stilhed forberedet hans Fald. Imidlertid var det allerede i Arboga berammede Rigsmøde virkelig blevet holdt i Calmar, i Julii Maaned 1438, endskiøndt Kongen heller ikke denne Gang indfandt sig. Man erkiendte endnu her hans Rettigheder som Konge over begge Riger, hvis fuldmægtige Sendebud tillige som sædvanligt bekræftede Forbindelsen imellem Landene, uden at man dog, da Sendebud fra Norge fattedes, vilde afgiøre noget om Rigernes tilkommende Forening under en fælles Konge; men fastsatte derimod: at naar engang et nyt Kongevalg giordes fornødent, skulde det Rige, „som først behøvede en Konge," tøve saa længe med sit Valg, indtil et Møde af Fuldmægtige fra begge Riger var holdt, og indtil det der var afgiort, om man fandt det nyttigst, at have fælles Konge, eller ikke. (2den Julius 1438). Man har ikke megen Grund til, (med Lagerbring) at kalde denne Overeenskomst „en Fornyelse af Calmar-Unionen."

Imedens Erik under alt dette sad uvirksom og ubevægelig i Visborg, imedens Adelen i Sverrige ikke var ret enig om, hvorledes den vilde bringe Rigets længe urolige, uvisse, indvortes søndrede Tilstand til Ende — havde Carl Knudsen vel endnu altid Øie og Sind henvendt paa Kongekronen; men Raadet tænkte sig overhovedet ikke noget mere i ham, end en Rigs-Forstander, der snart maatte afløses af en anden Konge, end Erik. Derom var Meningen nu neppe mere deelt, at

Erik af Pommern hverken kunde eller skulde længere styre Sverriges Rige; men man ønskede hans fredelige og frivillige Thronafsigelse. I Pintsen 1439 vare endeel af det svenske Raad samlede i Stockholm, og enedes her om, at man vilde tilbyde Erik at beholde Kronen og en aarlig Rente af Riget, naar han vilde leve paa Gotland, eller andensteds uden for Sverrige, og lade Hertug Christoffer styre Landet som Rigsforstander; heller ei var man uvillig til at tage Hertugen til Konge, om Erik reent vilde nedlægge Kronen. Næsten overraskende var Letheden, hvormed man allerede viste sig tilbøielig til at ombytte den udenlandske Konge, man vilde fordrive, med en anden reent fremmed tydsk Fyrste, som man ikke vidste andet om, end at de danske Magnater havde udseet ham til at bestige Eriks Throne. Dog viste de Svenske endnu, skiøndt hans Magtløshed var aabenbar, nogen Opmærksomhed for den svage Unionskonge, saalænge man ikke vidste, at han havde ophørt at være det i Danmark. En Dagtingning sluttedes om Sommeren 1439 imellem Carl Knudsen og Udsendte fra Erik af Pommern som Konge; der aftaltes en Vaabenhvile fra 24de August indtil næste Mortensdag, og at imidlertid Nogle af Rigsraadet skulde affendes til Kongen for at indgaae Fred og Forliig. Da kom det afgiørende Budskab fra Danmark, hvor meget var foregaaet, som Erik ikke fik Nys om paa Visborg eller Stegeborg. Adelen, som deels frygtede den jydske Almue, der i Vendsyssel havde reist en Opstand, deels vilde sikkre sig fra Holstenernes Side, havde den 2den Jul. 1438 egenmægtigen sluttet en Tractat med Hertug Adolf af Slesvig, hvorved de afstod Haderslev Amt og Ærrø til Hertugen, og lovede ham, af den tilkommende Konge, arvelig Forlehning med Sønder-Jylland.

Efterat have paa denne Maade fuldendt den Afstaaelse af Hertugdømmet, som Erik af Pommern 1435 saae sig tvungen til at

indvilge: havde i Octbr. 1438 en Deel af det danske Rigsraad samlet sig i Corsør, hvorfra den 28de Octbr. en Indbydelse til Hertug Christoffer af Baiern udstedtes: at han vilde komme til Danmark for at modtage Rigets Styrelse; imedens man paa samme Tid (den 1ste Novbr.) stævnede Kongen at møde for Rigsraadets Domstol, og forsvare sig, om han kunde. Hertugen tøvede imidlertid længe nok, uden at Kong Erik rørte sig. Først i Junius 1439 holdt Christoffer sit Indtog i Lybek, høitideligt modtaget af den slesvigske Hertug og det danske Rigsraad, som valgte ham til Rigsforstander, og den 24de Jul. udstedte et Klageskrift mod Erik af Pommern, hvori de opregne hans Forseelser, og tilsidst „paa menige Rigets Indbyggeres Vegne" — af hvilke de ingen Fuldmagt havde — opsige ham Troskab; „og ville vi forsyne os med en anden Herre og Konge, hvor vi kunne": slutter et Brev, hvorpaa Erik maatte have svaret med en Krigshær, i Stedet for med Forsvarsskrifter, hvori han ligesaa lidt skaanede den danske Adel, som Rigsraadet sparede Kongen for en haard og nærgaaende Tiltale i dets Opsigelsesbrev. Nu tøvede man heller ikke i Sverrige med at følge den danske Adels Exempel. Erik var, ikke længe efter den sluttede Vaabenstilstand, vendt tilbage til Gotland. I Stedet for de svenske Rigsraader, som ved Mikkelsmesse skulde have indfundet sig hos ham, sendte Raadet ham fra Södertelge dets Opsigelse, og bekræftede Carl Knudsen i hans Embede som Rigsforstander. Norge havde længst holdt paa Kongens Sag; ja endnu 1439 var der til hans Undsætning skeet et Indfald i Sverrige fra norsk Side. (Jahn, S. 182). Ikke før 1441 opgav man i Norge Kong Eriks Sag; lydelige Klager udgik ikke fra dette Rige, som fra de to Andre; man kiender heller ingen Opsigelse til Kongen fra det norske Raad.

20. Saa let faldt det, at skille Erik af Pommern ved Nordens tre Kroner. Han havde egentlig ophørt at herske, allerede længe førend det danske og svenske Rigsraad gav ham Afsked.

Ikke et eneste Liv paa Valpladsen eller Rettersledet kostede dette Kongeskifte — thi andet kan det ikke kaldes. Alting i de tre Riger blev som det var; ikke engang den saakaldte Union blev opløst; kun at i Danmark Aristokratiet, der nu havde en langt stærkere Kraft at lægge i Vægtskaalen, end da Valdemar Atterdag døde, aabenlyst fremtraadte som Rigets egentlige Statsmagt — den, af hvem Kongevalget og Vilkaarene, under hvilke Kongen maatte modtage Krone og Hylding, allene vare afhængige; en Magt, der repræsenteredes ved et Rigsraad, som uden at vælges af den hele geistlige og adelige Stand, hvortil dets Medlemmer allene hørte, enten ved Kongens Udnævnelse eller ved eget Valg, blev fuldtalligt [20]), og som nu tiltog sig den uhørte og ulovlige Myndighed, paa egen Haand, uden Danehof og Herredag, at afsætte Landets hyldede Konge.

Dette Aristokratie var nu i sin Grundkraft adeligt og verdsligt. Om Kirkens Magt og Myndighed var der ikke mere den Tale i Danmark, som i det 13de Aarhundrede; i Virkeligheden dalede den langsomt, og heller ikke dens Rigdom var mere i Stigen, uagtet Kongerne nu i det Hele beskyttede den høiere Geistlighed. I Rigsraadet maatte vel ogsaa Biskopper og Abbeder, foruden deres Værdighed og Forsæde, endnu bestandig have den Overvægt, som Tidens tarvelige Lærdom og Dannelse, i Forening med den undertiden ved Reiser opnaaede større Verdenserfaring, gav deres Besiddere, ved Siden af en raa og uvidende Adel. De Geistlige kunde derfor ikke undværes ved nogen Dagtingning eller skriftlig Forhandling. Dog seer man Herrestanden begynde at hæve sig noget paa den aandelige Side; i det mindste finder man nu og da verdslige Adelsmænd nærmest Kongernes Personer, og flere saadanne, der yttre en politisk Indflydelse og Virksomhed, som ikke kan have været aldeles uden Underlag af Kundskab og Erfaring. Hos Clerceiet, i Danmark i det mindste, sank derimod

kiendeligen Lærdom og aandeligt Liv; om endog enkelte høiere Prælater herfra giorde Undtagelse. Men for længe siden var det forbi med Absalons, Anders Sunesens, Bisp Gunners Tid; det 13de Aarhundredes hierarchiske Modstandskraft var sløvet og brudt; Bispperne sluttede sig snarere, som man i Sverrige seer under Erik af Pommern og Christoffer af Baiern, til Kongerne. Med den danske Klostergeistlighed, der altid havde staaet temmelig lavt fra denne Side, gik det bestandig dybere nedad; og den svage latinske Munkelærdom var allerede bleven reent gold og ufrugtbar, da i det 15de Aarhundrede de første Spirer af national Literatur, eller af et dansk Skriftsprogs Udvikling begynde at vise sig.

21. Neppe har nogen dansk Konge efterladt et slettere Eftermæle, end Erik af Pommern, og Grundtrækkene dertil vil man ei kunne udslette af hans Historie; dog maae vi ikke glemme, at denne først blev skreven af hans Fiender, og at overhovedet en svag Regent, naar det gaaer ham uheldigt, altid faaer af Samtid og Eftertid den haardeste Dom. Den umilde, men kraftige Despot, som virker noget Mægtigt og Stort i Tiden, ville hans Medlevende maaskee overøse med Forbandelser; men vi see, at selv efter Ludvig den Elevtes Død har Historien, ved at fremdrage mangen Kiendsgierning og Følge af hans Formaal og Handlinger, dækket endeel af hans onde Rygtes Pletter. — Erik af Pommern var en Konge, i hvis uheldige Regiering vi kun finde een fremtrædende og herskende Hoved-Idee, den, at frarive de holstenske Grever Hertugdømmet Slesvig. At dette har været en tidlig rodfæstet personlig Tanke hos denne Konge — en Tanke, som han med Udholdenhed nærede, og til det Yderste ikke vilde give Slip paa, kunne vi, efter hans Histories Vidnesbyrd, ikke drage i Tvivl. Hvorvidt og hvorlænge, i det mindste et vist Parti af den danske Adel, eller enkelte Magnater, som havde Indflydelse

paa hans Regiering, have befæstet ham deri, lader sig ikke saa klart tilsyne i Begivenhederne, som den ved saa mange Uheld og Tab ubøiede Fasthed, hvormed Kongen i 20 Aar forfulgte hiin Tanke. Var dette Villiesfasthed, eller blot Halstarrighed? Laae en dybere Følelse og Erkiendelse af den gamle Uret, som det danske Rige havde lidt, til Grund for Erik af Pommerns haardnakkede Bestræbelser for at twinge Holstenerne til at give Slip paa det danske Hertugdømme? — Historiens Kilder tillade os her paa begge Sider ikke meget meer end Gisninger; men det synes som de i det mindste give os Ret til at antage, at hvad Erik, trods alle Uheld, i saa mange Aar ikke vilde opgive, var snarere det danske Riges Ret og Adkomst; end personlig Ærgierrigheds eller Herskesyges Fordringer. Til disse Lidenskabers vedholdende Yttring fattedes han Charakterens Styrke og Betydenhed. Til at føle sig, som tre Rigers Konge, krænket ved Negtelse af en mægtig Vasals Lehnspligt, har han maaskee havt Stolthed nok [21]). Heller ikke synes han eller hans Raadgivere at have manglet Forstand til at indsee, at Hansestæderne som Handelsmagt altid maatte være en naurlig Fiende af den forenede nordiske Stat; og han gav kun efter for den haarde Nødvendighed, da han (1435) med udtømte Kræfter indgik Forlig med Holstenernes øvrige Forbundsvenner.

Imidlertid har man altid, fra dansk Side, især bebreidet Erik af Pommern, at han ved slette Forholdsregler og slet Krigsførelse ikke var i Stand til at faae Sønderjylland tilbage under Kronen; imedens man i Sverrige giorde Krigen om Slesvig, og de af Sverrige udpressede Skatter, som Kongen anvendte paa et Foretagende, der kun var beregnet paa Danmarks Fordeel, til Eriks Hovedbrøde som Unionskonge. Det er ogsaa kun alt for vist, at Krigene med Holstenerne og Hansestæderne, som med et heldigt Udfald vilde have givet Kongen et glimrende Navn i Historien, nu kostede ham det svenske

Rige; og at deres Følger, i Forening med den Slaphed og Sløvhed, som udmærker især hans sidste Regieringsaar, giorde den danske Adel kied af en Konge, der aldrig var, hvor han skulde være, og hvis idelige svage Vaklen der, hvor det gialdt at handle og rigtigt at bruge de Midler, som vare til hans Raadighed, blev ham mest fordærvelig. Det var vist ikke den Almue, der i Sverrige klagede over Skatternes uhørte Tryk, som stødte ham fra Thronen ved sin egen Villie og Kraft; men denne Almue forstod meer end een blandt dette Lands mægtige Adelsherrer at lede og benytte ganske anderledes end Kongen. Det var ogsaa Almuen, paa hvilken den hele, eller den største og tungeste Byrde af enhver Krigsrustning, ethvert usædvanligt Paalæg, maatte falde. Den svenske Adel kunde derfor let anvende Folkets herskende Uvillie mod en fremmed Regent, og mod et dansk Overherredømme, til at vælte hele Hadet hos Almuen over paa den Unionskonge, hvis Svaghed og Udygtighed den selv havde benyttet til at befæste og udvide sin Magt og Rigdom. Men da nu, ved Eriks Fald, Enhver maatte have ventet sig den Calmarske Union omstyrtet, og Veien til Thronen uden stor Hinder og Modstand aabnet for en dristig, mægtig og krigsdygtig Rigsforstander, som Carl Knudsen: da skeete ikke dette, men netop det modsatte.

22. Christoffer, som kaldtes Hertug af Baiern, var Søn af en lille Pfalzgreve i Overbaiern, der deelte sit fædrene Arveland med fire Brødre. Paa mødrene Side stammede Christoffer i tredie Led fra en Datter af Valdemar Atterdag; og dette var hans Adkomst til at komme paa Valg til den danske Throne. Erik af Pommern havde meent, at hans Fætter kunde være ligesaa nær til Thronen som Søstersønnen; men Adel og Rigsraad i Danmark vare altid Bogislaw imod, ligesom Margrethe havde været det. Raadet vilde maaskee hellere have en Konge, som var reent fremmed i Landet, end den, som Erik

havde udseet og under sine Øine opfostret til sin Efterfølger; hvilket heller ei kunde være en tilkommende Konge meget anbefalende. Christoffer havde allerede vundet Adelen, da han 1434 var i Danmark. Omtrent 24 Aar gammel, fulgte han dens Indbydelse, og kom i Junius 1439 til Lybeck, hvor udsendte Medlemmer af Raadet modtoge ham som Danmarks Rigsforstander. Eriks svage Parti her i Landet rørte sig neppe; de i Jylland begyndte Bevægelser synes for den Gang snart at være dæmpede. En eneste dansk Ridder, Axel Pedersen, af Thotternes ældgamle skaanske Slægt, blev Kongen tro til det Yderste, og vilde, uden at ændse hvad han selv tabte, ikke overgive Varbierg Slot i Halland, førend ethvert Haab om Undsætning var forgieves (St. Hansdag 1441). Hvad hans Overgang betydede, viste de Vilkaar, han kunde opnaae for sig selv: to hele Herreder i Halland, foruden Varbiergs Lehn, og Gods i Skaane til Erstatning for det ham fratagne, som Lehn paa Livstid og sex Aar efter hans Død for hans Sønner.

Den baierske Pfalzgreve vilde ikke nøies med Udsigten til den danske Kongekrone. Allerede længe før sin Ankomst til Danmark (i Novbr. 1438) tilbød han det svenske Raad sin Tieneste og Bistand, til Forsvar imod sin Morbroder; ikke uden at beraabe sig paa, hvorledes dennes uforsonlige Had til Christoffers Moder, og til ham selv, var den rette Grund til at Kongen, fordi Bogislaw blev forkastet, havde paaført Sverrige saamegen Ulempe, Trængsel og Overlast [22]). En Tid varede det dog, inden man i Sverrige blev enig med sig selv; rettere, inden det afgiordes, paa hvilken Side Magt og Tilhæng veiede mest i den snart synkende, snart stigende Skaal. Det var om Carl Knudsen og hans Kongedømme, at det gialdt; og det var fra hans Side, at enhver fremmed Fyrste maatte vente sig den farligste Modstand. Erkebiskoppen i Upsala var derimod, ligesom hans Forgænger, imod, at Riget skulde tilfalde

en Konge uden Kongebyrd; han virkede, om endog ikke allerede aabent, for Christoffer. Carl Knudsen og hans Parti vilde ligesaa lidt vide af nogen fremmed Kongestamme at sige. Paa denne Maade maatte Sagen henstaae uafgiort, og man overilede sig ikke paa nogen af Siderne. Udsendte fra det danske og svenske Raad mødte i Jønkøping i October 1439; de sidste vilde dog endnu ikke gaae videre, end til en Bekræftelse af den i Calmar, men uden Tilstedeværelse af norske Sendebud til Mødet, 1438 sluttede Reces. Efter den skulde de tre Riger vel fremdeles blive i Forbund; men, kan man ikke enes om en fælles Konge, da vælge hvert Rige sin. Længere naaede man heller ikke paa dette Møde. I Januar 1440 holdt det svenske Rigsraad en egen Herredag i Arboga, og her gik man snarere tilbage, end fremad i Kongevalget. Beslutningen blev: man vilde aldrig i Sverrige tage nogensomhelst Udlænding til Konge. Valget selv skulde udsættes til October. I Danmark havde Rigsraadet for længe siden bestemt sig. Man havde ikke indkaldt Eriks Søstersøn for at give Kronen til en Anden; og ingen tænkte mere paa de Calmarske Recesser, ikke engang paa den sidste, da begge Rigers Raad i Calmar den 9de Jul. 1438 fastsatte, og ved beseglede Breve høitideligt bekræftede Vilkaaret for de tre Rigers Forening: at intet særskilt Kongevalg skulde foregaae, inden man fra begge Sider var bleven enig om at afstaae fra et fælles Valg. Nu afveg det danske Rigsraad egenmægtig fra den for to Aar siden indgaaede Forening; ligesom det svenske Raad nylig havde giort det i Arboga. Der handledes paa begge Sider, som om man ikke mere erkiendte nogen skandinavisk Forbundspagt; de følgende Forhandlinger og Begivenheder i Sverrige viste ogsaa, at den i Gierningen var ophævet.

Christoffer af Baiern blev den 10de April 1440 hyldet i Viborg som de Danskes Konge; og en af hans første

Handlinger som Regent, ved Herredagen i Colding d. 30te April, var at overdrage Grev Adolf af Holsten hele Hertugdømmet Slesvig som arveligt Lehn. Han kunde ikke have giort dette, dersom ikke Landets Mægtige i Rigsraadet, efter hvis Villie han besteg Thronen, havde billiget en Handling, hvis Drivefiedre maatte have andre Grunde, end de, som bragte Erik af Pommern saa vidt, at han for at holde paa Slesvig opoffrede de tre Kroner. Forsigtig nok var Christoffer ogsaa til at tage en Forskrivning: at det var med Rigsraadets Minde, han saaledes bortgav Hertugdømmet. — Men ligesom Uheld og Misgreb vare Kong Eriks stadige Ledsagere, saa lod det som Lykken vilde blive Christoffer tro. Hvad han selv neppe kunde vente sig, indtraf: Aaret gik ikke til Ende, inden han, uden Kamp og Sværdslag, ogsaa modtog den svenske Krone; og den, som fremmede hans Valg, om endog blot ved ikke at hindre, eller modsætte sig det — den mægtigste Mand i hele Sverrige, der nu med næsten uforklarlig Føielighed veg tilside for Christoffer, og banede ham Vei til den Throne, fra hvilken han saa længe og saa troligt havde arbeidet paa at nedstøde Erik af Pommern — var ingen uden Carl Knudsen selv.

I Julii Maaned mødte ham i Calmar to danske Underhandlere, om hvis heldige Valg og hvis Duelighed Udfaldet ikke lader os i Tvivl: Erkebispen af Lund, Poul Laxmand, og en ung Adelsmand, Claus Rønnow. Den svenske Rigsforstander syntes ganske at have skiftet Sind og Attraa. Man sagde ham (fortæller Sverriges ældste Historieskriver) at Alt i Riget vilde dog fremdeles gaae efter hans Vink og Villie; Christoffer vilde nøies, naar han kun fik Kronen og Kongenavn. Carl Knudsen hørte derpaa, troede deraf hvad han vilde, dulgte hvad han tænkte, bifaldt, berømmede, anbefalede selv en saadan Fyrste til Konge, [23]) hvis Roes de

danske Udsendte ikke kunde finde høie og stærke Udtryk nok til at forkynde [24]). Selv vilde han, for al sin Møie og Omkostning ved Rigets Styrelse nøies med hele Finland for sin Livstid, og med Øland, som Underpant for 40,000 Mark Sølv; alt det Forbigangne skulde være sonet og udslettet; han var endog føielig nok til skriftlig at love, at han vilde hielpe til Freden og Forbundet imellem Rigerne, hvad enten Christoffer blev valgt i Sverrige, eller ikke. Men enhver Vanskelighed og Hindring herfor var allerede bortryddet, i det Carl Knudsen trak sig tilbage som Medbeiler til Kronen. I Arboga samledes Raadet efter Aftale ved Mikkelsdag; men hverken Borgere eller Bønder kaldtes til den Herredag, som nu atter, uden at spørge Folket, og tvertimod den for nogle Maaneder siden fattede Beslutning, gav Sverrige en udenlandsk Konge, og fornyede den Union, der var bleven til et Slags politisk Æressag for det danske Rigsraad, og for den Fyrste, som det nu igien vilde give, ikke blot Danmark, men alle tre nordiske Riger.

Da Carl Knudsen ved Herredagen havde forlangt, hvad de danske Underhandlere i Calmar havde budet eller tilstaaet ham, og Rigsraadet havde bevilget, hvad han fordrede, var Sagen afgiort; ligesom den formodentlig allerede forud var aftalt blandt de mest gieldende Herrer i Raadet. Alle Valgstemmer faldt paa Christoffer; men man vidste ogsaa hvad man i Sverrige vilde forlange af den nye Unionskonge. En Haandfæstning blev opsat, der skulde forelægges ham næste Sommer, og som han da maatte antage, inden man skred til Hyldingen. Den overgik Alt hvad man til den Tid i Danmark havde kiendt af Kongemagtens Indskrænkning ved Aristokratiet. Rigsraadet blev ved den fra et raadgivende til et eneraadende Samfund, og Kongen fra Regent til Rigets villieog magtløse Repræsentant. Vi behøve knap at sige, at Adelsmagten var den eneste, som i denne Forsikkring fremtræder

med udtrykkelig erklærede Rettigheder; om Bønder og Borgere er ingen Tale. Ikke blot at Raadet skulle besætte alle de høie Rigsembeder; men Kronens Slotte og Lehn skulde bortgives udelukkende til svenske Mænd, ikke af Kongen, men ved tre dertil udvalgte Rigsraader. Anordninger om Told og Myntvæsen skulde udgaae fra Rigsraadet; alle Afgifter til Kronen, som herefter kun maatte opkræves i Varer, skulde allene anvendes i Sverrige, og intet føres ud af Landet. Til disse og flere andre Forpligtelser kom ogsaa den, at Kongen skulde sørge for, at Gotland kom tilbage til Sverrige; og at hvis man ved alle tre Rigers Magt kunde vinde Lande fra Rusland, skulde disse lægges allene under Sverrige. — Her var saaledes i det mindste sørget for, saavidt en udstedt Haandfæstning kunde udrette det, at binde Hænderne paa Unionskongen i Sverrige, i ethvert betydende Forhold, hvori han kom i Berøring med Adelen; for Almuen var allene sørget ved Forpligtelsen, ikke at paalægge nogen Afgift i Penge. En saa alvorlig, saa udelukkende aristokratisk Forsikkring, der i øvrigt ikke indeholdt et Ord om Kongens Ophold i Landet, betænkte Christoffer sig ikke paa at underskrive (25. Apr. 1441). Hans paafølgende Regiering viste heller ingen kiendelige Spor til, at han tænkte paa at bryde den.

23. Paa denne Maade blev den baierske Pfalzgreve Konge i Sverrige. Endnu stod det tredie Rige tilbage. I Norge, hvor man mindst kiendte og fornam til Erik af Pommern, synes han at have havt færre Modstandere og Fiender, end i Danmark. Længe herskede i hiint Land under Margrethe og hendes Efterfølger et Slags ligegyldig Stilhed og Ro, der kunde see ud som Tilfredshed. Ikke altid har dog Roligheden i Norge været saa fuldkommen, som det lader til i Eriks Historie, fordi tilstrækkelige samtidige Kilder fattes. Enkelte sildigere Optrin, baade under denne Konge og hans Efterfølgere,

sige os i det mindste noget meer, end man kan slutte sig til. Den saakaldte Calmarske Union ændsede Folket knap i Norge, eller kiendte den ikke; man holdt sig der til det af de norske Stænder givne Løfte: at Kong Eriks fædrene Slægt skulde arve Thronen, dersom han ingen Afkom efterlod. Ved alle Bevægelser og Borgerkrige, der fandt Sted i Sverrige under denne Konge efter Margrethes Død, viste man sig ligegyldig i Norge; og kun en og anden Gang indfandt der sig norske Sendebud ved Rigsmøderne i Sverrige; saaledes i Jønkøping 1436. Til Mødet i Calmar 1438 kom derimod Ingen af det norske Raad; dette vedblev at erkiende Erik af Pommern for Konge, og langt fra at opsige ham Troskab, giorde man endog fra Bahuslehn (i Aaret 1439) et Indfald i Sverrige til hans Fordeel. Dette viste vel egentlig kun, at de Store i Landet, Bisskopperne, Raadet og nogle faa, endnu betydende og mægtige Adelsherre vedbleve at holde sig til den Konge, hvem de havde hyldet som Arving til den norske Throne 1388, uden at tænke videre paa nogen skandinavisk Union.

Almuen, som dog ogsaa i Norge jævnlig maatte føle trykkende Følger af Ledingspligt og Udskrivning til Erik af Pommerns Krige, var ikke altid saa stille og føielig, som Bisskopperne og Ridderne, for hvilke Krigsbyrden altid faldt lettere. Heller ikke manglede det der paa enkelte Høvedsmænd, Lehnsmænd og Fogeder, hvis Aag faldt haardt og utaaleligt for Norges Odelsbønder. Længe nok taaltes dog uden Klager Eriks ulovlige Adfærd, og hans uforsvarlige Forsømmelse af den naturligste Kongepligt. Thi han skyede ikke allene selv Reisen til det fierne Bjergland; men i mange Aar havde han heller ikke villet indsætte nogen Rigsdrost i Norge — formodentlig ikke uden Frygt for den Magt, en saadan Embedsmand kunde tilvende sig i et Rige, der aldrig saae sin Konge. Søndenfields i Norge reiste Almuen endelig en Opstand 1436; men

den naaede aldrig det Omfang eller den Betydenhed, som Partifeiden og Opstanden i Sverrige, under Eriks Regiering. Den norske Adel tog næsten ingen Deel i disse indvortes Bevægelser, og der fremstod hverken en Carl Knudsen, eller en Engelbrekt i Norge. Dog var det ogsaa her en almindelig Hovedklage og Fordring: at man vilde have udenlandske Fogeder og Lehnsmænd afskaffede. Ved Mægling af nogle høiere Geistlige og Adelsmænd af det norske Raad bragtes Forliig i Stand med Bønderne; men hos Erik gik det i Langdrag med at opfylde hvad der var lovet Almuen, og først 1439 udnævnte han endelig Sigurd Jonson til Norges Drost, med Fuldmagt at styre Riget i Kongens Fraværelse, og betroede ham Rigsseglet, som Erik tilforn aldrig havde villet give fra sig. Siden see vi Normændene at holde med Erik af Pommern til det Yderste, og ei at forlade ham, førend han selv raadløs og kraftløs forlod Kongedømme, Lande og Riger, i Stedet for at tye til det Folk, der viste ham en Troskab, hvortil han havde giort sig mindst fortient af Normændene. — Det norske Rigsraad fandt det dog omsider nødvendigt at giøre et offentligt Skridt for at erklære sig. Norske Sendebud vare tilstede med de Danske og Svenske ved et Møde i Lødese, 1441 ved Kyndelmissetid, hvor man imidlertid kun enedes om en Stilstand (9. Febr.) Nogle af det norske Raad meddeelte dette strax til Kongen (den 10de Febr.) og forestillede ham paa den bevægeligste Maade, hvor ilde det af ham reent forladte Rige var stedt, da baade Sverrige og Danmark havde opgivet ham, og Ingen vidste, om han kunde og vilde forsvare et Folk, som man vilde trænge og true til at gaae samme Vei [25]). Ikke engang et Svar fra Erik kunde man opnaae.

Længere hen paa Aaret (10. Aug. 1441) samledes norske og svenske Fuldmægtige i Calmar, og her blev Stilstanden til et evigt Forbund imellem de to Riger, hvad enten man vilde enes om

den samme Konge, eller vælge særskilt i hvert Rige. Saaledes uddøde ved denne Forening, hvis Indhold var det samme, som i den, der særskilt sluttedes 1438 imellem Danmark og Sverrige, den sidste Tanke paa en lovligt gieldende Union imellem alle tre Riger. I øvrigt fandt Christoffer og hans Raad det klogest, for det første at overlade Norge til sig selv; men han tog dog ikke i Betænkning, efterat han i Septbr. 1441 var hyldet og kronet i Sverrige, uden Hylding ogsaa at skrive sig Konge til Norge. Her blev han ikke hyldet før i Junii Maaned 1442, og derpaa kronet i Opslo. I Danmark blev han det først 1443 (den 24de Decbr.); maaske hindret her ved Bondeopstand [26]), ligesom han blev det, da han i Sommeren 1441 skulde fare til Hylding og Kroning i Sverrige. Betydeligere var vel den tidligere Opstand i Jylland, og har under Christoffers ellers fredelige Regiering en sørgelig Mærkværdighed. For at forstaae den, maae vi standse og kaste et Blik tilbage i Tiden, og paa den danske Almues Vilkaar.

24. Da Christoffer af Baiern kaldtes til Konge i Danmark, var vel Forholdet imellem Adel og Bønder i Landet allerede i et langt Tidsrum blevet til en trykkende Overvægt og Overmagt af Herrestanden, fordi den i det 13de og 14de Aarhundrede havde bragt meget Krongods som Pant, meget gammelt Adelsgods eller Selveiergods ved Kiøb og Mageskifte, i sin Besiddelse. Men dette Forhold maae vi dog tænke os endeel anderledes, end imellem Godseierne og Bønderne i det 17de og 18de Aarhundrede. Adelens samlede Grundeiendom ved dens Hovedgaarde var i Midten af det femtende Aarhundrede endnu neppe betydeligt hos mange Familier; den søgte imidlertid at benytte enhver Leilighed til at erhverve adspredt Bondegods og enkelte Gaarde af Krongodset. Adelsmanden, Herremanden (som han fra det 15de og 16de Aarhundrede kaldtes), der eiede en Hovedgaard med Bornede,

Tienere eller Fæstebønder, havde ved sine Midler og Standsrettigheder, ved sin Vaabendygtighed og sit Overmod, Magt nok, naar han havde Villie, til at blive en voldsom eller tyrannisk Herre over de Bønder, som vare Vornede eller Leiere paa hans Fæstegaarde, særdeles over de nærmest Gaarden boende Ugetienere, som vare pligtige til Dagsværk; ja ogsaa til at blive en besværlig, om sig gribende Nabo i Landsbyer, hvor Adelsmanden havde Bønder og Jordlodder, blandede i Fællesskab med Kronens Jorder, med geistligt Gods og jordeiende Bønders Marker. En stadig, uophørlig Anstrengelse, ikke blot for at erhverve Landeiendom, men for at skille sig ved fiernere Strøgods, og ved Mageskifte og Kiøb at samle sine Vornedes Gaarde saa nær som mueligt omkring Hovedgaarden: dette er det almindeligste, det stærkest fremtrædende Træk i Adelens og i Landbrugets Historie i Danmark giennem det 15de og 16de Aarhundrede. Den viser os en uophørlig Bevægelighed og Omskiftning i Jordens Besiddelse, for saavidt den brugtes af Fæstere eller Vornede; (egentlig og oprindelig var en Vorned ikke andet, end hvad vi nu kalde en Fæstebonde). Thi man vil bemærke, at langt sieldnere findes Salg eller Mageskifter af de større Godser og Hovedgaarde; deels naturligviis fordi de vare de færreste; deels fordi de som oftest arvedes eller skiftedes i Familien. Der behovedes en Tid af meer end 300 Aar (naar vi ville regne fra 1350—1650) for at bringe saa at sige hele Danmarks Jordbund, for saavidt den ikke endnu var Krongods, eller tilhørte Kirker og offentlige Stiftelser, i Adelens Eie.

Endskiøndt altsaa Herrestanden endnu tidligere — man kan sige, fra det 13de Aarhundrede, eller omtrent fra Valdemar den Andens Tid — havde begyndt at udvikle sig i sine nyere Former, og begyndt, med Eenhed og Sammenhold i Paastand og Fordringer paa høiere Gyldighed og Rettigheder, at skride stadigt

frem i politisk Magt og Myndighed i Staten: saa gik det dog ikke saa hurtigt for denne Stand, som man undertiden forestiller sig, med at fortrænge Levningerne af den frie Bondestand i Danmark, saa længe Capitler og Klostre endnu besade saa stor en Deel af Landet, og saa længe Kongerne selv vilde og kunde forsvare Kronens Bønder; eller med andre Ord, saalænge ikke den allerstørste Deel af det samlede Krongods over hele Riget, de kongelige Slotte, Gaarde og Lehn, vare overgaaede i Adelens Værge og Brug ved Forlehning af forskiellig Art. Thi vel var en saadan Besiddelse ikke uden en ofte, især i Krigstid, betydelig Byrde; men den gav Lehnsmanden næsten samme Anledning og Magt til at betynge Kronens Bønder, som sine egne Vornede. Klageraab fra Bondestanden over Tryk, Byrder og Forurettelser gik ogsaa i Almindelighed (som ligeledes i Sverrige kan sees) ligesaa meget, eller oftere ud paa, hvad Almuen maatte lide ved mægtige adelige Lehnsmænd, eller ved Kongernes Befalingsmænd og Fogeder: som Klager lød over den ringere Adel, de mindre mægtige og rige private Herremænd. Men brød engang den nedkuede, fattige, trællende Almue de Baand og Skranker, som holdt den i Ave: da skaanede den i sin vilde, ophidsede Forbittrelse hverken den overmodige, tyranniske Foged, eller den fredelige Herremand paa hans fædrene Gaard. Som en fortærende Ild, foer et Bondeoprør frem over den Landstrækning, hvor Almuen havde reist sig. De mindre faste og beskyttede Borge og Herregaarde stormedes eller gik op i Luer; Adelige, der vilde forsvare sig og sine Eiendomme enkeltviis, eller i mindre Rytterhobe, led i Almindelighed Nederlag i Begyndelsen; men naar da Faren mærkedes, naar Kongen udbød Rostienesten og selv drog ud med Hæren; naar større Skarer af den vaabenøvede, tungt væbnede Adel til Hest med dens beredne Svende samlede sig, omringede Bønderhoben, eller i sluttede Række modtog og

udholdt dens vilde Anfald: da var gierne den første Træfning nok til at afgiøre Opstandens Skiebne; i hundredetal bedækkede de slagne Bønders Liig Valpladsen; de Flygtende søgte, hvor de kunde, et Skiul for deres Forfølgere i Skove og Moser; og naar de siden, forsagte og modløse angav deres Hovedmænd og tiggede om Fred, da maatte stundom Selveiere, der havde deeltaget i Opstanden, kiøbe deres Fred med at miste deres Eiendomsret og Herlighed, eller blive Kronens Bønder; til andre Tider straffede Kongen ved at lade Almuen opføre nye Borge og Slotte for at ave den, eller ved Paalæg af en ny Landeskat; imedens Herremanden affandt sig med den oprørske Vornede, dersom han igien modtog ham, ved forøget Dagsværk, eller paa anden Maade. — Dette var den sædvanlige Gang i de danske Bondeoprør; og saaledes i dem, som flere Gange opblussede under Christoffer af Baiern.

25. Men hvad der ved disse Optrin ikke kan undgaae den historiske Betragtning, er deels at de ikke altid ere oprundne hos Almuen eller Bønderne allene, eller udelukkende i denne Stand have havt Ophavsmænd og Tilskyndere; deels at de især og lettest syntes at komme til Udbrud i Nørre-Jylland, og navnligen i Vendsyssel; hvorfra baade det tidligste, som Historien omtaler, under Knud den Hellige udgik, og det sidste, under Christian III. De særegne Stedforhold, hvori Aarsagen hertil maatte søges, kiende vi langt fra ikke tilstrækkeligt. At Vildhed og Raahed i Sæder, Grumhed mod Skibbrudne, Stridbarhed ved Siden af Ulydighed og Troløshed mod Styrere og Øvrighed, tillægges Vendelboerne allerede i gamle Kilder [27]), og at saadanne Egenskaber, tildeels ved Siden af stærkere Frihedsfølelse, kunne have været Følger af egne Stammeforhold: har maaskee været en medvirkende Grund, men neppe den eneste. En anden tør vel søges i den fierne Beliggenhed af denne Landsdeel, og den vanskelige Adgang til

samme. Vendsyssel laae længst borte, og blev formodentlig ikke ret ofte besøgt af Kongerne i hine Tider, da deres uophørlige Reiser omkring i Landet kunde bringe dem Folket nærmere, end da de fra Midten af det 17de Aarhundrede indskrænkede deres Ophold til enkelte Slotte. I et saa afsides liggende, ved Naturgrændser fra den øvrige Halvø isoleret Land kunde lettere hos Folket en mere selvraadig, mod ethvert Tryk af Magten uvillig Aand danne og vedligeholde sig; hos kongelige Fogeder og Lehnsmænd kunde Vilkaarlighed og Egennytte faae mere ubemærket Raaderum. At i Jylland, maaskee især i Vendsyssel, Adelbønder eller jordeiende Bønder længere vedligeholdt sig i et større Antal, end i de øvrige Landskaber: er en antagen, oftere yttret Mening. Den behøver dybere Undersøgelser for at vinde historisk Klarhed; og hvor langt fra er det, at denne kan siges tilstrækkeligt at belyse Dannelsen af en Herrestand i Danmark, eller dens tidligste Forhold til en ringere Classe af Jordbrugere, til Bønder — hvilke vi dog see, fra Arilds Tid have bebygget og besiddet Landsbyernes Gaarde og dyrket deres Jorder, og der fremtræde, som Landets „menige Almue" ved Siden af Adel eller Herrestand, saa tidligt som sikkre historiske Kilder hos os gaae tilbage.

Bondeoprøret i Jylland under Erik Menved i A. 1313, det betydeligste i denne Provinds siden Knud den Helliges Tid, viser sig alt i en anden Skikkelse, end som en blot Opstand af den fortrykte Almue mod Herremænd og Adel. Det var ligefrem et Oprør mod den kongelige Magt, hvortil enkelte misfornøiede Adelsmænd havde ophidset Almuen i nogle Sysler, hvor den negtede Kongen „Skat, Landgilde og anden Lydighed." Andre Adelsmænd, som faldt i de første Møder mod Bondehæren, maatte bøde herfor; men da Kongen kom med en stærk Krigsmagt, faldt Almuens Mod, og 25 Bønder, der udlagdes som Mængdens Anførere, straffedes med Galgen; nogle Adels-

mænd som Forrædere med Fredløshed; Almuen overhovedet med en ny Kornskat og med Hoveri til at opføre fem eller sex nye Slotte. — Ikke ganske liigt dette, var henved 130 Aar senere Oprøret under Christoffer af Baiern. I sin første Begyndelse, maaskee ogsaa i sin videre Fremgang, var det uden Tvivl opvakt ved Bevægelser af enkelte Fornemme til Fordeel for den afsatte Konge. Erik af Pommern foreholdt selv i sin Forsvarsskrivelse (1439) den danske Adel, at den handlede ilde med sine Undergivne, og „at derfor dens eget Mandskab eller Vornede havde opreist sig imod den, og klaget haardt for Kongen." Siden (1441) udbrød en ny og stærkere Opstand i Jylland, hvor Bønderne, efter Hvitfeldts Ord, „fortrykte dem imod deres egne Hosbonder og Herrer, og vilde hverken give dem eller Kronen Skat og Skyld." Men Krønikens ærlige Forfatter dølger heller ikke: at i Træfningen paa St. Jørgens Bierg ved Aagard i Hanherred (3die Mai) blev Hr. Eske Brock, „for hans Haardhed mod Bønderne ihielslagen af dem og hugget i Stykker," ligesom tolv andre fangne Adelsmænd bleve halshugne; og af Bondekrigens følgende Optrin see vi tillige, at Almuen ikke var allene om Feiden. Det var tildeels ikke anderledes i Danmark, end i Sverrige. I begge Riger, skiøndt i det sidstnævnte langt mere, havde enkelte mægtigere og rigere Adelsslægter en afgiort Overvægt, der ofte nok avlede Had, Fiendskab, Modstand og Feider fra den ringere, fattigere Adels Side.

Kong Christoffer drog selv med en stærk Udrustning imod Oprørerne, og slog dem tredie Pintsedag (d. 6. Jun.) i et stort Slag, hvor i det mindste 600 Bønder laae paa Valpladsen, og hvor en Ridder, Hr. Henrik Tageson, og tre andre Adelsmænd, som vare blandt Bondehærens Anførere, bleve fangne af de Kongelige, og henrettede tilligemed flere Andre. Faa Dage efter (d. 11. Jun.) lod Kongen Breve udgaae til

Almuen, saavelsom til sine og Adelens Fogder og Ombudsmænd, med lige strengt Sprog, og lige alvorlig Straffetrudsel til begge. Det er ikke Bønderne allene, som Kongen forkynder, at han ikke længer vil taale deres Ulydighed og Overmod; men han har hørt deres Besværinger og Klagemaal over Fogder og Lehnsmænd; han befaler disse, „under sit høieste Bud," herefter at leve fredeligt indbyrdes, og „nøies med Lov, Ret og Skiel, som dem af Ære og Rette tilkommer." Skeer dettt ikke føier Kongen til: „da skulle I alle vide, at Vi ville lade haardeligen rette over den Skyldige, som han fortiener; og findes nogen af Vore Fogeder eller Embedsmænd, som giøre nogen Mand, Fattig eller Rig, Vold eller Uret, særdeles med ulovligt Giæsteri eller Beskatning: da skal han ei være værd, længer at have Vort Slot eller Lehn i Værge, men være vis paa, at Vi ville sætte ham af sit Embede."

Saadanne Udtryk i en Konges Forordning fra Midten af det 15de Aarhundrede, vidner i det mindste om en retfærdig Aand, en høiere Villie til at fremme Folkets Vel, og mere Agtelse for Menigmands Rettigheder, end man venter sig eller pleier at møde i aabne Breve og kongelige Befalinger fra den Tid. Om denne Aand var Christoffers, eller hans nærmere Raadgiveres — om den tydske Fyrstesøn, opvoren blandt baierske Adelsmænd og Livegne, opdraget ved Vaabenøvelser, Jagtlyst og Ridderspil, har funnet vinde Følelse eller Erkiendelse af den danske Almues Trang og Stilling? — Til at give Svaret herpaa, var hans Regiering for kort; og i Kilderne til dens Historie, læse vi som sædvanligt, kun lidt i de enkelte Charakterer og Personligheder. — Men dette erfare vi: at hverken de blodige Optrin ved Liimfiordens Bredder 1441, eller Christoffers Kongebud, kunde sætte Maalet for de sørgelige Oprør, hvorved Bønderne overhovedet neppe vandt andet, end forøget Forbittrelse hos Adelen og et haardere Aag. Endnu

engang, efterat Christoffer allerede var kronet i Danmark, (1. Jan. 1443) maatte han først dæmpe en Bondeopstand i Siælland, siden nye Opreisninger i Jylland [28]).

Først to Aar sildigere fandt Christoffer, som nu var lovligt hyldet og kronet Konge over alle tre Riger, Ro eller Leilighed til at tænke paa Giftermaal. I September 1445 blev den fiortenaarige Dorothea af Brandenborg, Markgrev Johan Alchymista's Datter, de tre Rigers Dronning; men Christoffer var ikke bestemt til at give Norden et Dynastie, og de bedre Udsigter til en vedvarende Forening, som Roligheden i Sverrige og Norge under hans Herredømme syntes at give, skulde snart igien udslukkes.

26. Christoffers Regiering i Sverrige betragte vi her nærmest kun, for saa vidt som han var Danmarks Konge. At han i hiint Rige, hvor man med uventet Lethed og Føielighed valgte og hyldede ham, overhovedet ikke giorde sig forhadt, ligger temmelig tydeligt for Dagen; og der skulde allerede meget til for en Unionskonge, at det ikke kom dertil i Sverrige; om han var bleven det ved en langere Regiering, lader sig ikke afgiøre. Han var deri sin Morbroder Erik af Pommern uliig, at han oftere og længere opholdt sig i Sverrige, hver han ogsaa førte sin Dronning med sig i Begyndelsen af 1446, og forblev en stor Deel af dette Aar; at han ikke røbede Tilbøielighed til at paatvinge dette Land danske eller tydske Fogeder og Lehnsmænd, og viste et mere godmodigt Sind til at vinde Folket, end hans Forgænger. Maatte han høre ilde fordi han i Begyndelsen helst vilde have fattige baierske Riddere og Adelsmænd ved sit Hof, og rigeligt begavede dem: saa berømmes han dog, fordi han gav dem Alle Afsked, da der klagedes over denne Forkiærlighed for hans tydske Landsmænd. Kunde han, som fremmed Fyrste og Unionskonge, ikke vinde den svenske Almues Yndest, og undgik han ikke den

Mistanke, at han søgte Lellighed og Midler til at samle Penge i sit Skatkammer, enten af Kronens Indkomster eller af andre usædvanlige Kilder (man beskylder ham for i Sverrige, at han bortgav de samme Lehn i en kort Mellemtid, undertiden i samme Aar, til Flere, for at vinde den fornyede Lehnskiendelse og bringe Splid blandt Adelen:) saa er det dog klart, at ingen lydelig Klage over Vold eller Forurettelse hørtes i Sverrige, de syv Aar, i hvilke Christoffer regierede. Af de svenske Kronikers Udsagn tør vi frit og sikkert troe hvad godt de melde eller lade os formode om denne Unionskonge; men mere varsomt bør vi fæste Lid til det Onde, de tilskrive Christoffer. Naar endogsaa nyere svenske Historieskrivere tillægge den lystige, gierne skiemtende baierske Fyrsteson en „dyb Forstillelse og Snedighed," og en „forslagen Statskonst" 29): saa er dette mere en til eget Brug udkastet Gisning, end en historisk begrundet og følgerigtig Charakteer. Det spottende Tilnavn Barkekongen, som Almuen gav ham, fordi Misvært og Hungersnød hiemsøgte Sverrige under hans Regiering, kunde han have deelt med mange indfødte Konger. Der var flere og andre Bebreidelser, som han ikke gik fri for, og øverst blandt disse stod den, at Christoffer taalte sin Morbroders Sørov, som Erik fra Visby øvede paa svenske Handelsskibe, saavel som mod de østersøiske tydske Stæder, der seilede og handlede paa Sverrige; og at Kongen ikke med Magt fratog ham Gotland, skiøndt det i hans Haandfæstning var lovet, at dette Land skulde bringes tilbage under Sverriges Krone.

Retmæssigheden af de Svenskes Fordring paa Sikkerhed for deres Skibsfart og Søhandel, som deres afsatte Konge i ti Aar tilføiede megen Skade, kan ikke faldes i Tvivl; endskiøndt vist nok en stor Deel af Tabet middelbart rammede de tydske Stæder, i hvis Hænder ogsaa Sverriges Handel næsten udelukkende var. Christoffer saae ikke ugierne, hvad der

kunde svække de østersøiske Hansestæders Magt; og uagtet han, for at fremme sin Thronbestigelse havde sat sig i et fredeligt Forhold til Stæderne, findes der flere Tegn til, at han mod Lybek havde fiendtlige Hensigter, hvis Udførelse maaskee kun hindredes ved hans Død. Et vanskeligere Stridspunkt var og blev Gotlands Besiddelse, ikke allene under Christoffers, men under alle følgende Unionskongers Regiering i Danmark. Hans høitidelige Løfte, at vinde Gotland tilbage under Sverrige, kunde intet mindre end forpligte Erik af Pommern til at overgive Landet, som det eneste, han havde tilbage af sine tre Riger, og som han desuden paastod, at have indløst fra den tydske Orden; og ethvert Forslag, man baade før og efter Christoffers Valg giorde Kong Erik til Afstaaelse (endnu 1444 under Vilkaar af at beholde Øen for sin Livstid, tilligemed en aarlig Rente af 3000 Mark) havde han hidtil afslaaet. Han fandt mere sin Fordeel i at opbringe svenske Handelsskibe, og opsnappe rige Adelsmænd, hvoraf stundom en enkelt maatte løse sig med 5,000 Gylden [30]; og hans egne Fredsforslag, der gik ud paa Undersøgelser af hans Forhold som Konge, fandt ingen Indgang hos det svenske Rigsraad. — Det var dog kiendeligt nok, at Christoffer trak denne Sag i Langdrag; og endnu 1446, da han omsider udbød Leding i Sverrige, og i August Maaned afseilede med en Krigsflaade, og med et Følge af danske, svenske og norske Riddere, fra Stokholm til Gotland, for enten ved Magt eller ved Underhandlinger at bringe Erik til at afstaae Landet; var det neppe Christoffers alvorlige Hensigt, at bringe Øen under Sverrige. Han afholdt sig ganske fra Fiendtligheder, og udrettede intet andet ved Underhandling med sin Morbroder, end at denne indgik Vaabenstilstand paa et Aar. Hermed, og med Christoffers Skiemt, da der klagedes over hans Lemfældighed: „Vor Morbroder maa dog ogsaa have sit daglige Brød"! vilde det svenske

Rigsraad vel ikke længe have ladet sig nøie, dersom ikke Christoffers Dage snart havde været talte.

Under denne Konges korte Regiering blev overhovedet Alt kun anlagt og begyndt; Intet fuldendt, intet Forhold bragt til Bestemthed eller Fasthed. Baade i Danmark, og i Sverrige, havde Kongen virkelig, som det synes, ladet sig lede til Opmærksomhed paa Rigernes indvortes Tilstand og Retsforhold. I Sverrige fører endnu den almindelige Landslov, der ikke saameget blev givet eller forfattet, som sat i Kraft, Kong Christoffers Navn. Danmark gav han (1445) en almindelig Stadsret; flere enkelte danske Stæder fik af denne Konge nye Privilegier eller særskilt Stadsret. Vi tør vel ikke antage, at Christoffer eller hans Raad have tænkt paa at kunne omstyrte Hansestædernes Magt i Norden; men flere Tegn viste dog, at Kongen, som disse Stæder understøttede i at fortrænge Erik af Pommern, ikke desmindre vel indsaae, at deres Handelsmonopol i Østersøen nedtrykte Danmarks og Sverriges indre Statsvelstand. Allerede Erik af Pommern, hvis Giftermaal med den engelske Kongedatter Philippa, bragte ham i nærmere Forhold til denne Stat, havde atter aabnet Englænderne og Hollænderne en friere Skibsfart paa Norge og Østersøen. I Hanseforbundet vare de østersøiske Stæder Lybek, Stralsund, Rostok og Vismar naturlige Fiender af enhver Magt, som vilde deeltage i den Søhandel paa Østersøen, hvortil de havde tilvendt sig Eneret, under Danmarks Afmagt i det 14de Aarhundrede. Lybek, som den mægtigste og rigeste Stad i Spidsen for de øvrige, modsatte sig med den største Kraft og Alvor ethvert Forsøg paa at fortrænge dem fra Besiddelsen af Sildefiskeriet under de skaanske Kyster, eller fra Enehandelen paa Bergen, hvor en hanseatisk Colonie havde sat sig fast som en selvraadig, næsten uafhængig Magt, der levede under egne Vedtægter og Indretninger, og ikke sielden fremkaldte voldsomme

og blodige Optrin i denne norske Handelsstad. Imellem Hollændere og Lybekkere kom det herover allerede under Erik af Pommern til aaben Feide; og det lykkedes de sidste 1437 at borttage en heel hollandsk Handelsflaade, bestemt til Østersøen. Herved overmodige, afslog Lybekkerne de af den burgundiske Hertug Philip tilbudne Fredsvilkaar; og Nederlændernes Forbittrelse imod Hansestæderne bragte dem til saa alvorlige Rustninger til Søes, at de fra 1438 af bleve Herrer i Nordsøen, tilintetgiorde den hanseatiske Handelsfart paa dette Hav, og tilbød Erik af Pommern deres Hielp mod hans oprørske Fiender. Hans forsagte Raadløshed giorde et saadant Tilbud endnu mindre nyttigt og virksomt, end det vel altid vilde have været; og Christoffer, som paa den Tid behøvede Hansestædernes Forbundshielp, ilede med at sende Krigsskibe til Ørefund, for at lukke Østersøen for Nederlænderne. Han fremtraadte nu som Mægler imellem de to Handelsmagter, og bragte det til at de (i August 1441) indgik en Stilstand paa 10 Aar. Men efterat Christoffer havde sikkret sig Besiddelsen af de tre Rigers Kroner kølnedes øiensynligen hans gunstige Sindelag mod Hansestæderne; og dersom endog Anslaget til ved en Krigslist at bemægtige sig Lybek, hvorom denne Stads Kroniker fortælle, maaskee kun har været en Mistanke: saa vidner dog det Sagn, at Kongen paa sit Yderste angav for sine danske Rigsraader, at det var til et Erobringstog mod denne Stad, han havde bestemt sin samlede Skat, om at Tanken paa at kuldkaste den hanseatiske Magt, eller bryde Handelsaaget, som den havde paalagt de nordiske Lande, neppe har været ganske fremmed for denne Konge.

Han maatte vel desuden have Sager af Vigtighed at forhandle med de svenske Stænder, da han i Januar 1448 til Helligtrekongersdag (trettende Dagen, eller Julefestens Ende, d. 6te Januar) udskrev en Rigsdag i Jønkøbing. Paa Reisen

derhen kom han ikke længere end til Helsingborg, hvor han endnu den 4de i samme Maaned udstedte sit sidste Kongebrev. Angrebet af et dødeligt Sygdomstilfælde, endte han sit Liv den 6te Januar i denne By saa pludseligt, at den ved saadanne Leiligheder sædvanlige Gisning om en Forgiftelse ikke udeblev; skiøndt den her vist nok var ligesaa ugrundet, som uden Rimelighed. Christoffers Eftermæle undgik ikke at forulempes af de svenske Krøniker, i bunden og ubunden Stiil, skrevne til Carl Knudsens og andre Mægtiges Fordeel. Der hedder det: „at nogen Dyd vidstes ikke at sige om ham; og bedre er at tie, end at skrive Løgn." Hertil regner da Rimeren ikke det slette Skudsmaal, han giver en Konge, som man i Sverrige, af alle Unions-konger havde vanskeligst ved at laste. Han var dem for liden, for fed, og for slug; hastig var han i Sind, letfærdig og skalkagtig; „næsten alle Nætter over Midnat han drak;" at bande og spille var hans Vane og Lyst. Nyere, mere ret-færdige svenske Historieskrivere, som den ærlige Lagerbring, have allerede, uden at ville berømme en Konge, som havde det Uheld ikke at være indfødt, sagt hvad der behøves at siges om Rygter og Paasagn om Christoffer, som bære Hadets og Partiskhedens Præg; hvortil ikke mindre hører det, som er værre og langt mere utroligt: at det ved Rigsdagen i Jønkiø-bing skulde gaae ud over den svenske Adel; nogle skulde hen-rettes, flere fængsles og hiemsøges med anden haard Straf. Dette er ikke meer, end den sædvanlig Maade, hvorpaa Sam-tidens svenske Krøniker skrive om Unionskongerne. De overføre i Almindelighed Folkets nationale Stemning og ikke ugrundede Uvillie imod Rigernes Forening i deres hele Fremstilling. Det vilde være imod alle naturlige Betingelser, af dem at fordre reen Upartiskhed og Sandhed.

Christian den Første.

1. Ved Christoffers for Alle uventede Død vare Nordens tre Riger ikke allene uden Konge; men uden nær beslægtet Fyrstestamme, hvoraf en Efterfølger kunde vælges. Kong Albrechts meklenborgske Æt var for længe siden forskudt i Sverrige; i Danmark vilde man ligesaa lidt vende tilbage til de pommerske Hertuger. Den ved Christoffers Valg fornyede Forening imellem Rigerne var kun bunden til Kongens Person, og var ingen Fornyelse af den saakaldte Calmar-Union, hvis vigtigste Grundlov, at een Konge skulde herske over alle tre Riger, vel ikke ganske var ophævet ved den calmarske Reces af 1438; men dog giort afhængig af det Tilfælde: om man, ved en Konges Død, blev enig om at foretage fælles Valg paa hans Efterfølger, eller ikke. Selv dette Vilkaar var brudt — i Danmark ved Christoffers Valg efter Eriks Afsættelse; i Sverrige ved de Vilkaar, som vedtoges imellem dette Land og Norge paa Mødet i Calmar 1441. Christoffer blev vel siden valgt af de Svenske; men uden fornyet Vedtægt om en vedvarende Union under fælles Konge.

I Sverrige — hvor Herrerne allerede i Jønkiøbing ventede paa Kongen — fulgte man heller ikke det danske Rigsraads Opfordring til et nyt Møde efter Christoffers Død, for at afgiøre Rigernes tilkommende Forhold til hinanden. Den af den afdøde Konge indsatte Rigsstyrelse i Sverrige udskrev en Herredag i Stockholm ved Sanct Hansdags Tid 1448, og her viste sig vel et svagt Unionsparti hos Geistligheden i Upsala, med Erkebispen Jens Bengtsen Oxenstierne i Spidsen; en Slægt, der altid havde været i Modstand til den forrige Rigsforstander. Men nu, efter Christoffers Død uden Arvinger, frygtede han den mindre end før. Carl Knudsen, der sad

i Finland, mere som en mægtig Fyrste, end som Kongens Lehnsmand, havde taget Tiden i Agt, og var landet i Skiærgaarden med stærke Adkomster til at blive den første i Kongevalget: et Følge af 800 vel bevæbnede Riddere og Svende; Rigdom og Indflydelse nok til at reise en tidobbelt Styrke; et Navn og en Personlighed, som ikke havde tabt sin gamle Anseelse. Hans Medbeilere vare de to, i hans Fraværelse udnævnte Rigsforstandere, Erkebispens Farbrødre, og Dattersønner af den gamle nylig afdøde Drost, Christiern Nielsøn (Wasa), Niels og Bengt Oxenstierne. Men de formaaede kun lidt mod det mægtige Overhoved for Bonde-Slægten, hvis Svende og Krigsfolk havde Stockholm i deres Magt, og hvis stærke Stemme ved Valgmødet ikke forgieves mindede Forsamlingen om: at Danmark allerede eengang tilforn, ved Christoffers Valg, havde adskilt sig fra en Forening, der aldrig havde været Sverrige til Gavn. 62 Stemmer af 67 faldt paa Carl Knudsen, som allerede otte Dage efter Valget (d. 19de Junii) var hyldet og kronet som Sverriges Konge.

Der strides imellem danske og svenske Historieskrivere, om man i Danmark har oppebiet Udfaldet af Herredagen i Stockholm, inden man i dette Rige tænkte paa et nyt Kongevalg; eller om Carl Knudsen først valgtes af de Svenske, efterat de havde erfaret hvad der var foregaaet i Danmark; med andre Ord, i hvilket af Rigerne man først brød det allerede forhen overtraadte Forbundsvilkaar, at udskrive en fælles Valgdag. Nøiagtige og fuldstændige Tidsangivelser for de danske Valghandeler fattes os vel; men disse ligge dog temmelig tydeligt for Dagen i gamle Beretninger. Fra Danmark opfordredes baade det svenske og norske Rigsraad, strax efter Christoffers Død, til et fælles Møde. Svaret fra den svenske Rigsstyrelse, der havde ventet paa Kongen i Jønkiøbing lød:

at førend et almindeligt Møde kunde berammes, maatte en Herredag først udskrives i Stockholm; et Svar, der var undvigende, eller viste, at man ikke vilde forhaste sig med Valget, og helst undgaae den forenede Herredag for alle tre Riger, saalænge det endnu var uafgiort, hvilke Medbeilere til Thronen der vilde optræde. Inden imidlertid det Stockholmske Valgmødes Udfald kiendtes i Danmark, havde allerede to Partier dannet sig i dette Land, for at besætte den ledige Kongestol; og intet af disse har tænkt paa, at ville giøre det danske Kongevalg afhængigt af et fælles Valgmøde for de to eller tre Riger. Det ene Parti, som dog strax viste sig som det svagere, var tilbøieligt til, i Valget at foretrække en indfødt Ridder for en udenlandsk Fyrste eller Prinds. Den unge Enkedronning, som man maaskee har givet nogen Deel i Rigsstyrelsen efter Christoffers Død, havde ikke Ulyst til at bevare sin høie Stilling, og erklærede sig villig til at ægte den Konge, som Raadet valgte. Om hun derved ellers har havt noget personligt Hensyn: kan ikke afgiøres. Man kiender kun Navnet paa den eneste Ridder i Danmark, Knud Henriksen (Gyldenstierne), der skal have fæstet sine Tanker paa intet ringere, end Kongekronen; maaskee ikke ugierne seet af Dorothea. Men det viste sig snart, at Sagen vilde faae en heelt anden Vending.

2. Adelen i Danmark vilde ikke have nogen indfødt Ligemand til Herre. Hos Rigsraadet havde den Mening lettere fundet Indgang: at man helst maatte vælge en Konge, ved hvem Danmark uden nogen ny Kamp kunde i det mindste vinde Sønderjylland tilbage. Hertug Adolf i Slesvig, en Sønnesøns Søn af Grev Geert den Store (f. 1401), havde, siden han efterfulgte sin Broder Henrik, der faldt 1427 under Flensborgs Beleiring, endnu i 8 Aar kriget med Erik af Pommern, indtil han ved Freden 1435 omsider kom i uhindret Besiddelse

af den største Deel af Hertugdømmet Slesvig. Ved Kong Christoffers Forlehning 1440 var Besiddelsen af hele Hertugdømmet, som arveligt Lehn af Danmarks Krone, bleven erkiendt; men uden Frugt for Schauenburgernes Huus blev dog denne Erhvervelse, hvorom der nu tilsidst var kæmpet 30 Aar; efterat meer end to hundrede Aars idelígt fornyede Felder og Tvedragt havde rodfæstet Had og Fiendskab imellem Danske og Holstenere.

Hertug Adolf, den sidste paa Sværdsiden af den i Holsten regierende schauenburgske Greveslægt, var anden Gang gift; men efterlod ingen Arvinger. Formodentlig ventede han heller ingen 1448; eller han tænkte mere paa sit Arveland Holsten, end paa den tilbudte Kongekrone. Hans Livs fleste og bedste Aar vare henrundne under den paa begge Sider ødelæggende, uforsonlige Kamp med Erik af Pommern. Nu havde han siden 1435 levet i Fred som en i sine Arvelande meget afholdt og agtet Fyrste; han deelte maaskee sine Forfædres Lyst til at bevare disse Landes Uafhængighed, eller var ikke ærgierrig nok til at ville bytte sit trygge og fredelige Fyrsteliv i Holsten med den danske Kongeværdighed, hvis Besidders Udsigt til mislige og møiefulde Forhold til de andre nordiske Riger, og til den hverken fuldførte eller opløste Union, neppe kan have undgaaet en klog Fyrste, som Hertug Adolf var. Udentvivl har han desuden vidst eller forudseet, at en Forening af den danske eller nordiske Kongekrone med Regieringen over Slesvig og Holsten, vilde medføre endnu flere Hindringer og en anden Modstand at overvinde. Han havde i det mindste Selvovervindelse nok til at afslaae et glimrende Tilbud, som ikke mange Fyrster vilde have modstaaet. Endskiøndt kun 47 Aar gammel, brugte han sin Alder som Grund til at frabede sig den danske Krone; men ikke uden at foreslaae Rigsraadet, i hans Sted at vælge hans ældste og kiæreste Søstersøn, Christian

Greve af Oldenborg og Delmenhorst, Søn af Grev Diderik den Lykkelige, i andet Ægteskab med Helvig af Holsten.

I denne to og tyveaarige Fyrste syntes flere af de heldigste Betingelser for en tilkommende Regent i et Rige, der fremfor Alt behøvede en ny og frisk Kongestamme, at forene sig. Han var af et smukt, anseeligt Udvortes, af ualmindelig Høide, havde Ungdommens Mod og Raskhed, Mildhed i Sindet, indtagende Venlighed i Adfærd, og var i sine tidlige Aar ridderligt opfostret hos sin Morbroder; siden dannet ved Keiserhoffet, efter den Tids Brug og Fordringer, som tilkommende Fyrste. Foruden sine Arvelande, Oldenborg og Delmenhorst, hvor han 1440, i Forening med sin Broder Grev Gerhard, havde efterfulgt sin Fader, Grev Diderik i Regieringen, havde han Udsigt til et langt betydeligere Herredømme. Hertug Adolf havde udseet Christian af Oldenborg, som sin nærmeste Arving, til sin Efterfølger; og havde fundet den holstenske Adel villig til at antage ham som deres tilkommende Herre. Adkomsten hertil maatte han dog, hvad Holsten angik, igien frasige sig, saasnart Udsigten til den danske Throne blev ham sikker.

I Danmark fandt imidlertid Hertug Adolfs Forslag ikke udeelt Bifald; men den kloge Fyrste, der heller vilde see sin Yndling paa Thronen, end selv bestige den, anvendte sin hele Indflydelse og Virksomhed for at fremme Grev Christians Valg. Det lykkedes ham, ved at begive sig til Kiøbenhavn, at bringe Biskoppen af Roeskilde og flere af Landets Mægtige paa sin Side; i det han tillige forpligtede sig til at formaae Greven af Oldenborg til at udstede en Haandfæstning, der svarede til Rigsraadets Fordringer. Man havde desuden erfaret Carl Knudsens Valg i Sverrige; der var saaledes fra den Side saa meget mindre Anledning til at tøve med at følge det givne Exempel, som man vel maatte indsee, at længe beholdt

man neppe nogen fredelig Nabo i Kong Carl; og længe kunde Danmark ikke uden Fare være herreløst. Grev Christian opholdt sig i Haderslev; her søgte det danske Rigsraad ham, og forelagde ham en Haandfæstning, som han uden Betænkning antog den 1ste September. Den fastsatte allerførst, hvad der var Adelen vigtigst: at Danmark blev et frit Valgrige; og at Rigsraadet skulde beholde Rettigheden til, efter Christians Død at vælge hans Efterfølger. Døde han barnløs, da havde hans Arvinger intet Krav, hverken paa rørligt eller urørligt Gods; altsaa mindst paa det hele Rige. Ingen Udlænding maatte indkaldes i Riget, eller gives Slot og Land til Lehn, uden at Raadet ved de fleste Stemmer havde samtykket deri. Det samme skulde der til, om Kongen vilde begynde en Krig, give nogen Indfødt et Rigslehn, eller foretage nogen anden Regieringshandling af Vigtighed. Ingen Landskat maatte paalægges, intet Krongods eller Lehn sælges eller pantsættes (og det sidste kun i yderste Nød) uden Raadets Samtykke. Intet Løftebrev af Kong Christoffer, paa Slotte og Lehn, der var givet Nogen for en tilkommende Tid, eller efter Andres Død, skulde have Gyldighed; men kun saadanne Forlehninger, som ved denne Konges Død virkelig vare i Vedkommendes Besiddelse. Saaledes stemte vel Christians Haandfæstning — den første, som var givet i Danmark, efter Kong Olufs [31]) — i Grundsætninger overeens baade med denne, og med Christoffer den Andens. Det danske Rigsraad havde heller ikke glemt at raadspørge de Forpligtelser, Christoffer af Baiern maatte give det svenske, før sin Hylding i dette Rige; dog fik Christian af Oldenborg frie Hænder i at bortgive Kronens Lehn og besætte de høie Rigsembeder i Danmark, hvor det oligarchiske Aristokratie ikke havde vundet den Magtfylde, som i Sverrige, og hvor ingen Rigsforstander, saaledes som i dette Land, med et overmægtigt Parti, kunde

byde Kongemagten Spidsen, eller endog, som Carl Knudsen, sætte Kronen paa sit eget Hoved.

3. Ville vi nu kaste et kort og hastigt Blik paa det danske Riges Stilling, da den unge Fyrste, som Landets Store lode sig formaae til at indkalde, for at dele Regieringen med dem, besteg den Throne, hans Efterkommere i fire Aarhundreder skulde besidde: da lader det vel, som nogle fredelige Aar under Kong Christoffers Styrelse havde givet Danmark og Norden en større indvortes og udvortes Ro, end her i det mindste siden Margrethes Tid havde hersket. Ved nærmere Betragtning ville vi dog finde, at Udsigterne til denne Tilstands Varighed ikke vare meget lovende. I de europæiske Statsforhold, naar vi see bort fra de kirkelige, laae Danmark vel endnu næsten udenfor al anden nærmere Forbindelse og umiddelbar Deeltagelse, end den, som kunde udspringe fra Skibsfarten paa Østersøen giennem Øresund, eller som kunde berøre de nordtydske Lande og Fyrstendømmer, til hvilke et saadant Forhold allerede var givet fra ældre Tider. Men ogsaa til disse Lande forplantede sig Virkningen af de fiernere Uveirsstorme, som i det femtende Aarhundrede rystede og oprørte en stor Deel af den sydeuropæiske Verden. Vi kunne ikke undgaae at dvæle et Øieblik ved udenlandske Forhold i Europa, som vel ikke gientoge sig, men heller ikke vare ganske uden Sidestykker i Danmark. Vi behøve at kiende til det 15de Aarhundredes Forfatning og Tidsvilkaar i Tydskland — det Rige, hvormed Danmark oftere tilforn havde været i nær politisk Berøring, og snart atter skulde komme og blive deri.

I det tydske Rige havde, omtrent med dette Aarhundrede, under skrækkelige Optrin og voldsomme Rystelser af alle endnu bestaaende Statsforhold fra Middelalderen, denne Verdensperiodes Opløsning taget sin Begyndelse. De store Bevægelser gik, i deres inderste og mægtigste Virkning, ud fra den alle-

rede stærkt følte Trang til den christne Kirkes og dens Geistligheds Opreisning fra et dybt Fald. En længe frygteligt vorende moralsk Fordærvelse hos det høiere Clerecie, den forargelige Strid om Paveværdigheden, og en virkelig Syndflod af Laster og Misbrug, der fra Catholicismens Middelpunkt strømmede ud over Riger og Menigheder, truede Kirken med Undergang, og Nationerne med den sørgelige Skiebne, at berøves en Kraft og Støtte, som i et Aartusinde, under alle Livets Savn og Trængsler, under enhver af Middelalderens grændseløse Forvirringer og Omvæltninger, havde været for alle Stænder, fra Fyrsten til den livegne Træl, en opholdende Livskilde, en Trøst og Lindring under Savnet af borgerlig Frihed og fuldkomnere Statsindretning. Næsten alt det Ædle, Skiønne og Store, som hist og her lader sig tilsyne, midt under denne lange Verdensalders svagere Aandslys, fattigere Dannelse og mange Forvildelser af Forstand og Tænkning, var fremspiret i Straalerne af den religiøse Troes Begeistring og under Ridderaandens Beskyttelse. Men alt dette havde længe været aftagende i de Lande, hvor det tilforn blomstrede; og truedes nu med at gaae tilgrunde i den aandelige og kirkelige Fordærvelses Hvirvelstrøm.

I Kirkens hierarchiske Centrum vilde man søge Bod og Lægedom mod det Onde giennem det store Concilium i Constants (1414), hvor hele Europas geistlige, paa en Maade ogsaa Nationerne og de verdslige Magter vare repræsenterede; men medens man der vel giorde Ende paa den catholske Kirkes største Skiendsel, den personlige Strid imellem Pave og Modpave, og ydmygede Stridens Ophavsmænd: søgte man forgieves ved kirkelig Despotisme at nedkue og udslette den først i England, og derefter i Bøhmen vaagnede høiere Aand og renere Lære. Wiclef, Englands første Religionsforbedrer, havde alt fra 1360 kiækt, alvorligt og sindigt bekæmpet Pave-

magtens Despotie og Kirkens Fordærvelse. Fra Prags Universitet udgik hans modige Efterfølger Johan Huß; og skiøndt man i Constants, efter troløs Fængsling og skammelig Mishandling, dømte ham til Kiætterbaalet (1415), kunde man ikke brænde den Sandhedsaand, han havde vakt blandt Folket, og som hans Martyrdød lod skinne i et stærkere Lys. Ligesaa lidt var man i Stand til at dæmpe den begyndte Opstand mod Kirkens Eenhed, som blev en sørgelig Følge af Hierarchiets Forsøg paa, ved tyrannisk Magt at tvinge den menneskelige Aand til at forsage sin Frihed i at dyrke Gud i Sandhedens Lys.

Fra Bøhmen udgik den første Religionskrig, hvori det tydske Rige tog Deel; skiøndt Tydskland selv endnu ikke optog den Lære, som Huß havde prædiket for sine bøhmiske Landsmænd i deres eget Sprog. Hussiterkrigen, i sin Oprindelse religiøs, blandedes snart med nationale og politiske Elementer. De bøhmiske Stænder, i Samfund med en stor Deel af Adelen, protesterede mod den lovløse og troløse Adfærd, man i Constants havde brugt, for at bringe Huß paa Baalet; og den bøhmiske Martyrs Tilhængere, der kaldte sig efter hans Navn, voxede i Antal og Magt ved enhver Modstand og Forfølgelse, hvormed de truedes, eller som man anvendte imod dem. Bøhmernes Konge, den gamle Tyran Wenzel, der havde baaret Keiserkronen, men Aar 1400 blev afsat, var ligesaa udygtig, som raa og grusom; han havde ogsaa i Bøhmen for det meste maattet lade Adelen og Folket raade sig selv, og var mindst i Stand til at dæmpe den snart i fuld Lue opblussende Revolution, der ikke blot vendte sig mod det catholske Clerecie, men imod det i Landet indtrængte tydske Partie.

Det voldsomme Optrin i Aaret 1418, da den hussitiske Almue paa Raadhuset i Prag styrtede 12 tydske adelige Raadsherrer ud af Vinduerne, en Begivenhed, som Keiser Wenzel

tog sin Død over, blev Løsenet til Hussiterkrigen, der efterhaanden tog den for Borgerkrige af saadan Art sædvanlige Vending og Udgång. Adelen maatte snart trække sig tilbage, og Opstanden blev til en Borgerkrig imellem den vilde, lovløse, af Fanatismen blindt ledede Mængde, og adelige Grundeiere, Geistlighed, velhavende eller rige Borgere og Handelsmænd. En tapper Kriger, Johan Ziska, blev Almuens Helt, som i Skarer flokkedes under hans Banner. Deres Hovedvaaben, Køllen eller Pleielen, undertiden af Jern, og deres Maade at forskandse sig paa ved Vognborge, forbundne ved Lænker: gienfinde vi i det 14de og 15de Aarhundredes Bondeoprør, ogsaa i vort eget Land. Store Krigsbedrifter, blodige Slag, uhyre Rædsler og Grusomheder paa begge Sider, afløste hverandre i de 18 Aar, Hussiterkrigen varede. Da Landets Kræfter vare udtømte og Indbyggernes Tal formindsket til det Halve; da den til Fanatisme udartede religiøse Begeistring var bleven et Middel for Folkeleders og Partihøvdingers Herskelyst og Ærgierrighed; da Hussiternes Navn var bleven til en Skræk baade i Bøhmen selv og i Nabolandene, hvor deres Bander fore frem som Røvere, Mordbrændere og de værste Umennesker: da døde Opstandens vilde Raseri omsider hen i sig selv. Et Concilium i Basel (1433), hvor Hussiternes og Catholikernes fornemste Talere disputerede i 50 Dage, bragte omsider et Slags Forlig tilveie, som man siden bedre forstod at benytte til Fordeel for de Mægtige, end for Folket. Bøhmen havde i 17 Aar ingen Konge havt; nu fandt Adelen sig i, at den gamle Keiser Sigismund, Ungarerns Konge, ved sin kloge Cantsler, Caspar Schlicks Underhandling, 1435, endnu ogsaa kunde sætte den bøhmiske Krone paa sit Hoved, og ved sin Død 1437 efterlade den og Keiserkronen til sin Svigersøn Albrecht af Østerrige, som dog allerede to Aar efter blev bortrevet ved en pludselig Død.

Sigismund, af Huset Luxemburg, Wenzels Broder, og Konge i Ungarn, havde regieret som Keiser eller romersk Konge siden 1410. Med et smukt, anseeligt Udvortes og ualmindelig Lærdom: og Sprogkyndighed for en Fyrste paa den Tid, (han tillægges Færdighed i at tale sex Tungemaal) forenede han Agtelse for Lærdom og Videnskaber, Gavmildhed, og flere anbefalende Egenskaber; han var ikke uden Snildhed og Verdensklogskab, men uden gjennemtrængende Forstand og udholdende Kraft, vellystig, som sin Broder Wenzel, ødsel, forfængelig og fuld af store Tanker om sin Værdighed og Statskonst. Saaledes hørte Sigismund, som Keiser og Konge over tre Riger, til de Fyrster, der synes at foretage uendelig meget, men aldrig udrette noget stort, og ere meget nidkiære over deres Høihed, uden at mærke til, naar Magten ikke følger den. For hans Throne havde Erik af Pommern indkaldt sine Fiender, de holstenske Grever med deres Forbundne; og Sigismunds Dom, som tilforn er berettet, faldt ganske ud til Kongens Fordeel; men Holstenerne og Lybek spottede kun over en Dom, som Ingen havde Magt til at bringe til Udførelse. Ligesaa lidt var den svage Keiser i Stand til at styre det tydske Riges indvortes Bevægelser og Uordener, eller at lægge nogen Grund til et kraftigere Statsforhold i dette Rige, hvis Tilstand var som det stormbevægede Hav, hvor een stor Bølge hæver sig frem over den anden og opsluger den; hvor den ene af de mægtige Fyrster efter den anden kun tragtede efter Herredømmet og Keisermagten for sig og sit Huus, uden at agte paa Rigets Tarv; og hvor ethvert enkelt Fyrstehuus stræbte at udvide sit Stammeland paa Bekostningen af et andet Huus, eller ved dets Undergang. Saaledes havde allerede det tydske Rige kun en svag, opløst Statseenhed, hvor Rigsfyrster, Bisper, Domcapitler, og Riddere, Stæder, Borgere, Bønder, hver paa sin Viis og til sin Tid, vilde være selvstændige og

uafhængige; og hvor en Kiæde af langvarige og blodige Feider og Borgerkrige, først imellem forbundne Stæder i Schwaben og Franken og Landenes Fyrster og Riddere, siden imellem Bønderne og Adelen, udgiøre en betydende Deel af Rigets Historie i det 14de og 15de Aarhundrede.

Under saadanne Vilkaar havde Hanse-Forbundet, ved Handelsklogskab og rigtig Brug af forenede Kræfter og Midler, ved Borgersind og en for Middelalderen passende fri Forfatning, forfremmet Stædernes Velmagt og forøget deres Rigdom, længe undgaaet indvortes Uroligheder og Feider, og opnaaet en næsten fuldstændig politisk Frihed og Uafhængighed; særdeles for de østersøiske Stæders Forbund, der efterhaanden assondrede sig meer og mere fra de øvrige. Men i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede saae man nu ogsaa her en mere selvraadig demokratisk Aand, der i mange af Tydsklands frie Rigsstæder havde udviklet sig i Haandværksstanden, at reise sig til Opstand imod Kiøbmandsaristokratiet, som havde dannet et Slags Adel i Borgerskabets rige og mægtige patriciske Slægter, og efterhaanden tilvendt sig den hele Regieringsmagt i Stæderne. I Brunsvig (1370), i Lybeck (1380, 1384 og 1408), i Hamborg (1410), i Stade (1420), og senere i mange flere tydske Stæder, udbrød slige smaa Revolutioner i Menighederne. Haandværkslaug opreiste sig mod Øvrigheden; ikke sielden lykkedes det dem at forjage de patriciske Raadsherrer, og at kunne indsætte en ny Regiering af et aarligen udvalgt og omskiftende Raad; med andet mere, som hører til det plebeiiske Stadsdemokratie. Men overalt blev dette dog kun forbigaaende Uveir, hvis Tordenskyer snart igien spredtes ved den rige og mægtige Kiøbmandstands forenede Kræfter og klogere Forhold. Af mest Betydenhed og Farlighed for fælles Forfatning og Forbundets Sikkerhed, var vel Opstanden i Lybek 1408. Her vandt Haandværkspartiet

en fuldstændig Seier, fik Magten i sine Hænder, og beholdt den i nogle Aar. Den Hielp, det fordrevne Senat søgte hos Sigismund, blev uden Virkning; og denne Keiser, som altid havde Pengetrang, solgte tilsidst endog for 25,000 Gylden det nye Haandværksraad i Lybek sin Beskyttelse og Bekræftelsen af dets Lovlighed. Erik af Pommern viste sig her, som sædvanligt, svag og raadvild i sin Politik. I Stedet for at benytte Striden til Danmarks Fordeel, tog han Kiøbmandsraadets Parti, og ved Fiendtligheder mod de lybekske Borgere, der søgte Sildefiskeriet i Skaane, hialp han til at tvinge det oprørske Parti til mere Føielighed. Et Forliig imellem de Lybekske Patricier og Plebeiere kom i Stand 1416. Overhovedet for de nordiske Hansestæder vandt sin Kraft tilbage; men Erkiendtligheden for den modtagne Hielp blev ikke gammel. Erik af Pommern maatte snart, i Krigene med Holsten, finde sin farligste Fiende i Lybeks Magt; og Danmark maatte fremdeles, ligesom hidtil, dyrt undgielde baade Fred og Feide med dette Forbund af Fristæder — en Handelsmagt, hvis Aag endnu længe vedblev at hvile tungt over Norden.

Under alle slige og lignende politiske Bevægelser og Rystelser føltes og mærkedes det kun alt for meget, hvor forgieves det var, i det tydske Rige at ville søge nogen Eenhedsmagt, eller et ikke allene bydende, men herskende Overhoved. Det hørte med til Tydsklands Ulykker i det af grændseløs Forvirring, Lovløshed, Anarchie og Borgerkrig opfyldte femtende Aarhundrede, at næsten det hele lange Tidsrum udfyldtes af to udygtige eller kraftløse Keiseres Regieringer, af hvilke den første vilde paatage sig og udrette meer end han havde Evner til; den anden kunde af lutter Sindighed og Betænksomhed, rettere af Dorskhed, Ladhed og Langsomhed, intet faae udrettet. Frederik den Tredie af det østerrigske eller habsburgske Huus blev 1440 valgt til Albrecht den Andens Efterfølger, og sad

paa Keiserthronen over 53 Aar, eller til sin Død 1493 (i August) i sit 78de Aar. Han maatte nøies med, at Samtidige og Efterlevende have roest, hvad der kunde berømmes hos ham, Maadehold, Kydskhed, Sagtmodighed, Sindighed, Andægtighed og Kiærlighed til Videnskaber. Gierrighed, Magelighed, Uvirksomhed og Ligegyldighed vare blandt hans Hovedfeil som Regent; og da han overlod Riget til sig selv, under et halvt Aarhundredes af udvortes Fiender næsten uforstyrrede Fred, udvikledes eller befæstedes under denne svage, daadløse Keiser den nyere tydske Forfatning og Statsindretning, med dens hele tunge, indviklede, langsomme og kraftløse Organisme, som i fire hundrede Aar møisomt vedligeholdt sig, indtil en Erobrers Sværdslag opløste den. — Under Frederik den Tredies Keiserregiering styrede Christian den Første det danske Rige, og under denne Keiser begyndte dets fastere Statsforbindelse med Tydskland, hvis Oprindelse, Følger og Virkninger den følgende Beretning kommer til at berøre.

4. Hvorledes Danmarks Forhold var til det øvrige Norden, hvorledes Kong Christians maatte være til Sverrige og dette Rigets valgte Konge, er deels allerede tydeligt nok af det, som er fortalt om Carl Knudsens Valg; deels opklares det ved Begivenhederne under den unge Konges første Regieringsaar. Raadet i Danmark havde allerførst fundet det nødvendigt, efter Christoffers Død, at sikkre sig selv og Riget ved at give det en Konge og en Kongestamme. Umiddelbart og øieblikkelig var der ikke tænkt paa den svenske Krone, eller Unionsforholdet. Øen Gotland, endnu i Erik af Pommerns Magt, blev det første Tvistens Æble imellem de to Riger og deres Fyrster, der snart traadte i en ny Kamp om Overmagten i Norden. Havde Sverrige ikke engang under Unionskongen Christoffer kunnet bringe det til at opnaae Danmarks Medvirkning til Eriks Fordrivelse: hvorledes var denne nu at

vente? — Øen, sagdes der med fuld Sandhed, havde fra Arilds Tid været svensk; ved enhver Leilighed havde Sverriges Rigsraad fordret den tilbage af de danske Magthavere, siden Margrethes Død. Men hverken Erik af Pommern, eller hans Raad, viste nogen Lyst under hans Regiering til at give Valdemar Atterdags Krigsbytte tilbage. Det maatte være paa Unionsforholdene, at Sverrige nu grundede sin Adkomst til Gotland, som man i Danmark betragtede som et halvt erobret, halvt af den fordrevne Konge afstaaet Land. Men nu, da Rigernes Forening ikke mere var til, kunde Carl Knudsen med lige Grund have fordret Indlemmelsen af de danske Lande paa hiin Side af Sundet, som Kong Valdemar eengang afstod til Magnus Eriksen, men siden benyttede Leiligheden til igien at fravriste ham. Carl Knudsen indsaae ret godt, at den eneste Maade, hvorpaa Øen nu kunde vindes tilbage, var at fordrive den afsatte Unionskonge fra den Besiddelse, han i 12 Aar havde forsvaret.

Erik af Pommern reddede Visborg — som de Svenske siger, ved List og ved at bryde et om Overgivelsen sluttet Forliig; men Carl Knudsen maatte have været mindre erfaren, og mere ærlig, end han selv var, dersom han virkelig skulde have stolet paa nogen Forsikkring af en Konge, som han meer end enhver Anden havde hiulpet til at støde fra Sverriges Throne, for selv at bestige den. Desuden mangler Beviset for, at den sluttede Forening om Visborgs Overgivelse har faaet Kongens Bekræftelse. Da Faren blev øiensynlig, og Erik forgieves havde henvendt sig til Stormesten for den tydske Orden i Preussen, fra hvilken Erik selv tilforn havde indløst Øen, havde han kaldt Kong Christian til Hielp. Endelig i Foraaret 1449, da en dansk Flaade havde lagt sig udenfor Visby, forlod Erik Landet (formodentlig efter Aftale med de Danske) og tyede til sine Arvelande i Pommern. Den unge

Konge af Danmark giorde da om Sommeren sit første Krigstog til Gotland, for at fordrive den svenske Krigsmagt, der havde Landet med Visby, den for længe siden fra sin Handelsmagt og Rigdom dalede Hansestad, i sin Magt, og vedblev at holde Slottet beleiret. Borgerne, hvis Søhandel og Velstand Erik af Pommern ved sit Fribytteri uden Tvivl gav det sidste Stød, havde gierne givet Carl Knudsen deres Hylding, og negtede paa Grund heraf, at overgive sig til de Danske. Christians Hærfører, en gammel Uven af Kong Erik, Oluf Axelsøn (Thott) lod, efter forgieves prøvet Underhandling med Borgerskabet, Staden tage ved Storm. Efter dens Indtagelse maatte den svenske Befalingsmand, Magnus Gren, som Carl Knudsen havde overdraget Landets Erobring, overgive det til den danske Magt; men ved en saadan Forening, som endnu altid giorde den endelige Besiddelse til Gienstand for Afgiørelsen ved et Møde i Halmstad af begge Rigers Fuldmægtige, der berammedes til næste Aars Mai Maaned. Lykken viste her Kong Christian sit første, mere lovende Smiil; og Gotland blev siden under Danmarks Herredømme i fulde 200 Aar.

5. Et langt større Foretagende, end at bringe denne Ø tilbage under den svenske Krone, var imidlertid blevet Maalet for Carl Knudsens Politik, allerede kort efter hans Valg. Man var i Sverrige bekiendt nok med Folkets Stemning og med de Mægtiges forskiellige Stillinger i Norge, til at denne Konge, efterat han havde naaet sit Maal i Sverrige, kunde faae i Sinde at beile til den anden af de to Kroner, som allerede Magnus Eriksen havde forenet. I Norge havde man dog endnu altid holdt mere paa Kongestammens A r v e r e t, saalænge en Arving var til, end paa Stændernes uindskrænkede Valgret. Hverken Eriks eller Christoffers Valg og Hylding havde derfor mødt betydende Vanskelighed, eller egentlig Modstand; da begge

fremstilledes som de nærmeste i Arvefølgen efter den gamle norske Kongeslægt. Efter Christoffers Død, og under hans Efterfølgers noget forhalede Valg i Danmark, dannede der sig imidlertid meer end eet Parti og een Synsmaade i Norge. I det Hele var vel den mest gieldende og udbredte denne: at Riget kunde trænge til en Enekonge, som det til sin Skade i langt over hundrede Aar havde maattet undvære; thi ogsaa Magnus Erikssen, som fra 1333, da han red sin Rigsgata i Sverrige, kaldte sig „Sverriges, Norges og Skaanes Konge,“ var vel det første og det tredie; mindst det andet. Men hvor var en saadan Konge for Norge at finde, naar Adkomsten ved Stammerettighed skulde komme i fortrinlig Betragtning, og hvorledes skulde Valg og Hylding afgiøres i et Land, hvor overhovedet hverken Almuen havde bevaret Eenhedens Magt og Samvirkning, eller Aristokratiet, saaledes som i Sverrige og Danmark, havde Fasthed, Styrke, Rigdom og Overlegenhed nok til at afgiøre Kongevalget paa egen Haand? — Stærkt var uden Tvivl heller ikke i sig selv det Parti, der hævede sin Stemme for Valget af den endnu af Kong Erik udnævnte norske Drost Sigurd Jonsson; men det vilde vel have voxet i Antal og Styrke, dersom Sigurd selv havde havt Dristighed og Mod til at stræbe efter Kronen. Det var saaledes egentlig kun det danske og svenske Parti, imellem hvilke det skulde afgiøres, hvad enten Danmarks Konge Christian af Oldenborg, eller Riddersmanden Carl Knudsen Bonde, skulde blive Norges Konge paa samme Viis, som han var bleven Sverriges. At sige, hvilket Parti der var det stærkeste, eller hvad Mængden af det norske Folk virkelig attraaede, sætter Historien os ikke i Stand til. Den lærer os imidlertid, hvorledes det lykkedes Kong Carl, ved sine Breve og Sendebud at vinde Tilhæng i flere af Norges Fylker eller Landskaber; og at der i øvrigt i Norge

paa den Tid kun har været saa verdslige Herrer, hvis Magt og hvis afgiørende Indflydelse Almuen fulgte.

Blandt de Enkelte, hvis Stemme og Myndighed endnu veiede betydeligt i Norge, vare derimod to Biskopper: Trondhiems Erkebiskop, Aslac Bolt, og Biskop Jonas eller Jens i Oslo. Den sidste, Dansk af Fødsel, hørte saameget mindre til det svenske Parti, som han nærede personligt Uvenskab til Aslac Bolt. Erkebiskoppen viste sig, efter Christoffers Død og Carl Knudsens Valg i Sverrige, ganske stemt for Norges Forening med dette Rige; og Almuen nordenfields, som dog yttrede afgiort Tilbøielighed for Valget af en egen Konge, bragtes af Trondhiems Geistlighed og dens Overhoved uden Vanskelighed over til den Mening, hellere at slutte sig til Sverrige, som Grændseforholdene desuden nærmede dem til, end til Danmark. I et Brev, som man (længere hen paa Efteraaret, strax efter Carl Knudsens Kroning) fra Trondhiem lod udgaae i Folkets Navn til Kong Christian, hedder det: at saadan var den hele nordenfieldske Almues Mening, og derpaa havde de givet deres Erkebiskop Fuldmagt, da han skulde fare til Kongevalg i Oslo: „at de hverken vilde have nogen tydsk eller dansk Konge i Norge; men helst Drosten Sigurd Jonsson, saafremt dette kunde skee. Lod det sig ikke giøre, da vilde de før tage deres gamle Herre, Kong Erik, end nogen Fremmed, forudsat at han strax vilde komme, og blive i Riget; var endelig han ikke at formaae hertil, da vilde de, for begge Rigers Leilighed Skyld, ikke kaare nogen anden, end Kong Carl af Sverrige." Disse særegne Vilkaar, og en Deel af dette Brevs øvrige Indhold og Udtryk, synes at lægge for Dagen, at har noget af de udstedte Hyldingsbreve for Carl Knudsen virkelig yttret Almuens Meninger, da har det været dette.

Anderledes forekommer det os vel, som Stemningen i det

sydlige Norge viste sig; men en vigtig Grund hertil var ogsaa den, at Folket her havde Ledere af en anden Mening, end Aslac Bolt. Blandt dem fremtrædc, som mest betydende, Biskop Jens af Oslo, og Befalingsmanden paa Aggerhuus, Hr. Hartwig Krummedige, en holstensk Ridder, men længe bosat, gift og rig paa Jordegods i Norge. Han var kommen til Landet i Slutningen af Kong Eriks Tid [32]), og havde først havt Listers Lehn, hvor Almuen yndede ham saa meget, at de 1443 begierede ham tilbage af Kong Christoffer. Begge disse danskfindede Herrer havde Raadet allerede i Fastetiden 1449 fra Oslo skikket som Sendebud til Kiøbenhavn; men deres Fuldmagt lød, som det hedder, kun paa, at de allene skulde tilbyde Danmark Fred og Enighed med det norske Rige. Hos Kong Christian var imidlertid den Tanke allerede modnet, at han havde en Adkomst og Udsigt til den norske Krone, som maatte forfegtes; og han erfarede nu saameget om Sagernes Stilling, at han fandt Grund nok til at lade sine egne Sendebud, Eggert Frille og Aage Axelsen Thott, følge med de norske til det Rigsmøde, som var berammet til Mai Maaned i Oslo. For at give sine Grunde saameget stærkere Vægt, lod Kongen en Flaade, med 2,000 danske Krigsfolk ombord, ledsage de Affendte til Norge. Dette uventede og kraftige Skridt bidrog vel det meste til at omstøde Alt hvad Aslac Bolt og hans Tilhængere havde udrettet, baade nordenfields og søndenfields, for Carl Knudsen; og Erkebiskoppen selv maatte, som det siden blev sagt, nødtvungen erklære sig for Christians Valg [33]), og ledsage Hartwig Krummedige og de øvrige til Valgmødet. Vel indfandt den danske Konge sig ikke til den berammede Tid i Marstrand, hvor Hyldingen skulde gaaet for sig den 15de Junius; men den 2den Jul. udstedte Christian, som imidlertid havde foretaget sit Gotlandstog, sin norske Haandfæstning, og Dagen derpaa forkyndtes hans

Valg for det norske Folk af Rigsraadet, der især beraabte sig paa hans Adkomst til Thronen, som nærmeste Arving efter Margrethe og Kong Erik. Her blev saaledes hverken Tale om Valg paa noget Folketing, eller om Hylding; men kun om Kroningen i Trondhiem, hvor det lovedes at den valgte Konge, Christian af Oldenborg, vilde møde den følgende Sommer.

Den svenske Konge havde imidlertid heller ikke været uvirksom; Rigernes tidligere Forening, og det seneste 1441 imellem Norge og Sverrige sluttede Forbund om Enighed og fælles Understøttelse, giorde han gieldende; hans Sendebud, understøttede af Rigets ypperste Prælat og Enkelte af dets mægtige Herrer, (blandt dem ogsaa den mod Christian meget ivrige Ridder, Erik Sæmundsen, Hovedsmand paa Tønsberg [34]), havde fundet gunstig Modtagelse ved Folketingene. Paa samme Tid, som Hartwig Krummedige og Bisstoppen af Oslo vare skikkede ned til Danmark, havde Erkedegnen i Trondhiem Svend Eriksen, formodentlig udsendt af Aslac Bolt, allerede den 26de Febr., i Bahuus, med 6 Adelsmænd af Norges Rigsraad holdt et Møde; og disse havde der forenet sig om at hylde Carl Knudsen og af al deres Evne befordre hans Valg. Herpaa fulgte flere særskilte Valg- eller Hyldingsmøder, det første paa Frosteting, hvor to svenske Riddere, Hermann og Johan Moltke, først fik den samlede Almue til at vælge Carl Knudsen (d. 17de Jun.) Længere ud paa Efteraaret drog han selv fra Vermeland ind i Norge med 500 Mand til Hest, og i Hammer, det gamle Bisstopssæde i Hedemarken, hvor Folket fra de nærmeste Landskaber var stevnet til Ting, foregik et formeligt Valg, hvori Bisskop Gunner af Hammer „med flere andre Prælater, Riddere og Svende" deeltog, hvor Carl Knudsen blev kaaret til Norges Konge, og et Hyldingsbrev udstedt (d. 21. Novbr.) Ligesaa samtykkede Almuen paa Romerige, sammenkaldt ved Ullinghof af Hr.

Erik Sæmundsen, i dette Valg (d. 1. Novbr.) og i deres Brev „affagde og udsvore“ de Kong Christian af Danmark.

Saaledes, meente Carl Knudsen, manglede ham nu intet uden Kronen, og denne modtog han i Trondhiem den 20de Novbr. af Erkebiskop Aslacs Haand. Ingen kunde vel negte, at Carl Knudsen bar den som Norges Konge, valgt og hyldet af en stor Deel af Landets Indbyggere; endskiøndt den samme Prælat, som nu kronede den svenske Konge, allerede for et halvt Aar siden havde beseglet et Hyldingsbrev til den danske, og havde ladet sig, tilligemed Drosten Sigurd Jonsen, udnævne til Rigsforstander af Kong Christian.

Men til Oslo havde Carl Knudsen endnu ikke dristet sig til at komme. Her havde Hartwig Krummedige Slottet Aggershuus i sin Magt, og danske Krigsfolk til at forsvare det. Den svenske Konge prøvede i dette Aar hverken paa at angribe Slottet, eller paa at kalde den norske Almue til Vaaben for hans Kongeret. Overhovedet røber sig en besynderlig Slaphed og Lunkenhed i den hele Adfærd, som Normændene i det dobbelte Kongevalg lagde for Dagen. Man har vanskeligt ved at sige, hvilket Parti, det svenske eller danske, der havde afgiort Overvægt i Meningen, enten hos Landets Fornemme, eller hos Almuen. Af de første deeltog, som man seer af Brevene, ikke mange i de offentlige Handlinger paa begge Sider [35]. Søndenfields, eller rettere i Oslo, synes man heller ikke meget at have ændset Almuens Mening og Samtykke; man kan vel ogsaa have været noget usikker om dens Yttring ved et her sammenkaldt Hyldingsmøde, og derfor have udskrevet dette paa et saa usædvanligt Sted, som i Marstrand. Men var Kong Christians første Valg egentlig kun en Handling, som det norske Rigsraad, eller en Deel deraf, afgiorde paa egen Haand: saa vare de gientagne offentlige Handlinger og særskilte Hyldinger, hvorpaa Carl Knudsens

Valg beroede, ligesaa lidt overeensstemmende med Forskrifterne for Kongevalget, som Norges gieldende Love indeholdt; og det er en ligegyldig Sag, der oftere har været omtvistet, hvem af de to Medbeilere til den norske Krone, der kunde beraabe sig paa det tidligste Valg.

Imidlertid havde Norge ved Begyndelsen af Aaret 1450 to Konger; hvorledes skulde det afgiøres, hvilken af dem der var den rette og lovlige? — Carl Knudsen havde i det mindste dette forud for Christian den Første, at han var kronet; men han stolede selv ikke paa denne høitidelige Bekræftelse, saalænge Aggershuus var i de Danskes Magt, og ilede endnu før det forrige Aars Slutning, den fierde Dag i Julen, med en i Hast samlet, formodentlig utilstrækkelig Krigsmagt til Norge, drog op mod Oslo, og beleirede Hartwig Krummedige paa Slottet. Hermed blev det dog ikke til Alvor. Der spoeredes ikke megen Krigslyst paa nogen af Siderne; og i en indgaaet Stilstand enedes man om, at oppebie Udfaldet af det Rigsmøde i Halmstad, som var betinget ved Gotlands Overgivelse, og skulde aabnes Valborgs Dag (d. 1. Mai) 1450. Her aabenbaredes det tilfulde og endnu tydeligere, end ved de foregaaende Begivenheder, til hvor vid en Grændse baade det danske og svenske Rigsraad troede at kunne strække deres Raadighed; og hvorledes Carl Knudsens rette Stilling under det norske Kongevalg har været. Ham selv tilhørte Tanken, at ville under sin Styrelse forene de to Riger; i Norge fandt han i Førstningen let Indgang, og fandt Tilbøielighed, i det mindste ingen Modstand hos Almuen. I Sverrige yttrede sig derimod hverken ivrig Villie eller kraftig Gierning for at understøtte Kongens Foretagender med væbnet Magt, eller paa anden Maade. Aristokratiet røbede nu saa klart som mueligt, at det vel havde ladet sig formaae til at tage den forrige Rigsforstander til Konge; men at det endogsaa hellere saae Norge forenet med

Danmark, end det vilde see hans Magt og Uafhængighed befæstet ved en dobbelt Krone. Et mere uventet Udfald end det, Rigsdagen i Halmstad fik, kunde man neppe have tænkt sig.

Her sammentraadte fra hvert af de to Riger fire geistlige og otte verdslige Rigsraader; men heller ikke ved denne Leilighed agtedes Norge for lige betydende med de to andre Riger. Man tilkaldte ikke et eneste Medlem af det norske Raad; og forudsatte stiltiende, at Norge i sin Tid vilde gaae ind paa de her vedtagne Vilkaar. I Stedet for blot at afgiøre Stridsspørgsmaalet om Gotlands Besiddelse, foretog man sig ved dette Møde intet mindre, end at fastsætte en Fornyelse af den Calmarske Union. Denne skulde saaledes indtræde efter een af de regierende Kongers Død, at man da paa ny, ved et lignende Møde af 24 Rigsraader fra de to Riger, skulde afgiøre om den Overlevende skulde regiere over begge, eller en Rigsforstander vælges til at styre det Rige, der havde mistet sin Konge, indtil Kongen i det andet Rige ligeledes afgik ved Døden. Da først skulde paa samme Maade et lige Antal Valgmænd fra begge Riger træde sammen, og kaare en dansk eller svensk Kongesøn, om saadanne findes, til Konge for begge Riger. Disse skulde da efter den Tid saaledes staae i evigt Forbund, at ethvert skulde styres for sig selv af indfødte Mænd og efter egne Love, Vedtægter og Rettigheder; begge holde sammen til Forsvar mod hver angribende Fiende; men intet af dem kunne begynde nogen Krig, uden Samtykke af det andet, naar Krigshielp af dette begieredes. Hvert af Rigerne skulde have sit eget Skatkammer og sin egen indfødte Skatmester; og aldrig noget af Rigets Indtægt føres ud af Landet, uden Rigsraadets Samtykke i høi Nødstid.

6. Dette var Hovedindholdet af den mærkværdige Halmstadske Dagtingning af 1450, der havde alt Udseende af en fuldstændig Unionsact; men hvor ogsaa det svenske Aristokratie,

som for neppe to Aar siden havde hævet en Rigsforstander paa Thronen, nu allerede giorde det første Skridt til at nedstøde ham derfra. Man kan i det mindste sige: at med mere afgiort Ugunst mod deres egen Konge, med mere Føielighed mod Danmark og mod Christians Fordeel, kunde det svenske Raad ikke handle. Danmarks Konge var nu i sit 25de Aar, havde ægtet den unge Enkedronning, og havde al Udsigt til at overleve Carl Knudsen, som var 41 Aar gammel. Christian kunde i saa Fald vel ogsaa være temmelig forvisset om, at Kongevalget efter hans Død, naar han efterlod Sønner, vilde blive i hans Stamme. Om Gotland, det Halmstadske Mødes egentlige eller oprindelige Formaal, blev intet afgiort; men denne Sag, ved en særskilt Forening, opsat til Afgiørelse ved et nyt Møde, i det tilkommende Aar.

Men endnu langt mere overraskende var Beslutningen, som de danske og svenske Herrer tog om Norge, uden at den blev indlemmet blandt den egentlige Dagtingnings Artikler. Een af disse lød saaledes: at naar eengang Rigerne kom under een Konge, og „Norges Riges Raad og Indbyggere da tækkes at være i det samme Forbund: da skulle de nyde enhver Rettighed og Frihed, som nu var vedtaget, lige med de andre Riger." I naturlig Følge heraf, og da Tilstanden i Sverrige og Danmark skulde blive uforandret saa længe begge Konger levede, maatte det nu afgiøres, hvo af dem der rettelig var Konge i Norge; og Dommen faldt eenstemmig for Kong Christian. Vi behøve ei længe at undersøge Grundene til et saadant Udfald. Den sande Aarsag til en Velvillie for den danske Konge, der ikke kunde gaae videre, turde ikke være nogen anden end den allerede angivne. Det svenske Aristokratie, som ved dette Møde handlede med fuld Enevoldsmagt, uden al Fuldmagt af deres Konge, og uden mindste Hensyn til hans Deeltagelse i Forhandlingen, sluttede sig her paa det

allernærmeste til det danske Rigsraad, og afgiorde i Halmstad baade Sverriges tilkommende Regierings- og Statsforhold, i Forbundet med de to andre Riger, og Carl Knudsens Stilling som Konge. Betingelserne holdtes indtil videre hemmelige; i et Brev, som beségledes af alle tolv nærværende Rigsraader, vilde man endog tilbyde Kong Christian den svenske Krone, hvis Carl Knudsen paa den Herredag, som man udskrev til Arboga, skulde vægre sig ved at indgaae de ham foreskrevne Vilkaar: Norges Afstaaelse, og Frasigelse af Kongens Rettighed til at bortgive eller fratage nogen Besidder et Kronelehn, uden Rigsraadets Samtykke [36]. I en særskilt Skrivelse til Kong Carl raadede eller anbefalede Herrerne ham, frivilligen at afstaae Norges Rige, og overgive det til Christian inden tilstundende Olsmesse, den 29de Jul. Carl Knudsen mødte i Arboga (Jun. 1450), og hørte først med Uvillie og Vægring de Vilkaar, som meddeeltes ham; men da 41 tilstedeværende Adelsherrer vare enige i, skriftlig at raade ham til Føielighed, ved at afstaae den norske Krone: maatte han i et saadant Raad see en Befaling, som han adlød, i det han forpligtede sig til, ikke at hindre de Norske i at hylde Kong Christian, naar de vilde det. (Lagerbr. IV. 456.) Man tilstedte Carl Knudsen at føre Titel og Vaaben som Norges Konge; men Christian kunde uden Hinder (thi ingensteds viste der sig nu i Norge den ringeste Modstand hos Adel eller Almue) drage til sin Kroning i Trondhiem. Han kom ikke uden tilstrækkelig Magt. Med en stærk Flaade, som det ikke manglede Danmark paa Evne til at udruste [37], og med et stort og prægtigt Følge af geistlige og verdsligt Herrer seilede han i Julii Maaned til Norge. I Trondhiem forefandt han ikke mere sin forrige, ivrigste Modstander, Erkebiskop Aslac, som Døden imidlertid havde bortkaldt. Han modtog Kronen paa Norges fornemste Helgendag, St. Olufs Dødsdag den 29de Jul., formodentlig af sin Cantsler, den skalholtiske

Biskop Marcellus' Hænder, hvem en Deel af de Trondhiemske Capitelsherrer efter Kongens Ønske havde givet deres Valgstemmer som Erkebiskop [38]); hvorved siden en langvarig Strid med den pavelige Curie reiste sig. Det Held, der hidtil havde været med Christian fra den første Dag, da den danske Krone blev buden ham, fulgte ham ogsaa paa dette Kroningstog. Fra Trondhiem, gik han med Flaaden til Bergen, blev Sommeren over i Norge, og kom først om Efteraaret tilbage til Danmark. Fra Bergen havde han fortsat sin Hiemreise til Lands, og undgik derved i det mindste en svær Storm, der overfaldt hans Flaade i Nordsøen. Ved Hiemkomsten til Kiøbenhavn, sytten Dage efterat Skibene havde naaet Havnen [39]), mødte Lykken ham atter. Dorothea af Brandenborg, som den 28de Octbr. 1449 var bleven Christians og de Danskes Dronning, kunde ikke deeltage i den norske Kroning. Hun var bleven tilbage i Kiøbenhavn, hvor hun medens hendes Ægteherre var i Norge fødte sin første Søn, som i Daaben, efter de Norskes Ønske, fik Navnet Olaf; men døde allerede Aaret efter.

Imidlertid var Glæden stor; efter meer end hundrede Aar havde man igien seet en Kongesøn fødes i Danmark; og Christian saae maaskee allerede i Haabet i ham en Arving til de tre Kroner. Den norske var nu bleven ham betrygget ved alle den Tid statsretlige Forsikkringer. Rigsraadet havde udstedt en Bekræftelse paa hans Hylding i Marstrand, og erklæret Carl Knudsens Kroning for ugyldig. Fredag før St. Clemensdag hyldedes Christian paa Fylketinget i Hedemarken, og ved affendte Fuldmægtige i Oslo, af den selvsamme Almue fra Guldbrandsdalen, Hedemarken og Østerdalen, som man for to Aar siden havde ladet hylde Carl Knudsen. Saaledes har derfor vel en nyere dansk Historiker med Rette sagt: „at intet aldeles frivilligt Valg havde kaldt nogen af de to Medbeilere

til Norges Throne; og at den Seirende mindre havde sin Arveret, end det ham hengivne aristokratiske (og hierarchiske) Parties Overvægt, at takke for Kronen" [40]); men med lige god Grund maa her tilføies: at i Norge, hvor man dog hverken kiendte til Stavnsbaand, Vornedskab eller Trælbønder, hvor Landet ikke var besaaet med Herregaarde, men Selveiendom og Odelsbøndernes Stand ukrænket havde vedligeholdt sig, var dog Aristokratiet, især under Enighed med Clereciet, ikke mindre raadende end i Danmark; og Almuens Deeltagelse paa Folketingene i Valg og Hylding var ikke meget andet, end et politisk Skuespil, der opførtes efterat Hovedsagen var afgiort. Dette forsømtes dog heller ikke i Norge, ved nogen Leilighed, hvor det kunde have Virkning; og endnu 1453 udgik der et Brev fra nogle Fylker nordenfields, hvorved de erklærede Ugyldigheden af Carl Knudsens Valg.

Under Christians Ophold i Bergen sluttedes ogsaa den endelige (under Navn af „den Bergenske Reces" bekiendte) Forbundspagt imellem det danske og norske Rige; det var for disses Vedkommende en Gientagelse og Bekræftelse af den Halmstadske Dagtingning, og fastsatte: at en evindelig og ubrødelig Forbindelse skulde knyttes imellem begge Riger; begge herefter være og forblive under een Herre og Konge i broderlig Forening; det ene Rige ikke være over det andet, men begge med lige Høihed under een Konge; det ene ingen Krig eller Opreisning begynde, uden det andet Riges Raads Villie og Samtykke; efter den fælles Konges Død skulde der med Valget forholdes, som i Halmstad var vedtaget; og efterlod Kong Christian ægtefødte Sønner, da falde Valget af begge Rigers Raad eendrægtigt paa den, som fandtes bedst skikket til at styre Landene.

7. Ikke let vil man, selv blandt de usædvanlige og mislige Forhold imellem Stater og Riger, som vi i vor

omvæltende Tidsalder have været Vidne til, finde et mere besynderligt end det, som nu fandt Sted imellem Nordens to Stater efter den Halmstadske Forening. Begge Magters Rigsraad havde med mærkværdig Enighed atter knyttet et fredeligt Forbund, som Sverriges Konge af Tvang havde underkastet sig. Det danske og svenske Aristokratie havde optaget den samme Tanke, der først var undfanget i Margrethes Siæl, og som Mange allene have villet tilskrive den store Dronnings ærgierrige Herskelyst. — Men hvordan var Udsigten til den Fremtid, hvori Foreningen skulde fuldbyrdes og vedvare? Hvorledes kunde den i Halmstad sluttede Fredspagt ventes overholdt i alle de Aar, der kunde forløbe inden denne Tid oprandt, medens Nordens to Konger stode lige over for hinanden, ikke som fredelige, i Pagtens Vilkaar ligeligt deelagtige Forbundsvenner, men som Medbeilere, med Kulde, Mistro, Ugunst, eller med Bitterhed, krænket Stolthed og ydmyget Herskelyst i Sindet? — Christian den Første havde nylig vundet Norge, og i Halmstad, som det syntes, et afgiort gunstigt Sindelag for en tilkommende Forening af Rigerne hos det svenske Rigsraad; desto mere maatte Nag og Fiendskab styrkes hos Kong Carl, der i flere af sit Riges Mægtige saae sine hemmelige Avindsmænd, og, hvor han kunde, behandlede dem som saadanne. Havde man imidlertid paa begge Sider villet og kunnet lade giensidige Krav og Fordringer staae i Bero, lade enhver usikker og krænkende Paastand hvile, og Tingene jævne sig selv: da havde der maaskee ikke let været bedre Udsigt til Varigheden af et fredeligt Naboskab imellem begge Riger. Men begge Kongers personligt fiendlige Stilling stod i Veien for enhver fredelig Nærmelse af Landenes Aristokratie. Nu var atter et Møde imellem Kongerne og begges Raad berammet; for især og endelig at afgiøre den gamle langvarige Strid om Gotland; og her viiste det sig paa ny, hvad man

meer end engang havde seet, at næsten intet var farligere for Freden imellem Rigerne, end netop disse uophørlige Møder, hvor ideligt udsatte Fordringer og uafgiorte Fredsvilkaar skulde bringes til Afgiørelse.

Ved Blekings Grændser mødtes 1451 ved St. Hansdags Tid Nordens Konger; men ikke som Venner og Fredsstiftere. Begge med et stærkt og prægtigt Følge, og med tilstrækkelig væbnet Magt [41]), holdt sig i Afstand fra hinanden, Christian i Sølvitsborg, Carl Knudsen i Calmar; medens svenske og danske Herrer, først samlede i Rønneby, siden i Avaskær i Bleking, skulde afgiøre hvad der endnu tvistedes om imellem begge Riger. Gotlands Besiddelse blev her vel en Hovedpost; men det var ikke nok med, at Kong Christian holdt paa det, siden Valdemars og Margrethes Tid, under meget foranderlige Stillinger, forsvarede Herredømme over dette Land; han fordrede endnu mere, og deriblandt at Carl skulde aflægge Titelen af Norges Konge. Denne vægrede sig ved at gaae ind herpaa; og hverken han, eller hans Raad, der af gode Grunde nu ikke var saa føieligt, som nylig i Halmstad, kunde enes med de Danske om Indløsningen af, Landskaberne Nerike og Vermeland, hvis Lehn vare tilsagte Dronning Dorothea som hendes Enkegods i Sverrige, om hun overlevede Kong Christoffer. Dersom denne Fordring kunde have Skin af at være overspændt, eller ikke at røbe noget særdeles føieligt Sind fra dansk Side: saa havde dog Kong Christian i dette Tilfælde en fuldstændig Ret paa sin, eller sin Dronnings Side. Det var lige efter Kongebalken i Sverriges gieldende Lovbog, at naar en Enkedronning vilde indgaae nyt Ægteskab, skulde den hende tillagte Enkedeel af Riget udløses, efter Kongens og Raadets fælles Skiøn og Samtykke. Man har vel heller ikke fra svensk Side saameget negtet Fordringen, som man fra begge Sider ikke kunde eller vilde enes om at bestemme Afløsningen.

Endnu mindre var at vente, at Christian vilde give efter med Hensyn til Gotland, der saalænge havde været i de Danskes Magt, og hvortil Adkomsten, ved saa mange forskiellige og omskiftende Vilkaar, som Landet havde været underkastet siden Valdemar Atterdag erobrede det, i det mindste var bleven meget uvis. For Sverrige talte, at denne Ø, fra Arilds Tid et af Gøthárigets Landskaber, aldrig nogentid formelig var afstaaet fra den svenske Krone; for Danmark, at Gotland i henved 90 Aar, fra Valdemar Atterdags Erobring 1361, ikke mere havde været under svensk Herredømme; at Kong Valdemar blev i uhindret Besiddelse af dette Land, ligesaafuldt som af Skaane; at den frie, uafhængige Stad Visby allerede 1376 for evig havde underkastet sig Danmarks Krone, Borgerskabet hyldet Kongen som deres Arveherre, og derpaa udstedt skriftlig Forsikring; at Kong Albrecht, hvis Søn, Hertug Johan, en Tid havde indtaget en Deel af Landet, havde afstaaet sin Rettighed til Gotland for 9,000 engelske Nobler, som den tydske Orden i Preussen forstrakte ham. Ordensmesteren havde da sat sig i Besiddelse af Visby for at giøre Ende paa de berygtede Vitaliebrødres Sørøveri, men vilde dog kun beholde Landet som Underpant for den til Albrecht udbetalte Pengesum. Endelig havde denne Konge igien 1405 frasagt sig al Ret til Gotland, til Fordeel for Erik af Pommern, som da regierede over alle tre Riger; Dronning Margrethe skaffede Pengene tilveie, udbetalte de 9,000 Nobler, og den tydske Ordensmester overgav Landet til de Danske 1408. Hvilket af Rigerne Øen herefter skulde tilhøre, blev dog dermed ikke afgiort. Uimodsigeligen var Sverrige ikke i Besiddelse af Gotland da Foreningen sluttedes imellem de tre Riger, og der nævnedes i denne intet om Landets Overgivelse; det svenske Rigsraad forsømte imidlertid ikke, ved ethvert senere Møde, der holdtes imellem Rigerne, at fornye den Paastand:

at Danmark skulde give Landet tilbage. Fra dansk Side vedblev man fremdeles at vægre sig herved, og saaledes blev Sagens Afgiørelse udskudt i meer end et halvt Aarhundrede. I det nye Udkast til en Unionspagt af 1436 nævnes Gotland virkelig som et svensk Landskab; men dette Udkast kom aldrig til Udførelse. Omsider satte Erik af Pommern sig i Besiddelse af Øen, efterat de Svenske havde afsat ham; og den Rettighed til Gotland, han paastod ligesaa lidt nogensinde at have opgivet, som den svenske Throne, ansaae han sig for berettiget til at afstaae til Danmark. Christian den Første kunde ogsaa ligesaa lidt give Gotland tilbage, som han kunde foretage sig nogen anden statsretlig Handling af lignende Art, uden det danske Rigsraads Samtykke. Dette førte saaledes endelig til den sidste Underhandling om denne Sag imellem begge Riger; hvilke nu, hvert ved sin Regent, vare mere fiernede fra hinanden, end da man tilforn, under en fælles Konge, havde dagtinget om Gotland og andet Mellemværende.

Nu var Tonen anderledes, end den Tid. Carl Knudsen havde holdt enhver af de svenske Herrer, der i Halmstad havde været ham og hans Fordeel imod, borte fra Mødet i Avaskær; og giennem de Underhandlere, som her havde Fuldmagt at dagtinge med de Danske, førte han selv Ordet. Paa ingen af Siderne vilde man giøre de første Skridt til at give efter. „Det maatte ogsaa have været en forunderlig og uventet Handlemaade, om Kong Christian, der ved Forræderi saa let var kommen til at eie Gotland, allene for Snak og Mundsveir skulde bortgive en saadan Besiddelse": siger allerede den svenske Lagerbring, og tilstaaer, at til Fordringen paa Dorotheas Morgengave havde han endogsaa en større Rettighed. Carl Knudsen fandt tilsidst paa at appellere til Paven som Voldgiftsmand; men dette Skridt, som man fra dansk Side ikke vilde ændse, blev uden al Følge, saavel som det pavelige Brev

(1452) der forsikkrede Kong Carl om at Sagen skulde staae ham aaben.

Der behøvedes ingen dyb Statsklogskab for at forudsee, at Dagtingningen i Avaskær ikke vilde føre til Oprettelse af noget varigt Fredsforhold; at den skulde være Indgang til saa snare, saa alvorlige Fredsbrud, som de, der paafulgte, har maaskee fra begge Sider været lige uventet. Kong Carl forlod Calmar paa en kort Tid, og begav sig ind i Smaaland; i hvilket Øiemed, er ikke ret klart; men neppe naaede Tidenden herom til den danske Hofleir, før ogsaa Christian, der maaskee ventede sig et fiendtligt Overfald, brød op og indskibede sig hastigt med sit Følge. Carl Knudsen vendte tilbage, og tøvede, som der siges, hele otte Uger endnu i Calmar; neppe dog allene for at vente paa Fornyelsen af en Underhandling, som han før maaatte kunne see og erfare, at de Danske havde afbrudt. Da han omsider ogsaa forlod dette Opholdssted, holdt han sig nogen Tid endnu i Ro; skiøndt han, som følgende Begivenheder giøre tydeligt, har forberedt sig paa Krig, og bragt Rigsraadet til at billige den.

Besynderligt maa det forekomme, at han netop paa denne Tid søgte at nærme sig den gamle Kong Erik, og efter saa mange Aars Forløb vilde mægle Fred imellem den fordrevne Fyrste og det svenske Rige, ved det Forslag at ægte en Prindsesse af det pommerske Huus, og ved en lokkende Udsigt til Thronfølgen i Sverrige for Kong Eriks Slægt. I Danmark var det tydeligt nok, at man lavede sig til Krig; en Ledingsskat blev udskrevet efter Rigsraadets Bevilgning (i Novbr. 1451) [42]) og det blev kun alt for aabenbart, at Christian — vist nok ikke uden at giøre Regning paa et Adelsparti i Sverrige — allerede har havt den tredie nordiske Krone i Sigte; ligesom at han ikke havde Klogskab nok til at oppebie Fremtidens Udvikling, men allerede tænkte paa, ved

Forbund og fremmed Krigshielp, at udføre de krigerske Forsætter, som dog endnu ikke var fuldt modnede til Udbrud. Han var imidlertid uforsigtig nok, (hvad allerede Hvitfeldt dadler) til at forlade Riget i et meget ubetimeligt Øieblik, og, under Skin af en Andagtsreise til den bekiendte Helligdom i Wilsnak ved Havelberg, der at mødes til Underhandlinger med Markgreven af Brandenburg, med Hertug Adolf af Holsten og flere Fyrster, om at opnaae Understøttelse til Udførelsen af Planerne mod Sverrige. Man seer ikke ret, om Christian opnaaede noget hos Andre, end sin Morbroder. Men det viser os, hvormeget Hertug Adolf maa have bifaldt, om ikke ledet sin Søstersøns Politik, at han paa egen Bekostning, og ikke uden at sætte sig i Gield, da de holstenske Stænder intet vilde give, tog tydske Adelsmænd i Tieneste, og sendte Christian 700 Krigsfolk til Hielp det følgende Aar.

8. Imidlertid begyndtes allerede (1451) Fiendtligheder fra dansk Side. Den svenske Adelsmand Magnus Gren — der siden det feilslagne Tog imod Erik af Pommern paa Gotland, som man havde lagt ham til Last, havde Kong Carls Fiendskab, og neppe havde giort sig meget fortient til hans Yndest, — var nu gaaet over i Christians Tieneste, og begyndte paa at giøre Plyndringstog fra Gotland over til de svenske Kyster, imedens de Norske omtrent paa samme Tid giorde Indfald i Wærmeland; og Hovedsmanden paa Gotland, Oluf Axelsen (Thot) efterfulgte Magnus Gren ved at hærje Kysterne af Tuna Lehn. Da brød den længe nærede Forbittrelse hos Carl Knudsen ud i fuld Lue. I Christians Fraværelse hastede han til et alvorligt Angreb paa de danske Lande, med en hos den ellers ikke særdeles krigerske Konge usædvanlig Kraft og Anstrengelse. Beretningen om hans Tog til Skaane i Efteraaret 1452, hvorved han giennem Aarhundreder giorde sit Navn forhadt

og ilde berygtet, viser os, om endog romantisk udsmykket, den Blanding af Stolthed, Lyst til Prunk og udvortes Herlighed, som var et af Carl Knudsens Charakteertræk. Der fortælles om en Hær, større end man nogensinde havde seet i Sverrige, som han i Smaaland samlede til dette Angreb. Naar vi endogsaa bortfierne al fabelagtig Overdrivelse (i den svenske Riimkrønike), bliver Carl Knudsens Tog til Skaane dog af Mærkværdighed i den nordiske Krigshistorie, da det allerede i en stor Maalestok fremviser, hvorledes Krigen den Tid førtes i disse Riger; hvor slet og ubrugbar Landenes egen Udrustning og Krigsstyrke var bleven; og hvor utilstrækkelig den var, uden Bistand af de leiede Skarer, som man aldrig kunde undvære, naar noget af Betydenhed skulde udrettes. Den af Carl Knudsen udbudne Leding bestod i en Mand af hver ottende Bonde og Landbo, der skulde udrustes med Pantser, Skiold, Jernhat eller Hielm, og Spyd. Et lignende Udbud skeete til Adel, Borgere og Biergmænd; og saaledes samledes ved Markaryd, nær den skaanske Grændse, en Hær, hvis Tal man neppe selv ret har kiendt, da det ringeste, der angives, eller 40,000 Mand, ikke synes meget mere troligt, end det høieste, eller dobbelt saa mange. I Stedet for den vilde Uorden, hvori som oftest de til Krig udbudne Skarer af Almuen drog frem, havde Carl Knudsen her første Gang villet vise sin Kyndighed i at ordne en Krigshær, og havde, saa godt det vilde gaae, skikket denne efter Faner og inddeelte Skarer, Regimenter og Rytterhobe, med et Hovedbanner, hvori den hellige Jomfru med Christusbarnet i Straaleglands viste sig, og 23 mindre Bannere hvori de tre Kroner vare malede; et Vidne om, at Carl Knudsen til de to, han forhen havde baaret, ikke havde Ulyst til den tredie. Selv drog han i Spidsen for to hundrede Hofmænd eller Drabanter til Hest; og to hundrede Riddere med deres Svende sluttede Toget, hvori man desuden

skal have talt henved tre tusende tungt væbnede Ryttere. Endnu mere mærkværdig er Beretningen, at der med denne Hær i Norden første Gang fulgte tyve Kærrebøsser, eller Feltkanoner, med Krud og Steen, i Stedet for Kugler, som førtes efter paa Slæder; da Vinteren var streng, Søer og Moser iislagte, og Føret det mest gunstige for en fremdragende Hær.

Hvo vilde efter hiin Beskrivelse ikke tænke sig, at Kong Carl i Skaane kunde vente at møde den hele danske Krigsstyrke i Marken, og at det ene faste Slot efter det andet maatte falde, eller overgive sig for Virkningen af de frygtelige Bøssers Ild? — I dets Sted fandt Carl Knudsen hele Landet aabent for sig; thi endnu laae Iisbroen ikke over Sundet, og Undsætning fra Siælland kom enten slet ikke, eller ikke hurtig nok. Kong Carl kunde uden Hinder tage sit første Qvarteer i Herredsvads Kloster, kunde der lade sin Hær samle sig, og efter nogle Dage rykke videre mod Helsingborg, Landskrone og Lund. Men intet Slot faldt; ingen dansk Høvedsmand vilde efterkomme Carls Opfordring til Overgivelse og Hylding; Landsbyer og Stæder gik op i Lue, hvor de sidste ikke befriede sig ved Brandskat og Hylding, saaledes som Landskrone. I Lund giorde Carl Knudsen den samme Fordring til Erkebiskop Tuve eller Tyge. Denne Prælat levede i Uvenskab med den mægtige Ridder i Skaane, Iver Axelsen. Dog søgte Hr. Iver strax Erkebiskoppen, ved den første Tidende om Carl Knudsens Indfald. Knap kunde han blive indladt; da det endelig lykkedes, opfordrede han Biskoppen til at sætte indbyrdes Tvist tilside; og forene sig med ham om at modstaae den fælles Fiende. Han raadede til at modtage Kongens Indbydelse til personlig Sammenkomst, og at benytte denne til at opnaae nogle Dages Stilstand, for at Hr. Iver kunde anvende denne Tid til at samle Folk. Et enkelt Træk, som dette, bør ikke forbigaaes; det kan vel vidne om, at ridderligt Sind og

fædrelandsk Aand ikke heller ganske var uddød hos Danmarks Adel. Men den samme Ridder faldt siden i langvarigt, uforsonligt Uvenskab med Kong Christian, gik over paa hans Fienders Side, og ægtede Carl Knudsens Datter. Han var en Thott, den ældste, rigeste, mest anseete Slægt i Skaane, og farlig at komme i Feide med.

Erkebispen, fortælles der, begav sig da ud af sin Borg til den forlangte Samtale; men hverken Kong Carls Trudsler eller naadige Løfter havde nogen Virkning paa den tappre geistlige Herre. Kongen, var hans Svar, kunde ikke giøre ham til meer, end han var; og mindre kunde han aldrig blive, end hvad han havde været, da han i Skolen som Posepilt tiggede sit Brød ved hver Mands Dør. Dermed gik han tilbage til sin Borg, den gamle faste Lundegaard, og forsvarede sig der med sine Svende saa kiækt, at de Svenskes Storm blev afslaaet med betydeligt Tab; og Kong Carl fik ligesaa lidt Lundegaarden i sin Magt, som Helsingborgs faste Slot, eller Kiærnen. Lund maatte da ogsaa dele Skiebne med denne By. Skaanes ærværdige Hovedstad blev heelt lagt i Aske, paa Domkirken og saa af de største Steenhuse nær. For at tage Hævn over Erkebispen, afbrændtes Erkestiftets Gaarde rundt om i Landet. Et lignende Besøg, som det Lund fik, var tiltænkt Malmø; men nu havde endelig danske Krigsfolk med en stor Hob af Almuen samlet sig ved Dalby. Kong Carl forekom deres Angreb, slog den danske Hær paa Flugt, og giorde et Par tusinde Bønder til Fanger; andre løskiøbte sig ved Løfter om Skat, og ved Gidseler, som sendtes til Stockholm. Imod Malmø prøvede Carl Knudsen intet Angreb med sin store Hær, som allerede i Dalby, hvor Kongen ikke kunde tøve mere end een Nat, begyndte at lide Hunger og Tørst. Han drog nu længere Øster paa mod den gamle Stad Væ, i hvis Nærhed siden Christianstad reiste sig. Her tog

Kong Carl et Natteleie; og da han forlod Byen, offredes ogsaa denne, med alle omliggende Herregaarde og Landsbyer, til Luerne.

Saaledes fulgte Mordbrand og Plyndring den svenske Konges Spor paa Veien til Blekings Grændse, hvor han tog sit Qvarteer i Bekkeskovs Kloster; men lod de velbekiendte Gøinge-Herreder ubesøgte, og nøiedes med en Brandskat paa tusende Mark, som Almuen bød. En udsendt Afdeling af Krigsfolket lagde Sølvitsborg i Aske, og hærjede en Deel af Bleking; men vovede sig ikke langt ind i Landet. Kongen lod sine rygende Trophæer efter sig; og hastede tilbage fra det udplyndrede Land giennem Værends Herred i Smaaland. — Dette var hans Bedrifter, og Frugterne af det vældigste Krigstog af en svensk Konge, man i Middelalderen ved at berette om. Kortere er det fortalt i Vadstena Klosters Dagbog: „I Skaane brændte han mange Stæder og flere Byer; Landet blev øde; Folkene ihielslagne; Kirkerne opbrudte; Almuens Gods og Fiendens Eiendom plyndret; derpaa drog Kongen tilbage." Skaane maatte i meer end eet Aarhundrede føle de ødelæggende Følger af Carl Knudsens hævnende Tog; Stæderne, som han lod gaae op i Luer, reiste sig aldrig mere i deres forrige Glands eller Velstand. Hvad han udrettede var, at giøre det vanskeligere for den danske Konge, at udføre det Angrebstog imod lige ulykkelige svenske Lande, hvormed Skaanes Ødelæggelse skulde giengieldes.

9. Noget udførligere er Carl Knudsens skaanske Tog fortalt, fordi det oplyser Tiden, og den Maade, hvorpaa Fyrster og Hærførere i Norden, saa godt som i Tydskland, uden menneskelig Følelse og Skaansel førte deres Krig, saa ofte de kunde, mod en værgeløs Almue og fredelige Borgere, hellere end mod Fiendens væbnede Magt og befæstede Borge. Ikke en eneste af disse kunde Carl Knudsen twinge med sin

umaadelige Hær; og hvad enhver let fatter, at ogsaa denne har lidt meget under Toget, derom fortælles intet. — Hastigere skulle vi giennemile Forsættelsen i flere Aar af den for Rigerne bedrøvelige Krig imellem de to Medbeilere, som begge mindst tænkte paa at skaane det Land, de begge vilde herske over. Dette var vel langt mindre nogen Følge af personlig Grumhed eller Haardhed, end det var Følgen af en i Krigs- og Statskonst, som i Sæder og Levemaade, haard, raa og for den Enkeltes, den Værgeløses Ret ufølsom Tidsaand.

Christian tænkte nu først paa at tage Giengield i Sverrige for hvad Carl Knudsen havde ladet Skaane prøve; og da Halland var mindre medtaget, og Adgangen herfra lettest til Vestergøtland, en mere frugtbar og kornrig Provinds, brød den danske Krigshær, forstærket med tydske Leietropper, i Mai Maaned fra Halland ind i den tilgrændsende Deel af Sverrige, hvor to faste Slotte, Elfsborg og Kinnaholm beleiredes, og maatte overgive sig; ligesom den aabne Stad Lødese ved Gøta-Elv blev indtaget og befæstet af de Danske. Disse Fordele, rimeligviis især en Følge af, at Christian den Første havde fremmede krigsvante Soldater og krigskyndige Anførere i sin Sold, tilskrev Carl Knudsen allene nogle af sine Høvedsmænds Forræderi. Endnu var dog de Danskes Fremgang ikke afgiort; og det var først længere hen, paa Toget ind i Vestergøtland, at man sporer nogen Tilbøielighed hos Adelen i dette Landskab til Frafald. Christian var i Begyndelsen heldig. Slottene Ekholm, Axelvald og Rumlaborg ved Vettern, maatte efterhaanden overgive sig. Fra Lødese drog Kongen i Julii Maaned uhindret mod Bispestaden Skara; i Warnhem sluttede han en Forening med Landskabets Adel om Underkastelse, hvis ingen Undsætning kom inden første August. Da den udeblev, fordi Carl Knudsen maatte forsvare sig mod et Søtog til Stockholms Skiærgaard fra Gotland, under Anførsel af

Lehnsmanden paa denne Ø, Oluf Axelsen, og af den svenske Magnus Gren, blev Kong Christian i Begyndelsen af August hyldet af Vestgotherne i Jønkiøping.

Men nu, da det skulde afgiøres om det danske Indfald i Sverrige kunde føre enten til Landets Erobring, eller til Frafald fra Carl Knudsen og en villig Underkastelse: nu forlod Krigslykken den danske Konge og Hær. Toget mod Østergøtland, fra Jønkiøping, giennem Biergveien paa høire Side af Vettern, op imod Vadstena, hvor Carl Knudsen samlede sin Styrke, for at møde den danske Hær, mislykkedes. En af dennes Anførere for en Fortrop var rykket for tidlig frem; Angrebet paa den svenske Magt, der forsvarede en fast Stilling i Huulveiene ved Omberg, blev slaaet tilbage med betydeligt Tab; og inden Kong Christian med sin Hovedstyrke kunde foretage noget for at oprette dette, udbrød Sygdom i hans Hær, og udbrudte Uroligheder i Norge kaldte ham tilbage til Danmark. Uhindret blev Hiemtoget, og skiøndt det vist ikke er gaaet af uden de sædvanlige Følger for den værgeløse Almue, var dog Christians Adfærd i Vestergøtland mere menneskelig, end Carl Knudsens i Skaane. Han var ikke kommen med den forud fattede Hensigt, at hærje og øde Landet med en umaadelig Hær, som knap i fiorten Dage kunde føde sig; der nævnes heller ikke om Stæders, Borges eller Byers Brand; men det hele store og kostbare Krigstog var forgieves. De faste Slotte, som de Danske havde bemægtiget sig, bleve efterhaanden igienvundne af Carl Knudsen. Hans Herredømme var paa ny betrygget; og da han var bleven sikker paa sin Magt, glemte han ikke enkelte af de Store, om hvis hemmelige Forstaaelse med Kong Christian han blev overbeviist ved opfangede Breve, og paa andre Maader. Deriblandt var ikke allene (et Exempel paa Søndring i Familierne igiennem det svenske og danske Parti) den berygtede Fru Birgitte Thott, Oluf Axelsøns Datter, gift med

den svenske Adelsmand Ehrengisl Nielsøn (hun dømtes til Baalet, men blev benaadet med evigt Klosterfængsel i Calmar, hvorfra hun siden slap ud); men endog Erkebiskoppen Jens Bengtsøn, Bonde-Slægtens gamle Fiende, og Bispen i Strengnæs. Begge fratog Carl deres Lehn, og de maatte aftakke deres Svende. Men Erkebiskoppen glemte ikke den Skade, han herved led, og det gamle Slægthad groede dybere og dybere hos den stolte, krænkede Prælat. Carl Knudsen forstod ligesaa lidt, at vinde, som at undertrykke sine indvortes Fiender.

Det var maaskee ligesaa meget af Grunde, der laae i den danske Krigshærs Tilstand og Stilling i Sverrige, som det var af andre politiske Aarsager, der reiste sig fra Bevægelser i Norge, at Kong Christian i August 1452 opgav Toget i Vestergøtland, og selv vendte tilbage til Halmstad. Dog blev Sagen alvorlig nok i Norge, og Carl Knudsen forsømte her ikke at benytte sin Fordeel og det Parti, han endnu altid havde i dette Rige. Han havde endog været i Stand ved en Hob Krigsfolk, der ved et hurtigt Tog over Fieldene overraskede Trondhiem, at bemægtige sig denne Stad, og var af en samlet Bondeflok paa ny bleven hyldet. Men den kongelige Høvedsmand i Bergen, Oluf Nielsen, forjog snart igien de Svenske; og Carl Knudsen fik aldrig mere nogen varig Fremgang i Norge. De her reiste indvortes Uordener og Uroligheder havde desuden en dobbelt Kilde, og den har Vigtighed nok til at vi maae dvæle ved Fremstillingen af Forhold, der hindrede og standsede Christians svenske Foretagender; og hvis Beskaffenhed i flere Henseender kaster Lys paa Tilstanden i Norge under de første Unionskonger. Vedvarende Stridigheder imellem en Befalingsmand i Bergen og de hanseatiske Kiøbmænd i denne Stad, var een Aarsag til Giæring og Uro; den anden var de alvorlige Stridigheder, som vaktes ved Valgene til den ledige Erkebiskopsstol i Trondhiem.

10. Bergen havde længe været et Hovedsæde for den hanseatiske Handel i Norden. Ligesom endnu, var denne By i hine Tider Oplagssted og Middelpunktet for Fiskerierne ved de norske Kyster og i Nordlandene. Lybekkerne og flere Hansestæder havde der deres faste Contorer og Betiente — et Slags Handelscolonie, med gamle Rettigheder fra de norske Kongers Tid, hvorved Landets Indfødte ofte nok maatte føle sig trykkede, og hvis selvtagne Udvidelse, og anden Selvraadighed og Overmod, ikke sielden fremkaldte Uenighed, undertiden endog blodig Strid, imellem Byens Borgere og de tydske Kiøbmænd. I den kongelige Slotsherre paa Bergenhuus, Oluf Nielsøn til Talgø [43]), en indfødt norsk Adelsmand, havde Bergens tydske Handelsrepublik en gammel Fiende, der ikke allene greb enhver Leilighed til at indskrænke de hanseatiske Kiøbmænd, men endog betyngede dem, undertiden ogsaa sine egne Landsmænd, med ulovlige Paalæg, og tillod sig fiendtlig Vold og Overlast mod hanseatiske Skibe og Søfarende. Allerede under Christoffer af Baiern gik han heri saa vidt, at Raadet i Lybek ved Kongens Nærværelse i denne Stad 1447 førte alvorlige Klager over ham; han blev kaldet ned til Kiøbenhavn for at forsvare sig, hvor da ogsaa Udsendte fra Lybek mødte; men Oluf Nielsen blev frifunden, og foer derfor ikke mere lempelig efter den Tid med Hanseaterne i Bergen, end før.

Man tør vel ikke bedømme denne ilde berygtede norske Lehnsmand allene efter de Klager, som hans tydske Fiender førte over hans Adfærd, og hvoraf noget kan have været overdrevent (endogsaa hans Frue beskyldtes for at hun gik til Søes for at anfalde og plyndre tydske Kiøbmandsskibe); og det bør i det mindste anføres, hvad der i en ældre Kilde fra Norge selv er sagt om ham: at han ikke vilde taale at de tydske Kiøbmænd tillod sig noget imod og over deres Friheder; „men vilde, at de enfoldeligen skulde blive ved disse.“ De vare

vist ogsaa meer end store nok. Værre var det for Oluf Nielssøn, at han, som en af Christian den Førstes mest betydende og af Kongen betroede Mænd i Norge, gav Anledning til gientagne og saa alvorlige Klager over vilkaarlig og ulovlig Adfærd imod Almuen i Bergens Lehn, at Kongen omsider i denne og andre Anledninger selv med sit Raad 1453 maatte begive sig til Norge, hvor han blev til følgende Aar, og gav skarpe Anordninger og Forbud mod Geistliges og Verdsliges uberettigede Skattepaalæg og andre Krænkelser af Folkets Ret. Endnu stærkere taler det imod Oluf Nielssøn, at han ikke dristede sig til at fremtræde for Kongen og Raadet i Bergen, men indskibede og bortførte sit Gods, og selv forlod Byen for at tage sit Ophold i et Kloster. Christian den Første giorde imidlertid Alt hvad han kunde, saavel for at tilfredsstille Hansestæderne, med hvem han i det mindste ikke skiøttede om at komme i aaben Feide; som for at betrygge den norske Almue mod de Mægtiges Undertrykkelse. Det fattes, som vi have seet, ikke paa Spor til denne under Unionstiden. Det indfødte norske Aristokratie manglede ikke enkelte Magnater, liig Oluf Nielsøn, og andre i noget sildigere Tid, der i Dristighed, Selvraadighed og Rovlyst eller Vindesyge kunde staae ved Siden af de svenske. Men al historisk Sandsynlighed er imod, at nogensinde under Unionstiden, eller i det 14de og 15de Aarhundrede, den norske Adelsmagt, hvis gamle Kiærne og Styrke for største Deel ved indbyrdes Kamp havde fortæret sig selv i de norske Borgerkrige, har kunnet naae den Høide og det Omfang, som i Sverrige, eller i Danmark; ligesom der er Grund til at antage, at de Besværinger og Opreisninger imod Mægtiges Vold og Undertrykkelser, som jævnlig forekomme i Norge, dog mere have været Undtagelser, indskrænkede til visse Steder og Tidspunkter, eller fremkaldte ved særskilte Omstændigheder og Personligheder, end de have været det

almindelige Forhold imellem Adel og Almue i Norge. Den sidste, hvis Efterkommere, i det mindste i alle Fieldbygder, have bevaret den gamle Odelsfriheds hele Mandighed, Stolthed, Diærvhed og Mod, kunne vi ikke for fire hundrede Aar siden, saa nær den Tid, da Norge endnu havde sin egen Kongestamme, tænke os som undertrykte Trælle af en allerede meget svækket og synkende Adel. Tværtimod viser det sig, at den bedre Deel af Norges Bondestand, om endog mindre krigersk, mindre søvant og mægtig paa Havet, end i ældre Tider, altid var mere utaalig mod voldsom og aabenbar Fortrykkelse af de Høiere, end den efterhaanden blev mere sløv og mindre følsom mod det skiulte, langsomt virkende Tryk af vilkaarlig og egenraadig Embedsmyndighed i et Land, hvor den fraværende Konges Magt efterhaanden blev meer og mere uvirksom.

Allerede 1453 havde Christian den Første ved gientagne kongelige Breve og Forsikkringer [44]) bekræftet saavel Hansestædernes almindelige Privilegier, som de Bergenske tydske Handelscontorers ældre Rettigheder. Efterat Oluf Nielsøn havde forladt Bergen, giorde Kongen den nu danske Rigsraad Magnus Gren til sin Rentemester og Lehnsmand i Bergen; men Oluf Nielsøn vidste, under et Forhold, der var mistænkeligt og, som det synes, næsten fiendtligt til Kongen, at holde sin Magt vedlige, og at trodse baade sin Overherre og Hansestæderne, som han vedblev at skade, hvor han kunde, ved Sørøveri og Plyndring. Vi maae dog ikke glemme, at de Beretninger om den mærkelige Mands tidligere Adfærd i Bergen og om hans senere Forhold, der sætte ham i det værste Lys, umiddelbart udgaae fra hans Fiender, eller fra de Lybekske Kroniker. Af Kongen havde han imidlertid paa een eller anden Maade opnaaet en fornyet Bekræftelse paa sit Bergenske Lehn, og vilde 1455 med Magt sætte sig i Besiddelse deraf; ligesom Hanseaterne i Bergen, da de erfarede at deres gamle Fiende vilde

indtrænge sig der, hvor han mest kunde skade dem, reiste sig til formelig Opstand imod den norske Øvrighed. Oluf Nielsøn havde ikke ventet sig saa alvorlige Følger; i Bergens Kongsgaard, som ikke var stærk nok, kunde han ikke forsvare sig, og tyede da med sin Broder og øvrige Slægt, og med sine væbnede Folk, ind i Munkelivs Kloster, hvor Biskoppen og nogle Capitelsherrer ogsaa søgte et Tilflugtssted under Oprøret. Da greb ikke mindre end et Par tusinde tydske Kiøbmandssvende, Tienestekarle, Arbeidsfolk og andre Personer, under Anførsel af deres Oldermænd og Handelsherrer, til Vaaben, beleirede Klosteret, og stormede det den følgende Dag. Biskop Thorleif med hans Capellan og flere Geistlige, Oluf Nielsøns Brøder og øvrige Slægt, og i det Hele 60 Personer, bleve ihielslagne; Oluf selv havde søgt et Skiul i Klosterkirkens Taarn. For at drive ham ud, lagde man Ild omkring dette; Røgen tvang ham til at overgive sig, og han deelte Skiebne med de øvrige. Ilden antændte Kirken, og den, tilligemed hele Klostret, gik op i Luer.

En uhørt Voldsgierning, ledsaget af saa oprørende Omstændigheder, vakte almindelig Afsky, og forfærdede selv Ophavsmændene, da de efter det første Raseri kom til Besindelse. Om endog Tidens Skik kunde medføre, at Mordet paa de mange Verdslige, som her fandt deres Død, allene blev en Sag for deres Eftermaalsmænd og disses Hævn eller Forsoning: saa var dog Biskoppens og de øvrige Geistliges Drab en Forbrydelse af den værste Art; og den Riget og Kongen af fremmede Undersaatter tilføiede Krænkelse maatte kræve en ikke mindre eftertrykkelig Hævn. Men hele Sagens lemfældige Udgang, ligesom dens senere langvarige Følger, have en høi Grad af historisk Mærkværdighed, i det de give os fra meer end een Side et klart Indblik i Tidens Skikkelse, i Christian den Førstes Regiering, i de politiske Forhold under denne;

tildeels endog i Kongens personlige Charakteer. Vi maae saaledes, for kunne sætte Tilstanden i Norge, Christians Stilling til Lybekkerne, disses ustraffede Overmod, og den Feighed og Lemfældighed, som de mødte hos den dybt krænkede Konge, i et rigtigt Lys, for nogle Øieblik gaae tilbage i Tiden.

11. Det er kun alt for tydeligt af Historien, uagtet en og anden Ufuldstændighed i Kildernes Beretning, at Opstanden i Bergen 1455 egentlig var et Udbrud af det yderste Overmaal af den frække Selvraadighed, den ydmygende, pengestolte Foragt for Stadens Øvrighed, Borgere, Lov og Vedtægt, og den oprørende, voldsomme, al menneskelig og borgerlig Ret krænkende Adfærd, som Bergen i lang Tid havde lidt af det hanseatiske Handelslaug; men fornemmelig efter Freden 1435 imellem Erik af Pommern og de østersøiske Stæder. Dette udelukker ikke, at denne Opstand blev fremkaldt ved at Oluf Nielsøn til sin egen Fordeel, som Fribytter og Kiøbmandslaugets private Fiende, uden Tvivl har benyttet de Norskes, og især de Bergenske Borgeres Had til deres overmodige Udsugere og Handelstyranner. Da Norge i Middelalderen blomstrede i sin største Kraft og herligste Velstand, under Hakon den Gamles og Magnus Lagabæters Styrelse i det 13de Aarhundrede — netop paa samme Tid, da det danske Rige efter Valdemar den Andens Død gik et dybere og dybere synkende Forfald i Møde — da var allerede Bergen i meer end et Aarhundrede Landets første og rigeste Handelsstad, hvis Beliggenhed og ypperlige Havn havde giort den til Stabelstad for al fremmed Kiøbmandsfærd, og trukket den hele indenrigske Handel fra Nordlandenes Kyster til denne Stad, med sit altid rigt forsynede Marked. Skotter og Englændere vare af udenlandske Folkefærd de, som tidligst fandt Handelsveien til Bergen. Oluf Kyrre, under hvis velgiørende, fredelige Regiering Bergen grundlagdes (omtr. 1070) havde allerede tilstaact

disse Nationer Handelsfriheder, og indrømmet Byggeplads for deres Kiøbmandsboder i sin nye Stad. Ved lignende Friheder, som Kongen tilstod Grønland, Hetlandsøerne og Færøerne, ligesom de paa den Tid uafhængige Islændere, trak Handelen fra disse Lande sig ligeledes til Bergen; og Forrettighed til den nordlandske Handel, som Oluf Kyrre skienkede denne Stad, lagde yderligere Grund til dens hurtige Opkomst og stigende Blomstring. Omtrent to hundrede Aar efter dens Anlæg (1276) fik den, ved Lovgiveren Magnus, Bekræftelse paa sine By-Vedtægter; og denne „Bergens gamle Bylov" giver os et overraskende og klart Billede saavel af Norges Cultur, vidt fremskredne indvortes Statsindretning og vel ordnede borgerlige Forhold i Stæderne, som i Særdeleshed af Bergens Betydenhed, Anseelse, Handelsflor og Velstand; hvilket Alt vi her blot kunne antyde, uden nogen Fremstilling af ældre og for os fiernere Forhold.

Men paa den Tid fremtræder ogsaa Bergens Borgerskab endnu som en selvstændig, i sin By myndig, i sin Havn og over sin Kiøbmandshandel raadende Menighed. Til Stadens og Rigets store Tab og Skade i paafølgende Tider havde det tydske Handelsforbund, siden bekiendt under Navnet „die Hanse", og blandt dets Stæder særdeles Lybek, allerede i det 13de Aarhundrede, faaet Øie paa Bergen som en af Nordens vigtigste Handelspladser. Tilladelsen, som de erhvervede til at søge Havnen og drive Handel med egne Skibe, udvidedes efterhaanden til at maatte ligge over om Vinteren, at have egne Boder, og andre Friheder, der omsider gik over til at eie faste Boliger og Varehuse. Heraf opstod efterhaanden et tydsk Qvarteer ved Bergens Brygge, og et talrigt, under egne Vedtægter og egen Styrelse levende tydsk Kiøbmands- og Haandværkslaug, der ved Erfaring, Snuhed og Rigdom trak denhele Bergenske Handel til sig, sugede Marv og Kraft af Staden

og Riget, og bidrog i uberegnelig Grad til Norges Forfald og synkende Velmagt i det 14de og 15de Aarhundrede. Allerede 1312 vare Hanseaterne saa mægtige, at i en blodig Strid, der opstod i Bergen imellem tydske og engelske Handlende og Skibsfolk, fik Tydskerne Overhaand. Englænderne, med hvilke Hakon den Gamle allerede 1217 havde sluttet det tidligste Handelsforbund, som England indgik med nogen Nation, og som i henved 250 Aar havde drevet Handel i Bergen og der havt bosatte Kiøbmænd, maatte i Følge hiin Striid reent rømme Staden, hvor Hanseaterne nu meer og mere fik Overhaand; indtil de lidt efter lidt kunde smede det skammelige Aag, som en stor Deel af Norges Indbyggere saa længe maatte bære, og fuldende den norske Indenrigshandels længe forberedede Undergang.

Kong Hakon den Gamle selv sluttede endnu 1250 en Handelsforening med Lybek, der endogsaa allerede noget tidligere havde faaet Handelsrettigheder i Norge. Hans Søn Magnus Lagabæter fornyede i Aaret 1278 sin Faders Forening, og gav „Kiøbmændene af det tydske Folkefærd" fri Handel paa Bergen med betydelige Privilegier; dog kun i Sommertiden, og med udtrykkelig Betingelse, at de ikke maatte fare paa Nordlandene, eller paa nogen anden norsk Havn, end Bergen. Denne Indskrænkning overtraadtes snart; Klagerne fra Byens Borgere søgte Kongen vel at afhielpe; men nu kom Krigen med Danmark, som da for en Tid var i Forbund med Lybek og flere Hansestæder. Disse sendte deres bevæbnede Skibe paa Røvertog mod de norske Strande og Kyster; og her var ingen Sømagt mere, som alvorligt kunde tugte dem. Den sædvanlige Tilførsel af Korn og Øl udeblev; der føltes Nød og Brødmangel i Landet, og Kong Magnus maatte tilsidst slutte Forlig med Stæderne i Calmar 1285, hvorved deres Handelsrettigheder baade bleve fornyede og udvidede. Med hvert Aar

tiltog den hanseatiske Handel paa Bergen i Betydenhed, og i lige Forhold svandt de norske Indbyggeres Næring og Velstand. Stædernes Rigdom giorde det umueligt for Bergens Borgere, at maale sig med dem i Pengemidler til Handelens Drift; Norges egne Handelsmænd bleve tilsidst kun de Tydskes gieldbundne Tienere eller Udsælgere; enhver Klage, enhver Uenighed med de norske Konger endtes med et nyt Forliig, en ny Fredsslutning, der befæstede og udvidede Hansestædernes Handelsmagt i Norge, i Stedet for at sætte Grændser for dens fordærvelige Indflydelse.

Vel fik Norge i det 14de Aarhundrede i Hagen den Femte en energisk Konge, der var statsklog nok til at indsee, hvortil Hansestædernes Handelsmonopol og derved fremkaldte Udsuelse af Landet vilde bringe Norge, og som derfor under sin Regiering (1299—1319) ved alvorlige og kraftige Anordninger gik ud paa, ikke allene at indskrænke, men at tilintetgiøre Lybekkernes Handel paa Bergen; men disse vare paa deres Side kloge nok til at give efter, og at oppebie hvad Tiden vilde bringe; og deres Tid kom under den svensk-norske Konge Magnus Smek, der behøvede Hansestædernes Hielp i Krigen mod Valdemar Atterdag. Saaledes fornyedes ved gientagne Foreninger Stædernes Privilegier; og enhver Fornyelse medførte sædvanlig en Udvidelse. Lybekkerne havde ved Handelsforskud, Pengelaan og Pantelehn, en stor Deel af Bergens Kiøbmænd og andre af Norges Indbyggere i deres Magt, og i dem et nødtvungent, afhængigt Parti i Landet. Indtraadte der en Afbrydelse af det fredelige Forhold imellem den norske Regiering og Hanseforbundet, da forvandlede disse deres Handelsskibe til Krigsfartøier, som plyndrede de norske Kyster, naar man vilde lukke Havnene for dem og fordrive dem fra Bergen. Saaledes i Krigene imellem Margrethe og Kong Albrecht, da Hansestæderne holdt med denne Konge, og under Erik af Pommerns Krige med Holstenerne og Stæderne, hvis Roverskibe

to Gange i det 15de Aarhundredes første Halvdeel overfaldt, udplyndrede og tildeels afbrændte Bergen. Nu kom endelig Freden af 1435, som Erik af Pommern, meget imod sin Villie, maatte indgaae. Fra dette Tidspunkt naaede Hanseaternes Handelsmagt i Norden, og deres overmodige Selvraadighed og oprørende Voldsgierninger i Bergen, den høieste Spidse; imedens Norges indre Kraft og Velstand sank dybere Aar for Aar. Med faa Ord har Suhm skildret denne Periodes Tilstand: „Norge selv havde nu næsten aldeles ingen Handel tilbage; det havde tabt den islandske og grønlandske Handel; dets Indbyggere vare hiemme i eget Land gieldbundne Tienere af Hansestæderne." Disse havde Norges hele Udførsel i deres Magt; deres Skibe forsynede ikke allene Landet med Korn, men tilførte det i Bergen, som var og længe blev Norges betydeligste Stad, et vel forsynet Oplag af alle de Fornødenheder og Luxusvarer, som i dette Land vare afsættelige [45]. En Grund mere til Hanseaternes Vold og Retskrænkelse i Bergen, og til den skammelige Usædelighed, som her udbredte sig fra de Tydskes Contorer, var det strenge Forbud mod Giftermaal, hvori alle deres Betiente, saalænge de levede i Bergen, maatte finde sig. Klager fra Byens Borgere over Forførelse, Voldtægt og Bortførelser af deres Hustruer og Døttre, foruden anden Løsagtighed, hørte til Dagens Orden.

Opstanden 1455, Bispoppens, Lehnsmandens, andre Adelsmænds, Domherrers og Munkes Drab, drev endelig disse fremmede Voldsmænds Udaad i Bergen til sin yderste Spidse, forøgede den ulmende Giæring i dette Rige, og nærede det svenske Parties fornyede Bestræbelser, som nødte Christian den Første til atter i dette Aar at reise til Norge, og ved et længere personligt Ophold i Bergen, at modarbeide den voxende Utilfredshed og forsvare sit Herredømme. Det var dog langt fra, at Kongen enten kunde eller vilde gribe til kraftige og afgiørende

Skridt for at straffe de Tydskes frække Voldsdaad i Bergen, og giøre Ende paa det hanseatiske Uvæsen. Han deelte ikke Erik af Pommerns Sindelag mod Hansestæderne, og trængte selv idelig til Lybekkerne i de jævnlige Pengelaan, han behøvede [46]); hans Planer mod Sverrige nødte ham desuden til at vedligeholde det fredelige Forhold med Stæderne, og Uroligheder i Norge, fra meer end een Side, gave Kongen og hans Raadgivere nok at tænke paa. En stor Lunkenhed og Ligegyldighed røbede sig i den danske Regierings Skridt mod Bergens Voldsmænd, hvis hele Tugtelse bestod i, at de, og som det synes af egen Drift, paa ny opbyggede det afbrændte Kloster og godtgiorde den øvrige Skade. Kongen forbeholdt sig vel sin Tiltale til det hanseatiske Handelslaug i Bergen; og først elleve Aar efter (1468) opgav han den for sig og sine Efterkommere ved et formeligt Forliig. Men Sagen blev uden andre Følger end en pavelig Bandsættelse, der i Bergen ikke havde megen Kraft; og denne Stads fordærvelige og vanærende Forhold til dens fremmede Voldsmænd og Udsugere blev uforandret.

Mere ærefuld for Oluf Nielsens Enke og efterlevende Slægt var den alvorlige Villie, de viste til at tage hvad Hævn de kunde opnaae for deres Faders og deres Slægtninges Mord, saalænge der ikke, efter Tidens Skik, ved Mandebod var tilveiebragt en fuldstændig Udsoning. Man saae dog, at under Christian den Førstes hele Regiering kunde Oluf Nielsens Familie intet alvorligt foretage, fordi Kongen var ligegyldig i Sagen, eller ikke vilde taale Fiendtligheder imod Stæderne. Men Sønnens og Frænderness Selvhævn udeblev ikke, selv efter 26 Aars Forløb. I Norge havde ogsaa Kongens Adfærd vakt Misnøie og til den Grad været misbilliget, at det norske Raad, endogsaa efter hans Død, førte Klage derover; og hans Søn og Efterfølger maatte i sin Haandfæstning love, at der skulde skee tilbørlig

Bod for de Tydskes ulidelige og ugudelige Gierninger i Bergen."
Men da Stæderne ikke fandt for godt at indlade sig i Underhandlinger om Forliig med Familien, der siden var bleven bosat i Danmark, forkyndte den dræbte Lehusmands Søn, Axel Oluffsen til Gunderslevholm, dem aabenbar Feide, borttog med Kong Hanses Minde, deres Skibe i Østersøen, og tvang virkelig de stolte Lybekkere til at mægle et Forliig, (d. 31. Dec. 1490) hvorefter Kiøbmændene i Bergen maatte betale 7,000 Mark i Drabsbøder, ligesom de allerede 1486 havde maattet betale 8,000 Mark til Bisp Thorlafs Frænder. Det hører vel ikke herhid, men maa nævnes for at vise, hvor forskiellig Kong Hans var i Sindelag og Stemning mod Hansestæderne fra sin Fader, at Axel Oluffsen og hans Slægt, uvist af hvilken Grund, men uhindret af Kongen, kunde bryde det høitideligt indgaaede Forliig, i det han 1493 paa ny undsagde Lybek og alle øvrige Hansestæder, vedblev at opbringe deres Skibe, og endnu 1498 forpligtede sig til at give Kongen Trediedelen af Alt hvad han kunde fratage de Tydske for hans Faders Død. En Slægtfeide imellem en norsk Adelsmand og det mægtige Lybek kunde saaledes uddrages i meer end tyve Aar; ja endnu 1513 overdrog Niels Brahe, en skaansk Adelsmand og Dattersøn af Oluf Nielsøn, Christian II. en lovlig Fordring, efter Brev og Beviis, paa de tydske Kiøbmænds Oldermænd i Bergen.

12. Vi vende tilbage til Kong Christian i Norge, hvor hans gientagne Besøg i tre Aar efter hinanden, 1453, 54 og 55, giordes nødvendige. Saalænge Carl Knudsen ikke havde opgivet Tanken paa den norske Krone, kunde enhver Misfornøielse, Bevægelse og Partistrid i Landet giøre Christians Herredømme usikkert. Mest opmærksom maatte Kongen være paa den høiere Geistlighed, da meer end een Bisp (saaledes ogsaa Bisp Gunner af Hammer) var, eller havde været blandt

hans øvrige Modstandere. En Vaabenstilstand, som var bleven indgaaet i Vadstena i Januar 1453, og siden forlænget til Pindsetid 1455, udrettede kun lidet, og blev snart brudt fra de Svenskes Side, ved jævnlige Indfald over Grændsen i det søndenfieldske Norge. Under disse Omstændigheder var det ubeleiligt for Christian, at en alvorlig Strid med den pavelige Stol om Erkebiskoppens Valg i Trondhiem, i flere Aar skilte Kongen ved den vigtige Støtte, han kunde vente sig i en ham hengiven Prælat paa Norges Erkesæde. — Det hører til de særegne Træk i denne Konges Regiering, at saa lidt han viste alvorlig Villie og selvstændig Kraft til at modsætte sig Lybekkerne og de hanseatiske Kiøbmænds trodsende Overmod, saa vedholdende og længe uboielig var han i sin Uvillighed til at give efter for Pavemagtens Fordringer.

De nordiske Rigers Historie lægger ved flere Leiligheder for Dagen, at disse Landes fierne Beliggenhed vel giorde Kongerne mindre tilboielige til ubetinget Lydighed i Kirkesager mod Roms hierarchiske Magt; men at den samme Aarsag ogsaa giorde den høiere Clerus mere uafhængig af Kirkens Overhoved, og mindre tilbøielig til at føie sig og give efter for den verdslige Statsmagt. I Danmark og i Sverrige vilde Erkebiskopperne i Lund og Upsala længe forsvare deres Myndighed som geistlige Fyrster; i begge Riger lykkedes det sielden Kongerne, ved Magt at tvinge disse Prælater til at opgive deres hierarchiske Uafhængighed; deres Fiendskab var som oftest farligt for Regenterne, og disse havde i det Hele mest Fordeel af, naar de kunde forene deres egen Interesse med Biskoppernes, og have dem paa sin Side. Lige indtil Reformationen vare Stifternes og Domcapitlernes Overhoveder virkelig, hvad man i Danmark kaldte dem, Herrebisper; den tredobbelte Indflydelse, som deres geistlige Værdighed, deres Standsrettighed til Sæde i Rigsraadet, og Raadigheden over Bispestolenes og Capitlernes

rige Jordegodser, gav dem, giorde det saameget vigtigere for Kongerne, at sikkre sig og beholde deres Deeltagelse i Bisskopsvalgene, om denne end ikke altid var den eneste afgiørende. — I Norge var der i det 12te og 13de Aarhundrede opkommet egne Forhold imellem Hierarchiet og Kongemagten, som her ikke er Sted til at udvikle. Den trondhiemske Erkebisskop havde imidlertid ved dem vundet en afgiort og høi politisk Betydenhed, der gav ham den første Stemme ved Kongevalg, Rettighed til paa en Maade at stadfæste Valget og Folkets Hylding ved Kroningen i Trondhiem, og overhovedet den høieste Værdighed og Magtfylde blandt alle Rigets Store. Norges Forbindelse med Danmark og Sverrige svækkede ikke, men snarere forhøiede den trondhiemske Prælats Vigtighed og Indflydelse i et Rige, hvor Regenten sielden var nærværende. Det var ogsaa for en stor Deel ved sit statskloge, føielige Forhold mod Kirken og Herrebisperne, at Dronning Margrethe regierede roligt og uforstyrret i alle tre Riger.

Saaledes indseer man let, at Bisskoppernes, og særdeles den mest betydende, Erkebisskoppens Valg, maatte for Kongerne være en af de mest magtpaaliggende Kirkesager. I Norge, som i Danmark, var det, under langvarig Strid imellem Kongerne og Cleresiet, efterat Bisskopperne med deres fuldstændigt indrettede Capitler havde udviklet den hierarchiske Eenhed i Kirken, vel lykkedes Kongerne, nogenlunde at giøre den Ret gieldende, at et saadant Valg, om det end ikke udgik fra Forslag af Kongen, dog ei kunde være gyldigt uden hans Samtykke i Capitlets Valg [47]. I Trondhiem havde imidlertid Capitlet, efter en 1277 indgaaet Forening med den pavelige Stol, udtrykkelig opnaaet den vigtige Rettighed: at Bispevalget uden al Indflydelse af kongelig Myndighed, skulde foretages allene ved Capitelsherrerne; men at det skulde forkyndes for Kongen paa samme Tid, eller inden man ved Budskab søgte og

opnaaede den pavelige Bekræftelse. Kongerne, og navnligen Christian den Første, vilde dog ikke indrømme, at noget Bispevalg var gyldigt eller kunde bekræftes af Paven, førend det kongelige Samtykke var erhvervet. Da nu Trondhiems Erkebiskop Aslac Bolt døde 1450, og med ham Carl Knudsens Parti mistede en Hovedstøtte, maatte det nye Biskopsvalg være af høi Vigtighed for Christian, der vel tildeels var valgt og hyldet, men endnu ikke kronet i Norge. Men netop nu blev dette Valg en Gienstand for den mest indviklede Strid, og Kongen lod det komme an paa, hvad han vovede, ved i flere Aar i denne Sag at modsætte sig baade Capitlet og Paven. Det første havde, inden Christian i Sommeren 1450 kom til Norge, valgt en af dets egne Medlemmer, Mester Oluf Trondsen, til Erkebiskop; men uden at henvende sig til den fraværende, endnu ikke kronede Konge om hans Samtykke. Kongen negtede at erkiende den valgte Erkebiskop, der venteligt, ligesom hans Formand, har været af det svenske Parti, men tillige havde en stor Deel af Folket paa sin Side. Syv fra begge Sider valgte geistlige Voldgiftsmænd afgav (d. 7de Aug.) den Kiendelse: at Valget, paa Grund af hiin Forsømmelse, ikke var skeet efter Kirkeloven og saaledes ugyldigt. En Deel af Capitlet antog denne, efter alle lovlige Former afgivne Kiendelse, og postulerede, eller ved en Valg-Erklæring, overeensstemmende med Kongens Ønske, forlangte den til Biskop i Skalholt udnævnte Tydsker Marcellus til Erkebiskop.

Denne dannede og vel oplærte, i og uden for Norden anseete geistlige Herre, der af Paven var udnævnt til hans Legat i Skandinavien, havde som Kong Christians Cantsler vundet hans Yndest og Fortrolighed, og var en i Raadet og i Regieringssager meget brugelig Mand. Da Kongen derfor ogsaa tog ham med sig tilbage til Danmark, maa det vel snarest have været ham magtpaaliggende, at faae Marcellus valgt, for

derved i den kritiske Tid at bortfierne en Anden, der var ham ubehagelig, eller var ugunstig stemt for en dansk Konge. Nu stræbte Kongen vel, efter sin Hiemkomst, ivrigt at opnaae Pavens Confirmation af Marcellus's Valg; men Nicolaus V., der i Jun. 1451 havde afsendt en anden Legat, Florentineren Bartholomæus de Rimbertini, til Norden, afslog Kongens Begiering, og udnævnte 1452, en aldrende tydsk Dominicaner, Henrik Kalteisen, Generalinquisitor i Tydskland, og en ivrig Forfegter af den pavelige Myndighed ved det Baselske Concilium, til Erkebiskop i Trondhiem. Paven handlede herved ganske imod det norske Riges Kirkelove og mod Kongens Rettighed. Christian den Første undlod heller ikke at giøre Indsigelse imod den i Rom beskikkede Erkebiskop; men da denne indfandt sig med Pavens Bulle i Danmark, for herfra at begive sig til Trondhiem, var det saa langt fra, at Kongen lagde nogen Hinder i Veien for Kalteisens Opreise til Norge; at han endogsaa tilstedte ham, efterat have hørt det vedkommende danske Rigsraads Mening, at tiltræde det ham allene af Paven tildeelte Erkesæde; og dette meldte Kongen Trondhiems Capitel i et Brev, (af 28. Aug. 1452) hvori han selv bebreider Marcellus en svigagtig Adfærd i Kirkens og Statens Anliggender. En Kongens tidligere og senere Yttringer og Handlemaade saa modsigende Stemning viser, at Marcellus ogsaa ved Christians eget Hof har havt Fiender som for nogen Tid, skiøndt ikke længe, have berøvet ham Kongens Tillid og Yndest.

Men da den Landet paatvungne øverste Geistlige ved Pintsetid det følgende Aar (1453) begav sig fra Bergen til Trondhiem, mødte han baade hos Rigsraadet, Aristokratiet og Folket en saa afgiort og alvorlig Modstand, at han neppe undgik personlig Fornærmelse, og snart fandt det raadeligt, at nedlægge sin høie Værdighed. Kong Christian, der om Sommeren og i Efteraaret 1453 igien var i Norge, foretog for det

første selv intet afgiørende Skridt; men desto eftertrykkeligere vare de Forestillinger imod Kalteisen, som det norske Rigsraad, i Overeensstemmelse med Kongen, lod afgaae til Rom med Budskab ved en Kannik i Trondhiem i Selskab med Kongens egen Capellan (Mogens Krasse). Paven vilde imidlertid ikke modtage Kalteisens Resignation; Marcellus blev i Danmark ved at kalde sig „postuleret" (af Capitlet forlangt) Erkebisp i Trondhiem; Oluf Trondsøn, der, som indfødt norsk Geistlig, havde en stor Deel af Nationen paa sin Side, ansaaes endnu af denne som lovligt valgt, og vilde ligesaa lidt nedlægge sin Titel. Saaledes havde Norge paa eengang tre Erkebisper og dog ingen. Christian maatte atter 1454 begive sig op til dette Rige; men denne Gang uden Marcellus, som han imidlertid i meget vigtige Ærender, flere Kirkesager vedkommende, havde sendt til Rom [48]); og deriblandt var ogsaa, at søge Pavens Bekræftelse paa de tre nordiske Rigers Forening under een Konge; ligesom Tilladelsen til i nogle Aar, i Pavens Sted, at hæve den under Navn af Peterspenge bekiendte Skat i Norge. Marcellus haabede nu ogsaa at udvirke Opfyldelsen af Kongens Ønske, Confirmationen paa hans Valg i Trondhiem; men dette i det mindste slog ganske feil Denne Prælat havde Fiender i Rom, der arbeidede imod ham; Paven vilde desuden ikke tilbagekalde det engang giorte Skridt, og vedblev at vægre sig ved at modtage Kalteisens Resignation. Marcellus maatte, efter et Ophold i Rom, vende tilbage med uforrettet Sag; et nyt Uheld, der mødte ham paa Reisen, stod uden Tvivl i Forbindelse med hans Fienders Intriger, og er et Bidrag til at vise den barbariske Lovløshed, som i det 15de Aarhundrede herskede i Tydskland, og hvori de frie Stæder ikke gav Fyrster og Borgriddere noget efter. I Cøln, paa den Tid en af de rigeste og anseeligste Stæder i Tydskland og i Hanseforbundet, blev Marcellus i sit Herberge overfaldet

af endeel af Stadens Borgere, mishandlet, lagt i Lænker, udplyndret, hans Giemmer om Natten opbrudte, hvor man røvede, ikke allene hans Ornat, hans Penge og Kostbarheder; men endog Brevene, som han medførte til Christian I. fra Paven, Cardinaler og Fyrster i Italien. Hverken Marcellus selv, der siden, da han slap ud af Fængslet, søgte Tilflugt hos Hertugen af Jülich, eller Kong Christian, der i lang Tid førte Besværinger og Underhandlinger med Fyrster og Biskopper i Tydskland, og med Paven i Rom, i Anledning af denne Voldsgierning, hvori de Cøllnske Borgere ikke gave de tydske Kiøbmænd i Bergen meget efter, kunde udrette noget. Paven var ikke fri for Kongens Mistanke om, at en Anledning til de Cøllnske Borgeres Udaad, i det mindste til Marcellus's Anholdelse, var udgaaet fra Rom. Her blev ogsaa Kongens Klager ligesaa frugtesløse, som hans Forestillinger til Hertug Carl af Burgundien, til den Cøllnske Erkebisp og til Stadens Geistlige og Borgerskab; ja, disse besvarede endog Kongens Breve med Spot og Forhaanelse. Saaledes var det med Tilstand og Folkeret paa den Tid i det tydske Rige, hvor kun den paa Sikkerheden bag Stædernes og Ridderborgenes Mure og Taarne trodsende Voldsmagt og Selvraadighed, gialdt noget.

13. Christian den Førstes efterfølgende Handlemaade i denne langvarige, indviklede og ikke nok opklarede Strid, havde vel ikke det ønskede Udfald, og viste, hvor lidt nogen verdslig Magt den Tid, saa lidt som nu, var i Stand til at udrette noget, uden de kraftigste Midler, mod Kirkens Overhoved, eller hvor lidt noget Hof, paa Underhandlingers Vei, i Fasthed og Fiinhed kunde maale sig med den romerske Curie. Derimod viser denne Sag os, i sin videre Fremgang, Kongens personlige Charakteer i et bedre Lys og fra en mere fordeelagtig Side, end den tidligere Vaklen i hans Sindelag og Handlemaade. Da han

først var bleven fast overbeviist om, at Marcellus var brødefri og hans Fienders Beskyldninger falske, vedblev han til det Yderste med Standhaftighed at forsvare sin Krones Ret og Marcellus' Valg; og gav først efter, da mange Aar vare forløbne under diærve og alvorlige Forestillinger fra Kongen til den pavelige Stol, hvori der endog forekommer Yttringer, som ere saa langt fra blind og ydmyg Lydighed mod den catholske Kirkes Overhoved, at de snarere paa den Tid vidnede om en overraskende Dristighed og Selvstændighed [49]). Imidlertid vare alle de Midler, Kongen anvendte i en Tid af henved ni Aar forgieves. Marcellus havde mægtige og haardnakkede Fiender i Rom, der ved at giøre ham ilde berygtet og indvælte ubeviislige Beskyldninger paa ham, endskiøndt han frikiendtes af den geistlige Ret i Danmark, for hvilken Paven 1457 lod ham indstævne, altid vidste at hindre Kongen fra at sætte sin Sag igiennem i Cardinalcollegiet. Gientagne Missioner, som Kongen for en stor Deel blot for Marcellus's Skyld lod afgaae til Rom, vare frugtesløse. Christian den Første maatte endogsaa taale, at i Stedet for den nye Bisskop i Bergen, en dansk adelig Canonicus fra Roeskilde, Joachim Grubbe, som Capitlet paa lovlig Maade havde valgt, og hvis Valg Kongen havde bifaldt, sendte Paven af egen Magt en Italiener, Poul Justiniani, til Bergen som Bisskop. Her i det mindste kunde man vel have ventet sig, at Christian, især da han nu, som kronet Konge i Sverrige, var i en langt friere og mægtigere Stilling, havde viist mere Fasthed, og mindre Føielighed; men man saae ham atter hellere give efter for Pavens og den Justinianiske Families Forlangende, end for det norske Folks og det Bergenske Capitels Ønsker. Man saae ham, endnu et Par Aar derefter, atter at gientage sit Forlangende om Marcellus, og det ved et nyt Budskab til Paven, hvortil han benyttede den Bergenske Bisskop, i den Formodning, ved

hans Mellemhandling at finde større Føielighed i Rom; men Alt var lige forgieves, og det endog da Pius II., en personlig Ven af Marcellus, 1458 havde besteget den pavelige Stol. Christian den Første kunde aldrig opnaae at see Marcellus paa Trondhiems Erkesæde; og maatte nøies med at heller ikke dennes ene Medbeiler, Henrik Kalteisen, understøttet af Pavens hele Myndighed, kunde bringe Capitlet i Trondhiem til at modtage ham som Erkebiskop imod Kongens Villie.

Den hele lange Strid har ganske Udseende af en diplomatisk Underhandling, hvori man paa begge Sider holder fast ved sin første Paastand, og prøver, hvo der tidligst vil trættes i sin Udholdenhed. Paa begge Sider er der en Blanding af Ubøielighed og af gienfidig Opmærksomhed og Artighed i Fremgangsmaade og Udtryk, der kunde forundre os ved det danske Hof; hvis ikke de latinske Breve fra Kongen til Paverne og nogle verdslige Fyrster overhovedet vidnede om en anden, finere og mere sleben Tone, end hvad der paa den Tid udgik fra Kongernes danske Cancellie. Christian den Første satte i øvrigt ved andre Leiligheder Alvor og Fasthed imod ubeføiede pavelige Prætensioner. Han afslog reent at modtage to Biskopper, som Paven havde udnævnt paa Øsel og i Holum paa Island. Endelig havde han ogsaa i Striden om Trondhiem den Trøst, at Paven dog fandt det raadeligt at giøre Ende paa det kirkelige Anarchie i Norge, og derfor maatte finde sig i at give den først valgte, af Folket altid ønskede og forlangte Erkebiskop Olaf Trondsen sin Bekræftelse. (1458.)

14. Ved nøiere at betragte og overveie denne Række af Tildragelser, der give et vigtigt Bidrag til at fremstille Forholdet imellem Paverne og Nordens Konge i Midten af det 15de Aarhundrede — neppe 80 Aar førend det var ganske forbi med den pavelige Magt og Indflydelse i disse Riger — bliver det vel temmelig klart, at de kirkelige Forhold i Norge,

som i Danmark, ikke stode paa en fuldkommen sikker Fod; ligesom at Christian I., der havde flere Fremmede, endog Italienere ved sit Hof, i sine Underhandlinger med Paverne, ved flere Leiligheder har taget Hensyn til den svenske Krone og de tre nordiske Rigers Forening, for hvilken han, naar andre Midler ikke kunde hielpe, vilde søge en Støtte i Pavens Bekræftelse, ligesom Erik af Pommern havde søgt det i den tydske Keisers. I øvrigt, skiøndt Striden om det Trondhiemske Bispevalg vel fremkaldte mange ubehagelige Følger for Kongen, ved den langvarige Mangel paa et Overhoved for Geistligheden i dette Stift og for den norske Kirke, finder man dog ingen tydelige Spor til nogen alvorlig Misfornøielse med Kongens Fremgangsmaade, eller overhovedet med hans Regiering i Norge. Saameget mindre havde han at frygte af Carl Knudsen, hvis Magt endog i Sverrige begyndte i disse Aar at dale. Det er allerede omtalt, hvorledes Carl Knudsen ikke blot maatte forsvare sit Kongedømme imod Christian I., der vilde giøre den Calmarske Union gieldende, og paa den grundede sin Adkomst til den svenske Krone; men ogsaa imod et Adelsparti i Sverrige selv, der uden Tvivl har været mere talrigt, end man efter enkelte Hovedmænd og Familier, som nævnes, kunde slutte. Det laae i hans Stilling, som den, der fra Adelens Ligemand havde giort sig til dens Herre, at han enten maatte have Klogskab til at styre den, eller Kraft og Magt til at underkue den. Men i begge Dele fattedes han det fornødne Maal, eller den giennemførte Anvendelse. Det var ikke heller gode Tider i et Land, eller trygge for en Konge, naar der endog fandtes mægtige Familier, hvori Herren var af Kong Carls og Fruen af Kong Christians Parti, som Tilfældet var med Erengissel Nielssøn og hans Hustru Britta Tott. Det var i Anledning af Christians Indfald i Vestergøtland, at denne Frue beskyldtes for Landsforræderi; hendes Husbonde maatte gaae

i Forløfte, og forpligte sig til at føre hende til Stockholm, hvor hendes Sag skulde undersøges og paadømmes. Hun blev funden skyldig, og dømt til Baalet, men benaadet med Kloster-fængsel i Calmar for hendes Livstid. Men hvad hialp det Kong Carl, at han giorde een Adelsfrue uskadelig for sig? — Upsals Erkebiskop og Biskop Sigge af Strengnæs, som han lod stævne for den samme Ret, der dømte Britta Thott, negtede at møde; deres Brøde var større; deres Fiendskab langt farligere, end denne Frues; men Rigets Raad og begge Domcapitler lovede for Biskopperne, at de herefter altid skulde vise Troskab og Lydighed mod Kongen, og Carl maatte skaane dem; ligemeget om af Ædelmodighed og Forsonlighed, som hans Venner tillægge ham, eller af en ikke ugrundet Frygt for at reise en endnu farligere Skare af indvortes Fiender og af det geistlige Parti mod sig.

Saaledes var allerede hans Stilling. Han besad ikke Kraft nok til at benytte og styrke sit eget Parti; ikke Fasthed, maaskee heller ikke Haardhed nok, for at betrygge sin Throne, ved at bruge Magten mod sine Uvenner, naar den var givet i hans Hænder. Faren af disse Fienders Modstand var saa-meget større, da deres Hovedmand som Rigets øverste Prælat, og flere Biskopper, som holdte sig til Jens Bengtsøn, havde baade geistlig og verdslig Magt at opbyde mod Kongen. Men det lod som Carl Knudsen, i Stedet for at nærme sig det svenske Hierarchie, med Alvor vilde trodse og tvinge det. Han befalede en Undersøgelse af alt geistligt Gods i Riget, for at bringe for Dagen, hvilke Eiendomme, af Kronens eller Indbyggernes, der ved ulovlige Gaver eller utilbørlige Testamenter vare komne i Capitlernes og Kirkernes Besiddelse. Et Skridt som dette, maatte sætte hele Geistligheden i Bevægelse. Den protesterede og indkom med Forestillinger hos Kongen, som han besvarede med Trudsler og Haardhed. Carl Knudsen

kunde aldrig udføre den Inddragning af geistligt Gods, han saaledes bebudede; og det utidige Skridt tiente kun til endnu mere at oprøre de indvortes Fiender, som Klogskab mest fordrede at skaane. Med Aristokratiet gik det ham fra den Side heller ikke meget bedre. Paa hans Side stode vel flere mægtige Slægter, tildeels saadanne, som Svogerskab forbandt med Kongen. Blandt disse var længere hen i Tiden ogsaa den mægtige Iver Axelsen Thott i Skaane, som fra Kong Christians Parti gik over til Carl Knudsens. Men overhovedet var Standen ham ikke meget gunstig, hvortil ogsaa bidrog, at han gik stærkt løs paa, deels at kiøbe adeligt Gods for sig selv, deels at indløse saadant Gods under Kronen; et Middel, som i sin Tid havde været blandt Dronning Margrethes politiske Bestræbelser for at sætte Grændser for Adelens voxende Rigdom og Magt. De svenske Adelsslægter, hvoriblandt fandtes enkelte (og deriblandt Kongens egen) med hvilke den danske Adel i Besiddelser og Rigdomme knap kunde maale sig, saae altid ugierne Krongodsernes Forøgelse. Det var en Vei, baade til at giøre Kongen og Bondestanden mere uafhængig. Carl Knudsen var desuden Elsker, baade af at samle Skatte, og at lægge dem til Skue i Pragt og Kostbarheder. Da han giorde sin trofaste og tappre Slægtnings, Marsken Thord Bondes Bryllup, bevertedes Giæsterne paa 1400 Sølvfade og andre Kar. Tallet kunde synes overdrevet, men var det maaskee ikke. Et Par hundrede Aar senere (1640) kunde en dansk Adelsmand (Lauritz Ulfeldt) ved sit Bryllup opstille et Antal af 55 vægtige skienkede Sølvkander og Pocaler, foruden andet Sølvtøi (af 5—6000 Lods Vægt) og flere kostbare Brudegaver. — Carl Knudsen havde sine Fiender i Sverrige, saa godt som Christoffer af Baiern. Hos begge Konger glemte man ikke at søge en Grund til Anklage i deres fyldte Skatkammer; især da Kong Carl var Elsker nok af Prunk og Glands, til at vise Ødselhed og Rigdom ved Fester og

andre Leiligheder, endog medens Almuen ogsaa under ham i tre Aar (1455—57) ved Misvært led uhørt Hungersnød. En anden Sag var det hundrede Aar senere med Gustav Vasa. At han dyngede Gods og Guld sammen i større Maal, vidste han bedre at lære baade Adel og Almue at finde sig i. Meget havde ogsaa paa den Tid de store svenske Slægters Partiforhold forandret sig. Christian den Anden fandt sin Overmand og sin Hovedfiende i en Adelsmand af den Slægt, som var en trofast Støtte for hans Farfader og for Erik af Pommern: Vasa-Ætten. Denne Familie havde, tilligemed Slægterne Trolle, Banner og flere, fra Margrethes Tid af holdt fast ved det danske, eller Unionspartiet i Sverrige. Til de ivrigste Tilhængere af dette hørte ogsaa, som vi oftere have seet, Oxenstiernernes gamle, navnkundige, som det synes smaalandske Slægt, hvis sikkre Ætled, (med Navnene Bengt, Niels, Jens og Erik) naae op til første Halvdeel af det 13de Aarhundrede [50]).

Nu var den af Carl Knudsen altid med Grund mistænkte (Erkebiskop) Niels Bengtsøn den mægtigste og anseligste af hele Familien. I nogen Tid efter den Straf, som overgik ham i Anledning af det danske Indfald 1452, sad han stille. Imidlertid havde Christian den Første uafladelig sit politiske Maal for Øie; han vedblev, uagtet den sluttede Stilstand, at betragte Carl Knudsen som en personlig Modstander, hvis Ret til Sverriges Throne han ikke vilde erkiende. Han søgte i Underhandlinger med Paven at sætte den romerske Curie i Bevægelse til sin Fordeel; og forsømte intet Middel til at styrke sig ved Forbindelser og Forbund med andre Magter (saaledes længere hen med Skotland, England og Frankrige). Saa besynderligt omskiftende, med sig selv uovereensstemmende viste ogsaa det danske Rigsraad sig, at det nu syntes ganske at opgive den selvstændige Stilling, det tilforn havde

indtaget ved Siden af og i Forening med det svenske, og derimod at være føieligt og villigt til mangen Opoffring, naar det gialdt at fremme Christians Politik og Krigsplaner. Saaledes opnaaede Kongen 1455, at Raadet atter bevilgede en Landehielp og et almindeligt Udbud af hver tredivte Mand over hele Riget, baade af Stæderne og Landalmuen; en Udskrivning, der i øvrigt kunde affiøbes med Penge, og synes endog at have vedvaret i flere Aar [51]). Denne Krigshielp satte Kongen i Stand til i August 1455 at indtage Øland, hvor Carl Knudsens Svigersøn, Erik Gyldenstierne, den 11te October maatte overgive Borgholm. Selv var Kongen ogsaa med paa dette Tog; men det blev ved Ølands Erobring; forgieves beleirede han Calmar, og maatte i November lade sin Hær skilles ad. Men Christian kunde undvære at indtage Byen paa denne Maade. Ølands Tab blev Forbud for det større, som snart forestod Carl Knudsen.

15. I Julen giorde Kong Carl et prægtigt Bryllup for sin ved Snigmord bortryddede Frændes, den mandige Thord Bondes Søster, som ægtede Niels Sture. Denne Rigets Marsk havde været ham en trofast, tapper, uundværlig Mand i Riget og ved Krigshæren. Med ham, sagde man ogsaa, forlod al Lykke Carl Knudsen. Til denne Høitid var hans gamle Uven, Erkebiskoppen indbuden, tilligemed flere store Herrer af det danske Parti; under tre Dages Bryllupsglæder syntes Fiendskabet at være glemt, og der herskede udvortes Tillid og Fortrolighed imedens man paa begge Sider dulgte sit rette Sindelag. Det fortælles af Nogle, at Erkebiskoppen modsatte sig et Par af sine Frænders Anslag mod Kongens Liv, som de under Gildet vilde udføre, og at Carl Knudsen, uagtet han vel, efterat Festen var forbi, bebreidede Biskoppen hans tidligere fiendske Handlinger, dog skiltes fra ham i Fred og Venskab. Andre berette derimod, at Erkebiskoppen vilde benytte den

gode Stemning efter Gildet til at fremkomme med Anmodning til Kongen om at erstatte ham Tab og Skade, som han havde lidt ved Krigen og efter Kongens Befaling; men at Carl Knudsen afviste ham med vrede Ord, og henskød Sagen til Raadets Afgiørelse; hvorpaa, da Kiendelsen blev til Erkebispens Fordeel, Kongen atter skiltes i Uvenskab fra sin Medstander. Nok, at man seer, Følgen af denne Sammenkomst blev ingen anden end den, at Erkebispens gamle Had til Kongen blussede op med ny Styrke, og han greb den første Leilighed til at vove et afgiørende Skridt. Hans Beslutning var fattet; og heldige Forhold, som tildeels ikke ligge for Dagen, maa have modnet hans Forsæt: nu eller aldrig at styrte sin Uven fra Thronen.

Carl Knudsen rustede mod Vinteren til et Tog for at tage Øland tilbage; og kiendte saa lidt til Jens Bengtsøns Sindelag, at han overdrog ham at udsende Hærbud til Adel og Almue i Upland og Dalarne. Dette giorde Erkebispen; men ikke for at tiene Kongen. Til den samlede Mængde talte han kun om Carl Knudsens slette og voldsomme Styrelse, om hans Indgreb i Kirkens Ret og andre ulovlige Handlinger; og hvor megen eller hvor liden Grund han kan have havt — dette saae man, at det stod kun svagt med Kong Carls Folkeyndest. Erkebispens Ord fandt strax villig Indgang; og nu gik han lige ind i sin Domkirke, nedlagde paa Altret sin Bispedragt, tog Harnisk og Sværd, og svor for St. Eriks Helgenskriin, at han ikke vilde aflægge dem, før Lov og Ret igien gialdt i Landet. Allerede den 25de Januar lod han paa Kirkedøren offentligt opslaae et Feidebrev mod Kongen, satte sig i Spidsen for sin Krigsmagt, og drog mod Westerås, hvor Dalkarlene sluttede sig til Bispshæren. Carl Knudsen var imidlertid i Østergotland for at samle Krigsfolk til Ølandstoget; og da han her overraskedes ved den uventede Tidende om

Erkebispens Opstand, rykkede han ham i Møde med 1700 Ryttere. I Egnen ved Strengnæs, som Kongen naaede uden at hans udsendte Fortrop mærkede til nogen Fiende, havde han taget Natteleir med sin Rytterhob; men Jens Bengtsøn var rykket ud om Natten; i Dagningen (d. 10de Febr.) overfaldt han med sin Bondeflok i Leiren den kongelige vel øvede Rytterhær, som overrasket, og i Forvirring, giorde en usſel Modstand, blev adsplittet, slagen paa Flugt og tildeels fangen. Med Nød, og saaret af et Pileskud, undslap Kong Carl paa en Bondehest, og naaede om Aftenen til Stockholms Port, som man knap vilde aabne for ham. Her havde han det stærke Slot at lide paa, meer end paa Borgernes Troskab, som han ved gientagne Eder lod dem bekræfte, imod at han beseglede de Privilegier, som de fordrede. Men otte Dage derefter slog Erkebispen sin Leir paa Malmerne, og omringede Staden. Ved gientagne ydmyge Tilbud og Forsikkringer, søgte Carl Knudsen at komme til Samtale og Underhandling med sin Uven; men forgieves. Han kunde ikke opnaae andet Svar, end at han maatte vente, til Magnus Gren og andre Sendebud ankom fra Kong Christian. Et Udfald af Slottet viste ham, hvor lidt han kunde stole paa Stockholms Borgerskab, der flygtede ind i Staden saasnart det blev til Alvor. Da først mærkede Carl Knudsen, hvorledes hans Stilling i Sverrige var; og nu vidste han selv intet andet Raad, end Flugten, saa længe Søen endnu var ham aaben. Han indskibede saa meget han kunde af sine Skatte, skiulte det øvrige i et Kloster, gav Borgerne skriftlige Formaninger om at blive stadige i deres Troskab imod en saa mandig og standhaftig Konge; og, i Stedet for at søge sin Tilflugt i Calmar, eller i Finland, hvor han havde Slottene i sin Magt og Folket paa sin Side, fandt han det raadeligere, (d. 24de Febr.) at gaae under Seil til Polen. Carl Knudsen havde bedre Lykke til Søes, end Erik af Pommern. Paa

tredie Dag naaede han allerede Dantzig, hvor denne Fristads Raad og Borgere ligesom siden den polske Konge, modtoge ham med stor Æresbeviisning, og mange Beklagelser over hans Modgang. Han var allerede under Kong Christoffer Sverriges rigeste Adelsherre, havde vel forsynet sig hjemme, og levede syv Aar meget anseet i den Handelsstad, hvor han fortærede sine svenske Midler, laante baade den polske Konge og den preussiske Orden af sit Guld, og lod sig give Pant i Slotte og Borge.

Neppe var Carl Knudsen borte, før Stockholms Borgere aabnede Stadens Porte for Erkebiskoppen; Slottet, et af de stærkeste i Norden, som under Kong Albrecht i 7 Aar ikke kunde indtages, overgav Kong Carls Befalingsmænd (Oluf Drake og Arndt Bengtsøn Ulf) nogle Uger derefter, og lønnedes samme Dag med gode Forleyninger. Saaledes var nu Jens Bengtsøn saa godt som ene raadende Herre i Sverrige. Hurtig i Beslutning, ligesom virksom og rask i Handlinger, tøvede han heller ikke med de øvrige Skridt, for at bringe Provindserne til Affald, sendte Erik Axelsen Thott til Finland, for at bemægtige sig dette Lands Slotte, hvilket ikke gik af uden nogen Modstand; selv reiste Erkebiskoppen omkring i de nærmeste svenske Landskaber, hvor han ikke mødte den mindste alvorlige Hindring. Allerede tidligt havde han havt sine Bud i Danmark, og herfra ilede Magnus Gren, Ture Tursøn, Biskop Bengt af Skara, og de øvrige landflygtige svenske Herrer af det Oxenstiernske Parti, tilbage til Stockholm, hvor Erkebiskoppen derpaa lod det svenske Rigsraad sammenkalde og foreslog det at vælge Christian den Første til Konge; under Betingelser, der ikke skulde levne ham meget meer end Kongetitelen, og betrygge Aristokratiet den mest uhindrede Nydelse af dets Magt. Han skulde, tværtimod hvad man tilforn havde fordret af Unionskongerne, love, aldrig at ville opholde sig i Sverrige, men nøies med at modtage,

hvad man sendte ham som Overskud af Kronens Indtægt, og med at have to af Rigets Slotte til sin Raadighed; alle øvrige skulde han alene kunne besætte med svenske Slotsherrer [52]). Rimeligviis er dette kun skeet paa Skrømt, for at skuffe Enkelte i Raadet, der vare den danske Konge imod; og Erkebiskoppen har forud vidst, at saadanne Vilkaar ikke vilde finde Indgang. I Stedet for at gaae ind derpaa, udstedte Kong Christian allerede fra Kiøbenhavn sit aabne Brev til Sverriges Indbyggere, hvori han lover, naar de ville tage ham til Konge, at holde dem ved alle deres gamle Rettigheder, Friheder, Vedtægter og Landslove; at stadfæste alle foregaaende Forbindelser og Foreninger, som imellem Rigerne vare indgaaede; at tilbagegive Elfsborg og Øland med Borgholm Slot til Sverrige, og forbeholde dette Rige hvad Ret det kunde have til Gotland.

Ufortøvet havde Erkebiskoppen, ved sine Venner i Danmark, underrettet Kong Christian om Sagernes Stilling. Kongen lod hurtigt en stærk og vel rustet Flaade løbe ud, gik selv ombord, og viste sig allerede ved Pintsetid i Stockholms Skiær, imedens Raadet endnu var samlet for at tage Beslutning om et nyt Kongevalg. Hvorledes dette vilde falde ud, var nu let at forudsee; hvilke Fordringer man giorde, og hvad Christian den Første vilde tilstaae, lærer det Brev, han udstedte (d. 22de Jun.) efter Valget og den offentlige Hylding, som foregik den 17de Junius. Heri gientager han Forsikkringen, at ville holde alle tidligere Foreninger imellem Rigerne, undtagen den Halmstadske af 1450, som i Kraft af dette Brev skulde tilintetgiøres; og tilføier derimod, til de allerede givne, den Forpligtelse, aldrig at ville pantsætte eller bortgive noget af Kronens Gods, men heller aldrig at tilkiøbe eller tilpante sig eller Kronen noget Adelsgods; saa lidt som at betynge nogen Stand i Riget med nye Paalæg. — Dette var saaledes Christians svenske

Haandfæstning; herpaa fulgte den 29de hans Kroning i Upsala Domkirke; og hvad der var ligesaa vigtigt og væsentligt: Bekræftelse og Udvidelse af de Geistliges Privilegier, og store Forlehninger til alle mægtige Adelsherrer af Kongens Parti. Endelig udstedte Kongen, i Forening med det svenske Raad den 16de Julius, en særskilt Bekræftelse paa den gamle Forbindelse ("alle the godhe gamle bebindelse") imellem Rigerne, "ligesom den Uvillie og Krig i Kong Carls Tid aldrig havde været."

16. Christian den Første bar nu Sverriges, tillige med de to andre nordiske Kroner, uden at dog Rigernes Forening havde faaet nogen fastere Grundvold, eller nogen mere bestemt Udvikling, end de tidligere Unionspagter fra 1397 til 1450. Det var ikke engang nævnt eller fastsat, hvilken af disse der nærmest og egentlig skulde ansees som Foreningens Grundlov; det eneste Vilkaar, som i den Henseende bestemt udtaltes, var Ophævelsen af den allene ved begge Rigers Raad indgaaede Halmstadske Forening. — Naar vi læse svenske Historier, lige til de nyeste: da stemme omtrent alle overeens i at betragte disse Begivenheder som en Krænkelse af det svenske Folks og den engang valgte Konges Ret, og som Følge af et forræderskt og oprørskt Parti, ledet af Upsals Erkebiskop. Det er imidlertid let at see, at hverken det ene, eller det andet af de to Partier, som atter med Styrke reiste sig i Sverrige efter Christoffer af Baierns Død, havde nogen egentlig Livskraft eller varende Rod u d e n f o r de to Stænder, Clerceiet og Adelen. Den sidste var det især, som styrtede Erik af Pommern; men de, som hævede Carl Knudsen, vare dog kun en saadan Deel af Adelen, hvis Overvægt ikke let kunde blive afgiort imod et stærkt og talrigt Modparti, dersom Hovedmanden selv ikke besad den krigerske og politiske Dygtighed, Ingen har dristet sig til at tillægge Carl Knudsen i en saadan Grad, at han deri stod

meget høit over Erik af Pommern, som han havde giort det meste til at fordrive, og med hvem han omtrent maatte dele Skiebne. Det lyder mistænkeligt, naar den Adelsmand, som ledede Opstanden mod Erik, og selv satte sig paa den fordrevne Konges Stol, med stærke Ord taler om den oprørske Erkebiskops Svig og Forræderi; og Carl Knudsens hele Forsvarsskrift, som han lod udgaae fra Dantzig, og hvori han tilbyder sig at staae til Rette for udkaarede Voldgiftsmænd fra beggr Sider, er et fuldkomment Sidestykke til Erik af Pommerns diærve og bedre affattede Forsvar, som han lod udgaae fra Visby til Stænderne i Danmark og Sverrige. Der handledes ikke anderledes imod Carl Knudsen, end som han selv og hans Parti havde viist Veien; og Christian den Første kunde af sine Forgængeres Skiebne have lært, at der vilde mere, end Pergament og Segl til at befæste den „kiærlige Bebindelse" imellem de to Riger, der især bestod i enkelte mægtige svenske og danske Adelsslægters private Forbindelser, og hvilede paa denne Stands Fordeel overhovedet; saalænge Unionskongen i Danmark vilde lade Raadet og Ridderskabet i Sverrige beholde al den Frihed til at forsvare og udvide deres Rettigheder, som de efterhaanden havde vundet Adkomst til. Ved de første Skridt af Carl Knudsen til at ville beklippe Adelens og Kirkens fra Kronen indvundne Eiendom, begyndte ogsaa hans ikke meget faste Stilling at skride til Fald. — Mere kunde den unge Kong Christian byde sine Adelsherrer i Danmark; han lod (1454) alle Kronens Lehn, der havde været saa længe pantsatte, at Panthaverne meer end rigeligt havde faaet deres Laan giengieldt, fordre tilbage; og en geistlig Ret dømte dem virkelig forfaldne til Kronen. (Hvitfeldt. II. 858). Af al Danmarks Adel var der ingen, uden de stolte og mægtige Axelsønner i Skaane, som reiste sig til alvorlig og fiendtlig Modstand.

Christian den Første optog en Politik, der allerede havde

fæstet Rod hos Danmarks Fyrster. Hvor lidt kunde man vente sig, at en ung, modig, i det mindste personlig kiæk og tapper Fyrste, vilde eller kunde opgive den Adkomst til Sverrige, som Unionspartiet i begge Riger ikke har biet længe med at forestille Kongen som en Arv, han havde modtaget med den danske Krone? — Selv den forstandige holstenske Greve, Hertug Adolf i Slesvig, der ikke engang vilde være Danmarks Konge, giorde dog Alt hvad han formaaede for at hielpe sin Søstersøn til det tredie Kongerige. — Nu, da Uveiret mod Carl Knudsen brød løs, var ogsaa Forholdet mere gunstigt for Kong Christian, end det nogentid før havde været. Dronningen havde atter skienket ham en Søn og Riget en Arving, efter den førstefødtes tidlige Død. For første Gang var et Unionsdynasti grundet, og Christian forsømte ikke den beleilige Tid til at sikkre den Udsigt for en tilkommende nordisk Kongestamme, der var oprunden for og ved ham. Kongen synes at være bleven i Sverrige, Vinteren over; han holdt i Januar efter gammel svensk Skik det sædvanlige Rigstog (Eriksgata) giennem Landet, og Stemningen var ham saa gunstig, at han i Skara, hvor det norske Rigsraad mødte ham, kunde bevirke, at man efter de Norskes Exempel valgte og hyldede den neppe tre Aar gamle Prinds Hans til Thronfølger, og siden bekraftede denne Handling ved Breve, som alle fire Stænder udstedte. Aldrig sad nogen foregaaende Unionskonge mere betrygget paa den svenske Throne, end Christian den Første 1458. Med Carl Knudsen syntes det at være ude for bestandig. Han blev stævnet, med Leide for sig selv og sit Følgeskab, at møde ved Pintsetid, for det svenske Rigsraad i Stockholm, for at forsvare sig mod alle de Klagemaal, der reistes over ham, og at modtage sin Dom. Hans Komme vilde have været ubeleilig baade for Christian den Første og mange Andre; men neppe har Nogen ventet ham; han udeblev, og dømtes til at have

alt sit Gods i Sverrige, baade Arvegods og Kiøbegods, forbrudt.

Imidlertid var Carl Knudsen langt fra at ville opgive sin Paastand paa den svenske Krone; og den Krig, han selv ikke kunde føre, søgte han at opvække mod Kong Christian, ved at ville bringe andre Fyrster, Kongen af Polen, Hertug Philip af Burgundien og den engelske Konge Henrik VI. paa sin Side; heller ikke fattedes han Penge til endog at laane det rige Dantzig, der, ligesom Kongen af Polen, var i Krigstilstand med Danmark, en betydelig Pengesum. — Disse Feider reiste sig fra tidligere politiske Forhold og Forbindelser imellem Danmark og den tydske Orden i Preussen, med hvilken allerede Christoffer af Baiern 1447 havde sluttet et Forbund, der fornemmelig gik ud paa, med fælles Kræfter at modstaae den russiske Storfyrste i Novogrod; men i øvrigt blev uden Følger. Som Konge i Sverrige havde Christian den Første Grund til at sørge for Finlands Forsvar imod Russernes og vilde asiatiske Folkefærds Angreb, hvorfor dette Land fra ældre Tider af stundom var udsat. Den tydske Orden i Preussen og Lifland som ligeledes i Russerne og Litthauerne havde Naboer, med hvilke Ordensmesterne længe og jævnlig havde kriget, havde nu tillige i den polske Konge faaet en farlig Medbeiler til Besiddelsen af Preussen, eller en betydelig Deel af dette Land. Allerede i længere Tid havde den preussiske Ordens Herredømme over Landet været vaklende, truet baade af Splid og Tvedragt i Ordenen selv, og af indvortes Giæring, grundet Misfornøielse og Partier i Landet, der omsider førte til hemmelige og aabenbare Forbund imellem flere af de vigtigste Stæder, Dantzig, Culm, Thorn o. a. der gik ud paa at giøre sig uafhængige af Ordensmesteren, og hvortil et efterhaanden voxende Parti af Landets Adel sluttede sig. Den 1450 valgte Ordensmester, Ludvig v. Erlichhausen, havde hverken Aand, Kraft

eller Duelighed til at modstaae og bekæmpe de ydre og indre fiendtlige Magter; og det allerede længe udartede og synkende Ordenssamfund gik under hans Styrelse (indtil 1467) sin Opløsning imøde. En aabenbar Opstand imod Ordenen medførte Stædernes Frafald, og indvortes Krig i Landet (1454). Disse Omstændigheder benyttede den polske Konge Kasimir IV.; et mægtigt Parti, der nu hellere vilde underkaste sig Polen, end staae under den preussiske Orden, indkaldte ham i Landet; de betydeligste Stæder og en stor Deel af Adelen hyldede ham (1454 i Mai). Det kom til alvorlig Krig, hvis Optrin snart lagde Ordenens Svaghed for Dagen, og nødte allerede tre Aar efter (1457) Mesteren til at opgive sit og Ordenens Hovedsæde, den saalænge berømte, prægtige og faste Marienborg. I sin Nød havde Ordensmesteren, for det meste forgieves, søgt Hielp udenlands, i Bøhmen, Brandenborg, endelig ogsaa i Danmark. Her fandt han, efter endeel Underhandlinger, Kong Christian villig til, imod en betydelig Pengesum, at forsikkre Ordensridderne sin Bistand imod Polen og de frafaldne Stæder. Et Forbund blev sluttet i Kiøbenhavn (1455) med den liflandske Hærmesters Sendebud; hvorefter Kongen lovede at understøtte Ordenen med en anseelig Krigshielp, imod en paa fem Aar betinget Sum Christian ventede sig herved i det mindste at komme i Besiddelse af Staden Reval, og derved igien at faae fast Fod i det af Valdemar Atterdag til den tydske Orden aftraadte Ehstland. Men det hele faldt paa begge Sider ud til lidet meer end Løfter. Ordensmesteren, hvis Sager toge en meer og mere uheldig Vending, kunde ikke opfylde de indgaaede Forpligtelser [53]; og Christian I. indskrænkede sin Hielp til at opfordre Hertug Philip af Burgundien til Fiendtligheder mod de oprørske preussiske Stæder, og til at forkynde Kongen af Polen og Staden Dantzig Krig. At Christian allerede 1455 antog Titel af Hertug til Ehstland var meget for

tidligt. Reval fik han aldrig i sin Magt; Dantzigerne modtog 1457 Carl Knudsen med aabne Arme, og agtede ikke paa Christian den Førstes truende Fordring, at Staden skulde negte ham Tilflugt. Titelen aflagde Kongen snart igien, og Krigen indskrænkede sig til Fribyttertog i Østersøen, hvori en af Kong Christians stridbare Brødre, Grev Mauritz af Oldenborg, tog ivrig Deel, og hvori man giensidigen røvede og giorde hinanden hvad Skade man kunde; indtil man paa begge Sider blev kied af Striden, og efter de sædvanlige Dagtingninger, og meer end een sluttet og brudt Vaabenstilstand, omsider endte den ved en Fredsslutning 1466.

17. En langt større Begivenhed, hvis Virkninger naae giennem fire hundrede Aars Historie, hvis skiebnerige Følger i dette Øieblik bevæge det danske Riges hele Statsbygning, oprandt næsten umiddelbart efterat Christian den Første, som det syntes, under de heldigste Varsler og uden Sværdslag havde seiret over sin Medbeiler til den svenske Krone, fornyet Margrethes Værk, og stiftet et skandinavisk Dynastie. Det næstfølgende Aar var endnu ikke til Ende, da Geert den Stores mandlige Stamme, og det schauenburgske Grevehuus i Holsteen, udslukkes med Hertug Adolf. En Tid lang svagelig, havde han endnu sidste Gang i Sommeren 1459, virket for sin Søstersøn, der havde Adolf at takke for, at han kunde stige fra tydsk Greve til Konge over det hele Norden; og hvem han ogsaa, efterat have opgivet Haab om Afkom, attraaede at kunne efterlade sine Arvelande. Hertug Adolf optraadte endnu den Gang, tilligemed Stæderne Lybek, Stralsund og Wismar, som Fredsmægler imellem Christian og Dantzigerne. Den 4de Decbr. 1459 døde han paa Gottorp Slot i sit 68de Aar. Han havde for ti Aar siden, maaskee mindre af egen Drift, end efter Adelens Fordring, bifaldt Christians Forsikkring til Stænderne, hvorved Adskillelsen imellem Kongeriget og de Lande, Hertugen

styrede, for bestandig skulde befæstes. Der kan neppe være Tvivl om, at han har ønsket at kunne efterlade sin Søstersøn disse Lande; men hverken ved Ord eller Brev har han før sin Død yttret noget om en Efterfølger.

I Holsteen regierede Adolph som tydsk Greve; Hertugdømmet Slesvig havde han 1440 af Kong Christoffer modtaget som arveligt Lehn, ved en senere Bekræftelse i 1443; og Christian den Første havde endnu 1455, efter sin Morbroders Begiering, atter bekræftet denne Forlehning. Det slesvigske Lehn maatte i Kraft heraf, skiøndt imod dansk Lehnssædvane, ved Hertugens Død uden nogen Tvivl gaae over til hans mandlige Afkom; om ogsaa til den qvindelige, i Fald han havde efterladt Døttre, var mere uvist. Efter sædvanlig tydsk Lehnsret, som man dog i Danmark hverken fulgte eller erkiendte, vilde Døttrene og al qvindelig Slægt være udelukket; men ogsaa efter denne Rets Grundsætninger maatte Slesvig betragtes som et til Lehnsherren, til det danske Rige, hiemfaldet Lehn. Den danske Lehnsskik, som hverken i sin oprindelige Natur, eller i sin Udøvelse havde kiendt til arvelige Lehn, kunde ikke afgiøre Sagen. (En eneste Undtagelse under Erik Menved, som 1307 gav sin Broder Christoffer Sydhalland og Samsø som arveligt Lehn paa Mandssiden, kan ikke komme i Betragtning). Saaledes gaves der vel ingen klar og aldeles utvivlsom Adkomst for Hertug Adolfs nærmeste Arvinger, hans Søstersønner, til at arve det slesvigske Lehn. Men det nu indtrufne Tilfælde var ligesaa lidt berørt i Lehnsbrevene fra 1326 og 1440, som der udtrykkelig var nævnet noget om Forlehningens Indskrænkning til Mandslinien. Efter dansk Vedtægt maatte Qvindelehn uden Tvivl kunne taales, da man i dette Rige ikke kiendte nogen salisk Lov. Allerede Svend Estrithsen arvede Kronen som Knud den Stores Søstersøn, og nylig havde Margrethe regieret over hele Norden som Valdemar Atterdags

Datter. Man forestillede sig ogsaa i Hertug Adolfs Tid denne Arvefølge, med Hensyn paa Slesvig, som naturlig og rimelig; og da den ældste af Adolfs Søstersønner, Grev Christian, fik al Udsigt til at bestige den danske Throne, havde det Parti, der stred imod en Forening med Danmark, fordret og erholdt hans Forsikkring: at han i dette Tilfælde aldrig vilde giøre noget Skridt, hvorved Hertugdømmet Slesvig saaledes skulde forenes med Kongeriget eller tilknyttes dette, at begge regieredes af een Herre.

Man vilde ikke have dette anseet for en ny, ubegrundet Paastand. Det var saaledes ved denne Leilighed, at Adelen i Slesvig og Holsten havde beraabt sig paa, forelagt og fortolket for Christian af Oldenborg det latinske Brev, som Hertug Valdemar af Sønderjylland — eller egentlig Grev Geert den Store i hans Navn — skulde have udstedt 1326, og som indeholdt hiin Betingelse, hvilken Christian 1448 maatte fornye og indgaae. Det er denne utallige Gange paaberaabte saakaldte Constitutio Waldemariana, hvis Gyldighed i sig selv, saaledes som den skal være udstedt af en umyndig Modkonge, under sin Formynders Tvang, ei kunde være andet, end i høi Grad mislig og tvivlsom; og som tillige har den besynderlige Skiebne, at et saa vigtigt Brev, som denne Constitution, ei allene siden 1448 ikke vides at have været til, hverken i Original eller i Afskrift; men at et saadant Vilkaar som det, man da forelagde Grev Christian af Oldenborg, hverken findes i Lehnsbrevet over Hertugdømmet Slesvig, som Geert lod sig give af sin Myndling Hertug Valdemar, da denne af et Parti i Danmark var hyldet som Konge; eller med et eneste Ord omtales i det Document, hvorved det danske Rigsraad bekræfter Forlehningen til Grev Geert [54]). En anden Mislighed ved Sagen var den rette Forklaring af det af Sammenhænget udrevne Sted af den latinske Constitution; hvilket man allerede 1449 fandt nødvendigt at fortolke for Christian, og hvorom man endnu til vore Dage undertiden er

uvis *). Det kan, eftersom man vil forstaae Udtrykket dominus, forklares enten om Arvefølgen i Hertugdømmet, om Lehnshøiheden, eller overhovedet om Herredømmet og Regieringen over Hertugdømmet. I alle tre Tilfælde fastsætter det, at Slesvig ikke skulde blive en blot Provinds af Danmark; men Vilkaaret indeholder endnu mere. Det betinger, at den samme Herre, der var Danmarks Konge, ikke kunde være Slesvigs Hertug; men dette 1448 af Christian høitideligt bekræftede Løfte, ophævede Slesvigs Ridderskab selv 1460 ved at antage ham til Hertug. Ved denne Statshandling kom i øvrigt hverken den Valdemarske Constitutions Gyldighed eller Ugyldighed, som forbindende for det danske Rige, ja ikke engang Documentets Tilværelse, til Omtale. Christian den Første indgik kun for sin Person, et Vilkaar, man forelagde ham som indeholdt i Documentet. Hans aflagte Løfte maatte for saavidt være gyldigt for ham, som Brevet selv overhovedet havde nogen Gyldighed. Havde han ved Adolfs Død nogen Arveret til hans Lande, kunde han dog ikke tage denne Arv i Besiddelse, uden at bryde sin for ti Aar siden givne Forpligtelse. En anden Sag var, at han som Danmarks Konge kunde ophæve et af det danske Rigsraad ubekræftet Løfte, og i Forening med Raadet inddrage det hiemfaldne Slesvigske Lehn. Men et saadant Skridt kom ikke til Udførelse. Den mægtige Unionskonges politiske Hensigter gik endnu videre, end til atter at forene Sønderjylland med den øvrige jydske Halvø; og herved bestemte han for en stor Deel Retningen i den danske Stats Politik for en meget lang Fremtid, hvis Skiebne han ligesaa lidt forudsaae, som han anede: at allerede ved hans egne Sønner skulde Valdemar den Andens fordærvelige Statsdeling atter gientage sig og adsplitte de Statsdele, hvis samlede Erhvervelse han saa let opnaaede og dyrt kiøbte.

---

*) Ordene ere disse: „Item Ducatus Sunder-Jucie regno & corone Dacie non unietur nec annectetur, ita quod unus sit Dominus utriusque.“ (Om Documentet af 1660, og dets Beskaffenhed, s. i øvrigt Anm. 51.)

18. Adolf den Femte havde, foruden Hertugdømmet, efterladt sit Arveland, Grevskabet Holsten, som et tydsk Rigslehn; og Christian den Førstes Lyst til at udvide sit Herredømme, i Forening med længe bestaaende politiske Forhold, der allerede maatte give Adskillelsen af begge Lande mangen Vanskelighed og Mislighed til Følge, drev ham til at tragte efter en Besiddelse, hvortil hans Adkomster, som den afdøde Greves Søstersøn og nærmeste Arving dog altid vare svagere og mere uvisse. I Tydskland gialdt overhovedet ingen qvindelig Lehnsfølge; skiøndt dette kun var en Vedtægtsret, som mangengang enkelte Fyrster og Fyrstehuse, naar den stred imod deres Fordeel, ikke havde villet erkiende [55]. Christians udtrykkelige Frasigelse i A. 1448 og hans ved den Leilighed indgaaede Forpligtelse, ikke at ville bringe Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne under een Herre, gialdt ikke mindre Holsten, end Sønderjylland; og endnu gaves der en tydsk Greve af Schauenburg, beslægtet med det holstenske Huus, fra Grev Gerhard den 1ste, som døde 1281. I Følge den da foregaaende Deling imellem den grevelig pinnebergske og rendsborgske Linie, besad ikke allene Grev Otto af Schauenburg den pinnebergske Deel af Holsten; men til hans Fordeel talte desuden en særskilt og giensidig Arvepagt, sluttet 1390 imellem hans Forfædre og de daværende holstenske Grever. Heller ikke undlod han, efter Adolfs Død, at giøre sin Fordring paa det øvrige Holsten gieldende; og han vandt blandt den holstenske Adel et Parti, der hellere vilde undergive sig en egen Fyrste, og adskille Holsten fra Forbindelsen med Sønderjylland, end hylde den danske Konge. Blandt disse nævnes Familien Pogwisch som en af de mest betydende; ligesom den mægtige og vidt udbredte Rantzauske Slægt var af det danske Parti. Christian havde vel deelt sine Brødres Paastand, paa arvelig Ret ogsaa til Grevskabet Holsten, efter Adolfs Død; men til Slesvig giorde han særskilt sin dobbelte Adkomst, som Arving

og som Lehnsherre gieldende. (Ditmar II. 221); og dette var en Grund af betydelig Vægt hos en stor Deel af den holstenske Adel, der allerede længe havde faaet Indpas i Sønderjylland, og blandet sig med den slesvigske Adel. Grev Otto af Schauenburgs Paastand, hvis otte levende Sønner gav Udsigt til en ny Sønderlemmelse af Landet, værre end nogen foregaaende, maatte være en vægtig Grund mere; og det viste sig snart, at det schauenburgske Parti blandt den holstenske Adel var det svagere, da man i Forening med Adelen i Slesvig samledes i Neumünster d. 20de Januar 1460 til en fælles Landdag [56]). Her mødte vel ogsaa Greven af Schauenburg, med to af sine Sønner, og fremlagde sin Fordring paa Arvefølgen i Holsten efter Grev Adolf; men man undgik Afgiørelsen ved det sædvanlige Middel: Udsættelse til et nyt Møde, hvortil man indbød Fuldmægtige fra Nabostaden Lübek, og fra Hamborg, allerede paa den Tid Holstens vigtigste Stad, skiøndt ogsaa allerede kun i Navnet afhængig af de holstenske Grever.

Paa dette Møde i Rendsborg d. 11te Februar indfandt sig baade disse Stæders og Kong Christians Sendebud, hans Broder Grev Gerhard, og den danske Marsk Claus Rønnow; Greven af Schauenburg sendte sin ældste Søn; men Sagen syntes forud saa godt som afgiort. Holstenerne tog ingen af disse med til deres Forhandlinger med Kongens Fuldmægtige; Greven af Schauenburg henviste de omsider til et tredie Møde, som de vilde holde med Kongen selv den første Søndag i Fasten; endelig vilde man fiorten Dage efter Paaske afgiøre Sagen paa en Landdag i Lybek, hvor begge Parter skulde fremsætte og forklare deres Rettigheder, og „hvo der da havde den bedste Ret, skulde beholde Landet" (Ditmar.) Dette sidste Tilsagn glemte Holstenerne. De begave sig til Mødet med Kong Christian i Ribe, paa den berammede Dag (3. Febr.); men

her var ligesaa lidt Tale om nogen Schauenburger, som om Constitutio Waldemariana. Baade denne apokryphiske Forsikkring og Christians Bekræftelse af Artiklen om den evige Affsondring af Slesvig og Holsten fra Danmark, hvis Konge aldrig skulde kunne blive Herre over begge Lande, bleve nu factisk tilintetgiorte af den slesvig-holstenske Adel selv, der tiltog sig en udelukkende Rettighed, som aldrig havde tilhørt den: uden Hensyn til Lehnsforholdene, og uden Deeltagelse af Landenes Borgere og Almue, at vælge dem en Fyrste. Christian den Første afstod i dette Tilfælde fra enhver Paastand paa Arveret; Holstenerne underkiendte de schauenburgske Grevers Adkomst, efter den tilforn imellem de holstenske Landsherrer sluttede Arvepagt, og kuldkastede, uden nogen Ret, deres eget Lands Forfatning ved at indføre en ny, grundet paa Valgregiering. Kongen derimod fandt sig i at lade sig af Geistlighed og Adel i Sønderjylland og Holsten vælges til Hertug og Greve, og kiøbte sin Hylding ved en paafølgende Haandfæstning (6 Marts 1460), der giorde hans Valg til blot personligt, med den begrændsede Arveret for hans Affkom, at Thronfølgeren maatte vælges iblandt hans Sønner, eller i Mangel paa saadanne, blandt hans øvrige Slægt; en Haandfæstning, der fuldendte Afsondringen imellem Danmark og Hertugdømmet Slesvig, og bragte det i en Forbindelse med Holsten, grundet paa Foreningen imellem begge Landes Stænder til fælles Fyrstevalg; uden imidlertid at kunne ophæve Hertugdømmets Lehnsforhold til Danmark. Endelig paalagde for øvrigt denne Haandfæstning Christian den Første som Hertug og Greve omtrent de samme Forpligtelser og Indskrænkninger, han ved sin danske Haandfæstning havde indgaaet; foruden andre og flere, der havde særskilt Hensyn til Slesvigs og Holstens egen Stilling og Forfatning; hvoriblandt ogsaa den Betingelse, at disse Lande skulde evig blive samlede og udeelte. Paalæg maatte Kongen ikke fordre af Landet uden

Prælaternes og Adelens Samtykke; og ingen Giæsteri-Afgift naar han eller hans Slægt opholdt sig i Landet. Et noget sildigere Tillæg (d. 5. April) til denne Haandfæstning forøgede endnu de Landene meddeelte Rettigheder med nye, hvoriblandt ogsaa disse, at intet geistligt eller verdsligt Lehn af Kongen maatte gives Andre, end Landenes Indbyggere; at Kongen udnævner en indfødt Drost, Marsk og andre høie Hof-Embedsmænd, indfødte i Landene; at han ingen Krig maatte begynde uden Raadets og Menighedens Samtykke; og at en aarlig Landeret og Herredag skulde holdes, ved Bornhøg ved og paa Urnehoved-Ting. Til Kongens Fordeel var ikkun den ene Artikel i Tillægget, med Hensyn til Thronfølgen, at om han kun efterlod een Søn, der var Konge i Danmark, skulde denne altid være nærmest til at vælges i Slesvig og Holsten [57]); dog kun saafremt han forpligtede sig til at bekræfte alle Landenes og Indbyggernes Privilegier. — Man skulde ikke let tænke sig at Holstens Forening med Danmark, under saadanne Betingelser, kunde være Alle tilpas. Maaskee var Adelen tilfredsstillet, i det mindste naar den ikke tænkte paa, at Privilegier ere lettere at erhverve, end i Tidernes Skifter at bevare. Den fandt sig, eller maatte finde sig i, at med den nye Herre ogsaa en større, Stændernes eller Adelens Virken indskrænkende Myndighed, i Lighed med Forfatningen i Danmark og Sverrige, tillagdes Landsherrens Raad; og allerede Christians Valg og Hylding i Ribe udgik, ikke fra hele Adelstanden, men fra de her i et indskrænket Antal samlede Prælater og Herrer, der udnævnte sig selv til begge Landes Repræsentanter.

At Hansestæderne og Lybek ikke vare fornøiede med Holstens nye Herre, var ikke meer end naturligt; og Stemningen fra den Side kunde ikke stærkere udtales, end i en samtidig eller ikke meget sildigere Krønike. „Saaledes," hedder det der,

„bleve Holstenerne Danske, forsmaaede deres Arveherre, og gave sig med god Villie, uden Sværdslag, under den danske Konge, hvorimod deres Forfædre i mangen et Aar havde vovet en Dyst med Vaabenmagt, og dertil, med stor Omkostning og meget Krigsfolk, faaet Hielp af Stæderne; og mangen Herre, Fyrste og høibaaren Mand var i forrige Tider falden i Strid, fordi de ikke vilde underkaste sig Danmark; men nu havde de glemt alt dette; nu gave de sig frivillig i Vornedskab, fordi Kongen og hans Raad kiøbte dem (Adelen) med Guld og Gaver og mange Løfter om Slotte og Lehn, som Slotsherrerne skulde beholde for deres Livstid."

Er det Umagen værd, at høre en samtidig Stemme om hvorledes man i Lybek dømte om den slesvig-holstenske Adels selvtagne Ret til at vælge en Landsfyrste, som allerede var Hertugdømmets lovlige Herre, og kunde blevet det i Grevskabet Holsten ved særskilt Overeenskomst med Schauenburgerne og dette Lands Stænder: saa er det ikke mindre værd at betragte, hvorledes til den seneste Tid den Overbeviisning ligesom paanøder sig en upartisk Vurdering af Christian den Førstes Politik: at han, i at erhverve Regieringen over Holsten, vel udvidede sit allerede colossale Herredømmes Grændser; men ikke forstærkede og befæstede dets allerede for en Deel usikkre, af meget forskiellige Bestanddele sammenbyggede Grundvold. Greven af Oldenborg, der først, for at blive Konge i Danmark, endog frasagde sig Slesvig, førtes snart paa Politikens og Erobringens Bane til at ville hæve sig til skandinavisk Unionskonge. Lykken fulgte ham ogsaa her; og neppe var han hyldet i Sverrige, før uden al Vanskelighed de Lande tilfaldt ham, hvorom saa mange danske Konger havde kæmpet med Folkets og Landets bedste Kræfter. Hvad Valdemar II. tabte i Slaget ved Bornhøved, vandt Christian den Første i Ribe ved en Haandfæstning; men hvorledes? „Tilfældigheder"

siger en nyere dansk Historieskriver, „havde for Øieblik forenet Svenske, Normænd og Danske med Slesvigs og Holstens Indbyggere under eet Scepter; Tilfældigheder kunde atter adskille dem, og giorde det virkelig.“ Christian den Første har vel ikke blot villet tilfredsstille en personlig Begierlighed efter Riger og Lande at herske over. Han vilde sikkre Danmark for en tilkommende Fornyelse af Erik af Pommerens Krige om Sønderjylland, og som Herre i Holsten lære Lybekkerne og Hansestæderne, at dæmpe deres Overmod. Men han svækkede sin Magt i eet Land og Rige, imedens han vandt et nyt, og meente der at styrke den. Neppe har Nogen i det Hele rigtigere bedømt Christians Stilling som Regent over saa forskielligt organiserede Riger, end Jahn, der i denne Konges Haandfæstninger, tilforn i Danmark og de andre nordiske Riger, nu i Slesvig og Holsten, seer et nyt Beviis paa hans Tidsalders Stræben efter afsondret Selvstændighed, ligesom paa Regenternes materielle Anskuelser. „Stænderne higede kun efter Selvstændighed; Fyrsterne efter Herredømme; om Midlerne til at opnaae Maalet ogsaa kunde betrygge det — derom spurgte man ikke; man nøiedes, ubekymret om Følgerne, med et øieblikkeligt Resultat. Heraf udsprang den skrøbelige Unionstractat, der aldrig blev til andet, end Udkast; heraf Christoffer af Baierns Haandfæstninger og den hele Mængde af Tractater, Grændsemøder, Revolutioner og Afsættelser af Konger; og nu de Forpligtelser, Christian den Første indgik, og de Privilegier, han rundeligt meddeelte. Derfor kunde hverken Margrethes eller hans Bygning opnaae nogen Varighed. Denne Colos, der strakte sig fra Iishavet til Elben, rystedes ved det mindste Stød, fordi Bygningen manglede den Eenhed i sit Væsen og i sine Former, som udelukkende er en Betingelse for Staternes Tilværelse.“ — En saa udelukkende Grundsætning kunne vi dog ikke underskrive, da den modsiges baade af foregaaende Tiders og vor egen Tidsalders

Historie. Alle Stater ere opstaaede og udvoxede ved Forbindelser af meget ueensartede Dele. Men der gives nationale Eenheder, hvilke man der, hvor de forbindes i en fælles Statsenhed, ikke uden Fare, eller forgieves, vil prøve paa med Magt at sammensmelte i fremmede Former, som de ikke kunne eller ville modtage. Vi ville snart see, hvorledes de Stød, som rystede den skandinaviske Unionsbygning under Christian den Første, og atter adsplittede den — om de endog ikke forekomme os betydelige i deres første Virkning — havde den samme Grund i nationale Modsætninger, der ikke lode sig ophæve ved det ene Vilkaar, at een og samme Konge var valgt og hyldet i de tre Riger; men vi ville tillige see, at et enkelt Misgreb af denne Konge blev til en betydelig Statsfeil, der havde de alvorligste Følger for ham.

Christian den Første kunde ikke sikkre sig Besiddelsen af sine nye Lande, allene ved at føie sig efter den slesvig-holstenske Adel, der giorde det danske Hertugdømme og det tydske Grevskab til Valgfyrstendømmer. Sine Brødre maatte han ved Penge bringe til at opgive deres Paastand paa Deel i Arveretten til Slesvig og Holsten; de Schauenburgske Grever lode sig deres bedre Arveret til Holsten afkiøbe paa lignende Maade, ved en Sum af 43,000 rhinske Gylden. De holstenske Adelsherrer, der egenmægtigen havde raadet over Landet, der uden nogen høiere Kiendelse havde fraskrevet Greven af Schauenburg hans Arveret til et Lehn af det tydske Rige, og tilskrevet sig selv en ny Valgret, burde vel ogsaa have bidraget til at udrede den tarvelige Godtgiørelse, hvormed denne Greve lod sig affinde. Men Christian maatte paatage sig ikke blot denne Byrde, og Udløsningen af hans egne Brødre, men ogsaa Betalingen af Hertug Adolfs Gield, der vistnok heller ikke var ham uvedkommende. Det var endnu ikke nok hermed; en Deel af den holstenske Adels Valgstemmer havde han ligefrem kiøbt, deels ved Løfte om Forlehninger; deels ved Forskrivninger paa

Summer af forskiellig Størrelse, fem, sex tusinde Gylden, eller mere. (Dethmars Chron. II. S. 516). Alle disse paa den Tid betydelige Pengesummer havde saa mange Rigers Behersker næsten ingen andre Udveie til at udrede, end at laane Penge hvor han kunde faae dem; og allerede følgende Aar (1461) maatte han vende sig til de slesvig-holstenske Stænder, og fordre en Landskat af 5 lybske Mark af hver Plov, for at kunne i rette Tid tilfredsstille Greven af Schauenburg. Her fandt han, som venteligt var, ingen stor Villighed; man henviste ham, hedder det, til Carl Knudsens giemte Skat hos Sortebrødrene i Stockholm, hvilken Kongen havde tilegnet sig; men tilstod ham omsider een Mark af Ploven, i Stedet for fem. Det blev ikke derved; man seer, at omtrent hvert andet Aar (1466 den tredie Gang) har Kongen ladet sig bevilge overordentlig Landhielp i Slesvig og Holsten, hvor man overhovedet under Christians Regiering, ikke holdt sig alt for strengt til de stærke Haandfæstninger, Kongen havde udstedt. Adelen paa sin Side, i det mindste de rigeste Familier, holdt sig skadesløs i de Pengelaan, hvortil Kongen uophørlig trængte; da disse Laan bragte det ene Slot, Amt, Herred eller Krongods efter det andet, saa længe der var noget at pantsætte, ja selv alle betydelige Kiøbstæder, over i de adelige Skyldherrers og Pantherrers Besiddelse. Til slige Pantsættelser finder man færre Spor i Danmark under Christian I.; de danske Krongodser ere formodentlig forbeholdte til Kongens Hofholdning. Under saadanne Omstændigheder bliver det mindre overraskende, end ellers, at det slesvig-holstenske Landraad, fem Aar efterat det havde skabt sig selv, følte sig saa fast i sin tiltagne Myndighed, at det kunde slutte en særskilt Unionspagt med det danske Rigsraad, der næsten var en Gientagelse af Foreningen imellem det danske og svenske Rigsraad af 10. Jul. 1438. Efter denne Pagt skulde, efter Kongens Død, Valgfriheden

atter fra begge Sider indtræde; og det skulde paa et Møde i Kolding afgiøres, ikke af Stænderne, men af 12 Adelsmænd fra hver Side, naar Kongen efterlod flere Sønner, om man blandt disse vilde vælge en fælles Fyrste, eller særskilt for Danmark, og for Hertugdømmet Slesvig med Holsten. Til Sverrige og Norge skulde det da overlades, at tiltræde en saadan Forening, om de vilde.

19. Kong Christian formaaede ikke at modsætte sig denne Ytring af et betydeligt Fremskridt i den oligarchiske Magt, som Aristokratiets Kiærne, Rigsraadet i Danmark, allerede længe havde tilvendt sig; og hvori det slesvig-holstenske Raad, fra Kongens Valg 1460, traadte i dets Fodspor. Endnu inden man saaledes yderligere vilde indskrænke den arvelige Thronfølge, havde større Begivenheder rystet Kong Christians nylig, som det syntes, saa vel befæstede svenske Throne. — Hvad Adelen i Holsten havde bevilget, forslog ikke i et altid tomt Skatkammer. Greven af Schauenburgs Fordringer maatte tilfredsstilles, og bleve det altid i rette Tid. I Danmark blev ligeledes en almindelig Landskat bevilget, hvortil, efter den brugelige Maade, fire Bønder lagdes i Skattelægd og maatte tilsammen udrede fem Mark; i Sverrige bevilgede Rigsraadet en Mark af hver Gaard over hele Riget; ikke engang Kirkers og Geistlighedens Gods blev fritaget. Kongen var i den Anledning selv kommen til Stockholm. (1461). Her bragte han Dominicanerne til at røbe den Skat, Carl Knudsen havde giemt hos dem, og tog den, tilligemed Kong Carls og hans Dronnings Guldkroner til sig; men dette Bytte, hvis hele Værdi dog ikke løb høiere end til 7,000 Mark i myntede Penge, og noget over 1,000 lødige Mark Sølv for Kronerne, foruden 222 Sølvfade [58]) var langt fra at kunne dække Kongens Pengetrang, som heller ikke reiste sig allene fra den holstenske Gield, men ogsaa fra Rustninger i Finland imod Russerne. Christian

greb da til et andet Middel, som heller ikke meget behagede i Sverrige.

En pavelig Legat, Marinus, var sendt til dette Land, for ved Afladshandel at samle Penge til det Korstog mod Tyrkerne, hvortil Paverne, især efter Constantinopels Erobring, 1453, med stor Iver søgte at sætte Europas, ved det græske Keiserdømmets Undergang alt for lunkne og ligegyldige Fyrster i Bevægelse, endog i det fierne Norden; uden at det dog kom til meer end Løfter, Aftaler og Forslag. Korstogenes Tid var for længe siden udrunden. Det var imidlertid ved denne Leilighed, at Danmark, og det forenede Nordens Konge, egentlig for første Gang kaldtes til Deeltagelse i en Sag, der vedrørte den hele europæiske Statsinteresse. Christian den Første synes ikke ugierne at have benyttet denne Leilighed til, ved de herom og om nærmere kirkelige Anliggender, som vi alt have omtalt, med den romerske Curie førte Underhandlinger, at vække Forestillinger om sine Rigers Kræfter og politiske Betydenhed, der tildeels gik langt ud over det Virkelige. — Saalænge de fiendtlige Forhold til Sverrige og Carl Knudsen stod i Veien, kunde Kongen meget vel benytte disse til Grund, hvorfor det var ham umueligt at gaae ind paa Pavens Opfordring til, fra Norden at sende en Korshær mod Tyrkerne. Han bevidnede dog ved flere Leiligheder, hvor villig han var til at understøtte Pavens berømmelige Nidkiærhed; men lod ham tillige engang (1456) forstaae: at den christne Kirke i Norge havde mere at frygte for den Erkebisp, (Hans Kaltcisen) som Calixtus III. endelig vilde paanøde den, end af Tyrkerne. Det er vistnok ikke saameget Kongen selv, som hans latinske Cantsler, Biskop Marcellus, (uden Tvivl Forfatter til en stor Deel af de latinske Breve af Christian den Første, der ere bevarede) man maa tillægge de besynderlige Skildringer af Finlands og Skandinaviens barbariske Naboer, og Overdrivelsen

af den Hær paa to hundrede tusinde Mand, som Kongen, naar han var bleven valgt i Sverrige, erklærede sig villig til at lade drage ud imod Christenhedens fælleds Fiende: men det viser sig dog lige tydeligt, at der i disse Underhandlinger om et Korstog mod Tyrkerne fra Norden har været mindre alvorligt og beregnet Forsæt, end en vis Stræben eller Lyst til at vinde Anseelse og en vægtigere Stilling i Europa, end de nordiske Riger hidtil havde besiddet. Hiin uhyre Hær var et Sidestykke til de „40,000 (?) Kirkesogne," hvilke den pavelige Legat, Paul Justiniani, paa et geistligt Mode, som Paven Pius II. havde forsamlet i Rom (Octbr. 1458), neppe dog blot efter eget Indfald, tillagde Kong Christians tre Riger; og den eventyrlige Plan, Kongen 1457 forelagde Calixtus III., at lade sin uhyre Krigsmagt giennem Rusland og Polen drage mod Constantinopel, svarede til det Øvrige. Man seer i alt Fald, at det har været Kongen om at giøre, at bruge dette Anliggende som et af Midlerne til at bringe Paven til Føielighed i Stridighederne om det norske Erkebiskopsvalg, og at hans Cantsler ikke ilde har forstaaet at giøre sin Herres politiske Interesse og Vægt gieldende.

Men i Stedet for at giøre noget Skridt videre, end paa Papiret, til et tyrkisk Korstog, fandt Kongen Anledning til at bruge det som Indtægtskilde. Marinus havde, fra 1461, da han først kom til Sverrige, indsamlet en ikke ubetydelig Sum for Aflad, som han i det fattige Land tildeels maatte modtage i Varer. Allerede havde han affendt 5,000 Mark i Pengeværd, og 60 Mark lødigt Sølv til Lybek, og stod i Begreb med at sende en større Sum, da Kongen, som paa den Tid var i Sverrige, lagde Beslag paa Legatens øvrige Afladsskat, der beløb sig til over 6,000 Marks Værd. Christian lod da falde de Ord: at havde han fordret saa mange Penge i Skat, som de Svenske havde givet Legaten for Aflad, da havde de før giort Opstand, end betalt dem. Marinus vilde i

Begyndelsen tage Sagen alvorligt og true med Bandsættelse; men da Kongen viste sig ligegyldig ved hans Trudsler, blev han føielig, og lovede at dele med Kongen, hvad han herefter kunde samle i Sverrige og Norge, naar han fik Tilladelse til at fortsætte sin Handel. Det paa begge Sider ikke meget anstændige Forliig skaffede Kongen et yderligere Bidrag fra Sverrige til Hielp i hans Pengetrang, for hvilket han dog maaskee ikke maatte høre saa ilde, som for den bortførte, af Carl Knudsen samlede Skat, hvis Borttagelse høiligen forbittrede de svenske Herrer imod Munkene, fordi disse havde fortiet for Raadet, hvad de røbede for Kongen. At Christian den Første, efter den af ham selv givne Erklæring, har anvendt en Deel af disse Midler og af de i Sverrige hævede Afgifter, paa Finlands Forsvar: kan være rimeligt; da han under sin korte Regiering i Sverrige, som det synes, meer end eengang med Vaabenmagt har maattet drive Russerne tilbage, og selv i den Anledning maatte begive sig til Finland, hvor man dog negtede ham den Krigsstyr, han forlangte. (Dethmar. II. S. 263). At Christian længere hen (1465), da Legaten Marinus, der overalt havde viist en egennyttig, lav og skammelig Pengegierrighed, i Lybek lagde Beslag paa en Deel af de Skatte, han 1463 førte med sig af Landet — „som en Tyv og Røver mod Paven og Kongen", var den sidstes Ord — kan saameget mindre undre os. Christian den Første kunde sin hele Regiering igiennem aldrig giøre sig fri for Pengenød, og for den Feil, at være en slet Huusholder, som endog ellers berømmende Samtidiges Dom tillægger ham. Almuen i Sverrige hævnede sig ved Tilnavnet: „den bundløse Taske." „Hans Uvenner — siger hos de Svenske den ærlige Olaus Petri — sagde, han var en Rigets Øder; endskiøndt han ellers var en from og sagtmodig Mand." I Holsten gav et forbittret Parti blandt Adelen ham ikke noget bedre Lov; ved Siden heraf er det

derimod afgiort, at hverken i Danmark eller Norge, enten hos Adel eller Almue, findes Spor til alvorlig Misnøie med Kongens Regiering [59]).

20. Christian havde 1463 besluttet at giøre et nyt Tog i Finland mod Russerne, og var paa Veien kommen til Helsingborg, da han her modtog Underretteller eller Rygter om fornyede Bevægelser af Carl Knudsens Parti, i Forbindelse med Rustninger, som denne foretog i Danzig. Kongen fortsatte sin Reise, ankom til Stockholm ved Midfastetid, og udskrev en Rigsdag til Vadstena, hvor han atter fordrede en Landskat til det finlandske Tog, som Rigsraadet bevilgede, og hvor Erkebiskoppen fremtraadte som Anklager mod adskillige fornemme Adelsherrer, der beskyldtes for Deeltagelse i Carl Knudsens Anslag. Kongen greb til en haard Adfærd mod disse, hvoriblandt Nogle af de Fornemste (deriblandt Erengisel Nielsson og Ture Bielke) mistede deres Lehn; om Andre sagdes det endog, at de maatte udholde Pinebænken, uden at noget klart Lys om en Sammensværgelse kunde opnaaes. Det Hele gik mere ud fra Erkebispens Mistanke og Tilstiftelse, end fra Kongen. Neppe var Christian kommen til Finland, (han var den 14de Jul. i Åbo) før alvorlige Optrin i Sverrige bebudede noget værre, end hvad han hidtil havde erfaret eller formodet. Den Haardhed, hvormed han, tilskyndet af Erkebiskoppen, var gaaet tilværks imod nogle mistænkte Adelsmænd, havde forbittret Endeel i denne Stand; den nye Skat havde giort det lettere at ophidse Almuen, der reiste sig til Opstand i Upland og Dalarne, og drog mod Stockholm, hvor Christian havde betroet Erkebiskoppen Slottet og en Rigsforstanders Myndighed; men Jens Bengtsøn, imod Sædvane forsagt og vaklende, vilde nu først underhandle; ja lod sig endog ved Bøndernes Trudsler snart skræmme til at give dem skriftligt Løfte om hele Skattens Eftergivelse. Saasnart Kongen fik Efterretning om det Foregaaede, hastede

han tilbage til Stockholm (hvor han var den 10de August) og her faldt nu hans Mishag og Vrede først og haardest paa Erkebiskoppen. Kongen befalede sine Embedsmænd at inddrive Skatten; Jens Bengtsøns fraraadende Advarsel vilde han ikke høre; og der faldt haarde Ord imellem Kong Christian og Erkebiskoppen — længe hans bedste og stærkeste Støtte i Sverrige. Med uforklarlig Lethed lod han sig af dennes Uvenner indtage mod en Mand, paa hvem, af Alle Sverriges Mægtige, den Mistanke mindst kunde falde, at han, Bonde-Slægtens gamle Fiende, skulde virke til den fordrevne Carl Knudsens Fordeel. Saasnart det mærkedes, at Erkebiskoppens Magt begyndte at slappes, reiste hans Avindsmænd i Raadet, og selv blandt Stockholms Borgerskab, sig mod ham til aabenbare og hemmelige Angreb. Da Kong Christian gik saa vidt, at han fordrede Stockholms Slotslov tilbage af Jens Bengtsøn, undslap de kun alt for sande Ord den dybt krænkede Herrebisp: „at skulde han være af med Slottet, da vilde Kongen inden Mortensdag være af med Sverriges Rige." Da var det, som Christians milde Sind reent forlod ham i Fortørnelsen, tilligemed Klogskab og Besindighed. Han kaldte Kanniker fra Upsala, Strengnæs og Vesterås sammen, som geistlige Voldgiftsmænd, der skulde afsige den Kiendelse: om Kongen havde Ret til at fængsle en Prælat, naar denne som Lehnsmand sveg sin Troskabsed. Da disse bade sig fritagne for at dømme i en Sag, hvor de ikke meente at have Dommerkald, bragte Kongen sine Klagemaal for det svenske Raad, og dette, i Forening med Stockholms tilkaldte Borgermester, betænkte sig ikke paa at afsige en tre Gange gientaget eenstemmig Kiendelse, hvori selv Biskopperne i Linkøping, Vesterås og Abo deeltog: at Kongen var berettiget til at fratage Erkebispen Stockholm, og holde ham i Forvaring indtil videre; ja endog føre ham med sig ud af Riget [60]). Endnu i det tredie af disse Breve

fremførtes den Klage og Beskyldning: at Almuens Opstand imod Kongen og Riget for en stor Deel skyldtes Erkebispens udsendte Skrivelser *). Vi see vel, at har endog Kong Christian undgaaet ethvert Skridt, der kunde tilregnes ham som ulovligt, og giort Rigsraadet ansvarligt for sin Handlemaade: saa kunne vi dog ikke tvivle om, at det har været Jens Bengtsøns Fiender, som her vandt Seier over den mægtige Mand. Intet kunde være dem mere velkomment, end at fierne en saadan Modstander af Riget; og med hans Fald tabte Kong Christian Sverriges Krone. Snart lærte han, hvor betydelig en Statsfeil han havde begaaet, og vilde oprette den; det var for sildigt og blev forgieves.

Den samme Almue i Upland, der nylig reiste sig mod Erkebiskoppen, løb nu sammen for at storme Stockholm til hans Befrielse, som et Offer for Folket. Kongen slog Bønderne i en blodig Strid udenfor Staden paa Brunkebierg, hvor Almuen en heel Dag udholdt en fortvivlet Kamp, og over tusinde Bønder faldt. Den svenske Rigsmarsk Thure Bielke, en af Jens Bengtsøns Fiender, anførte de kongelige Krigsfolk, og vandt sig Tilnavn af „Almuens Slagter." Bønderne maatte tilsidst bede om Fred, sværge Kongen Troskab og overgive deres Anførere, hvoraf ni bleve halshuggede og steilede. Alt for let troede Christian sig nu betrygget; uforsigtig nok til, efter Unionskongernes Skik, at ansee deres Nærværelse i Sverrige for overflødig, selv under de farligste Tidsvilkaar, forlod Kongen ikke blot Stockholm i November, men førte den fængslede Erkebiskop med sig til Danmark. Det var ikke den Fiende, som han havde at frygte i et Land, der nu atter var givet til

*) „Epter thij thenna vpresning, som almoghen nw giort haffdhe modh oss och Rikit, wor kommen ein stoor Dell aff hanom och hans handschrefft oc breff, som han vdschreffwet haffdhe." (Fredagen næst før St. Luc. Evang. ɔ: 14de Octbr. 1463.)

Priis for Adelspartiernes indvortes Kamp om Overmagten; og hvor desuden den pavelige Trudsel om Bandsættelse og Interdict, hvis Erkebispen ikke blev fri, heller ikke var uden Virkning. Jens Bengtsøns Søstersøn, Ketil Carlson Wasa, Biskop i Linkøping, havde forgieves tilbudet at gaae i Borgen med 24 Riddere for sin Morbroder, hvis Fængsling han dog selv havde været med at samtykke. Nu fulgte han vel Kongen lige til de danske Grændser; men drog herfra tilbage for at reise Oprørsbaneret i Sverrige, sendte Christian et Feidebrev, udstedte offentlige Udbud til Opstand, og fulgte sin Morbroders Exempel, lige indtil den offentlige Handling, hvormed Erkebiskoppen havde undsagt Carl Knudsen. For Alteret i Linkøpings Domkirke førte Ketil Carlsøn sig i Harnisk, og svor, ikke at nedlægge sit Sværd, førend Sverrige var befriet. Slægterne Wasa og Oxenstierna, hidtil Unionskongens trofaste Tilhængere, sluttede sig nu til Biskop Ketil. Alle nordlige Landskaber hyldede ham som Rigsforstander; Landets vigtigste og stærkeste Slotte gik, med deres Hovedsmænd, over til det oprørske Parti. Kun Stockholms Slot forsvarede Kongens Krigsfolk.

Christian den Første, personlig kiæk og tapper, var aldrig modfalden i Uheld, eller forsagt, naar det gialdt om, selv i Spidsen for en Hær at gaae sine Fiender i Møde. I Slutningen af Februar 1464 førte han en Hær paa 6,000 Mand fra Bleking giennem Smaaland og Østergotland op mod Stockholm, hvor han ankom henved d. 25de Marts. Oprørerne, som beleirede Slottet, splittedes ad, da de hørte at Kongen var i Nærheden, og uden Modstand blev han atter Herre over Staden. Men Toget videre Nord paa, for at bringe Upland, Vestmanland og Dalarne til Lydighed, blev høist uheldigt. Medens en Deel af den danske Hær indtog Stæke og flere af Erkebispens faste Slotte, og en anden Deel beleirede Vesteraas,

havde Biskop Ketil samlet en Bondehær fra Vestmanland og Dalarne, hvormed han rykkede imod Kongen, og besatte en trang og fast Stilling ved Hæraker i Helleskoven i Vestmanland paa Grændsen mod Dalarne. Fra den vilde Christian fortrænge Bønderne, men led et betydeligt Nederlag, hvor Kongen selv var i Livsfare, blev skudt igiennem sin Hat, og raabte paa at faae en Hielm i Stedet for Hatten. Eet saadant Uheld var i Almindelighed afgiørende i Unionskrigene. Den danske Hær maatte vige tilbage til Vesteraas, Beleiringen ophæves, og Kongen, med Levningerne af en betydelig Krigsstyrke, saa godt han kunde trække sig tilbage til Stockholm. Men heller ikke her fandt han sig stærk nok, og seilede om Sommeren [61]), med en Flaade paa 24 Skibe, til Danmark, i den Hensigt at komme stærkere tilbage. Til Befalingsmænd paa Slottet satte han den svenske Marsk Ture Bielke og den danske Claus Rønnow; og med disse lod han en betydelig Deel danske Adelsmænd blive tilbage, der siden, da Slottet af Mangel paa Undsætning og Levnetsmidler maatte overgive sig, sattes ud af Stand til at fegte mod det svenske Oprørsparti, og dets paa ny indkaldte Hovedmand Carl Knudsen.

Thi nu gientog Lederne af dette Parti, der indbyrdes avindsyge ikke kunde enes om at tildele Nogen blandt dem selv Overmagten, Christian den Førstes ubodelige Statsfeil. Erkebispen, til hvis Forsvar de forkyndte at have grebet til Vaaben mod Sverriges lovlige Konge, krænkede de ved atter at ville bringe hans gamle, forhadte Fiende til Magt og Myndighed. Bønderne raabte paa, at de vilde have en Konge: „Sverrige var et Kongerige, og intet Høvdingdømme eller Præstegield." Selv Oxenstiernerne, der ikke undte en Herre af Vasa-Slægten, Biskop Ketil, som Rigsforstander at staae i Spidsen for Styrelsen, gave deres Minde til, at man paa ny indkaldte den fordrevne Carl Knudsen, der gierne fulgte det lokkende Bud, satte

sine sidste Midler i Skibe, Vaaben og hvervede Folk, og kom den 9de August for Stockholms Porte, som Borgerskabet otte Dage efter aabnede for ham, og svor ham Troskab paa Torvet. Carl lovede Fred, og Forsoning med Erkebiskoppen og enhver Anden, som havde fornærmet ham, og modtog efter syv Aars Landflygtighed atter den Krone, hvis Glands han ikke kunde modstaae, skiøndt han' sattedes Kraft til at bære den. Neppe vare 6 Maaneder forløbne, før han, knælende for Høialteret i Slotskirken, igien maatte nedlægge den, og sværge, at han afsagde sig Sverriges Throne for bestandig. Ogsaa dette var endnu Jens Bengtsøns Værk.

Stockholms Slot maatte den 23de August overgive sig paa Vilkaar, at det skulde rømmes, hvis Undsætning ikke kom før en Maaned var forløben. (Hadorph. p. 226). Men inden endnu denne Termin var forbi, udbrød allerede Forbittrelse og Uenighed imellem Oxenstiernernes og Carl Knudsens Parti. Biskoppen af Linkøping, der vilde have Erkebiskoppen fri, hvorom Carl af gode Grunde intet havde betinget ved Slottets Overgivelse, indlod sig i Underhandling med den kloge danske Rigsraad, Claus Rønnow, der med Snildhed benyttede Omstændighederne til at love Jens Bengtsøns Befrielse, imod at Slottet ikke skulde overgives til Carl Knudsen; men indtil videre blive i Ture Bielkes Forsvar. — Rønnow ilede nu til Kiøbenhavn og udvirkede hos Kongen, hvad han havde lovet. Christian den Første kunde dog endnu ikke glemme sit Nag til Jens Bengtsøn, og vandt neppe hans sande Hengivenhed ved den Naade, han skienkede ham, i det Erkebiskoppen tillige maatte finde sig i den Ydmygelse, i det danske Rigsraads Overværelse, at tilstaae sin Brøde imod Kongen (14de Septbr.) Forsoningen blev imidlertid sluttet, og udvidet til Biskop Ketil Wasa og alle dennes Tilhængere.

Erkebiskoppen reiste i October Maaned, med Kong

Christians uindskrænkede Tillid og Fuldmagt, til Sverrige, og var ikke saasnart kommen til Upsala, før han opbød sin hele geistlige og verdslige Magt for at vække Borgerkrigen mod den nylig af Modpartiet atter hyldede Konge. Hele Sverrige deelte sig da paa begge Sider. De nordlige Landskaber, især Upland, Dalarne og Nordlandene, holdt endnu, som tilforn, med Carl Knudsen. I Gøtarige havde Kong Christian sine fleste Tilhængere; men paa ingen af Siderne viste Almuen nu nogen stærk Iver for at reise sig til Opstand. Endog Dalkarlene bevægede Carl Knudsen lettere og snarere til at indgive et dem forelagt Klageskrift over Kong Christian, med de haardeste Trudsler imod Rigsraadet, hvis det vægrede sig ved at opsige ham Riget, end til at gribe til Vaaben. Paa begge Sider maatte man derfor samle og forstærke sine øvede Krigsfolk; og i December brød Krigen virkelig ud imellem Kong Carl og Erkebispen. I Januar stod denne allerede med sin Hær for Stockholm; Carl Knudsen giorde hvad han kunde for at forsvare sig; men opgav snart alt Haab, og tilbød at dagtinge med Jens Bengtsøn. Denne fordrede hans Afsigelse af Kronen, og bød ham derfor Åbo med nogle Lehn i Finland. Allerede var man i Færd med at skrive Forliget, da der kom Tidende, at endelig havde Dalfolket reist sig og rykkede mod Stockholm. Nu vaagnede Modet igien hos Carl Knudsen; han negtede hvad han nylig havde indgaaet, og giorde Udfald af Stockholm, for at forene sig med Bønderne. Men Jens Bengtsøn forekom ham, gik ham i Møde paa Isen, og drev ham, efter et blodigt Slag tilbage i Staden. Ikke bedre gik det Bønderne, der, flere Gange slaaede af Erkebiskoppen, omsider splittedes ad og for største Deel droge hiem. Nu maatte den dybt ydmygede Konge være glad ved at faae de finlandske Lehn uden Åbo. „Det var," siger en gammel Krønikeskriver, „ikke stort bedre med Carl, end at han maatte tigge om Naade af

Erkebispen." Da han kom til Finland, vilde Biskoppen i Åbo ikke overgive Rasaborg Slot, som var et af de Lehn, der vare tilstaaede Carl. Hele Sommeren maatte han leve som Indsidder i et Graabrødrekloster; og han, som endog havde været Nordens rigeste Adelsherre, og havde baaret to Kroner, var nu saa fattig, at han maatte lade sig kræve af Stockholms Øvrighed for en Gield paa 50 Mark, uden at kunne betale den.

21. Sverrige var saaledes atter uden regierende Konge; Christian var borte, uden Krigsmagt i Landet, uden Besiddelse af faste Stæder og Slotte; uden Betryggelse for nogen af sine Rettigheder. I Stedet for at man kunde ventet sig, at han var ilet til Stockholm med en tilstrækkelig Udrustning i Foraaret 1465, da Carl Knudsen atter var fordrevet, og Landet var herreløst, forblev han i Danmark, enten fordi han manglede de fornødne Penge til at ruste sig (som vel er rimeligst) eller han ikke troede Erkebispen, som tilligemed Rigsforstanderen Bisköp Ketil Vasa, havde Magten i Riget En ødelæggende Pest i Stockholm, der indtraf 1465, bortrev ogsaa denne Bisköp; Jens Bengtsøn traadte i hans Sted som Rigsforstander; men hvilket var hans rette Sindelag mod Kongen? hvilke vare hans Planer for Sverriges Fremtid? — Derom tier Historien; og maaskee ingen kiendte dem tilfulde. At den stolte, daadskraftige, ærgierrige, af Christian krænkede og ydmygede Herrebisp ikke let har tilgivet ham sin Fængsling og øvrige Behandling, kan være troligt; men Jens Bengtsøns sande Stilling til Kongen og i Sverrige selv, efter hans Afreise fra Kiøbenhavn, er aldrig bleven fuldkommen klar. Der har gaaet et gammelt Sagn om, at hans Parti, og Flere af de mægtigste Slægter, som ei kunde enes om at give Kongemagten i nogen indfødt Herres Hænder, og heller ikke om at modtage den fremmede Konge, vilde dele Riget; en Tanke, hvis Umulighed i Udførelsen synes indlysende. Saameget see vi dog, at Erkebiskoppen, langt fra

at indbyde Christian til at indtage den ledige Throne, lod hele Aaret 1465 gaae hen, uden at giøre noget Skridt til at sikkre Besiddelsen for den efter et gunstigere Øieblik tøvende Konge, som i Gottorp den 8de Novbr. havde udstedt et Brev, hvori han uden Undtagelse tilgav og udslettede Alles Brøde, der havde deeltaget i Opstanden imod ham. Men dette, og Affendingen af sex danske og norske Herrer, geistlige og verdslige, til et efter Erkebiskoppens Indbydelse i Jonkiøbing berammet Møde (i Begyndelsen af 1466) havde ingen anden Følge, end den sædvanlige: Udsættelse af den afgiørende Begyndelse til et nyt Møde til Efteraaret i Nykiøbing, og den forslidte og tømme Bekræftelse af „den kiærlige Forbindelse imellem de tre Riger." Christian den Første, en Tid lang hindret ved vanskelige og urolige Forhold i Holsten og til sin Broder Grev Gerhard, begyndte vel i Foraaret 1466 at lave sig til en Reise til Sverrige. Men her havde Tingene imidlertid antaget en anden Skikkelse. Jens Bengtsøn fik andet at tænke paa, end enemægtig at befale eller at raade for Kronen; hans Magt fik et Stød, hvorefter den aldrig meer hævede sig til sin forrige Høide. For sildigt vendte han sig nu atter for Alvor til Kong Christian, og reiste endog til Kiøbenhavn, for at kalde ham til Hielp. For sildigt for Begge kom denne Hielp til Sverrige. Efter flere Aars blodigt fornyede Borgerkrig, og en ligesaa længe fortsat Erobringskrig fra Kongens Side, gik Sverriges Krone omsider reent tabt for ham; ikke engang Carl Knudsens Død (1470) kunde nu hielpe ham til det forspildte Rige. Alle disse Begivenheder kunne vi blot hastigt oplyse; at fortælle hver enkelt, vilde medføre for stor Vidtløftighed, og tilhører den svenske Historie.

Niels Bosøn, en fattig uplandsk Adelsmand af Slægten „Natt og Dag," men som havde taget Navnet Sture efter sin Moders Slægt, optraadte efter Biskop Ketil Vasas Død, i

Forening med den siden berømte Steen Sture (den ældre), med Erkebiskoppen og det Oxenstiernske Parti. Imod dette reiste sig ogsaa snart de danske, men til Sverrige overgaaede, eller i Hiertet ikke mere danskſindede Adelsherrer, Erik og Ivar Axelsøn, af Thotternes skaanske Slægt, Sønner af Erik af Pommerns trofaste Mand, den tappre Axel Pedersøn. Erik Axelsøn havde ægtet en Søster til Kong Carl Knudsen; men gik dog senere over til Erkebiskoppen. Ivar Axelsøn, som Christian den Første en Tid lang viste stor Tillid, og til hvem han efter Broderen, den bekiendte Oluf Axelsøns Død, betroede det vigtige Gotlands Lehn, kom siden i Uvenskab med Kongen, da denne inddrog hans Slægts Pantelehn i Dånmark; giftede sig i Septbr. 1466 med en Datter af Carl Knudsen, og undsagde Christian den Første i et aabent Feidebrev 1467. Kongen havde endnu i Septbr. 1466 givet ham sin Fuldmagt til Mødet i Nykiøbing; men her fremtraadte han med Fordringer paa sin Hustrues mødrene Gods og sin Svigerfaders Arvegods før han blev Konge, hvilket Rigsraadet ogsaa tilkiendte ham, og henviste Besidderne, som krævede Skadeserstatning, til Christian I. Dette blev en ny Kilde til Fiendskabet imellem Erik Thott og Kongen, der tog denne Krig meget alvorligt. De to svenske Riddere, Ture Bielke og Magnus Gren, maatte drage ned for at indtage Sølvitsborg i Bleking, som Erik havde til Lehn, (10. Septbr. 1467); men et heelt Aar (1467—68) beleirede Kongens Folk forgieves Erik Axelsens faste Slot og Fædrenegaard, Lillø-Huus i Skaane, som Ridderen eengang selv kom til Undsætning fra Sverrige, og som først paa meget gunstige Vilkaar overgav sig i Foraaret 1468 [62]). Dette er et enkelt Billede paa, hvorledes Krigen her og i flere Lande førtes, og hvorledes tidt nok Kræfter maatte ødsles og Penge spildes, snart ved enkelte Tog, der ikke førte til andet end til Plyndring og Brandskatning af værgeløse Indbyggere; snart ved

at ligge mange Uger og Maaneder for enkelte stærke, og ved Beliggenhed faste Borge, som man ikke vilde eller kunde lade blive i Fiendens Magt; og hvor de Beleirede næsten altid, inden det svære Skyt kom i Brug, havde Fordelen paa deres Side.

Erik Axelsen bragte det imidlertid i Sverrige saa vidt, at han, halvt ved Magt, halvt ved List, tvang Erkebiskoppen til at overgive Stockholms Slot, og nedlægge sin Værdighed som Rigsforstander, hvilken nu Erik Axelsen tiltog sig. Men et tredie Parti, Sturernes, reiste sig midt imellem de to Mægtige, af hvilke Jens Bengtsøn, skiøndt fortrængt fra Stockholm og Rigsstyrelsen, endnu var den Mægtigste. I Erik Carlson Vasa (thi denne Slægt holdt endnu bestandig fast ved Oxenstiernerne og det danske Parti) havde Erkebiskoppen nu sin bedste Støtte, der snart slagen, snart seirende, med ubøieligt Mod mødte og forfulgte Sturerne med deres Parti, hvor de viste sig, og til det yderste forsvarede den Partisag, han fegtede for. I hele øvre Sverrige fortsattes saaledes en Tid lang den indvortes Krig imellem de tre Factioner, uden at nogen af dem kunde faae Overhaand. Erkebiskop Jens havde været i Danmark for at underhandle med Kongen, og denne sendte omsider i Sommeren 1467 Marsken Claus Rønnow med en Flaade til Stockholm, som man forgieves beleirede. Staden blev undsat og de Danske fordrevne af Erik Axelsen; Flaaden maatte med Tab trække sig tilbage; Erik Thott, nu i Forening med Niels Sture, og med sin Broder Ivar Axelsen, der havde samlet en Bondehær i Dalarne, rykkede mod Erkebispen. Da mistvivlede denne om længere at kunne modstaae; han forlod atter Landet, for at tye til Danmark; men naaede ikke længere end til Øland, hvor han døde i Decbr. 1467. De to Mægtige enedes nu om at gribe til det Skridt, endnu engang at kalde Carl Knudsen tilbage Endskiøndt han eengang havde afslaaet en lignende Opfordring, modtog han

den nu. Den 12te Novbr. 1467 var han atter i Stockholm, blev tredie Gang hyldet og hilset som Konge, og tænkte nu paa at vinde sin farligste Fiende. Erkebispen var ikke kommen længere end til Øland; Carl Knudsen sendte hans egen Broder Christen Bengtsøn, for at tilbyde ham Fred og Forsoning; men i Decbr. 1467, fem Uger efter at Carl var landsteget i Stockholm, døde Jens Bengtsøn paa Borgholm Slot: „Det var ligesom han ikke vilde overleve sin forhadte Medbeilers Seier“ 63).

Nu syntes den indre Partistrid for en Tid at være stillet, og begge Riger igien at ville nærme sig hinanden. En Stilstand blev indgaaet, og et Møde af danske, svenske og norske Rigsraader aabnedes d. 29. Juli i Halmstad. Vilkaarene, som her sluttedes, vare ikke ufordeelagtige for Christian; Iver Axelsøn skulde overgive Gotland, som endnu var i hans Magt, og møde i Halmstad for at forebringe sine Klagemaal; Dronning Dorothea skulde hendes Morgengave, Værmeland og Ørebro, overgives. Men Afgiørelsen af Hovedsagen, om Christian den Første eller Carl Knudsen skulde være Sverriges Konge, blev efter Sædvane udsat til et nyt Møde i Halmstad om et Aar, hvor 12 Rigsraader fra hvert af Rigerne skulde samles, og, efter aflagt Eed, ikke skilles ad inden de havde dømt, om Christian den Første eller Carl Knudsen, med Rette skulde være Sverriges Konge. Christian indgik disse Vilkaar; Carl Knudsen negtede det, rustede sig til Krig, og beleirede Axelvolds Slot i Vestergøtland, som endnu var i de Danskes Magt. Christian den Første saae nu, at ikkun Sværdet atter kunde afgiøre Striden imellem ham og Carl Knudsen, og vilde for Alvor gribe til Vaaben. Men inden han denne Gang vendte sig til Rigsraadet i Danmark for at faae en Krigsstyr bevilget, lod han offentligt paa alle danske Landsting forelægge de Geistlige, Adelen og Almuen de Spørgsmaal: om der var klaget over,

at Kongen nogentid havde negtet at giøre Hvermand Ret? Om navnligen Ivar Axelsøn, eller Nogen, der holdt med ham (thi enkelte danske Adelige, deriblandt endog Eggert Frille, længe en af Kongens mest betroede Mænd, havde hemmelig giort fælles Sag med Ivar Thott) havde klaget over, at Retten var negtet dem, inden denne Ridder undsagde Kongen? Om Christian nogensinde havde krænket Kirkens eller nogen Mands Frihed og Rettighed i Landet, giort Vold mod nogen Ridder eller hans Gods, eller om Nogen kunde klage over, at Kongen havde ophidset Almuen mod Adelen? — Man seer vel, det var Herrestanden i Danmark, som han mindst vilde have til Uvenner. Svarene faldt ogsaa ved alle Landsting ud til Kongens Fordeel. Aristokratiet vilde, saa saa lidt som Kongen, opgive hvad det nu vilde have betragtet som en Rettighed til Sverrige, der forholdtes Unionskongen; og Rigsraadet, der saa ofte tilforn paa egen Haand havde dagtinget og sluttet Foreninger med det svenske Raad, gik nu ganske ind paa Kongens Paastand, og lod sig (i Kallundborg d. 5. Novbr. 1468) finde villigt til at tilstaae ham en betydelig Krigshielp, hvorved heller ikke Adelen gik fri. Man bevilgede bl. a. Kongen (hvilket allerede eengang tilforn, 1453, var skeet) at inddrage alle danske Lehn, der af hans Forgængere, eller af ham selv, vare bortgivne af Gunst, eller paa ubestemt Tid, og overhovedet alle Lehn hørende til Kronens Slotte, der ei vare givne i Pant, ligesom at indkræve alle Byskatter i Danmark for et heelt Aar; videre bevilgedes, „til at udholde (uppæ holde) den Krig og Orlog, som uretfærdigen var paaført ham af hans svorne Raad og Mænd": en Trediedeel af Indkomsten af alle Pantelehn „i rede Penge, Smør, Honning," og hvad der ydes i Korn og andre Varer, at sælges til Torvepriis i næste Kiøbstad [64]. Denne hele Bevilgning viser os atter, hvad der bekræftes under

Christians hele Regiering, at Pengenød, fremkaldt især ved de idelige Krigsrustninger, var en af dens svage Sider, og at Herrestanden i Danmark maatte finde sig i meget af det, som den svenske Adel ikke vilde taale, og som den forstod at bringe Almuen til med Magt at modsætte sig.

Hverken denne Udrustning, eller Kongens Indfald fra Halland i Vestergøtland i Januar 1469 førte til andet, end at han engang slog sin adelige Fiende, Ivar Axelsøn paa Flugt, undsatte Slottet Axelvald, som Bønderne dog siden (d. 30 Jun.), da den danske Hær var gaaet tilbage, stormede og lagde i Aske; skiøndt svenske Krigsfolk oftere og længe nok forgieves havde beleiret det. — Lige unyttigt var Kongens Forsøg paa, ved Lybekkernes Mægling at komme til Ening med Carl Knudsen. Til et Møde i Lybek om Høsten 1469, hvor Christian selv indfandt sig, kom vel ogsaa Sendebud fra Sverrige; men disse tilbød kun, at Carl vilde forpligte sig til at betale en aarlig Pengesum til Danmark; om Rigets Afstaaelse, som Christian allerførst fordrede, vilde han intet høre. Endnu engang reiste Vasa-Partiet sig imod Sturerne, og mod den Konge, som disse Adelsherrer forsvarede. Det lykkedes den uforfærdede, af intet Uheld bøiede Erik Carlson atter at samle en betydelig Krigsstyrke i Vestmanland og Upland; han slog Carl Knudsen først ved Arboga, siden i et Hovedslag ved Knutby i Upland; men benyttede ikke sin Seier til et Angreb paa Stockholm. Steen Sture var, efter det sidste Nederlag flygtet til Dalarne, hvor han nu, med sin Fætter Niels, opbød Almuen, der altid holdt paa Carl Knudsen. Erik Vasa vilde her opsøge og ganske tilintetgiøre sin Fiende; men glemte, at Dalkarlene i deres eget Land vare mere frygtelige, end naar de drog ned til de lavere Egne. Paa trange Veie imellem Fielde og Skove blev Erik Carlson overfaldet af Bondehæren, og hans hele Krigsmagt næsten tilintetgiort. Selv reddede han

sig, men kunde intet mere udrette, skiøndt han endnu ikke reent forsvinder af Historien, da han begav sig til Danmark, hvor Kongen i April 1470 sendte ham, tilligemed Erik Oxenstierne, Ture Bielke og Ivar Gren, den bekiendte Magnus Grens Søn, med en Flaade til de svenske Kyster. Den udrettede ligesaa lidt, som Christian til Lands, ved nye Indfald i Smaaland og Vestergøtland. En større Begivenhed syntes at aabne ham heldigere Udsigter, end den Sverrige ødelæggende og Danmarks Kræfter fortærende Partikrig, Christian saa længe som muligt søgte at nære. Carl Knudsen endte pludseligt sit omtumlede Liv den 13de Mai 1470, efterat han mere af Herskelyst, end Fædrelandskiærlighed, mere ærgierrig og forfængelig, end storsindet og aandskraftig, havde tilsat sin og sin Slægts umaadelige Rigdom paa at vinde Kongenavnet; og efterat han ved Gaver til at vinde Folket, meer end ved Evne til at regiere og forsvare det, i 22 Aar havde været i Stand til at opoffre sig selv og Landets Fred og Velstand for at fortrænge en fremmed Kongestamme, uden at det lykkedes ham at give Sverrige en indfødt.

22. Carl Knudsens Død forandrede vel Forholdene i Sverrige, men forbedrede ikke Christian den Førstes Stilling til dette Rige. Han havde nu en Mand imod sig, der var Carl Knudsen overlegen i Krigsdygtighed, og overhovedet i personlige Egenskaber. Steen Sture vilde ikke være Konge i Sverrige; derfor blev han saameget farligere som Rigsforstander, hvortil han egentlig giorde sig selv efter Carl Knudsens Død. Kongen havde selv ønsket det, og derfor indsat ham til Formynder for en Slegfredsøn som dog hverken Rigsraadet eller Arvingerne vilde erkiende, skiøndt Carl i sine sidste Dage havde ladet sig vie til Moderen. Vasa-Partiet vedblev at forsvare Kong Christians Ret, samlede deres Tilhæng i Upland og flere nordlige Provindser, og greb atter til Vaaben; men Steen Sture var dem overlegen, meer endnu ved egen

Kraft og Duelighed som Kriger og Anfører, end ved Dalbøndernes Magt, hvilken han altid kunde byde over; da især denne Almue altid var villig til at reise sig for den Sag, han forsvarede. Det var ikke saa let at sige, hvorfor han fegtede, som mod hvem han brugte den Almue, der gierne fulgte en mandig, tapper, aandskraftig Anfører. Hr. Steen, og den største Deel af det svenske Folk, vilde ligesaa lidt nu som tilforn styres af den danske Konge; dette havde Christian længe været, og som saadan betragtedes han i Sverrige; hos Folket overhovedet var den Calmarske Union, selv i Erindringen, saa godt som uddød i dette Land; men at man havde lidt meget og længe ved de indvortes Feider, ved Partiernes Kamp og ved den danske Konges Krigstog — dette vidste man kun alt for vel; og blev daglig mindet derom.

Endnu kom det dog til fredelige Underhandlinger; og paa et Møde i Arboga den 1ste Mai 1471 skulde atter afgiøres imellem begge Parter, hvad der i sig selv længe forud var afgiort. Vasa-Partiet, der fremfor alt ikke vilde have Sture til Herre, var vel i hvert Tilfælde det svagere; men Hr. Steen fandt det dog ikke af Veien, at sætte mere Liv og Mod i sin Almue ved en Læst tydsk Øl, som han lod uddele i Arboga. En gammel, ærlig svensk Krønikeskriver, som man ikke kan beskylde for Mangel paa fædrelandsk Sind (Olaus Petri) fortæller, hvad Gustav den Første aldrig kunde tilgive ham: „at Bønderne gave deres Røst til den, som gav Øllet." Nok, at Steen Sture her virkelig blev valgt til Rigsforstander; og ham var det danske Parti endnu mindre i Stand til at fortrænge, end Carl Knudsen.

Christian den Første, der i personlig Tapperhed ikke gav nogen svensk eller dansk Ridder efter, vilde endnu engang lade Sværdet skille Trætten. Han søgte vel ikke Krigen, hvor den kunde undgaaes, men han skyede den heller ikke; Tanken, at han

skulde opgive Nordens tredie Krone, var ham i det længste utaalelig; og man kan i det mindste ikke sige, at Aristokratiet i Danmark viste, at det heri vilde være ham imod. Han saae imidlertid ikke, hvormeget hans Parti var svækket, og hvor stærk den Magt var, han havde at bekæmpe, i det han vilde erobre et Rige, hvoraf han kunde indtage store Strækninger og hele Landskaber uden at eie det, saalænge det havde Bierge, uveisomme Skove, farlige Huulveie, stærke Borge, og Dalbønder med en kraftfuld Anfører. Han vilde endnu engang opbyde alle de Kræfter, som han, med næsten udtømte Pengemidler, kunde faae til sin Raadighed. I Danmark, Norge, og selv i Holsten, blev Landehielp og Krigsstyr udskrevet, og endelig laae i Foraaret 1471 en Flaade paa 70 Skibe, med en Hær paa 5,000 Mand — en Udrustning til Søes, som aldrig under hele Unionstiden Sverrige var i Stand til at bringe tilveie — færdig til at afgaae fra Kiøbenhavn. Først tilbød Kongen dog endnu engang fredelig Afgiørelse, skiøndt han ikke kunde være uvidende om, at alle Fredsmøder i Sverrige kun vare Tidsspilde og Udsættelser, og Dagtingninger imellem begge Landes Rigsraad ikke havde andre Følger, end et nyt Pergamentsbrev med hængende Segl, som man kunde giemme i Rigets Brevkiste med de øvrige. — Steen Sture vidste det bedre; han vilde spare Kongen den Umage at sende danske Herrer og hanseatiske Fredmæglere til Sverrige, og lod derfor ved de sidste tilbyde Christian, at ville underhandle med ham, naar han uden alt væbnet Følge vilde indfinde sig i Stockholm. Kongen maatte vide, hvad et saadant Tilbud havde at sige. Det maatte enten besvares med et Krigstog, eller Sverrige opgives.

Det første var allerede besluttet. Kongen gik under Seil mod Enden af Junii Maaned, var den 28de Jun. i Calmar, og kastede Anker den 10de Julius uden for Stockholm. Man

forsømte ikke det sædvanlige Middel for at vinde Tid: at tilbyde Fred eller Stilstand, og Underhandlinger; og Christian, som dog alt havde prøvet nok heraf, lod sig henholde med Forslag næsten to Maaneder, hvilke Steen Sture anvendte til at reise omkring i Landet, for at opmuntre Almuen til at modstaae Kongen og negte ham Lydighed; ligesom han siden i samme Diemed samlede Adel og Borgere i Vadstena. Kongen oppebiede, med ridderlig Ordholdenhed, den 1ste Septbr. uden at begynde nogen Fiendtlighed. Først da Ingen af det svenske Raad efter Stilstandens Vilkaar mødte paa denne Dag, og man ikke engang svarede paa hans Opfordring, lod han den største Deel af sin Hær udskibe, og drog først med en Afdeling op mod Upsala, hvor han stævnede Bønderne til Ting, fremførte sine Klager mod Sture, og lod fremlægge Rigsraadets Breve, hvori det havde samtykket i Erkebiskoppens Fængsling, der var en af de første Aarsager til Opstanden, og siden altid blev anført blandt de mest betydende Klageposter imod Kongen. Dette havde vel til Følge, at nogle uplandske Herreder hyldede ham, og endeel Bønder fulgte ham til Stockholm; men gavnede i øvrigt til intet, og gav atter Sture over en Maaned til at forøge sine Rustninger. Det var en mere alvorlig Prøve, der forestod, og hvorved Kampen snart kom til sin sidste Afgiørelse.

Kongen havde udskibet og samlet sin hele Styrke Nord for Staden paa Brunkebierg; der, hvor nu store Bygninger og anseelige Gader omgive et Torv paa Norrmalmen, leirede han sig, og opførte et Værn af Skandsekurve, fyldte med Sand og Stene. Sten Sture havde givet sig Tid, og forstærket sin Magt ved Krigsfolk og Bønder, som tilførtes ham ikke allene fra Dalarne og Nerike, men selv fra en Deel af Upland og Gøtariget. 1,300 væbnede Mænd udsendtes til ham fra Stockholm. Hans Opfordring til Kongen at indskibe sig, og

derpaa underhandle, naar Sture havde ladet Krigsfolket skilles ad og gaae hiem, afslog Christian med bestemte Ord. „Tidt nok," svarede han, „have Vi hørt, at Knegtene ville forbrive deres Herrer; nu ville Vi dog først røre Vore Hænder, før det skal skee med os." Overmagten var afgiort paa Steen Stures Side, og han benyttede den rigtigt til Angreb paa Kongens Stilling, som vel ved Stedet var heldig, og noget befæstet; men hvor han kunde omringes, havde den ommurede Stad og det stærke Slot i Ryggen, og kun sin Flaade til Undsætning, om Slaget tabtes. Tidligt om Morgenen den 10de Octbr., rykkede Hr. Steen ud med sin Hær fra Jærva, en halv Miil fra den danske Leir; selv førte han dens ene Afdeling; hans Fætter Niels Sture den anden. Klokken 11 om Formiddagen stod Hr. Steen ved Brunkebierg, og rykkede op til Angreb; men to Gange blev han slaaet tilbage. Under det andet Anfald kom 2,000 væbnede Borgere fra Stockholm ham til Hielp, under Anførsel af Knud Posse. Christian førte nu en Deel af den danske Hær, mod Stockholmerne, var selv med i den hedeste Strid, og da han stødte paa den svenske Anfører, angreb han Knud Posse i Tvekamp, og saarede ham saa haardt, at han maatte bringes fra Valpladsen. Imidlertid lykkedes det de Svenske at sætte Træ-Værnet paa Brunkebierg i Brand; og Steen Sture, to Gange slagen, anfaldt tredie Gang, det af de Danske svagt besatte St. Claras Kloster paa Nordmalmen. Kongen trak sig fra den af Luer omspændt Valplads, og styrtede med al sin Magt over Sture, som tredie Gang maatte vige, og hvis Nederlag havde været uundgaaeligt, hvis ikke Niels Sture i dette Øieblik fra den østlige Side var trængt op paa Brunkebierg, og faldet Kongen i Ryggen. Hr. Steen trængte endnu engang frem; den danske Hær blev omringet, og kom efter en blodig og fortvivlet Strid i Uorden, især da Kongen, først saaret ved en Piil, der foer giennem begge

Kinder og borttog flere af hans Tænder, anden Gang ved et Skud gjennem Benet, med Nød blev reddet og bragt bort fra Valpladsen. De Danske søgte nu at trække sig ud af Striden. En Deel af Hæren vilde flye over en Bro, der var slagen over Brænnesund; men Broen brast, og 600 Mand skulle her være druknede. En Deel af den omringede danske Hær stod endnu midt paa Brunkebierget omkring Rigsbanneret — Nogle sige, det var den berømte gamle Danebrog. Denne vilde Ingen, Riddere eller Svende, lade falde i Fiendens Hænder. Saalænge Nogen endnu kunde slaae, stod Banneret opreist blandt den bestandigt tyndere Flok; da det faldt, laae 500 Slagne omkring det.

23. Dette var det berømte Brunkebiergs-Slag, hvormed Christian den Første aldeles tabte det svenske Rige. Af hans Hær vare to Tusinde druknede og faldne, og deriblandt mange af Kongens bedste Mænd; 600 bleve fangne, hvoriblandt den tappre danske Rigsmarsk Claus Rønnow, med femten andre Riddere. Med den reddede Deel af sine Krigsfolk seilede Christian tilbage til Danmark. Sten Stures Seir var fuldstændig, Oxenstiernernes og Vasa-Slægtens Kræfter vare udtømte; Nogle af Hovedmændene for Modpartiet vare faldne, Andre vare i hans Hænder. Selv Erik Carlsøn Vasa forlod Danmark, og hyldede Rigsforstanderen; de fire svenske Slotte, Christian endnu havde i sin Magt, Elfsborg, Calmar, Borgholm og Stegeholm, maatte paa den sædvanlige Maade efterhaanden overgive sig ved Udhungring. Hr. Sten var nu, paa Navnet nær, Sverriges Konge, og i 25 Aar kunde ingen Medbeiler giøre ham Magten stridig. Hvorledes han brugte den og det Held, der næsten altid og overalt fulgte ham, den Dygtighed, det kloge Maadehold og de fortrinlige Evner, hvorved han udmærkede sig blandt Sverriges magtlystne Store: tilhører den svenske Historie at berette. — I Danmark, hvortil vi nu vende tilbage, var det dog langt fra til

Ende med den Sag, hvorom der saa længe var handlet, stre-vet og kæmpet. Vi møde tværtimod paa ny det samme Syn, som dog ophører at være det, naar vi kiende og nøiere granske Grundforholdene imellem de to Riger i den saakaldte Unionstid, eller paa dens daværende Tidspunkt. Der laae ikke blot i Christian den Førstes lovlige Valg og Hylding, men i saa mange tidligere Pagter og Statshandlinger, en ustridig Adkomst og Rettighed, der maatte følge, ikke saameget Kongens Person, som hans Herredømme og Værdighed. Saa-længe en saadan Rettighed ikke var ligesaa klart og endeligt ophævet ved en afgiørende Frasigelse og Overeenskomst, som den ved foregaaende Pagter var stiftet: kunde ikke let en Konge over Danmark og Norge enten glemme, eller bortgive denne Rettighed. Den var en naturlig Deel af den monar-kiske Politik i Danmark, og Historien viser os, hvorledes tre oldenborgske Konger, af den mest ulige Charakteer og Person-lighed, efter hinanden maatte optage det samme politiske Formaal: at bringe det modstræbende Sverrige ind under Unionsforholdet. I en anden Stilling til dette Forhold var Aristokratiet; det havde sit Unionsparti i begge Riger; men dette Parti var i Sverrige en gammel politisk Faction, en affondret Deel af Herrestanden, enkelte stolte og mægtige Slægter, som, efterat Kongestammen var udslukt, holdt sammen i den naturlige Mod-stræben for at hindre en anden Slægt, rigere, heldigere eller mere folkekiær, fra at vinde Adgang til Kongethronen. I dette Land havde Adelsmagten meer af sin ældre nordiske Charakteer tilbage; den var mere samlet i færre, enkelte store Slægter, rigere ved Grundeiendom og et større Antal afhængige Under-givne, besvogrede Familier eller fattige Adelige, end dette vel overhovedet var Tilfældet med det danske Aristokratie. [65]) Dette har vel ogsaa i det 15de Aarhundrede deelt sig i et mere kon-geligt, og et mere adelsindet Parti; men der var i det sidste

hverken den giærende, lidenskabelige Kraft, som hos Sverriges store Slægter i Kampen om Rigsstyrelse og Kongedømme; eller den stærke Drift og naturlige Grund til at stræbe efter den nordiske Statsforenings Besegling ved en fælles kongelig Herster. Det danske Rigsraad kunde ikke altid modsætte sig Kongens Fordringer, at Adelsmagten skulde bidrage og medvirke til at hævde hans paastaaede Rettigheder; en Deel af dets Medlemmer vilde ogsaa neppe ugierne have seet, om det var lykkedes ham, at vinde Sverrige tilbage, da her deels altid blev nogen Udsigt for den danske Adel til at finde Adgang til Fordeel; og deels ikke saa danske og svenske Slægter vare indbyrdes nøie forenede. Aristokratiet i Danmark giorde heller ikke ubetydelige Opoffringer for Kongens Sag, eller for hans, ved det svenske Unionsparti om ikke vakte, dog idelig bestyrkede Bestræbelser for, paa Krigens alvorlige og kostbare Vei at vinde den svenske Krone tilbage; men det kiendte ogsaa Grændsen for sin Villighed til saadanne Opoffrelser. Christians, ved Brunkebiergsslaget afgiorte, sidste Krigstog til Stockholm havde yderligere fastsat denne Grændse. Kongens Forsøg paa endnu engang at bevæge Adelen til nye Anstrengelser, var forgieves.

Det danske Rigsraad indtog tværtimod sin gamle Stilling i Forholdet til det svenske Raad, og umiddelbar efter et saa alvorligt Krigsoptrin som det, hvori Christian var nær ved at dele Skiebne med Kiærnen af sin Krigsmagt, indtraadte et fredeligt, næsten venligt Forhold imellem begge Rigers aristokratiske Repræsentanter. Det var ligesom Krigen var fort, og Slaget holdt, allene imellem Kongen og Sten Sture. De sædvanlige Dagtingninger begyndte paa ny, og man vendte tilbage til den hos det nationale Parti blandt den svenske Adel gieldende Synsmaade: at Unionen kun skulde bestaae i et for bestandigt sluttet Fredsforbund imellem Rigerne, uden Kongefællesskab. Det svenske Rigsraad sendte den fangne

Marsk Claus Rønnow, tilbage til Danmark med Tilbud, hvis egentlige Indhold kun gik ud paa Fred imellem Landene, Opgiørelse af svenske Adelsmænds personlige Brøde eller Skyldfrihed, deres Forhold til Kongen og Riget, og nye Underhandlinger om en Forbindelse imellem Rigerne, hvis Grundvold og Vilkaar man, ligesom hidtil, lod staae hen i Fremtidens Uvished (6. Jan. 1472). Herpaa fulgte (2. Jul. 1472) virkelig et Møde, hvor som sædvanlig intet blev afgiort; Alt skulde indtil videre blive som det var, og en fuldkommen fredelig Vaabenstilstand finde Sted, indtil et nyt Møde i Calmar, berammet til næste Aar (10. Jul. 1473). Det udeblev heller ikke; man forstod i Sverrige mesterligt den Konst, at giøre Dagtingninger, som fra eet Aar til et andet altid udsatte Hovedsagen, for at danske og svenske Riddere kunde have Leilighed til at forlyste sig i Sommertiden ved en Sammenkomst. En saadan var ogsaa aftalt til St. Hansdag 1474, og der var bestemt, at Kong Christian og Hr. Steen begge skulde indfinde og opholde sig saa nær som mueligt ved Mødestedet, Calmar. Steen Sture kom der virkelig; men Kongen udeblev, og var langt borte paa den aftalte Tid.

24. Den 8de Januar 1474 var Christian, i Selskab med Hertug Johan af Lauenburg, mange Riddere og et Følge af 200 Heste, afreist fra Segeberg, paa et Pilegrimstog til Rom. Ved dette vilde han afkiøbe sig et helligt Løfte, han engang i en stor Livsfare (maaskee under Brunkebiergsslaget) havde giort, til Tak for sin Redning at besøge det hellige Land. Saaledes sagdes det offentlig overalt i Europa; og saadan var uden Tvivl ogsaa den første Anledning til hans Romerreise. Men tillige forenede han med den gudelige Hensigt verdslige, og med Besøget hos Paven, politiske Underhandlinger i Tydskland; skiøndt disse altid bleve hemmelige, og formodentlig ikke i alt deres Omfang have fort til nogen endelig Afslutning. Det er

kun enkelte, mindre betydende Begivenheder, hvorom det kunde synes, at de gav et Skin af Bestyrkelse til Rygter og Formodninger om Christians vidtløftige Planer og hemmelige Forbund med mange udenlandske Fyrster, Kongerne i Polen og Skotland, Hertugerne af Burgund, af Pommern, Meklenborg og flere tydske Fyrster, deels om at ydmyge Hansestæderne, deels om at give Kongen Bistand til med Magt at tvinge og erobre det oprørske Sverrige. Hvad der altid blev saa dunkelt, saa indhyllet i Uvished, at digtede Rygter, opfundne Anslag og løse Gisninger umueligen kunne skilles fra Muelighed eller rimelig Formodning: kan neppe tilhøre Historien; i det mindste ikke give den noget sikkert Udbytte. Vi ville ogsaa i dette Tilfælde helst holde os til de afgiort sikkre Begivenheder.

Imedens Christian den Første i en Række Aar, meer eller mindre uheldigt, ved Vaabenmagt eller ved Underhandlinger søgte at komme i Besiddelse af Sverrige som Landets lovligen valgte og hyldede Konge: viser Historien os i de to andre nordiske Riger et Slags Modsætning af fredelig Stilhed og Ro, uden nogen mærkelig Yttring af vilkaarlig Magt eller Strenghed fra Kongens Side, saa lidt som af lydelig Utilfredshed, enten hos Aristokratiet, eller hos Folket. I Hertugdømmerne, eller særdeles i Holsten, finde vi derimod en Uklarhed og Spænding i Forholdet mellem Kongen og Adelen, som vel ikke fuldstændig lader sig oplyse; men som medførte oftere tilbagevendende Begivenheder og Handlinger, hvori Kongen undertiden fremtræder med mere Kraft og streng Villie, end Historien sædvanlig viser ham; i enkelte Tilfælde snarere som den, der alvorligt vilde forsvare Almuens menneskelige Rettigheder og Friheder, end som en Fyrste, der med Gunst og Føielighed vilde lempe sig efter den mægtige holstenske Adel, som havde antaget ham til Landets Herre. — Vi ville, saavidt det er muligt, med nogenlunde Sikkerhed at forene Kildernes ad-

spredte, og undertiden usammenhængende og modsigende Efterretninger, samle de sidstnævnte, for Christian den Førstes Historie vigtige Begivenheder i en nogenlunde fuldstændig Skildring, inden vi gaae over til at fremstille det Forhold til Sverrige under Christians sidste Aar, der indtraadte efter det uheldige Slag paa Brunkebierg 1473.

Det er ikke let at sige, hvorfor den Pengenød, der trykkede denne Konge under hans hele Regiering, ikke saa tydeligt fremtræder i offentlige Forhold i Danmark eller Norge, som i Hertugdømmerne. Det synes, som Kongen hist pantsatte mindre af Krongodset, end i Hertugdømmerne; imedens han dog jævnligen brugte deels Byskatten, deels Indtægten af Lehnene, til at give sine Skyldherrer i Lybek og i Holsten Anviisning paa deres Renter [65]). Paa en vis Maade hører dog herhen, at Christian, hvis eneste Datter Margrethe 1468 var bleven trolovet med Kong Jakob III. af Skotland, af Pengemangel ikke var i Stand til at betale den lovede Medgift af 60,000 Rhinske Gylden. Danmark og de danske Konger havde maattet finde sig i, at en Medgift af 30,000 Gylden, der var tilsagt Dronning Dorothea af Brandenborg, ikke blev betalt til Kong Christoffer; at den endnu 1462, sytten Aar efter Dronningens første Giftermaal, var ubetalt, og at den sandsynligen altid er bleven det [66]). Anderledes var det med Skotland. Dette Rige havde i det 13de Aarhundrede, under den norske Konge Magnus Lagabæter forpligtet sig til, for Afstaaelse af de hebridiske Øer, eller Syderøerne, og Øen Man, der fra ældre Tider laae under den norske Krone, at betale en aarlig Skat af hundrede Mark Sterling, eller to hundrede engelske Nobler. (1266). Opfyldelsen af denne Lehnspligt varede ikke meget længe, da Skotterne først havde faaet Øerne i deres Magt. Erik af Pommern havde paa ny giort den gieldende; og Christian den Første, der ikke gierne med sin Villie bortgav

nogen Kongerettighed, fulgte heri sin Forgængers Exempel, og fordrede den for 26 Aar ubetalte Skat. Skotterne sendte om Sommeren 1468 et anseeligt Gesandtskab, hvoriblandt to Biskopper og den skotske Rigscantsler, til Kiøbenhavn. Her blev Giftermaalet foreslaaet fra Skotlands Side [67]), og en Ægtepagt sluttet (8. Septbr.), hvori med de norske Rigsraaders Samtykke, hvilke i den Anledning vare nedkaldte, ikke allene det hele tilbagestaaende Beløb af Skatten — som udgjorde den betydelige Sum af 5,200 engelske Nobler — blev eftergivet [68]); men for den udlovede Medgift af 60,000 Gylden, efter Afdrag af 10,000 Gylden, der strax skulde udbetales, pantsattes Orkenøerne og Shetlandsøerne til Skotland. Hverken Afdraget, eller Hovedsummen blev dog nogentid betalt, uagtet der oftere førtes Klager herover fra det norske Rigsraad. Dette burde imidlertid have betænkt sig, inden det bevilgede Pantsættelsen. Det var let at forudsee, at var denne først skeet, vilde det gaae med Orkenøerne, som med Hebriderne. Norge selv havde i senere Tider hverken kunnet forsvare sit Overherredømme over disse fiernt liggende Øer, eller inddrive Betalingen af den betingede aarlige Skat. Vilde man have Kongedatteren gift i Skotland, og tilstaae saa høi en Medgift, da var det ikke at vente, at Christian vilde betænke sig meget paa at give Slip paa disse Øer; men hvorledes havde man i Norge allerede tabt al Diærvhed og Kraft til at forsvare sine Rettigheder, paa den Tid, da Modstand endnu kunde have havt nogen Virkning?

Det gik ikke Kong Christian saa let i Holsten, eller med hans egen Brødre. Allerede tidligere havde han maattet blande sig i disses Strid om den oldenborgske Arv. Den ældre af Brødrene, Grev Moritz, havde fra sin Ungdom været bestemt til den geistlige Stand, og ved sin Morbroders, Hertug Adolfs Omsorg, faaet en lærd Opdragelse i Rostock, Erfurt og Paris, hvor han blev Baccalaureus i den canoniske Ret. Kong

Christian udvirkede 1450, at han fik to Canonicater i Cöln og i Bremen; og i Følge heraf tog den yngre Broder, Grev Geert, til hvem Kongen 1454 „af særdeles Kiærlighed og Gunst" afstod sin Andeel af Landene Oldenborg og Delmenhorst, begge Grevskaber i Besiddelse; dog kun som et Lehn, det skulde staae ham og hans Arvinger aabent, at fordre tilbage Men Moritz fik noget efter Lyst til ogsaa at regiere, traadte ud af den geistlige Stand, ægtede en Grevedatter fra Hoya, og giorde nu Paastand, ikke blot paa sin Tredicdeel, men paa det Halve af begge Lande. Han anfaldt, med Hielp af sin Svigerfader og af Bremen, 1456 sin Broder Gerhard med væbnet Haand; og denne maatte søge Hielp hos Kong Christian, der, i Forening med Hertug Adolf, mæglede imellem Brødrene. Ved en Dagtingning i Aaret 1458 blev det bestemt, at Kongen nu afstod sin Tredicdeel af Oldenborg og Delmenhorst til begge sine Brødre, og at disse skulde dele Grevskaberne „broderligen og venligen" med hverandre. Denne fredelige Deling blev derimod til en ny Broderkrig. Moritz, der var utilfreds med den Deel af Landet, Gerhard vilde afgive, angreb og beleirede Delmenhorst 1463; men blev slaaet i et vældigt Slag paa Vorstel-Hede, af Grev Geert og Hertug Vilhelm af Brunsvig, der var kommen Gerhard til Hielp. Imidlertid tabte Moritz derved ikke Modet; han fornyede oftere sine Angreb, indtil der omsider ved flere Fyrsters Mægling blev sluttet et Forlig imellem Brødrene, hvorefter Moritz skulde tage Delmenhorst, Gerhard Oldenborg til sit Sæde, og begge Lande, skiøndt hvert under sin Herre, skulde blive i en evig Forening og aldrig gaae ud af Familiens Besiddelse. Det tør være uvist, hvorlænge denne Fred havde varet, dersom ikke Moritz var død af Pest allerede 1464. Grev Geert satte sig nu, som Formynder for sin Broders tre efterladte Børn (skiøndt Moritz havde givet dem under en Andens Formynderskab) i Besiddelse af Delmenhorst, og da

Børnene døde, tog han Arvehylding i Landet, og blev Stifter af den sildigere Grevestamme, der regierede over Oldenborg og Delmenhorst indtil 1667.

Da Geert, som ikke uden Grund fik Tilnavnet den stridbare, saaledes ikke mere havde Anledning til Uenighed med den ene Broder, søgte han Striden med den anden. Det fattedes ham heller ikke her paa et Skin af Ret; men han viste sig i sin Adfærd mod Christian I., der i det mindste saa ofte og saa længe, som det vel var muligt, yttrede sit milde og broderlige Sindelag mod Geert, ikke allene stridig og overmodig, men mere som Fiende, end som en Frænde og Broder. Kongen havde maaskee ikke altid kunnet tilfredsstille, baade sin Broder og Greven af Schauenburg, til de bestemte Terminer. Dog findes det, at ikke blot den sidste nøiagtigen er bleven betalt; men ogsaa Grev Geerts Fordring for Arverettens Afstaaelse var i Novbr. Maaned 1465 bleven afdraget, paa en Fierdedeel af Summen nær, uagtet Krigsforholdene i Sverrige maatte giøre dette endnu vanskeligere for Kongen. Derimod seer man, at Christian I. imidlertid maa have stiftet ny Gield til sin Broder, som endnu i Aaret 1465 paatog sig at betale forskiellige Summer til et Beløb af henved 10,000 Mark for Kongen [69]. Om Gielden desuden var større, og af hvad Art Geerts Fordringer i øvrigt vare, vil ikke let lade sig oplyse; men med eet fik Greven i Sinde at prøve paa, om han kunde giøre sig selv betalt i Hertugdømmerne. Han var klog nok til at vælge en Tid, da Kongen var fraværende i Sverrige, viste sig om Foraaret 1465 med væbnet Magt i Holsten, og fordrede af Adelen, hvoraf endeel vare gaaede i Borgen for Kongens Gield, at den skulde sørge for at tilfredsstille hans Krav. Hertil mødte han overhovedet ingen Villighed; men det manglede ikke paa endeel Adelsmænd, der toge Grevens Parti, enten fordi de selv havde Penge tilgode hos Kongen, eller fordi de overhovedet ikke vare

Kongen gunstige [70]. Kongen maatte skynde sig over til Holsten (hvor han kom efter Paaske) [71] for med det Gode eller Onde at bringe Broderen til Fornuft. Christian I. udskrev et Møde i Kiel, hvor, efter hans Ønske, Sendebud fra Stæderne Lybek, Hamborg og Lyneborg tillige indfandt sig. Det kom her til et Forliig og Afstale om nye Betalingsterminer for Grev Geerts Tilgodehavende. Noget blev ogsaa afdraget paa Gielden. I øvrigt see vi ogsaa, at Kongen i Maanederne September til December, i hvilken Tid han var i Hertugdømmerne (for det meste paa Segeberg og Gottorp) [72] har laant ikke ubetydelige Summer i Hamborg og Holsten (hvor han bl. a. i Octbr. pantsatte Slottet Kiel med Alt tilliggende til Hans Rantzow, Schacks Søn [73]). Paa denne Maade kom Christian I. bestandig dybere i Gield hos Kiøbmænd og Adelsmænd; og det gik hermed saa vidt, at omsider næsten alle Kiøbstæder i Slesvig og Holsten, eller Kongens Skat og Rettigheder af disse, de fleste og vigtigste Slotte, og det meste Krongods, endogsaa hele Øen Femern og de kongelige Districter i Frisland, vare som brugeligt Pant overgaaede i Adelens Besiddelse. Hvilke Følger dette maatte have, saavel for Kongen, hvis Indkomster med hvert Aar forringedes, som for Almuen, der maatte føle Trykket af de adelige Pantherrer, er let begribeligt. Misfornøielse med Christians Regiering udbredte sig blandt alle Stænder i Holsten; og for endnu at forøge det Ubehagelige i Kongens Forhold, reiste Grev Geert atter 1466 nye Uroligheder i Holsten, hvor han, under Enkehertuginde Margrethes Fraværelse, med Røverhaand overfaldt hendes Foged, bemægtigede sig Slottet Rendsborg og en Deel af hendes Godser, og truede med at giøre Holsten til Skueplads for Optrin af den Art, som man over det hele øvrige Tydskland var saa vant til giennem det hele femtende Aarhundrede; og som Grev Geert selv i hans

uophørlige Feider med Friserne, Bremerne og andre Naboer, var bleven fortrolig med.

25. Kong Christians Adfærd under disse Begivenheder i Holsten, ligesom hans Forhold i de følgende Aar imod sin Broder, maatte for en Deel forekomme os uforklarlige, dersom vi ikke paa den ene Side kiendte den store Forvirring i Kongens Pengesager; paa den anden Side hans milde og godmodige Sindelag, og den naturlige Overbærelse med en eneste Broder, som han maatte være tilbøielig til. Vi maae snarere næsten overraskes ved den Kraft og Kiækhed, han omsider, efterat man fra flere Sider tilstrækkeligt havde prøvet hans Taalmodighed, lagde for Dagen, saavel mod Grev Geert, som i at vise den holstenske Adel, der saa længe havde været i Stand til at maale sig med de danske Konger, langt inden for de Grændser, som den troede at have sikkret sig ved Kongens Valg og Haandfæstning. Modsat denne Christians Handlemaade, og mere liig et Slags godmodig Svaghed for en nær Slægtning, der aldrig havde viist sig saa stor Tillid værdig, var det Skridt, Kongen giorde 1466, for, som han meente, endelig at tilfredsstille Grev Geert, og tillige at bringe bedre Orden i de forvirrede Forhold i Slesvig og Holsten. Paa hvilken Fod disse Landes Forfatning stod, eller hvilken Kraft man paa denne Konges Tid kunde tillægge Constitutioner og Grundlove, er ikke let at sige, naar vi bl. a. see det danske Rigsraad, i Forening med Hertugdømmet Slesvigs og Landene Holstens og Stormarns Raad, egenmægtigt at slutte den nye Forening (20. Mai 1466) om Regentvalget efter Kongens Død. (S. 166.) Christian bekræftede imidlertid denne Forening, uden Hensyn til, om den stemte overeens med de tidligere Statshandlinger, da han selv blev valgt 1460, eller ikke. Ligesaa lidt her, som i Kongerigerne finde vi Spor til nogen alvorlig Modsætning fra Kongens Side, naar Rigsraadet havde taget en Beslutning. Men endnu

i samme Aar gav derimod Christian et uventet Beviis paa, at han paa sin Side ikke heller vilde tage det strengt med tidligere givne Forpligtelser.

Den 17de Decbr. 1466 indsatte Kongen sin Broder til Forstander eller Statholder over begge Hertugdømmer, hvor han, i Kongens Fraværelse, skulde have Fuldmagt til at styre Landene, befale over Embedsmænd, Fogeder, Staldere og Toldere, indsætte og afsætte dem med fuld Myndighed. Prælater, Ridderskab, Adelsmænd, Stæder og menige Almue skulde adlyde ham, ligesom Kongen selv; og Grev Geert desuden have Fuldmagt til at indløse saa mange af de pantsatte Slotte og Godser i Hertugdømmerne, som han var i Stand til, og beholde dem, indtil Kongen eller hans Arvinger, efter et Aars Opsigelse, atter vilde løse dem fra Greven.

Uden Hensyn til Grevens Person, der ikke kunde være Herrerne i Holsten behagelig, stred hans nye Embede ligefrem mod den af Kongen tilstaaede Rettighed, at en indfødt Drost og Marsk, i Forening med Raadet, skulde forestaae Hertugdømmerne i Kongens Fraværelse. Grev Geert udskrev næste Aar en Landdag, giorde sin Myndighed gieldende, og fordrede adskillige af de pantsatte Slotte tilbage, som han forkyndte at ville indløse. Kunde man her have ventet sig andet, end almindelig Uvillie, Modstand, vel endog Voldsomheder? — Men kun enkelte Adelige protesterede; Nogle føiede sig; den almindelige Misfornøielse fattedes Eenhed og Sammenhold; Klager til Kongen frugtede en Tid lang intet. Christian kom ikke til Holsten før i det følgende Aar (i Høsten 1468) og imidlertid havde Grev Geert ført „et selsomt Regimente," og bragt ikke ubetydelige Pengesummer tilveie. Et Middel, hvoraf han hertil betiente sig, som en i mange Eventyr forsøgt tydsk Ridder, der ogsaa forstod at omgaaes Bønder og Almuesfolk,

kan ikke bedre berettes, end efter den gamle Lybekske Kronike, der udførligt fortæller det [74]).

Greven red omkring i Landsbyen fra eet Sogn til et andet, og lod Bønderne samles i Kroen. Her gav han dem saameget Øl, de vilde drikke, og naar dette havde virket, sagde han til dem: „Kiære Venner! I ere i forrige Tider blevne tidt nok og haardt beskattede; det giør mig hiertelig ondt; thi Skatten har ikke nyttet Landet stort, og det er Adelsmændenes Skyld, der sidde paa Slottene, og have indkrævet Skatten og beholdt den største Deel deraf for sig selv, og sat det paa Aagerrente hos dem, der have forstrakt min Broder Kong Christian Penge; men hans Gield bliver altid lige stor, og Landet lige meget skyldigt. Derfor maa I betale den ene Skat efter den anden, og lige meget hielper det. Vilde I følge mit Raad, saa skulde der nok blive en Ende derpaa. Jeg vilde, at I skulde skyldsætte eder selv, hver efter sin Evne; og naar vi da havde faaet en god Sum Penge sanket, saa vilde jeg indløse alle Slottene fra de adelige Herrer, og tage dem til mig selv. Da havde de ingen Magt mere til at sætte Eder i Skat, eller giøre Eder anden Overlast. I kunne da herefter sidde i eders gode Fred og Frihed.“. De holstenske Bønder, der ikke vare vante til at høre saadan Tale af adelige Herrer, end sige af en Fyrste og Statholder, gik troskyldige ind paa Grevens Forslag. Een satte sig selv i ti Marks Skat, en Anden i 8 eller 6 Mark, og saa fremdeles. Pengene indsamlede Bønderne, og bragte dem til Greven; han prøvede derpaa det samme Middel hos Geistligheden, som i Begyndelsen ikke vilde laane Øre; men Grev Geert forstod ogsaa her at overtale, og det var desuden Cleereciets Bønder, som skulde giøre Sammenskud, ligesom Kronens og Adelens. Paa denne Maade bragte Grev Geert virkelig en stor Deel Penge tilveie, hvoraf nogle maaskee tilflød hans Broder; for andre indløste han

det ene Slot efter det andet, i det Hele til de Adeliges store Misfornøielse. Nogle af dem havde vel intet imod at komme til deres udestaaede Penge, efterat de i adskillige Aar havde trukket gode Renter af Pantegodset. Men tillige var der ikke faa Adelsmænd i Holsten og Slesvig, hvis Stemmer eller hvis Samtykke til Valget efter Hertug Adolfs Død Christian reent ud havde kiøbt. Rede Penge havde Kongen ikke; han laante hellere af dem, hvis Stemmer han selv kiøbte; saaledes gik ogsaa disse Summer over i Pantebrevene; men herom var Grev Geert ikke uvidende. „Liigkiøbet,“ (den wiinkop) som han kaldte det, negtede han ved saadanne Leiligheder at betale, naar han vilde indløse et pantsat Slot; han vilde ikke give meer end den Sum, der virkelig var udlaant af Panthaveren; heller ikke udløse Nogen, der var gaaet i Borgen for Kongen. Kun Stæder, Slotte og Krongods vilde han indfrie. Saaledes fik han efterhaanden Kiel, Flensborg, Haderslev, Sønderborg tilbage; ligesom han allerede havde faaet Gottorp, Segeberg, Hanerau og flere Slotte.

For Kongen var en saadan Statholder ikke uden Fordeel; det kom an paa, hvad Enden vilde blive. Raabet over Grev Geerts Voldsomheder blev imidlertid tilsidst saa stærkt, at Christian (i Septbr. 1468) maatte begive sig til Hertugdømmerne, hvor han ved gode Ord og Løfter om Betaling søgte at jævne hvad han kunde. Broderen lod han blive, og var maaskee selv ikke ganske uden Frygt for ham; thi hvad kunde han ikke vente sig af den, der var dristig nok til at binde an med den hele holstenske Adel? — Denne fandt det endog nødvendigt at tænke paa overordentlige Midler til at modstaae eller skille sig af med en Styrer, hvis hidtil ukiendte energiske Vilkaarlighed oprørte Adelen lige saa meget, som den maatte vække grundet Frygt for, at Grev Geert, og maaskee ikke ganske mod Kongens Villie, havde endnu farligere Øiemed. 1469 i Mai

Maaned samledes 140 holstenske Adelsmænd udenfor Kiel, og indgik her et Forbund til fælles Forsvar af yderste Kræfter imod Enhver, som vilde krænke deres Rettigheder, eller angribe denne deres Forbindelse. Et af alle Deeltagere (hvoriblandt allene 24 Rantzauer) beseglet Brev blev udstedt [75]; man gik endnu videre, og vendte sig ikke allene til Lybek, som strax tiltraadte det holstenske Adelsforbund; men endog til Ditmarskerne, som i deres selvdannede Fristat, længe hverken havde villet erkiende Holstens Grever, eller nogen anden Fyrste for deres Overherre, og blodigt havde afviist flere Forsøg paa at angribe deres af Naturen og af en stolt, kiæk og hærdet Folkestamme forsvarede Land. Dette lille uafhængige Folk af Marskbønder var ikke uvilligt til at slutte sig til den holstenske Adels særskilte Forbund [76]; de betragtede den som mindre farlig for deres Uafhængighed, jo mere den affondrede sig fra Fyrsten, der allerede paa flere Maader havde villet giøre sin Rettighed til Ditmarsken gieldende. Imidlertid fandt Adelen i Holsten det fornødent at modvirke den Mening, der let kunde opstaae, at den vilde skille sig fra Stæderne i Hertugdømmet Slesvig, eller overhovedet fra Landet og Kongen. Man finder, at de (1469, u. D.) udstedte en udtrykkelig Erklæring til Øvrigheden i Slesvig (Staatsbürg. Mag. IX. 458), og formodentlig til flere Stæder: at deres Forbund hverken gik ud paa, at skille Landene Slesvig og Holsten fra Kongen af Danmark, deres rette Herre, eller at „drive Grev Gerhard ud af Landet." Man havde vel gierne giort det, om man havde havt Magten dertil; men til en aabenbar Opstand kunde det ikke komme. Hvad holdt vel den længe, og naar Breve og Forpligtelser paa begge Sider skulde gielde, ikke uden Grund mod Greven forbittrede Adel i Skranker, selv medens Kongen var langt borte i Sverrige, og her maatte anvende sin Krigsmagt og spilde sine Kræfter i en langvarig og unyttig Kamp? — Var det Frygt for den

Indflydelse, Gerhard havde erhvervet sig hos Bønderne? Eller havde man maaskee tillige en hemmelig Frygt for, at Kongen, dersom det lykkedes ham at vinde Sverrige, kunde faae i Sinde at overgive Hertugdømmerne som Lehn til sin Broder?

Imidlertid blev man i Danmark ikke længe uvidende om, hvad der 1469 var foregaaet i Holsten. Grev Geert selv fandt det raadeligt at reise til Danmark, ikke saameget for at forsvare sig selv, som for at besvære sig over Adelens Modstand. Han traf ikke sin Broder; men Dronning Dorothea, som Christian altid i sin Fraværelse indsatte til Regentinde, eller i det mindste tillagde en betydelig Deel i Regieringen [77]), begav sig om Sommeren, ledsaget af danske Rigsraader, til Kiel, hvor hun udskrev en Landdag. Men hverken her, paa Segeberg, eller noget andet befæstet Slot, som Greven havde i sin Magt, vilde Adelen møde. Dronningen maatte da udskrive en Forsamling paa aaben Mark ved Segeberg, (d 22de Jul.) hvor Adelen fik god Leilighed til at forebringe alle dens Besværinger mod Greven, der selv ikke var tilstede. Man havde vidst paa en eller anden Maade at forsikkre sig hans Person, og havde ladet ham blive tilbage under Forvaring [78]) paa Slottet. Her klagedes da ikke blot over, at Gerhard paa adskillige Maader, ved Svig og falske Løfter, havde faaet Slotte og Pantegodser i sin Magt, uden at betale Skylden, hvorfor de vare pantsatte, og haanligen afviist Vedkommende, naar de krævede deres Tilgodehavende; men han havde vægret sig ved at betale Kongens Gield, hvorfor Adelsmænd vare gaaede i Borgen, skiøndt han rundt om i Landet havde oppebaaret Penge hertil; han havde derved forarmet mangen Ridder; og skilt ham ved Gods og Arvemidler; ja han havde forbudet Adelens Bønder (Husluden) at betale Landgilde, eller giøre Hoveri til Slottene. Et saadant Tyrannie vilde de ikke taale, eller længere beholde Greven i Landet. De af Dronningen

tilkaldte Sendebud fra Raadet i Lybek og Hamborg understøttede Adelens Klagemaal; men den udrettede dog intet videre, end at Dorothea benyttede det sædvanlige Middel: at vinde Tid ved at opskyde Sagen. Hun kunde paa egen Haand ikke afgiøre saa vigtige Sager, og opfordrede Holstenerne til at bringe deres Besværinger for Kongen selv i Kiøbenhavn. Dette skeete ved tre Adelsmænd, Benedict Ahlefeldt, Ditlev Buckwald og Henning Powisk, i Septbr. Maaned 1469, efterat Christian var kommen tilbage fra Sverrige. Kongen viste sig forsigtig og eftergivende, selv mod Ditmarskerne, som han lovede Fred og Venskab. (Bolten III. 31—33). Den endelige Afgiørelse blev udsat til et Møde i Lybek, hvor Kongen, som der ogsaa skulde underhandle med Sendebud fra det svenske Raad, virkelig indfandt sig ved Mikkelsdag, tilligemed Grev Geert, og en Deel Herrer af sit danske Rigsraad. Under otte Dages Underhandlinger, hvorved intet udrettedes med de Svenske, blev Kongen derimod vel forliigt med Lybekkerne, til hvilke han for deres Pengefordringer pantsatte hele Staden og Slottet Kiel for 26,085 Mark, hvorfor de tillige maatte udløse Panteherren Hans Rantzau, som Kongen endnu skyldte 6,000 Mark. Her blev ingen Tale om, at dette stred lige imod Kongens Forsikkring i Privilegierne: aldrig at pantsætte Krongods til Udlændinge. Man skulde neppe holde det for muelig, at Kongen endog lod Borgermesterne hente fra Kiel, for i sin Nærværelse at aflægge Hyldingsed til Raadet i Lybek, hvilket derpaa ved egne Sendebud modtog Hylding af Borgerskabet i Kiel[79]; og snart ved nye Toldanordninger og paa andre Maader viste, at det for Alvor vilde være Herre over Staden. Denne førte imidlertid saa eftertrykkelige Besværinger hos Christian den Første, at Kongen snart blev nødsaget til igien at indløse Staden fra Lybekkerne. Hvorfra han fik Midlerne hertil, finder man ikke angivet; og det vilde være forgieves og unyttigt, at

forfølge enhver særskilt Forhandling og Contract om Pengelaan eller Pantsætning, hvorved Kongen maatte hielpe sig igiennem under en uordentlig og ødelagt Finantstilstand, hvorom vi dog ei kunne faae nogen klar Forestilling. Med det holstenske Ridderskab blev intet endeligen afgiort; men ved en foreløbig Overeenskomst (8. Octbr. 1469) fastsattes, at Sagen igien skulde optages om et Aar, til hvilken Tid Kongen lovede at komme igien til Holsten (Jahn. S. 321). Af høiere politisk Vigtighed var det Venskabs- og Forsvars-Forbund, som den 10de Octbr. 1469 [80]) sluttedes imellem Kongen, Stæderne Lybek og Hamborg og Landene Slesvig og Holsten, hvorved man paa alle Sider indgik den nøieste Forening om giensidig Understøttelse, Beskiermelse og Undsætning i Krigstilfælde, paa tre Aar. Christian sikkrede sig herved for Følgerne af enhver eensidig Forbindelse imellem Adelen og de mægtige Stæder, af hvilke Hamborg, i Grunden uafhængig ligesom Lybek, i Navnet havde hyldet Kongen, mere som Beskytter, end som Landsherre. Stænderne i Holsten og Slesvig forpligtede sig nu paa ny til at yde Kongen enhver ham tilkommende Rettighed, og Forsvar mod enhver Krænkelse af samme.

En Følge af denne Forening var formodentlig det samtidige Forliig, som, ved Lybeks og Hamborgs Mægling, kom i Stand imellem Christian den Første og sytten holstenske Adelige iblandt dem, der som Kongens Forlovere havde paataget sig en Deel af hans Gield. Beløbet af denne blev af Voldgiftsmænd nedsat til 56,500 Mark, og til Sikkerhed for dens Betaling efter Aars Frist indrømmede Kongen Lybekkerne og Hamborgerne Slottet og Staden Flensborg.

26. Saaledes stode Sagerne i Holsten i Begyndelsen af 1470, som det syntes, paa en tryggere Fod for Kongen, end i de foregaaende Aar. Om hans Broder havde der i det sluttede Forbund med Lybek og Hamborg slet ikke været Tale. Brevet

havde han ikke beseglet; hvormegen Myndighed Kongen havde ladet ham beholde, er ingensteds optegnet; men at han nu ikke længer viste ham den Tillid, som tilforn, eller troede at have mere at frygte af ham, er tydeligt nok. — Imedens nu Kongen i de første Maaneder af 1470, ivrigt sysselsat med svenske Sager, var i Siælland, og ved Enden af Mai modtog Tidende om Carl Knudsens Død, fik han omtrent paa samme Tid uventede Efterretninger fra Holsten. Her havde Grev Gerhard ikke allene tiltaget sig sin forrige Myndighed; men vilde paa en Maade opkaste sig til regierende Herre, krævede Hylding af Stænderne, og paaskød opdigtede eller urigtigt fortolkede Breve, hvorved Kongen ganske skulde have overdraget ham Landene, indtil hans Fordringer vare tilfredsstillede. Nordfriserne, de holstenske Marskbønder, og en Deel af den øvrige Almue i Holsten og Slesvig, fandt Greven strar villig til at aflægge en saakaldet „Pantehylding" til deres Hovedmand eller Statholder; Adelen vilde derimod ikke vide noget af den nye Første at sige. Den holdt en Samling i Kiel, den 2den Mai, hvor der læstes Breve fra Kongen, som forbød Enhver at adlyde Grev Geert. Det var aabenbart, at denne fortolkede Kongens Breve, der kun overgav ham Landene til Styrelse, men ikke som Panteherre, til sin egen Fordeel. Dronning Dorothea maatte atter skynde sig til Holsten, hvor hun fandt hele Landet i en saadan Bevægelse, at hun kunde see, det var Grev Geerts Mening, „selv at blive i Landet, og at drive Kongen ud;" og hun maatte altsaa opfordre denne til at komme det snareste mueligt, „om han ellers vilde beholde Holsten" [81]. Christian tøvede heller ikke længe. Ved St. Hans Dags Tid var han i Holsten, lod sin Broder indkalde for sig paa Segeberg, og krævede Regnskab af ham i Adelens Overværelse for hans Opførsel; hvad han meente med at lade sig hylde i Landet, og med at lukke Slottene for Dronningen, som endog havde maattet

tage Natteleie i Landsbyer hos Bønderne? — Greven var her dristig nok til at svare: han havde efter Fødselen samme Ret til Landet, som Kongen; nu vilde han beholde det for sig og sine Sønner, saalænge til man havde giengieldt ham Alt hvad han havde kostet paa at indløse Slottene, og tilfredsstillet ham i anden Maade. Medens Sagen stod i Beraad, undveg Greven om Natten, red til Rendsborg og andre Slotte, som han havde i sin Magt, og tog Eed af sine Høvedsmænd, at de vilde negte Kongen Indgang. Christian greb da endelig til alvorlig Strenghed, bød Adelen at væbne sig, udbød Borgere og Bønder, søgte Hielp hos Lybek og Hamborg, ja selv hos Hertug Henrik af Meklenborg, og lavede sig til at ville tage Slottet Rendsborg med Magt; imedens han lod udgaae Breve til Stæderne i Holsten, hvori han forkyndte, at Grev Gerhard ikke mere var hans Statholder (Houetman) [82]. Da Greven nu mærkede, at det blev til Alvor, kom han til Rendsborg, „stolende paa sin Broders Fromhed," bød sig til at overgive Slottet, og at antage Lybeks og Hamborgs Mægling. Dog giorde han Vanskeligheder nok, og der dagtingedes længe, inden et Møde blev aftalt i Hamborg, hvor begge Parter vilde underkaste sig en Voldgiftskiendelse, som skulde ende den langvarige Trætte.

Kong Christian begav sig, efter Rendsborgs Overgivelse, til Segeberg, hvorhen Gerhard fulgte ham frivillig, og uden at tage Leide [83]), i letsindig og overmodig Tillid til, at han saa tidt havde kunnet føre sin Broder bag Lyset, og løbe af med hans gode Hierte. „Men der er et gammelt Ordsprog" — siger den plattydske Krønikeskriver — „Ingen Ræv er saa listig, han kan jo dog blive fangen. Saa gik det med Grev Geert; han løb selv i Garnet, og var fangen, inden han vidste af det." Han havde forregnet sig, da han ogsaa denne Gang stolede paa sin Broders længe misbrugte Godmodighed og

Eftergivenhed, hvilken han saa tidt havde prøvet, at den endog var bleven til et Mundheld hos Greven. *) Saasnart Kongen havde ham paa Slottet, lod han sit samlede Raad, af danske og holstenske Bisper og Adelsmænd træde i Underhandling med sin Broder, [*„in eyneme anderen zale“*] og fordre Regnskab for de af Landet oppebaarne Penge, og hvortil de vare anvendte; samt at Grev Geert strax skulde overgive Kongen hans Lande, Slotte og Stæder i saa god Tro og Love, som han havde modtaget dem. „Kost, Tæring, Møie og Umage“ vilde Kongen erstatte ham, og betale hvad han efter Regnskab blev ham skyldig; og vilde Kongen her ei lade det komme an paa 10,000 Mark eller mere, udenfor Regnskabet [*„bouen alle rekenschop“.*] Raadet vilde nødig tage imod dette Hverv; og kunde længe ikke komme til Endelighed dermed. Fire Gange gik de saaledes ind til Greven, og giorde ham fierde Gang de mest bevægelige Forestillinger om den broderlige Troskab og Kiærlighed, han var Kongen skyldig, med hvem han havde ligget under eet Moderhierte **) og besvor ham, at han for Guds og Jomfru Maries Skyld vilde føie sig efter Kongens Fordring, og overgive Landene, for at undgaae disses Fordærvelse og blodige Optrin. Femte Gang endelig kom Kongen selv med, gientog den samme Fordring, og „formanede Greven først med mange sagtmodige og kiærlige Ord,“ hvormed Kongen dog intet udrettede. Grev Geert vilde endnu snoe sig derfra paa sin vanlige Maade; ***) men da kogte Blodet op i Harme hos Kong Christian; han greb, som der fortælles, selv sin Broder fat ved Halsen, raabte: „Giv Dig strax til Fange!“ og lod ham

*) *„Wowol Grave Ghert lange tydt ein sunderlich sprickwort plach to fören van sines Broders fromicheit.“ Reimer Koch.* (s. Falcks staatsbürgerl. Magaz. VII. S. 119.)

**) *„Antosehnde dat se yo vnder eneme moderliken herten gelegen hadden.“* (Dipl. af 16. Jul 1470, udstedt af Kongens Raad, med udførlig Beretning om hele Forhandlingen.)

***) *„Begunde to voxswantzen na siner olden wise.“ (Reimer Koch.)*

sætte i en fast Steenstue paa Slottet, hvor han forordnede otte holstenske Adel'ge til at tage Vare paa hans Person. Ikke desmindre gav Kongen den Forsikkring, at han uagtet Grevens Vægring, godvillig at overgive Landene, selv vilde lade ham skee Ret, og betale Alt hvad han efter rigtigt Regnskab blev ham skyldig. Dette skeete omtrent den 16de Julii 1470. Det hedder sig, at Greven sad et Par Uger i Fængsel, inden han vilde bequemme sig til Forliig; men uden Tvivl har hans Indspærring varet længere [84]). Hans Orfeidebrev er først dateret St. Mathæi Ap. Dag ɔ: d. 21. Septbr. — For at slippe løs maatte han strax opgive Gottorp, Flensborg, Sønderborg og hvilke andre Slotte, han endnu havde i sin Magt; han maatte frasige sig ethvert Krav paa Slesvig og Holsten, love sit Regnskab aflagt til den 8de Septbr., og at tilbagegive alle Gieldsbreve af Kongen, som han endnu havde i sine Hænder, imod at faae sit Tilgodehavende udbetalt. Videre maatte han, under en Pengebod af et tusinde Mark Guld, forpligte sig til, aldrig at tage nogen Hævn for sin Fængsling; at være Kongen til Bistand imod hans Fiender; i sine Arvelande at holde fri og sikker Alfarvei for fredelige Veifarende, m. m. Alle disse Forpligtelser vare hos Grev Geert ikke overflødige; hans Broder maa dog endnu ikke have kiendt ham, dersom Kongen virkelig troede, at han vilde holde dem.

Allerede med Slottenes Overgivelse gik det ikke overalt saa let. Høvedsmændene, der havde maattet sværge Greven, vidste i nogen Tid ikke ret, hvem de vilde troe. August og September gik hen, inden Christian havde Slesvig, Gottorp, Flensborg og Sønderborg i sin Magt. Som det synes, blev Greven ligesaa længe holdt i Fængsel; omsider, d. 21de Septbr. udstedte Gerhard et almindeligt Qvittebrev for Betalingen af Alt hvad han endnu havde tilgode hos Kongen; og samme Dag en Erklæring for sig og sine Sønner, Gerhard og Adolf,

at de vare forliigte med Kongen, og havde intet meer at fordre. Men endnu var det ikke forbi med Virkningen af Grevens Statholderskab i Holsten, skiendt han selv maatte drage hiem til Oldenborg. Kongen fandt det nødvendigt, overalt paa ny at lade sig hylde. Ingen i Slesvig eller Holsten modsatte sig, uden de stridbare Eiderfriser, og Bønderne i Krempe- og Wilster-Marsk. Her, som det synes, havde Grevens fagre Ord, hans ophidsende Taler mod Ridderskab, Adel, Fogeder og Panthavere, virket meest. Da Bønderne indkaldtes til Itzeho for at aflægge Hyldingseden, negtede de reent ud at sværge anden Troskabseed, end den, de havde aflagt til Grev Geert; han var nu deres Herre, og for ham vilde de vove Liv og Blod. Christian viste og her sin sædvanlige Mildhed, gav Bønderne gode Ord, og bød dem gaae hiem i Fred og betænke sig. Hovedmændene for Oprøret fandt det siden raadeligst, at undvige af Landet; og da Bønderne, som vel havde seet, at Kongen kun havde saa Krigsfolk hos sig i Itzehoe, mærkede, at der kom Hielp fra Stæderne; da 400 Lybekske Skytter rykkede mod Marsken, og tusende Mand Fodfolk kom til Skibs fra Hamborg, og begyndte at røve og brænde ved Elbbredden, ilede Bønderne med at underkaste sig. De maatte ved Ed forpligte sig til, aldrig at optage de flygtede, fredløse Hovedmænd for Opstanden, eller Nogen af Kongens Fiender i Landet. Christian straffede, ved at paalægge Bønderne Krigsskat, og ved at ophæve deres særegne Retsforfatning, hvorefter enhver Menighed i disse Marsklande havde sit eget Birketing og andre gieldende Retsvedtægter, end det øvrige Holsten [85]. Nogle Bønder, og enkelte Adelige, som han ved denne Leilighed havde ladet sætte i Taarnet, gav han nu fri, og „viste sig atter venlig mod enhver." Dog gik det den kortsynede Almue her, som det pleier at gaae; den havde givet sine Lærepenge; men dette var glemt saa hastigt, som Boderne vare betalte.

Derimod kunde de ikke glemme Grev Geert, „som pleiede at give dem gode Ord, og at gaae med dem til Krees;" men Adelsherrerne, som foragtede dem, og pressede Penge af dem, kunde aldrig vinde Afhold hos Marskbønderne.

Greven følte i sit vilde og ubændige Sind en dyb Harme over at det daarlige Anslag, at ville opkaste sig til Herre over en Deel af sin Broders Lande, var mislykket, saasnart Kongen havde indseet, at Mildhed maatte vige for Strenghed, og at der maatte gjøres Alvor af at betale Broderen, hvad denne, i det mindste efter Gieldsbreve, lovligen kunde fordre. I sin ukloge Forbittrelse, vilde han nu i sine oldenborgske Lande trodse, ikke allene Kongen og Hansestæderne, men den afmægtige Keiser Frederiks Forordninger mod Fyrsternes, Prælaternes, Riddernes, de frie Stæders, de enkelte Ridderes indbyrdes Feider, og det hele vilde Røvervæsen og Selvraadighedens Voldsherredømme, som i det femtende Aarhundrede forstyrrede alle Statsforhold i det tydske Rige. Grev Geert lod røve og plyndre paa Veiene i sit Land, og lagde sig i Ufred med sine Naboer i Ostfrisland og i Stiftet Bremen; byggede Slot og Skandser, for at spærre Weserflodens Munding; indbød Fribyttere og Sørøvere til her at søge en Frihavn, hvorfra de kunde plyndre paa de danske, norske og holstenske Kyster, og overfalde Lybeks og Hamborgs Handelsskibe i Søen. I Holsten havde han endnu et Parti, og hemmelige Forbindelser. Da nu Tidender om Christian den Førstes Uheld i Sverrige om Efteraaret 1471 udbredte sig i Nordtydskland, vaagnede atter i Holsten den nylig dæmpede Misnøie og Urolighed, formodentlig næret ved den oldenborgske Greves Tilskyndelser. Imidlertid rørte han sig ikke, før man om Foraaret 1472 indbød ham til at komme tilbage; og saasnart han viste sig med sine Skibe i Eideren, slog en Deel af Nordfriserne i Stapelholm og paa Øen Nordstrand sig til hans Banner; den nye Kiøbstad Husum, der 1470

havde faaet sine første Privilegier, hyldede Gerhard; i Krempe- og Willster-Marsk begyndte Bønderne at bevæge sig; dog vare Mange ogsaa imod Greven, og hans Tog var saameget mere blindt forvovent, som han nu ikke havde et eneste Slot inde. At en eller anden enkelt Adelsmand (Claus Rixtorp, f. Ex., der havde Godser paa Als og i Sundewitt) slog sig til Greven og Bønderne, hialp Geert ikke meget; over Eideren vovede han sig heller ikke; og i Begyndelsen af September kom Kong Christian selv til Holsten [86]. I Stedet for her at opbyde Adelen, hvis Bistand under alle disse Bevægelser og Feider med sin Broder Kongen sielden synes at have søgt eller modtaget, henvendte han sig atter, i Følge de sluttede Forbund, om Hielp til Lybek, Hamborg og Meklenborg. Med henimod 2,000 Mand, hvoriblandt 500 Bueskytter og ligesaa mange Ryttere, drog Kongen selv mod de oprørske Friser. En eneste Træfning i Nærheden af Husum (i September Maaned) endte den hele Feide. Oprørernes sammenløbne Hob splittedes; Hovedmændene flygtede, og en af dem blev siden ihielslaaet af Ditmarskerne. Geert selv var allerede ved Nattetid rømt over Eideren med et Følge af sex Personer *); ukiendt sneg han sig giennem Holsten til Lauenborg, og herfra til Lüneborg, hvor hans ældste Søn mødte ham med Heste.

Dette var den uridderlige Udgang, det tog i Holsten med den eventyrlige oldenborgske Greve, som en forblindet Almue paa ny vilde betroe sig til; og denne Gang vare Følgerne mere alvorlige. Af de fangne Oprørere bleve nogle henrettede; de bortrømte, deriblandt endogsaa enkelte Adelige, dømtes fredløse; deres Gods blev inddraget. Dette var lige efter Landets Love; og man var i Danmark kun alt for meget vant dertil under tidligere Regieringer; helst i det forvirrede 14de Aarhundrede,

*) „*Averst Grave Gehrt wolde idt nicht afftöven*, und makede sich Sülffsövende darvan in der Nacht.“ (Reimer Kocks Krøn.)

da en Konge, der maatte reise sin Throne af Gruset, og sanke Landet sammen i Smaastykker, hverken kunde fare lempeligt med Adel eller Bønder. — Kong Christian, som i sin første Hede, havde lovet Hamborgerne, der havde Handelsnid imod den fremvorende Flekke Husum, at der ikke skulde blive Steen paa Steen i Byen, var dog langt fra at have Hierte til at opfylde et saadant Løfte. Penge kunde Kongen derimod altid bruge; Husum maatte betale 30,000 Mark i Straf, foruden anden Skade; og da formodentlig en Deel af Indbyggerne havde været blandt Oprørerne, eller ikke kunde udrede deres Deel af Brandskatten, fandtes der hele Rader af Huse i Byen, som bleve Kongens Eiendom, og siden kom i Adelsmænds og Andres Hænder, hvem Kongen skienkede, solgte eller pantsatte dem til [87]).

27. Saaledes endtes Begivenheder, som baade i sig selv og i deres nærmeste Følger kaste et mærkeligt, hidtil ikke altid erkiendt eller noksom fremhævet Lys, saavel over Christians Regiering, som over hans Charakteer. Den sidste fremtræder med sine fordeelagtige Sider, Mildhed, Venlighed, broderlig Hengivenhed, Overbærelse og længe udholdende godtroende Tillid, i Forening med en opblussende Raskhed og øieblikkig stærkere Aandskraft, naar Langmodigheds yderste Maal var udtømt, og Vreden gav Villien en høiere indvortes Styrke. Dertil kom den uforfærdede Kiækhed, og det personlige krigerske Mod, som laae i denne ridderlige Fyrstes Natur, som han ved enhver Leilighed lagde for Dagen i de svenske Felttog, og som drev ham til, heller ikke her, skiøndt ved en mere sørgelig, end glimrende Anledning, selv at gaae i Spidsen af den Hær, hvormed han maatte dæmpe en forledet og vildført Almues Opstand Men ved Siden af disse personlig udmærkende, for en stor Deel fordeelagtige Egenskaber, fremtræder tillige, her i det Mindre, som i det Større under Begivenhederne i

Sverrige, det samme Charakteerbillede af Nordens første Oldenborgske Konge. Uagtet Kong Christian uden Tvivl var en langt mere selvvirkende Regent, og mere umiddelbart deeltog i mange af de betydeligste Handlinger og vigtigere Foretagender under hans Styrelse, end man undertiden tænker sig det, fordi Kilderne til hans Historie ere for fattige, i Forhold til dens Vigtighed, og Kongens personlige Betydenhed: manglede han dog baade det hurtige, skarpe og giennemtrængende Blik, den energiske Villieskraft, og det Talent til, baade selv og ved Andre, at gribe de mægtige Handlingers rette, historiske Øieblik, som ere Egenskaber, den store og statskloge Fyrste, eller den ved Regentens Side styrende Statsmand, ei kunne undvære.

I de holstenske Begivenheder røber sig derimod tillige paa flere Maader den besynderlige Forvirring og Uorden i Pengesager, som trykkede Christian den Første under hans hele Regiering, og gav Anledning til, at han ved mange Leiligheder, ubekymret om Følgerne, benyttede ethvert Middel til at udrede sig af den Trang og Forlegenhed, hvori et tomt Skatkammer alt for ofte satte ham. Hertil medvirkede maaskee for en Deel en, som det synes hos denne Konge naturlig Høimodighed, Gavmildhed og Ligegyldighed i stadig Omsorg for Statshuusholdningen; men Hovedaarsagen laae uden Tvivl i de alt for hyppige Krigsrustninger til Søes og til Lands, som Christians gientagne Forsøg paa, ved Vaabenmagt at vinde og at forsvare den svenske Krone, giorde nødvendige. Til alle Tider har Krigen, og al overordentlig Rustning og krigersk Anstrengelse i en Stat, fordret usædvanlige Hielpekilder for Skatkammeret. I Danmark maatte Christian den Første i saadanne Tilfælde nøies med at udskrive den Landhielp, eller Krigsskat af Almuen og Stæderne, som han heller ikke for sielden tyede til. Adel og Geistlighed gik vel heller ikke fri ved saadan

Leilighed; men han vidste, at begge vilde og maatte skaanes. Hans Gavmildhed mod Kirker og Klostre var vist ikke at lignes med Dronning Margrethes; dertil havde Christian for mange andre Afløb for sine Pengemidler, hvori han oftest kom til kort. Dog var Forholdet imellem den geistlige Stand og Kongen altid venligt. Heller ikke synes noget betydende Spor til Misnøie at have viist sig hos den danske Adel under denne Konges Styrelse. Allerede havde den — især enkelte fornemme, rige eller anseete Slægter, — faaet Hævd paa, ved Forlehningen af Kronens Slotte og Godser, at trække en rigelig og temmelig sikker Deel af disses Indkomster til sig. Hvad der blev tilovers for Kronen, gik med til Kongens sædvanlige Hof og Huusholdning; maaskee noget meer, end ellers, under Christian I., der yndede en for Nordens Monark sømmelig Hofpragt, som overhovedet, især i den store Mængde tærende Hoffolk, Betiente og Følge, hørte til Tidens almindelige Skik. I de danske Kongers eget Skatkammer flød desuden fra Arilds Tid, Øresunds Stromtold, for det meste i rede Guldmynt; stundom i Salt, og andre Varer, som behøvedes til Hoffets Huushold. Af disse Kilder blev vel i ældre Tider ordentligviis intet anvendt til Sø- eller Landrustninger. Hvad hertil fattedes, naar Landhielp og Byskatten var medgaaet, maatte tilveiebringes ved Laan og Pantsætninger. Det viser sig i øvrigt tydeligt nok i Kilderne til Landenes indvortes Historie, at Kongen fandt lettest Adgang til Pengelaan, deels i Lybek og Hamborg, deels hos Adelen i Holsten, hvor Formuen uden Tvivl var større, end i Danmark. Man finder desuden idelig, og næsten hvert Aar, Spor til, at Christian den Første, med liden Omsorg for Fremtidens Trang og Fornødenhed, forud optog Indtægterne af Kronens Lehn, af Stædernes Afgifter, Told og Sagefald. Dette skeete, deels ved de sædvanlige Pengelaan og Panteforskrivninger til Landets Adel; deels ved Gieldsbreve til Enkelte

af Lybeks og Hamborgs rige Borgere, eller til Raad og Øvrighed i disse Fristæder. Det blev heller ikke ved Byer og Slotte i Holsten og Slesvig, hvoraf de fleste vare pantsatte, da Grev Geert i Slutningen af 1466 blev Statholder; men selv i Danmark, navnlig i Jylland, maatte snart Indtægten af Lehnene og Told af Stæderne, snart Landhielpen, vandre til Lybek, enten som Rente, eller i Afdrag paa en og anden Gieldspost [88]). Heller ikke Dronning Dorothea gik fri eller undslog sig for at hielpe Kongen ved Laan og Anviisninger paa sine Lehn og Indtægter, naar andre Udveie ikke fandtes [89]).

Vi have seet, (S. 193) at imedens der var aftalt et nyt Calmar Møde om de svenske Sager (til St. Hansdag 1474), umiddelbart efter de urolige Begivenheder i Holsten, der foregik om Efteraaret 1473, har Christian I. taget den Beslutning, hvis egentlige nærmeste Anledning ingen Krønike beretter, og hvis Udførelse maatte medtage Kongens Skatkammer meer end et Felttog. Christian den Førstes Romerreise, hvorved han, som det sagdes, vilde løse sig fra det giorte Løfte, at drage til den hellige Grav, har uden al Tvivl desuden havt meer end eet Statsøiemed — om end ikke alle de hemmelige Formaal, vi tilforn have omtalt som udspredte Rygter. I det Hele har denne Reise en Charakteer, der i mange Dele svarede til Kongens ridderlige Sind.

Kong Christian var Elsker af udvortes Glands og fyrstelig Pragt, ligesom han var det af nærmere Forbindelser med udenrigske Fyrster og Herrer. I begge Egenskaber kan man blandt andet søge Oprindelsen til at han har tænkt paa, efter flere andre europæiske Fyrsters Mønster, at stifte et Slags Ordensbroderskab, hvis Indretning vel ikke ganske nøie kiendes, og hvorom man derfor ikke veed, om det har havt egne Vedtægter, eller bestaaet i meer, end et vist Slags Guldkiæde, til at bære om Halsen, som Kongen selv brugte, og skienkede bort som Hæderstegn og Vidnesbyrd om sin Agtelse

og Yndest, til udenlandske Riddere og Fyrster [90]) (f. Ex til Markgreven af Mantua, i et Brev fra Gottorp, af 1. Dec 1462); men "hvormed han ogsaa pleiede at pryde sine Riddere og adelige Herrer" (*milites ac nobiles & generosos nostros*), skiøndt han synes heller ikke at have udelukke Fremmede af Borgerstand. At denne Kiæde har været forbundet med et Slags Ordenstegn (Maria med Christusbarnet i en Straaleglands) og maaskee tildeels været sammensat af Elefanter, hvorved Christian den Førstes Broderskab eller Æreskiæde gav Anledning til den over to hundrede Aar sildigere fornyede Elefant-Orden: har endeel Sandsynlighed. Hans Søn, Kong Hans, gav en saadan Kiæde til fremmede Herrers Sendebud, og ligeledes Christian den Anden (1518). Kong Hans selv er afbildet med denne Kiæde paa sin Gravsteen; af sildigere Konger bar Frederik den Anden den selv, og bortskienkede sædvanligt dannede Guldkiæder, hvori Elefanten hang.

Den fyrstelige Pilegrimsfærd, som Christian den Første foretog paa en Tid, da de svenske Sager kunde giøre hans Nærværelse i sine Riger meget nødvendig, og hans personlige Udeblivelse fra Mødet 1474 var meget velkommen for Steen Sture, blev ogsaa i sig selv mere til et prægtigt Riddertog, der først efter en Maaneds Forløb (d. 8de Febr.) naaede Rothenburg ved Tauber. Her, hvor Kongen, venligt og med Herlighed modtaget af Keiser Frederik og Erkehertug Maximilian, tilbragte otte Dage, opnaaede han det, som uden Tvivl var et Hovedformaal for hans Besøg hos Keiseren: Forlehningen med hele Holsten, Ditmarsken iberegnet, under Navn af Hertugdømme. — Toget gik herfra til Erkehertug Sigismund i Innsbruk, (24de Febr.) og siden giennem det Venezianske til Brescia (11. Marts), hvor Republiken lod Kongen modtage med stor Pragt, og til Hertug Galeazzo Sforza i Mailand (13. Marts). Her var Kongens Pengeforraad udtømt, og et betydeligt Laan

(hedder det i en gammel lybeksk Krønike) eller, som Andre berette, en Foræring af 4,000 Ducater, maatte hielpe ham videre frem til hans Svoger, Markgreven Ludvig af Mantua [91]), hvorfra han fortsatte Reisen over Bologna og Siena, og endelig, indhentet i Aquapendente af to Cardinaler, i den stille Uge (d. 6te April) holdt sit Indtog i Rom giennem Porta del Popolo, hvor Cardinalernes hele Collegium oppebiede ham. Sixtus den Fierde modtog med ikke mindre Tilfredshed, end udvortes Pomp og Hæder, Nordens Konge som Pilegrim, og i ham den sidste Monark, der i et saadant Ærende har besøgt den catholske Kirkes Hovedstad. Gierne fritog han Christian for det aflagte Løfte, at drage til den hellige Grav; og har Paven som Rygtet sagde, ikke kunnet afholde sig fra en utidig Spot med Kongen for hans Ukyndighed i det latinske Sprog, saa vedligeholdt dog baade den geistlige og verdslige Fyrste i det Udvortes en høi Grad af giensidig Opmærksomhed; fra Kongens Side ydmyg Hengivenhed, fra Pavens saamegen Føielighed og Gunst, som der var Anledning til at vise saa sielden en Giæst. Begge verlede Foræringer, mere af symbolsk Betydning, end af Værdi. Kirkens Overhoved skienkede Nordens Konge Helgenlevninger, og den viede gyldne Rose, et Hæders- og Agtelsestegn, som Paverne paa den Tid pleiede at give til Fyrster; hvilket Christian giengieldte med en Gave af Sild, Klipfisk og Hermelin. I øvrigt seer man, at han ikke heller sparede paa Guldet, hvor Reliquier og andre Helligdomme og Skatte forevistes ham i Rom [92])

Her opholdt Christian sig i 21 Dage (til d. 27. April); og hans kostbare Ophold blev heller ikke frugtløst. Tilladelsen, som Paven Martin V. ved en Bulla af 26de Mai 1418 havde givet Erik af Pommern til Oprettelsen af et Universitet i et af Kongens Riger, blev aldrig benyttet. Nu opnaaede Christian den Første en fornyet Tilladelse til at stifte en saadan

Høiskole i Kiøbenhavn, med alle de Rettigheder, som noget andet Universitet var tilstaaet, eller vilde blive tillagt af Paverne. Løftet herom opfyldte Sixtus IV. ved en Bulle af 19de Juni 1475, udstedt til Erkebiskop Johan Brostorp i Lund, hvoraf Følgen blev, at Kiøbenhavns Universitet omsider indviedes den 1. Jun. 1479. — I dets Aarbøger, ved dets Mindefester, kommes Stifterens Navn nu neppe meer ihu; Høiskolen forsømtes af hans nærmeste Efterfølgere; under Religionsstriden gik den næsten til Grunde, og maatte fornyes under Christian den Førstes lutherske Sønnesøn. Denne Konges Navn, og Mindet om hans Romertog, vil Historien dog ogsaa knytte til den Stiftelse, som Danmark skylder høiere Videnskabeligheds tidligste indenlandske Sæd og Opvært, og dens vedvarende Pleie i henved fire hundrede Aar. Christian levede for kort, havde for mange andre politiske Formaal og Vanskeligheder at overvinde, og var formeget fremmed i Kundskabs og Videnskabs Kreds, til at han kunde have virket noget alvorligt for det danske Universitet. At han med Kongesind agtede Lærdom, og satte Priis paa den høiere Kundskab og Oplysning, som ikke var bleven ham selv til Deel — lagde han i det mindste i Bologna med uforstilt Beskedenhed for Dagen [93]).

Endnu nærmere, end Universitetet, laae hans Politik en anden ikke uvigtig geistlig Rettighed, som han opnaaede af Paven (22. April 1474); den, at besætte 15 af de øverste Pladser (Provstens og Erkedegnens) i en Deel af de danske og svenske Dom-Capitler; under Vilkaaret, at den af Kongen Udnævnte inden fire Maaneder skulde erhverve pavelig Bekræftelse. Uden Tvivl har Christian søgt at opnaae mere af den romerske Curie; men i Mangel af Bispestolenes Besættelse ved Kongens Udnævnelse — en Rettighed, som Sixtus IV. ikke let vilde bortgive — var det altid af Betydenhed, at 9 af de fornemste Prælater i Danmark og 6 i Sverrige maatte skylde Kongen deres

Værdighed. — Heller ikke glemte Christian i Rom det af ham stiftede Broderskab, som allerede Pius II. havde bekræftet, (1462) og som Sixtus IV. nu, efter Kongens Ønske, begavede med nye Rettigheder [94]). Af denne Paves Bulle (udstedt den 20de April 1474) erfares ogsaa, at Antallet paa dette Ordensselskab var fastsat til 50 Medlemmer, hvilke forpligtedes til, ved deres Død at indsende den modtagne Guldkiæde, deres Vaabenskiold med Navnet, og fem rhinske Gylden til den Hellige Treefoldigheds Capel ved Roeskilde Domkirke. Saameget nærmere bringer dette os andre Landes og nyere Tiders Ridderordener, og disses Love. — Man har ofte nok gientaget, at Christian den Førstes Broderskab eller „Selskab," som man ogsaa kaldte det, ikke var en saadan Orden; det manglede dog kun en noget mere bestemt Udvikling, for at blive det; og i det Kongen, som man seer, hævede Enhver, Fyrste eller Borger, Adelsmand eller lærd Geistlig, som han vilde udmærke og hædre ved at skienke ham sin Kiæde, til eet og samme Trin, og lige med sig selv, i Broderskabet, gav han dette en ædlere Charakteer, end alle til blot Hofprunk udartede nyere Ordener; uden at han dog bestyrkede det ved noget særeget kongeligt Stiftelsesbrev eller egne Vedtægter. — Denne Konges nærmeste Efterfølgere deelte ikke hans Smag for Fyrstellivets ydre Glands, og for et Slags ridderlig Tilbøielighed og Tænkemaade, der synes at have tilhørt Christian. Hans Søn, Kong Hans, holdt imidlertid endnu sin Faders Ordensselskab i Hævd, og uddeelte dets Æreestegn baade i Landet og udenlands [95]), men formodentlig (ligesom Christian II.) kun sielden, og uden at dets Tilværelse ved Statuter og Diplomer blev holdt i friskere Minde. Dets Forbindelse med Capitlet i Roeskilde og den Altertieneste, Christian I. der indstiftede, tabte sig under de snart vaagnende kirkelige Bevægelser og politiske Rystelser i den danske Stat. Kun det eiendommelige østerlandske Symbol, som Christian

bragte ind i sit Broderskabs Ordensklæde, bortdøde dog ikke under den sieldnere Brug. Henved et Aarhundrede efter Stifterens Død, saae man hans Sønnesøns Søn paa ny at optage det.

Kong Christians Tilbagetog fra Rom, over Siena, Florenz, Bologna og Mantua; siden over Comer-Søen og giennem Tyrol og Svaben, blev en Gientagelse af Udreisen, en Række af Besøg ved italienske og tydske Fyrstehoffer, med dertil hørende Indtog, Fester, Ridderspil og andre Høitideligheder, hvormed man allevegne, hvor han nogle Dage opholdt sig, hædrede og hyldede den udmærkede Giæst. Selv fandt han Behag i at modtages paa denne Maade; hans Personlighed var heller ikke uden Indflydelse paa den Opmærksomhed, der vistes ham; den oldenborgske Grevesøn var af Naturen skikket til at vise sig for Verden som en stor og mægtig Monark, og til at holde over sin Værdighed, uden derved at bortgive noget af den Gave til at vinde personlig Velvillie og Afhold, som Christian den Første besad. — Den 3die Junius naaede han Keiserhoffet, paa den Tid i Augsburg, hvor Frederik III. lige venligt modtog ham, omgivet af endeel Rigsfyrster, med hvem den nordiske Konge forenede sig i Bestræbelsen for at bilægge de opstaaede Stridigheder imellem det tydske Riges Overhoved og den mægtige, ærgierrige Hertug Carl af Burgund, som Keiseren havde giort sig til Uven, ved at skuffe hans Forventning om Kongeværdigheden. For nogle Aar siden var det lykkedes Carl, at bringe hele Stiftet Lüttich under sit Herredømme; nu havde han blandet sig i en udbrudt Strid imellem det Cølnske Capitel og en nyvalgt Erkebisp af Hertugens Frændskab; man kunde befrygte, at det vilde gaae med dette Bispedømme, som med Lüttich. Keiser Frederik, selv udygtig til Alt, saae gierne, om Andre vilde giøre noget i hans Sted; og Christian den Første, som blev en heel Maaned i

Augsburg, skikkede herfra et eget Sendebud, med fredsmæglende Tilbud, til Hertug Carl; imedens Keiseren satte Churfyrsten Albert af Brandenburg til Anfører for den Rigshær, der ved alvorligere Midler skulde søge at vise en farlig, paa sin Magt, sin Lykke og sin Krigskyndighed trodsende Nabofyrste indenfor sine Grændser. Men Carl var ikke af de Fyrster, der hørte meget efter Andres Statsklogskab, eller vilde vide af at give efter, saalænge han havde Krigsfolk og Penge; han kiendte desuden Keiser Frederik og det tydske Riges Stilling, og har heller ikke været uvidende om, hvormeget eller hvor lidt han havde at frygte af den nordiske Monark. Christians Sendebud vendte saaledes med uforrettet Sag tilbage til Kongen, før denne endnu var kommen over Elben. Carl den Dristige lod sig ligesaa lidt skræmme af Keiserens truende Ord, som af en tydsk Rigshær; og i Stedet for at agte paa Fredsmæglinger, gav han sig til at beleire Staden Neus i det Cølnske Erkestift. Kong Christian var imidlertid den 24de August tilbage i Holsten, der nu havde faaet en Hertug til Landsherre. Kongens Fraværelse i henved 8 Maaneder havde kostet ham 25,000 rhinske Gylden, uberegnet, at han, efter den Tids Skik, med sit hele Følge, holdtes frit af alle Fyrster og Stæder, hvis Giæst han var. Hvor vanskeligt det kan have faldet hans Skatmester, at skaffe den betydelige Sum, saa var det aldrig Christians Bekymring, hvorledes Penge bragtes tilveie, naar han kun ikke savnede dem, han vilde bruge. Og var det nu enten fordi det smigrede ham, at fremtræde som Mægler imellem to af Europas mægtigste Fyrster — eller han har havt personlig og politisk Interesse, der drog ham nærmere til den Ene eller den Anden af dem — saa havde han neppe været to Maaneder hiemme i sit Rige, før han paa ny (d. 29de Octbr.) gav sig ud paa en Reise til Rhinen. Her havde han i November en Sammenkomst i Düsseldorf med

Hertugen af Burgund, der fordunklede alle Fyrster ved den Pragt, hvormed han modtog Kongen. Christian vedblev ufortrødent, ved Samtaler med Keiseren og ved at reise imellem de stridende Fyrster, endog med Livsfare, i en lovløs Feidetid, at fortsætte Bestræbelser, der, efter Alt hvad Historien sætter os i Stand til at dømme om, maatte være næsten ligesaa fierne og fremmede for Nordens Monark og hans Rigers Velfærd, som de omsider bleve ganske frugtesløse. Den lange Tid, Kongen tilbragte i Tydskland, (han kom ikke tilbage før i Junii Maaned 1475) maa dog giøre os tilboielige til at antage, at meer end blot udenlandsk Politik har ligget til Grund for en saa længe udholdende Virksomhed. Meget tyder hen paa en personlig Hengivenhed for Keiseren, der havde seet Christian af Oldenborg som ung Riddersvend vore op ved sit Hof; der strax havde været villig til, efter hans Ønske, at ophøie Holstens grevelige Krone til en hertugelig; heller ikke betænkt sig paa at lægge Ditmarsken til det nye Hertugdømme, uden at vide noget af, at Bønderne i dette Land hverken vilde lyde Keiseren, eller Hertugen. Carl af Burgund, som Nederlandenes Behersker, var heller ikke udenfor Berøring af den politiske Synskreds, som under Christian den Førstes Regiering begyndte at aabne og at udvide sig for den danske Stat. Neppe forløb et halvt Aarhundrede, før Hollændernes Handelsfart i de nordiske Farvande, vigtigere Aar for Aar, efterhaanden indtog den Plads, som Lybek og de østersøiske Hansestæder snart ikke mere kunde holde sig paa.

Men noget afgiørende eller alvorligt Udbytte var dog ikke at vente af, paa denne Maade at blande sig i Carl den Dristiges vilde og voldsomme Krigs- og Erobringsplaner. Med uboielig Stolthed og utæmmelig Lidenskab gik han den Skiebne i Møde, der tidligere, end Nogen ventede det, styrtede ham i Undergang. Imedens Christian den Første, efter at have tøvet længe nok ved Rhinen, i Junius 1475 til Søes drog tilbage til Danmark, vendte Hertug Carl,

der havde spildt ti Maaneder paa forgieves at beleire Neus, sine Vaaben mod Lothringen, erobrede endnu i 1475 dette Land, med Hovedstaden Nancy, og vilde nu ogsaa undertvinge Schweizerne i deres Klippeland, og giøre Rhinen indtil Basel til sit Riges Grændse. To tabte Slag ved Granson og Murten ydmygede den stolte Hertugs Magt, og formørkede hans Aand; men knækkede endnu ikke hans Mod. Det tredie Slag ved Nancy (5. Jan. 1477) endte hans Bane; og det meste af den rige burgundiske Arv gik over til Huset Østerrige, da Carls eneste Datter, Maria, ægtede Keiser Frederiks Søn, Maximilian. En Sønnedatter af den burgundiske Maria var Isabella, der i et uheldigt Ægteskab blev forenet med Christian den Førstes Sønnesøn, og ved en tidlig Død i Landflygtighed kun sandt Hvile for sit Støv der, hvor hendes Forfædre længe havde hersket med stor Glands og Magt.

28. Kong Christians Forhold til Adelen i Slesvig og Holsten havde i det Væsentlige ingen Forandring eller Forbedring modtaget derved, at begge vare blevne skilte ved en ubeqvem og ustyrlig Prætendent. Snarere kunde det tænkes, at nye Vilkaar paa begge Sider kunde udvikle sig, efterat Kongen havde opnaaet de holstenske Landes Forening til et udeelt Rigslehn, tilligemed den hertugelige Værdighed. Han blev heller ikke derved; men erhvervede hos Keiseren ikke blot den Frihed for Holsten, at ingen Retssag herefter skulde kunne stævnes til nogen Domstol udenfor Landet, førend den her var paadømt (privilegium de non evocando); men ogsaa (d. 23. Jun. 1474) Keiserens Bevilgning til at paalægge en ny Told ved Hanerau mod Ditmarsken, og til at forhøie Tolden ved Rendsborg, Pløen og Oldeslohe til det dobbelte, eller at sætte den paa lige Fod med den Slesvigske Told. Det var ikke saadanne Privilegier, som Adelen yndede; ligesom Kongen paa sin Side ved flere Leiligheder lagde for Dagen, at skiøndt

hævet paa Thronen ene, eller fornemmelig, af den mægtige Herrestand, var han ikke sindet, selv at ville taale Adelens Misbrug af de Panteretttigheder, som idelig Pengenød havde tvunget ham til at indrømme den; og heller ikke at taale Enkeltes oprørende og umenneskelige Misbrug af Adelens Stilling og Magt over dens Vornede. Et stærkt talende Beviis paa, at Kongen i saadanne Tilfælde lod sin Vredes straffende Arm falde lige tungt over den adelige, som over den ufrie Forbryder, var Begivenheden med Henning Powisk til Farwe.

Denne Adelsmands Slægt havde allerede 1460 staaet Kong Christian imod; imidlertid havde Henning dog været i Stand til, i A. 1470 ved et Laan af 28,000 Mark at komme i Besiddelse af hele Amtet Tøndern, eller sex Herreder, tilligemed Øerne Sylt og Føhr, saavidt disse hørte til Sønderjylland. For længe siden vare vel baade Hovedstolen og gode Renter tilflydte Panthaveren ved Indtægterne af dette Krongods; og endnu 1480 besad han det ikke allene som Kongens Skyldherre, men tillod sig endog den mest tyranniske Adfærd imod Kronens Bønder, af hvilke han havde ladet Nogle ulovligen henrette, Andre lemlæste. Endelig giorde en af hans Sønner, Wulfrad Powisk, Maalet for al denne Udaad fuldt, ved at lade Brysterne afskære paa en ung Bondekone, der negtede at ville opamme Herrens Søn. Da reiste omsider Kong Christian sig med strenge Klagemaal mod disse adelige Voldsmænd paa Landdagen i Kiel 1480, hvor ogsaa Raadsherrer fra Lybek og Hamborg vare tilstede. Forgieves tilbød de Skyldige enhver muelig Oprettelse; forgieves giorde Oldingen selv Knæfald for Kongen, som i Vrede vendte sig fra ham med sin Hest; lige forgieves indlagde Stæderne deres Forbøn; begge, Faderen og Sønnen med al deres Slægt, maatte, for at undgaae den truende Straf, romme Landet og søge Tilflugt i

Meklenborg. Christian fratog dem ikke allene Pantet, men inddrog endogsaa Slægtens Arvegods, Herregaarden Farwe. Derved lod han det heller ikke beroe; thi da han erfarede, at de landflygtige Powisker havde opmanet det 1469 sluttede holstenske Adelsforbund til Bistand, lod han Raadet og Ridderskabet først indkalde for sig til Eutin og Segeberg, lod sig Forbundsbrevet forelægge, Seglene afrive og Brevet som ugyldigt giennemskære. Derpaa stævnede Kongen begge Hertugdømmernes Adel til en Landdag i Rendsborg (5. Jul. 1480). Her gientog Kongen ikke allene sine Klager over Misgierninger og Undertrykkelser af Kongens fattige Undersaatter, hvori enkelte Adelsherrer havde giort sig skyldige, og hvorfor Straf var overgaaet dem; men han fordrede Adelens bestemte Erklæring: om de fremdeles endnu vilde holde sig til det, oprindelig uden Kongens Vidende og Villie, sluttede edelige Forbund imod Enhver, der vilde komme deres Adelsrettigheder for nær, i Følge hvilken Forening man hidtil ikke ved nogen Landdag, selv under Dronningens Forsæde, havde vovet at dømme en Adelsmand; eller om de vilde erkiende Kongen for deres lovlige Overherre? — Adelen greb da til den Undskyldning: at ikke mod Kongen, men imod hans Broder Gerhard, som havde fordret personlig Hylding, var Forbundet indgaaet, og siden Greven var fordrevet, havde det været uden al Virksomhed.

Overhovedet havde Kongens Alvor og Strenghed den Virkning, at Adelen i Holsten, langt fra at vise noget Tegn til Modstand, gik over til ydmyg Føielighed. Den erklærede, aldrig med sit Vidende at have siddet nogen Befaling af Kongen overhørig, eller at have modtaget den med Mangel paa skyldig Ærbødighed og Lydighed. Det holstenske Ridderskab vendte sig endog til de hamborgske og lybekske Sendebud, for at anmode dem om, ved Stadernes Mægling, at udvirke Ridderskabets Forsoning med Kongen, og at foredrage ham Adelens Undskyldninger og

Forsikkringer om dens Troskab og Lydighed. Christian modtog denne Mægling, og et Forlig med Adelen blev sluttet, hvorfra Familien Powisk dog udtrykkelig blev undtaget; mod denne var Kongen uforsonlig. Han lod endog Borgen Farwe nedbryde; den gamle Fader maatte døe i Landflygtighed, og Sønnerne, der vedbleve i deres Feidestand mod Kongen, fik først deres Fred igien under hans Efterfølger. Christian lod desuden paa den samme Landag (13. Jul 1480) en ny og streng Forordning udgaae om Landefreden i Hertugdømmerne, (den Rendsborgske Reces) hvori saavel Fogeder og Ombudsmænd, som Prælater, Riddere og Adelsmænd, under Lovens Straf paa Liv og Gods forbydes at udøve Vold mod nogen af Kongens Undersaatter, eller sætte Nogen i haardt Fængsel; ligesom ogsaa Kiøbstæderne paalægges, under Tab af deres Rettigheder, at bidrage til at vedligeholde Landefreden, og uden Persons Anseelse at modsætte sig Enhver, som vilde krænke Borgeres eller veifarende Handelsmænds Fred og lovlige Ret. At denne Reces, ved Siden af det strenge Forbud mod Enkeltes Feider, tillige forbød alle Foreninger af den Art, som det holstenske Adelsforbund; at den frigav Fiskeriet paa Landets Strømme, og navnligen tilbagegav Slesvigs Borgere deres ældgamle Rettighed til Sildefangst i Sliens Vig, og befalede Adelsmændene at nedbryde de Sildegaarde, hvortil de, som Grundeiere ved Sliens Bredder, havde tilegnet sig Eneret; (s. bl. a. Dankwerths Atl. S. 132); at den strengt forbød at kræve noget Slags vilkaarlig Told og ulovlig Afgift af Fremmede eller Indenlandske; og at den paalagde alle Kongens Skyldherrer, at møde den paafølgende Maaned i Segeberg med deres Gieldsbreve, for at bevise deres Fordringers Lovlighed, og faae nye Afdrags- og Betalings-Tider fastsatte: alt dette vidner om en efterhaanden opkommende Forandring i Christians tidligere Forhold til Adelen i Hertugdømmerne. En afgiort og bestemt Villie til at

giøre sig uafhængig af Aristokratiet syntes at være vaagnet hos Kongen, og at have benyttet det rette Øieblik til at giøre sig gieldende. Man saae, at dens mere kraftige Ytring, langt fra fra at skade hans Magt og Myndighed i Holsten, tværtimod giorde Adelen mere eftergivende, end man kunde ventet sig.

Anderledes gik det Christian med de frie og stolte Ditmarskere. Tidligere (1470) havde han anseet det for klogest, at holde Fred med den lille Republik af Marskbønder; ja endnu tre Aar derefter (d. 2den Mai 1473) havde han sluttet et giensidigt Venskabs- og Forsvarsforbund paa tre Aar med deres Forstandere og den hele Almue, som med et frit og uafhængigt Folk. (Hvitfeldt II. 940. Westphalen III. 1865—67). Men de holstenske Grever havde aldrig villet erkiende den Uafhængighed under det bremiske Erkestifts Beskiermelse, som Ditmarskerne tappert havde forsvaret, siden de 1226 efter Slaget ved Bornhøved løsrev sig fra Valdemar den Andens Herredømme. Christian den Første, som gierne, hvor han kunde, vilde udvide sine Rigers Grændser, havde ligesaa lidt opgivet den Paastand, han som Herre i Holsten giorde paa Ditmarsken; men Indbyggerne vare ikke mere villige til at underkaste sig den mægtige Konge, end de havde været det til at adlyde de Schauenburgske Grever. Saasnart det blev dem bekiendt, at den tydske Keiser i et eget Lehnsbrev til Kongen havde indlemmet deres Land i det nye Hertugdømme, protesterede de mod en saadan Forlehning, og benyttede en løs Forbindelse med Erkestiftet Bremen, hvilket de dog ved meer end een Leilighed havde negtet Lydighed, til at skyde sig ind under Paven. Sixtus IV., der nylig med Hæder og Glands havde modtaget den nordiske Monark i Rom, var derfor ikke mere tilbøielig til at bortgive noget af Kirkens Rettighed, naar man lagde den i hans Hænder. Ved sine Buller (1476) bekræftede han gamle keiserlige Gavebreve fra det 12te Aarhundrede, hvorved Grevskabet

Stade skienkedes til Bremens Erkestift, og i Følge hvilke man havde reist den Paastand, at Ditmarsken skulde udgiøre en Deel af dette Grevskab og saaledes høre under Bremen. Det var begribeligt nok, at Ditmarskerne nu hellere vedkiendte sig Skinnet af en tilsyneladende Afhængighed, end de vilde underkaste sig en virkelig. Christians Forsøg paa, ved mindelige Underhandlinger at bringe dem paa andre Tanker, vare ikke uliig hans Bestræbelser for at vinde Sverrige, ved at handle med Rigsraad og Adel paa aarlige Møder i Calmar og andensteds; og det fik heller ikke andet Udfald. Paa Landdagen i Rendsborg 1480 havde Kongen endnu engang tilstaaet Ditmarskerne et Aars Frist, til en endelig og afgiørende Erklæring. Men inden dette Aar udløb, havde Landets Forstandere henvendt sig til Keiser Frederik II., og bragt det saavidt, at denne magtløse Overherre i det tydske Rige gienkaldte sit eget Lehnsbrev, paa Grund af at han ikke havde kiendt til Sagernes rigtige Beskaffenhed. Han befalede Kongen, som Hertug af Holsten, at lade Ditmarskerne være ukrænkede i deres Forbindelse med Erkestiftet Bremen; og indkaldte ham, inden en vis Tidsfrist at møde for Keiserens Domstol, om han vilde giøre nogen Indsigelse mod en Kiendelse, der skulde ophæve den tidligere Forlehning. Christian oplevede ikke dette keiserlige Magtsprog, som i øvrigt de følgende Konger og Hertuger i Holsten ikke videre ændsede; men han opnaaede heller ikke meer, end at han til sin Død kaldte sig Hertug af Ditmarsken.

29. Det 1471 paa Brunkebierg tabte Slag, hvis Følger sporedes i de oprørske Bevægelser i Holsten, havde endnu betydeligere og skadeligere Virkninger for Kong Christian i Sverrige selv. Det forstærkede Steen Stures Magt, imedens det forøgede Rigsforstanderens Anseelse og befæstede hans Myndighed. Krigen imellem de to Riger var imidlertid standset, og det forrige ubestemte Forhold imellem begge var igien indtraadt.

Det danske og svenske Rigsraad underhandlede med hverandre som uafhængige Regieringsmagter, uden at derved Sagen kunde komme til endelig Afgiørelse. Under Christians Fraværelse i Tydskland 1475 var derfor atter et Grændsemøde i Calmar aftalt til den sædvanlige Sommertid næste Aar (10. Jul. 1476). Her fremtraadte de danske og norske Herrer, som Kongen havde afsendt til Mødet, imedens han selv opholdt sig i Rønneby i Bleking, med den alvorlige og bestemte Fordring: at inden nogen anden mellemværende Sag afgiordes eller paakiendtes, maatte Riget, som ulovligen var berøvet Kong Christian, først igien overgives ham. De svenske Herrer gik for saa vidt ind paa denne Fordring, at de i en Forening, der sluttedes den 14de August i Calmar, lovede at sende fire svenske Rigsraader til Rønneby, med Rigsforstanderens og Raadets tilbørlige Fuldmagt til at underhandle og slutte Forliig med Kongen. Da disse virkelig kort efter indfandt sig, syntes det som man nu fra svensk Side var alvorligen sindet at ville erkiende Christians Ret til den svenske Throne, og sætte ham i Besiddelse af Riget. I Dagtingningsbrevet, som de svenske Udsendte paa egne og de øvriges Vegne udstedte, (30. Aug. 1476) lovedes at Raadet, „med al Troskab og af al Magt, hemmelig og aabenbart" vilde virke til, at alle Rigets Stænder og Almue „med god Villie og fuldkommen Enighed," tilkommende Sommer skulde antage Christian til deres Herre og Konge; ligesom ogsaa Tiden blev fastsat, naar to Herrer af det svenske Raad skulde møde i Kiøbenhavn (St. Olai Dag, d. 29. Jul., eller senest otte Dage derefter) for at ledsage Kongen, enten til Calmar, eller til Halmstad, eftersom han selv fandt for godt, hvor da hele Raadet skulde modtage ham og følge ham videre ind i Riget.

Denne Forsikkring, og Løfterne, som den indbefattede, ansaae Christian den Første som gyldige og tilstrækkelige til

endelig at sætte ham i Besiddelse af denne Krone, for hvilken han i 28 Aar havde kæmpet. Han udstedte samme Dag en fornyet og udvidet Haandfæstning, der saa fuldkomment og fuldstændigt tilsagde enhver Fordring, som nogensinde af Aristokratiet eller Stænderne var giort til en svensk Konge, eller enhver Fordring, der med nogen Fornuft lod sig giøre: at det neppe vilde være muligt at udfinde, hvad han endnu skulde have tilføiet. (Hadorph. II. S. 296—300). Om en virkelig Forening imellem Rigerne indeholder Forsikkringen derimod saa godt som intet; naar man ikke derhen vil regne en Artikel, som gientager den gamle Bestemmelse, at alle tre Rigers Raad, efter Kongens Død skulde samles for at vælge hans Efterfølger; og en anden Artikel: at to Rigsraader af hvert Rige aarligen paa bestemte Steder skulde komme sammen, for at handle om Sager, der kunde vedkomme alle tre Riger. Sammenligner man derimod med denne Haandfæstning hiin af de Svenske udstedte Forsikkring, (Hvitfeldt II. 953. 54) da er det ikke vanskeligt at see, at den forsigtigt nok er sat paa Skruer, og egentlig ikke indeholder eller tilsiger meer end en tilkommende Mulighed, hvis Udfald ligesaa vel kunde gaae Kongen imod, som blive til hans Fordeel. Den hele Dagtingning i Calmar blev endog saa aldeles uden Følger (endskiøndt Christian den Første var saa sikker, at han 1477 allerede lod sine Riddere tilsige, at følge ham paa hans Tog ind i Sverrige) at man ikke engang finder historisk Spor til nogen videre Underhandling med det svenske Raad i Kongens Levetid. Vi kunne let forklare os, baade at de svenske Sendebud, der i Slutningen af Julii Maaned 1477 skulde møde i Kiøbenhavn, ere udeblevne, og Aarsagerne, hvorfor de ikke kom. De Svenske kunde altid, som Hvitfeldt udtrykker sig, besmykke deres Sag dermed, at Almuen ikke vilde samtykke, hvad Raadet havde indgaaet. Dette var forsaavidt en Sandhed, som Steen Sture

herskede ligesaa meget, eller mere, ved hans Indflydelse paa Almuen og Tilhæng iblandt denne, end ved Adelens enige Bistand eller Tilbøielighed til at styres af en Rigsforstander, hvis Magt de kun af Mangel paa en Kongestamme havde maattet underkaste sig. Steen Sture havde for sin Person og sin Slægt, ved personlige Egenskaber, ved Dristighed, Kiækhed og Klogskab, vundet en Overmagt, som endog Adelen bedre taalte, saa længe Forfatningen og Rigsstyrelsen i Sverrige, uden Kongeværdighed og kongelig Magt, var et fuldstændigt Aristokratie.

30. I Danmark regierede derimod Christian den Første i 33 Aar, under en mærkværdig Rolighed og fredelig Enighed med begge de magthavende Stænder. I den danske Kirkes Tilstand var der paa den Tid mere Mathed og Stilhed, end livfuld Bevægelse eller Uro; dens Historie under Christians Regiering bevæger sig mest om de rige Domcapitlers (Roeskilde allene havde 4 Prælater og 22 Kanikker) og Klostrenes særskilte Anliggender; eller den beretter om Afladshandel og Afladskræmmere, som Kongen heller ikke i Danmark glemte at skatte, naar Leilighed gaves. Exempler paa Sædernes Forfald hos den høiere Geistlighed fattes ikke [96]; men kun faa i Historien noget udmærkede Navne finde vi blandt Danmarks Prælater under Christian den Førstes Regiering, og mindst saadanne, der fik Navn for Lærdom; hvortil dog Bisp Knud i Viborg hørte som en retslærd Geistlig, der giorde sig bekiendt ved sine Glosser til den jydske Lov. Hvor fattigt det ellers saae ud i Videnskab og boglig Konst i Danmark under Christian den Første, lære vi bl. a. af Universitetets Stiftelse. Flere Aar forløb inden Kongen kunde formaae Geistligheden til at medvirke til Udførelsen af den pavelige Bulle, der bevilgede en dansk Høiskoles Stiftelse [97]); og da det omsider (1479) kom saavidt, at Universitetets Indvielse kunde finde Sted, maatte man endog hente dets theologiske Lærere fra Cøln, og laane Huus paa ti Aar hos Kiøbenhavns

Magistrat til deres Forelæsninger. Den høiere Geistlighed, hvis Pladser Adelen meer og mere vidste at tilegne sig, gav dog sielden under denne Konge Anledning til Klager; og Christian viste i fornødent Tilfælde, ligesom i Norge under den langvarige Strid om det Trondhiemske Erkestift, at han ikke let vilde taale Indgreb i Kronens Ret, eller noget Slags geistligt Overmod [98]). Vi have tilforn seet, at han i den norske Sag var mindre heldig; i Almindelighed lykkedes dog hans Underhandlinger med den pavelige Curie, og han opnaaede efterhaanden ikke ubetydelige Rettigheder i Kirkesager.

Aristokratiet i Danmark bestyrkedes ved Christian den Førstes Haandfæstning i alle de Vilkaar og Rettigheder, hvorved det under tidligere Konger (Christoffer II. og Oluf) havde sørget for at befæste Adelens politiske Magt, og bringe dens Udøvelse ved Rigsraadet paa en sikker Fod og paa en constitutionel Grundvold. Det kunde nu ikke længer være tvivlsomt, at Kongerne i deres udøvende Myndighed vare afhængige af Aristokratiets Repræsentanter, naar det udtrykkelig var indvilget disse: at Kongen ikke vilde foretage noget Regieringshandling af Betydenhed uden Raadets Samtykke. Det er vel, efter mange Omstændigheder i Christians Regiering, ikke sandsynligt, at dette Vilkaar i Haandfæstningen alt for nøie er efterkommet; men i et vigtigt Punkt, Bevilgning af Skat eller Landehielp, var og blev Kongen afhængig af Raadet; men hele Adelstanden var det ikke mindre, baade af Rigsraadets Bevilgninger, og af Kongens Udbud. — Af ikke mindre politisk Vigtighed var den nye Statsform og de forandrede Statsinteresser, som maatte opstaae af de Betingelser i Haandfæstningen, der giorde Danmark til et fuldkomment Valgrige, og lagde Valgretten allene i Adelens — snarere og egentlig i Rigsraadets Hænder. Imidlertid blev en saadan Betingelse ikke af den Betydenhed, eller havde de Følger i de forenede

Riger, Danmark og Norge, som i Sverrige. Det ved Christian I. grundede Dynastie, da det engang i det førstnævnte Rige var blevet fast paa Thronen, satte en naturlig Dæmning for den ubegrændsede Valgret; i Udøvelsen blev derfor denne ved Successionen i den sædvanlige nedstigende Linie, da Kongerne altid sørgede for, at faae deres ældste Sønner valgte i deres Levetid. Principet gav dog Rigsraadet, som Valgcollegium, en vigtig og følgerig Indflydelse; og der opstod Tilfælde, hvor Valgretten, under overordentlige Begivenheder, havde politiske Virkninger, som Staten i lang Tid maatte føle.

Christian den Førstes Regiering i Danmark, blev imidlertid som vi have seet, fritaget for alle stærke og rystende Bevægelser; heller ikke viste der sig nogen Fortsættelse af de under hans Forgængere oftere reiste Bondeoprør. Kongens Styrelse kan antages at have baaret Præg af det Maadehold og den Mildhed, som vare Hovedtræk i hans Charakteer. Landet selv kunde heller ikke andet end tiltage, om endogsaa langsomt, i indvortes Velstand; thi hvor uroligt det længe var i Sverrige, og stundom i Holsten, saa nød det egentlige Danmark i 30 Aar en dyb, saa godt som uafbrudt Fredsro. Frugterne af denne deelte Adelen, de Geistliges Bisskopsborde, Capitler og Klostre, og for en Deel Stæderne, imellem sig. Men skiøndt flere overblevne Anordninger vidne om, at Christian ikke lod Kiøbstædernes Handel og Næringsveie savne Regentens Omsorg og Beskiermelse: saa kan det ikke andet end vække den høieste Forundring at see, hvorledes man paa den Tid troede at fremme Handel og indvortes Velstand, ved at give den første saa godt som udelukkende i de Tydskes Hænder, forbyde Landets Indbyggere at udføre deres Handelsvarer med egne Skibe, som de kun maatte fragte bort til Fremmede, der vilde udføre Varerne; og forbyde Danske selv at drive deres Øxne til Salg ud af Riget; ligesom ved at lægge almindeligt

Forbud paa Udførsel af Korn, tillige med flere andre, ikke mere fornuftige Forbud. (1475.) Selv naar vi tænke os Danmark trælbunden i den høieste Grad af Handelsafhængighed under Hansestæderne, bliver det neppe muligt at forestille sig en til den Grad forfeilet Politik hos en Regent, som dog ikke vilde forsømme at virke for Stædernes og Borgerstandens Velfærd. Det kan derimod ikke undre os, at der blev mindre og mindre Tale om Bondestanden; den kunde i Danmark neppe mere betragtes som en egen Stand nu, da den ikke blot havde mistet enhver Levning af politisk Indflydelse; men efterhaanden ogsaa for en stor Deel tabte borgerlig Selvstændighed, ved at gaae over fra Selveiere og Kronebønder til at blive Vornede under Herremændenes Forsvar. — Dog kan det heller ikke lades ubemærket, at Bondestanden, uagtet den saa at sige slet ikke mere veiede noget i Statsforfatningen, (hvilket egentlig ogsaa gialdt om Borgerstanden) dog i dens Stilling for Loven, og i Bøndernes personlige Ret, ingenlunde var saa forladt af Kongens og Regieringens Forsvar og Beskyttelse, som man undertiden forestiller sig. Retshistorien viser, at det hverken i det 15de eller 16de Aarhundrede var noget nyt, at Lovens fulde Strenghed ligesaa vel kunde ramme den Adelige, over hvem en Bonde førte Klagemaal, som nogen saakaldet Ufri. Den i Danmark fra Arilds Tid gieldende Grundsætning, at Alle uden Forskiel vare lige for Loven, havde ikke tabt sin Kraft eller Gyldighed ved Adelens politiske Overvægt; og den indtil Midten af det 17de Aarhundrede uafbrudt overholdte Skik, at de danske Konger, paa deres Omreiser i alle Provindser, personligen deeltog i Retspleien, og at deres Retterting, som øverste Domstol, stod aabent for den ringeste, som for den fornemste Mand i Landet, til at paatale sin Ret og klage over den lidte Uret eller overgaaede Vold: var længe et virksomt og kraftigt Middel til at sætte Skranker for toileløs

Misbrug af Herrestandens personlige Privilegier. Disse strakte sig vel under Christian den Förstes Regiering endnu saa vidt, at Herremænd i Danmark, uden at bryde mod Loven, kunde ligge i **aaben Feide** med hverandre, naar den lovlig var forkyndt, eller den indgaaede Stilstand i rette Tid opsagt [99]; men saadanne Tilfælde synes overhovedet at have været sieldne, og man har ingen Anledning til, heraf at ville slutte sig til en almindelig Usikkerhedstilstand i Landet.

31. Mod Slutningen af Aaret 1480 følte Kong Christian sin Helbred med hver Dag mere at svækkes. (Hvitfeldt.) Uden Tvivl har han havt sin Død for Øie, da han den 1ste December tænkte paa en rigelig Enkeforsørgelse for Dronningen, som han skienkede en Panteforskrivning paa begge Hertugdømmer, Slesvig og Holsten, for 100,000 Lybske Mark; og længere hen (den 18de April 1481) bestyrkede denne Gave ved et Forlehningsbrev, som gav Dronningen Rettighed til at indløse de pantsatte Slotte, og beholde dem sin Livstid. Sandsynligen har Hensigten hermed dog kun været, at sikkre Dronningen den Sum, hvorpaa Pantebrevet lød, og for hvilken Hertugdømmerne indløstes kort efter Kongens Død. Dorothea af Brandenborg havde i 32 Aars Ægteskab vundet Kongens udeelte Hengivenhed og Tillid. Hende betroede han Riget med fuld Myndighed, saa ofte Krig eller Reiser kaldte ham ud af Landet; man finder hende nærværende ved Raadsforhandlinger og Retterting, hvor hendes Navn i Diplomet nævnes efter Kongens; og undertiden see vi af Herredagsdomme, at Forsamlingen endog har været holdt i Dronningens „Fruerstue," paa Kiøbenhavns Slot; maaskee naar hun selv ikke var vel tilpas. Uden Tvivl har Forstand og Klogskab, tilligemed personlig indtagende Egenskaber, givet hende den Indflydelse, som hun bevarede under Kongens hele Regiering. Hvormeget Dorothea har skadet Danmark efter hans Død, skulle vi længere

hen undersøge; men heller ei ved den Anledning glemme, at Enkedronningen deri dog kun fulgte sin Tids statsretlige Vedtægt.

Efter 33 Aars Regiering i Danmark og Norge endte Christian den Første, 55 Aar gammel, den 22de Mai 1481 et bevæget, uroligt, ikke sielden møisommeligt Kongeliv. Hvitfelds faa og syndige Ord give et venligt Billede af hans Charakteer, som heller ikke modsiges af samtidige Kilder, skiøndt disse kun ere fattige og utilstrækkelige, med Hensyn til Kongens Person: „Af Naturen var han en from, mild, gudfrygtig og tarvelig Herre; han regnes og iblandt de gode Konger, som dette Rige haver forestandet.“ Berømmelsen for Tarvelighed synes Christians Regieringshistorie mindst at bekræfte, da han af Andre beskyldes for Ødselhed, og man i det mindste ved flere Leiligheder finder Spor til, at fyrstelig Glands og Pragt ikke var ham ukiær. Dette hindrer dog ikke, at han maaskee for sin egen Person kan have været maadeholden og sparsom; tarvelig har man ogsaa i vore Dage fundet hans Begravelse i den lave, trange Muurhvælving i det af ham stiftede Riddercapel i Roeskilde; men en saadan Begravelsesmaade var dog efter Tidens jævnlige Skik; skiøndt det altid maa synes underligt, at ikke engang ved en flad Steen, eller ved den mindste Indskrift, have Efterkommerne ladet betegne Stedet, hvor Jorden giemte Stammefaderens Been.

I Historien er Christians Minde ikke stort og glimrende; men der knytter sig dog betydende Mærkværdighed til en Regiering, hvormed det Oldenborgske Dynastie, Danmarks og Norges Statsforening, Hertugdømmet Holstens Forbindelse med disse Riger under een Regent, og den danske Stats Deeltagelse i europæiske politiske Forhold udenfor Skandinavien, toge deres Begyndelse. Hvormegen Deel Christian har havt i denne Regierings vigtigste Optrin, fattes vi Klarhed og Fuldstændighed nok i Historien, til at kunne afgiøre. Vi see kun, at Christian har

været ridderlig tapper; ikke har skyet Krigens Besvær og Farer; heller ikke i Fred været uvirksom, ubevægelig eller efterladen i Kongesysler; og at han overhovedet har besiddet mangen personlig Egenskab, hvorved en Fyrste i Middelalderen kunde udmærke sig, uden egentlig at blive navnkundig som Helt eller statsklog Erobrer. Den oldenborgske Greve, som Ungdomsheld kaldte til at bestige tre Throner, viste sig aldrig for ængstelig eller svag til at paatage sig den tunge Byrde; han var som født til Konge, fra den første Hylding, han modtog i Danmark; og han aflagde eller tabte aldrig noget af den politiske og personlige Holdning, hvormed han vidste at bevare en mægtig Monarks Værdighed og Anseelse. Maaskee følte han denne undertiden for meget, eller attraaede, meer end det var nødvendigt eller gavnligt for Rigerne, at udvide sit Herredømme. Men vi maae dog ei glemme, at Adkomsten til de to andre nordiske Kroner, hvoraf han kun vandt eller beholdt den ene, var en Arv efter Kong Christoffer af Baiern, som ikke engang en saa lidt ærgierrig og herskesyg Konge, som Christians Søn Hans, vilde eller kunde opgive. Endnu mindre kunde vel, under Tingenes daværende Stilling, en dansk Konge skyde Leiligheden fra sig, til uden Kamp og Sværdslag, at vinde Sønderjylland tilbage, og desuden blive Herre over Holsten. Hvad Margrethe tragtede efter, men ikke kunde opnaae, og hvad Erik af Pommern efter en lang, ødelæggende Krig maatte opgive, det tilfaldt, baade ved Held og Klogskab, Christian den Første; og skiøndt han, som Regent i Hertugdømmerne, undertiden synes at have været usikker i sin Fremgangsmaade, bliver det dog tydeligt nok, at han paa flere Maader uden alt for nøie at lade sig binde af Privilegier, har stræbt efter, at sætte Grændser for den Adelsmagt, som i Hertugdømmerne, uden virkelige Landstænder, eller uden al Rettighed og Deeltagelse selv hos den frie Borgerstand, ene vilde raade

baade for Landene og Folket; skiøndt her endnu den Tid fandtes gamle Levninger af en friere sarisk og frisisk Folkestamme, der ikke vilde indrømme, hvad Folket i Danmark efterhaanden maatte finde sig i: at en oligarchisk Magt af enkelte Slægter, eller et Rigsraad, der ei engang valgtes af Adelen, men kun iblandt denne Stand, baade skulde repræsentere Aristokratiet, indskrænke Kongemagten, og beherske Folket.

Det lykkedes Christian tidligt, at skaffe sig Agtelse i Holsten; men det var ikke før i sine sidste Aar, han alvorligt viste, at han der vilde vinde en Magt og Myndighed, som det maaskee ogsaa var hans Ønske, udeelt at overlade til een af sine Sønner. I Danmark, hvor han regierede i Fred, efterlod han det gode Navn og Rygte, der levede meer end hundrede Aar efter hans Bortgang, og som ikke engang udenlandske Uvenner kunde fraskrive ham. Saaledes har han vel ogsaa, imedens han levede, ved Mildhed, Fromhed og Retfærdighed kunnet giøre sig afholdt af de Danske, skiøndt han som Fyrste var fremmed for Folket; og skiøndt det er uvist, hvormeget han har tilegnet sig af dansk Sprog og Leveskik. Dog viser Historien i det mindste, at det oftest var danske Adelsmænd, som Kongen yndede og viste Tillid; og ligesom det var under Christians Regiering, at de tidligste Spor af et nyere dansk Skriftsprog, og skriftlige Arbeider i dette Sprog, begynde at vise sig: saaledes kan det næsten vække Forundring naar vi see, hvor reent, og for den Tid upaaklageligt, det danske Sprog er skrevet i den tydsk fødte Konges private Breve og offentlige Anordninger, eller under hans Øine og i hans danske Cancellie.

Anmærkninger.

---

1) S. 9. Erik Plogpennings Datter Sophie, Sødskendebarn til Erik Menveds Fader, ægtede 1260 den svenske Konge Baldemar Birgersen.

2) S. 11. Erik Menved havde 1296 ægtet den svenske Prindsesse Ingeborg; og hendes Broder, Kong Birger, en Søn af Magnus Ladelaas, ægtede 1298 Eriks Søster Margrethe.

3) S. 11. Conferentsraad Werlauff, der med saa megen historisk Klarhed har fremstillet Forholdene imellem de nordiske Riger i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, anseer dette i det mindste for et usandsynligt. (Nord. Tidsskrift for Historie m. m. II. Bd. S. 521.)

4) S. 17. Magnus Smek skrev sig efter 1333: Rex Sueciae, Norvegiæ & *Scaniæ*. (Lagerbring Sv. Hist. III. S. 265. 283. 300. o. fl.)

5) S. 17. (Lin. 5 nedenfra). Det tør vel være Spørgsmaal, der endnu kunde behøve nøiere og videre Undersøgelser: i hvilket Forhold Visby, som Mellem-Station for den østersøiske Handel paa Sverrige, Finland o.s.v. i hiin Tid stod til de øvrige østersøiske Stæder? Og om f. Ex. Lybek og Dantzig egentlig i Længden tabte eller vandt, ved Visbyes Erobring og ved den ubodelige Skade, som først Valdemar Atterdag, siden Erik af Pommern tilføiede denne Stads Rigdom og Handelsmagt? (Om denne s. bl. a. Sartorius, Gesch. des Hans. B. 1802. I. S. 189—192.)

6) S. 19. Det er bekiendt nok, at Valdemar vel, under sin Fraværelse 1368—1372, selv sluttede Fordrag med udenlandske Fyrster og udstedte Breve, der vedkom disse. Men neppe har man, fra denne hele Tid, diplomatiske Spor til nogen umiddelbar Deeltagelse af Kongen i Rigets Styrelse og indvortes Anliggender.

7) S. 26. Den findes aftrykt paa Plattydsk i Suhms D. Hist. XIV. S. 500—503; i dansk Overs. hos Hvitfeldt. II. S. 561. (jvf. Suhm XIV. S. 26) At Greverne Henrik og Claus allerede efter K. Valdemars Bortreise af Landet skrev sig »Domini Jutiæ« (1368) s. Carstens, i Vid. Selsk. Skr. X. 110.

8) S. 27. Hertug Valdemars endnu afmægtigere Søn, som man ikke uretteligen kunde kalde »Henrik uden Land.« Carstens. (Vidensk. Selsk. Skr. X. 110.)

9) S. 27. Hans herom i Nyborg den 24. Jun. udstedte Brev har Carstens ladet aftrykke Vid. Selsk. Skr. X. 128. (Jvf. S. 130. 131.)

10) S. 23. En Historiker, hvis skarpe og heldige kritiske Blik vi maae agte ligesaa meget, som hans dannede og smagfulde Aand, i Forening med en ædel, af enhver Fordom ubildet Charakteer, A. G. Carstens, (selv af Fødsel en Slesviger) har forsvaret denne Regieringshandling af Margrethe. („Oplysning af det Spørgsmaal: Om det kan lægges Dronning Margrethe til Last som en Statsfeil, at Grev Geert til Holsten blev i Aaret 1386 forlehnet med Hertugdømmet Slesvig?“ Kbh. V. Selsk. Skrifter. X. S. 104—131.)

11) S. 34. Jvf. Sartorius Gesch. d. Hans. B. II. S 243—249. Han finder Margrethes Klogskab, i Underhandlingerne med Stæderne, beundringsværdig.

12) S. 40. Et af de stærkeste Beviser paa, hvor lidt overhovedet i det 15de og 16de Aarhundrede Begrebet om Unionen har været bekiendt i Sverrige, og hvor lidt navnligen den formeentlig i Calmar 1397 sluttede Forbundspagt er bleven bekiendt og antaget som saadan, kunne vi finde den Taushed, der hersker ikke allene hos alle ældre svenske Annalister, og i Riimkrønikerne, men selv hos Ericus Olai og Johannes Magnus, om en Calmarsk Union; saaledes at Olaus Petri, der skrev under Gustav I., er den tidligste svenske Historiker, der kiender noget til Unionen; og det dog kun efter Recessen af 1436. Dr. Paludan Müller har fuldstændigt og tilstrækkeligt oplyst dette; i det han tillige med afgiørende historisk Kritik har viist, at i diplomatarisk og statsretlig Henseende var det først i og ved det nylig nævnte Document af 1436, at der kan være Tale om en sluttet Forening, og om en Grundlov for denne. (Observatt. criticæ de foedere Calmar. 1840. p. 88—101.)

13) S. 42. Ordret af det mærkværdige Fragment: „Processus observandus in regno electivo catholico, ipso rege illius defuncto," &c. som upaatvivlelig har en dansk Geistlig fra det 14de Aarh. til Forfatter; og paa det stærkeste udtaler Rigsraadets Myndighed, og Grundsætningen om et absolut Valgrige. (K. Anchers D. Lovhist. II. 546. 47.)

14) S. 46. Christiern Nielsen synes fra Begyndelsen af at have været Carl Knudsens Modstander. Uvenskabet imellem begge steg, efter Jahn's Ord, „til et gløbende Had imellem Wasa- og Bonde-Slægten.“ (Unionsh. S. 153.)

15) S. 47. Jahn gaaer endog saa vidt, at han ligefrem antager, at Bogislaw 1420 var bleven valgt til Eriks Efterfølger. (Unionsh. S. 179. Anm. 4.) Kilden til denne hans Mening er Dronning Philippas Brev af 25de Jun. 1420, hos Hvitfeldt I. 679. 80. (Barthold, Gesch. Pommerns und Rügens. IV. 1. Abth. S. 51. „Vornehme Reichsräthe, Bischöffe und Vasallen bezeugten den Act der Königin, welcher also als vollkommen rechtsgültig anerkannt werden konnte.“) Herom er imidlertid, hvad Danmark angaaer, megen Anledning til Tvivl. Man gik i

16*

Danmark, naar Arveret til Thronen kom i Betragtning, ud fra andre Grundsætninger, end i Norge. Det var ikke blot Slægtskab til den sidst afdøde Konge, men Nedstammelse i lige Linie fra regierende Konger, som her kom i Betragtning. Hertug Bogislaw, var derfor bleven anseet som uberettiget ved Siden af Christoffer af Baiern, der i fierde Led stammede fra Valdemar Atterdag; hvorimod Bogislaw, naar han skulde betragtes som en Fyrste af dansk Kongeblod, nedstammede i 5te Led fra Erik Glipping, og var en Søstersøn, ligesom Grev Christian af Oldenborg en Dattersøn, af Grev Geert VI. af Holsten. (Jvf. herom Carstens om Christian I. Afstammelse fra de danske Konger. Vid. Selsk. Skr. VIII. S. 361—63, og Stamtavlen til S. 366.)

16) S. 48. Dette berettes nemlig udtrykkeligt af en ældre Pommersk Krønikeskriver, og Antallet af de tydske Krigsfolk, han førte til Danmark, angives til 2,000 Mand. (Micrælius Altes Pommerland, S. 161.) Hvorledes Erik fordeelte det tydske Krigsfolk under tydske Slotsherrer i danske Fæstninger, beretter Hvitfeldt. S. 792. Jahn finder, som det synes (Unionshist. 160. 61) mere Dunkelhed, end fornødent, i disse Begivenheder, skiøndt de Efterretninger, man har derom, ere faa og ufuldstændige. At Erik d. 24de April var i Bordingborg, (hvorfra han maaskee netop er afseilet til Danzig) kunde ikke være til Hinder for, at han, enten fra dette Sted, eller efter Hiemkomsten til Danmark, affendte Hans Krøpelin til Sverrige med et Forslag til et Møde i Wadstena ved Pindsetid. Pindsedag indfaldt den 21de Mai.

17) S. 50. Lagerbring IV. 144—47, henfører Kongens første Søfart til Gotland, og Herredagen i Søderkøping til 1436 (som det synes med Rette). Hvitfeldt I. 800, har »Aar 1437 paa Foraaret seiled han ad Gotland.« S. Lagerbring, IV. 179, som gientager dette efter Hvitfeldt. (Jahn, S. 166 nævner slet intet Aar.)

18) S. 50. Hadorph Udg. af Riimkrøn. II. p. 117. o. flg. (1436 ligesom Hvitfeldt. I. 797.) Lagerbring, IV. 163, har det under Aaret 1437. Documentet, hvis Original ikke kiendes, har hverken Sted, Aar, Dag, eller Beseglíng.

19) S. 54. Efterat et Møde til Calmar havde været berammet d. 8de Septbr. hvor Erik dog ikke kom. (Lagerbring. IV. 168.) Jvf. Hvitfeldt I. 801. Ligeledes 1437. (Jahn. 175. 176.)

20) S. 58. Hvorledes Rigsraadet i Danmark historisk udviklede sig, paa hvad Maade det, ved Afgang af enkelte Medlemmer, blev suppleret, og om disses Antal i den ældre Periode, eller nogentid, var aldeles bestemt: hører til de Spørgsmaal, som ved Mangel af organiske Constitutioner eller Grundlove, og andre tydelige Beviisligheder i denne Materie,

altid vilde blive meget vanskelige at besvare paa en afgiørende Maade. En lærd, lovkyndig Historiker, som første Gang har giort denne, i vor ældre Historie saa betydende Institution til Gienstand for dybere Undersøgelser, har giort det temmelig tydeligt: at Besættelsen af Pladser i Rigsraadet vel ikke kan antages altid, eller i en saadan Rettigheds fulde Omfang, at have været beroende af Kongens Villie. Rigets Bisſkopper sadde desuden altid, i Følge deres Embede, i Raadet; og selvskrevne Medlemmer af dette vare ogsaa de høie Rigsembedsmænd, Drosten, Marsken, Hofmesteren og Cantsleren m. m. (Jvf. J. E. Larsen om Rigsdage, Landsting og Rigsraad i Danm. Hist. Tidsskr. I. S. 289—395.) Men den samme Forf. har tillige oplyst, at det paa den anden Side heller ikke afgiørende kan bevises: at Kongens Ret til at udnævne Rigsraaderne og de høie Statsembedsmænd til nogen Tid, før Christian IV. Bevilgning af 1645, har været indskrænket ved Adelens Forslagsret; særdeles da en saadan Indskrænkning ikke findes udtrykkelig indført i nogen Haandfæstning før 1648. — I Christoffer af Baierns svenske Haandfæstning af 1440 findes den imidlertid; men denne kan ogsaa holdes for en af de meest absolut aristokratiske, som nogen Konge i Norden har givet.

21) S. 60. Det var langt fra, at Erik af Pommern lod sig ydmyge ved Fordrivelsen fra de tre nordiske Riger, og sin Degradation til Hertug over en Deel af Pommern. Han førte paa Gotland et høit og trodsende Sprog mod den tydske Ordensmester (Voigt. Gesch. Preussens VIII. S. 116 flg. 147. 148. Bartholds Gesch. von Rügen u. Pomm. IV. 153. 54); og forsvarede sin Besiddelse af Øen (da han ikke kunde faae den solgt til den tydske Orden) ved Magt og ved List indtil det Yderste. Da han omsider i det mindste havde opnaaet den Tilfredsstillelse, at føre sin værste Fiende, Carl Knudsen, bag Lyset, og at kunne overgive Gotland til Christian I., levede han siden sine sidste ti Aar i Pommern, vel ikke uden Familiestrid, men heller ikke uden et Slags Anseelse og med Overholdelse af sin Magt og Myndighed. (Jvf. Barthold, anf. St. S. 151. 187. og fl. St. Ikke engang Tanken paa Sverrige havde han der reent opgivet.)

22) S. 62. Det mærkelige, ikke uden diplomatisk Konst og Snildhed affattede latinske Brev fra Christoffer, dat. Sabbato post Martini (ɔ: d. 16de Novbr.) 1438, er aftrykt hos Lagerbring, IV. 579—581.

23) S. 64. „Quibus ille patienter auditis, & quasi vera esse crederet, simulato commendabat, laudabat, probabat & nihil rationabilius esse, quam ut talis in regem susciperetur, modis omnibus affirmabat." *Er. Olai.* 1654. p. 186.

24) S. 65. „Post subjungentes: Si linguæ centum resonarent, oraque centum ferrea, Christophori laudes vox dicere nescit." *Er. Olai*

25) S. 68. Tre Breve fra det norske Rigsraad til Erik af Pommern. 1440 og 1441. Jahns Unionshist. S. 517—520.

26) S. 69. Dette er dog kun en Formodning af Jahn, paa Grund af at en ældre Aarbogskriver (P. Olai) beretter om Bondeoprør i Siælland, og siden atter i Jylland, i dette Aar: (S. R. D. I. 195.) Hvitfeldt nævner intet derom, hvor han fortæller og beskriver Kongens Kroning; men angiver som Grund til dens Udsættelse i Danmark, at man havde villet oppebie Hyldingen i Sverrige og Norge.

27) S. 72. S. f. Ex. den af B. Thorlacius 1820 udgivne Egill Vendilskages Saga C. II. hvor det hedder om Vendsyssel: „A Vendilskaga í Jotlandi búa menn iller ok ótruir, ok ad öllu verri ödrum mönnum í þvi landi."

28) S. 76. Saaledes berettes det i P. Olai Annaler, som med megen Flid ere samlede, omtrent 100 Aar efter disse Begivenheder (S. R. D. I. p. 195.) Baade her, og i sin Krønike (sammest. p. 142) adskiller han imellem den Opstand 1441 i Nørrejylland, og den her omtalte 1443. Hvitfeldt forbigaaer den sidste, og heri følger Jahn ham. Dahlmann (III. p. 171. 173) har nævnt dem begge.

29) S. 77. *Strinnholm*: Sv. Folkets Historia under Konungerne af Vasa-Ätten. I. 96. 97.

30) S. 78. Et Exempel herpaa fra 1442 anfører Jahn, Unionshist. S. 210. I øvrigt er det, hvad ondt man endog vil sige om Kong Erik, en falsk Fremstilling, at han sad paa Gotland allene som en Røverfyrste. Han forsvarede sin Besiddelse af Øen saalænge han kunde, fordi han aldrig vilde opgive sin Ret til Sverrige, og til det Yderste ikke lade den Udsigt fare, at han endnu ved fremmed Hielp kunde fra Gotland giøre et Tog til sit forrige Rige.

31) S. 87. At Margrethe og Erik af Pommern ingen Haandfæstning udstedte, lader sig vel forklare af de egne Forhold, hvorunder Dronningen antoges til Regentinde, og de Omstændigheder, hvorunder hendes Fostersøn blev hyldet. At Erik aldrig har givet nogen Haandfæstning, er neppe Tvivl underkastet. Rigsraadet havde ellers sikkert ikke glemt at beraabe sig paa dens Overtrædelse ved hans Afsættelse. At Christoffer af Baiern ikke skulde have udstedt sin Haandfæstning i Danmark, saavel som i Sverrige, er knap troligt. Men man har dog intet Spor til et saadant Documents Tilværelse.

32) S. 100. Hans Fader, Hr. Erik Krummedige, havde først været den slesvigske Hertuginde Elisabeths Drost, og siden en lang Tid (1404—1418) staaet i forskiellige, ikke altid venlige Forhold til Erik af Pommern.

33) S. 100. Tredie Pindsedag (d. 3. Jun.) 1449, udstedte og beseglede

han, tilligemed Bisskop Jens, Sigurd Jonssøn, „Norges Riges Forstander," Domprovst Alf fra Bergen, Sigurd Biørnsøn, Erkedegn i Oslo, Hr. Hartvig Krummedige og øvrige norske Rigsraader, det formelige Hyldingsbrev, hvorved Raadet antager Christian til Norges Konge, og ansætter Hyldingen til den 15de Jun. i Marstrand. (Ny D. Mag. I. 72—74.) I det ovenanførte Brev fra Trondhiem, (af 24. Novbr. 1449.) hedder det nu: at Erkebiskoppen „maatte ingenlunde komme ud af Oslo, hverken til Søes eller Lands;" og da antog han og nogle af Norges Raad Christian til Konge paa uloviligt Sted, og uden den nordenfieldske Almues Vidende og Villie." (Hadorphs Riimkrøn. II. 165—68.)

34) S. 101. Jvf. Jahns Un. Hist. S. 220, og de to Breve af (Erik Sæmundsen 1449) hos Jahn. p. 527. 528. Han kalder sig i det sidste „Norges Rigsforstander, Sønden for Dovre Field," og er formodentlig bleven udnævnt hertil af Carl Knudsen.

35) S. 102. Dette viser sig bl. a. i de hos Hadorph (Sv. Riimkr. II. S. 159—170) og hos Jahn (Unionshist. S.) aftrykte Documenter.

36) S. 106. Jvf. herom Lagerbrings Sv. Hist. IV. S. 450—52. (*Strinnholm*) Sv. Folkets Hist. under Vasa-Ätten. I. p. 111. 112.

37) S. 106. Det fortiener vel at bemærkes, at med alle øvrige Krigsuheld, var dog, selv under Erik af Pommerns svage Regiering, Flaaden næsten altid i bedre Tilstand, end man skulde vente sig; saaledes at de Danske til Søes endog kunde byde Hanseskæderne Spidsen, imedens man derimod altid synes at spore Svaghed i de Svenskes Søudrustninger.

38) S. 107. Jvf. Werlauffs tre Afhandl. til Chr. I. Hist. S. 24. 26. Samme om de norske Kongers Kroning. S. 36.

39) S. 107. Jvf. de Efterretninger, som Michael Behaim har meddeelt om sin Reise til Danmark og Norge 1450. („Buch von den Wienern. 1462—1465. Zum ersten Mahle nach der Heidelb. und Wiener Handschr. herausgeg. von *Th. G.* von *Karajan*." Fort. p. XXXVII-XLI.)

40) S. 108. Werlauff om de norske Kongers Kroning. S. 35.

41) S. 110. Christian I. opfordrede saaledes en enkelt dansk Adelsmand, Niels Erikssen, (Gyldenstierne) at møde til Toget, med tolv væbnede Svende. (Jahn. S. 231.)

42) S. 113. See herom Suhms Nye Samlinger, III. 337. Jahns Unionshist. S. 233.

43) S. 122. Talgø i Ryfylke Fogderi. Hr. Oluf Nielsen var norsk Rigsraad, og henføres i Almindelighed til den norske Adelsslægt Skanke. (Jvf. Werlauffs „Tre Afhandlinger til Kong Christian den

Førstes Historie." (Skandinav. Lit. Selskabs Skr. XVI. S. 95.) Det er meget paafaldende, at disse vigtige Bidrag til Oplysning af Christian I. Historie aldeles ikke findes at være benyttede i Dahlmanns Danmarks Historie 3die Bd.

44) S. 124. Jvf. Sartorius Geschichte des Hanseat. Bundes II. 818. 819. (Willebrandt Chron. III. S. 61—64.) Lybekkerne havde i den Anledning sendt en Raadsherre til Norge, hvor Kongen opholdt sig i Vinteren 1453—54. (Jvf. Werlauff. l. c S. 101.)

45) S. 130. Michel Beheim, (i det ovenfor anførte Skrift) beundrer 1450 den Mængde af allehaande Kiøbmandsvarer, som han fandt opdyngede i **Bergen**, i en saadan Rigdom og Overflødighed, "at en Konge over Tre Riger ikke vilde have kunnet opveie deres Værdi." Her, siger han, bringer Normanden sin Stokfisk til Torvs, og modtager derfor af Fremmede af alle Folkefærd kostbare Varer, som de bringe hertil fra fierne Lande. (*Buch von den Wienern* 1462—1465; Vorr. p. XL.)

46) S. 131. Werlauff, anf. St. S. 106. De her anførte Tilfælde ere dog først fra sildigere Aar (1467 og 1469.)

47) S. 134. Om Forholdene i Henseende til Biskopsvalgene i Danmark, s. Münters Reform. Hist. I. 82—84. Werlauff. anf. St. S. 45.

48) S. 137. Jvf. Werlauff, anf. St. S. 45—48; samt det S. 175—178 aftrykte plattydske Brev af Marcellus.

49) S. 139. S. bl. a. de i et Brev til Pave Calixtus, 31. Jul. 1456, angaaende Bekræftelse af et Biskopsvalg i Reval, forekommende Ytringer. S. R. Dan. VIII. p. 377. Ligeledes Kongens Breve til Cardinalen Johannes, „Presb. Eccl. S. Sixti in Traustiberini," (Idus Jun. 1456) ib. p. 372; til Paven Calixtus (Febr. 1456) ib. p. 395, og et andet Brev til samme Pave, ib. p. 409. Ikke mindre interessante ere to Breve fra Marcellus til Paven, Pius II. (Æneas Sylvius) det ene dat. Stockholm, III. Cal. Dec., 1457, det andet, som udmærker sig ved en høi Grad af Frimodighed, dat. Kiøbenh. 8. Cal. Dec. 1458. (S. R. D. VIII. p. 388. 408.)

50) S. 144. Jvf. herom de Undersøgelser og genealogiske Beviser, der ere meddeelte i Sv. Biographiskt Lexikon. X. Bd. S. 250—54.

51) S. 145. Det er Skade, at man neppe har nogen Angivelse af den Pengesum, hvortil Stillingen af en Mand var anslaaet. At den ikke var saa ringe, sees af Summen, (1150 Mark) der 1455 betaltes af Kalløe Lehn; ligesom at Byrden i Stæderne maa have været lignet efter Formuen; en enkelt Borger i Aalborg skulde saaledes alene stille een Mand. (Jahn. S. 271.)

52) S. 149. Dette mærkelige Factum fattes i de svenske Kroniker, men

berettes i den lybekske Krønike af Reimer Koch, (ved A. 1457); en overhovedet god Kilde, som ogsaa i dette Tilfælde fortiener Opmærksomhed; da et af Vilkaarene i de foreslaaede Betingelser var, at Christian I. skulde formaae Hansestæderne til at gaae i Borgen for deres Opfyldelse; og den hele Beretning desuden er for omstændelig og nøiagtig til at kunne være opdigtet. (Jvf. Jahn. S. 265.)

53) S. 154. I Stedet for 60,000 ungerske Gylden, som Ordensmesteren først havde lovet, (efter et Brev af Christian I. d. St. Brigittes Dag ɔ: 1. Febr. 1455) vilde den Liflandske Hærmester kun give 2,000 Mark, og en Subsidie af 5,000 rhinske Gylden i 5 Aar. (I Følge et Br. fra Kiøbenhavn d. Løverd. efter Dionysii Dag 1455.) Christian I. klager over (i et Br. dat. Malmø, Fred. efter Mauritii ɔ: 26. Sept.) at den Liflandske Hærmester intet giorde paa sin Side for at opfylde Forbundets Betingelser. (Jvf. Arndt Livl. Chron. II. 144. Gadebusch, Livl. Jahrb. I. 154. Vogt Preuss. Gesch. VIII. 449—51.)

54) S. 157. Jvf. Hvitfeldt I. 433. II. 843. Schlegel Oldenb. Kongers Hist. I. 21. Lünigs R. Archiv. X. S. 3. 8. Gesch. der Streitigk. der Krone Dänemarks mit d. Gottorp. Hause. S. 6. Amthor von der Holstein. Ritterschaft S. 17 (hvor han negter Gyldigheden af Const. Waldemar.) Christiani Gesch. Schl. Holst. II. S. 451—56. IV. 188. Gesch. unter d. Oldenburg. Hause. I. 17. Falck Schlesw. Holst. Privatrecht II. 144—46. Dahlmann. I. 465. III. 202—203. (Han antager her, at Christians Bekræftelse af den tidligere Forsikring ikke grundede noget nyt Statsforhold, og derfor ikke behøvede Rigsraadets Bekræftelse; men glemmer, at det danske Raad aldrig havde bekræftet Constitutio Waldemariana.)

55) S. 159. Jvf. Schlegel Gesch. der Oldenburg. Könige. I. S. 34.

56) S. 160. Saaledes antager i det mindste Dahlmann (III. 205) dens Charakteer, og beraaber sig paa Ditmars Krønike. (II. S. 222) og paa Thrazigers Beretning. Westphalen Mon. II. 1358. m. fl. I Fortsættelsen af Ditmar hedder det dog kun: „de guden lüde uth dem Lande to *Holsten*." *Albert Krantz* (Lib. XI. cap. ult.) har ligeledes som følger: „Tum proceres *Holsatorum* sui fecere arbitrii quem vellent dominum, elegeruntque regem Daniæ, ut fieret comes *Holsatiæ*; præsertim assentiente feudi domino, episcopo Lubecensi, ... Pervenit ergo *Comitatus* ad regem; *Ducatus autem tunc coronae consolidatur*, quod diu a regibus per multos labores quæsitum" Dette mærkelige Sted har Dahlmann ved denne Leilighed ganske forbigaaet; og i det af ham citerede Sted af Trazigers Hamb. Chronik (Westphalen III. 1358) forekommer ikke et Ord om nogen Slesvig-Holstensk Landdag i Neumünster. (Herefter bør Stedet hos mig S. 160 rettere læses: „blandt

den holstenske Adel, da denne samledes til en Landdag i Neumünster den 20. Jan. 1460.«

57) S. 162. Saaledes bør uden Tvivl Artikelen i Tillægget af 5te April 1470 (Fred. før Palmesøndag) eller den saakaldte „Tapfere Verbesserung der Privilegien," forstaaes; og saaledes har ogsaa i det Væsentlige Falck, Schl. Holst. Privatrecht, II. 162, meddeelt den. Dahlmann, III. 213, som fortolker den ganske anderledes, siger dog: »Auch Falck versteht diesen wunderlich gefaßten Artikel so.« Den siger tydeligt nok: »Efterlader Kongen kun een Søn, og vil denne stadfæste Privilegierne, da skal han vælges; hvis ikke, da kan vælges en anden Herre blandt de nærmeste Arvinger.« Saaledes kan denne Artikel med Rette siges at være til Fordeel for den directe Arvefølge.

58) S. 167. Detmars Chronik. II. 237. Hele Skattens Værd angives her til 16,000 Mark i Penge. Jvf. Jahn. S. 281. Not. 1.

59) S. 171. At Christian den Første imidlertid baade før og efter 1460, og det hyppigt nok, har maattet fordre usædvanlig Landskat eller »Landehielp« af Almuen i Danmark, finder man bl. a. Spor til, f. Ex. i hans Breve til Hr. Niels Erikssen (Gyldenstierne), hvoraf nogle ere trykte i Suhms (Nyerups) Nye Saml. til den d. Hist. III. S. 336—352. Man seer saaledes af denne og andre Kilder, at Kongen bl. a. har faaet Landhielp af Danmark 1451, 1459, 1463, 1468, 1473, 1478, m fl. A.

60) S. 172. Det første Brev, udstedt af 12 Rigsraader, er af 14de Aug. 1463; saaledes faa Dage efter Kongens Ankomst fra Finland. Her gaaer Erklæringen ud paa, at Kongen bør æske Slottet Stockholm tilbage, og holde Erkebiskoppen i Forvaring, indtil hele det svenske Raad kunde samles. Den anden Kiendelse, en Maaned senere, er af 13de Sept. udstedt af 24 Rigsraader, foruden de tre anførte Bisskopper; og er en blot Bekræftelse af den tidligere. Den tredie er af 14de October, udstedt af to af disse Bisskopper og 22 Riddere, (hvoriblandt nogle andre Navne) gaaer ud paa at billige og samtykke, at Kongen fører Erkebiskoppen med sig i Forvaring; („att hans Nadh skulde haffua hanom nw strax hædhæn i mwelighforwaring, hwor hans Nadh theckes, swo længe thenna vpstöd oc vpressning thess bæthere maa wardhe afflaght"); dog saa, at ingen Dom maatte fældes over ham, uden i Sverrige, og ved Rigets Raad.

61) S. 175. Efter Jahn, Unionshist. S. 287 seilede Christian I. tilbage ved St. Hans Dags Tid. Dette var dog ganske imod det Forsæt, som Kongen endnu yttrede den 20de Mai 1464, (Domin. infra octavas Ascensionis) at han ikke i dette Aar vilde vende tilbage til Danmark. Paa denne Dag skriver Kongen fra Stockholm til Niels Erikssen Gyldenstierne, at denne maa indrette det saaledes med Kost og andre Fornødenheder til de Folk, han skal sende Kongen, at de kunne blive i Sverrige Vinteren over.

„Efftir swodan Leylighet, som wii her en forfare, befryckte wii oss ey wel at kwnne hædhen fare *i thenne tilkommende winter*, oc ey afflade thet tal Folk, som wii nw her haffue, oc efftir oss fongende wordhe .... Oss hobes thoo meth gudz hielp raskelige at fonge een goth ænde om alle ærende, *oc göre thet nw medhen wii her ære*, heldir en wii skulde hwert aar her efftir swodan vpstödh afwerghe oc wedhergöre meth swodan swarlighe oc skathelige reyser."

61 (*b*) S. 176. [Lin. 4, nedenfra, hvor dog Tallet er glemt]. Man har et mærkeligt og interessant Diplom, der indeholder et Notarial-Vidnesbyrd om den høitidelige Forsoning imellem Kongen og Erkebiskoppen, der foregik i Minoriter Klosterets Spisesal (in refectorio officiali fratrum Minorum) i Kiøbenhavn, d. 14de Septbr. 1464; i Overværelse af Erkebiskop Tuve i Lund, Biskop Knud i Viborg og Johan i Aarhuus, Hofmesteren Erik Ottesen, Dronning Dorotheas Hofmester Corfitz Rønnow, og endeel andre Rigsraader. Erkebiskoppen afbad, utvungen, uopfordret, „sponte, ex mera & intima voluntate" knælende sine Forseelser (omnia & singula inique gesta ac perpetrata) imod Kongen, og bad denne, igien at tage ham til Naade. Kongen opfyldte hans Bøn, i det han løftede Erkebispen op fra Jorden og sluttede ham i sine Arme („de terris in brachia sua regalia recipiens & amplectens.")

62) S. 180. Jvf. Hvitfeldt. II. 911. 915. Jahn. S. 302. Historisk Tidsskrift. V. S. 511. 572.

63) S. 182. *Strinnholm*, Vasa-Ätlens Hist. I. 147. Efter denne Forfatter døde Erkebiskoppen »fem Uger efterat Carl Knudsen igien var opsteget paa Thronen.«

64) S. 183. See Rigsraadets Bevilgning, aftrykt iblandt Bilagene S. 555, hos Jahn, der (som Dahlmann har bemærket) ikke ganske rigtigt har forstaaet Documentet. Man seer i øvrigt hos Jahn, S. 556, at Kongen ogsaa tog en særskilt Bekræftelse paa denne Bevilgning af Adelen i Skaane, d. 19de Novbr. 1468.

65) S. 191. Der har vel ogsaa i Danmark fundet sig enkelte Undtagelser fra det her fremstillede almindelige Forhold i det høiere Aristokratie. Man kan t. Ex. nævne Thotternes Slægt i Skaane, der fra Arilds Tid var en af de mægtigste, betydeligste og rigeste i dette Land. Men heri laae uden al Tvivl ogsaa Grunden til den alvorlige Modstand, Christian den Første fandt hos enkelte Herrer af denne Slægt, hvis Historie og Forhold til denne Konge fortiente en særskilt Udvikling.

[**65**. Dette Tal, anden Gang anført S. 195, bortfalder.]

66) S. 195. Hvitfeldt I. 878. II. 909. Jvf. J. H. Schlegel Gesch. der Oldenburg. Könige. I. S. 37. 1465 (3. Octbr.) klager Konge

i et Brev „ad Cardinalem Mantuanum" over Markgreve Albrecht af Brandenborg: „bona quædam minus juste detinet, quæ tam *ex dote suo*, quam hæreditario jure, consorti nostræ sunt debita." Markgreven, hedder det, har tidt nok, ved Brev og Bud, været krævet; men hverken har han hidtil betalt, eller synes nogentid at ville betale.

67) S. 196. Sagen, dette Giftermaal vedkommende, havde længe tilforn været indledet ved fransk Underhandling og Mægling paa et Møde, som holdtes i **Bourges**, hvor et Slags Forening desangaaende blev udstedt d. 8de Octbr. 1420. s. Hvitfeldt. II. 889—891.

68) S. 196. At det skete med det norske Rigsraads Samtykke tilføier Hvitfeldt udtrykkeligt. II. 913. 914. **Dahlmann** (III. S. 246) har ingen anden Grund til at tvivle derom, „end at man neppe skulde holde det for troligt."

69) S. 198. v. **Halem** Geschichte Oldenburgs. I. S. 355. Uheldigviis angives her (efter „Archivnachrichten") kun Aaret men uden Datum. Jvf. **Lunig**. R. Arch. 2. Contin. VIII. Nr. 10. 11. Efter de i vore Archiver bevarede Kilder, vil det ikke let være muligt, nøiagtigt at angive, hvor store de Pengefordringer egentlig vare, som Grev Geert kunde giøre til sin Broder. Det er imidlertid beviisligt, at paa Kongens Hoved-Forskrivning, givet i **Ribe**, 1460 (der lød paa 40,000 Gylden, hvoraf 5,000 skulde betales samme Aar, de øvrige 35,000 i **femten** paafølgende Aar) var der efter Pintsetid 1465 ikke meer end 4,500 Gylden ubetalte, og disse bleve udbetalt i to Terminer (den sidste St. Matth. Dag ɔ: 21. Septbr.) 1470. Langt fra, at Grev Geert, med Hensyn til denne Gieldsforskrivning, havde Grund til Klage, er Summen endogsaa bleven afbetalt 5 Aar tidligere, end det i Gieldsbrevet var lovet. Jahn har (i Unionshist. S. 280, Not. 1) en urigtig og alt for høi Angivelse af Indløsningssummen for Holsten, eller Kongens Gield til sin Broder. Jvf. S. 277, hvor Summen igien er forskiellig: 80,000 Gylden, til **begge Kongens Brødre**; men Grev **Moritz** (som dog først døde 1464) findes ingensteds nævnt i Kongens Forskrivning og andre Documenter angaaende disse Gieldsfager.

70) S. 199. „He ret upp alle slote unde hove der guder haude lude, unde makede vruntschop myt en, *unde toch vele guder lude to sik*, de myt em towillen unde by em blyven." *Detmars* Chron. **Grautoff**. II. 582.

71) S. 199. Onsdag efter Palmesøndag (d. 10. April) var han i **Nykiøbing** paa Falster. (Dipl. „in castro nostro *Nikiöbing*.") Den 28de Apr. (Sabbat. post. Marci Evang.) var han paa **Gottorp**. Den 6. Mai i **Kiel**.

72) S. 199. Man har Breve af Kongen, dat. **Segeberg** 14de Sept.; 3. Octbr., 16. Octbr.; 1. Novbr.; 11. Novbr.; **Gottorp**, d. 12te Decbr.

73) S. 199. Dette tilmelder han d. 1ste Novbr. Borgemester, Raad-

mænd og Menighed i Kiel, og byder dem giøre H. Rantzow al sædvanlig Pligt, saalænge han har dette Slot i Pant; „uthgenahmen gestlike Lehenvare, vrige manne denst, vnde wes dat mene land deyt.“ (dat. *Segeberg* die omn. Sanct.)

74) S. 202. Detmars Lübeckische Chronik, herausgeg. von Grautoff (Fortsetzung 1401—1482, v. Reimer Koch.) II. Th. S. 315. 16. Jvf. Jahns Unionshist. S. 329 o. flg. og de vigtige Diplomer Nr. 44 og 46 i Bilagene hos denne Forf.

75) S. 204. Den 2. Mai 1469. (Regesta Dan. Vol. I. Nr. 4349.)

76) S. 204. Forbund imellem Ridderskabet og Ditmarskerne, af 8. Jul. 1469. (Bolten Ditm. Gesch. III, p. 26—31. Regesta Dan. Vol. I. Nr. 4352.)

77) S. 205. Ikkefaa, og tildeels interessante Breve, udstedte snart paa Dansk, snart paa Plattydsk, vidne om, at hun i Kongens Fraværelse var beklædt med en Regentindes Myndighed; i det mindste ere saadanne Breve udfærdigede ganske i samme Stiil som Kongens; f. Ex. følgende: „*Dorothea*, „dei gratia Dacie, Swecie, &c. regina, &c. Premisso nostro fauore, „kere *Oleff*, oss ær til withnæ wordhen at J wele beskatte en aff wore „burgere i *Stubbeköpinge* som hedir Jens Frændissen, oc feydet hanem „tilmeth: thi bethe wii Ether oc biude ati lade honom wære vbeskattet „oc vfeydet, ær han Ether nogith meth rætte plichtig, tha skall han „komme for wor kere naduge Herre eller oss, göre oc pleghe Ether „alt thet ræt ær, oc ladir honom ther vthower bliffue vfeidet, her wider „at rætte Ether effter, oc lader thet engelunde. In Christo valete. „Scriptum *Hafnia*, crastino b. Bartholomæi, nostro sub sigillo. Anno „&c. Lx. nono. — Udskrift: Dilecto nobis *Olavo Petri*, militari nostro „in Swenstrop.“ Ikke mindre interessant er Dronningens Brev af 22. Febr. 1474 til den bekiendte Niels Erikssen Gyldenstierne, som faaer en temmelig alvorlig Paamindelse om, ikke at befatte sig med et Herred, som Kongen havde pantsat, førend det med Rette blev indløst. (Suhms Nye Saml. III. S. 347.)

78) S. 205. Hos Christiani (Oldenb. Gesch. I. S. 62 og flg) ere Efterretningerne om disse Forhandlinger i A. 1469 ufuldstændige og utydelige, da han især kun følger Hvitfeldt og dennes Kilder, og ikke har benyttet de Lübekske Kroniker. Her (i Fortsættelsen af Detmar; Grautoff II. 321. 322) hedder det utrykkelig i A. 1469: „In al den tid dat de guden lude clageden over *Greve Gherde*, do was he sulven up deme slote, *unde dorste dar nicht afgan*.“

79) S. 206. Detmars Lüb. Chron. von Grautoff. II. Th. (Detmars Fortsf. t. Aar 1469.) S. 324. Jvf. Hvitfeldt. II. 928. Christiani I. S. 62.

80) S. 207. At dette Aar, hvortil Hvitfeldt henlægger denne Tractat, som han i dens hele Indhold meddeler (II. S. 924—28) er det rigtige:

kan, efter de øvrige Begivenheders Følge og Sammenhæng ikke være tvivlsomt; (Regesta dan. Vol. I. Nr. 4360) skiøndt man andenstedS (*Lünig* Collectio nova. T. II. No. 16) finder Aaret 1470, hvilket *Christiani* (Gesch. des Oldenb. H. I. 65) ogsaa synes tilbøielig til at antage. Forliget om den Gieldsfordring, hvorfor Flensborg blev givet i Sikkerhed (ans. hos Christiani S. 66, efter *Lambecii* Rer. Hamburg. L. II. p. 91) tilhører samme Aar, som Tractaten. Den omstændelige og ordentlige Fortælling i den Lybekske Krønike (Grautoff II. 327—331) henlægger ogsaa Dronningens, og længere hen Kongens Ankomst til Holsten, og Grev Geerts paafølgende Fængsling paa Segeberg til A. 1470. (Jahn S. 333 anfører et Archiv-Document om sidstnævnte Begivenhed, af 16. Jul. 1470.) I Julii Maaned er den foregaaet, som man seer af de øvrige Breve. Reg. Dan. Vol. I. 4376. 77. 78. 4380. 82. 83. 84.

81) S. 208. Den plattydske Fortsætt. af Detmars Krønike. Grautoffs Udg. II. S. 328.

82) S. 209. Et saadant Brev til Staden Oldenborg (i Holsten) udstedte Kongen fra Rendsborg d. 3die Jul. (Regesta Dan. Nr. 4376.) Da han opholdt sig nogen Tid hos Borgerne i Byen, inden Slottet blev aabnet for ham (Reimer Kochs Kron.), kan dette Brev muligen være givet i denne Mellemtid. Lignende Breve ere uden Tvivl udgaaede til flere holstenske Stæder.

83) S. 209. Hos Jahn S. 333: „Under tilsagt sikker Leide begav Greven sig til Segeberg.“ Dette er netop tvært imod Reimer Kochs ypperlige Krønike, som Forfatteren dog næsten heelt igiennem har fulgt, ikke alene i holstenske, men ogsaa i svenske Begivenheder. Stedet, der i det særdeles af Jahn i Unionshistorien benyttede Haandskrift i det Kgl. Bibliothek, (Ældre Saml. 2293. 4to) endnu fuldstændigere og tydeligere, end i Fortsættelsen af Detmars Krønike (hos Grautoff, II. S. 329—30) fortæller den hele Begivenhed, lyder i Sammenhæng saaledes: „Grave Ghert gaff dat Hus up (Rendsborg), und alse dat olde sprick-„wort is, dat nein Vos so listig is, he wirt dennoch gefangen, Also „gink idt Grave Gherde ock: wente he drock sick up synes Broders „güderteren Hert, und leet sick gedünken, he hedde dem Koninge so „vaken Brillen vorkofft, und were syner Kunst so gewisse, idt wurde „ock up dat mael nicht feilen; Und reet also mit deme Koninge na „Segebarge, *und vorgat, dat he sick met geleide vorwaren scholde*; „leep also in dat Nette, er he sulvest wuste.“ (Professor A. L. J. Michelsen har allerede 1827, i Anledn. af en Forordn. af Christian I., der var en Følge af disse Uordener 1470, ladet en stor Deel af Reimer Kochs Beretning om Grev Geerts Begivenheder aftrykke: „Ueber die „1470 erfolgte Aufhebung des Hollischen Rechts in der Kremper und Wil-„ster Marsch.“ Falcks Staatsbürgerl. Mag. VII. p. 109—121.)

84) S. 211. Efter Fortsættelsen af Detmars Krønike (II. S. 329) sad han fangen saa længe, indtil Kongen igien havde faaet Slottene i sine Hænder. (Jvf. ogsaa Reimer Koch, i Staatsbürgerl. Mag. VII. S. 119: „Han maatte overgive Slottene, og hvad han ellers havde i Landet, om han vilde slippe ud af sit Fangenskab.“) Hvitfeldts Fortælling, II. S. 930, om hvorledes Greven blev taget til Fange, er afvigende fra de holstenske Krønikers.

85) S. 212. Jvf. herom den i Falcks staatsbürgerl. Mag. VII. S. 107—133 af Prof. A. L. J. Michelsen meddeelte Oplysning: „Ueber die 1470 erfolgte Aufhebung des Hollischen Rechts in der Kremper und Wilster Marsch.“

86) S. 214. Den 6te Septbr. 1472 var Kongen i Eutin. Regesta Dan. I. No. 4441.)

87) S. 215. Jvf. A. L. J. Michelsen: „Nordfriesland im Mittelalter.“ Schlesw. 1828: Urkundenbuch, Nr. 51. S. 238—249. (S. ogsaa Regesta Dan. Nr. 4457.) Til Dronning Dorothea skienkedes alle Claus Rixstorps Godser i Sundewit og paa Als, „der vare forbrudte for hans Forræderi da han drog til Felts mod Kongen.“ Michelsen, S. 243.

88) S. 218. Adskillige Anviisninger af saadan Art, udstedte af Kongen i danske Breve, f. Ex. til Hr. Otte Nielsen og dennes Søn Hr. Erik Ottesen Rosenkrantz, haves endnu. De gaae i Almindelighed ud paa, at Modtageren vilde udbetale til en vis Kiøbmand i Lybek eller Hamborg, enten hvad han af sit Lehn skulde svare, eller hvad han havde oppebaaret af den Kongen bevilgede Landhielp, m. m. Saaledes tilmeldte Kongen d. 15de Oct. 1470 Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) at han var „Heyne Boltze i Lybek en stor Sum Penge skyldig,“ og havde tilsagt ham at faae til Afdrag paa Gielden „al den Landhielp, som Hr. Erik nu skulde oppebære i Skanderborg Lehn;“ hvilken Oppebørsel Kongen anviser ham at udbetale til Lybek. Det forekommer ligeledes ofte nok, at Kongen anviser Renterne af en laant Pengesum i Toldindtægterne. Saaledes pantsætter Christian I. 1469 til Hans Brun, Borger i Lübek, 200 Mark danst Mynt aarlig af Tolden i Ribe for 1600 Mark Lyb. (Segeberg. 6. Novbr. Ligeledes sælger og oplader Kong Christian og Dronning Dorothea til Henrik Castorp, Borgermester, og flere Borgere i Lybek, 224 Mark Lübek i aarlig Rente ud af Tolden til Gottorp (7 Procent), for 3,200 Mark, som Kongen og Dronningen havde laant „til Landets Nødtørft.“ (1470. Alle Siæles Dag.) o. s. fl.

89) S. 218. Dronning Dorothea løste bl. a. Enkehertuginde Margrethe til Slesvig ud af hendes Livgedinge Rendsborg, med 7 Kirkesogne, som hun ikke kunde have i Fred for Grev Geert af Oldenborg, og gav hende derfor et Brev paa 800 fuldvægtige rhinske Gylden aarlig

samt udstedte et Gieldsbrev til hende for den Rente (2,500 Gylden), Greven var hende skyldig for disse Besiddelser (1470. 30. Jun.) Samme Aar maa Dorothea have hiulpet Kongen med en betydelig Sum, (formodentlig for at udrede, hvad han endnu var sin Broder skyldig, m. m.), da han pantsætter til hende Sønderborg for 14,000 rh. Gylden. (2). Septbr. 1470.)

90) S. 219 Saaledes (1457) til den bekiendte Italiener Geminianus fra Treviso („Geminiano Trivisano") der var „Marskal (eller Pfaltsgreve) ved Kongens Hof, og Kongelig Taler" ɔ: Gesandt. (Aule nostre regalis *Palatino & Oratori nostro.*) Kongen havde med egen Haand givet ham Kiæden, men han fik desuden Brev paa denne Hæder. (Scr. R. Dan. VIII. p. 392. Sammest. p. 432. 33, Brevet (1. Decbr. 1462) til Markgreven (Franciscus?) Frederik af Mantua, som Kiæden tilskikkedes ved et Kongeligt Sendebud. End videre til (1457. Nov.) „Edvardus Justinianus, *vir spectabilis, Cives Januensis,*" sammest. p. 387. 389.)

91) S. 220. Han var gift med Barbara af Brandenborg, en yngre Søster af Dronning Dorothea. En Datter af Ludvig af Mantua og Barbara havde den Mailandske Fyrste Galiazzo Maria Sfortia havt til Ægte. (Schlegel Samml. II. 4. S. 23.

92) S. 220. Af en Regnskabsbog for Vaticanets Sacristie („Entrate della Sagrestia Vaticana") er det oplyst, at Kongen d. 12. April 1474, da Reliquier forevistes ham, offrede „5 Ducati papales;" og en anden Gang, d. 23de April „Ducatos 10. Venetos, quando sibi fuerunt ostensæ Reliquiae." *Franc. Cancellieri* Notizie della Venuta in Roma di *Canuto* II. e di *Christiano* I. Re di Danimarca, &c. Roma. 1820. 4. p. 13.

93) S. 221. Paa Hiemreisen fra Rom, da Christian I. d. 6te Mai 1474 anden Gang kom til Bologna, og selv var tilstede paa Universitetet, da to af hans tydske Følge (en Jurist og en Mediciner) erholdt Doctorværdigheden. Ved Promotionen var Kongen ikke at formaae til at sætte sig paa den ophøiede Tribune, der var indrettet for ham; men erklærede. „at han ansaae det som en Hæder for sig, at sidde i lige Rang med Mænd, hvis Lærdom havde givet dem Berømmelse og Agtelse over hele Verden." (*Barthol. Dulcinus* de vario Bononiens Studio; i *Muratoris* Thesaus Ital. VII. p. 1. pag. 31. Jvf. Gram's Udg. af Meursius, p. 655. not. a. Schlegel Samml. I. 4. S. 36.)

94) S. 222. De gik især ud paa, at Enhver af Selskabets 50 Medlemmer erholdt Tilladelse til, efter Behag at vælge sig, blandt Præster eller Munke, en egen Skriftefader, der i Dødstimen kunde skienke Absolution; dog med den tilføiede, neppe unfornødne Trudsel: at om Nogen syndede i Tillid til denne Pavens Gunst, skulde Absolutionen være uden Kraft. (Jvf. Pontoppidan Ann. II. p. 663. Schlegel Samml. zur D. Gesch. II. 4. p. 29.)

95) S. 222. Dette grunder sig i det mindste paa den bekiendte Skrivelse til Cantsleren Joh. Friis fra den gamle Bisp Ove Bilde, (der i sine yngre Aar, som Domprovst i Viborg, var Cantsler hos Kong Hans); hvilket Brev (rimeligviis skrevet 1538—40) allerede af Stephanius 1649 var meddeelt O. Worm (Epp. I. p. 290), som i det mindste ingen Tvivl havde om dets Ægthed, der siden (1683) uden Grund blev anfegtet af W. Worm (Suhms Saml. I. 3. S 93); ligesom en Deel af Brevets Indhold af sildigere Forfattere (endog af Heraldikeren Klevenfeldt) er bleven misforstaaet og mistydet. O. Bilde taler saaledes intet om "et Elefant-Billede, som har hængt i Kiæden." (Klevenfeldt; i Suhms Saml. I. 1. S. 50); men siger, at de, "som vare i samme Orden" (Christian I. Broderskab) „motte og schulde bære itt *Selschab* (ↄ: Kiæden), som wor giort *udi lignelse effter Elephant-diur*, og it Spegell (ↄ: en Plade, Medaillon) under udi samme Sellschab," o. s. v. (s. Dän. Bibl. II. 107. 1738, hvor Brevet først er trykt.) Denne Beskrivelse svarer netop til Kiædens Beskaffenhed, saaledes som Kong Hans bærer den paa sin Liigsteen (nu i St. Knuds Kirke i Odense.) At ogsaa den franske Adelsmand og Parlamentspræsident François de Bordeaux, der var sendt til Danmark af Frantz I., og den 20. Novbr. 1518 sluttede en Tractat med Christian II., af denne Konge har faaet Christian den Førstes "Selskab" eller Ordenskiæde og Tegn, har jeg 1827 viist, i Ny D. Mag. V. S. 55—61. — Naar der ovenfor siges: at Christian I. ikke „befæstede sit Broderskab ved Stiftelsesbrev og egne Vedtægter": da er derved nærmest tænkt paa egentlige Ordensstatuter. Kongens Stiftelses- og Gavebrev for Capitlet i Roeskilde af 9. Octbr. (Dionysii Dag) 1464 navner i øvrigt tydeligt nok Ordenstegnet („*Sodalitii nostri tessera*"), hvilket Brødrene, tilligemed Kiæden, samt deres Vaaben med Navnet under, ved deres Død skulde sende tilbage til Capitlet, til hvis Bygning og Prydelse Guldet, eller Værdien deraf, skulde anvendes. (Jvf. Pontoppidan Ann. Eccles. II. p. 633.)

96) S. 234. Man har fra A. 1474 et mærkværdigt Brev fra Capitlet i Ribe til Bisp Peder sammesteds, med Klager over denne Bisps skammelige Laster; Brevet er udstedt med Underskrift og Consens af Archidiaconus, decanus, Cantor og 10 Canonici. (Bartholiniana. T. VIII. p. 459.) Ligeledes et andet samtidigt Brev (sammest. T. VIII. p. 457), hvori Capitelherrerne hver især bevidne, aldrig at have samtykket i, at Bispen skulde tage noget „annuale subsidium" af Kirkerne i Stiftet.

97) S. 234. Endnu 1477 (Sabbato proximo festo b. Johannis Bapt. decollationis) skrev Kongen eftertrykkelige Breve til Bisperne, og erindrede om hans tidligere Opfordringer til, at de vilde overveie med Capitler, Abbeder og Provster, hvormegen Hielp ethvert Bispsdømme kunde give til Universitetets Stiftelse og Vedligeholdelse. Kongen paaminder dem om, at handle i denne Sag saaledes som Rigets og Kirkens Ære udkræver. „Thi wii giorde oss stor vmagh oc sammeledis thæring förre enn

wii komme ther om till ende, Oc sculde thet icke nw fulkommes, tha ware thet oss till forsmeligheet." Om denne Opfordring havde mere Virkning, end de tidligere: derom savnes historisk Efterretning.

98) S. 235. Et Exempel herpaa have vi bl. fl. i Kongens eftertrykkelige Klager til Paven 1450 over en uforskammet Canonicus i Roskilde, en Svensk ved Navn Birger, som uden Kongens Samtykke var udnævnt af den afdøde Pave Nicolaus V. (Pontoppidan. Ann. II. 614—616. S. Rer. Dan. VIII. 374. 75.) Man seer imidlertid ogsaa heraf, at paa egen Haand kunde Regenten ikke engang faae et saadant Medlem af et Domcapitel fordrevet, der benævnes „monstrum teterrimum, crimine læsæ majestatis conspersum." Andre Exempler paa at Christian I. med Kraft forsvarede sine kongelige Rettigheder i Kirkesager mod den pavelige Curie, forekomme hos Werlauff, l. c. S. 83—85.

99) S. 238. Exempel herpaa forekommer i et langvarigt Fiendskab under Christian I. Regiering imellem Lave Brok til „Esentorp" (Estrup) og de to bekiendte, af Christian I. meget yndede Riddere Otte Nielsen og Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Biørnholm (Rosenholm.) Om denne Strid haves Documenter fra 1460—1475, hvoraf sees, at man giensidig beskyldte hinanden for adskillige Voldsomheder (f. Ex. at Lave Brok engang havde ladet 16 væbnede Svende ligge en heel Dag for Biornholm, for at passe Hr. Otte Nielsens Foged op, og slaae ham ihiel, m. m.) Der blev ofte indgaaet Fred paa en vis Tid, og med bestemt Opsigelse; endelig udstedte Erik Ottesen d. 3. Decbr. 1475 et Brev: at han havde tilsagt Lave Brok „et stadigt, fuldt og fast Venskab, fuldelig og troligen at holde som en god christen Mand bør giøre den anden;" efter hvad han havde sagt og lovet K. Christian „i hans Raades Haand," at han saa vilde giøre og holde.

Den historiske Udvikling af Livsfæstet i Danmark, *)

af

H. F. J. Estrup.

Da Landboforholdene ikke ordne sig alene efter almindelige Retsbegreber, men tillige have deres Grund i et Lands naturlige Beskaffenhed, i Folkets Culturhistorie og dets borgerlige Udvikling: saa følger deraf, at de, uagtet alle den europæiske Civilisations Nivelleringer, vise sig forskjellige i forskjellige europæiske Lande og Stater. Men neppe har Lehnsvæsenet i nogen af disse efterladt sig en Affødning eller Afspeiling, saa mærkelig som Landbofæstet i Danmark, der, fra første Færd en frivillig Forpagtning paa Aaremaal, i Tidernes Løb blev en tvungen Forlehning paa flere Personers Levetid. Det er en saa synderlig Indretning, svævende mellem Leie og Eie, at man ikke kan undres over, at den møder en meget ulige Bedømmelse. Selveiendom, og Ploielandets Fordeling i Eiendomme af omtrent lige Størrelse, og ikke større, end de agtedes nødvendige til den frie Bondes Underholdning, var saa almindelig udbredt over det ældste Danmark, at Fæsteforholdet oprindelig

*) Nærværende Udvikling er en Omarbeidelse og vidcre Udførelse af den historiske Deel af et lidet Skrift om Livsfæste i Danmark, hvilket Forfatteren udgav i Aaret 1842. Forskninger og Undersøgelser i den mellemliggende Tid, og i Særdeleshed Etatsraad Rosenvinges med Kritik og Lærdom udskyrede Samling af gamle danske Domme, have ført til Oplysninger og Berigtigelser, der maaskee ville findes at være ikke uden al Interesse.

var sjeldent og sjelden omhandles i gamle Love. Skulde den historiske Ret kunne ryste nuværende, ved Handel mellem Mand og Mand, under Statens og Lovenes Beskyttelse, vel begrundede Eiendomsforhold: saa vilde Nutidens Fæsteindretning neppe kunne bestaae under en agrarisk Regenerationsperiodes Bevægelser. Det er ikke disse Blades Hensigt, at betragte Fæsteforholdet i dets Sammenhæng fra den retlige Standpunct, men at give nogle Bidrag til historisk at oplyse den danske Fæsteindretnings Oprindelse og Udvikling. Undersøgelsen vil føre til det Resultat, at det egentlige Livsfæste, eller Leie af Jord paa een eller flere Personers Levetid, hverken beroer paa en saa gammel eller paa en saa ny Anordning, som Adskillige forestille sig.

At fæste bemærker i det gamle danske Lovsprog at contrahere ved Haandrækning [2]: Men saavel Udtrykket som Skikken, at forpagte Jord ved Haandslag, der traadte istedetfor den skriftlige Contract, er ældre end den ældste Lov og uden Tvivl en i den danske Ret indført Germanisme [3]. Udtrykkene at laane og at leie Jord ere ligesaa sædvanlige i de gamle Love, f. Ex. Jydske Lov III, 15; og Eriks sjæll. Lov I,

---

[2]) Om Betydningen af Haandfæstningen (fæstæ with hanum) cfr. Eriks sjællandske Lov III. 3. Rosenvinges Samling af Love V, 500. Skaanske Lov IV, 14, og Andreas Suncsen til dette Sted, samt XVII, 1. Contractus conductionis et locationis solo consensu contrahentium celebratur, sed impune rescinditur, donec juxta consuetudinem approbatam percussione manus unius in alterius manum roboratur. Haandslaget (*Handsal*) ved Eiendoms Overdragelse til Brug, var ogsaa paa Island Hedenoldsskik. Vigaglums S. c. 7. Graagaas, II. p. 344. (Landabr. B. c. 45.) Jonsbog: Landleiebalk c. 1. cfr. Danske Mag. III. p. 217.

[3]) *Firma* er meget tidlig brugt til at betegne saavel Gaarden, der bortfæstes, som Fæsteafgiften. Du Cange gloss. sub v. *Firma & Manufirma* — contactu manuum cartam firmare.

20. II, 68. Det er først længere hen i Tiden, at Ordet fæste hos os erholdt den næsten udelukkende Bemærkelse: at leie og udleie Jord. Udtrykket at have i Fæste, istedet for det sædvanlige at iboe, boe i (residere, inhabitare) forekommer neppe før 15de Aarhundrede[4]). Ogsaa ere Benævnelserne Fæster, Fæstebonde, Fæstegaard, Fæstebo, o. s. v. af yngre Datum end de tilsvarende Landbo, Bokarl (colonus), Landbostafn, Brydiestafn (colonia, curia villicalis)[5]).

Landboforholdet eller, for at bruge vor Tids Benævnelse, Fæsteforholdet, som det ordnede sig under Kirke- og Klosterforfatningens Udvikling, og fremtræder i det tolvte og trettende Aarhundredes Love, var neppe kjendt i den hedenske Oldtid, medens frie Bønder besadde og ved Brydier og Frigivne bestyrede og ved Trælle dyrkede Landets Jorder. Bonden benyttede i Fællig med en Brydie, eller ved Hjelp af denne som Redesvend, (Avlsbestyrer)[6]) hvad han ikke formaaede umiddelbart ved egne Trælle og Tyende (Hion) at bearbeide; enten fordi hans Jorder vare for vidtløftige, mange og adspredte, eller han hellere overgav sig til andre fredelige eller krigerske Øvelser, Vikingefærd o. d. l. og derfor manglede Lyst og Tid til Agerbrug, eller og fordi han ikke havde det Fornødne til Jordernes Drift, Ind- og Udbo, og derfor maatte indgaae Fællig med en Anden. Konger og Drotter vare

---

4) Et Laghævdsbrev af 1478. S. R. D. VIII, 167. cfr. p. 107.

5) S. R. D. VI, 430, 432, VIII, 164, IV, 492. Thorkelin Samling af danske Kirkelove p. 56. Suhm Danm. Hist. XIII, 407, 410, 587. XIV, 17, 191. Ofte forekommer, som bekjendt, Fæste i Betydning af Slot, og efter en anden Afledning. Molbech og Petersen Udvalg af Diplom. I., 1 S. 11. I Aarhuus Stifts Jordebog S. R. D. VI, 430. 432 forekomme Udtrykkene: integrum *Fæstæ* og dimidium *Fæstæ*, for hele og halve Fæstegaarde.

6) Velschow om Brydier, i den histor. Forenings Tidsskrift I. Bd. S. 114 fgd.

endnu mere end Adelbonden i det Tilfælde at maatte gjøre sig Kongsgaarde, Kronens og eget Gods, nyttigt ved Bistand af Brydier. Men af denne Brydie-Indretning udviklede sig i naturlig Orden Fæsteforfatningen, ifølge de Forandringer i Eiendomsforholdene og Retsforholdene, der fulgte af den fremskridende Cultur og af Monarchiets, Hierarchiets og Lehnsaristokratiets successive Indgreb i og Indskrænkning af de gamle Selveiendomsforhold.

De samme almindelige Aarsager, som overalt have foranlediget paa den ene Side Samling af Jordeiendomme, paa den anden Side deres Deling, vare virksomme ogsaa paa Danmarks Sletter, hvor hverken Bjerge eller Strømme gave Love for Bebyggelsens Maal og Maade. Raae Jorder, Almindinger, Skove, Heder o. s. v. kom efterhaanden under Ploven, altsom Folkemængden voxede, og dens Øie vendte sig fra Søen mod Landet. Konge og Bonde toge af Konnungsødken og Gribejord, og satte Brydie og Landbo derpaa. Torper reiste sig ved Siden af Adelbyer. Kan det endog omtvistes, hvorvidt den Eiendomsret over de ved Vaabenmagt samlede Provindsers Jorder, paa hvilken Gorm den Gamle skal have gjort Paastand, monne være gaaet [7]), saa er det dog factisk, at Kronens og Kongernes Gods havde et meget betydeligt Omfang, og at den Herlighed, som udøvedes over jordegne Bønder, grændsede meget nær til Eiendomsret [8]). Der stiftedes

[7]) Har det i Svend Aagesens Tid (S. R. D. I. p. 19) altsaa i tolvte Aarhundrede været en historisk Anskuelse, at Gorm har gjort en saadan Paastand, (Molbech, i hist. Forenings Tidsskrift II. S. 397 not.), saa tør man vel antage, at der har været en Tradition derom med et virkelig historisk Fundament, hvilket paa lige Maade træder frem i norske Sagn og norsk Statsret. Harald Haarfagers Saga c. 6. Oluf d. Helliges S. c. 253. Hirdskraa c. 13. Kongespeilet S. 267. Estrup, om Tygestrup S. 136 fgd.

[8]) V. Jacobsen om Selveiergods o. s. v. jurid. Tidsskrift XVIII, 196—210.

Kirker, Klostere, Bispesæder og Capitler, og der udbredte sig ved Monarchiets Side et Hierarchie, rigelig udstyret med Jordegods, deels Arv af hedensk Tempelgods, deels Gaver af Konger og Private, deels kjøbte eller magelagte Grundeiendomme o. s. v. Paa lige Maade, men noget sildigere, udviklede sig Lehnsaristokratiet og samlede Landeiendomme, skjøndt ikke i saa store sammenhængende og fast sammenholdte Masser som Kirkens. Det var meget sædvanligt, at Kongerne forlehnede, skjenkede, pantsatte eller magelagde deres egne og Kronens Rettigheder over jordegne Bønder til kirkelige Instituter og til Optimater, og at disse vidste saa snildt at benytte denne Herlighed, at den med eller mod Kongernes Villie, og med eller mod Bondens Villie, blev en virkelig Eiendomsret [9]). Mangen Bonde forbrød sin Eiendom; men endnu flere fandt i Trængselsdage Fordeel ved at give sig selv og Eiendom under Kronens, Kirkens, eller mægtig Mands Værn [10]). Naar Kong Erik Glipping i en egen Forordning af 1282 tillader jordegne Bønder at være Brydier hos andre, dog at de svarede kongelige Rettigheder af deres Jord [11]), saa ligger heri ogsaa et Beviis for Ælden af den Uskik, at Kronens skattepligtige, men frie Bønder bleve Privatmands Tjenere. Ikke blot beredes herved en Overgang fra Selveiendom til Fæsteforhold; men Afhængigheden maatte omsider, ifølge Kirkens og Adelens

---

9) Hvormeget den jordegne Bonde, der ved Magelæg o. s. v. gik fra Kronen, havde at befrygte af de ubestemte Forpligtelser, som „tro og hørsom Tjeneste“ kunde medføre under Adelsvælde: sees af Rosenvinges Udvalg af Domme I, 282 fgd.

10) Deraf kommer det, at jordegne Bønder (bondones, propria bona habentes) saa ofte omtales som ydende Landgilde og Hoveri til Kirken. Man see f. Ex. Registr. redit. episcoporum Roskild. S. R. D. VII. og lib. Aarhus. S. R. D. VI.

11) Suhm X, 840. Siden gientaget i Kong Olufs Haandfæstning. Suhm XIV, 17.

Immuniteter, blive til Skade for Kronens og Statens Indtægter og Rettigheder.

De større Godser kunde, (især før de adspredte Gaarde samledes ved Magelæg) ikke paa nogen beqvemmere Maade, end ved Forpagtning, afgive Jordrenten. Man fandt det simplere, at overlade de fleste Gaarde i Brug paa kortere eller længere Tid, end at holde Regnskab med Fogeder, Redesvende og Fælligbrydier [12]), medens man dog undtog enkelte store Gaarde fra Forpagtning og drev dem for egen Regning. Det laae i den ældste christelige Kirkes Væsen, at Trældom efterhaanden maatte vige for det Lys og den milde Aand, som udgik fra det christelige Alter; men det blev dens Forbandelse i dens Udartning og Fald, paa Overgangen til en ny Tingenes Orden, at Trældommen vendte tilbage under Navn af Vornedskab og Stavnsbaand. Lige fra Ansgars Dage, indtil den sidste Rest af Trældom gik over i Livegenskab, befordrede de Geistlige Frigivelsen af Trælle. Forsaavidt de frigivne Trælle, især paa Kirke- og Klostergodset, ikke traadte over i Tyendeforholdet (*Leghe Hion*, familia), bleve de Brydier og Landboer. Men det særegne Patronatsforhold, som efter den gamle Retsforfatning [13]) vedblev at bestaae mellem Huusbonden og den Frigivne, bandt denne saa fast til det Jordbrug, hiin havde overladt ham, at Landboforholdet blev et Fæsteforhold i nær-

---

12) Hvor udbredte Landbo-Forpagtninger vare i 13de Aarhundrede, viser Jydske Lov III, 11 som opregner: „Biskops, Præsters, Kirkers, Klosteres, Bondens og Hærmands Landbo.“ Her nævnes ikke Landbo paa Kongens eller Kronens Gods. Var denne fri for Leding? eller existerede ikke Landbogaarde, men blot Kongsgaarde, og jordegne, men tributære Bønder, paa Krongodset? Jeg er tilbøielig til at troe det sidste, hvad angaaer denne ældste Periode. Efter Reformationen derimod og Inddragelsen af Kirke- og Klostergodset omtales meget hyppigt Fæstere, ogsaa paa Kongens og Kronens Gods.

13) Estrup om Tygestrup S. 148.

meste Forbindelse med Vornedskab. Det gik med Brydievæsenet som med Lehnsvæsenet; man begyndte med at sætte en Tjenestemand, og endte med at forlehne Tjenestemanden med Eiendommen mod en Afgift. Den oprindelige Forskjel mellem Fælligbrydier og Landboer (at nemlig Eierens eller Bondens Gods var lagt i Fælledsskab med Brydiens Løsøre) [14] kan heller ikke have bestaaet længe paa større Godser, fordi det var vanskeligt, paa disse at komme til en nøiagtig Opgjørelse af Mellemværende med Mange under eet Fællig. Brydier (villici), som svare Landgilde og aarlig Afgift, forekomme hyppig i gamle Jordebøger, fornemmelig Roskildestifts og Aarhuus Capitels (i S. R. D. t. VI og VII), der til Kundskab om Middelalderens Landboforfatning ere af rigere Indhold end Lovene selv. Naar i disse Jordebøger, ligesom i adskillige Mageskifter, Skjøde- og Gavebreve, Brydiegaarde (curiæ villicales) og Brydier ere ansatte til bestemt aarlig Afgift og Hoverie, saa kan der, efter Brydiefælledskabets Natur, ikke være Tale om Fælligbrydier, men om saadanne Brydier, der ere gaaede over i Forpagterens eller Fæsterens Classe [15]. Mærkeligt Exempel herpaa afgiver Jacob Jonsens Gavebrev af Aar 1340 til Lunde Kirke [16]. Blandt de mange Gaarde, som deri opregnes med iboende Brugere, nævnes kun een eneste Landbogaard (colonia); de øvrige vare Brydiegaarde (curiæ), der ligesom Landbogaarden udredede en bestemt Skyld. I andre Documenter staae Brydier og Landboer parallele som fritagne for

---

14) Velschow om Brydier l. c. S. 126.

15) Det er denne Art Brydiefæster, som omhandles i Tillæget til Kofod Anchers Lovhistorie I, 617 Lovstykke Nr. IV: „um Brydie vil skilles wit Jortdrott;“ thi en saadan Brydie havde Gaard at opsige, Landgilde at svare o. s. v.

16) S. R. D. III, 489 sqq.

Leding ifølge kongelige Begunstigelser [17]). Men her kan ikke menes Brydier i tienende Forhold, eftersom Tyende ikke kunde sendes i Leding [18]). I Decreta Arhus. af 1443 [19]) forekomme curia og colonia som Synonymer for Gaarde, der svarede baade Landgilde og Hoverie. Identiteten af Brydie og Landbo forudsættes i Kong Olufs Haandfæstning af Aar 1376 [20]), hvor Udtrykket „at tjene Andre og fæste Leiegods" paa Latin gives ved villicationem aliorum sumere. I et Document af Aar 1461 [21]), hvor Bonde og Brydie nævnes ved Siden af hinanden, maa Brydie ligeledes efter Sammenhængen være det samme som Landbo. Det er ifølge denne Identitet, at Kong Frederik den Førstes Brev om Udfæstning af Aar 1523 [22]) benævner Fæsteren „Brydie" (ikke Landbo). Endnu Aar 1578 kaldtes Fæsteren Brydebonde [23]). Det er muligt, at den oprindelige Forskjel mellem Brydier og Landboer endnu i 14de Aarhundrede har udjævnet sig saaledes, at Leieren eller Forpagteren af de større Gaarde med Jord til to eller flere Plove, hvilke forhen havde været drevne for Eierens egen Regning, vedbleve at kaldes Brydier, hvorimod Forpagterne af de mindre Bol hedde Landboer [24]).

Ligesom Hoveriet maatte Landbosystemet tidlig og fuldstændigst udvikle sig paa Kirke- og Klostergodset, der omfattede

---

17) Thorkelin dipl. Arna-Magn. I, 84. 89. 128. S. R. D. IV, 338; VI, 158. 160. 163 o. a. St.

18) Jydske Lov III, 2.

19) Thorkelins Kirkelove S. 56.

20) Suhm D. H. XIV, S. 17 og 498.

21) Citeret i T. Rothes Afhandling, om Brydier i Vidensk. Selsk. Skrifter II, 458.

22) Dansk Magaz. IV, 224. „Anlangende Brydie, som fæster Gaard."

23) Jacobsen om Selveiergods og de Maader, paa hvilke det under Kongerne Christian III og Frederik II gik over til Fæstegods: i Jurid. Tidsskrift XVIII, 2 S. 242 not. XXX.

24) Cfr. Kofod Anchers juridiske Skrifter II, 548.

en Mængde Gaarde, af hvilke de færreste, og egentlig kun Hovedgaardene, benyttedes umiddelbart [25]). Det er derfor meget naturligt, at den af de ældre danske Love, som samledes og gjældte i de Provindser, hvor Hierarchiet havde sit Hovedsæde, og som ikke var samlet og redigeret uden Indflydelse af Rigets Primas i Lund, maatte indeholde de fleste Bestemmelser om Landboforholdet, nemlig den skaanske Lov [26]). Det er ogsaa ret mærkeligt, at den første Bondekrig i Danmark, tildeels foranlediget ved Hoveriets Tryk, brød frem i Lundestift Aar 1180 [27]). Den jydske Lov, har angaaende Landboer, kun faa Supplementer til den skaanske og den sjællandske Lov. Efter disse Love fæstedes Jord paa Aaremaal og Opsigelse fra een af Siderne. Det var saa langt fra, at nogen Indfæstning baudt Landboen til den leiede Jord, at Loven endogsaa dømte ham i Bøder, saafremt han havde fæstet og ikke vilde, som det hedder, „fare til," eller dersom han skilte sig ved Fæstet før Faredag. Dersom Bonden (Eieren) bortfæstede blot den ham tilhørende Jord, og hverken han selv eller den efterfølgende Fæster affjøbte den Fratrædende Huset, saa kunde dette bortflyttes. Marie-Messe eller Maries Himmelfartsdag, d. e. den 15de August, var den rette Tid til at fæste, opsige Fæstet, og til at betale Landgilden, som gik af Jorden; men derimod var femte Dag efter Paaske, senere den 1ste Mai eller Philippi Jacobi Dag [28]), den rette Faredag. Landboen havde at yde Landgilde, samt Dagsværk, Innæ o. s. v., hvorom der maatte være contraheret, til rette Tid. Formaaede han ikke til denne Tid at levere Landgilden (Korn, Penge, Naturalier), saa maatte

---

25) Tygestrup S. 139 fgd.

26) Skaan. Lov XVII, 1 sq. Andreæ Sun. legg. prov. Scan. XVII, 1 sqq. cfr. Eriks sjællandske Lov II, 68.

27) Chron. Siall. S. R. D. II, 621.

28) Sidstnævnte Dag var ogsaa efter Lehnsretten Faredag.

han udbede sig Dag, og udeblev han fremdeles med Betalingen, skulde han bøde to Ører; foer han derimod bort fra Jorden uden Tilbud af Betaling, skulde han bøde sex Ører, og vilde han ikke rede for sig siden, saa maatte Eieren tage Dom over ham til at søge Udlæg i hans Gods. Paa den anden Side var Eieren pligtig at modtage Landgilden paa den rette bestemte Tid; dersom han vægrede sig derved, og jog Landboen frem og tilbage med Landgilden for at fortrædige ham, saa kunde denne tilbyde ham Landgilden i to Mænds Nærværelse, eller henlægge den ved hans Huus, og da blive sagesløs. Det Aar, Landboen vilde affare, skulde han saae saameget Rug, som ethvert Steds Brug medførte. Hvis han før Faredag forlod Jorden, maatte han drage Omsorg for, at alt det nødvendige Arbeide blev fuldført indtil Faredagen. Landboen kunde ikke uden Forlov af Eieren tage anden Mands Gods i Fællig (d. e. optage Fælligbrydie), og heller ikke til Andre udleie noget af den fæstede Jord, men skulde enten selv tilsaae den, eller lade den ligge udyrket, for at ikke anden Mand skulde faae Hævd derpaa og Bonden Sag.

Det vil efter denne korte Sammenstilling af den ældste Fæstelovgivnings Bestemmelser skjønnes, at disse vare Udtryk af ret sunde Begreber om Eie og Leie. Om end Landboens ufrie Herkomst og Bondens Patronat over sin Frigivne meget tidlig og ofte i Praxis kunne have medført en Art Vornedskab og Stavnsbaand, saa var saadant Vornedskab dog ikke lovhjemlet. Landboen antoges af Loven i Almindelighed for at være en fri Mand[29]. Fæstecontracten var fri, baade med Hensyn til Tiden for dens Varighed og til dens Gjenstand. Der var ingen Bestemmelse af Indfæstning, Landgilde o. s. v., ingen Tvang angaaende Overlevering af Bygning, Besætning,

---

[29]) Cfr. Jydske Lov II, 33. 38 og III, 11. 13.

Fodekorn o. s. v. Ligesom Loven sikkrede for Opsigelse og Fratrædelse i urette Tid, saaledes sikkrede den Landgildens Ydelse i rette Tid. Loven søgte at betrygge de Contraherende paa begge Sider for Uret [30]). Den bortleiede Jord betragtedes som Jorddrottens fuldstændige Eiendom. Der laae i Forholdene en Nødvendighed at bortleie, maaskee paa meget lang Tid, den Jord, som Eieren ikke kunde benytte umiddelbart; men i Loven var ikke dicteret nogen Forpligtelse til at meddele Fæste, endsige Livsfæste. Der var ikke reist noget Skjel mellem Hovedgaardsjord og Jord, som skulde bortfæstes, ikke heller mellem de enkelte Bønderjorder, saa at de ikke maatte sammenlægges, deles eller drives under andre Gaarde [31]). Der var i denne Lovperiode kun Tale om fri Brug af fri Eiendom og frie Forpagtninger. Vi skulle nu forfølge Fæsteforholdets Udvikling og see, hvorledes Lovens ældste Bestemmelser modificeredes i Tidernes Løb, indtil Livsfæstet blev almindeligt og omsider lovbestemt.

Efter Skaanske Lovs XVII, 4 og Andreas Sunesens Fortolkning XVII, 1 maa man antage, at Leiecontracten gjældte for eet Aar, og at den fornyedes hvert Aar, ligesom Landgilden erlagdes hvert Aar. Dog er dette vistnok at forstaae saaledes [32]), at Contracten ifølge Landgildens punctlige Erlæggelse stiltiende betragtedes som vedvarende, indtil Opsigelse fandt Sted. Opsigelsen skete efter lovlig Omgang fra Eierens Side [33]), og lignende Formaliteter fra Leierens Side

---

30) Eller som Andreas Sunesen XVII, 1 udtrykker det: ne vel conductor opprimatur per potentiam locatoris, vel locator circumveniatur versutia conductoris.

31) Cfr. Jydske Lov II, 67 III, 15. Suhm X, 840. XIV, 17.

32) Som deslige Contracter endnu forstaaes i andre Lande, og som senere Lehnsbreve forstodes. Kofod Anchers Lehnsret c. 2 § 50 tydsk Overs. S. 188.

33) De samtidige gamle Stadsretter for Slesvig og Flensborg § 69 og

forudsættes i Kong Olufs Haandfæstning af 3die Mai 1376 [34]), som byder: „at Bønder og Bokarle, paa hvis Grund de end maatte boe, naar de ikke længere ville boe der, skulle i Tide tilsige deres Huusbonde, gjøre ham Fyldest, opsige efter Landsloven og fare siden af efter Landsloven." Det er af de sidste Udtryk klart, at der ikke er Tale om Løsningen af noget Stavnsbaand eller Vornedskab, (der ikke omtales i nogen ældre Lov) men om en Opsigelse fra Landboens Side, som forudsætter en med Eierens Villie vedvarende Brug til Leie. Imidlertid haves flere Exempler paa Leiecontracter, indgaaede paa 2 til 24 og flere Aar [35]). At Opsigelsesretten var gjensidig og tillige Huusbonden indrømmet, skjønnes ikke blot af de ovenfor anførte gamle Skadsretter, men ogsaa af en Deel Pantebreve fra 14de og 15de Aarhundrede, hvori der forbeholdes Panthaveren (endogsaa i Tilfælde, at han kun paa faa Aar havde Pantet til Brug) Ret til at indsætte og afsætte Landboer og Inderster „efter Godtbefindende og Nytte" [36]). Debitor har nemlig ikke kunnet give Panthaveren en større Ret over Landbo og Inderste, end han selv havde. — Dog, vi befinde os allerede i en Tidsalder, da Vilkaarlighed afløste Retten, og da Lehnsvæsenet, istedetfor dets Forbilledes forstandige Træk, antog Skikkelsen af en regelløs Institution. I samme Forhold, som Kongen betragtede sig til Lehnsmændene, betragtede disse sig til

---

§ 40 i Rosenvinges Samling S. 322 og 400, der skulde forebygge voldsom Fremfærd og Udviisning.

34) Suhm XIV, 17.

35) XIV, 72 Leie paa to Aar; ibid. S. 47, 86, 508: Leiecontracter paa 6 Aar, S. R. D. IV, 487 antyder en Leiecontract paa 12 Aar, som vilde have varet længere, hvis Leieren havde ønsket det. Suhm XIV, 253 fgd. Forpagtningscontracten paa 6 og 16 Aar. S. R. D. VIII, 57 af Aar 1460: et Fæste paa 24 Aar.

36) Suhm XIII, 328. XIV, 44. 60. 207. 639 (instituere et destituere colonos o. s. v.) Molbech og Petersen Udvalg af Diplomer I. Bd. S. 75. 79.

Brydier og Fæstere, der lignede Underlehnsmænd paa Afgift og Regning. Men efter Tingenes naturlige eller i det mindste sædvanlige Gang under feudale Constitutioner, tiltog Lehnsmanden sig større Magt over sine Undergivne, end Kongen over Lehnsmanden, og det blev en Statsopgave for Kongedømmet, at sikkre sig og Staten ved at opretholde de mindre Agerbrugere. Det var hiin Vilkaarlighed i Eierens Forhold mod Leieren, som Kong Christian II. har villet styre ved Lovudkastet af 1521, eller den saakaldte geistlige Lov c. 101 [37]), ifølge hvilket „den Landbo, Kronens eller gode Mænds Tjenere, som nogen Gaard fæster, skal have Forord med den, af hvem han fæster samme Gaard, hvor længe han skal beholde den, i ti, tolv Aar, længer eller kortere, eftersom de derom forenes kunne; og ikke i saa lang Tid bør Bonden udvises, uden saa er, han lader Gaarden forfalde og ikke vil udgive sin Landgilde aarligenaars til gode Rede, som han bør gjøre, og er hans Huusbonde hørig og lydig for tilbørlig Tjeneste“ [38]). Det synes klart, at dette Lovudkast istedetfor de ubestemte Forpagtninger paa Aaremaal, der under forandrede Forhold let misbrugtes til Skade for Jorden og dens Bruger, tilsigtede Fæste paa en contractmæssig bestemt Række af Aar, og at en Forpagtning paa ti eller tolv Aar ansaaes for den hensigtsmæssige og meest stemmende med Sædvane.

Det var en gammel, skjøndt ikke overalt eller til alle Tider gjældende Sædvane, at Leieren selv byggede paa den af ham fæstede Jord, eller erhvervede sig Eiendom af de tilværende Bygninger. En Levning af denne Indretning er endnu tilbage i nogle Egne af Danmark, nemlig de saakaldte

---

[37]) Rosenvinges Danske Recesser S. 51.

[38]) Cfr. samme Lovs c. 99.

Superficiarbønder [39]. Lovene [40] forudsatte, at Bygningerne kunde tilhøre en Anden end den, der eiede Jorden. Den ældre Slesviger Stadsret § 70 paalægger Landboen, som har eget Huus paa anden Mands Grund, at tilbyde denne Huset, førend han vil sælge. Først naar Grundeieren ikke vilde kjøbe det tilbudne Huus, kunde det sælges til en Anden eller flyttes bort. Førend Spanddagshoveriet havde naaet sin Høide, var det ligesaa sjeldent, at Eieren overleverede Besætning og Inventarium med Fæstegaarden. Dog modtog Fæsteren undertiden Besætning og Korn, hvilke kaldtes Halzfæ og Holzkorn (jumenta et annona redditiva), fordi det var Qvæg og Korn, som skulde holdes tilstede ved Gaarden, og hvoraf halv Brug overlodes for Føder og Varetægt [41]. Dette complicerede Superficiarforhold havde sin naturlige Grund i Landets tidligste Opdyrkning og i de afbrudte Cultiveringer, som den sorte Død, Borgerkrigene, Krigen med Vender og Holstenere, og andre Landeplager foranledigede. Naar nemlig fjernere øde Jorder (Ornum, Torpejorder, Almindinger, Skove o. s. v.) eller Parceller af en større Gaards Jorder skulde benyttes, var det Adelbonden lettest og beqvemmest at bortleie dem paa det Vilkaar, at Landboen, som fæstede Jorden, for egen Regning opførte de nødvendige Bygninger, der da forbleve hans Eiendom, men ogsaa gave Jordens Eier en forøget Sikkerhed for Afgiften. Øde Jorder og øde Gaarde (terræ & curiæ desolatæ)

---

39) Superficiarforholdet havde endnu i Aaret 1660 sine Forsvarere, som man seer af Borgerskabets Forslag af 24de Octbr. Suhm Nye Samlinger I, 224.

40) Skaanske Lov l. c. Jydske Lov II, 38.

41) Andr. Sun. XVI, 7. Ostersons juridiske Glossarium S. 351: om Halfnede Fæ. Suhm XIII, 736 og 748. Jvf. N. M. Petersen hist. Fort. om Islændernes Færd. II. 348. Kofod Anchers jurid. Skrifter II, 459 fgl. og Schlegels Note; hvor Jhre's Etymologie, af „hålla" ɔ: holde„ sikkert er at foretrække for Derivationen af „halv."

ommeldes i Jordebøger, Gavebøger og Breve saa hyppigt og i et saa langt Tidsrum [42]), at ikke alle kunne hidrøre fra den sorte Døds Ødelæggelser. Ofte maa derved uden Tvivl forstaaes Jorder, som manglede Bygninger, eller hvorfra en fratrædende Landbo havde bortflyttet Bygningen, og som skulde bebygges af en tiltrædende [43]). Efterhaanden kom Jordbrugerne under dette blandede Forholds Forviklinger til den bedre Indsigt, at Jorder og Bygninger burde blive tilsammen. Det blev i ethvert Tilfælde lettere at skaffe Bygninger til Jorden, end Jord til Bygninger, og allerede det fjortende og femtende Aarhundredes Landboacter afgive jevnlig Exempler paa Afstaaelser af Eiendomsret til Bygninger. Landboens Huus var af Træ, og kunde let tilveiebringes og flyttes; hvorfor heller ikke Husene regnedes til urørligt Gods. Imidlertid, saalænge og hvor Superficiarforholdet stod ved Magt, maatte det have til Følge en længere Varighed af Fæstet, formedelst de Baand, som forenede Eierens Interesse med Leierens, Bygningerne med Jorden [44]). Den samme Bemærkning gjælder, skjøndt i ringere Grad,

42) Man efterse i S. R. D. Registrum Roskildense, Liber. Arhus., Sorøe- og Nestved-Klostres Gavebøger, men fremfor alt Bisskop Peder Lykkes Gavebrev til Ribestift af Aar 1419 (Danske Mag. III, 269), der lyder paa en utrolig Mængde øde Jorder i en bedre Tid, mere end to Menneskealdere efter den sorte Død. Jvf. Estrup om den sorte Død i Blandinger fra Sorø for 1839, X. Hefte, S. 35.

43) S. R. D. VI, 498. Jvf. Christian IIs geistlige Lov c. 100 og verdslige Lov c. 90. Nye Saml. til dansk Hist. I, 98. Nye D. Mag. V, 13.

44) Suhm XIV, 286. cfr. 268 Registr. Cap. Slesv. S. R. D. VI, 578 cfr. 497 sq., hvor et livsvarigt Fæste betinges derved, at Fæsteren selv opførte Bygningen, der efter hans Død skulde tilhøre Capitlet. S. R. D. VIII, 84, hvor Lygumkloster betinger sig, at de paa en Fæstegaard opførte Bygninger ikke maatte flyttes; cfr. S. R. D. VI, 164, 166. Ryge Peder Oxes Levnet S. 23: en Leiecontract af Aar 1512 paa tre Liv; betinget ved Opførelsen af Bygninger. Jvf. Vedel Simonsens Hagenskov S. 43.

om Forholdet mellem Jorddrot og Fæster, naar denne havde indført Besætning og Korn i Gaarden [45]).

Men adskillige andre agrariske Forhold vare ligesaa virksomme Anledninger til at give varige og livsvarige Fæster, eller de saakaldte **Livsbreve** [46]); thi, vel at mærke, Loven anticiperede endnu ikke den historiske Udvikling for at gjennemføre en Theorie. Livsfæste blev ikke ved Lov anordnet, førend det allerede længe havde ordnet sig selv, som en i andre Forhold begrundet Vedtægt. Da Brydiefælliget efterhaanden erkjendtes at være et ubeqvemt Interessentskab, gik Fælligsbrydien, paa Grund af det rørlige Gods og de Driftsmidler, som han indførte i Gaarden, ligesaa naturligt som Landboen, der havde sat Bygningen, over til at blive Livsfæster fra at have været en Art Medeier. Ligesaa billigt var det, at den jordegne Bonde, som for sin Sjæls Frelses Skyld overgav sig og sin Eiendom til Kloster eller Kirke, eller som for sin Sikkerheds Skyld, eller af andre Bevæggrunde, gav sig under Kronen eller Riddersmand, forbeholdt sig paa eet eller flere Liv Brugen af den bortgivne Eiendom [47]). I Aanden af dette billige Forhold byder en Anordning af 1527 [48]), som sikkert hviler paa en ældre kirkelig Anordning eller Regel: at Jord, som fra en Bondegaard var solgt eller skjenket til Kirke eller Kloster,

---

45) S. R. D. VI. 498. En vis Johan Pelæ forpligtede sig i en Leiecontract (af Aar 1371) paa Livstid til ved sin Død at efterlade paa en af Aarhuus Capitel leiet Jord, hvad han forbedrede i Bygninger, Halzfæ og Holzkorn: cfr. S. R. D. VII, 3. 38. 39.

46) N. Saml. til D. Hist. I, 285. 345. Vedel Simonsens Hagenskov S. 35.

47) S. R. D. IV, 397. 486. 519 cfr. 355. 358. 360. 394. VI, 418. 497. VII, 467. Estrup Tygestrup S. 170. Nye danske Mag. VI, 79. Molbechs og Petersens Udvalg af Dipl. I, 1. 94 fgd. Jacobsen i jurid. Tidsskrift XVIII, 212 not. XX. 240. o. a. St.

48) Nye Danske Mag. V, 312.

skulde fæstes til Den, hvorfra den var kommen. Yngre Recesser [49]) udtale endnu mere bestemt den Regel, at saadanne Kirken skjenkede Jorder maatte i Arvefæste følge Bondegaarden, hvorfra de vare komne.

Det kan ikke feile, at jo mangen Jorddrot er kommen til Erkjendelse af de lange Forpagtningers Fortrin for dem paa Aaremaal. Men et virksommere Motiv laae i de stigende Indfæstninger (Stedsmaal), i det disse nemlig erlagdes i Forhold til Fæstets Varighed og til Brugsværdien. Jo mere Lehnssystemet, der selv var en Art Fæstesystem, udviklede sig paa Kronens og Kirkens Gods, desto mere maatte det langvarige Fæste komme i Brug; thi den uvisse Indtægt, hvortil Gaardfæstning henregnedes, tilfaldt Lehnsmanden for en Deel, og det var i hans Interesse, at Indfæstningsindtægten steg i Forhold til Fæstets Varighed. Det er bekjendt nok, at tiltrædende Lehnsmænd ofte lode endog gamle Gaardfæstere fornye Fæstet ved en Kjendelse. Jorddrotten kunde heller ikke med bestandig skiftende Jordleiere være saa sikker paa Præstationen af et regelmæssigt Hoverie til Hovedgaarden, som naar Fæsteren for Livstid var bunden til det hoveriegjørende Sted. Allerede Erik Plovpennings Erindring af Aar 1243 [50]) til Landboerne paa Sorø Klosters Gods: at de nemlig inden 15 Dage havde at vende tilbage for at forrette deres skyldige Hoverie (servitia debita), røber, at Fæsternes Frihed tidlig begyndte at lide Indskrænkninger for Hoveriets Skyld, og at det var i Jorddrotternes Interesse, at holde Leierne ved Gaardene. — Hertil kom nu Vornedskabet, der, forsaavidt den frigivne og paa Landet bosatte Træls Afhængighed af den gamle Huusbonde var Stavnsbaandets ældste

49) Den af 1547 § 33; den af 1551 § 41 og Christian IVs Reces af 1643 1—4—34. Derefter gaaet over i Christian Vs Lov 2—22—25.

50) Suhm X, 26.

Aarsag [51]), i Danmark havde en høi Alder. Ikke alle Fæstere vare oprindeligen Trælle og Vornede, men alle vornede Jordleiere maatte blive Fæstere; thi de havde baade Forpligtelse og i 'en vis Maade tillige Interesse i at forblive ved Stavnen og Huusbonden. Ligesom den Vornede var bunden til Herren og hans Gods, saaledes havde ogsaa denne en naturlig Forpligtelse til at sørge for hiins Livsophold, og en naturlig Interesse i at benytte hans Liv og Kræfter. Forpligtelsen forenedes bedst med Interessen under Livsfæstet. Eieren lod den Vornede og hans Afkom sidde ved Gaarden, saalænge denne af dem holdtes ved Magt; det var hans egen Fordeel. Den gamle Ostersen, saa opbragt han end med den fuldeste Ret er imod Vornedskabet i dets Princip og Misbrug, indrømmer dog [52]): „at paa de Steder, hvor det mildelig og vel bruges, kan det ikke negtes jo at give Fordeel og Bønderne alligevel ved Magt at holde." Dette er en Stemme fra denne inhumane Misbrugs værste Periode, der med mange flere advare mod den absolute Fordømmelsesdom over Tilstande, der ere begrundede i Tingenes Udvikling og ikke ere at betragte alene som Overmagtens Usurpationer; eller mod at bedømme dem alene efter en heel forandret Tidsalders philantropiske Anskuelser. Principet, hvorefter i Danmarks feudale Periode Livegenskab parrede sig med Livsfæste, var allerede angivet i den angelsaxiske og normanniske Lovgivning, der ikke blev uden Indflydelse paa den danske. Der var en Classe af engelske Landboer, hvem Lovene hjemlede Ret til bestandig Brug af de Jorder, som de havde i Fæste, saalænge de svarede den lovbestemte Afgift og Dagsværk [53]). Christian IIs geistlige Lov

51) Estrup om Tygestrup, S. 147 fgd. Molbech, i Histor. Tidsskrift II, S. 471 fgd.

52) Glossar. jurid. S. 849.

53) Molbech, i Histor. Tidsskrift II. S. 444. Idetmindste gjelder det

c. 111 forudsætter, at den Vornede var livsvarigen bunden til Gaarden, uden egentlig at have fæstet paa Livstid; thi den giver, eller rettere tilsigtede at give, ham Ret til at affare, naar han ved Gaarden har oprettet, hvad forringet og forfaldet var i hans Tid. Det resulterer ligeledes af den noget yngre Skildring af det danske Vornedskab, som Hamsfort har efterladt [54]), at den vornede Fader havde Gaarden for sin Livstid, og at Sønnen løste den efter ham.

Kong Christian II. gjorde i sit Udkast til en verdslig Lov af Aar 1522 et Skridt videre til at sikkre Leierne en varig Brug, end han Aaret forud havde gjort i den geistlige Lov. Han anordnede nemlig; at det Jordegods og de Gaarde, som Kirker, Klostere og Riddersmænd havde liggende i Kjøbstæderne og ikke selv brugte, skulde sættes til skjellig Landgilde, og at Borgerne, som havde saadant Gods i Brug, skulde nyde og beholde det Arving efter Arving, saa at de endog kunde sælge og pantsætte samme til andre Borgere, dog Landgilden ubeskaaren til rette Eier at yde til den bestemte Tid; i manglende Fald kunde Besidderen udpantes og udvises af Gaarden ved Magistraten, der af det udpantede Gods eller Byens Penge havde at fyldestgjøre den oprindelige Eier for Landgilden, og derefter indsætte anden Mand i Gaarden, eller lade den tilfalde Staden [55]). Det er vistnok saa, at denne Lov,

vel om Villani. Hvad Ceorls angaaer, da vare og vedbleve mange af disse at være fuldkommen frie Eiendomsbesiddere. Wolltmanns Gesch. Großbritanniens I, 76. 175 o. a. St.

54) S. R. D. III, 286. „Sed nihil est miseræ & servili rusticorum genti durius quam quod prædiorum, quæ possidet, maxima pars non sua sit, sed aliorum, quibus dare certum frumenti aliarumque rerum pondus consuevit, et a quibus defuncto parente liberi agrum libertatemque redimere debent."

55) Verdslig Lov c. 89 (Rosenvinges Udgave.) Jvf. Dansk Mag. II, 298. Exempler paa saadant Arvefæste af Kjøbstadsjorder, uagtet Christian

som i øvrigt ikke blev sat i Kraft, angaaer Kjøbstæderne; men den omhandler ligesaavel Jorder, som Bygninger, og udtaler de samme Ideer, som Lovgiveren allerede tidligere havde realiseret paa Kronens Gods. Man har en Mængde af denne Borgerkonges aabne Breve, hvori han meddeler deels Fæster paa Mands, Kones og Børns Levetid, [56] deels Arvefæste paa Kronens Bondergaarde [57]. Saadanne Arvefæstebreve kaldtes Evigdomsbreve [58]. Iøvrigt var Arvefæstet i Realiteten af meget ældre Datum, saafremt man til denne Classe tør henføre de forhen omtalte jordegne Bønder, med ufuldkommen Eiendomsret, der vare komne fra Kronen under Kirkens, Klosteres eller Privates Herskab, og fremdeles conserverede den arvelige Besiddelse som sidste Vrag af gammel Eiendom. Et afgjort Beviis for Arvefæste paa Bondergaarde haves fra Kong Hanses Tid [59]. Lignende Overdragelser af Gaarde som jordegne til Bønder, fandt hyppig Sted i Kongerne Frederik Is og Christian IIIs Tid [60]. Til hine Evigdomsbreve sigter maaskee den Klage over Christian II., at han havde bortgivet Lehn arveligt [61]. I øvrigt er det at bemærke, at Arvefæstet almindeligviis betingedes ved Forpligtelsen „at give saadan Skat

IIs Lov ikke blev exeqveret, haves i Friis Underretning om Skjelsør S. 206, og Danske Mag. VI, 280. „Paa det vore Undersaatter i Mariager desbedre maae bygge og derefter desflittigere sig værge og kjerge“ hedder det i et Mariager Bye, ikke efter en Lov, men som Gunst og Naade skjenkede Eiendomsbrev paa Byens Grund.

56) Samlinger til D. Hist. II, 2, S. 47 af A. 1521 cfr. S. R. D. VI, 215.

57) Saml. til D. Hist. II, 2, S. 7. 48. Nye Saml. til D. Hist. I, 54, 89, 92, 286 i Breve af 1513 og 1521.

58) Nye Saml. l. c. S. 89. Skiødebrev S. 279.

59) I Rosenvinges Udvalg af gamle Domme II, 103. Jvf. S. 43 Not. hvor Udgiveren gjør opmærksom paa andre ældre Spor af Arvefæste.

60) Jacobsen i jurid. Tidsskrift XVIII, 2 S. 214.

61) Hvitfelds Krønike S. 1217.

og Landgilde, som pleier af at gange, og af Arilds Tid afgangen er;" og at det var simpelt Arvefæste uden Ret til „at bortsælge eller afhænde noget af Gaardenes rette Tilliggelse." Arveligheden i Familien betragtedes som Hovedsagen. Gaarden tænktes at skulle vedblive som den var, baade i Substantsen og i Renten — den samme med en fremskridende Cultivering og en voxende Folkemængde uforenelige Stabilitet, som gaaer igiennem den hele ældre Landboforfatning, og som ifølge Jordfælledskabet blev næsten en Nødvendighed.

Christian den Andens Love bleve antiqverede, før de traadte i Kraft, ifølge den aristokratiske Reaction, der satte Frederik I. paa Thronen [62]; de bleve stemplede som stridende mod gode Sæder og tilintetgiorte ved en verdslig Autodafé i Viborg [63]. I Særdeleshed erklæredes i Frederik Is Haandfæstning magtesløse alle Kong Christian IIs Breve, hvorved Jorddrottens Magt til at indsætte og afsætte sine Tienere efter Landets Skik og efter Loven var bleven indskrænket, eller hvorved der var givet saadanne Tienere Breve paa deres Gaarde [64]. Kong Christian IIs voldsomme Charakter giver vistnok Ret til Formodninger om ubeføiede Angreb paa Adelens Eiendom. Imidlertid er der dog Grund til at antage, at Arvefæstebreve fornemmelig vare blevne givne til saadanne Kronebønder, der ved Pant, Magelæg, Salg eller paa anden Maade vare komne under privat Herskab, og med Rette kunde giøre Fordring paa at beskyttes af Kongerne i de Rettigheder, hvoraf de vare i Besiddelse fra Arilds Tid, og medens de vare under Kronen. Til disse Rettigheder hørte det arvelige Fæste, eller den arvelige Besiddelse. Det var især den ubestemte „Hørigheds" Pligt,

62) See Frederik den Førstes Haandfæstning af 1523, i Badens Afhandlinger til Fædrelandets Hist. III, 99.
63) Hvitfeld S. 1252.
64) Baden l. c. S. 87.

som de nye Herrer gave en viid Udstrækning. Historien giør uden Tvivl Kong Frederik I. Uret, naar den fremstiller hans Sind og Bestræbelser i hiin Retning som aldeles modsatte hans Brodersøns. Man bør ikke oversee den mislige Stilling, hvori denne Konge befandt sig; han havde egentlig kun Valget mellem at føie sig efter de seirende Aristokraters Ønsker, eller at lade Riget gaae fra sig og Slægten, eller maaskee at lade det sønderlemmes. Ganske mærkelige ere hans Besværinger over Adelen og Klager paa Herredagen over, at han ikke kunde forhielpe den fortrykte, forurettede, beskattede og ilde plagede Almue til dens Ret; hvorfor den satte sig op mod Adel og Herskab [65]. Det var ogsaa denne Kong Frederik I., som gjorde det næste Skridt til at sikkre Fæstebonden for vilkaarlig at sættes fra Gaarden. Christi Himmelfartsdag Aar 1523 gjorde han med Rigets Raad den Anordning: „at da han nu havde hørt og i Sandhed forfaret, hvorledes mange Brydier kastes og udvises af deres Gaarde imod al Skjel og uden al Skyld, saa havde han saa skikket og ordineret, at ingen Brydie, som steder og fæster, eller tilforn haver stedet og fæstet nogen Kronens, Kirkens, Ridders, Riddermands mands eller Bondes Gaard, og bygger og forbedrer samme Gaard og redelig udgiver Skyld, Landgilde, Gjesterie, Sagefald og anden smaa Redsel, og er sin Huusbonde hørig og lydig, og ikke sidder ham overhørig med Ægt, Inne og Arbeide, og ei heller forhugger Skoven ustjellig, eller leier og fæster fra Gaarden Ager, Eng eller Fiskerie, — ikke skal fæstes af sin Gaard og deraf udvises, den Stund han holder fornævnte Artikler" [66]. Det er neppe

65) Nye Danske Mag. V, 38. 108 o. a. St.

66) Danske Mag. VI, 221. Exempler paa Udviisning af Gaarde efter Dom, paa Grund af disse Betingelsers Overtrædelse, haves fra den nærmest følgende Tid, i Rosenvinges Udvalg af Domme I, 132 og 277. II, 108; jvf. 287.

antageligt, at denne Anordning har ophævet ovenanførte Interdict mod Christian IIs Indskrænkninger i den jorddrotlige Myndighed, hvilket samme Aar var bleven indrykket i Frederik den Førstes Haandfæstning. Der ligger heller ikke ligefrem i Ordene nogen Befaling, sigtende til at indføre Livsfæste. Meningen var, at Fæstebonden ikke maatte uden skjellig Grund kastes fra sin Gaard i Løbet af den Tid, for hvilken han havde fæstet Gaarden, være sig visse Aar eller Livstid, eller naar han havde fæstet Gaarden uden Bestemmelse af Fæstetid. I Almindelighed indeholdt Fæstebrevene neppe nogen Bestemmelse om Fæstets Varighed; men man forudsatte, efter gammel Lov og Vedtægt, Fæsterens Ret til at opsige, naar han ikke var Vorned. En Dom af 1558 tilsiger den ikke stavnsbundne Landbo denne Opsigelsesret, hvilken Osterson antog som gjældende endnu Aar 1665 [67]. Man forudsatte tillige den i Jorddrottens egen Interesse begrundede og stiltiende indrømmede Tilladelse, at Fæsteren forblev ved Gaarden, saalænge han opfyldte sine Forpligtelser. Jorddrotterne kunde efter Omstændighederne intet have mod Frederik den Førstes Anordning, da den, hvor Vornedskab fandt Sted, ligefrem stemmede med Forholdene, og hvor Vornedskab ikke fandt Sted, heller ikke kunde skade, eftersom det ofte nok i denne Periode var vanskeligt at faae Fæstere til Gaardene. Christian II. selv maatte tage kraftige Forholdsregler, for at faae øde Gaarde paa Kronens Gods dyrkede [68]. Det betragtedes som en stor Billighed af Fru Anna Meinstorp mod Greve Christoffer af Oldenborg,

---

67) Rosenvinges Udvalg II, 229: „Hvilken (Hundslunds Klosters Tiener) som ikke vil udgive sligt Landgilde, Giæsterie, Ægt og Arbeide, som fornævnt staaer: da maa han udi Tide opsige sin Gaard og flytte ud af Godset, og skaffe sig andre Boliger, som de kunde have (med) mindre Udgift.“ Jvf. Osterson Weyles Gloss. S. 471.

68) Geistl. Lov. c. 100.

at hun vilde tillade en Bonde at flytte fra en øde Gaard, som han ikke formaaede at dyrke og bebygge [69]. Hertil kommer, at Anordningen gjør „Hørighed og Lydighed“ til en Betingelse for Fæstets Nydelse. Denne berygtede og tvetydige Pligt findes første Gang udtrykt i en Erklæring vedkommende svenske Bønder af Aar 1410 [70]. Men den er formodentlig ligesaa gammel som det ubestemte Hoverie, hvormed den staaer i en sørgelig Forbindelse [71]. Bøndernes Opstand mod Konge, Kirke og Adel for Hoveriets Skyld, i Aarene 1180, 1256, 1313 og 1440, havde viist Nødvendigheden af at befæste denne Pligt, som hidtil ikke var kommen i Lovene, men nu endog efter Christian IIs Lovudkast af 1521 (geistlig Lov c. 101) skulde have været indskærpet Fæstebonden. Det var først Borgerkrigen efter Kong Frederik Is Død, og især Bøndernes Ydmygelse efter Skipper Clements Fald, der gav Hørigheds- og Lydigheds-Pligten dens rette Stempel [72]. Den var af et saa omfattende og bøieligt Begreb, at der aldrig kunde mangle Jorddrotten Paaskud til at udvise Bonden, eller Leilighed til at illudere Kongens og Rigsraadets Anordning. Godseierne kunde intet have imod, at de frie Landboer ved en tilsyneladende Fordeel bandtes til Gaardene, ligesom de ufrie ved Vornedpligten allerede vare fængslede til Godset; de frie Landboer kunde saaledes lettere sammensmelte med de stavnsbundne og bringes under samme Vilkaar. Da Forlehninger paa eet eller flere Liv netop i denne Periode afskaffedes som ikke lovmedholdelige [73], saa vilde det have være ligesaa syn-

69) Nye Danske Mag. V, 137.

70) „Om at være Huusbonden som de tjene, hørige og lydige i alle Maader.“ Jahn Danm. Hist. under Unionskongerne. Bilag S. 512 cfr. Hertzholmii parerga de servitute p. 159.

71) Nyerup Skildring af Tilstanden i Danmark I, 373.

72) Hvitfeld S. 1433. Jvf. Rosenvinge Udvalg af Domme I, 257 fgd.

73) Kofod Anchers Lehnsret c. 2 § 51; tydsk Overs. S. 196.

derligt, om Loven ligesom skulde have villet gjøre Fæster, der vare mindre Forlehninger, paa Livstid til Pligt, som at den, givet i selve det aristokratiske Reactionsaar 1523, der bragte Christian IIs plebejiske Acter paa Baalet, skulde have tilsigtet en Indskrænkning i Jorddrottens Magt, og til Fordeel for Bonden, ved at gjøre Livsfæste til Tvangspligt. Den Uskik, (der uagtet alle Forbud vedblev at gaae og gjælde igjennem hele det 16de Aarhundrede), at Bønderne paa Kronens Gods fæstede paa ny, hvergang der kom en ny Lehnsmand[74]), antyder ogsaa, at Fæstet ikke betragtedes som afgiort Livsfæste. Havde Bonden engang erlagt Stedsmaal for Livsfæste, saa behøvede han ikke at kjøbe nogen Fornyelse. Skulde det være en Kjendelse for at kunne staae paa en god Fod med Lehnsmanden, men ikke for at kunne beholde Fæstet, saa vilde man neppe have kaldt det Indfæstning.

Det er denne Kong Frederik Is Anordning, som blev Grundvolden for den hele Fæstelovgivning i meer end to hundrede Aar. Det maa være den, der citeres som Lov i Lehnsbreve[75]), før Christian IIIs Reces af Aar 1551 udkom, naar det hedder, at ingen Bonde maa udfæstes imod Loven, og der i øvrigt anføres de i Anordningen af 1523 stipulerede Betingelser. Igjennem Christian IIIs Fæstelovgivning gaaer det samme Princip, som i Faderens Anordning. Det hedder i Recesserne af 1551 § 9 og af 1558 § 42[76]): „Ingen Mand skal udvises af sin Gaard, som han har fæstet, al den Stund

---

[74]) Jacobsen i jurid. Tidsskrift XVIII, 2 S. 216.

[75]) F. Ex. i Stadfæstelsen A. 1541 af Andreas Billes Forlehning med Møen: Nye Danske Mag. I, 27 fgd. I et Lehnsbrev til Peder Oxe af 1541: Ryge P. Oxes Levnet S. 61 cfr. 90 og 205. Lehnsbreve af 1541 betræffende Nygaard. Jacobsen om Skattevæsenet under Kongerne Christian III og Fredrik II S. 40.

[76]) Rosenvinges Udg. S. 241 og 274. Jvf. samme Konges Lehnsordning af 1557, i Kofod Anchers danske Lehnsret Anhang Litr. C.

han holder den ved Hævd og Bygning, og den forbedrer og giver sin Skyld i rette Tid, som er Smørskyld til S. Hansdag, Midsommer, Kornskyld til S. Martinsdag og andre smaa Bede, Gjesterie, Oldengjeld og anden Rettighed, hver til sin tilbørlige Tid, og er sin Huusbonde og hans Foged i hans Fraværelse hørig og lydig, og ikke laaner, leier eller fæster fra sin Gaard Ager eller Eng, eller nogen Gaardens Tilliggelse, og ei forhugger nogen af de Skove, som dertil ligge, udi nogen Maade uden hans Herskabs eller visse Buds Minde." Heri indeholdes vist nok ligesaalidt nogen Forpligtelse til at bortfæste paa Livstid; meget mere tyder den Koldingske Reces af Aar 1558 § 44 hen til Udviisning uden formelig Procedure. Men hvad enten det var bleven almindelig Skik at udstede Livsbrev, eller ogsaa det ubestemte Fæste stiltiende tænktes af lige Varighed: saa forudsættes Livsfæste i Recesserne § 10 og 43, som, „paa det at Ingen skal Enken forurette," give hende efter Fæsterens Død Tilladelse til at sidde uden Fæste ved Gaarden indtil næste Faredag; men vilde hun derefter beholde Gaarden, saa var hun pligtig at fæste [77]); og Fæsterne paa deres Side beholdt deres gamle Opsigelsesret [78]).

Kong Frederik II. viste i det første Forlehningsbrev, som han udstedte Aar 1559 [79]), at han forlangte Recessen punctlig iagttaget af Lehnsmændene. Han gik et Skridt videre for at sikkre Fæsterens Enke mod Uret, idet han d. 23de Octbr. 1565 „gjorde vitterligt, at da der var klaget over, at naar nogen Mand, som paa Landsbyen boer, døer og afgaaer, den

77) Det var i ældre Tider sjeldent, men dog ikke uden Exempel, at Enker fæstede Gaarde. Samling til Dansk Hist. I, 84. Jvf. Rosenvinges Udvalg af Domme II, 87.

78) Rosenvinge l. c. S. 220.

79) Til Knud Gyldenstjerne paa Ørum Slot og Vestervig Kloster. Danske Mag. VI, 319 fgd.

Afdødes Enke da nødes og trænges at stede og fæste den Gaard, hendes Huusbonde døde fra: saa havde han den Leilighed overveiet, og vilde, at herefter saa skal holdes med hans og Kronens Gods over hele Danmark, at dersom saa skete, at nogen Bonde paa hans og Kronens Gods døde, saa maatte og skulde hans efterladte Hustru uden Indfæstning besidde Gaarden med dens Tilliggelse al den Stund hun sidder Enke og umandet; men dersom hun vilde giftes, skulde den, som samme Kone tager, være pligtig at fæste og have Lehnsmandens Minde dertil, inden han drager ind i Gaarden." Efter at dette Kongebrev fremdeles har berørt de sædvanlige Fæstebetingelser, slutter det med den Erindring til Lehnsmændene: „at dersom Nogen fandtes at oppebære Indfæstning af nogen Enke, eller hende i saa Maade med Stedsmaal at besvære, skulde han det igjen af sit Gods udlægge og til Enken betale, og derover straffes som den, der ikke vil agte det kongelige Brev og Bud" [80]). Dette Brev havde vistnok kun for Krongodset forbindende Kraft; men andre Jorddrotter kunde ikke lettelig andet end følge det kongelige Exempel, naar de vilde kunne holde sine egne frifødte Fæstere fra at flytte over paa de talrige og over hele Landet fordeelte Statseiendomme. Det blev saaledes paa nogle Steder Lov og paa andre Skik, at Fæstet uden Indfæstning gik over til Enken. Imidlertid taaler dog Anordningen endnu den Fortolkning: at Fæstet vel gik over til Enken i det Tilfælde, at Manden døde i Fæstet; men at deri ikke laae eller i øvrigt existerede nogen Forpligtelse til at lade Manden blive ved Fæstet indtil hans Død. Denne Fortolkning synes virkelig at finde Medhold i nogle yngre Data. Saaledes tillod Kong Frederik II. Aar 1577 en vis Paul Jørgensen i Gjeltrup, som havde fæstet et Gaardsæde af

[80]) Danske Mag. VI, 57 flg.

Lehnsmanden i Kallundborg, at maatte beholde det for sin Livstid for den Indfæstning, han da havde gjort, dog at deraf svaredes den sædvanlige Landgilde og anden Tynge [81]. Vist nok er her Tale om et Gaardsæde og ikke om en Gaard; men der handles dog om et Landbrug, der var Gjenstand for Fæste og Indfæstning, svarede Landgilde og anden Tynge. Naar man læser Regnskabet over Jungshoved Lehn for Aarene 1603—1604, saa finder man, at der af 68 Gaarde bleve 12, altsaa omtrent en fiette Deel, fæsteledige i dette Aar; af disse 12 Gaarde var der kun fire, som ifølge Dødsfald bleve bortfæstede; kun een af disse fire gik over til Enken; tre Fæstere flyttede bort; to afstode Fæste til andre; een opgav sit Fæste for Armods Skyld; to Gaarde vare øde [82]. Disse Forhold lade ikke formode, at Fæsterens og Enkens Brug af Gaarden, selv paa Krongodset, var i Praxis meget fast. Aar 1670 lod Enkedronning Sophia Amalia alle Hollænderfamilier paa Botøe paa Falster deres Gaarde opsige, skjøndt de Aar 1610 havde fæstet af Enkedronning Sophia mod Erlæggelse af 600 Rdlr., saaledes at der hver Gang en Gaard blev ledig, skulde betales 30 Rdlr. saa og svares aarlig Landgilde og anden Afgift efter Landets Sædvane [83]. Ogsaa Borgerstandens Forslag paa Rigsdagen i Kjøbenhavn af 24de Octbr. 1660 § 11 [84]: „at den Bonde, som bebyggede øde Gaard, maatte have Bygningen fri at sælge og afhænde, naar han qvitterer Gaarden, som Skik var i Kjøbenhavns-, Frederiksborgs- og Dragsholms-Lehne" antyder, hvorlidet Fæste i Praxis

---

81) Jacobsen det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II S. 41.

82) Rephölz Beskrivelse af Stampenborg. Bilag 2, S. 151.

83) Pontoppidans Atlas III, 371 flg.

84) Suhms Nye Samlinger I, 221.

var livsvarigt, og at Superficiarforholdet misbrugtes til Fæsternes Skade.

Det er Kongerne Frederik Is, Christian IIIs og Frederik IIs Fæsteanordninger, der næsten ordret ere giengivne i Kong Christian Vs danske Lov 3—13—1 o. flg.; thi hvad angaaer den særlige Bestemmelse i 3—13—3, der hjemler Herren Ret til at udvise Fæsteren, naar han selv behøver Gaarden til Beboelse, og derhos erstatter Indfæstning og Forbedringer, saa beroer den vel ikke paa nogen ældre Lov, men paa gammel Retsfædvane [85]). Stampe erklærede [86]) i Aaret 1760: at ihvorvel man i Danmark, langt mere end i Norge, var vant til Fæstecontracter paa Livstid, og man der næsten ikke vidste af anden Fæstecontract at sige, saa vidste han dog ikke, at det var en Proprietair forbudet, at leie en Gaard til en Anden enten paa visse Aar eller paa de Vilkaar, at han efter et Fjerdingaars eller et halvt Aars lovlige Opsigelse skulde forlade Stedet og flytte bort." Vi ville af denne Erklæring kun uddrage det historiske Resultat, som ogsaa fremgaaer af Præmisserne til Forordningen af 19de Marts 1790, at der dog, endogsaa efter Emanationen af Christian Vs Lov, gaves Exempler paa Fæste, lydende paa Aar eller Opsigelse, hvilke ikke ansaaes for at være stridende mod Loven. Men skulde der i øvrigt være bleven nogen Tvivl tilbage om Lovens verbale Fortolkning (der neppe stemmer med den rigtige historiske Fortolkning), med Hensyn til den en Godseier paaliggende Tvang at bortfæste paa Bondens og Enkens Levevetid: saa er Tvivlen aldeles hævet ved ovennævnte Forordnings authentiske Afgiørelse til Fordeel for Livsfæstet.

85) Fremhævet i en Dom af Aar 1561, i Rosenvinges Udvalg af Domme II, 314 og flg.

86) Erklæringer III. S. 74. Jvf. Roeskilde Stændertidende for 1842 S. 3476 og flg.

Det vil i det Foregaaende være bemærket (hvad ogsaa med Rette blev erindret i Klagerne over den danske Adel Aar 1629 og 1660 [87]), hvorledes det geistlige og verdslige Aristokratie under Valgriget var ved Gave, Kiøb, Pant, Mageskifter, Forlehninger o. s. v. kommet i Besiddelse af Selveiergodset, hvoraf Kronen havde havt dobbelt Indtægt, og at de jordegne Bønder ifølge Kirkens og Adelens Immuniteter kunde betragtes som tabte for Kronen, dens Rettigheder og Indtægter, i det de gik over i Fæsternes Classe. Det var forgjeves, at enkelte kraftfulde Regenter f. Ex. Kong Valdemar Atterdag og hans store Datter [88]), satte Kronens Ret mod Aristokratiets Usurpationer. Det var derfor en naturlig Politik, at Kongerne søgte at sikkre Fæsterne. Kun derved, at der betryggedes disse en varig og friere Brug af Jorden, og at Adelens Skattefrihed for dens Tjenere, hvilken paa mange Maader blev illuderet [89]), blev indskrænket, kunde Statsformuen erholde Erstatning for den Afgang, den havde lidt ved Tabet af Kronebønder og jordegne Bønder. Hvilken Modstand denne Agerdyrkningspolitik fandt i det Øde, som de ulykkelige svenske Krige i Midten af 17de Aarhundrede havde efterladt i Landet, og i andre Statsforhold, og hvorledes den blev gjennemført af den Fyrste, der bedre end nogen af sine Forgængere havde fattet Souverainetetens Aand og Opgave, og erkjendt den rette Basis, hvorpaa Monarchiet for 1660 hvilede, ligger udenfor denne Undersøgelses Grændser. Men vi ville til Forklaring af det ubestemte Fæstes Overgang til Livsfæste endnu tilføie

---

87) Nye Samlinger til dansk Hist. I, 203, 219 og 227.

88) Gram, i Vidensk. Selsk. Skrifter. IV, 211. Suhm XIV, 361, 362 fgd.

89) F. Ex. derved, at der i et Sogn, som laae langt borte fra Hovedgaarden, sattes Ladefoged paa en simpel Bondegaard, og Sognets Beboere derefter angaves som Ugedagstienere til en saadan Bondegaard. Nye Saml. til D. Hist. 1, 202.

nogle historiske Bemærkninger om den synderlige Indfæstnings-skik og om Landgildens Normering.

Det er allerede bemærket, at de ældste Landbocontracter om Leie af Jord paa Aaremaal bleve bekræftede ved Haandslag, det synlige Tegn paa en Villiesforening. Senere indførtes fra Syden, den Sædvane, ved Haandpenge (arrha) at stadfæste Overeenskomsten [90]; det var ligesom en Forudbetaling paa en Tieneste, som skulde ydes. Skriftlige Leiecontracter vare af langt yngre Herkomst. Oprindelig, da Brydie og Landbo bragte eget Gods til Fæstestedet, være sig Løsøre, Korn og Qvæg, eller vel endogsaa Bygninger, var Interessen ved Contracten mellem Jorddrot og Fæster lige paa begge Sider. Jorddrotten havde i Landboens indførte Eiendele fuldkommen Sikkerhed. Han trængte ligesaameget til Landboens Driftsmidler, som denne til Jorden. Men Forholdene forandrede sig. Bygningerne kom i Tidernes Løb til at tilhøre Eieren, som forhen er viist, og det kom tidlig i Brug, at Fæsterne fik Inventarium og Besætning, Køer i Særdeleshed, overleverede med Gaarden. Roeskilde Stifts Jordebog af 1375 omtaler paa flere Steder den faste Qvægbesætning, der skulde følge Gaarden, Køer, som ikke døe (vaccæ non morituræ [91]), Bispens Køer (vaccæ episcopi), der efter endnu ældre Jordebøger (prius, antiquitus) fandtes ved Gaardene, og af hvilke svaredes særlig Afgift (servitia loco pecorum) [92]. Her har man formodentlig Oprindelsen til den saakaldte Smørskyld (lagenam s. dimidiam lagenam butiri o. s. v.), der endnu paa Island under Navn af „Kugildi, Kuildi" er en almindelig

90) Kofod Anchers juridiske Skrifter II, 448 not.

91) Det er saadanne vaccæ non morituræ, der i gamle tydske Diplomer kaldes „eisernes Vieh." Deraf Retsformulen „eisernes Vieh stirbt nicht." Vogel Gesch. d. Erfind. neue Folge I, 312. [Jvf. O. Jernko, Jernfæ, i Vidensk. Selsk. Ordb.]

92) S. R. D. VII, 3, 12, 13, 38 sqq.

Afgift af Malkekøer eller Malkefaar, som følge med den bortleiede Jord. Det var, efter denne indtraadte Forandring i Forholdene, fornemmelig i Fæsterens Interesse at sikkre sig Brugen. Det havde desuden Billighed for sig, at Fæsteren ved en Forudbetaling stillede Sikkerhed for Vedligeholdelsen af de overleverede Bygninger og det rørlige Gods, ligesom ogsaa for Landgilden. Saaledes kom det i Brug at fæste sig ind i en Gaard ved Stedsmaal, der bemærker baade den retlige Handling, hvorved Gaardens Overdragelse foregaaer [93]), og tillige Summen (Fæste, Indfæstning), ved hvis Betaling til Jorddrotten Contracten fuldbyrdes. Hvor tidlig denne Skik er indført i Danmark, lader sig neppe oplyse. Men det kan ikke omtvivles, at den jo er ligesaa gammel her som i Sverrige, hvor den og dens Størrelse allerede i trettende Aarhundrede var ved Lovene bestemt [94]). Just fordi Indfæstningen hørte til de retlige Formaliter og dens Frugt til den uvisse, engang for alle afgivne Indtægt, derfor omtales den ikke, saavidt vides, i noget Fæstebrev eller i nogen Jordebog, før sextende Aarhundrede. Saalænge Landboen sad paa Opsigelse i Aaremaal, kunde Stedsmaalet neppe være af nogen Betydenhed; men dets Beløb maatte stige i Forhold til Fæstets Varighed, Gjenstandens Værdi og andre Omstændigheder. At Indfæstning har fundet Sted ogsaa i en ældre Periode, da Fæste paa faa Aar ikke blot var tilladt, men ogsaa sædvanligt, sees af adskillige Qvittancer fra Aarene 1515—1521, hvori nævnes Gaardsfæstning og Huusfæstning blandt de uvisse Indtægter paa Kronens

93) Stedsmaal af at stede (isl. stedja, sthetia. Rosenvinges gamle danske Love V, 4 og 583) ɔ: bestemme, afgjøre, og Maal ɔ: en retlig Tiltale (hvoraf: Søgsmaal, Klagemaal, Skudsmaal o. s. v.) I Danske Lov 2—22—18, forekommer Stedsmaalsbrev i samme Betydning som Fæstebrev.

94) J. Lundell om Dagsværk; Hist. Tidsskr. V. S. 172. Østg. Lovs Bygd. B. IX. 3.

Gods [95]. Senere blev det Lov, at endog Enken skulde give Indfæstning for at beholde Gaarden efter Mandens Død [96], og Stedsmaalet forekommer nu hyppig i Lehnsbreve [97] og Regnskaber som uvis Indkomst, hvoraf en Deel, sædvanlig den tiende Penge, var Lehnsmanden tillagt. Det blev i Almindelighed Lehnsmændene indskærpet, ikke at besvære Bønderne med Indfæstning, eller at kræve for høi Indfæstning [98]. Overhovedet kunde man fristes til at troe, at Indfæstningen var en Opfindelse af egennyttige Fogeder paa Krongodset, og siden udbannet af egenmægtige Lehnsmænd paa samme Gods.

Paa dem af de danske Øer, hvor Vornedskabet fandt Sted, og i Særdeleshed hvor det misbrugtes, maatte der kun falde ringe Indfæstninger, fordi Fæstet selv ofte var tvunget, og oftest havde ringe Værdie. Saaledes seer man af en mærkelig Kiendelse af Aar 1557 [99], at de stavnsbundne Fæstere paa Fæmøe oprindelig havde givet 3 Gylden i Indfæstning af en Gaard, men siden saameget, som de kunde tinge med Lehnsmanden paa Nykiøbing Slot. Bønderne under Jungshoved Slot gave fra 2½ til 40 Rdlr. i Indfæstning [100]. Overhovedet angiver Arnt Berntsen Indfæstningstarten paa Siælland, Laaland og Falster til 4—40 Rdlr., men derimod i Fyen og

95) Samlinger til dansk Hist. I. 1. S. 152. Hefte II. 2. S. 53. Nye Saml. til dansk Hist. I, 83.

96) Recesser af A. 1551 § 10.

97) F. Ex. Lehnsbrev af Gert Rantzau af 1584. Danske Mag. IV, 102.

98) Christian IIIs Lehnsordning af 1557 i Kofod Anchers Lehnsret. Bilag C. Det er rimeligt, at der allerede i et Brev af Dronning Margrethe af A. 1396 sigtes til Indfæstningens Misbrug, naar hun byder Fogeder og Embedsmænd at de „gudelig med Lov, Ret og Skiel, naadelig leie dem, som dem befalede ere, og være dem naadeligere herefter, end de hidtil havde været — — at de saa ei affare og skyende Lehnet.“ Suhm XIV, 361.

99) Ryges Peder Oxe S. 100 o. flg.

100) Repholtz Stampenborg S. 151.

Jylland, skjøndt mindre frugtbare Lande, 20 til 100 Rdlr.[101]). En Bonde, der under Betingelse, at ægte Enken paa Stedet, havde erholdt Fæste paa den tredie Deel af en Gaard i Orup (Jylland), maatte af denne tredie Deel give Lehnsmanden 40 Rdlr. i Indfæstning[102]). Paa Hveen gaves i Slutningen af 16de Aarhundrede 220 Rdlr. i Indfæstning af en Gaard[103]) og 100 Aar senere var 200 Rdlr. ikke nogen usædvanlig Fæstesum[104]). Det vil af disse Exempler skjønnes, at der ikke var nogen Lov, og end ikke nogen Taxt for Indfæstningernes Størrelse, og at Indfæstningerne ofte vare meget betydelige. I Begyndelsen af 17de Aarhundrede var Prisen paa en Tønde Byg = 1 Rdlr., og 200 Rdlr. i Indfæstning af en Gaard maatte ikke blot i Betragtning af de lave Priser paa Korn og Qvæg, men ogsaa med Hensyn til Myntfoden og Pengenes Værdie kunne sættes lige med meget høie Indfæstninger i vore Dage; og det uagtet Agerbruget befandt sig paa et meget lavere Trin, og Fælledsskab, Hoverie, Naturaltiender o. s. v. overalt forringede Brugsværdien af Bondejord. I hine meget høie Indfæstninger ligger et Beviis for livsvarige Fæster. Arent Berntsen tillægger Stedsmaalet megen Betydning: „Da det, skriver han l. c., ganske eller for største Delen udgives af Bonden, førend han har nogen Fordeel af Gaarden eller faaer den til Hævd og Brug, saa er det Bonden til saadan Forsikkring og Befæstelse paa samme Gaards Besiddelse[105]), at Ingen kan støde ham derfra eller

101) Danmarks frugtbare Herlighed III, 122 fgd. I Eske Broks Levnet, af Vedel Simonsen, flere Exempler S. 39, 90, 103, hvoraf man seer, at Fæsterne stillede Forlovere for Indfæstningen.

102) Rosenvinge: Udvalg af Domme II, 304.

103) Danske Mag. II, 275.

104) Hertzholmii parerga de servitute p. 143.

105) I Recessen af 1539 Art. 13 og i den Kold. Recess Art. 41 (hos Rosenvinge S. 195 og 273) siges Indfæstningen at gives „for en

eller udkiøbe ham mod hans Villie, saalænge han giver sit Herskab tilbørlig Landgilde aarlig i rette Tid o. s. v., medmindre Huusbonden begierer Gaarden for sig selv at bruge; og da bliver Bonden sit Stedsmaal giengivet." [106]). Det var baade efter Berntsens og Herzholms [107]) Mening Stedsmaalet, der gav Fæsteren en fast og livsvarig Brug af Fæstestedet. Det var ligesom en partiel Kiøbesum for en temporair Besiddelse. Blev Stedsmaalet tilbagebetalt, saa faldt Gaarden tilbage til Huusbonden, uden at der var Tale om Huusbondens Trang til Bolig som Motiv for Fæstets Tilbagetagelse. Der ligger ikke i Berntsens og Herzholms Paastande nogen almindelig Forpligtelse for Huusbonden til at bortfæste paa Livstid, men kun en saadan for det Tilfælde, der vistnok var det sædvanlige, at han forud for den aarlige Skyld, der gik af Jorden, havde taget mod en Besiddelses-Recognition, om end nok saa liden. Stedsmaalet er maaskee ogsaa dengang forekommet at være et beqvemt Middel til at udjævne Misforholdet mellem en fast Landgilde og Jordernes, ifølge den stigende Cultur, stigende Værdi. Man tog maaskee ogsaa dengang og ydede hellere den høiere Jordrente i en forud betalt Capital, end i forhøiet Landgilde. Endog Bondevennen Arnt Berntsen, ihvorvel han tilraader Varsomhed, og at bestemme Stedsmaalet ikke efter Fæsterens Formue, men efter Gaardens Vilkaar og Tilliggende, advarer dog for ,ikke at give en Gaard bort for en Slik, som man efter Ordsproget det kalder, eller

---

Bekjendelses« eller »for en Kjendelses« Skyld. Det er dette Udtryk, der siden gik over i den fremmede Terminus »Recognition.«

106) Denne Reclamation af Fæstet, ihvorvel ikke berørt i Christian IIIs Recesser, maa have beroet paa en Retspraxis, der gik over i Danske Lov 3—13—3 med nogen Modification.

107) Parerg. p. 143 „Qua semel persoluta arrha obtinet colonus per totum vitæ tempus prædium sibi locatum, si vel maxime interea decem, ut dicitur, sortitus fuerit dominos."

for stux mindre, end retmæssigt er, for at man kan have en billig og tilbørlig Fæste." Ogsaa paa Kronens Gods hørte Stedsmaalet til de betydeligere herskabelige Indtægter der rettede sig efter Formuestilstanden [108]).

Det følger af Sagens Natur, at Landboens Skyld eller Landgilde (pensio) har rettet sig efter Fæstejordens Størrelse og Beskaffenhed. Den jydske Lov III, 13 gaaer ud fra faste Normer, naar den med Hensyn til Ledingspligt deler Landboerne i tre Classer; nemlig dem, som udrede 8 Ørtug i Landskyld, dem, som udrede 4 Ørtug, og endelig dem som udrede mindre end 4 Ørtug. Fra Beregningerne over Jordernes Værdi og den Rente, de kunde afgive, hidrøre Taxationsbenævnelserne Markguld- og Marksølvs-Jorder [109]). Ogsaa i 17de Aarhundrede baseredes Hartkornsberegningen paa Landgilden, som den var opført i gamle Jordebøger [110]). Der synes at have været en gammel Taxt for Landgilde (i det mindste paa Kronens og Kirkens Gods), ligesom der var en saadan (taxus verus et antiquus) for Hoveriet [111]). I Sverrige var Østgotha Loven Bygd. B. Fl. 9, den eneste Landslov, der bestemte Landgildens Beløb. I Danmark vides ingen udtrykkelig Lov i denne Henseende at have paa private Eiendomme forstyrret de naturlige Forhold, eller at have begrændset Privates Eiendomsret. Men vistnok havde der fæstet sig en Praxis eller Vedtægt, som blev Norm. Dertil sigte de hyppig forekommende Udtryk: „sædvanlig Landgilde," den Landgilde, som pleier af at gaae fra Arilds Tid [112]) m. fl. Det er allerede af Udtrykkene „sædvanlig" og „pleier," som den bindende Lov neppe vilde

---

108) Nye Samlinger til D. Hist I, 203.

109) *Velschow* de instit. milit. Danorum p. 67 fgd.

110) Berntsen fructb. Herl. II, 2 c. 7. Mandix danske Landvæsensret II.

111) Diplom. Arna Magn. I, 11. S. R. D. VII, 196.

112) F. Ex. Nye Danske Mag. V, 135, 312. Berntsen II, 2 S. 83 og 121.

tilstede, klart, at her kun er Tale om Praxis. Paa den gamle Taxt for Landgilden grundede Christian II. Arvefæste-Afgiften [113]. Det er bekjendt, at mange af vore bedste Retslærde, lige fra Herzholm [114] indtil Stampe, og senest Statsraad Rosenvinge, [115] have antaget, at Landgilden ikke har kunnet af Jorddrotten vilkaarlig forhøies over det, som hidtil havde været brugeligt. Jeg skulde formene, at der i Undersøgelsen af denne Qvæstion (der i vore Dage vilde have en stor practisk Betydning, saafremt den gamle historiske Ret kunde stilles mod den factiske, ved yngre Love, Handel og Vandel hævdede Tilstand) ikke er tilstrækkelig skjelnet: a) mellem en Lov, som ikke kan eller tør overtrædes, og en Sædvane, fra hvilken ikke gjerne afviges, ogsaa fordi Afvigelsen medfører Miscredit og Tab; b) mellem jordegne Bønder og simple Fæstebønder. Hvad hine angaaer, da fulgte Praxis af en simpel Retfærdighed; thi saa ufuldkommen end de jordegne Bønders Eiendomsret maatte være, saa vare de dog at ansee idetmindste for Arvefæstere, og skulde deres Jordeie betyde noget, saa burde Landgilden vistnok ikke kunne vilkaarlig forhøies. De jordegne Bønder havde derfor, ikke blot saalænge de vare under Kronen, men ogsaa efterat de ved Mageløg og paa andre Maader vare faldne under privat Herskab [116], Ret til at beklage sig, naar Herlighedseieren tillod sig vilkaarlige og mod gammel Praxis stridende Forhøielser af Landgilden. Endelig er ikke skjelnet: c) mellem gamle Fæstere og nye Contrahenter

---

113) Saml. til Dansk Hist. II, 2. S. 7, 48 o. a. St.

114) Parerg. p. 152 fgd.

115) I de for Retshistorien rige Fortaler til Udvalg af gamle Domme I. p. XXVIII flg. og II. p. XVI—XX.

116) Det rigtige Princip angaaende jordegne Bønder, naar de kom fra Kronen under privat Herskab, er første Gang og med Kraft udtalt i Frederik IVs Forordning af 7de Mai 1723, i Anledning af nogle til Rytteргodset henhørende Bøndergaardes Salg.

om Fæste; thi det maatte vistnok ansees for ligesaa lovstridigt, naar Lehnsmænd og Herremænd imod Contracterne vilde sætte gamle Fæstere til høiere Landgilde, som det maatte være tilladeligt at contrahere med en ny Fæster om Forandringer i den gamle Landgildeart for hans Vedkommende.

Det fattes ikke paa Kiendsgierninger, der tale for, at der ikke har bestaaet noget egentligt Lovbud mod at giøre Forandringer i Landgilden, end ikke hvad angaaer Kronens Gods, hvor i øvrigt, som naturligt var i Omgangen med en Statsformue, Forandringerne vare mindre vilkaarlige. I Roeskildestifts Cadaster af Aar 1375 anføres meget ofte den Landgilde, der dengang ydedes, som forskiellig fra Bestemmelsen i den gamle Jordebog (Træbok)[117]; hvorved dog maa bemærkes, at her er Tale om Nedsættelser af Landgilden, rimeligviis foranledigede ved den sorte Døds Ødelæggelser. Aar 1390 gav Niels Iversen af Hefringholm en Borger i Malmøe Ret til at ordne og bestemme Landgilden af en pantsat Gaard efter hans eget Godtbefindende[118]. Etatsraad Rosenvinge har[119]) i Anledning af dette Beviissted bemærket, at pensio her ikke betyder sædvanlig Landgilde, men Leieafgift af Bygninger. Dog — Gaarden i Malmøe havde tilliggende Jorder; og naar der i Diplomer (f. Ex. i Domsacten af 1559, Rosenvinges Udvalg II, 274 fgd.) tales om Landgilde af Kjøbstedeiendomme, saa synes Udtrykket Landgilde ikke at gaae paa Bygningerne, men paa den tilliggende Grund og Jord; derfor forekommer i den til Exempel anførte Domsact S. 276 Ordene „Leige" (for Bygningerne) og „Lanndtgilte" (for Jorden) ved Siden af hinanden. Ogsaa af Byggepladser svaredes

117) S. R. D. VII, 2, 9, 12 o. a. St.
118) Suhm XIV, 689.
119) Udvalg af Domme II. Fort S. XIX.

Jordskyld [120]). Heller ikke vilde i Malmøe-Documentet være brugt Udtrykkene „potestatem pensiones secundum velle suum *libere ordinandi*", naar derved blot skulde forstaaes den frie Dispositionsret over Benyttelsen af den Landgilde, der alene tilkom Eieren. I Aarene 1454 og 1514 blev der indrømmet de fattige Vornede af Reersøe, paa Grund af „deres Armod, Tynge og Anfald," som Gunst og Privilegium, at de maatte blive ved deres gamle Afgift og Redsel [121]). Der kan neppe være Tvivl om, at jo disse Reersøere vare Gaardfæstere, eftersom deres Afgift kaldes Gaardholdspenge, og da der paa Reersøe fandtes og endnu findes 16 Gaarde. Maatte end deres Afgifter ansees for ringere end for Gaardfæstere i Almindelighed, saa vil erindres, deels at Indbyggerne paa Reersøe vare Fiskere, hvis Gaarde sædvanlig ere mindre; deels at de vare særdeles privilegerede, i det mindste siden Dronning Margrethes Tid [122]). En Dom af Aar 1557 bestemmer, at Indbyggerne af Fæmøe ikke maatte besværes med yderligere Landgilde, end de af gammel Tid giort og givet havde; hvorimod de havde at betale Indfæstning, saaledes som de med Lehnsmanden paa Nykiøbing Slot kunde forenes [123]). Men denne Dom beviser ikke, som Etatsraad Rosenvinge mener, at Landgildens Uforanderlighed var hiemlet i Lovene, eftersom Bestemmelsen er motiveret ved særegne „Friheder og Breve," givne Beboerne af fremfarne Konger; hvorimod Kongerne oftere udøvede den Ret, at sætte og forandre Landgilden.

---

120) Rosenvinges Udvalg II, 80.

121) Samling til d. danske Hist. II, 1, 205 fgd.

122) Der gaaer endnu Sagn paa Reersøe, at Privilegierne oprindelig ere en Belønning for at have reddet Kong Valdemar I. paa Flugten efter Giestebudet i Roeskilde, eller for at have frelset Dronning Margrethe i Havsnød. Jvf. Pontoppidans Atlas VI, 250.

123) Ryges Peder Oxe S. 100.

Dommen af 1558 [124]) lærer ustridig, at Kong Christian III. ved Commissarier havde bestemt, hvormeget Hundslunds Klosters Tjenere skulde svare i Landgilde, og vilde de ikke svare den m. m., kunde de opsige og forlade deres Gaarde. I et Brev af 1570 paalægger Frederik II. Peder Oxe ved Fuldmægtig, med tiltagne gamle uvillige Oldinge, at undersøge, hvormegen Landgilde Kronens Tjenere under Nykiøbing Slot gave, og derefter at giøre en endelig Besked, være sig til Nedsættelse eller til Forhøielse af Landgilden [125]). Dette var vistnok ikke en vilkaarlig Bestemmelse, men dog en Forandring i Jordebogen, som viste at Landgilden ikke var uforanderlig. Samme Konge tilholdt Aar 1573 Bønderne i Lundenæs Lehn, at yde den forhøiede Landgilde, som var dem paalagt af hans Fader [126]). Hvorledes det end forholdt sig med Bønderne paa Hveen og deres Paastand paa Selveiendom, saa viser dog Kongens Bevilling af Aar 1581 „hvorefter de ikke skulde omsættes paa Skyld og Landgilde, men herefter give som af gammel Tid, med mindre Kongen selv anderledes forordnede“ [127]), at Kongen kunde forordne anderledes, uden at være hindret af nogen Lov. Aar 1624 forbeholdt Herlufsholms Skole sig Magt til at sætte en Gaard i Blangslov for tilbørligt Landgilde, naar den daværende Fæster døde [128]). Ihvordan man end maatte tænke sig Forholdene med denne Gaard og dens Fæster, saa antyder dog Reservationen, at Landgilden ikke var bestemt ved nogen Lov, men

124) Rosenvinges Udvalg af Domme II, 226 og flg.

125) Ryges Peder Oxe S. 244 „og hvor som befindes, at nogen Gaard har den Eiendom at bruge, som mere Landgilde kan taale, end der allerede afgives, at de da den forhøie, og derpaa gjøre endelig Besked.“

126) Jacobsen i juridisk Tidsskrift XVIII, 202.

127) Dansk Magazin II, 216.

128) S. R. D. IV, 351.

kunde sættes af Eieren. Og her er netop et Tilfælde, der gielder Landgildens Bestemmelse ved Fæsteforandring; thi det bør ikke oversees, at de allerfleste Kiendsgierninger, som ere anførte til Beviis for, at Landgilden var en fra gammel Tid bestemt Afgift, der ikke vilkaarlig kunde forhøies fra Jordrottens Side [129], ere hentede fra Documenter og Domme angaaende gamle Fæstere, i hvis (i det mindste formeentlige) contractmæssige Ret man vilde giøre Forandringer, eller jordegne Bønder, der med Rette maatte giøre Paastand paa uforanderlige Besiddelses-Vilkaar. Dersom det nu kan antages, at Landgilden ikke ved nogen ufravigelig Lov var fra Arilds Tid sat og perpetueret paa Statens Gods, saa kunde en saadan Indskrænkning i fri Eiendom saa meget mindre finde Sted, og fandt heller ikke Sted, under de aristokratiske Forhold paa private Godser. Aar 1629 klagede Borgere og Bønder i Memorialer og Supplicationer til Christian IV. over, at Adelen forhøiede Landgilden og i Mageskifter havde bortbyttet til Kongen og Kronen Gods, der formedelst forhøiet Landgilde var bleven forarmet [130]. Man behøver i det Hele kun at sammenligne de Jordebøger over kirkeligt Gods, der ere tilbage fra Middelalderen, med Jordebøgerne, der vedkomme samme Gods, fra 17de og 18de Aarhundrede, for at komme til Kundskab om, at Landgilden virkelig er bleven forhøiet. Landgildens Perpetuering under det simple Fæste paa private Godser

---

129) Rosenvinges Udvalg af Domme I, Fort. S. XXVIII og flg.

130) Rye Saml. til Danm. Hist. I, 203. Klagen S. 219—220 udtrykker sig visnok ikke paa samme Maade om Landgildens Forhøielse, men den stemmer dog i Realiteten med Memorialen S. 203, idet den opfordrer til Sammenligning af Jordebøger og forudsætter, at Adelen gjorde sig det tilbyttede Krongods nyttigere (nemlig ved Forhøielse af Landgilde) hvorimod det Gods, som Adelen gav Kronen til Bytte, var „bart forskyldet" d. e. Landgilden var skruet op til det yderste.

maatte snart vise sig at være en Forholdsregel, saa stridende mod Productionens og Omsætningens naturlige Forhold og Fremgang, at der i det mindste maatte udfindes andre Midler til Udjævning af Misforholdet. Disse Midler fandtes desværre i de uvisse Indtægter, hvortil hørte Indfæstning, Sagefald o. s. v. og fremfor alt i det ubestemte Hoveri, der i en lang og sørgelig Landvæsensperiode gav Bondergodset dets største Værdi for Hovedgaardseierne. Allerede Aar 1558 [131]) var det endog paa Kronens Gods lovligt, at forlange af Bønderne saameget Ægt og Arbeide af alle Arter til Kronens Slotte, Klostere og Gaarde, som ansaaes fornødent til deres Nytte, Bygning og Behov. Ofte lod man i Fæstebreve og Jordebøger Landgilden staae med uforanderlige Tal, uden i Virkeligheden at indkræve den med dens fulde Beløb, fordi man foretrak det ubestemte Naturalarbeide, der agtedes mere og mere nødvendigt og vigtigt, jo større, flere og mere indbringende Hovedgaardene bleve.

131) Rosenvinges Udvalg af Domme II, 229.

Den ældste Plan til Sorøe Academies Indretning under Kong Christian IV.

Meddeelt efter Originalen i det Kgl. Geh. Archiv
af C. Molbech.

Dette Actstykke udgiør et Tillæg til Rigsraadets Betænkning paa Kong Christian IV. Proposition *), overgivet Raadet ved dets Samling i Odense d. 16de August 1620. (dat. 28de Aug. 1620; underskrevet af Cantsleren Chr. Friis, Albret Skeel, Oluf Rosensparre, Eske Brock, Chr. Holck, Jacob Ulfeldt, Enevold Kruse, Iver Juell, Anders Bille, Holger Rosenkrantz og Anders Sinclar.)

Raadens underdanigste Betenckende om den Exercitie Skole, her udi Rigitt kunde anrettes.

For det første Anlangende Steditt befinde vi Ingen bequemliger ind paa Soer, Efftterdi der same stedz nu allerede befindes adskillige mange Commoditeter, Adelens Børn til forfremmerlige Optugtelse, for long tidt tilforn aff Kongl. Maytz. hiøglofflige Ihukommelse nodigst funderet och anordnit, som til samme Intent och ende saledes indnu iderligere att continuere och udføre hvvest kunde verre beforderlig och thienlige.

For dett andett, hvad Impens och Indkompst anlanger, huor medt saadan Exercitie Skole kunde anstillis och underholdis, da efferdi Maribo Kloster med dis tillegendis godtz och Eydom Adelen her udi Rigitt til itt Jomfru kloster er efftterladt, Dett dog hidt indtill udj mange Aar icke allene Gud i himellrige til fast ingen

*) Den kongelige Proposition findes ikke i Archivet.

Ære och thieneste, meden och Danmarckis Rigis Adel til ganske ringe fordeel och gode haffuer veritt anuendt, Eragte Vi vnderdanigst, at all same Klosters tillegende godtz, grundt och Eydom fast nytterligere och bequemligere til denne Exercitie Skolis Stytffelsse och vnderholding vnder bemeldte Soer att kunde hrnliggis och forordnis, Och huis Stedit vdj sig selffuer belanger, med dis bøgning, haffuer, Ager, Eng, Skouff, Eydom vdj Byen Maribo, Fyskerig och anden herlighedt, der medt kunde gieris och beramis nogen forhandling, saledis som dett denne bemeldte Excercitie Skolle aller iderligste kand kome til fordiel. Herforuden kunde ochsa huis som aarligen af Soer Skolis serdelis Indkompst, offuer dis egen vnderholdings och Bygnings nødtørfft pleyer att forøffris, her effter vorde denne nye her hos oprettede Adelsskolle til gode oc fremtharff, Efftersdj dett dog altsamen til Vngdomen her vdj Rigitt deris Optugtelse och forfremmelsse vdj første Fundation er hen meendt och forstanden.

For dett thredie vill til saadan en Exercitie Skolle at stiffte och anrette verre fornøden, att medt største fliidt disse efftersktiffuen Personer der til kunde opspørgis och vdi Bestilling antagis, Som er Først och for alting En besynderlige och vel qualificerede Person, som sig for same Skolis Offuerste Directore och Hoffmester kunde lade bruge, huilcken bode vdj rett sande Kunskaff oc frycт befantis at verre rigtig och vcorrumperet, Derhos ochsa som medt synderlige Aluorlighedt och god discretion viste och forstoedt Sielffuer att anordne och tilholde vngdomen bode til guds fryct, sticklerlige Høffskhedt och seder, Sa ochsa till alle huis Studia och Exercitia, som vdj denne Skolle bliffuer anrettit.

Sogne Presten her paa dette Sted burde att vere en besynderlige lerdt och sticklerlige Mand, som icke alleneste baade om Søndagen, sa vel som ochsa Onsdagen och Fredagen, Guds salige Ordt och Lerdom rettsindig och medt gudfrigtig bode Iffrighedt och Beskedenhedt denne vnge Menighedt i Sinderlighedt kunde forholde

och indbylde, Mens ochsa vdi Omgengelse verre denom sa vel medt liff. och Leffnit, som medt Ordt och Sambtalle, alle och en huer en dageliger tilskyndere Till deris Hierttelag, Ordt och gierninger vdi en sand rettsindige guds kierlighedt och frøgtt fra første Vngdom at anstille och fremdrage.

Will och verre fornøden att der thrende Professores, skicker-lige fornemme Mend, bliffue her hos antagen och fororduit, Den ene, som in Historiis, Jure & Politicis Vngdomen kunde informere, huo der til findis skickerlige och thienlige att vere, En anden som vdi mathematicis och geometricis dennom kunde oplerre. Och den thredie som in philosophicis principiis denom sa vitt fornøden eragtedis kunde vndervise. Huilcke alle thre, eller och en eller tho aff denom, da Vngdomen, som er vdi Exercitie Skolen, ochsa vdi deris linguis latina & græca, huo det begierede, til-lige kunde exercere och forfremme.

Thrende Sprogmestere ville ellers ochsa vnderholdis, som vdi dett Frantzøische, Italiansche och thydske Sprog Vngdomen kunde øffue och oplerre, Och vor møgit gauffnligt att disse haffde deris bordt och kost hos Vngdomen sielff, att de denom dis bedre kunde holde vdj de fremmede Sprogs dagerlig och iderlige øffuelse.

En synderlige god Berider ville antagis som Vngdomen icke alleneste vdj Riden, meden och andre Adelige Excercitiis medt Ring Renden offuer Balgen, och sligt andett, paa beste Manier och wiiff forstoedt sig att vnderuisse och oplere. Desligeste ochsa en besønderlige god Ingeneur, som vdi fortification och andet derhen hørige denom kunde vndervisse. Ville ochsa forordnis En Fegter, En som denom kunde lere deris Geweer att manere, En Boldmester, En Dandser, Jthem en god Symphonieslager, en Lutenist och en Violist de gamma.

Herforuden ville och behøffuis en god Smedt, en Sadelmager, en Bøssemager och en Sporemager.

Och efftterdj der och vdi dett ringeste ville holdis 20 eller 25

Heste, at brugis vdi Rideskollen, vilde der til ochsa vnderholdis en Sadelknegt och fem drenge. Pa disse forneffnte Personer att vnderholde haffue vi vnderdanigst giordt denne effterskreffuene forslag.

Hoffmesterens Besolding beregnis 1,000 Enkende Rigsdaler, och Kosten, naar som nogen der hoss er, som altid bør at werre.

Sogne Presten haffuer allerede sin visse Løn af Soer Skolle, Mens effterdi den er meget ringe, var vel fornøden att hand saledis bleff forsørgit, som en fornem lerdt Mandt tilbørligen kunde medt vnderholdis och forsyuffnis. Huer aff de thrende Professorer, Sa ochsa aff de thrende Spraagmestere, ville tilleggis aarligen 200 Enckende Rixdaller. Er beregnit pa Beryderen aarligen Itt thusinde Rixdaller vdj Begyndelsen, Pa Ingenueren 200, Pa Fegteren 300, Pa den der denom deris gewehr lerer att manere 70, Pa huer aff de thre Instrumentister 150, Pa Smeden, Salmageren, Bøssemageren och Sporemageren huer 100, Pa Sadelknegten 150, Och huer af drengene 50 Rixdaller.

Er til samens beregnit Femb tusind och thyffue daler.

For dett fierde, Eftersom hiøglofflígste Ihukomelse Koning Christian den 3, nodigst vdj Maribo Closters fundation haffuer forordnit Danmarcks Rigis Raad til att haffue øffuerste Inspection och direction offuer samme Klosters Indkompst och ganske forholdt, Eragte vi vnderdanigst thienligen, att Kongl. Maytt ochsa Nodigst alletidt tilforordne nogle wisse aff samme hans Maytt Rod, som offuer alt dett hvis denne Exercitie Skole enthen tilkomer eller angoer, kunde haffue øffuerste opsyufn och direction, Bode att de som vare aff rette indfødt Danske och Norske adel til same Skolle motte bliffue befodrit och optagit, sa ochsa der inde medt dis Indkompst, medt enhuers Vnderholding, och ellers medt alting tilbørligen och retterligen motte omgoes och forholdis, Och vngdommen midlerthidt medt største flydt bliffuer oplerdt och opdragen, Och enderlige huo och til huilcken thidt der bequemmerligen af same

Skolle kunde aff deris foreldre och formyendere vdføres, och pa andre Steder forsendis.

For dett femte vill verre raaderligt att vdi Excercitie Skolle ingen admitteris fuldkommeligen vnder sit 16. aar, Och icke tilstedis att drage derfra, eller och vden Rigit sig at forsøge, om vdi samme Skole er plaß nogen att indtage, (og) saa frembt de der inde kandt antagis, inden hand er 19. eller 20 aar fulde, med mindre deris foreldre af synderlige Betenkende denom enthen til en herris hoff och thieniste, Eller och vdi Krigs Vessen sig att forsøge begiere att vdskicke. Men huo som tilforn ere vdj den anden Børne Skolle der vdi Soer, och erre kommen vdj deris thiende Aar, de mue effter hoffmesterens Anordning och moderation tilstedis at lerre de andre Spraag och Excercitier, som vdi Excercitie Skollen fremsettis, vndtagen at Ride och att fegte; Och fra den thidt, de til di Excercitier tilstedes, skal enhuer aarligen giffue til Excercitie Skolens fremtharff 20 Enkende Rixdaller, Men bode de, och ellers alle och en huer, som vdj Excercicie Skollen bliffuer antagen, skulle siden aarligen der effter, sa lenge de erre der vdj, giffue til bemeltte Skolis Underholding och framtarff It hundrede Enkende Rixdaller.

Huer den som lerrer at ride vdj same skolle, skal aff sine foreldre medgiffues en hest nar de beginder at ride, som skal verre Skollen til beste, Eller dersom der icke behøffuis pa den thidt heste, da att giffue vdi dett stedt Itt hundrede Enkende Daller.

Alle de som ere vdi denne Exercitie Skole, skulle inthett dis Mindre haffue deris Priuate Præceptores huer hos sig, om Foreldrene det begiere, Och enten en huer at haffue sin serlig, Eller ochsa tho eller thre att vnderholde en, Effter som forelderne dett bequemligst och gauffnligst kunde eragte, och sig medt huerandre derom forene. Disse Præceptores skulle haffue deris kost hos Børnene, och skall betallis for en huer aff denom til bemelte Excertie Skole itt halfft hundrede Enckede Rigs Dallers werdt, dog att de lader denom nøye medt huis kost, Som til Skollen sedvanlig vdspisis.

For det Siette eragte vi vnderdanigst roderligt, att der nu strax pa foraarit vdi vor herris Jesu Naffn bliffuer giordt en Begindelße pa dette sa høygnødigtt et Verck, Och Maribo Closters Indkompst da strax til Soer Kloster henlagt. Men effterdj mandt da huercken sa snart kand haffue alle de Mæn til hande, som denne Excercitie Skolle kunde bethiene, Ey heller sa mange vnge Adel aff den alder som bemeltte Skolle kan besktckis medt, kunde da hvis aff dett første Aars Indkompst foreffris, Anuendis pa huis adskilligt Bygning, bode vdj Soers Closters gardt til Vngdommen och dis Excercitiers nødtørfft, sa ochsa vden for Porthen til adskillige, bode officerers och handwerckers werelßer ville vere fornøden, Och ellers till adskillige præparation nødigtt kand eragtis at ville were.

Midlerthidt vill betenckis nogen Myddel ved huilke de Jomfruer, som nu erre vdj Maribo Kloster och erre vformuende och vidtørffuende, sig och skickeligen och vel haffuer forholdit, de kunde tilbørligen bliffue forsørgitt och afflagt.

For dett Syuffuende, Effterdj det syuffnis fast nødigtt och nyttigtt, Att der efter denne forandring icon idel Adels Børn ochsa vdj den forrige Børne-Skolle pa Soer bleff vnderholdit, Eragte vi gauffnligtt att medt Hr. Herlof Trollis och F. Birgitte giøes Arffuinger, som Herloffsholms Skolle haffuer vdj forsuar, bleff forhandlett, Att effter denne Dag de Adels Børn, som hidt indtill vdi same Skolle effter dis Fundation er bleffuen optagit, til Soer Skolle kunde remitteris, Och der imodt de aff Vfrie fødde erre, som Soer Skolle hidt ind till ochsa effter dis Fundation haffuer admitterit, huorefter [herefter] vdj herloffsholms Skolle kunde bliffue indtagit. Och effterdj der dog icke sa mange pa herloffsholm kunde indthagis, som aff Soer saledis bleffue vdsatte, att hans Kongl. Maj. da Nadigst wille sa møgit pa itt andett stedt her vdj Rigett Naadigst beuilge, som sa mange igen kunde vdj en anden Skolle worde medt vnderholdit.

Et Par smaa Berigtigelser til den danske Historie,

af

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

I.

Den Bestemmelse i Christian den Andens og følgende Kongers Haandfæstninger, at en Adelsmand, som for ærlig Sag havde forbrudt sin Fred, skulde bøde 20 Mark lødigt Sølv til Kongen, for at faae sin Fred igjen, er af vore Historikere og Jurister bleven saaledes forstaaet, som om det var Meningen, at Adelsmanden for en bestemt ringe Sum kunde kiøbe sig fri for den Straf, han havde fortjent, forudsat, at han havde tilfredsstillet den Fornærmede; og man henførte saaledes denne formeentlige Ret blandt de øvrige Privilegier, som tilkom Adelen i Fortiden [1]). I Christian den Andens Haandfæstning lyder det herhen hørende Sted saaledes:

„Item bliffuer en Riddermanzmand fredløs gjort nogen „Stedt uti Danmarck fore erlig [2]) Gerning, tha skall hand „giffve Koningen tiuge løde Marker fore syn Fredt, nar Sag„volderens Mynde er talet."

Til dette Sted har man holdt sig uden at lægge Mærke til, at det længer nede i Haandfæstningen hedder: „Item bliffuer

[1]) See t. Ex. Nørregaards System I. 310; Not.; Schlegels Statsret I. 88; min danske Retshist. I. 97; Den danske Stats Statistik ved Bergsøe I. 529.

[2]) I Aftrykket af Orig. i Geh. Archiv hos Behrmann (Chr. II. Hist. II. S. 49) staaer urigtigen „orelig", paa hvilken Feil jeg har gjort opmærksom, anf. St. af Retshistorien; det i „Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie" IV. S. 363 ff. meddeelte Aftryk af et i München forefundet Original-Document af denne Haandfæstning har derimod: „erlig".

nogen Bonde eller ufri Mand fredløs giort under Judlandz Log fore Mandslet, bøde thii løde Marck fore sin Fredt oc tall først Sagvolderens Mynde, oc for Herwerck oc andre fredløs Moell, bøde først mod Sagvolderen, oc fem løde Marck for syn Fredt."

Det er heraf klart, at naar Bønder og Borgere for Manddrab kunde slippe med at betale 10 Mark Sølv for deres Fred, maatte Adelsmanden betale 20 Mark i samme Tilfælde, og det er da underligt nok, at man har kunnet betragte dette som et adeligt Privilegium. Aarsagen til denne Synsmaade er maaskee den, at Bestemmelsen om hvad Bønder og andre saakaldte ufrie Mænd skulde bøde for Fredkiøb ikke findes optaget i nogen Haandfæstning, der er yngre end Frederik den 1stes; hvorimod Adelens Fredkiøb fremdeles omtales i Christian den 3dies (Krags Hist. II. 53), Frederik den 2dens Art. 44, Christian den 4des Art. 44 og Frederik den 3dies Art. 44. Naar iøvrigt det anførte Sted af Christian den Andens Haandfæstning, ved at omtale fredløse Bønder og andre ufrie Mænd, bruger Udtrykket: „fredløs giort under Judlandz Log", saa er det fordi der i jydske Lov savnes en Bestemmelse om Fredkjøb (jvfr. J. L. 11. 13), hvorimod en saadan Forskrift findes i de Sjellandske Love, Valdemars II. 1 og Eriks VI. 5, hvor Boden i Almindelighed fastsættes til 3 Mark Sølv eller 9 Mark Penge.

At man af de senere Haandfæstninger har udeladt den omhandlede Bestemmelse, er ikke vanskeligt at forklare; da det vel kan være forekommet, at Kongerne have viist sig tilbøjelige til af rige Adelsmænd at fordre en større Sum til Fredkjøb, end 20 Mark Sølv; og Adelen har derfor sørget for, at den dem vedkommende Forskrift blev indført i Haandfæstningerne, hvorimod det ikke har ligget den synderlig paa Hierte, at ogsaa den, der angik de øvrige Stænders Fredkiøb blev optaget,

hvilket maaskee ansaaes for at være saa meget mindre nødvendigt, som den ved ældgammel Praxis var hjemlet i Siælland, og i Jylland allerede havde været fulgt som Regel i tvende Kongers Tid. Saaledes som Frederik den 1stes Haandfæstning findes aftrykt i Badens historiske Afhandlinger III. 98, mangler iøvrigt i den herhen hørende Artikel Udtrykket „under Jyllands Lov;" men det er udentvivl kun en Skiødesløshed af Udgiveren, da ogsaa Ordet „for" mangler, hvorved hele Stedet bliver meningsløst. Stedet lyder nemlig saaledes: „Item bliffuer nogen Bonde eller ufrii Mand friidløst giort Mandslet, bøde thii løde Mark for sin Friid, om hand slo hanum redelig, och tale først Sagvolderens Mynne, oc for Herreverck oc andre fridtløst Maal, oc thale først Sagvolderens Mynne, oc fem løde Mark for sin Friid."

II.

Det er en bekiendt, efter Slange ofte (ogsaa af O. Malling) gientaget Fortælling om Kong Christian den Fierde, hvorledes han i sin tidligste Ungdom, kun lidet over 14 Aar gammel, gav et mærkeligt Beviis paa hans levende Følelse for Ret og Retfærdighed under en Sag, der paa Herredagen i Kiøbenhavn i Juni Maaned 1591 paakiendtes mod tre Adelsmænd af Navnet Friis, som paa Viborg Gade havde overfaldet, saaret og lemlæstet Peder Skram. Med Slanges egne Ord lyder Fortællingen saaledes[1]): „Strax efterat Kongen var hiemkommen blev Herredagen sat udi Kiøbenhavn den 30te i samme Maaned, hvor den unge Herre sig indstillede og begyndte Retten. Da lod han see et særdeles Kiendetegn, i hvor ung han var, udi en Sag, som iblandt andre forekom, hvori en

[1]) Christian den 4des Hist. S. 49.

„ung Adelsmand Peder Skram, som var Iver Skrams „Søn til Voldberg, klagede over trende Brødre, som vare „Palle Friises Sønner, nemlig Erik Friis til Vaskergaard, „Niels Friis til Brangstrup og Henrik Friis, som alle„rede siden Gjerningen var død, fordi de Aaret tilforn paa „Viborg Gade til Mouritz Messe udi September eller Fisker„maaned, da han kom ud af sit Herberg, overfaldt ham baade „værgeløs og sagesløs og afhuggede hans høire Haand, og da „denne Skade ikke var nok, holdte de endda siden ved med „Hug og Slag, saa at hans venstre Haand ogsaa blev skiændt „og lemlæstet; hvilken Sag Hans Majestæt med saadan en Nid„kiærhed hørte, at da Parterne vare blevne udviste og Dom „skulde affiges, og han mærkede, at nogle af Rigens Raad „vilde gierne, at de Skyldige med nogen Mildhed og ikke som „de havde fortient paa det skarpeste skulde ansees, spurgte han „alle Rigens Raad ad, om der ikke nogensteds fandtes i Loven, „hvor saadan Misgierning udtrykkeligen var nævnt og straffet „uden at drage den til anden Forseelse, som dermed kunde have „nogen Lighed? Da Canceller Niels Kaas sagde: der fand„tes vel et Sted udi den skaanske Lov, at, om en Træl begge „Hænder blev afhuggen, da skulde derfor gieldes 3 Marks Bo„der og Skadegield til Husbonden, og nogle af de andre Ri„gens Raad derpaa begyndte at sige, at det var en Lov skre„ven i de Tider, da der var Trælle, saa og for Skaane allene „og ikke for Jylland, brast den unge Konge ud med Nidkiær„hed at spørge med disse Ord: „Saa skal da Trælle i Skaane „have større Ret end en Adelsmand i Jylland? Er dette, som „disse Anklagede have giort, rette og oprigtige Adelsmænd an„stændigt, som skulle have mere Dyd og Ære i Hiertet end til „at begaae slig en grov Misgierning? De skal derfor miste „deres Ære og bøde deres tre Mark. Det dømme Vi, og saa„ledes skal de, som leve og staae for Vores Dom, straffes; den,

„som er død, maa Gud dømme." Da Rigens Raad dette „hørte, turde ikke nogen tale et Ord, men de bleve Alle tause, „af Under over en saa ung Herres Frimodighed til Rets og „Retfærdigheds Haandhævelse, saa og af Glæde, at de mær„kede saa store Tegn til den Viisdom og Forstand, som siden „skulde udkræves hos en Konge over tvende Kongeriger og saa„mange andre Lande. Endeel taug, fordi de ikke kunde faae „deres Villie frem med at redde de Beskyldte. Til Slutning; „Dommen blev forfattet og saaledes afsagt, som Kongen det „befoel, og ingen turde derimod kuye. Den Tid var Kongen „kun lidt over 14 Aar."

Dersom man ikke vidste, at Slange, da han endte sit Værk, var 77 Aar gammel, maatte man med nogen Kundskab til Landets Retsforfatning vel forundre sig over, at han uden nærmere Prøvelse optog Traditionen om Christian den 4des første Fremtræden paa en Herredag i den Form, hvori den meddeles. Thi det Spørgsmaal synes dog vel at maatte paatrænge sig: om da virkelig Danmarks Rige kunde have bestaaet i saamange hundrede Aar, uden at der gaves nogen Lov for Lemlæstelse og Afhug, undtagen med Hensyn til Trælle i Skaane; da det dog er vel bekiendt, at de ældste Love i alle Lande netop for en stor Deel beskiæftige sig med at sætte Bod og Straf for Legemsbeskadigelser. Og Svaret herpaa var let at finde ved blot at efterslaae vore Provindsiallove, der samtlige bestemme Straf af halv Mandebod for at afhugge en Haand; s. Skaanske L. V. 10., Eriks Siell. L. III. 6, Vald. Siell. L. II. 9, III. 12, og endelig Jydske Lov III. 25, som netop i Viborg maatte komme til Anvendelse [1]); ikke at tale om de

[1]) J. H. Schlegel har, ved at omtale denne Begivenhed i sin Bearbeidelse af Slanges Historie, rigtig giort opmærksom paa dette Lovsted og bemærker: „Sonst weiß ich nicht, warum man sich vor diesem Gerichte eben auf das Schonische Gesetz berufen hat" (I. 137); men uden at han iøvrigt indlader sig paa Spørgsmaalet.

langt strengere Straffe for Afhug, som findes i Kiøbstædretterne og Gaardsretterne. Naar man da fremdeles læser i Jydske Lovs III. 22, at den, der saarer eller slaaer en Anden i Kiøbstad (Köping), skal foruden rette Bøder (i nærværende Tilfælde den halve Mandebod 27 Mark Penge) bøde 40 Mark til Bonden (d. e. Sagsøgeren) og 40 Mark til Kongen: bliver det ikke let at begribe, hvorledes nogen i det danske Rigsraad, som man upaatvivlelig maa indrømme den Fortieneste at det kiendte og vedligeholdt gammel dansk Lov og Skik, skulde været saa uvidende om Jydske Lovs Bestemmelser, at han for at paakiende et i de Dage hyppigt forekommende Tilfælde, maatte søge sin Tilflugt til et Lovbud for Skaane angaaende Trælles Lemlæstelse [1]); og fuldkommen uforklarligt bliver det, naar vi høre denne Yttring af Kongens Cantsler, den lærde og erfarne Niels Kaas, den Mand, som netop Aaret iforveien havde fuldendt Revisionen af den nye Udgave af Jydske Lov, og hvem dette Arbeide fornemmelig skyldte sin Tilværelse [2]). Vil man derimod, saaledes som Fortællingen hos Slange tydeligt nok paaviser, antage, at endeel af Rigsraadet har villet frie de adelige Forbrydere for den fortiente Straf, saa at Dommerne forsætlig skulde have ignoreret den lovbestemte Straf, er man ligenær; thi det er ligesaa urimeligt at antage, at Rigsraaderne skulde have tilladt sig en saadan Fremgangsmaade for at befrie Friserne for en Bod, der beløb sig til lidt over 100 Mark Penge for hver, som at troe, at man turde have vovet der-

1) Skaanske L. VI. 1.

2) Denne Underretning skyldes Eichenberg, som meddeler den i Dedicationen af hans plattydske Oversættelse af Jydske Lov. At Slange, der omstændelig omtaler Kaas's Fortienester S. 70 — 73, ligesaavel i denne Anledning, som S. 1483, hvor han omhandler Christian den 4des Fortienester af Lovgivningen, ganske forbigaaer Revisionen af Jydske Lov med Tavshed, er ikke den eneste Feil, hvori denne Historieskriver har giort sig skyldig.

paa, om man endog havde havt Villien; især paa en Tid da Loven ganske kort iforveien var bleven trykt i en ny Udgave og i et Sprog, som kunde læses og forstaaes af Enhver. Man kan vel derfor erklære det for en Umulighed, at Niels Kaas har henviist til Skaanske Lov paa Kongens Spørgsmaal, om der ingen Straf fandtes i Loven for den paastævnte Forbrydelse; og den Sammenligning, som Kongen siden gjør mellem Trælle i Skaane og Adelsmænd i Jylland, kan ikke være foranlediget ved et saadant Svar af Cantsleren, eller med andre Ord: det er en Umulighed, at man enten har ignoreret eller villet ignorere, at Straffen for den begaaede Forbrydelse udtrykkelig var fastsat i Jydske Lov; og Dissentsen, som den unge Konges energiske Fremtræden enten har vakt eller understøttet, kan ikke have angaaet det Spørgsmaal, hvilken Straf der var den lovbestemte, men et ganske andet, nemlig: om der ikke vare særegne Grunde tilstede til at gaae udenfor Lovens Bestemmelser og vælge en anden og høiere Straf? — Og nu lader det sig let forklare, baade at Kongen i sin varme Følelse for Ret har fundet, at den lovbestemte Straf var urimelig mild, og at det netop var et skærpende Moment, at Forbryderne hørte til en Stand, der burde have et høiere Begreb om Pligt og Ære; ligesom at paa den anden Side endeel af Rigsraadet kan have fundet det betænkeligt, at fravige Lovens Bestemmelser og votere for en extraordinær Straf. Denne Maade at forklare Sagen paa stemmer ogsaa vel overeens med det Raisonnement, som bruges i Dommen, der iøvrigt ligesaalidet anfører noget Lovsted, som noget saadant under Proceduren findes paaberaabt. I Herredags-Dombogen for 1591 gaaer Dommens Slutning ud paa: at „da enhver Adelsmand med adelig og ærlig Gierning bør at føre og haandhæve sin Stand," og de Tiltalte uden billig Aarsag havde overfaldet Peder

Skram, afhugget hans høire Haand og saargiort ham, m. m. bør de levende Gierningsmænd, Erik Friis og Niels Friis, at holdes og regnes for æreløse Mænd, og ikke at have handlet som Adelsmænd, indtil de anderledes kunne forklare og forsvare deres Sag.

Dersom man skulde mene, at det er ganske ligegyldigt, hvorledes Sagen er bleven behandlet i Rigsraadet, da det Væsentlige dog bliver det samme, nemlig at den unge Konge ved Begyndelsen af sin Bane aflagde et hæderligt Beviis paa den Iver for Rettens Pleie, som vedblev at besiæle ham giennem hans hele lange Regiering: maa det dog herved bemærkes, at Fortællingen i sin sædvanlige Form kaster en udentvivl ufortient Skygge paa en Deel af Rigsraadet, og stiller den udmærkede Cantsler Niels Kaas i et næsten latterligt Lys. Det er høist rimeligt, at Traditionen først i senere Tider har antaget denne Skikkelse, og vel først en Tid efterat Christian den 5tes Lov havde fortrængt Kundskaben om den ældre Retsforfatning, og da den gamle Adel gierne blev seet fra den mørkeste Side. Holberg, som fortæller Historien med samme Træk, som Slange, men i et kortere Omrids (Dmks. Hist. II. 546), anfører som Hiemmel det bekiendte Haandskrift: Historia minorennitatis C. 4ti., men dette er ikke andet end den første Bog af Slanges Værk, som var meget udbredt i Afskrifter i Holbergs Tid og jævnlig benyttes af ham, uden at han, ligesaalidet som Schlegel, har kiendt Manuskriptets Forfatter.

I øvrigt kan den her omhandlede Dom ogsaa tiene til Beviis paa, at de gamle Stadsretter paa Christian den 4des Tid havde tabt en stor Deel af deres Gyldighed; thi den af Christoffer af Bayern i Aaret 1440 confirmerede Stadsret for Viborg bestemmer udtrykkelig i den 2den Artikel, at dersom nogen Fremmed saarede Nogen i Byen, skulde han betale Kon-

gen 40 Mark og Byen ligesaameget [1]); men om denne Bylovs Anvendelse var der ved Sagens Paakiendelse mod Friserne ikke Tale.

Da denne Herredags-Dom ogsaa i andre Henseender ikke er uden Interesse, meddeles den her in extenso, aftrykt saaledes som den findes i Rigens Dombog:

Wy Christian thend Fierde medt Gudtz Naade etc. Giøre Alle witterligt, at Aar 1591, thend 30 Juny paa wortt Rettherting paa wortt Slot Kiøpenhaufn udi wor egen Neruerelße, offuerwerrendis Oß Elskel. Niels Kaaß till Thorrupgaardt, vor Cantzler, medt altt Raaditt: For Oß war skickett Oß Elskel. Peder Skram till Strandbyegaardt, vor Mand oc Thienere, hans Fuldmectige Oß Elskel. Herman Juell till Aabierg, Vor Mand, Thienere och Befallingsmandt paa wort Slott Dragsholm, paa thend ene, och haffde medt wor Steffningh for Oß udi Retthe steffndt Erich Friiß til Waskiergaardt, och Niels Friis till Wrangstrup, paa thend Anden Side. Och tiltallede thennum for thi medt thierris affgangne Broder, Hendrich Friis till Haßing haffuer hannum utilbørligen alle three offuerfalden udi Mørck och Molm paa Wyburg Gade Sancti Mouridtz Affthen Aar 1590 sidst forleden, och uden ald tilbørlig Aarsage eller Skielning [2]) udi nogen Maade hannum moedtwilligen Saargiort, lemlest, och hans høigre Haandt affhuggett: meenendis thennum thermed icke saa oprigtigen och erligen at haffue giortt, at the therepter for Erlige af Addell skulle kunde eller maae holdis och regniß, och thennum therforre at haffue giortt Urett, och bør at stande hannum til Rette. Och berætthe forne Herman Juell, att the baade weret louglige steffndt at møde i Retthe till thenne Herredag, som ochsaa aff Opskriffthen wor att forfare. Och først for Oß udi Retthe laugde forne Herman Juell itt Breff Oß elskel. Loduig Munck till Quistrup och Niels Krabbe till Weßløegaard, Vorre Mendt och Thienere, udgiffuet haffde, under thierris Forßeigling, datterit Wyburg, thend 23 September Aar 1590,

[1]) Kolderup-Rosenvinges Samling af gl. danske Love V. 261.
[2]) Skielning, ɔ: Skiel, Skielllighed.

lindendis, for thennom att haffue wundett Palle Søffrenßen, thienendis Oß Elskel. Frue Sußanne till Rebelle, och werrit bekientt wedt ßin Helgens Eedt, att Tyßdag att Afften, som wor thend 22 Septembris, hand kom paa Wyburg Gade at skulle hendte en Kande tysk Øll for forne Niels Krabbe, Ther hand kom udenfor Kirsten Jens Taathers Dør, tha hørde hand en stoer Larm uden for Porthen, och løb strax didt, tha wor ther noger Degne [1]) uden for Porthen, och nogen Herremendt spurde thennum, om the icke endnu wille slaae flere Vinduer udt wedt Knudt Bradis, och jage Herremendene slett aff Byen? [2]) och strax undløb Degnene; saa stoedt Peder Skram, Jfuer Skrams Søn till Woldbierre, uden for Porthen allene och haffde intthet i hans Haandt. Tha spurde the hannum till, huad Tußindt Pocker hand wor for En, huor till handt suaredt: jeg er en goed Karll og heeder Peder Skram, Jfuer Skrams Søn till Woldbierrigh, och spurde handt saa the Andre, om the ochsaa wille were thierris Naufn bekiendt, huor till En ßuaret: Jeg heeder Erick Friis i Tußinde Knocker [3]) Naufn, och her er ochsaa Herremend for Haandt, och medt thet samme badt slaae i thußinde Pocker Naufn, saa hug the Allesammen till Peder Skram. Tha roepthe Peder Skram, att huadt the wille giore, thett giører erligtt, thi handt haffde intthet medt thennem att giøre, och badt, hand motthe were i Fredt. Och the ligeuell roffte och badt slaae, och ikke Peder Skram haffde nogen Werge udi hans Haandt, ther the første begynthe Perlamenthen [4]); men ßiden roffte En, och ßagde, att the skulle holde att thennum [5]), the guode Karle, thi ther wor nok giortt. Tha roffthe Peder Skram att thennum, hans Haand wor borthe, och tha wor Haanden borthe medt Wergett. Och Peder Skram wigthe tillbage och bøtthe for ßig medt wenstre Haandtt, och the ligeuell Allesammen hug i Fleng indt paa hannum, och icke handt hørte, Peder Skram gaff thennum nogen unøttigh Ord, men thallet

[1]) Degne, d. e. Peblinger, Skoledisciple.
[2]) Om Aarsagen til dette Opløb vides Intet.
[3]) Knocker er maaske blot en Feilskrift for: Pokker.
[4]) Perlament, Klammeri.
[5]) At de skulde holde op, holde inde.

thennum billigh och christelig till, som thette Breff therom widere formelde. End fremlagde hand itt andett Breff, som for^ne Loduig Munck, Oß Elstel. Offue Lunge till Odden, gammell Jens Kaaß, Iffuer Grøn, Hendrich Kragh, Erich Kragh, Mogens Juell, Niels Krabbe, Christoffer Parß-biergh, Niels Juell och unge Jens Kaaß, udgiffuett och forßegledt haffde thend 23 Septembris Ao. 90, liudendis: Jens Søffrenßen, thienendis Kirsten Jensdaather, Jens Tammeßen och Peder Tammeßen, thienendis for^ne Peder Skram, huilcke medt thierris Helgens Eedt och opragthe Fingre for thenum haffuer werrit bekiendt, att the paa Sancti Mouridtz Dagh om Afften tha sidst forleden haffuer werrit tilstede wedt Kirsten Jenßdaathers Portt, tha stoedt Peder Skram paa Gaden uden for hans Loßementhe: og noger Degne wor gangett fran hannum: Tha kom Hendrich Friis, Erich Friis, Niels Friis och Jørgen Nielßen, thienendis forne Offue Lunge, gangendis neder att Gaden. Tha spurde the Friißer, huem ther haffde thaget Gaden indt, om the wille hen och slaae Knud Bradis Winduer udt, och wille føre thennum i Parle-menthe med Degnene, och tha undløff Degnene, och Peder Skram bleff standendis ene igien paa Gaden. Saa wendte the Friißer thennum om till Peder Skram och ßagde, huem Tusindt Kneffuel [1]) hand wor? Tha suarede Peder Skram, at hand wor en goed Karll, Peder Skram wor hans Naufn, Iffuer Skrams Søn paa Woldbiergh. Tha suarede the, att the worre the Friißer i tueßind Sneffuell [2]) Naufn; tha threen the itt lidet fran hannum, och wende thennum till hannum, och droge alle three thierris Werige, och sloge indt paa hannum, och bade, hand skulle giffue sig i thueßind Kneffuel Naufn; tha threen hand tilbage, och badt for Gudtz Skyld, at the wille lade hannum were, hand haffde inthet medt thennum att giøre, Andett endt altt Ehre och Godt, och inthet hand haffde i hans Haandt. Och forne Jørgen Nielßen roffte en Gang, ii eller iii, och badt, att the icke skulle slaae; thet wor en Herremand. I thet kom hans Dreng løbendis medt hans Werge och

[1]) Kneffuel, Dievle. (Ordet høres endnu i Sverrige, blandt Almuen og i Hverdagstale, som et euphonisk Udtryk.)

[2]) Uden Tvivl en Skrivfeil for: Kneffell?

itt Spiudtt: och the sloge alle Three till hannum tillige, och i alle the faltt baade hans Haandt och Werige i Gaden. Och Peder Skram roffte och badt for Gudtz Skyldt att the wille lade hannum werre, the haffde hans Haandt henne, och Peder Skram riigget ßig tilbage, och the slog endtha till hannum, och i alle the fick hand Skade i thendt wenstre Haandt. Och icke Peder Skram gaff thennom Orsage till nogen Tretthe eller nogen onde Ord i nogen Maade, som thet Breff ther om ydermere uduißer. Therneſt hafde hand her for Oß udi Retthe thuinde Byetingswidtner, begge udgangne paa Wyburgh Byeting, thet første paa Wyburgh Snapsting,[1]) thet Andett thend 14 Dage Decembris Aar 90, formellendis begge, at forne Personer, som udi thiße forrige Breffue findis indskreffne, som er Jens Søffrenßen, thienendis Kirsten Jensdaather, Borgerske ther sammestedtz, Jens Thameßen, Peder Thameßen, thienendis forne Peder Skram, Palli Søffrenßen, thienendis paa Nebelle, deßligeste Erick Pouelsen, udi Offuerbuolriiß, som icke udi thiße forrige Breffue haffuer bekiendt hans Sandheedtz Windnißbyrdt, att the nu alle samptlig haffue wundet paa Wyburgh Byting og kundgiort medt opragthe Fingre och Helgens Eedt, the fiire første haffue bekrefftigett thierris forrig Widtne, och thend fempthe, Erick Pouelßen haffuer wundett lige thett samme, som the Andre tilforn wundett haffue, saa thierris Windnißbyrdt kommer offuer eens medt hver Andre, som samme Tingswidtne udi thennum selffue widere medtføre. Och gaff forne Herman Juell tillkiende, paa hans Brodersøns Peder Skrams Wegne, att epther som hand haffde udi Retthe steffndt forne Erick och Niels Friis, for the saa medt thierris medtfølgendis Selskaff haffuer offuerfaldett hannum paa Wyburgh Gade udi Mørck och Molm, hannum utilbørligen och uden ald

[1]) Her forekommer et Snaps-Byting, ligesom andenstedsSnaps-Herredsting og Snapskirketing (s. Udvalg af gamle Domme III. 123) og det er ogsaa her kjendeligt nok, at en bestemt Tid, ikke noget Sted derved betegnes; men at denne Tingtid skulde have faldet i Begyndelsen af Januar Maaned, som ellers af Diplomer synes at kunne sluttes (s. ans. Skrift S. 182) kunde maaske netop dette Sted gjøre tvivlsomt, da Tingsvidnet paa Snapsting (som her maatte være Januar 1591) nævnes foran Tingsvidnet af 14. December 1590.

billig Føie och Aarsage eller Skielningh Saar giordt, lemmelest, och hans høigre Haandt afhugget, huor udi handt formeenthe thennum icke saa erlige och oprigthige at haffue giortt, som thet sig burde. Och epther handt thennum saadantt haffuer offuerbeuiist, setther handt udi alle Retthe, och er paa hans Wegne en endelig Dom begerrendis: Om forne Erick Friis och Niels Friis haffuer thend Gierning saa begangitt, at the therepther bør at regnis for erlige och oprigtige Adels-Personer, och om the icke therfor bør att staae hannum till Retthe, som wedtbør. Tha laede Wy tilspørge, om the worre tilstede eller Nogen paa thierris Wegne, som wille gange udi Retthe, lide Dom, eller lougligen giøre thierris Undskyldningh, at werre udi lougligtt Forfaldt. Tha er fremkommen fire Karle, the thuinde første paa Erick Friisis Wegne, medt Naufn Peder Graffuerßen i Hommerßgaardt och Madtß Jenßen i U. Och først fremlaugde itt Breff, forne Erick Friis udgiffuedt, forßegledtt och underschreffuit haffde thend 10 Dagh for Sancti Hans Dagh sidstforleden paa Wadtskiergaardt, liudendis, att handt haffuer giortt forne Karle fuldmectige at giøre hans Skudtßmaall emodt thend Steffningh, forne Peder Skram haffde ladet hannum steffne medt for Oß, fordi at hand er siugh och ligger under Gudtß Haandt paa hans Soetthe-Seng, att hand icke ßielff kand komme. Ther nest itt Breff, som en Prest, Herr Jens Krabbe, Sognepreſt till Thiørring och Hollum Sogne, medt fiire Bønder udgiffuet haffue, formellendis udi lige Maade at hand wor kranck, at hand icke kunde komme nogen stedtß att ßuare for ßigh, som han medt wor Steffningh steffndt wor. Thernest tilspurde Wy forne Karle, om the lougligen wille giøre hans Skudtßmaall, som thett ßig medt Retthe burde. Tha wantt forne Madtß Jenßen och Peder Graffuerßen med opragthe Fingre och Helgens Eedt, at thend Gangh the droge fran hannum, laa handt paa hans Soettbe Seng. Men thennum adspurtt, om the wille wedt thierris høigeste Helgens Eedt winde, att handt nu wor saa kranck och suagh, att handt icke kunde møde her udi Rette, huilckett the benegthede, icke att wille giøre. Dißligeste fremkom Niels Anderßen i Brandstedt och Peder Madtßen i Wrangstrup med itt Breff af forne Niels Friis, udtgiffuet thend 17. Juny nest forleden, liudendis, att epther thi hans Siugdom

och Skrøblighedt er saa stor, att handt ligger paa hans Soettbe-Seng, therforre icke kunde selffuer møde att suare for sig, ther forre giørre thennum fuldmynde at giøre hans Skudtzmaal, huilkett the giorde udi lige Thenor [1]), som the thuinde første. Och icke saa lougligen thett wille giøre som thett sig burde, men allemiste sagde, att handt wor siugh og kranck, ther the droge fran hannum, dog icke wille giøre theris Eedt, at the nu worre saa siuge, att the icke møde kunde. Huor emodt forne Herman Juell gaff for Suar for thet Første: att thet vor uvist, om the worre saa lougfaste, att the kunde giøre thierris Forfaldt; therneſt, om saadan thierris Eedt wor saa loughligh, att thend kunde och burde stande forfulde, menendis ochsaa thet wor underligtt, om the bode saa paa en Tidt tillsammens skulle were bleffne siuge, Medt flere Ordt. Tha epther denne Sags Leiglighedt, och eptherdi forne Erick och Niels Friis findis louglige steffndt att were, och icke møtt ere, ei heller nogen paa thierris Wegne, som lougligen och rett haffuer giortt thierris Siugdoms Forfaldt, kunde Wy icke kiende thett Skudtzmaall saa lougligen giortt, som thet sig bør. Och therforre bleff ther paa saa affsagt for Rietthe, att eptherdi huer Adelßmandt med adelig och erlige Gierninger bør at føre och fordedige sin Stadtt, og forne Peder Skram saaledes uforskyldt, udi alle Maade, uden nogen billig Aarsage er offuerfalden aff forne Erick Friis och Niels Friis, saa well som thierris affgangne Broder Hendrik Friis, saa at the icke alleneste alle tillsammen illige haffue slaget och hugget ind paa hannum, men och siden hans høigre Haandt wor affhuggett, hannum Saar giortt udi thendt wenstre Haandt: tha bør forne Erick Friis och Niels Friis, som nu leffuer, for saadan thierris slemme Gierningh at holdis och regnis for ærreløße Mendt, och icke som Adelß-Follk att haffue giortt, indtill saa lenge the fremkommer och thierris Sag anderledis kunde forklare och fordedige.

Datum ut supra.

[1]) Thenor, Maade; det latinske tenor.

Om Michael Beheim, og hans Reise til Danmark og Norge Aar 1450.

(Meddeelt af C. Molbech.)

Michael Beheim (eller Behaim, Beham — et Tilnavn, som hans Farfaders Fader, Konrad Pilsner, først havde faaet efter sit Fædreland) var en Væverson, født den 27de Sept. 1416 i Sülsbach ved Weinsberg, i det nuværende Kongerige Würtemberg. I sin Ungdom var han af Faderen bestemt til dennes Haandværk og oplært deri; men da han tidlig fik Smag baade paa Rimekonsten og Krigshaandværket, opgav han en Syssel, der lidet passede for hans Sind, og gik i sit 23de Aar (1439) i Krigstieneste hos Ridder Konrad af Weinsberg, efter hvis Død (1448) han tog Tieneste hos Markgreve Albrecht af Brandenborg, den danske Dronning Dorotheas Farbroder. Denne Fyrste havde i Sept. 1449 begyndt en Feide med Rigsstaden Rothenburg ved Tauber; og i denne blev Michael Beheim fangen af Borgerne, af hvis Uvillie han maatte taale endeel Forsmædelser. („Die Rothenburger Hunde hatten mich an der Tauber gefangen, und viele Smach mit mir begangen.")

Kied af det uhyggelige barbariske Feideliv, der herskede under den uafladelige Strid i Tydskland imellem Fyrster, Adel, Stæder og Almue, tog Michael Beheim i Foraaret 1450 Orlov hos sin Herre, begav sig paa en Reise til Cøln, Westphalen og Nedersaxen, og lovede sig selv, at han ikke vilde

vende tilbage før hans Herre havde faaet Ende paa sine Felder. I Nedersaren hørte han med stor Berømmelse den unge Kong Christian af Danmark omtales, og fik derover Lyst at fortsætte Reisen videre til dette Land. Selv fortæller han herom omtrent med disse Ord: „Dort (i Saren) hört ich mit „einstimmigen Lobe einen Fürsten nennen, Herrn Christian, den „König der Dänen. Mir ward gar viel gesagt, von seiner „Großmuth, seinem Ruhm und Tüchtigkeit, trotz seiner Jugend. „Ich wollt es selbst versuchen, ob dem so wäre, und nahm „meinen Weg gegen Lübeck."

Herfra gik han til Skibs „over Østersøens dybe Vover" til Kiøbenhavn, „des Dänenlandes Hauptstadt"; men fandt ikke Kongen, som var reist til Kroningen i Norge. „Den ædle Dronning" (Dorothea) tog naadigt imod ham, og spurgte strar: „Hvorledes lever min Fader og Moder? Hvorledes min Farbroder, Markgreve Albrecht, Eders Herre?" — „Ved Guds Naade", svarede Beheim, „leve de alle i god Velfærd." Da spurgte Dronningen meget efter Nyt fra hendes Fædreland, og endelig viste hun ham et Fartøi (man veed, at Kiøbenhavns gamle Slot laae paa en Holm ved Havnen) og sagde: „I seer der et seilklart Skib: det skal fare vidt over Havet til min Herre. I kan nu seile op til ham, og besee vort Rige, at I kan vide at fortælle noget derom, naar I kommer hiem til Franken." — Dronningen lod ham paa det bedste anbefale til Skibshøvedsmanden, og efter tre Dage lettedes Anker, Skibet stod ud ad Nordsøen til („das Westermeer", hedder dette Hav ogsaa den Tid hos Behaim) og skiøndt det vel omtrent har været i Junii Maaned, at denne Søreise foregik, indtraf en Storm underveis, i hvis Beskrivelse Beheim, der til ædvanlig Brug skriver rimet Hverdagsprosa, gaaer mere over i Digtersproget og i en poetisk Tone, hvilket heller ikke saa sieldent hændes ham, naar Leiligheden gives. Han taler om alt det

Gruelige, der viste sig omkring ham, om Elementernes Rasen, de „taarnhøie Hvalfiske, der brusede omkring Skibet", og dettes voldsomme Gyngen imellem himmelhøie Bølger. Søsygen, hvoraf han i syv Dage led, næsten uden at kunne nyde nogen Næring, beskriver han ogsaa ret liveligt, og forsikkrer: at havde han eiet 1000 Mark, gierne havde han strax givet dem, for at komme levende i Land.

Af høiere historisk Interesse er Martin Beheims Beskrivelse over det store Krigsskib, som han foer med, og dets Udrustning. Det trodsede ikke allene Storm og Bølger; men ogsaa Sørøvere, som de mødte underveis, vovede ikke at binde an med det. „Sandelig, det havde været lettere, at indtage en fast Borg. Der var ogsaa Mængde af Laasbuer og dygtige Skytter, og ved s e x h u n d r e d e (?) Mands Besætning, baade Skytter og Vaabensvende." „Saaledes", bliver han ved, „kom jeg da til Norge; men aldrig i mit Liv saae jeg et fælere, vildere, mere forunderligt Land. Intet uden Klippevægge saavidt Øiet kunde naae; Bierge og Dale af steile Steenmure, og midt imellem dem det brusende Hav. Man gruer blot ved at løfte Blikket saa høit i Veiret; og hvor man seer ud over Landet, møder Øiet Intet uden selsomt dannede Fielde. Hele Landet deler sig i Hav og i Bierge; imellem begge er der saare knap Vei til at ride. Vil Een giæste den Anden, saa maa han lade sig føre paa en Baad, imellem Skiærene. Dog er der Færdsel og Handel nok med Landets Varer og dyrebart Kiøbmandsgods, i det vidtstrakte Land, hvis Ende op imod Nord Ingen kiender." Nu beskriver han Nordlandenes lange, lyse Sommerdage uden Nat, næsten i ni Uger; og de ligesaalange Vinternætter, da man midt om Dagen knap kan see at færdes paa Gaden. „Det kan man nok kalde et hæsligt Land", siger han; „men fattigt kan det ikke kaldes. Der er nok af Sølv og Guld; men ondt om Viin og Brød.

Der findes mangen Een, der sit hele Liv igjennem aldrig smagte Frugt, Druesaft eller Brød. Kiød og Fisk derimod gives der i umaadelig Mængde; Smør og Fedt saameget man vil have. Det er da Folkenes Føde, og Melk deres Drik."

I Landet, fortæller han videre, finder man Christne og Hedninge iblandt hverandre; og vilde Lapper boe i Skovene, langt borte fra andre Mennesker. Disse fange og skyde Skovens vilde Dyr, fortære Kiødet, og med Huderne løbe de ned til Stranden for at sælge dem til Kiøbmændene. „Men da „de ere meget frygtsomme, og troe, at man vil fange dem, „lægge de Huderne nær ved Strandbredden. Her bringe da „Kiøbmændene alle Slags Gods og Varer, som Lapperne „fattes, indtil disse synes, at Værdien af deres Huder er op„veiet; thi Penge vil Ingen af dem tage imod; men hvad de „ønske sig, er Kiøbmændene vel bekiendt. Hvis de ikke finde „Tilbudet antageligt, da løbe de med deres Huder tilbage til „Skovene. Paa den Maade kiøber man de bedste Foder„skind til Kiortler, Kapper og Chorkaaber af de vilde Lapper. „Men i en anden Ørken, og i et særskilt Landstrøg, boer et „Folk kaldet Skrælinger, som kun er af tre Qvarteers „Høide. („Drei Spannen hoch.") Disse leve i Huler, som „de selv grave sig; og hvor smaa de ere, saa ere de dog frække „og stridbare. Af Læder og Beg giøre de sig Fartøier, og „seile paa dem uden al Frygt, endog dybt under Vandet. „De spise kun det frisk slagtede raae Kiød, eller Fisk, og drikke „Blod dertil."

Ganske nær til Norges Rige støder Russernes Land; men om dette veed Martin Behaim intet at fortælle; thi hans Reise førte ham ikke længere end til Trondhiem. Der fandt han Kongen, omgivet af Prunk og Herlighed. „Henved 600 Mile, føier han til, „havde jeg redet efter ham.. (Man seer let, hvor svag B.'s geographiske Kundskab til Norge har

været. Formodentlig har han, i Følge dette Sted, reist til Hest fra Bergen til Trondhiem.)

Alt hvad berømmeligt han havde hørt om den unge Konge, fandt han Bekræftelse paa. Han modtog ham meget naadigt, gav ham Haanden, og spurgte een Gang efter den anden: „hvordan det stod til i Franken, og hvorledes det gik min Herre? — „Als ich ihn gute Nachricht gab, da ward sein Herz „erfreut; fürwahr! ich sahe nie ein fröhlichern Fürsten! Er „dankte Gott gar innig. Nie noch, so lang ich lebe, ward „ich freundlicher behandelt — wie vom König selbst, so vom „Hofgesinde.“

Christian I. vilde ikke slippe Martin, og beholdt ham siden hos sig i sit eget Skib; skiøndt der var flere andre skiønne Skibe seilede op med i Kongens Følge — „denn an Deutschen, wie Dänen, „war eine große Zahl der kühnsten Männer mit ihm auf dieser „Fahrt.“ Da nu Kongen omsider havde endt sin Forretning, og modtaget Norges Krone og Rige, (29. Juli 1450) gik hele Flaaden under Seil til Bergen. Forfatteren beskriver denne Stads livfulde Handelsrørelse, og den Mængde af Europas kostbare Kiøbmandsvare, som her fandtes til Salg, og som Normændene bytte sig til for deres Stokfisk. (S. ovenfor S. 130). Kongen vilde fra Bergen ikke mere gaae til Skibs; men vilde giøre den øvrige Hiemreise til Hest. Da bad Martin Behaim, at Kongen vilde lade ham blive paa sit Skib, fordi han dengang ikke kunde ride for hans Fødders Skyld.“ — „Da sprach er: „Gerne, das mag geschehen!“ und befohl einen Ritter: „Führ ihn zu Schiffe, und heiss ihn gütlich thun!“

Dermed drog Kongen sin Vei fra Bergen til Hest, og Mart. Behaim gik ombord paa Skibet; men hans Skiebne var ikke bedre end paa Opreisen: „Aldrig har jeg før udstaaet „saadan Nød, som her; thi neppe vare vi i rum Sø, forend

„Veiret fra Syd og Øst reiste sig til en Storm, hvis Lige „man i Mandsminde ikke havde oplevet. Den begyndte om „Natten og rasede mod Skibet med taarnhøie Bølger, som „reent skiulte det, saa at vi alle meente, det var ude „med os. Da begyndte Enhver ombord at anraabe Gud; „een lovede sig til Rom; en anden til St. Jacob; nogle til „Christi Blod. Da hialp den gode Gud os, og Stormen „lagde sig en Time før Middag. Havde den varet længere, „sikkerlig vare vi da drevne saa langt af Led, at vi knap i et „Aar havde fundet hiem igien. Allerede nu havde den kastet „os saa langt tilbage paa Havet, at Ingen vidste hvor vi sei- „lede, om langt fra Landet, eller nær; og Skovfugle („die „Waldvögelein"[1]) faldt ganske udmattede ned paa vort Skib, at „vi kunde fange dem med Hænderne. Derpaa blev Veiret „igien saa stille, at vi ikke kom af Stedet, til endelig en Nord- „vestvind blæste op, og bragte os nærmere Land. Da raabte „de muntert til mig: „Staae nu op, Michael Beheim! nu kan „vi see Danmark!" Men jeg havde igien været meget syg, og „havde ligget vel ti Dage til Sengs i en Cahytte; og neppe „var jeg nogentid kommen til Helbred igien, havde jeg ikke havt „saa god Pleie. Saa hialp da Gud os, at vi omsider lykkelig „naaede Landet."

Da Mart. Beheim saaledes kom tilbage til Kiøbenhavn, ventede her velkomne Tidender paa de Søfarende: Dronningen havde skienket Riget og sin Ægtcherre en Thronarving. „Sytten Dage efter kom Kongen hiem til Lands, høilig glædet over Sønnens Fødsel og med ham glædede sig hele Folket. Alle prisede Gud med een Røst, fordi der endelig var født en Konge i Landet selv, hvilket i hundrede Aar ikke var skeet. Kongen kaldte et stort Hof sammen til Prindsens Daab, og ved den Fest var jeg endnu tilstede."

Nu fik M. Beheim at vide, at Striden imellem Hertug Albrecht og de tydske Stæder var bilagt; og da bad han Kong Christian om Forlov, at reise tilbage til Tydskland. „Da begavede han mig rigeligt med kongelig Skienk, saa at jeg vil

---

[1]) Formodentlig dog ikke andet end Søfugle, som Forf., ukiendt med Havet, har antaget for Landsfugle.

prise ham med Tak saa længe jeg lever, og lod mig drage hjem til Franken, til min Herre."

Hermed slutte de Optegnelser om Danmark og Norge, som Martin Beheim (der ellers hist og her i sine Riimværker kun tilfældigviis nævner noget om sine egne Hændelser) har meddeelt i et særskilt Stykke med Opskrift: „*Dis ist von meiner mervart, die ich über das wester mer tet.*"[1]) Hvad dets Indhold giver os Anledning til at beklage, er snarere, at Forfatteren ikke har været udførligere i sin Beretning, eller optaget mere i denne[2]); end at den har enkelte Spor af sin Tid og dens ringere Kundskab og Erfaring. Overhovedet bærer den dog ligesaa vel Præg af Sandhed og naiv Naturlighed, som af Forstandighed og Klogskab; Egenskaber, der overhovedet heller ikke ere fremmede for denne mærkelige Krigsmands mangfoldige Riimværker, som høre til de tydske Mestersangeres Overgangsperiode. Da man hidtil enten har været reent uvidende om ham selv og hans Arbeider, eller ikke skienket dem tilbørlig Opmærksomhed — vel endog (som hos Gervinus, Gesch. der d. poet. Nationallitt. II. 212) behandlet ham med utilbørlig Ringeagt: er det en Vinding baade for Historien og Literaturen, at man omsider har faaet et fuldstændigt Arbeide af M. Beheim bragt for Lyset: hans Riimkrønike om Wienernes, af Hertug Albrecht ledede Oprør mod Keiser Frederik III. i A. 1462, og deres Beleiring af den keiserlige Borg, m. m. (*Michal Beheims* Buch von den Wienern, 1462—1465; zum ersten Mahle nach der Heidelb. u. Wiener Handschriften herausgeg. von *Th. G. von Karajan*. Wien 1843. XC. 477 S. 8vo.) I denne med største Omhyggelighed besørgede Udgave finder man tillige den første fuldstændigere og nøiagtige Underretning om Forfatteren, hans Levnetsomstændigheder og de hidtil bekiendte Haandskrifter af hans Værker[3]). — Os maa

[1]) I det Heidelbergske Haandskrift (a) af M. Beheims Arbeider: Cod. Nr. 312. Fol. 225 o. flg. Jnf. Wilken Gesch. der Heidelberger Büchersammlungen. Heidelb. 1817. S. 399. o. flg. „Das Buch von den Wienern," heraug. von *Karajan*. 1843. S. LXXI—LXXIII.

[2]) Det vilde dog være ønskeligt, at en dansk Reisende engang undersøgte Haandskriftet selv i det Heidelbergske Bibliothek.

[3]) I v. der Hagens og B. J. Docen's „Sammlung für altdeutsche Literatur u. Kunst." 1812. S. 37, og i (Hormayr's) „Archiv f.

han interessere som den tidligste Reisende i en nyere Tid, der har meddeelt noget om Danmark og Norge; og deriblandt i det mindste et Par Smaatræk til Christian den Förstes saa libet kiendte Personlighed. Naar Beheims Fortælling bestyrker andre Vidnesbyrd om denne Konges almindelig erkiendte Mildhed, Venlighed og Godmodighed: saa kan det bemærkes, at han ikke med noget Ord omtaler den ganske ualmindelige Legemshøide, der tillægges Christian I. og hvorom man dog kunde tænke sig, at den maatte have været paafaldende for Kongens Giæst. — Af Beheims øvrige meget bevægede og eventyrlige, imellem Krigstummel og Rimesyssel deelte Levnet, hvis Omstændigheder dog kun sparsomt kunne sammenledes af hans Skrifter, kunne vi her nøies med, efter Hr. v. Karajan's Opgivelse, at meddele: at med Aaret 1474, da han i sit 58de Aar levede ved Pfalzgreve Frederiks Hof og i hans Tieneste, forsvinder han, saavidt hidtil kiendes, af Historien. Hans Charakteristik, saaledes som den af Martin Beheims egne Skrifter, og Hovedpunkterne i hans Levnet, lader sig sammenfatte, har hans fortiente Udgiver (p. LXXI) meddeelt i disse Ord: „Vi see i ham en Mand, som, fremgaaet af ringe Stand, ved sine Aandsgavres Magt vidste at trænge frem til de høieste og fornemste Kredse; men i disse for sin Aabenhed lønnedes med de Stores Had, i hvor trofast han endog, ikke sielden med Livsfare, altid søgte at opfylde sine Pligter; indtil han endelig, vigende for Livets Erfaringer, og ved Enden af sine Dage kied af den evige Kamp, gik over til at giøre gode Miner til slet Spil, og med bitter og skadefro Ironie at rose, hvad han tilforn lastede med trodsig, udfordrende Dristighed; og saaledes kun digtede for at leve."

Geographie, Geschichte u. Staatskunde," S. 609, var Opmærksomheden dog tidligere henledet paa M. Behaim. Endelig gav ogsaa Hormayr i sin „Taschenbuch für Vaterländ. Geschichte," Aarg. 1825, et Udtog af „Das Buch von den Wienern;" men kun 1656 Riimlinier af de 13,105, som Digtet indeholder.

Historisk-kritiske Bemærkninger over Danmarks Tilstand under Erik Glippings og hans Forgængers Regiering,

med en Udvikling af de Forhold, der maa antages at have foranlediget denne Konges Mord.

Af

A. Cronholm,

Adjunct i de historiske Videnskaber ved Lunds Universitet*).

I.

Naar der er Spørgsmaal om at fremstille en for længe siden afdød Konges Charakteer, var det vist nok psychologisk interessant, og ønskeligt fra det biographiske Synspunkt, at gjøre Bekiendtskab med *Personligheden* selv, og see Manden, som bar Diademet, møde os i Bedrifter, som i deres Glands afspeilede Yttringer af en rig individuel Kraft; eller

*) Det er neppe fornødent at bemærke: at endskiøndt Forfatteren af nærværende Bidrag vel af det 1842 ved den historiske Forenings Bestyrelse udsatte *Priisspørgsmaal*, (s. Fort. til III. Bd. S. VI) er bleven foranlediget til de her meddeelte Undersøgelser: har han hverken villet eller kunnet tage Hensyn til den udsatte Præmie. — Saaledes som denne Afhandling her fremtræder, tilhører *Materien* aldeles Forfatteren. I *Sprogformen*, der frembød betydelige Vanskeligheder at overvinde, har man deels været nødsaget til, deels fundet det gavnligt for Fremstillingen, uden nogensteds at træde Forfatterens Mening eller dens Udtryk for nær, at benytte den Frihed, som det danske Sprogs Genius og stilistiske Charakteer fordrede. Red.

ogsaa at nærme os det mindre glimrende, i mindre Grad henrivende Skuespil af en Fredsfyrste, som ordner Samfundets Forhold, og forbereder Vilkaarene for Culturens Overgang i en eiendommelig national Form. Men det er bekiendt nok, at i visse, længere tilbage liggende Tidsrum er Muligheden til at see Ønsker af den Art opfyldte meget svag og indskrænket, uden at derfor den historiske Interesse kan siges at blive aldeles utilfredsstillet. Vi opdage universelle Indvirkninger, i Berøring med Menneskeheden og Staten. Ere Individerne traadte i Baggrunden, hindrer den lange Afstand os fra at skielne Trækkene i den enkelte Charakteer, at opfatte Billedet af dens Personlighed: saa har dog denne Afstand ei kunnet tilhylle de Masser af Individer, som i forskiellige Grupper have leiret sig paa Historiens Circus, og kæmpet for en Tilværelse, som ikke er den individuelt forgængelige, men Corporationens, der strækker sin Indflydelse til Sekler. Her savnes ikke Organer for Modtagelsen af hine universelle Virkninger, som forbinde det enkelte Folks Skiebne og Udvikling med Verdenshistorien. Det er umueligt andet, end med en Deeltagelse, som er Historiens, at følge de Rystelser, der under den fierne Middelalder fremstille sig i deres Retning og Virkninger som Yttringer af de Kræfter, der stræbte til politisk Betydning, til at sætte sig i Forbindelse med Statslivet, til at ombanne Menneskehedens Stilling til Statsmagterne; imedens Formerne for disse Magters offentlige Fremtræden undergik en kiendelig Forandring, og de politiske Vægtskaaler sank og steg, i det en Tyngde gik over fra den ene til den anden.

Til Historiens Metamorphoser høre disse Udviklingsperioder; de kosmopolitiske Tendentser træde i Berøring med et individuelt Folkeliv, og overføre til den enkelte Nations Historie Indvirkningen af de Bevægelser i Samtiden, der allerede havde frembragt giennemgribende Omvæltninger i sydlige Landes

Culturtilstand, og ved Tilhielp af gunstige Omstændigheder havde beredet Organer for et politisk Liv, med mere sluttet Tilværelse, fastere Uddannelse, større Selvstændighed, mere glimrende, og tillige mere trykkende Former, end Forholdet blev her i Norden. Og disse Phænomener see vi hos sydeuropæiske Folkefærd gjengivne af en Historie, ikke fragmentarisk og farveløs, saaledes som de løsrevne Blade af Danmarks Krønike over de Tidsrum, da Hierarchie og Aristokratie begyndte Striden med Kongemagten. De danske Annalers Tegning af denne Overgangstid fattes dog ei Materialier, som giøre det muligt at opfatte denne Tids og Samfundets almindelige Charakteertræk; hvis vi endog nødsages til at tilstaae, at de individuelle Omrids have tabt deres Bestemthed, at Malereiets Farver ere afblegede, at Krøniken savner den dramatiske Interesse, og at de historiske Personer ere saa fordunklede, at vi ikke let kunne træde i nogen nærmere Forbindelse med saadanne Individualiteter, for hvis Fremtræden det er uundgaaelig nødvendigt, at de maae eie faste, historiske Skikkelser.

Vi bør imidlertid ingenlunde udlede den omtalte Strid udelukkende fra en Stræben efter den Enkeltes Fordeel, fra Egoismen og dens lave Bevæggrunde, og uden at vi derhos bringe Culturens og Tidsaandens Magt i Beregning. Store Tanker fra en udrunden Tid ere ligesom et Prisma, som bryder det matte Lys, der fra Munkecellen spredes over et temmelig tarveligt historisk Materiale. De fragmentariske Bidrag, om de endog ere utilstrækkelige for Historiemaleren, der ønskede at afspeile Charakteerbillederne i deres individuelle Rigdom og Bestemthed, ere dog ikke uden et saadant Indhold, som behøves for at vinde en Oversigt af Brydningen imellem Samfundslivets Elementer, af en Strid, som først ved Individernes Deeltagelse faaer en eiendommelig Colorit; imedens den i sin Oprindelse og Retning kan forklares ved de nye Kræfter,

der hævede sig til en forhen i Norden ukiendt Betydenhed. Paa samme Tid see vi ogsaa, at det oprindeligt Nationale indtvinges i nye Samfundsformer, som en Følge af at den europæiske Verdenscultur foretager sin Vandring over tilforn ubesøgte Landstrøg, og træder i Berøring med Folk og Regieringer, som vel allerede havde faaet Kiendskab til visse Tidsretninger, der i Norden ikke havde noget oprindeligt Hiem; men dog ikke endnu havde fattet dem i deres hele Udstrækning.

Det maa nu være den følgende Fremstilling forbeholdt, at giøre mere omstændelig Rede for de her rhapsodisk udkastede Anskuelser Vi nøies paa dette Sted med at gientage den oftere yttrede Bemærkning: at med al den tilfredsstillende Oplysning, som det kan blive os muligt at vinde i Henseende til den historiske Charakteer, som det trettende Aarhundrede i dets anden Halvdeel antog i Danmark, berøver de historiske Kilders Beskaffenhed os dog Leilighed til at nedlægge et rigere biographisk Element i Skildringen. De handlende Personer blive, med faa Undtagelser, til stumme Charakterer. Deres Skygger kunne ikke gienkaldes til nyt Liv. Dette kan ei fastholdes allene ved Pergamentsrullerne; og der er ikke levnet os saa mange historiske Actstykker, at vi ved dem kunne restaurere Erindringens Billeder.

Hvad her overhovedet er yttret, kan ogsaa i Særdeleshed anvendes paa Erik Glippings Konge-Saga. Striden, som han førte med Kirken, var en Arv efter hans Fader. Kongemagtens Stilling var given; men Kongens Personlighed var ikke giennemgribende nok, til at afgive Grundtrækkene til en individualiserende Tegning. Den omtalte Strid vedligeholdt samme Charakteer under flere Regieringer, og de under disse mest fremtrædende Personligheder ere fornemmelig Erkebiskop Jacob Erlandsen, Erik Glippings Dronning Margrethe, og længere hen Erkebiskop Jens Grand. Den samme Be-

mærkning gielder om Kongernes Stridigheder med Slesvig, med Norge, og med det danske Aristokratie. Man tør imidlertid neppe tage i Betænkning at ansee den Skyggetegning af Erik Glipping, som Kroniken og Folkeviserne have efterladt, for et Udtryk af Samtidens og Historiens Røst. Vi skulle i det Følgende fremføre de Grunde, ved hvis Vægt vi troe at kunne tillægge Beretningen om denne Konges Privatliv nogen historisk Betydning. Baade Tildragelsernes Sammenhæng og Kildernes Charakteer tillade os ikke, i det skrevne Ord og i Traditionen kun at see en vanskabt, eller heelt og holdet opdigtet Fremstilling af individuelle Forhold. I øvrigt ville vi her kun forudsende den Bemærkning, at naar man endog antager, at de Skyggetræk af vellystig Tilbøielighed, af overdreven Jagtlyst, m. m., som i hine Kilder meddele sig til Erik Glippings Mindebillede, have deres Grund i Virkeligheden: saa savne vi derfor dog ligefuldt alle omstændeligere Bidrag til en Opfatning af den offentlige Mands Charakteer og af hans Regent-Egenskaber. For det meste er det ogsaa kun forbeholdt de Konger, som giøre en Epoche i Historien, at reise sig et Monument, der overleverede Efterverdenen Indtrykket af det Charakteristiske i saadanne Kongers Individualitet. Der behøvedes upaatvivlelig i hine Tider en ikke ubetydelig personlig Kraft hos en Regent, for at udmærke sig. Han maatte være en dygtig og heldig Hærfører, eller besidde meer end almindelig Evne til at iværksætte Forandringer i Samfundsorden og Statsskik, for at kunne i sine Regieringshandlinger udpræge et Charakteerbillede, der ei skulde forsvinde ved Siden af ligeartede historiske Phænomener, eller ved Indflydelsen af de traditionelle Bestemmelser af Lovbud og Anordninger, der beroede paa Folkets og Stædernes Autonomie, og kun gave ubetydeligt Rum for Kongernes Organisationsevne som Lovgivere. Var ikke dette Tilfældet, da funde man vel til Erik Glippings

Fortienester henregne hans Indvirkning paa en og anden Lovgivning i Danmark, hvilken dog mere utvunget maa tilregnes og forklares ved Samtidens Trang til skriftlig at ordne dens Retssædvaner. Det er mindre Kongen, end Tidsalderen, som fremtræder i Grundsætninger, der vare overgaaede til den daværende Slægt eller Tidsalder fra den nærmest foregaaende; og hvis skriftlige Optegnelse egentlig antyder den ved nye Forhold og Bevægelser i Statslegemet opstaaede Nødvendighed, at ordne og regelbinde Virksomheden i Samfundet med Hensyn til dens nye Yttringer.

Herved bestemtes et Aarhundredes Charakteer, som man har kaldet det lovgivende. At Kongen bekræftede Lovene, fulgte naturligviis af hans Myndighed; men man er neppe berettiget til at tilskrive ham en individuel Fortieneste af hvad som udgik fra en Tidsretning; eller udlede fra Kongens Tænkemaade og Anskuelser, hvad der afspeilede almeent gieldende Retsgrundsætninger og Billeder af Folkelivet i en Tidsalder, hvori Love mere bleve redigerede, end forfattede [1]). Besynderligt maa det forekomme os, at en Krønike netop giør Erik Glipping den Bebreidelse, at han ikke pleiede Lov og Ret; at han tilvendte sig Kirkernes Tiender, og forarmede de Klostre, som han giæstede med sine Heste og Jagthunde [2]). Der synes ved første Diekast at ligge en Modsigelse i, at en Konge, som har taget virksom Deel i sin Tids Lovgivning, skulde have forsømt Rettens Pleie (nullam justitiam

[1]) Jvf. J. F. W. Schlegel „om de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomie.“ D. Vid. Selsk. Skr. Hist. philos. Afd. III. Bd. Om Vanskelighederne ved at give nye Love, S. 155, 156. Om den Deel, Erik Glipping tog i Stadsretternes Affattelse. S. 199. 201. 210. 11. 12. Om den Modstand, som denne Konge mødte, da han vilde belægge Drab med strengere Straf, end Mandebod: s. Scr. Rer. Dan. VI. p. 289.

[2]) „Hic decimas ecclesiarum tulit, nullam justitiam fecit, monasteria per equos suos & canes depauperavit.“ &c. S. R. D. II. p. 378.

fecit.) Imidlertid kunde herved erindres, at eet er at give Love, et andet at sørge for deres ubrødelige Overholdelse; og at man gierne kan tænke sig at den samme Konge, der udstedte særskilte Anordninger, Stadsretter og Privilegier, desuagtet i en anarchisk Tidsalder kunde have fulgt dens lovstridige Tendentser, og ved enkelte vilkaarlige Handlinger have lagt for Dagen, at Loven ikke levede i ham selv. Det samme gielder om Beskyldningen for Klosterrov og Indgreb i geistlige Stiftelsers Eiendom, som her overgaaer en Konge, der dog ogsaa ved Gavebreve til kirkelige Stiftelser og Bekræftelser af deres Privilegier viste sig som den, der hyldede Samtidens Overbeviisning om religiøs Pligt og Fortienester. Enkelte Tilfælde lade sig vel forklare, som udgaaende fra den politiske Strid imellem Hierarchie og Kongemagt[3]).

Vi have nævnt adskillige Modsigelser, der vanskelig kunne lade sig bringe ind i det samme Charakteerbillede. Erik Glipping har heller ikke været i Stand til som Regent at reise sig et varigt eller betydende Minde, og hverken Folkevisen, eller Kröniken, har deri været ham gunstig. Er endog den førstnævnte Kilde ikke meget anvendelig for den grundige og kritiske Historie: saa kan det

[3]) Om Christoffer den Førstes voldsomme Adfærd imod Kirkens Eiendom, hvorover Jacob Erlandsen førte Klager, s. Processus litis inter Christophorum I. & Jacobum Erl. i Scr. Rer. Dan. V. p. 590. 91. 93. Om Erik Glippings Penge-Udpresninger hos Erkebispens Underhavende i Aarhuus og Lund, som man i Forsvaret for Erik Menved søger at vælte over paa hiin Konges Fiender: jvf. Actiones adversariae Erici Regis Daniæ & Johannis Grand. Scr. R. D. VI. p. 281. 287. Om Enkedronning Margrethes Giæstning i Øm Kloster, s. Exordium Caræ insulæ. S. R. D. V. 267. — Blandt de til Fordeel for geistlige Stiftelser af Erik Glipping udstedte Bestiermelses- og Immunitets-Breve, kan bemærkes hvad som vedkommer Esroms Kloster (Suhm, Hist. af Danm. X. p. 981. Privilegierne for Marias Nonnekloster i Roeskilde; ib. p. 993. Bekræftelsen paa de Revalske Kannikers Privilegier. ib. p. 1015. m. fl.).

Vidnesbyrd, der udgaaer fra hiin traditionelle Kilde, dog vinde nogen Betydning, for saa vidt som det stemmer overeens med Angivelser, der møde os i saadanne Mindesmærker, hvis prosaiske Natur røber deres Uafhængighed af en digtet Grund. Overeensstemmelsen viser ikke saameget, at den ene af disse Kilder har laant fra den anden, som den viser: at et Minde samtidigen har levet blandt Folket, og bevaret sig i skriftlige Optegnelser. Vi komme til omstændeligere at berøre dette gjensidige Forhold mod Slutningen af denne Undersøgelse, og tilføie her kun den almindelige Bemærkning, at Folkevisen, der ikke afgiver nogen paalidelig Overlevering af det Factiske, men concentrerer sin Skildring i Udtrykket af en indvortes Tilstand, dog oftest vedligeholder en episk Grundtone ved Siden af den lyriske, og i saa Fald hentyder paa Optagelsen af Sagnminder, som i de saakaldte historiske Viser ei kunne være reent opdigtede.

Traditionen har ikke været til Fordeel for Erik Glipping, uden at det nu er muligt at afgiøre, i hvilken Grad den for Marsk Stig fordeelagtige Stemning er udgaaet fra aristokratiske Sympathier (hvad dog neppe kan ventes af Folkesangen, der i Almindelighed digter uden bevidst Bihensigt); eller om Skildringen tog Gienstanden ganske saaledes som den forefandtes i Traditionen. Hos Erik Glipping er det derimod et af Vellyst og Uretfærdighed omskygget Minde, som i Folkesangen og dens Kilde fæstede sig ved denne Konges Navn; og at Annalerne for en stor Deel giengive den samme Forestilling, er ikke ganske uden Betydning, naar man betænker, at neppe noget Laan fra en af Siderne er tænkeligt; og at derhos ethvert Bidrag til en historisk Charakteertegning (om det endog kun er til et moralsk Skyggebillede) maa i samme Grad vurderes, som de ere sieldne, i Følge af vore nordiske Historie-Kilders Knaphed, utilfredsstillende Korthed, Formløshed og Utilbøielighed for individualiserende Skildringer. Paa en Tid, da

man mere tog det hele Menneske i Betragtning i og for en historisk Charakteristik, og da den patriarchalske Simplicitet ugierne oversaae den moralske Side hos en Regent: maatte Indtrykket af en usædelig Handling have været mere ufordeelagtigt, end i sildigere Perioder, da man assondrer alting, og i Følge heraf ogsaa tænker sig den offentlige Charakteer adskilt fra den Stilling, Manden indtog i Privatlivet. — I øvrigt komme vi til det Resultat, at Erik Glipping, paa hvis personlige Charakteer baade Annalerne og Folkesangen have kastet en Skygge, ikke ved Regieringshandlinger eller Bedrifter har tegnet sit Minde saa varigt og uforgængeligt, at vi kunne giøre os nogen tydelig Forestilling om hans Regent-Egenskaber; eller at hans Individualitet kunde tiltale os ligesaa kraftigt, som det stormfulde, paa Brydninger, Strid og voldsomt giærende Samfundselementer rige Tidsrum, hvilket han tilhørte. Vi opfordres saaledes fra flere Sider til at kaste et grandskende Blik paa denne Tids politiske Charakteer, og paa de Samfundslivets Bestanddele, der indsluttede Frøet til Stridigheder og til en social Omskabning.

I Middelalderen reiste sig en Culturmagt, som bragte Eenhed i den Mangfoldighed, der beroede paa de forskiellige Nationaliteter. Kirken havde opdraget Menneskeheden, havde kraftigt modarbeidet Barbariet og Lovløsheden, havde lagt et Indhold i Dannelsen, høiere og rigere, end Cultur-Arven fra det mest forfinede Hedenskab. Men for det, som Catholicismen skienkede, havde den ogsaa Krav paa en Erstatning. Rettigheder, som hvilede paa ældgamle Sædvaner, og paa Frihedsbegrebet hos de kraftige germaniske Folkestammer, skaanedes ikke, der hvor de fandtes i Strid med kirkelige Grundsætninger. Hvor betydningsfuld i sine Principer og Resultater, den Strid var, som førtes imellem Vaticanet og Thronerne: derom vide Syd-Europas Aarbøger nok at

fortælle. Mærkeligt indgribende i det Emne, vi her ville behandle, er ogsaa Brydningen imellem den geistlige og verdslige Magt i Danmark; en Strid, som ikke i dette Riges Historie har noget tidligere Modstykke, og som her ikke, paa Kirkens Side, tilforn havde fundet nogen Repræsentant, der saa vedholdende, saa modigt og fordringsfuldt, som Jacob Erlandsøn, forsvarede Rettigheder, hvilke nu vist nok maa synes os uforenelige med en Undersaats Stilling til Kongemagten; men som dog den Tid uden Vanskelighed lade sig forklare af en catholsk Prælats Pligter mod Rom, og af det Uafhængige i Forholdene, som i Følge deraf maatte indtræde. Paverne havde i flere Aarhundreder forkyndt deres Anskuelser af den geistlige Magts Fortrin for al jordisk Vælde; og de havde, med mere eller mindre Fremgang i de forskiellige Lande, stræbt at ophæve de Lehnsbaand, som skulde giøre de Geistlige til Statens Tienere. Cleresiets Løsning fra deres Forpligtelser til Kongemagten gik langsommere i de nordiske Riger, end i det sydlige Europa, hvor den nye Tænkemaade under heldige Omstændigheder lettere banede sig Vei til Indflydelse paa Folk og Regiering. Den fierne Afstand, og en Samfundsforfatning, der var dannet af nationale Bestanddele, som længe vedligeholdt ældgamle Rettigheder for Kongen og Folket, giorde Opkomst og Udvikling vanskeligere for en ny Magt, som fordrede Opoffringer, der vare i Strid med gammel Sæd og Skik. Men Kirken paa sin Side repræsenterede en Culturmagt, og maatte saaledes virke med den Fremgang, hvorpaa en saadan altid kan være sikker, saalænge den føier nye Bidrag til de i Folkelivet og Samfundsordenen overførte Bestanddele af en ældre Dannelse, og i det den med kosmopolitisk Stræben forbinder de tilforn mere isolerede Yttringer af en national Aand, forøger Massen af Kundskaber, hæver Retsbegrebet, og stiller det enkelte Folk i nærmere Forbindelse, baade med de rigere begavede

Culturlande, og med en mod Verdensherredømmet stræbende Institution. En saadan Institution var den catholske Kirke i hine Tider, og Trangen for de skandinaviske Riger til at træde ud af deres isolerede, fra det øvrige Europa afsluttede Stilling, giorde ogsaa her Seieren lettere for en Lære, hvilken det var forbeholdt, for en Tid at blive verdensherskende.

Det er almindelig bekiendt, hvorledes heldige Tidsvilkaar understøttede energiske Charakterer paa Vaticanets Throne, under Giennemførelsen af de Pseudo-Isidoriske Decretalers Grundsætninger om Adskillelsen imellem geistlig og verdslig Domstol og dømmende Magt, om Cleresiets Uafhængighed af den sidstnævnte, og om Pavernes geistlige Suprematie. Paa den ene Side formindskedes Metropolitanernes Magt; Biskopperne sattes mere umiddelbart, end før, under den romerske Curie; og Udvidelsen af den kirkelige Domsret gav Paverne meer end een Lellighed til at ydmyge Kongerne, naar disses Lidenskaber og Egenmægtighed fremkaldte Lovmaal, der skulde afgiøres ved den canoniske Ret og den geistlige Domstol. Naar Kirkens Overhoved udtalede og giennemførte Retsgrundsætninger, hvis Gyldighed med Hensyn til det foreliggende Tilfælde erkiendtes af den almene Tænkemaade, saa fik han baade denne paa sin Side, og den eengang udøvede Dommerret blev et kraftigt Præjudicat for Anvendelsen af samme Rettighed i Fremtiden. Det ellevte Aarhundredes kirkelige Retsbegreber havde ikke allene sat Cleresiet i større Afhængighed af Rom, men ogsaa udvidet Pavemagtens Indgreb i Tilfælde, der hørte under den geistlige Domstol. Derhos giorde ogsaa den Forestilling sig mere og mere gieldende, at den geistlige Magt var den oprindelige, og den verdslige kun en fra hiin afledet Magt; hvorved man indskærpede Læren om en laant Glands og overflyttede Rettigheder, hvis rette Bestemmelse var, at virke for det kirkelige Livs Opholdelse og at

anvendes til Beskiermelse for den Magt, fra hvilken disse Rettigheder havde deres Udspring. Begrebet om et stort theokratisk Monarchie, med et Omfang og en Magtudstrækning, som ingen Grændser kiendte, tilhørte en Forestillingskreds, der fandt kraftfulde Organer i aandrige og charakteerfaste Ledere af Vaticanets Politik; og dette Begreb begyndte alt at høre til Traditionerne og Curialstilen i en Kirkestyrelse, der kunde strække sine Prætensioner saa vidt, fordi den ikke var fremmed for den verdslige Statskonsts fine Beregninger, og tillige var grundet paa en Tænkemaade hos Nationerne, der erkiendte Trangen til en geistlig Magts Beskiermelse mod Lovløshed og Raahed hos de verdslige Store.

Denne Stræben mod en theokratisk Overvælde var det andet Skridt paa en Bane, hvor det første kun gik ud paa Kirkens Befrielse for den verdslige Magts Undertrykkelse. Simoniens Misbrug havde viist Nødvendigheden af at emancipere Kirken; og med Fremgangen vorede Fordringerne saaledes, at i den Kreds, hvor man først ikkun tragtede efter Uafhængighed, der begyndte man snart at stræbe efter Overmagt, og selv at undertrykke. Disse theokratiske Diemeds Giennemførelse var naturligviis allene temporair, og beroede for en stor Deel paa den personlige Overlegenhed hos Roms Hierarcher, og paa de meer eller mindre gunstige politiske Forhold i Tidsrum, da de lovlige Rettigheders Ubestemthed aabnede en vid Mark for Indgreb og Uretfærdigheder. Denne Ubestemthed giorde det saaledes langt lettere for Roms Statskonst, at indvirke, til sin Fordeel, paa den almindelige Tænkemaade; og det saameget mere, da Religionens Indflydelse, Udstrækningen af Præsteskabets Straffemagt ved de kirkelige Bodøvelser, som det kunde foreskrive — endelig de mange Veie til Folkets Indre, der stode aabne for Munkeordenerne, Pavemagtens troe og lydige Redskaber, kraftigt medvirkede til en yderligere Uddannelse af

den geistlige Verdensmagt, der naaede sit Culminationspunkt i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Vi kunne, som bevisende Exempler herpaa anføre, at Paven Nicolaus I. tvang Kong Lothar i Lothringen til at tage sin frasskilte Dronning Thietberga igien, og at den samme Konge, under en betænkelig politisk Uenighed, blev tvungen til at erkiende Paven for sin Dommer [4]). En Bandlysning, som Gregor V. slyngede imod K. Robert i Frankrige, nødte denne til at opløse sit Ægteskab med Dronning Bertha, som var beslægtet med ham i fierde Led; [5]) og i en meget sildigere Tid blev Frankrige belagt med Interdict, fordi Philip August, til Trods for Pavens Dom, ikke vilde fornye Forbindelsen med sin Dronning, den danske Prindsesse Ingeborg. [6])

Det var ikke blot Ægteskabssager, som hørte under den geistlige Magt og Myndighed. Paa de kirkelige Auctoriteters Bestræbelser vedligeholdt Roms Pavestol en Indflydelse, der svarede til den Kirkens Frihed, som de Pseudo-Isidoriske Decretaler udtale. Allerede i Slutningen af det 10de Aarh. (to Synoder holdtes til Afgiørelse af hiint vigtige Spørgsmaal 991 og 996) forfegtede Gregor V. med seirende Vaaben den romerske Curies Rettighed til at undersøge og afgiøre: om en Erkebiskop var bleven afsat af gyldige Grunde eller ikke? og ved den afsatte Prælats Gienindsættelse lagde Paven saaledes en Magt for Dagen, der var høiere end baade Synodernes og Kongens [7]). De indviklede Stridigheder, som Investiturspørgsmaalet under Gregor VII. fremkaldte (1075), finde deres Forklaring i den Collision, der var uundgaaelig,

4) Planck Geschichte der christlich-kirchlichen Gesellschafts-Verfass. III. S. 35—101.
5) Planck. l. c. III. S. 331—337.
6) Innocentii Lib. III. Epp. 11—18; med flere Kilder.
7) Planck christl. kirchl. Gesellsch. Verf. III. 322—330.

naar Kongens og Kirkens lehnsherrelige Rettigheder stred imod Kirkens Fordring paa frie Valg og paa Uafhængighed i den Henseende af den verdslige Magt, hvis Indflydelse paa Bispsvalgene man bestandig frygtede, da den tilforn saa længe havde været misbrugt, og saa let kunde dækkes ved Paaskud af Lehnsforholdene. Vi kunne her ei indlade os paa Undersøgelsen: om Investiturstriden allene gik ud paa at bortfierne den symboliske Handling ved Forlehningsceremonien, som let kunde vække Forestillingen: at den verdslige Magt, i og med Rettigheden, at overantvorde Ring og Stav til Prælaten, tillige var befoiet til at indvirke paa Valget, at stadfæste eller underkiende det, i Følge af at de omtalte Attributer vare den geistlige Værdigheds Sindbilleder. Man har villet udvide Stridsspørgsmaalets Omfang derhen, at Pavens Protest ikke allene fæstede sig ved den muelige Mistydning af bemeldte Symboler, og den Misbrug af Magten, som kunde formodes at blive Følgen deraf; men at Tvistens virkelige Oprindelse laae dybere, og bestemtes ved en Stræben efter at afvende ethvert Indgreb i kirkelige Anliggender; og ikke blot den Indvirkning paa geistlige Embeders Besættelse, som utvungent kunde udledes fra de Forbindelser med Kongerne, hvori Prælaterne traadte, naar de erkiendte disse for deres Lehnsherrer. Borttages denne Anledning til et Subordinationsforhold, da var Kirken med det samme fri, og Baandene med det verdslige Samfund vare løste [7b]. Lehnsforpligtelserne kunde Kongerne dog aldrig eftergive, saalænge som Bispopper og Abbeder vare i Besiddelse af de betydelige Donationer, hvorpaa der hvilede saadanne Tienestebyrder, som bestemtes ved Vasalforholdet. — Hvad enten nu Striden har havt et meer eller mindre udstrakt Formaal, saa er det lige vist: at Concordatet i Worms kun var

[7b]) Jvf. Planck. l. c. III. S. 127—135.

en tilsyneladende Seier for Kirken, saafremt den tænkte paa at befrie sig fra Vasalforholdenes Baand; thi de Byrder og Pligter, som paalaae Indehaverne af verdslige Beneficier, vedblev man at erkiende, endog naar disse overflyttedes paa en „manus mortua." Tilstaaelser havde saaledes fundet Sted paa begge Sider.

Kirken synes uafbrudt at have handlet efter de Grundsætninger, der bestemte Gregorius VII., da han erklærede enhver Geistlig for afsat, i samme Øieblik som denne modtog en kirkelig Værdighed i Forlehning af nogen Lægmand; og da han forkyndte Bandlysning over de Fyrster, der vovede at udstede Investiturer paa clericalske Embeder. Det var saaledes ikke Lehnsceremonierne, men Forlehningen selv, som fremkaldte Modstand [8]). Det hialp ikke, at den statskloge K. Henrik II. i England paa Mødet i Clarendon A. 1164 søgte at indskrænke den geistlige Straffemagt, og at vinde tilbage for Kongedømmet flere Høihedsrettigheder over de Geistlige, særdeles den, at være deres Dommer, og at fordre Herskabsret af Cleresiets Forlehninger. Da samme Konge siden blev indviklet i vidtudseende Stridigheder, og paa Grund af den Forlegenhed, han kom i, da han blev mistænkt for at have medvirket til Thom. Beckets Mord, ønskede Forliig med Paven: nødsagedes han til at underkaste sig de af denne foreskrevne Vilkaar; og hertil hørte, at alle under bemeldte Konge i den engelske Kirke opkomne Misbrug skulde afskaffes [9]). Det er bekiendt nok, hvormange Ydmygelser den svage og tillige

[8]) „Si quis Imperatorum, Ducum .... vel quilibet sæcularium potestatum investituram Episcopatus, vel alicuius ecclesiasticae dignitatis dare præsumserit, eiusdem Anathematis vinculo adstrictum se sciat." Chron. Verdun. ad Ann. 1075. jvf. Planck. l. c. IV. S. 126.

[9]) *Matth. Paris*, ad Ann. 1164. *Baronii* Ann. ad Ann. 1164. 1172. Jvf. Gieseler's Lehrb. der Kirchengesch. II. 2. S. 76—82.

despotiske K. Johan uden Land udsatte sig for, da han prøvede paa, ved voldsomme Midler at tilintetgiøre Erkebiskopsvalget i Canterbury, skiøndt dette Valg var blevet stadfæstet af Paven. Englands Konge saae sig nødtvungen til at erkiende sit Rige for et Lehn af den pavelige Stol, (1213), maatte aflægge Ed som Vasal, og aarlig betale 1000 Mark Sterling til Rom[10]. Drømmebilledet om et theokratisk Universalmonarchie syntes at nærme sig til at blive til Virkelighed, da baade Arragoniens, Portugals, Neapels og Siciliens, og Englands Konger erkiendte sig for den romerske Stols skatskyldige Fyrster og Vasaller; paa samme Tid som den statskloge Philip August i Frankrige og Kong Alphons IX. af Leon maatte lade sig tvinge ved Band og Interdict til at lyde de canoniske Loves Forskrift i Henseende til Ægteskabssager; og saaledes med det samme erkiende Regenternes Afhængighed af et geistligt Forum, hvis sidste Instants var den romerske Curie. Man kan saaledes her ikke oversee Indflydelsen af italiensk Statskonst og af overlegne Herskertalenter hos en Række af kraftfulde Paver i det 13de Aarhundrede, hvis Navne knytte sig til en storartet Historie, og blandt hvilke man især kan nævne Innocentius III., Gregor IX., Innocentius IV. og Bonifacius VIII. Man seer tydeligt, med hvor skarpt et Blik disse Paver opfattede de særskilte Rigers politiske Forhold; og at deres consequent fulgte Stræben, mindre i dette, end i et tidligere Tidsrum, aldrig giorde noget Tilbageskridt eller eftergav nogen Paastand. Stolende paa den offentlige Menings Magt, viste enkelte Paver sig endog stundom mindre opmærksomme paa den praktiske Mulighed i at sætte de hierarchiske Fordringer igiennem; saaledes som Tilfældet f. Ex. var med

---

10) Diplomet, som indeholder K. Johan's Erkiendelse af hans Lehnsforpligtelse (homagium) og Skatskyldighed under Rom, er trykt hos Gieseler, l. c. S. 107. 108.

Bonifacius VIII. og nogle af hans Forgængeres Strid med Hohenstauferen Manfred.

Undertiden virkede den geistlige Straffemagt i fiernere Afstand med mere Eftertryk, end i Italien selv. Ikke desmindre vare dog denne Myndigheds Virkninger mindre udstrakte i det fraliggende skandinaviske Norden, end i mange andre Stater, saaledes som vi i det Følgende ville faae Leilighed til at vise. Den fremskridende Stræben mod et theokratisk Universal-Monarchie beroede vist nok paa et Drømmebillede, som aldrig tilfulde kunde realiseres, og som i sig selv hvilede paa en Misforstaaelse af Spørgsmaalet om Kirkens Rettigheder; men denne Kirkeforfatningens Grundtanke havde imidlertid, i det politiske Livs Kreds, en Støtte i den erkiendte Trang til en beskiermende Magt for Folket og Kirken imod Feudalismens og Kongernes Undertrykkelser. Den hentede Vægt og Styrke for sine Paastande fra den følte Nødvendighed, i Kræfternes Modvægt at søge det Vilkaar for Culturens Udvikling, der ikke lod sig tænke, naar den geistlige og verdslige Magts Dualisme reent skulde fattes. Derfor kunde endog Stædernes frie Forfatning opblomstre under Pavemagtens Hegn. Den vedvarende Strid om Overvælde var i sig selv gavnlig; i Særdeleshed da Stridens egentlige Formaal dog aldrig kunde realiseres i den europæiske Menneskeheds Historie. Saalænge en Indretning er virksom i Culturens Tieneste, eier den i saa Henseende en Borgen for sin vedvarende Indflydelse. Der var dog ikke blot Tale om en Modvægt, for at aflede den Alt nivellerende Enevælde, som den geistlige og verdslige Magts Forening havde fremkaldt i det Byzantinske Keiserdømme og i Asiens Despotier. Ogsaa Trangen til Samfund og Forening giorde sig gieldende i Tidsaldere, da Barbariet allene derved kunde modarbeides, at Nationerne bragtes i nærmere Berøring, baade med hverandre og med den Civilisation, som fulgte paa

den antike, og som i Kirken eiede sine Organer og sine Beskyttere. Baade de europæiske Nationers Opdragelse og den videnskabelige Udvikling hvilede i geistlige Hænder, og de særskilte germaniske, romaniske og slavoniske Nationaliteter tilegnede sig da først en mere bestemt Eiendommelighed, da den individuelle Folke-Charakteer og de tarvelige Levninger af Hedenskabets verdslige Cultur-Arv opfriskedes ved Fermentet af et nyt Princip for Sædelighed, Kundskab og religiøse Forestillinger. Kaldelsen til at modvirke den Raahed, der var uadskillelig fra Nationernes isolerede Stilling, forklarer Nødvendigheden af en Magts fremskridende Tilvæxt, som knyttede nye Baand imellem Folkene og Samfundet, og som underordnede dem alle Indflydelsen af en Kirkeforfatning, der vilde afkaste Lehnsforfatningens Lænker, imedens den selv i Begyndelsen grundede de hierarchiske Myndigheders indbyrdes Forhold og Afhængighed paa lignende Forestillinger.

Europa behøvede i hiin Tidsalder, i ulige Retninger, baade Eenhed og Dualisme; og begge disse Fordringer tilfredsstillede Kirken. Den methodiske Fremgangsmaade paatrykte to Seklers Arbeide — fra Gregor VII. (1073) til Bonifacius VIII. (1295) — en Charakteer af Eenshed og Consequents, som let skuffer os med den Forestilling, at det Hele var een Mands Værk; uagtet mange Slægter gik til Hvile, imedens der byggedes paa Hierarchiets colossale Babylonstaarn. Det var Tidsaandens Magt, der søgte Hielp hos den romerske Statskonst, og denne opnaaede anden Gang, at underkaste sig Verden. — Vi ville meddele en i hurtige Omrids udkastet Tegning af hiin Magts Erobringer under den lange Strid med Kongedømmet, i det vestlige og sydlige Europa, i det vi derhos tillige gaaer over til at berøre de Forhold, under hvilke Hierarchiets Fordringer i Danmark nærmede sig et i de sydligere Lande lettere opnaaet Maal.

Forestillingen om den verdslige Magts Afhængighed af den geistlige udgik fra den sidstes formeente theokratiske Charakteer, og den førstes Egenskab som noget der var afledet fra Theokratiet og dettes Repræsentant, og saaledes maatte være underordnet samme. Heraf forklares da ogsaa, hvorledes den romerske Curie kunde betragte og behandle Kongerne som sine Vasaller. Allerede have vi anført flere Exempler herpaa, og tilføie endnu, at ogsaa den danske Konge Svend Estridsen (omtr. 1075) modtog Breve fra Gregor VII., hvori denne Pave, skiøndt i den venligste Tone og i Udtryk, der maatte være Kongen behagelige, ikke undlod at paaminde ham om de kirkelige Loves og den pavelige Myndigheds vide Udstrækning [11]). Pavemagtens Stræben efter Udvidelse af dens Myndighed har imidlertid paa hiin Tid (i det 11te Aarh.) neppe været i Stand til i det fierne, halv barbariske Norden at kunne sætte de Planer igiennem, der først i en sildigere Tid, og i sydligere, mere afhængige Stater kunde modnes, og vinde en afgiort, skiøndt ikke altid vedvarende, eller uafbrudt Seier. Dette gielder i Særdeleshed, hvor der er Tale om en geistlig Lehnsafhængighed af den pavelige Stoel. — Med Hensyn til de saakaldte Peters-Penge, en Skat eller aarlig Afgift til Rom, der var af en anden Natur, end de i Kirkerne, paa Alteret frembaarne frivillige Gaver til Geistligheden: da gives der vel en Beretning, som tilskriver Kong Svend, første Gang at have bevilget Paven (Alexander II.) en saadan Tribut, og derved at have giort sit Rige skatskyldigt til den romerske Curie; men Kilderne til denne Beretning ere nye og upaalidelige [12]). Om

[11]) Gregorii VII. Epp. Lib. II. Ep. 51. 75. (Jvf. Suhms Danm. Hist. IV. S. 451. 455.)

[12]) Jvf. Pontoppidan Ann. I. S. 211, og det her efter Pontanus anførte Pavebrev, der endogsaa skulde være fra 1056. Pontoppidan selv finder dem mistænkelige. — Peterspengen (som ogsaa i Buller,

en Afgift af saadan Art har havt sit Udspring fra en udtrykkelig Afhængighedserklæring af Kongerne, nytter det ikke at undersøge, da Historien er ganske taus herom. Sandsynligt forekommer det, at den Ærbødighed, som den romerske Stol kunde gjøre Regning paa i et Land, (Sverrige) der neppe for et Par Menneskealdere siden var bleven omvendt til Christendommen, kan have betient sig af Udtryk, som Hierarchiet har vidst at udtyde i Overeensstemmelse med sine Planer og sin Fordeel. I det Innocentius III. lægger Vægt paa, at Danmarks Rige var underkastet den romerske Kirkes specielle Domsret, og Honorius III. gientager lignende Yttringer (1223) i et Brev angaaende Valdemar II.s Befrielse af sit Fangenskab[13]): spore vi Udtrykket af en Tænkemaade, hvis historiske Betydning allerede er antydet, og hvis Indvirkning paa sildigere Tidsforhold i Danmark mest synligen fremtræder i de Stridigheder imellem Kongedømme og Hierarchie, der udgiøre et af de mest betydende Momenter i Skildringen af Erik Glippings og hans Forgængers Regiering.

Naar nu endog Pavernes Paastand paa en Lehnsforbindelse, som den verdslige Magt skulde iklæde sig i dens Forhold til Kirken, egentlig kun bliver mærkelig i theoretisk Henseende, og kun naar ydre, gunstige Omstændigheder traadte til, kunde blive umiddelbar anvendelig til Indgreb i Staternes politiske Forhold: saa opnaaede derimod den hierarchiske Stræben mere umiddelbart dens practiske Resultater paa andre Punkter, under den Strid, der førtes om en Sag (de kirkelige

der angaae Sverrige, forekommer under Benævnelsen „*census*,") blev i dette Land først paabudet 1152. (Ornhielms Bullarium p. 65. Lagerbring, Sv. R. Hist. II. S. 115. 116.) Erkeb. Jacob Erlandsen i Danmark omtaler paa sin Tid „*census*, quem (Dominus Papa) in regno Daciæ recipere consuevit." S. R. D. V. p. 593.

13) Innocentii III. Epp. L. XII. ep. 157. (Jvf. Schröck, Kirchengesch. XXVII. S. 82. 83.) Suhm Danm. Hist. IX. S. 447.

Valg), hvis Afgiørelse kunde være mere tvetydig, da Lehnsforholdene til den verdslige Magt, og Kirkens Paastand paa Valgfrihed, syntes at indbefatte lige retmæssige Fordringer. Ved Bestemmelser, der indeholdtes i det navnkundige Wormsiske Concordat (sluttet 1122 imellem Clemens II. og Henrik V.), havde man paa begge Sider i Investiturstriden viist sig eftergivende og giort hinanden Tilstaaelser; men der var levnet Mulighed nok til, i en kommende Tid, at giøre Fyrsterne deres Indflydelse paa de kirkelige Valg stridig, eller endog reent betage dem samme. Forholdet i England under K. Johan uden Land, i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, er allerede berørt. I Tydskland havde K. Otto IV. opgivet ældre Rettigheder, i det han ikke hindrede Appellationer til Rom. Allerede før den Tid var det blevet Praxis, at Keiseren, i twistige Valgtilfælde, alene iværksatte hvad Biskopperne havde afgiort og besluttet. I samme Forhold som Biskoppernes Magt efterhaanden i Tidernes Løb overflyttedes til Paverne, blev ogsaa disses umiddelbare Indflydelse paa Besættelsen af ledige Embeder i Kirken forøget. Man benyttede Devolutionsretten og Reservationerne til Paaskud for den romerske Curies Attraa, at kunne efter eget Godtbefindende udnævne til ledige Bispedømmer[14]). I Danmark, hvor Kongerne i Begyndelsen, paa Grund af Patronatsretten, bortgav Bispestolene, og hvor endog Menigheden stundom havde udøvet en Valgret (i det mindste forsvaredes Paastanden herpaa undertiden med blodige Argumenter), vilde Kongerne i det høieste kun undtagelsesviis afstaae hiint Prærogativ, hvilket imidlertid efterhaanden gik over til Domcapitlernes Medlemmer; endskiøndt disses Ret til at vælge Biskopper uden kongeligt Samtykke, aldrig, eller først i en meget sildig Tid, (under K. Hans) af de danske Kon-

14) Jvf. Schröck, Kirchengesch. XXVII. S. 103. 104; 86. Planck Gesch. V. S. 711.

ger blev erkiendt. Beviser herpaa finder man ogsaa under Erik Glipping; f. Ex. da denne Konge af særdeles Bevaagenhed („ob specialis prærogativam dilectionis") i A. 1287 overlod til St. Knuds Kloster og Capitlet i Odense at besætte denne Bispestol [15]); og da han 1283 bekræftede den 1277 Capitlet i Reval af hans Moder givne Rettighed til selv at vælge deres Bisko p[16]), „hvilken Rettighed Kongerne tilforn havde havt", er netop dette et Beviis paa, at disse ikke i det 13de Aarhundrede havde opgivet denne Rettighed. — Naar altsaa Paverne her vilde giøre Indgreb baade i Kongernes og Domcapitlernes Ret, kan man saa meget mindre fra en vilkaarlig Fremgangsmaade slutte til, at deres Paastand var lovligen erkiendt.

Af mere tvetydig Beskaffenhed blev derimod altid det Spørgsmaal: hvorvidt Biskopper og Abbeder stode i Lehnsforpligtelse til Kongerne for deres verdslige Beneficier. Tydsklands og Frankriges Regenter vilde i det mindste aldrig frasige sig deres Paastand paa Homagium af Prælaterne, skiøndt Paverne vedbleve at ville giøre dem denne Rettighed stridig. Efter Alexander III. Befaling skulde Bandlysning overgaae Enhver, som af nogen Lægmand modtog et geistligt Embede i Form af en Forlening; og denne kirkelige Straf synes især at have været rettet imod det Lykkesøgeri, og den Tilbøielighed for den verdslige Magt, der saa ofte lagdes for Dagen, naar Nogen for at opnaae en geistlig Værdighed ikke undslog sig for at giøre sig afhængig af Fyrstemagten; men

15) Pontoppidan Ann. Eccl. Dan. I. 758. (Urigtigt af T. Rothe, Nordens Statsforf. I. 326, henført til Erik Lam og til A. 1140.) Jvf. Maanedsskr. for Lit. 1829. I. S. 458 og flg. (L. Engelstoft.)

16) Suhm, Danm. Hist. X. S. 743. 861, og 1015, hvor Diplomet er trykt. Hvitfeldt I. 281; hvor han iøvrigt tilføier, at Kongerne ikke holdt denne, Capitlet i Reval af Dronningen skienkede Ret, og at den „ei kom i Brug."

Straffen kunde ikke gaae ud paa et Forhold, der først indtraadte efter electio canonica, paa Grund af de verdslige Forleninger. Paverne tildeelte først Consecrationen; siden overantvordedes Regalierne af Keiseren [17]). I den meget omfattende geistlige Ed, som de danske Bisfopper i det 12te Aarh. aflagde til Paven, nævnes derimod intet om Pligter imod Kongen eller det verdslige Samfund [18]). Afhængigheden af den romerske Stol var naturligviis det, som altid først kom i Betragtning og til Omtale; og Forbindelsen med Staten og dens Regent vedblev at være af uvis og ubestemt Beskaffenhed; men under det Tidsrum, hvis Betragtning vi nærme os (den sidste Halvdeel af det 13de Aarhundrede) synes de hierarchiske Øiemed at have forefundet heldige forberedende Betingelser til en uhindret Fremgang; om endog Kirkens uindskrænkede Valgfrihed, ved Bispestoles Besættelse, ikke altid var uden alvorlig Modstand fra Kongemagtens Side. Jo mere selvstændig Organisationen blev indenfor Kirkens Omraad, jo lettere maatte det ogsaa blive, at tilbagevise enhver lovløs Fremgangsmaade paa den verdslige Magts Side. Herom vil endeel forekomme i det Følgende; og vi ville her i Særdeleshed kun henlede Læserens Opmærksomhed paa det Hovedpunkt: at allerede ved den ovenfor angivne Tid var det lykkedes den pavelige Myndighed, at befæste og udbrede Grundsætninger om en den tilhørende Magtfylde, som hverken Concilier eller Biskopper kunde indskrænke. Kirkens forrige aristokratiske Forfatning havde maattet give Plads for en monarkisk. Det var ikke blot Kongerne i Europa, som man havde berøvet den Rettighed, at sammenkalde og lede Kirkeforsamlinger eller Concilier, og at foreskrive eller bekræfte Kirkelove; men endog Biskopperne

17) Schröck, l. c. XXVII. S. 109. 106. Planck, l. c. V. S. 698—705. 671.

18) Pontoppidan, l. c. I. S. 245. 46.

havde mistet al lovgivende Magt; og paa de Provincial-Synoder, som de sammenkaldte, havde de kun at oplæse og forkynde de pavelige Decreter, for siden at iværksætte hvad den romerske Curie egenmyndigt havde besluttet.

Læren om et almindeligt Episcopat, og at al biskoppelig Myndighed kun var udgaaet fra, eller „delegeret" af Paverne, førte omsider til den Slutning, at denne hele Magt ogsaa kunde tages tilbage, og af den geistlige Monark udøves i hvilkeisomhelst enkelt Tilfælde. Paa Grund heraf tilegnede Paven og hans Nuntier sig Rettighed til, med Forbigaaelse af Bisképperne, at dispensere og at optage Søgsmaal endog i første Instants. For at kunne holde nationale Concilier i ethvert særskilt Rige begyndte man nu ogsaa ikke at ansee sig forbunden til at indhente Kongernes Samtykke; og Betydningen af hine lovgivende kirkelige Forsamlinger i ethvert Land formindskedes betydeligt, i samme Grad som den Grundsætning giorde sig gieldende, at det ikke tilkom hver enkelt Nationalkirke at give Love, men allene at vaage over de allerede udstedte Anordningers Efterlevelse; at paatale Brud paa Kirkeloven; at indskærpe og vaage over Cleresiets Embedsførelse og Handlinger, og overhovedet iagttage hvad der hørte til Kirkens Politie og til dens moralske Domstol. Den lovgivende Magt udøvedes af Paverne, og Conciliernes Underordning under den romerske Stol havde paa engang nedsat den biskoppelige Myndighed og fremkaldt en Enevoldsmagt i Kirken, hvis Grundsætninger indskærpedes ved den canoniske Ret, der nu blev Gienstand for et mere udbredt Studium, og hvis Anordninger oplæstes paa Synoderne [19]). Da man finder, at de Danske i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede berømmes for den Iver og Fremgang, hvormed de, under deres Ophold ved Høiskolen i

[19]) Schröck, Kirchengesch. XXVII. S. 96. 98. 99. Planck, l. c. V. S. 658 705. 671.

Paris, studerede saavel Theologien, som den canoniske Ret[20]), kan det ikke undre os, selv i det fjerne Norden at finde nidkiære Forsvarere af Kirkens Frihed, og Organer for en Tænkemaade, som reiste sig imod enhver Yttring af Kongemagten, der kunde see ud som et Indgreb i Kirkens Rettigheder.

Hertil hørte ogsaa de omtalte Lehnsforpligtelser; og den forskiellige Opfatning af disse Forhold havde ikke mindre, end Krænkelser af Kirkens Eiendomsret og voldsom Behandling af enkelte Prælaters Personer, bidraget til at vække og vedligeholde Bitterhed imod Kongerne Christoffer I., Erik Glipping og Erik Menved. En stærk Uvillie mod denne Green af det danske Kongehuus røber sig under hele Løbet af den heftige Strid, der reiste sig under den Førstnævnte af disse Konger, og næsten uden Afbrydelse fortsattes, saavel under hans Eftermand, som under en stor Deel af Erik Menveds Regiering[21]); imedens de samme Grundsætninger i Henseende til Kirkens Frihed forfegtedes, selv under Omverlinger af de høie Prælaters Personer, der fremtraadte som Organer for Kirkens og Cleresiets paastaaede Rettigheder. Da ogsaa netop den hierarchiske Stræben i bemeldte Periode naaede sit Høidepunkt i det sydlige Europa, er det let forklarligt, at Stridens Vigtighed og Betydning for Kongemagten maatte fra dens Side fremkalde en alvorlig Modstand; ligesom at de Regenter, som

---

20) „Propter naturalem linguae celeritatem, non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam *in negotiis ecclesiasticis tractandis boni Decretistæ sive Legistæ comprobantur.*" *Arnoldi Lübecens.* Chron. Lib. III. c. 5.

21) Saaledes hedder det i et Svar af Provsten Jacob Lange: „Ad aliud, quod dixit ipsum (Erkebispen) prædicasse Ripis, *nunquam pacem futuram in Dacia regnante aliquo nato de Christophoro:* ponatur, quod hoc dixerit, in quo male dixit? Cum & ipse Christophorus, & ab eo descendentes, *in regni regimine pessime se habuerunt usque in diem hodiernum.*" (Actiones adversariæ *Erici* regis & Archiep. *Joh. Grand.*) S. R. Dan. VI. 302.

i høiere Grad end deres Forgængere saae deres Høihedsrettigheder truede, kunde blive tvungne af deres Stilling baade til Forsvar og Angreb; hvorhos det i hine Tider ikke let kunde undgaaes, at begge Dele under Stridens Hede stundom yttrede sig i ulovlige Handlinger og en voldsom Fremgangsmaade. Disse Forhold vare saaledes ganske skikkede til at gjøre Uenigheden næsten uforligelig imellem Cleresiet og en Kongeslægt, der vel i sig selv mere af Omstændighederne, end af egen Tilbøielighed, blev tvungen til en Strid, som efterhaanden antog Charakteren af bittert Fiendskab. At Kongernes Personlighed ikke indvirkede betydeligt paa disse Forhold, lader sig tilsyne, baade af den Overeensstemmelse i Synsmaaden, hvorefter de modsatte Retsgrundsætninger forsvaredes paa begge Sider, under tre Regieringer, og deraf, at samme Beskyldninger fremførtes imod alle tre Konger. Bestræbelsen for at bringe Thronfølgen i Danmark over til de slesvigske Hertuger af Kong Abels Slægt, var en Plan, som man tillagde baade Jakob Erlandsen og Jens Grand, og som virkelig i Thronprætendenternes og en aristokratisk Factions Herskesyge og Rænker fandt Berøringspunkter for en levende Deeltagelse. Mueligen gik denne Plan i Begyndelsen ud fra de Anledninger til en indvortes Krig, som havde sit første Udspring i hine Partiers egennyttige og ærgierrige Hensigter; men i ethvert Tilfælde var det Cleresiet, der benyttede sig af Striden for sine egne Diemed; og en samtidig historisk Kilde paastaaer: at den hierarchiske Interesse var den egentlige Leder af de Parti-Uroligheder, som bragte saa mange Ulykker over Fædrelandet.[22]

[22]) „Scripsit Archiepiscopus Joh. Erlandi Curiæ Romanæ pro hæredibus Abel & contra regem." (Processus litis inter Christoph. I. & Jac. Erl.) S. R. Dan. V. p. 612. „Inprimis ponit & pro vere intendit, quod Dominus *Jacobus*, quondam Archiepisc. Lundensis,

Partierne fandt deres Fordeel i at nærme sig hverandre — saa meget kan man med fuld Sikkerhed paastaae, skiøndt det nu er umueligt at afgiøre, hvorfra den første Impuls er udgaaet. Den meest storartede Charakteer tilhørte imidlertid Prælaternes Parti, som kæmpede for Grundsætninger, der stræbte til et Verdensherredømme; men som i Danmark virkelig mødte en Modstandskraft, der var kraftigere og mere betydningsfuld, end Individerne, fra hvilke Modstanden udgik, og allene kan forklares af Fortidsvedtægters, Rettigheders og Nationalkraftens positive Vægt. Inden vi nærmere undersøge Stridspunkterne imellem Kongerne og Prælaterne, er det nødvendigt, først med nogle Ord at berøre den ulige Stilling til de stridende Parter, som nogle af Paverne indtoge.

At Alexander IV., Clemens IV. og Bonifacius VIII. med Bandbuller og Interdict straffede Voldsgierninger, som vare begaaede mod Kirkens Personer, stemte overeens baade med Pavernes Politik, og med Nødvendigheden af at paatale Krænkelse af den canoniske Rets Forskrifter. At derimod Urban IV. i sin Tid (1262—64) tog Parti mod E. B. Jacob Erlandsen; at han indstævner ham for sig i Rom, og da Prælaten ikke møder, tilskriver ham et Brev, fuldt af haarde Ord og Bebreidelser, og raader ham til at nedlægge sin Værdighed og overantvorde Stiftet til Prioren i Halmstad og Guardianen

---

& Petrus, quondam Episc. Roschildensis, cum horum fautoribus & sequacibus, odium, inimicitias & guerras habuerunt adversus inclytæ memoriæ *Christophorum* Regem Daciæ." &c. (Actiones *Erici* Regis, &c. S. R. D. VI. p. 312;) med den hele videre Fortsættelse af Klagen, hvorledes Erkebiskoppen og Biskoppen havde overført deres Had og Fiendskab paa Christoffers Søn og Efterfølger: „eundem regem dicti Archiepiscopus & Episcopus odio gravi & inimicitia capitali prosequuti fuerunt;" hvorledes Hovedmændene for de sammensvorne Kongemordere vare disse Prælaters nære Frænder, som forfegtede deres Sag (*persequentes guerram eorum contra Regem*) o. s. v. (Jvf. ligeledes p. 323. 324.)

for Prædikebrødrene i Lund[23]): er noget, som maa udledes af et ganske andet Synspunkt, hvorfra denne Pave har betragtet Striden, dens Aarsager og Følger. Hvad de sidste angaae, saa vare de i det mindste høist ufordeelagtige for Lunds Stift, hvis aarlige Indkomster man forhen havde kunnet anslaae til 6000 Mark Sterling; men som nu, paa den Tid Pavens Bulle udgik, vare sjunkne til 100 Mark, eller derunder. Politiske Stridigheder, der medførte en saa betydelig Formindskelse af et Erkestifts verdslige Fordele, kunde i sig selv ikke andet end mishage Kirkens Overhoved; ja man maatte formode, at Paven om han endog vilde oversee det materielle Tab i Kirkens Indkomst, i Overeensstemmelse med Curiens Grundsætninger, havde maattet tage en Prælat i Forsvar, der iøvrigt kæmpede for Kirkens Frihed og Magt, og anvende Kirkens Straf for at tvinge en Fyrste, der vilde sætte sig op imod den kirkelige Myndighed; men man seer ikke desmindre, at denne Pave snarere har seet Sagen fra den Side, at hans egen Høihed og Myndighed led under Erkebiskoppens aabenbare Ulydighed, Stolthed og Usurpation af en Metropolitanmagt, der stred imod Roms Overherredømme i Kirken. Hiin Magt havde Paverne i senere Tider anseeligt indskrænket, saaledes at Metropoliterne kun udøvede en mere tilfældig og begrændset Indflydelse paa Kirkedisciplinen, end tilforn; ligesom Nationalkirkernes Valgfrihed blev af mislig Værdi, naar Devolutionsretten aabnede en saa vid Mark for den Pavelige Stols Indgreb[24]).

Vi kunne tillige i den Anledning bemærke Modsætningen imellem den aristokratisk- og monarkisk-hierarkiske Myndighed, som allerede i lang Tid havde fremkaldt jævnlig Splid i

---

[23]) Jvf. S. R. Dan. V. p. 609—12. Pontoppidans Ann. I S. 714—717. Suhms D. Hist. X. S. 457. 513—515.

[24]) S. Planck, l. c. V. Bd. S. 671. 676. 684. 689.

Kirken, og som i den her omhandlede Periode havde opløst sig i en af det **monarkiske** Hierarchie erhvervet Overmagt. Det var saaledes ikke umueligt, at Paverne ligesaa ofte kunde staae i et spændt Forhold til fremmede Metropoliter, som til Kongerne. Omtvistede Rettigheder opvakte ikke allene Splid imellem Staten og Kirken; men den sidstes ikke sielden uenige Auctoriteter kæmpede længe for modsatte eller ulige Grundsætninger. — Saaledes har vel ogsaa i dette Tilfælde den romerske Pavestol under Urban IV. følt sin Anseelse saaret ved den Mangel paa skyldig Ærbødighed, som **Jacob Erlandsen** udviste, i det han opførte sig med overmodig Stolthed mod den pavelige Nuntius i Danmark, Mester **Gerhardus**, og ikke vilde efterkomme den af ham overbragte Stævning, ved hvilken Erkebiskoppen indkaldtes at møde i Rom: „Et heelt Aar, og endnu længere — hedder det i Pavens Brev — ventede vi Dig; men Du foragtede vor Indkaldelse, og af et haardnakket Hierte vægrede Dig ved at komme; endog da denne Legat, af ret apostolisk Myndighed satte Dig i Band, eftersom Du ved Din Forseelse havde forskyldt[25]. At Erkebiskoppen saaledes trodsede den Bandsættelse, som en pavelig Nuntius forkyndte over ham, og vedblev at udføre sine Embedspligter: maatte være Mange til Forargelse, indeholdt en Krænkelse af Kirkeloven, og opfordrede til en alvorlig Tugtelse af den apostoleske Stol. — Under den vedvarende Bestræbelse for at udvide deres Magt, oversaae Paverne ikke Nødvendigheden af at give deres Legater Ret, naar disse under deres Visitationsreiser kom i Strid med Prælaterne,

25) Literæ Papæ adversus Archiepiscopum. (1264). Scr. Rer. Dan. V. p. 611. (Jvf. Hvitfeldt. I. 266.) Man kan iøvrigt lægge Mærke til, at den samme Nuntius, Mag. **Gerhardus** beskyldes af en samtidig Annalist, for at have været en af dem, som medvirkede til at **Lunds** og **Roeskilde** Stifts Eiendom blev plyndret, og anden Overlast tilføiet Kirken og dens Tienere. (S. Rer. Dan. V. 571).

hvis Embedsførelse hine skulde paastaae og følge med Opmærksomhed. „*Legati ad visitandas provincias*” forestillede Pavens Person, og hvor de indfandt sig i fierne Lande, der realiserede de Idealet af den høieste kirkelige Magt, Eenhed og Udelelighed; og giorde det mueligt for den romerske Stol umiddelbart at udøve Rettigheder, hvilke, naar de hvilede i Metropoliters og Biskoppers Hænder, forklaredes kun som en Delegation eller Overdragelse; og paa Grund heraf maatte disse Rettigheder ogsaa kunne vende tilbage til Magtens Kilde, naar den oprindelige Besidder fordrede det. Det var ganske overeensstemmende med denne Theorie, og med den romerske Curies Grundsætninger og Fordeel, at betragte en mod Nuntierne udviist Ringeagt som en Krænkelse af den apostoliske Stols Majestæt. Jacob Erlandsen havde desuden ikke allene forseet sig mod Legaten, Magister Gerhardus, men imod Paven selv, hvis Stævning eller Indkaldelse han ikke vilde lyde, og hvis Rettigheder han havde krænket ved egenmyndig Adfærd i Anledning af to Bispopsvalg. — Ulydighed mod „*Sedes apostolica*” havde han nemlig lagt for Dagen, ved at indvie Bisop Oluf (Glob) i Børglum (1254) og Biskop Arnfast i Bergen (1260); det første imod Curiens ligefrem yttrede Villie, da Candidaten var berygtet for sine Laster; og det andet, uagtet det omtvistede Valgspørgsmaal endnu ikke var afgiort i Rom.[26]).

Det er bekiendt, at Pavernes saakaldte Provisionsret i mange Tilfælde ophævede eller giorde Indgreb i Domcapit-

---

[26]) Scr. R. Dan. I. c. pag. 611. (Jvf. Hvitfeldt. I. 268, om Oluf Glob. Suhm Danm. H. X. S. 203. Denne Bisp var ikke desmindre siden paa Christoffer I. Parti imod Jacob Erlandsen, og blev ihielslaaet af sin egen Frænde Jens Glob 1260. Suhm l. c. S. 412. o. flg. Arnfast, der ansaaes for Christoffer I. Morder, kom heller ikke i Besiddelse af Stiftet, og døde som Abbed i Ny Kloster, i Stiftet Slesvig. Suhm l. c. S. 381—82. 404, 405. 486).

lernes Valgfrihed. Den samme Retstheorie, som forenede Kirkens høieste lovgivende Magt og dens Udøvelse i Pavernes Person, og som fordrede, at hos dem maatte allene søges Bevilgning til at sammenkalde Provincialsynoder — en Rettighed, som i ældre Tider Kongerne havde besiddet — maatte ogsaa, i Overeensstemmelse hermed, søge at føre al kirkelig Myndighed tilbage til dens Udspring; og saaledes kunde man let, efter denne Grundsætning, ogsaa motivere Pavernes Fordring paa at besætte ledige Prælatembeder. Var Valget i nogen Henseende tvivlsomt (f. Ex. ved Arnfast's Biskopsvalg, da han kun havde de halve Stemmer for sig), eller havde nogen ulovlig Fremgangsmaade fundet Sted, da giorde Devolutionsretten sig gieldende; og Paverne udnævnte da selv en Efterfølger ved Vacantsen[27]). Af meer end een Grund kunde saaledes Paven have Adkomst til at eie den afgiørende Stemme ved Bispevalg af den omtvistede Beskaffenhed, som ved de ovenanførte i Danmark; og da Erkebiskoppen her aabenbart havde forbigaaet den høieste Kirkemagts Rettigheder, og handlet imod den canoniske Lovs udtrykkelige Forskrift, var Urban den Fierdes Misnøie med Prælatens Fremgangsmaade ikke uden Grund. Det bliver da heller ei, naar Sagen sees fra denne Side, uforklarligt, at Paven gav den danske Konge Ret, i hvor usædvanligt det ellers pleiede at være, at en Pave tog Parti med en Konge, der laae i Strid med en Prælat; især naar Tilfældet var som her, hvor Striden med Jacob Erlandsen især reiste sig fra den bekiendte Constitution i Veile (1256), hvorved denne Prælat havde søgt at befæste Hierarchiets Myndighed i Danmark, og at give den en lovlig Støtte og Bekræftelse ved en paa Beslutninger af et Nationalconcilium grundet

27) Gregorii IX. Decretal. Lib. I tit. 6. De electione & electi potestate c. 23.

Kirkeforfatning og særegen Lov[28]). Muelign kan bemeldte Legats Stilling til Kongehuset have havt Indflydelse paa de for dette gunstige Yttringer, som den pavelige Bulle til Erkebiskoppen indeholder; i det dennes hele Handlemaade under Striden med Kongerne Christoffer I. og Erik Glipping erklæres for oprørsk og krænkende den Troskabseed, han havde aflagt til en Konge, i hvis Valg og Hylding han selv havde deeltaget[29]).

Til de særskilte Klagemaal imod Jakob Erlandsen hørte i øvrigt ogsaa at han med sin Krigsmagt havde understøttet en aabenbar Landsfiende, Fyrsten Jarmer fra Rygen, under dennes Anfald paa Bornholm, og ved Nedbrydelsen af et, Kongen tilhørende Slot; videre, at Erkebiskoppen havde søgt at styrte den unge Kong Erik og at hindre ham fra at blive kronet, og at han siden havde bandlyst baade Kongen, og den Biskop, der havde kronet ham; uagtet begge havde appelleret til Paven — saaledes altsaa overtraadt den samme canoniske Retsgrundsætning, hvilken vi ovenfor angav som Anledning til, at Paven vel af reen kirkelig Interesse kunde være misfornøiet med Erkebispens egenmægtige Fremfærd. Endvidere havde Jacob Erlandsen, af Fiendskab til Biskoppen i Slesvig, skaffet denne Prælat et haardere Fængsel da han var bleven taget til Fange af Danmarks Fiender under Slaget ved Lohede (1261). Det var ligeledes Erkebiskoppens Værk, at K. Abels Enkedronning Mechtild, imod det Kydskhedsløfte, („Votum castitatis perpetuæ") hun havde aflagt, siden ægter Birger Jarl i Sverige. I Jarlen haa-

[28]) Constitutionen i Veile, „Cum ecclesia Daciana" &c. havde tillige Aaret efter (1257) faaet Pavens, Alexander IV. fuldstændige Confirmation. (f. Scr. Rer. Dan. V. 600. 601.)

[29]) Postodo *contra homagium & juramentum fidelitatis*, quod emi præstiterat, temere veniens hostiliter opposuitse ipsi, dicens ipsum non esse Regem." &c. l. c. V. p. 610.

bede nemlig i Jac. Erlandsen at skaffe den danske Konge en farlig Modstander[29 b]).

Vi gientage saaledes: at vel hørte Sproget i bemeldte Bulle til de usædvanlige Phænomener i Rom; men det er allene eller især ved de nylig berørte Grunde, at man kan forklare en Paves Misbilligelse af lovstridige Handlinger, begaaede mod den verdslige Magts Indehaver af en Erkebiskop, under Bestræbelser for at forsvare Kirkens Frihed og de Grundsætninger, hvilke den romerske Stol længe havde erkiendt for sine. Disse havde ogsaa, fra Universiteter, hvor Decretalerne studeredes, udbredt sig i en praktisk Sphære, selv til de fierne nordiske Riger, hvis ældgamle Forfatning saa længe bevarede en Modstandskraft imod Hierarchiets Indgreb. Var det maaskee en eftergivende Hylding af denne Modstandskraft (der i visse Tilfælde ogsaa fandt Understøttelse i indenlandske Retssædvaner — man vil erindre sig Striden om den skaanske Kirkelov — og maaskee i den almindelige Tænkemaade i Danmark) hvilken man kan tilskrive Udtryk i den omtalte pavelige Bulle, der erkiende Majestætsrettigheder, som endog en Erkebiskop i Lund skulde respectere, i Følge den „Troskabsed," (fidelitatis juramentum), han havde aflagt til en Konge — og som Paven i strenge Udtryk bebreider ham at have brudt[29 c])? Var det klog Betænksomhed, og Frygt for at kunne bidrage til, ved for vidt drevne Fordringer til Konge-

---

29 b) „Quod non ob aliud procurasti, nisi ut prædictum ducem in ipsis Regem & regnum suum provocares." S. R. D. V. p. 610.

29 c) „Fertur, quod licet claræ memoriæ Christophoro Regi Dariæ, secundum morem & consuetudinem regni sui *homagium feceris*, & super Eucharistiam & lignum veræ crucis, & alia sancta, *fidelitatis præstiteritis juramenta:* Tu tamen, huius juramenti religione contempta, *in crimen læsæ Majestatis incidere non formidans*, conspirationem contra eundem regem facere, teque cum potentibus eorundem regis & regni hostibus ..... confoederare proditorie præsumpsisti" &c. S. Rer. Dan. V. 610.

magten, at sætte den danske Kirkes ydre Vilkaar og Forfatning i større Fare, som fremkaldte Yttringer fra Pavens Side, hvorved denne syntes fuldkommen at gaae over paa Kongens Parti, ved at optage alle de mod Erkebiskoppen reiste Klagemaal som virkelige Forbrydelser, og at betragte denne som en Forræder mod sin verdslige Overherre? — Man seer i det mindste, i Overeensstemmelse hermed, at Paven i den mærkelige Bulle først straffer de Handlinger af Erkebiskoppen, som havde paadraget Denne Kongens og Dronningens Fortørnelse, og hele Landets Misnøie; og længere hen tilføies Ønsket: at Følgerne af disse onde Gierninger allene maatte ramme den Skyldige og ikke Kirkerne, som saa længe havde lidt derunder. Hvad der i øvrigt tillægges, om Erkebispens kirkelige Forseelser, i det han i sit Stift egenmægtig vilde indføre og paabyde Forandringer i Herrens Bøn og i Troesartiklerne: er derimod en Klagepost, der mindre staaer i Forbindelse med nærværende Undersøgelse. — Saameget er afgiort, at man finder saa stor Forskiel imellem Sproget i Pave Urbans Bulle, og Stilen i Curiens Skrivelse, baade før og efter, i samme Sag, at man maa forudsætte særegne Omstændigheder, der have foranlediget en tilsyneladende Afvigelse fra den pavelige Stols sædvanlige Consequents og i hiin Tid herskende Anskuelse. Neppe er denne Afvigelse at søge i Urbans Individualitet; men dog uden Tvivl i Grunde, som maa have været særegne for denne Pave, da man seer at hans Eftermand, (Clemens IV.), der maa have opfattet Sagen paa en heelt anden Maade, saa hurtig blev omstemt af Erkebiskoppen[30].

---

30) Neppe var Urban IV. død (2. Oct. 1264), før Jacob Erlandsen reiste til Rom; og allerede 1265 sendte Clemens IV. sin Legat, Cardinalen Guido til Danmark, med et Brev til K. Erik, fuldt af hierarchiske Trudsler, og i den hos Curien sædvanlige Myndigheds-Tone. *Raynaldi* Annales. XIV. p. 126—128. Suhm D. Hist. X. 538.

Striden imellem Kronen og Hierarchiet vedligeholdt sig saaledes, næsten uafbrudt, under flere Regieringer; og for at udrede Forholdene under Erik Glipping, bliver det nødvendigt, i en noget tidligere Tid at søge Oprindelsen dertil i de modsatte Tendentser hos Kirkens og Statens Mænd, i den canoniske Ret, og i Danmarks nationale Retsforhold og Samfundsforfatning. Uden at gaae ind i en annalistisk Opregning af alle Enkeltheder i denne Strid, der gav Anledning til to pavelige Legaters Sendelse til Danmark, og paaførte dette Rige et nittenaarigt Interdict: ville vi fornemmelig søge at sammenfatte og angive Hovedretningen i de Modsætninger, hvilke hver i sin Sphære havde udviklet en eiendommelig Forfatning, og som, da de omsider fremtraadte i Norden, fornyede endeel af de store tragiske Optrin, som i det sydlige Europas Culturstater udgiøre vigtige Momenter i en indholdsrig Historie. Vi skulle saaledes først giennemgaae Kong Christoffer I. Klagepunkter mod Erkebiskop Jacob Erlandsen ved Mødet i Vordingborg 1256, da disse, i Forening med Erkebiskoppens Svar, ville give os Anledning til at gaae ind paa Stridens væsentligste Formaal og Omstændigheder.

For det første sagdes der, at Jacob Erlandsen havde opnaaet den erkebiskoppelige Værdighed uden Kongens Vidende og Villie. Hertil svarede han: at dette Punkts Afgiørelse allene hørte under Pavens Domstol. Domcapitlernes Rettighed til at vælge deres Biskopper var erkiendt i den canoniske Ret, og var allerede paa et Concilium i Skenninge 1248 bleven indført i Sverrige af Legaten Vilhelm af Sabina[31]). Eftersom Hierarchiet tidligere slog Rødder i Danmark, end i Sverrige, og Kongerne i førstnævnte Rige ved enkelte Leiligheder havde stadfæstet Cannikernes Beføielse til at vælge en

[31]) Jvf. *Boehmer* principia jur. can. p. 399. 400. Münter Kirchen-Gesch. v. Dänemark. II. 50. Geijer Sv. Folkets Hist. I. S. 169. 170.

Biskop — ja selv under den kraftfulde Valdemar Seier, Domcapitlet i Ribe havde kunnet undlade at begiere Kongens Samtykke til et Bispevalg, og der siden den Tid udkrævedes megen Anstrengelse fra Kongernes Side, for at faae en af dem yndet Candidat valgt til Biskop: saa bliver det tydeligt nok, at allerede før Jacob Erlandsens Tid maa en Tænkemaade, der ivrede for Kirkens uindskrænkede Valgret, have fundet Indgang og Magt i Danmark. Man seer imidlertid tillige, at vel stundom Frygt og Tvang i enkelte Tilfælde have hindret Cannikerne fra at udelukke Kongernes Indflydelse paa Valgene, eller at unddrage sig deres Confirmationsrettighed. Heller ikke havde Danmarks Konger nogentid formelig afsagt sig Ret til at stadfæste Biskopsvalgene. Men Pavernes Skik, selv at afgiøre stridige Valg af den Art i Tydskland og Frankrige, og den Grundsætning, de havde været i Stand til at sætte igiennem: at Vielsen eller Consecrationen skulde gaae forud for Investituren, nedsatte denne Majestætshandling til lidet mere end en tom Ceremonie. Meer end eengang havde ogsaa Band-Buller og Interdict virket kraftigt nok for at lægge Afgiørelsen af Spørgsmaalet, hvo der skulde indtage en ledig Bispestol, i Pavens Hænder. — Disse Optrin af fremmede Landes Historie, i Forening med den canoniske Rets Grundsætninger, ere nok til at forklare den trodsige Sikkerhed, hvormed Erkebiskoppen henskyder hiint første Klagepunkt under Pavens Dom.

Videre klagede Kongen over, at Jacob Erlandsen, Kongen uadspurgt, havde indsat og indviet Biskopper. Hertil svarer Prælaten: at saafremt Capitlet i lovlig Form havde foretaget Valget, var det overflødigt, at forespørge hos Kongen: naar Indvielsen kunde foregaae? Man seer, at Svaret omgaaer den umiddelbare Berøring af Hovedspørgsmaalet, Kongens Fordring at sanctionere Valget; eller med Flid

misforstaaer det, som om Fordringen kun angik Tiden for Bispens Indvielse. — Med Hensyn til Klagemaalet: at Erkebiskoppen tiltog sig at underkiende Kongens Præsentationsret til ledige Canonicater, svarede Prælaten, at han havde agtet denne Ret, naar Kongen virkelig eiede Patronatsretten, eller saa ofte den præsenterede Candidat havde de til at være valgbar fornødne Egenskaber [32]). — Disse vare de Punkter, som vedrørte Tvisten om Grændserne imellem Kongernes og Kirkens Adkomst til at besætte ledige geistlige Pladser.

Naar det fremdeles af Kongen lægges Prælaten til Last, at Denne fornyede Bandlysningen over geistlige Personer, og Kongens egne Tienere (homines regis), som Paven selv havde løst af Band: da forsvarer Erkebiskoppen et saadant Skridt, hvis det havde fundet Sted, dermed, at det allene tilkom Paven at afgiøre, om det var skeet med Rette eller ikke, efterdi Kongen ingen Ret havde til at dømme om Kirkens Sager; skulde Kirkestraffe altid eftergives paa Kongens Forbøn, da vilde det snart være forbi med Kirkens Myndighed [33]). — Det synes ogsaa mindre at være udgaaet fra Selvraadighed hos Jacob Erlandsen, end fra Anvendelsen af Decretalernes Grundsætninger paa Kirkens Anliggender, naar det lægges ham til Last, at han fritog sine Geistlige for at møde for den verdslige Ret; ja endog Kirkens Tienere for at indstille sig for en

32) „Ecclesiæ .... in quibus certum est, vos habere *jus patronatus.*" S. R. D. V. 592. „Si Rex, ex aliquorum suggestione, alicubi dicit se jus habere præsentandi, sed præsentat aliquem, *cui obstat canonica exceptio*, mirari non debet Rex, si petitionem eius Archiepiscopus non admittit" l. c. p. 597. Om det, som udfordredes til at være valgbar, s. Boehmer, l. c. p. 400. I Erkebiskoppens Svar hedder det: „Præsentati examinantur per Prælatos in *scientia, moribus & natalibus.*" S. R. D. V. 592.

33) „Ad regem non spectat *cognoscere* vel judicare de causis ecclesiasticis spiritualibus .... Si eius preces semper admitterentur, annihilaretur Ecclesiæ judicium." l. c. p. 597.

kongelig Domstol[34]. Erkebiskoppen paastaaer endog, at Kongen alvorligen maatte forbyde den Uskik, hans Fogeder tillode sig, at ville indkalde Geistlighedens Tienere for en verdslig Domstol. Af den Dristighed, hvormed denne Paastand udtales, maatte man kunne slutte: at den kirkelige Domsret var udvidet, ikke allene til de Geistliges egne Personer, men til alle dem, som boede paa Kirkens Grund, eller vare blandt de geistlige Stiftelsers Undergivne. En bekiendt historisk Forfatter (T. Rothe) har bestridt dette Punkt, hvad Danmark angaaer, med den tilføiede Bemærkning: at man ikke af de Geistliges Rettighed, at tage Bøder, var beføiet til at slutte sig til en fra samme uadskillelig Jurisdiction; især da en saadan stod i aabenbar Strid med den oprindelige Folkefrihed og Retsforfatning; og skulde man endog tænke sig en slig Rettigheds Overdragelse til Kirkens Mænd, saa kunde disse dog, i Følge den canoniske Ret, ikke selv sidde til Doms i Livsager; og at de ved saakaldte advocati, eller Fogeder, have udøvet en saadan Ret, er noget, som de danske Annaler ikke oplyse[35]. Denne Indvending taber dog sin Vægt, ved den afgiørende Bestemthed, hvormed Erkebiskoppen i ovenanførte Tilfælde henskyder Kirkens og dens Tieneres Sager under geistlig Domstol, og hvorved den allerede erkiendte Tilværelse af en saadan Domsret tydelig lægges for Dagen. At en Paastand, der fremsattes med saa stor Sikkerhed, allene skulde gaae ud paa en ny og uhiemlet Frihed, mangler al Sandsynlighed,

---

34) S. R. D. V. p. 586. 592.

35) T. Rothe Nordens Statsforfatning. II. S. 199—203. og fl. St. Imidlertid modsiger Forf. her ganske sig selv, da han tilforn har yttret: „at det klarligen sees at de Geistlige (i Christoffer I. „Tid) havde Jurisdiction over deres Tienere og Vasaller.“ m. m. sammest. I. S. 341—44.

og modsiges af Erkebiskoppens udtrykkelige Udsagn om Forholdet i Lunds Stift[36]).

Endvidere gik Striden ud paa Erkebiskoppens og de øvrige Biskoppers Lehnspligter, som svigtedes i det Prælaterne, under Paaskud af Stævning for en pavelig Nuntius, hindredes fra at efterkomme Kongens Kald til at følge ham i Leding. Erkebiskoppens Paastand, at et særskilt Privilegium fritog Lunds Kirkes Tienere fra at giøre Krigstieneste, strider dog i det mindste lige imod den jydske Lov, som uden Undtagelse fastsætter Landværns- og Ledingspligt, som Almuens Skyldighed, hvad enten den hørte under Biskopper, geistlige Stiftelser, eller Herremænd; og Biskoppernes Stilling, som Kronens Lehnsmænd, kunde heller ikke andet end medføre en saadan Skyldighed for deres Undergivne. — Kongen fandt ligeledes Anledning til at paaklage Erkebiskoppens Paabud: at Biskoppernes Forpligtelse til Krigstieneste, skulde, i Overeensstemmelse med de italienske Lehnsforhold, være indskrænket til 6 Uger; maaskee stod dette i Forbindelse med den foregivne Adkomst for Lunds Kirke til en Forrettighed, som Kongen ikke vilde erkiende. — Ville vi antage et *homagium* som gieldende for Erkebiskoppen, da kunne vi heller ikke i disse og lignende Tilfælde finde samme, fra den canoniske Ret, eller statsretligt uddannede Forhold, hentede Retsgrunde, som der, hvor det gik ud paa Kirkens Valgfrihed og Jurisdiction. — Det samme gielder om det Klagemaal: at Erkebiskoppen havde taget saadanne Kirkens Folk i sin Tieneste, som hørte til andre Skibslag. At Kongen bestrider Prælatens Ret til at flytte sine Undergivne fra et Skibslag (Skiprede) til et andet: stod formodentlig i Forbindelse med Nødvendigheden af at vedligeholde

36) „Ecclesia Lundensis in quibusdam locis, imo in multis, *habet judicium sæculare*, et oportet in his locis continuo adesse eos qui jus dicunt." S. R. D. V. p. 599.

den Inddeling af Landet, der laae til Grund for Krigsforfatningen og Ledingspligten[37]. Erkebispen beraabte sig derimod paa en Rettighed, Kirkens Overhoveder skulde eie til at undersøge, hvilke af deres Undergivne der vare i Stand til at udgiøre Ledingen, og henviser til Høihedsrettigheder, som beroede paa Biskoppernes Skyldighed til selv at udruste Skibe til Leding, hvilket ellers paalaae Skibsrederne. — Jacob Erlandsen klager paa sin Side over, at Kongen til Besætning paa sine Slotte benyttede sig af saadanne af Prælaternes Undergivne, som ei havde Heste, og derfor vare fritagne for Leding.

Til Indgreb i *Jus majestatis* og Regalierne maatte uden Tvivl regnes følgende Klagepunkter: at Erkebiskoppen paa Kirkens Grund havde opført tre Slotte og en Kiøbstad; hvortil denne svarede: at her ei var Tale om nye Anlæg, men kun om Fornyelse af ældre[38]. Videre, at Erkebiskoppen fordrede Toldafgifter, vilde tilegne sig Vrag og Dannefæ, dømte i Sager, som hørte under de kongelige Domstole, og vilde oppebære 40 Marks Böder i Rettergangssager, der angik Kirkens Bønder. Fyrgetyve Marks Bøder hørte til de Kongerettigheder, som ikke aftraadtes, selv naar Kongen overlod andre Fordele og Rettigheder til Jorddrotten; i det mindste maatte en saadan Afstaaelse udtrykkelig omtales, dersom den skulde blive gieldende. At man heller ikke overgav slige kongelige Rettigheder, om endog Cleresiet vedblev at giøre

37) Om denne Forpligtelse, s. *Velschow* de Instit. milit. Dan. p. 53—60.

38) Anledningen til Kongens Besvær over at E. Biskoppen havde opført tre Slotte paa Kirkens Grund, stod i Forbindelse med den Uvillie, som i Almindelighed yttredes baade af Regenten og Folket ved nye Borges Anlæg. Almuen saae deri nye Midler til Undertrykkelse, og dens Dagsværk forøgedes baade ved Slottenes Bygning og deres Vedligeholdelse; Regieringen derimod frygtede for slige faste Pladser, der kunde blive Støttepunkter for Opstand.

Paastand derpaa, sees baade af den Modstand, som ytrer sig i Christoffer den Førstes Klageskrifter over Jacob Erlandsen, og af en Anordning, som tilhører denne Konges Søns, Erik Glippings, Regieringstid. Haandfæstningen af 1284 bestemmer utrykkeligt: at naar Jorddrotten fik Ret til at oppebære Kongens Boder, skulde 40 Marks Boderne være undtagne derfra, med mindre det Modsatte i et eller andet særskilt Tilfælde navnlig var tilstaaet. Erkebispen havde heller ikke andet at støtte sin Paastand i den Henseende paa, end at „han meente at have denne Ret over Kirkens Bønder, især hvor en heel Landsby var i Kirkens Eie"[39]). Et andet Tilfælde, hvor der tvistedes om Grændserne imellem Kronens Regalier og de Rettigheder, som fulgte den private Besiddelses plenum dominium, var Rettighed til Vrag, som Erkebiskoppen paastod at tilkomme Lunds Kirke der hvor den havde Forstrand. (S. R. D. V. p. 598). Men det er bekiendt, at Forstrandsret og Ret til Vrag fra Arilds Tid ansaaes for at tilhøre Kongerne, og kun ved udtrykkelig Afstaaelse kunde gaae over til Andre[40]).

I mere umiddelbart Sammenhæng med de canoniske Retsbegreber fremtræde Erkebiskoppens Forsøg paa at indføre en kirkelig Lovgivning, med Pavens derpaa erhvervede Stadfæstelse. Kongen erklærede saadanne Anordninger for stridende mod Rigets almindelige Love og Rettigheder; hvorpaa Erkebiskoppen svarede: at Statuter imod Rigets Lov havde han aldrig udgivet; men kun saadanne, der vedkom Kirkens

---

39) S. R. Dan. V. 598. Det var først i de sildigere Haandfæstninger, at Rettighed til 40 Marks Bøder blev tilstaaet Biskopperne, s. Kolderup-Rosenvinges D. Retshistorie. I. S. 100. 101. K. Ancher saml. jur. Skr. II. S. 524.

40) Jvf. Kofod Ancher. l. c. II. S. 298—306; og bl. a. det i Schlegels Anm. S. 300 anf. Skiøde af Valdemar II. til Domkirken i Aarhuus. A. 1246.

geistlige Ret. Han beraabte sig paa, at ligesom der gives et aandeligt og et verdsligt Sværd, saaledes maatte man ogsaa erkiende en dobbelt Lovgivnings Rettigheder, af hvilke den ene var uafhængig af den anden; men saaledes at Kirkeloven havde afgiort Fortrin for den verdslige Lov. Den Brug, J. Erlandsen havde giort af den kirkelige Lovgivningsret, som især vakte Kongens Fortørnelse og gav Anledning til Klagerne mod Erkebiskoppen, indskrænkede sig dog til den berygtede Constitution i Veile 1256, hvorved det blev giort til Lov: at hvis nogen Biskop i det danske Rige blev fængslet efter Kongens Befaling, eller med hans Samtykke, eller sat i Fængsel af nogen Adelsmand, eller anden Vold og Uret tilføiedes hans Person: da skal strax („de facto") al Gudstieneste i hele Riget ophøre; og den Præst eller Capellan, som desuagtet vilde driste sig til at holde enten offentlig eller hemmelig Gudstieneste for nogen Adelsmand, giør sig derved skyldig til Bandsstraf [41]). Det lader sig ikke negte, at flere Voldsgierninger mod Geistlige, som foregik i hiin Tid, f. Ex. det med Haan og Spot af Borgerne i Holbek udførte Mord paa Præsten Adser [42]), og Mordet paa Biskop Oluf i Børglum i en noget senere Tid; hvortil endnu flere Sidestykker kunne findes, f. Ex. at i Christoffers Tid 8 Præster i Lunds Stift ustraffet bleve dræbte, og to lemlæstede, [43]) vidnede om Nødvendigheden af at sætte Grændser for slige barbariske Handlinger, og at

---

41) S. R. Dan. V. p. 600. 601. Hvitfeldt. I. p. 244. 246. (Jvf. Suhm D. Hist. X. S. 280—83.)

42) Efterat have slaaet Præsten ihiel, slæbte de ham med et Reb om Halsen igiennem Byen ud paa Retterstedet, og nedgrove ham der, efter at enhver havde spyttet Liget i Ansigtet. S. R. D. V. p. 590. Hvad Præsten havde forbrudt, derom tier imidlertid E. Biskoppen ganske.

43) S. R. Dan. V. p. 589. „Propter poenæ levitatem & veniæ facilitatem, faciles sunt homines ad cædes & mutilationes:" siger E. Biskoppen vist nok ikke uden Grund.

der behøvedes haarde og afskrækkende Kirkestraffe i en vild og lovløs Tidsalder; uden at man derfor kan billige Straffens Udstrækning til et heelt Rige eller Bispedømme. I øvrigt var et saadant geistligt Lovbud i Tidens Aand, og afveg ikke fra Kirkens Fremgangsmaade i andre Lande.

At den danske Kirke havde Aarsag til at beklage sig over lidte Krænkelser, som havde deres Grund mere i vilkaarlig Lovløshed, end i modsatte Retsprinciper, og som yttrede sig i Vold og Plyndringer: dette bliver temmelig øiensynligt ved de Klagepunkter af Erkebiskoppen, hvilke fra Kongens Side bleve ubesvarede. Hertil hørte bl. a. at K. Christoffer paamindedes om, at tilbagegive endeel fra Roeskilde Domkirke laante Reliquier og Kostbarheder; at tilbagebetale 160 Mark Sølv og 2 M. Penge, som Kongen havde laant af Pavens Peders-Penge; at indfrie K. Erik Plogpennings Skyld til Kirken og til de Fattige; og særdeles at afskaffe den Uskik, der hyppigt udøvedes, at Kongen med talrigt Følge giæstede hos Geistligheden og i Klostrene, og til saadant Giæsteri (*servitia noctium*, *Albergaria*, Veitzlo) ogsaa fordrede Underhold for Heste og Jagthunde — en Bebreidelse, der ogsaa gientages mod Erik Glipping; skiøndt man seer, at han ikke var den første, eller eneste Konge, der udøvede denne Uskik. Det var vel ogsaa mindre Rettigheden, hvorover der klagedes, end over dens alt for vide Udstrækning og for hyppige Anvendelse; da Giæsteri hos Geistligheden virkelig grundede sig paa en oprindelig kongelig Rettighed, og vidner om de kirkelige Besiddelsers Lehnspligt. (Jnf. Tyge Rothe l. c. I. S. 334.)

En anden Anledning til Besværing fra J. Erlandsens Side, som forekommer i den Brevverling, der gik forud for Striden imellem ham og K. Christoffer I., er den hadefulde Uvillie, hvormed man, baade hos Almuen og flere af Kongens Tienere, yttrede sig mod Kirkens, ved de canoniske Love

hiemlede Rettigheder; en Uvillie, der næredes ved høiere Medhold og Opmuntring, og daglig truede Kirken med Voldsomheder og lovløse Indgreb. Kongen foreholdes de edelige Forestillinger, at ville beskierme de kirkelige Rettigheder, som han selv havde givet, og som han dog, hvilket ved de ovenanførte Exempler bestyrkes, saa lidet overholdt, eller endog reent tilsidesatte. K. Christoffer havde endog, ved aabne Breve til Skaanes Indbyggere, opfordret dem til at følge og rette sig efter deres gamle Skraa, og lovet at hielpe og beskierme dem imod Alle, der vilde hindre dem heri, eller krænke deres gamle Love og Vedtægter. (Scr. R. D. V. 591). Derover klagede Erkebiskoppen høiligen, fordi den gamle Skraa kun var indført og taalt i Kirkens tidlige Barndom, da Christendommens Lære endnu ikke var ret rodfæstet, og den geistlige Lovgivning ikke endnu havde vundet Kraft nok til at giøre sig gieldende i sit hele Omfang[45]). Hermed sigtedes uden Tvivl til den skaanske Kirkeret, som allerede under E. B. Eskil i det 12te Aarhundrede var bleven givet, som det hedder, „efter alle Skaaningers Bøn, fordi Retten før var alt for haard" (thy at rettin war of harthir för). Dette kan bl. a. oplyses derved, at den skaanske Kirkeret virkelig endnu indeholder Retsvedtægter, der staae i aabenbar Strid med de canoniske Lovbud; for Ex. Tilladelsen at anvende Jernbyrd som Beviismiddel, uagtet dette stred mod Kirkelovene, og omsider paa det Lateranske Concilium 1215 alvorlig blev forbudet; ligesom den Biskoppen paalagte Pligt, paa ny at indvie en Kirke, hvor Kirkefreden var bleven brudt; og man finder det anført som en af Kongens Klagepunkter mod Jacob

45) „Quibus (Statutis, quæ dicuntur *Skra*) paullatim derogatum est, tam per contrarias consuetudines, a praedecessoribus nostris inductas, quam per constitutiones Romanorum Pontificum." Scr. R. Dan. V. 591.

Erlandsen, at han havde negtet at opfylde denne Skyldighed. Det hørte ogsaa til den skaanske Kirkerets Forskrifter, at Ingen paa sit Yderste maatte skienke til gudeligt Brug („Guthi") meer end sin halve Hovedlod; og blev der Tvist om Gyldighed af saadan Gave efter Døden, da kunde Arvingerne omstøde den ved Beviis med 12 lovfaste Mænds Ed. Ligesom denne Artikel aabenbart var til Almuens Bedste, saaledes stred ogsaa Rettigheden, som den skaanske Kirkelov giver Bønderne eller Menigheden til at vælge deres Præst, i Forening med Biskoppen, imod Geistlighedens statutariske Ret. Heri, og i Indskrænkningen af Ret til at testamentere til Fordeel for Geistligheden, kan vel Hovedgrunden søges til at Prælaterne vilde abrogere den skaanske Kirkelov, som Kongen derimod vilde holde i Hævd.

Allerede det her anførte vil giøre det tydeligt, at en Strid af saa dyb Betydning og vidtstrakt Omfatning som den, der paa den ene Side vedrørte Folkets gamle Retsvedtægter og Kongernes Høihedsrettigheder, og paa den anden Side Kirkens Stræben efter at regelbinde Lovgivningen i alle christelige Stater efter de canoniske Retsgrundsætninger, umueligen lader sig henføre allene til reent private og personlige Forhold; til Magtlyst, Herskesyge og saaret Stolthed hos en myndig Hierarch, eller til vilkaarlig Selvraadighed hos Konger, som blot af personligt Had skulde have ophidset Folkets Uvillie mod Kirken, og tilladt sig Voldsomheder mod Prælater, der ikke opførte sig som lydige Undersaatter. Personlige Motiver kunde vel blande sig i Stridens Udvikling; men den havde sin dybere Rod i mere universelle og forviklede Forhold, der udsprang fra den i Tiden herskende Modsætning imellem de to ulige Magter i Kirken, der stræbte efter et uafhængigt hierarchisk Universalmonarchie, og den enkelte Stats og Statsstyrers Bestræbelser for at modsætte sig det geistlige Herre-

dømme, hvor det alt for stærkt og føleligt vilde gribe ind i Regentens og Folkets nationale Rettigheder. En saadan Modsætning stod i det nøieste Sammenhæng med Tidsalderens historiske Udvikling; men den fremtraadte tillige i forskiellige, nationalt eiendommelige Former og Berøringer af Samtidens almindelige Culturmomenter, hvis Udvikling fremmedes eller standsedes, ikke saameget ved de individuelle Kræfter eller Samfundsforhold, som ved Elementernes Beskaffenhed og forskiellige Grad eller Blanding hos de forskiellige Nationer.

Saaledes finde vi ogsaa her baade Enhed og Dualisme; baade en almindelig Culturtendents, og en eiendommelig national Modstandskraft. Heller ei kan det negtes, at vi her møde enkelte Individualiteter, prægede med en Kraft og Bestemthed, som giør det muligt for os, i den betydningsfulde Strid og dens Totalitet at skielne Grundtræk til saadanne Charakteerbilleder, hvis eiendommelige Skikkelse kunde meddele en egen og afgiort Form til den universelle Kamp, og i det mindste afgive noget Stof for biographiske Skizzer. Men naar vi dermed navnligen ville hentyde paa de tvende danske Erkebiskopper Jacob Erlandsen og Jens Grand, maae vi dog tillige bemærke, at ogsaa disse Hierarchers Charakteer i Historien kun fremtræder i saa svagt udprægede personlige Træk og Ytringer, at man knap er i Stand til at skielne den individuelle Eiendommelighed, hvorved den ene af disse Prælater adskiller sig fra den anden; uagtet man tydeligt nok kan opfatte de almindelige Grundsætninger, der bestemte begges Handlemaade, og for hvis Giennemførelse ingen af dem tog i Betænkning at bruge Midler, som vidnede om Forglemmelse af Pligter imod Fædrelandet og Staten. I det mindste er det, hvad Jacob Erlandsen angaaer, efter historiske Data utvivlsomt, at han som Landsfiende indkaldte en fremmed Krigsmagt til Anfald paa Danmark, og stiftede Forbund med den Rügiske

Fyrste Jarmer (Jaromar), ved hvis Bistand Erkebiskoppens Broder Andreas erobrede Bornholm. Med Hensyn til Jens Grand var det almindelig bekiendt, at en stærk Mistanke hvilede paa ham, for at have været i hemmelig Forstaaelse med K. Erik Glippings Mordere, og at han, for at fremme sine Planers Udførelse, ophidsede Norges og Sverriges Konger imod Erik Menved.

Jacob Erlandsen havde endog giort sig skyldig i Gierninger, der endnu mere aabent stemplede ham som Kongens og Rigets Fiende. Den politiske Rolle, der kunde motiveres ved det catholske Cleresies Pligter og Stilling, og ved en Tænkemaade, grundlagt ved det canoniske Lovstudium og beherskende en fra de øvrige Folkeclasser strengt affondret Ordo clericalis, modtog dog i nærværende Tilfælde en stærk Skygge af det umoralske Princip, der vil lade Øiemedet hellige ethvert Middel; saaledes ogsaa hos Jacob Erlandsen hans Brud af den Troskabsed, han havde svoret K. Christoffer „paa Hostien og Træ af Christi Kors" (super eucharistiam & lignum veræ crucis) Han hørte vist nok ikke til de store og ophøiede Charakterer i den Tids geistlige Stand; men maa snarere betragtes som en stolt og herskesyg Hierarch, der i øvrigt ogsaa var bevandret i den diplomatiske Konst, som dannede sig efter Mønstret af den italienske Politik. Selv Paven (Urban IV.) bebreidede ham, blandt flere Feil og Forseelser, „Ondskab og Stolthed" (malitia & superbia); og vilde man antage, at Beskyldninger af den Art nærmest skulde være udgaaede fra hans politiske Fiender — hvorved det igien bliver paafaldende, at Kirkens Overhoved uden al Skaansel optog dem og giorde dem til sine — saa finder man dog, at ogsaa Klagemaal af mere geistlig Natur mod Erkebiskoppen havde naaet Pavens Øre. At Jacob Erlandsen endog dristede sig til at ville foretage Forandringer med „Fader Vor" og

Troesartiklerne, grændsede til Kiætteri, eller gik endog over Grændsen. Det kan formodes, at hvad han af Herrens Bøn har villet udelade, har været Doxologien, som ikke blev foredraget naar Messen blev siungen, og som nogle latinske Kirkefædre havde udeladt, i det de støttede sig til Bønnens Form i Matthæi Ev. VI. 13. Det Symbolum, som Erkebiskoppen sigtes for at have forandret, var vel ikke det Apostoliske, men det Nicæanske; især da Pavebullen beraaber sig paa værdige og hellige Fædres Auctoritet, som liggende til Grund for de Troes-Artikler, hvis Udtryksmaade Erkebiskoppen vilde forvanske. Mueligen bestod Forandringen deri, at han af den Formel, der indeholder den Hellige Aands Udgang fra Faderen og Sønnen, vilde borttage Udtrykket „filioque;" fordi dette skulde være tilføiet ved frankiske Theologers Afgiørelse af den, under det opkomne Schisma med den græske Kirkes Troessystem, omtvistede Formel. I hiin Tid (det 8de Aarhundrede) var Paven selv ikke tilbøielig til at optage det foreslaaede Tillæg; i det mindste ansaae han Distinctionens Indførelse i Kirke-Ritualet for overflødig; deels fordi hemmelighedsfulde Læresætninger af saadan Art ei ansaaes for at være foreenlige med Mængdens Fatte-Evne; og deels fordi ethvert Tillæg medførte en Afvigelse fra de Formler, der vare fastsatte paa de almindelige Concilier, hvis Beslutninger antoges som dicterede af den Hellige Aand. Münter formoder, at det har været dette Tillæg, Jacob Erlandsen vilde udstryge; og af Bullens Ord skulde man slutte, at Erkebiskoppens Forslag til Forandring netop gik ud paa den Formel, ved hvilken den vesterlandske Kirke adskilte sig fra den græske; thi det var hiint Tillæg, der forandrede Symbolum, og Erkebiskoppens Ophold i Frankrige en længere Tid kunde mueligen have giort ham tilbøielig til at optage en symbolsk Distinction, der i dette Rige var bleven erkiendt som fornøden for at betegne en vis Forskiellighed

imellem det rituelle Udtryk og Kirkens Læresætning[46]. I saa Tilfælde kunde vel Forandringen ikke egentlig kaldes kiætterſk; endſkiøndt den, ſom Afvigelſe fra den almindelige ſymbolſke Form, kunde vække Forargelſe.

Jakob Erlandſen ſkal i øvrigt have udmærket ſig ved lærde Studier, og yttret ſin Kiærlighed for Videnſkaberne ved at ſkienke Midler til en geiſtlig Læreanſtalt. Af de Gaver, han ſom Biſkop i Roeskilde giorde til Helligaands-Huſet i denne Stad, og hvoraf en Deel var beſtemt til Syges Pleie, ſkulde en anden Deel anvendes til tolv fattige Diſciplers Underholdning. Blandt de foreſkrevne Underviisningsgienſtande forekommer Grammatik og Muſik, og ſaaledes har Biſkoppens Stiftelſe formodentlig taget Henſyn til den Tids *Trivium* og *Quadrivium*. Til Brug for Lærlingerne havde han ſkienket endeel Bøger i forſkiellige Faculteter, og tillige anordnet, at det ved en ſtreng Prøvelſe af Diſciplernes Fremſkridt hvert Aar ſkulde afgiøres, hvilke af dem der ſkulde have Ret til at blive ved Skolen. Et Reiſeſtipendium havde Biſkoppen tillige ſørget for, ved at beſtemme en Underſtøttelſe af 2 Mark puurt Sølv om Aaret for hver af de to dueligſte og meſt forfremmede Skolarer, ſom ſkulde ſendes til Høiſkolen i Paris og der nyde dette Stipendium i to Aar[47]. Man kan i Forbindelſe hermed erindre, at blandt Jacob Erlandſens Klagepunkter imod K. Chriſtoffer I. var ogſaa Myntens Forringelſe, der ſiges at være til megen Skade for „Presbyteri & Clerici,“ ſærdeles for „*extra regnum studentes & peregrinare volentes*;“ foruden at ogſaa Pavens Indkomſter af Danmark derved formindſkedes[48].

[46]) Jvf. Neander allg. Geſch. der chriſtl. Relig. IV. S. 584—86. S. R. Dan. V. p. 611. Münter Kirchengeſch. v. Dänem. II. 513—15.
[47]) Suhm Danm. Hiſt. X. S. 196. 234. 235.
[48]) Scr. Rer. Dan. V. p. 593.

Selv havde Erkebiskoppen i sin Tid studeret i Paris, opholdt sig i flere Aar udenlands, og under sine Reiser erhvervet sig Innocents den Fierdes Yndest; maaskee allerede inden denne besteg den hellige Stol. Han havde siden i nogen Tid været Capellan og Bordgiæst hos denne Pave, og ledsaget ham til det Lyonske Concilium 1244. Det var saaledes baade Lærdom og Nidkiærhed for hierarchiske Formaal, som Jakob Erlandsen havde at takke for sin Forfremmelse til Roskilde Bispestol. Her var allerede hans Forgænger, Nicolaus Stygot, kommen i Stridighed med Erik Plogpenning, i Anledning af denne Konges formeente Indgreb i de kirkelige Rettigheder; og Efterfølgeren i Bispesædet tog heraf Anledning til at erhverve en pavelig Bulle, der under Trudsel af Interdict, paalagde Kongen af Danmark at restituere Roskilde Stift dets inddragne Eiendele og Indkomster. Den nye Biskop blev saaledes paa en Maade nødt til at betræde en Bane i den hierarchiske Modstand mod Kongemagten, som han hverken fattedes Kraft eller Sindelag til at fortsætte, da han fra Roeskilde forfremmedes til Lunds Erkestift. Hans Strid med Christoffer I. have vi allerede giennemgaaet i de Hovedpunkter, som kunne siges at gribe ind i Tidsalderens almindelige Tendentser. I mere speciel og umiddelbar Forbindelse med Rigets daværende Stilling, ligesom formodentlig ogsaa med Jacob Erlandsens egne Planer og Hensigter, var vel det Forhold, han beskyldtes for at staae i til Danmarks Fiende, den norske Konge, med hvem han skal have underholdt hemmelig Brevvexling. Af de øvrige mindre væsentlige Klagemaal mod Prælaten fra Kongens Side, ville vi kun endnu nævne dette: at han havde vægret sig ved at aabne Kiøbenhavn for K. Christoffer, efter det Nederlag, denne led i Striden med Henrik Æmelthorp.

Man skulde tænke sig, at de hierarchiske Tendentsers Forsvar i en saadan Udstrækning, og med et saadant Eftertryk,

som vi have seet, at Jacob Erlandsen paatog sig samme, maatte have mødt villige Redskaber og Hielpere i den geistlige Stand, og derimod hos Almuen, hvis hævdede Rettigheder truedes ved en forandret og strengere Kirkelovgivning, have fundet en Modstand, der svarede til Bøndernes Tænkemaade og Forhold i Absalons Tid; men ingen af Delene indtraf ganske. Vist nok blev Erkebiskoppen nidkiært understøttet af Biskop Peder Bang i Roeskilde og Biskop Peder i Odense; men det var saaledes kun Øernes Prælater, som forsvarede den geistlige Magt; alle fire jydske Biskopper tilligemed Biskoppen i Slesvig holdt derimod med Kongen, og paa samme Side finde vi flere Priorer og Kanniker[49]. Den Ulydighed mod Kirkemagtens Paabud, som røber sig i den ringe Virkning af Interdictet, eftersom Gudstienesten uagtet dette paa de fleste Steder uafbrudt fortsattes, viste, at Præsteskabet overhovedet ikke maa have deelt deres høieste Formands Synsmaade, og ei har kunnet vænne sig til de canoniske Grundsætninger, der skielnede imellem Klerkens og Undersaattens Pligter. Afhængigheden af Rom var i Danmark ikke naaet derhen, at den kunde qvæle den nationale Følelse, der oprørtes ved den Charakteer af Landsforræderi, som fæstede sig ved Erkebiskoppens Forbund med den Rügiske Fyrste. Det var saaledes egentlig eller især kun hos de nævnte to, med ham lige tænkende Biskopper, at Jacob Erlandsen fandt Overeensstemmelse og Medvirkning; det var dem, der strax efter hans Fængsling paabød Iværk-

49) I den pavelige Legat, Guido's Brev til Biskoppen af Lybek (1268) nævnes, som bandlyste, tilligemed Kongen og Dronningen, „*fautores eorum*," Biskop Tyge i Aarhuus, Biskop Johan i Børglum, Broder Aage, Provincial-Prior i Danmark, Bo (Boetius) „fordum Provst i Roeskilde" (altsaa afsat af Biskoppen), Erland, „qui se gerit pro Archidiacono Lundensi, Niels Torkildsen og Tord, Kanniker i Lund, Henrik Prior i Antvorskov, John Prior i Dalum, og endeel flere Geistlige. (S. R. Dan. V. 607.)

sættelsen af den Beslutning om Forbud mod offentlig Gudstieneste, som Constitutionen „cum ecclesia Daciana" indeholdt. At dog Interdictet ikke engang i Roeskilde Stift i Begyndelsen blev overholdt, seer man af det gientagne Forbud, som Bisskop P. Bang blev nødt til at udstede. At dette vel har havt nogen Virkning, kan sluttes af Christoffer I. derpaa følgende Befaling til Geistligheden, at aabne Kirkerne og holde Gudstienesten, saafremt ei Præsterne, hvis de vægrede sig ved at lyde Kongens Paabud, vilde see sig deres Embede berøvede; og som Retsgrund beraabte Kongen sig paa den Appellation, hvormed han var indgaaet til Paven[50]).

I Fyen og Lolland synes det som Interdictet meest er blevet overholdt; og om endog Erkebisskoppen senere, under Erik Glipping, indskrænkede dets Iværksættelse til de Steder, hvor den unge Konge og hans Moder opholdt sig, og til den Tid, deres Ophold paa hvert Sted varede: saae man dog altsaa, at den straffende Magt ikke recnt havde tabt sin Kraft i de Stifter, hvor de mod Kongehuset meest forbittrede Prælater havde deres Sæde. Roeskilde Bisskop gientog endog Udøvelsen af denne Straffemagt; hvorimod Ulydigheden med Hensyn til Interdictet lader sig forklare, deels af den allerede antydede Forskiel i Cleresiets Tænkemaade; deels af mange Geistliges Misfornøielse over den Ringeagt, som de antog at være viist dem paa Concilium i Veile, i hvis Beslutning man ikke lod dem deeltage[51]). Der yttrede sig saaledes en indbyrdes Splid blandt Geistligheden selv; og det var ikke blot Præsterne, eller den lavere Clerus, som fandt sig tilsidesatte af det hierarchiske Aristokratie; men ogsaa blandt Prælaterne selv finde vi et kongeligt Parti; tre jydske Bisskopper (i Ribe, Viborg og

---

50) S. Kongens Breve til Geistligheden i Roeskilde Stift. S. R. Dan. V. p. 602. 603.

51) Hvitfeldt. I. S. 262.

Aarhuus) forsynede endog Christoffer I. Appellation til Paven (1266) med deres Segl; og til en af disse, Biskop Niels af Viborg, der var Kongens Cantsler, henvendte Paven Alexander IV. sig for at paalægge ham at underhandle om Forlig imellem Kongen og Erkebiskoppen, og udvirke dennes Frigivelse af Fængselet[52]. Man seer af det betydelige Antal af Prælater og høiere Geistlige, der indlemmedes i Bandlysningen over Erik Glipping og Enkedronning Margrethe, (s. Anm. 49), hvormange, og tildeels betydende Medlemmer af det danske Clerese, der havde taget Kongens Parti mod Erkebiskoppen, og ingenlunde vilde hylde hine Grundsætninger, hvorefter Kirken skulde betragtes som fritaget fra enhver Afhængighed af Nationalitet og Kongedømme.

Betragte vi paa den anden Side Roeskilde og Odense Biskoppers og det Lundske Domcapitels offentlige Fremtræden, saa fattedes der ikke Anledning til grundede Klagemaal over samme paa Erik Glippings Side. Saaledes besværede Kongen sig for Paven over at Biskop Bang i Roeskilde flere Gange havde brudt sin aflagte Troskabsed til Kongen; at han ikke havde villet stille den Krigshielp, han paa Embedsvegne var forpligtet til; at han havde været Aarsag til det anseelige Nederlag, som den kongelige Magt havde lidt ved Nestved, (1259) under den Rygiske Fyrste Jarmers Anfald paa Siælland — et Foretagende, hvortil denne endog havde været opfordret, baade af bemeldte Bisko og af Paven; ligesom den førstnævnte endog gik saavidt, at han forbød christelig at begrave det betydelige Antal af Kongens Krigsfolk, der vare faldne i denne Strid, eller at læse Siælemesser for dem, uagtet de dog hørte til hans eget Stift. Begge de anklagede Prælater havde understøttet Rigets Fiender ved Hielp af

52) Jvf. S. Rer. Dan. V. p. 605.

Indkomsterne af deres Bispedømmer; og ligesom Biskop Bang, for at opnaae sine Hensigter, havde betient sig af den Rygiske Første, saaledes havde Biskoppen Jens Bang i Odense, indledet forræderske Underhandlinger paa Als med de holstenske Grever. Begge disse Biskopper havde søgt at hindre den unge Konges Kroning; den ene af dem havde, uden nogen foregaaende Advarsel, bandlyst baade Kongen, og dennes Broder Valdemar; den anden (Jens Bang) havde et ulovligt Valg at takke for sin Ophøielse paa Bispestolen, og havde hindret Kongen i Udøvelsen af hans Patronatsret. Hertil kom endnu, at Biskop Jens af Odense var sigtet for Deeltagelse eller Medvidenhed i Mordet paa Kong Erik Plogpenning [53]), m. m. I Klagepunkterne over Hindringen af Kongens Patronatsret, og over Bandsættelsen af Kongens Tilhængere i den Strid, han førte med Kirken, komme vi tilbage til de samme Rets-Principer, der bestemte det hierarchiske Partiets politiske Charakteer, og dets fiendtlige Stilling til Kongemagten. At Biskopperne forbandt sig med Danmarks Fiender og understøttede dem; at de saaledes ikke blot vægrede sig ved at opfylde deres Lehnspligt, men brød Eden mod deres verdslige Lehnsherre, gialdt fra Hierarchiets Side for Nødværge og lovligt Forsvar af Kirkens Ret; imedens Kongerne deri saae forræderske Handlinger af Prælaterne, som deres edsvorne Vasaller [54]).

---

[53]) Scr. Rer. Dan. V. p. 613. Jvf. Suhm D. Hist. X. S. 271.

[54]) „Constat" — hedder det i Processen mod Jens Grand — „ipsum Archiepiscopum, sicut & omnes praelatos ipsius regni, ac suos prædecessores, *ab ipso rege &* suis progenitoribus, qui ecclesias regni totius fundarunt & dotarunt, *esse & fuisse feudatos;* nam quicquid habeant ecclesiæ in temporalibus, a regibus habuerunt, & ob hoc homagium faciunt & *juramentum fidelitatis præstant* ipsi regi ..... *sicut veri Vasalli & feudatarii* vero Domino." S. R. D. VI. p. 321. (cfr. p. 291.) Erkebiskoppens Svar paa dette Udsagn

Maatte Jacob Erlandsen og hans Venner, som vi have seet, prøve afgiort og betydelig Modstand, endog af sine Ordensbrødre og Kirkens Mænd i Danmark: saa syntes det derimod som han turde giøre Regning paa mere Velvillie hos den skaanske Almue, end man skulde have kunnet formode, i Følge tidligere Forhold og i Følge den alvorlige Tiendestrid under Absalons Styrelse. I Begyndelsen af Striden imellem Christoffer I. og Jacob Erlandsen, var Kongen nødsaget til (1256) med Magt at tvinge Bønderne, der havde grebet til Vaaben baade i Skaane og Siælland[55]); Aaret derpaa (1257) reiste Almuen sig paa ny, og nedbrød nogle kongelige Slotte, men blev atter bragt til Lydighed. (Suhm X. 306.) Uagtet disse Folkebevægelser i Bondestanden vist nok ikke allene vare rettede mod Kongen, eller Misfornøielsen allene fremkaldt af Almuens Iver for at forsvare Erkebispens Sag, vise dog de paafølgende Begivenheder, at Opstanden uden Tvivl har været betydelig, og formodentlig har fremskyndet Kongens (efter Bøndernes Nederlag ved Leire-Bro) i Lund sluttede Forlig med Jacob Erlandsen; (Suhm. X. 291.) ligesom man tillige seer Beskyldningen, at denne havde opægget Almuen mod Kongen, optaget iblandt Klagemaalene over denne Prælat. (S. R. D. V. 595.)

---

gaaer ud paa en fuldstændig Modsætning deraf: „Dicens, non esse vera, ... nec credit, quod Ecclesia vel Archiepiscopus sint, aut unquam fuerint feudatarii Regis Daciæ." &c. l. c. p. 322.

55) Det er om denne Opstand at Udtrykkene forekomme i de danske Annaler: „at Kotkarle rasede (vare galne) med deres Køller" (S. R. Dan. I. 168. III. 312); „Rustici *sævierunt in milites* cum clavis;" Siæll. Krøn. S. R. Dan. II. 631.; „Rustici erexerunt se *contra militares* cum clavis" IV. 283. o. fl. St. Om Benævnelsen Kotkarle (Huusmænd, Hyttebeere) s. Langebeks Anmærkn. S. R Dan. I. 168. Suhm. X. 288. 289. Skiøndt omstændelige Beretninger om denne Opstand fattes, seer man dog tydelig nok, at den har hørt til de ikke usædvanlige Almuesoprør, fremkaldte af Misfornøielse med Adelens Tryk og med Kongernes Magtløshed.

Det har saaledes vel ei været uden Anledning, at baade Erkebiskoppen og Biskop Peder af Roeskilde, tilligemed nogle Riddere, efter Forliget drog omkring i begge Stifter for at stille Almuen tilfreds ved gode Løfter. (Hvitfeldt. I. 243.) I Siælland synes det som ogsaa Almuen har været deelt i et kongeligt og et biskoppeligt Parti; efter hvad man kunde formode af den ulige Behandling, som Roeskilde Biskop ved Bandsættelsen paabød imod dem, der holdt med Erik Glipping, og dem, der vare paa Jarmers og Prælaternes Side. (Hvitfeldt. I. 259. 261.) I Skaane synes det tydeligt, at Erkebiskoppens Parti til en Tid maa have havt Overhaand; endskiøndt det ikke er let at forene et saadant Sindelag hos Almuen med den Beskyttelse, som deres gamle Kirkevedtægter, eller den skaanske Skraa, nød hos Kongen, og med Striden som derover førtes. Den videre Udstrækning, som det i denne Anledning anvendte Udtryk: „plebs Scanica" synes at indbefatte, giør det mindre sandsynligt, at dermed blot skulde være meent de Bønder, der stode umiddelbart under Erkebiskoppen, som bosiddende paa hans, eller Lunds Stifts Lehnsgods. Imidlertid forekommer paa et andet Sted, i samme Anledning, Udtrykket „plebecula," der maaskee snarere kunde modtage denne Fortolkning, og saaledes kunde bringes i Forbindelse med Kongens Paabud: at eftersom Kongen „vil fratage Erkebiskoppen og hans Clercsie alle de Privilegier og Friheder, som vare skienkede dem af den danske Krone eller af Danmarks Konge:" saa havde Erkebiskoppens adelige Vasaller og andre Lehnsmænd inden femten Dages Forløb at aflægge Troskabsed til Kongen, saafremt de vilde undgaae Plyndring, og siden skulde de være samme Tienstskyldigheder underkastede som andre Bønder[56].

[56]) „Mandamus etiam *omnibus militibus* ac aliis, qui memorato Domino omagio sunt adstricti, ut infra XV Dies ad nos veniant,

Hvad Beskaffenhed det har havt med disse Forhold i alle enkelte Omstændigheder, lader sig i øvrigt, formedelst de historiske Beretningers Ufuldstændighed og Utydelighed i endeel Tilfælde, ikke paavise. Saameget seer man, at det paa begge Sider ikke altid er gaaet til efter den strenge Ret; og at Lovløshed, Vold og Foragt for Kirkens Straffedomme heller ikke vare fremmede for den skaanske Almue, seer man bl. a. af Erkebiskoppens Klage: at Bønder med dragne Sværd forfulgte hverandre lige til Høialteret i Lunds Domkirke, uden nogen Ærbødighed for Stedets Helligdom. (S. R. D. V. p. 589). Kirkelovens Bod og Straf for begaaede Forbrydelser begyndte man at unddrage sig fra, og Personer, som vare under Interdict, dristede sig til at deeltage i Gudstienesten. Det lader til, at Almuen i saadanne Tilfælde ikke meer end andre har afholdt sig fra Overtrædelser af Kirkelovens Bud. Kongens Bønder paa Hveen, i Lomma og Skanør vare af Erkebiskoppen udelukkede fra Kirkens Samfund; og denne Prælat negter at ophæve Bandsættelsen for dem, med mindre de stille Borgen for, at de i Fremtiden ville vise sig lydige mod Kirkelovene. (S. R. D. V. p. 589. 595.) Den Deel af den skaanske Almue, som under Striden holdt fast ved Erkebiskoppen, har vel især bestaaet af saadanne Bønder, som hørte til det geistlige Gods; og paa dem er det, man kan anvende Christoffer I. Paabud, at Erkebiskoppens Vasaller, der hidtil vare ham Lydighed skyldige, skulde aflægge Troskabsed til Kongen. Tilbøielighed til Uro, og Haab om at drage Fordeel af Forvirringen, har uden Tvivl bidraget til ogsaa at bringe Almuen til at tage Deel i Stridigheder, som kun middelbart berørte den; men hvorved den føleligt nok blev rammet, naar

a nobis omagium accepturi, prout direptionem omnium bonorum suorum voluerint evitare: de cætero nihilominus sicut alii Rustici servituri." S. R. Dan. V. p. 588.

den ved Striden berøvedes Deeltagelse i Gudstienesten, og ethvert Samfund med Kirken.

I Siælland er det tydeligt, at baade Geistligheden og Folket var deelt imellem det kongelige og det biskoppelige Parti; et lignende Forhold kan man antage for Skaane; og saaledes fremtræder overhovedet, under Interdictets Tid i Danmark, Billedet af et opløst Folkeliv, en undergravet og ubefæstet Samfunds- og Retstilstand, og en Svaghed hos Statsstyrelsen, som hverken kiendtes, eller var tænkelig under de store Valdemarer. Men under disses Regiering stode ogsaa Prælater, ligesaa udmærkede ved Patriotisme, som ved andre personlige Egenskaber, ved Kongernes Side. Uligheden, med Hensyn til den førstnævnte Egenskab, imellem en Absalon eller Anders Sunesen og en Jacob Erlandsen, er belærende, naar Spørgsmaalet er om Midlerne, som anvendtes for at fremme de nye kirkelige Grundsætninger. Man seer hos hine, at de ikke glemte Fædrelandet over Hierarchiet; Valdemar I. og hans Sønner havde i begge Prælaters personlige Hengivenhed og Troskab en kraftig Støtte. Men under det Schisma, der udviklede sig af Hierarchiets og Aristokratiets Optagelse i Danmarks nationale Liv og Historie, giorde nye Kræfter og Retninger sig gieldende. Det var vel hos de senere danske Hierarcher tildeels en Misforstaaelse og Mistydning af den Modstandskraft, der for en stor Deel udgik fra Tidsforhold og fra den gamle Samfundsskik, naar de med fiendtligt Sind tilregnede Kongernes personlige Tænkemaade, hvad der ofte havde en af denne ganske uafhængig Oprindelse. Men herfra reiste sig da saadanne Domme og Yttringer, som da Jens Grand, medens han endnu var Provst i Roeskilde, havde sagt om Erik Glippings Mord: „at det var kun at beklage (*mala hora fuit*), at han ikke blev slaaet ihiel for 15 eller 16 Aar

„siden; thi da havde han ingen Afkom efterladt [57]).“ Nogle Aar derefter, da Jens Grand var bleven Erkebiskop, og Kongen nødsagede ham til at flygte ud af Riget, havde han under sin Landflygtighed ved en Leilighed yttret: „at det var ham ganske „ligegyldigt, hvem der var Konge i Danmark — enten det „saa var Hertug Valdemar af Jylland, eller en Jøde, en Ma„homedaner, en Hedning — ja om det var Fanden selv; naar „det kun ikke skulde være K. Erik (Menved) eller hans Bro„der.“ (S. R. D. VI. 293.) En saadan Bitterhed gav sig ved enhver Leilighed Luft i Smædeord; f. Ex. da Jacob Erlandsen offentlig kaldte K. Christoffer en Røver (raptorem); eller da Jens Grand sagde om samme Konge, „at han ikke var en Christi Dyrker, men en Christi Fordærver, som tillod sine Hofmænd og Drabanter at plage, berøve og mishandle Bønder og fattige Undersaatter“ [58]). Af samme Art er den Bebreidelse, at baade Erik Menved og hans Forfædre „havde udøvet Kirkeran, og begaaet de skammeligste Forbrydelser imod den hellige Kirke og dens Tienere; ja endog giort sig mistænkte for Kiætteri“ [59]). Man tilregnede Kongerne personligen, hvad Ondt og Lovløst der skeete i Landet, skiøndt vi dog kunne bemærke ved det først anførte Sted, at det ogsaa lægges Kongen til Last, at han af Uforstandighed tilstedte sine Hof-

57) Scr. Rer. Dan. VI. p. 290.

58) „Dictum regem non fuisse *Christi cultorem*, sed ipsum *Christicussorem* fuisse & divinorum in regno calcatorem, qui propter suam insipientiam & malitiam regnum turbavit ...... per sequaces suos permisit subditos suos, *maxime rusticos & miseriores*, a suis satellitibus .... deprædari, mutilari & occidi. &c.“ S. R. D. VI. p. 298.

59) Erkebiskop Jens Grands Procurator Reinald taler i sit Indlæg: „de persecutionibus, quas *reges Daciæ, de quorum genere descendit præsens rex*, qui tot sacrilega, tot nefaria scelera cum suis fautoribus in sanctam Dei ecclesiam & catholicæ ecclesiæ ministros, *non sine hæretica suspicione*, commisit & patravit, per tempora fecerunt longiora, abutentes regia dignitate in subversionem ecclesiarum,“ &c. S. R. D. VI. p. 297.

mænds Voldsgierninger og Undertrykkelser. Hiin i sin Oprindelse ikke uforklarlige Forbittrelse mod Kong Christoffer I maa det tilskrives, at Jacob Erlandsen (hvad aldrig før var hørt), vægrede sig ved at krone Erik Glipping; og derimod skrev Breve til den romerske Curie for at anbefale K. Abels Sønner og deres Arveret; hvormed det ligeledes staaer i Forbindelse, naar en anden Prælat (Jacob Lange) offentlig i en Prædiken yttrede: at Danmarks Tilstand aldrig blev bedre, saalænge nogen af K. Christoffers Æt regierede; og i sit Forsvarsskrift vedgik dette, og meente at kunne bevise hvad han havde sagt[60]. Der herskede hos de to Erbebisper og deres Tilhængere et indgroet Had til denne Kongeslægt, i Forbindelse med Forestillingen om dens mod Kirken fiendtlige Grundsætninger og Tænkemaade. Aarsagen hertil maa, som vi ovenfor have viist, deels søges i de almindelige Elementer og Motiver til Striden, som Hierarchiets Tilvært og Udvidelse medførte og satte i Virksomhed; men deels ogsaa i virkelige Forurettelser, som geistlige Stiftelser og Individer havde maattet lide[60 b]. Paa denne Maade, eller ved et forplantet System i det danske Hierarchies Politik, erholde vi, som det synes, den rimeligste historiske Grund til de fortsatte, af Prælaterne i det mindste understøttede, Sammensværgelser og Opreisninger mod Kongerne; og med en saadan Opfatning af Sammenhænget i de historiske Forhold stemmer det fuldkommen overeens, at Jens Grand overtog den politiske Rolle, som Jakob Erlandsen noget tidligere havde udført. Det er

---

60) ..... „nunquam pacem futuram in Dacia, regnante aliquo nato de Christophoro; *ponatur*, *quod hoc dixerit*, *in quo maledixit?* Cum & ipse Christophorus, & ab eo descendentes in regni regimine pessime se habuerunt usque in diem hodiernum.“ S. R. D. VI. 302.

60 b) Jens Grand bruger herom de stærkeste Udtryk: „Regno prædicto ecclesiis Regni, prælatis ecclesiarum, Clericis & *personis ecclesiasticis, secularibus & regnicolis* dicti Regni in statu miserabili existentibus, & quasi ad servilem conditionem redactis.“ S. R. Dan. VI. 297.

heller ei usandsynligt, at den første har søgt at benytte sig af de samme Midler, som den sidste, nemlig hemmelige Forbund med Kongens og Rigets Fiender; skiøndt Begivenhederne under Erik Menved ikke kom til den Udvikling, at man fik saa fuldkommen Visshed i Henseende til en saadan Sigtelse mod Jens Grand, som man havde om at Jacob Erlandsen var i Ledtog med K. Christoffers og Erik Glippings Fiender.

Man kan dog ikke tænke sig andet, end at det maa have været meget magtpaaliggende Grunde, og svær Mistanke, som ogsaa kunde bevæge Erik Menved til at lade Landets mægtigste Prælat fængsle, og Lunds Domkirkes Sacristie opbryde med Vold, i Forventning af der at finde skriftlige Beviser for Jens Grands Forræderi. Mod ham vare de stærkeste Beskyldninger: at han ved hemmelige Underhandlinger med den norske Konge ophidsede denne mod Danmark; at han, som Kongens verdslige Lehnsmand, ligesom Jacob Erlandsen, vægrede sig ved at opfylde sin Ledingspligt; endelig at han stod i Forbund med Erik Glippings Mordere, og derfor negtede at bandlyse dem, af den Grund, at de ikke vare lovligen overbeviste. Man bragte endog hermed hans Ophøielse paa Erkesædet i Forbindelse; og man finder i Procesacterne mod Jens Grand mærkelige Yttringer om, at det gik ind i Grev Jacobs, Marsk Stigs og de øvrige fornemste Sammensvornes Planer, at ville understøtte det hierarchiske Partie i Danmark i dets Strid med Kongemagten. Vi kunne dog allene med Indskrænkning antage en saadan Paastand. Aristokraterne og Prælaterne havde hver sine særskilte Planer og Øiemed, uden noget andet egentligt og dybere Foreningspunkt, end fælles Had mod Kongernes Personer, og den for begge fælles fiendtlige Stilling og Retning imod Indehaverne af den verdslige Magt. Spørge vi da, paa hvilken af Siderne der fandtes en klart giennemtænkt Plan — eller hvor de forræderske Handlinger stode i Forbindelse med consequente Grundsætninger, der stræbte til Realisering af en

fast, organisk Samfundsforfatning: da maa Svaret blive, at en saadan Stræben ikkun hos den høiere Geistlighed havde udviklet sig til Bevidsthed om Stridspunkterne og det eftertragtede Maal. Hos Adelspartiet var Retningen mere uklar, mere afhængig af personlige Forhold, utilfredsstillet Æresyge, tilføiede Fornærmelser; eller i alt Fald af den Tiltrækningskraft, som Magtens Udøvelse besidder. Prælaterne allene vidste klart, hvad deres Id og Stræben gik ud paa; og fra et politisk Synspunkt erkiendes let den underordnede Stilling, hvilken anvises de Sammensvorne, naar de siges „*persequi guerram* dictorum Archiepiscopi & Episcopum contra Ericum regem." (S. R. D. VI. 313.)

Det fortiener endnu at bemærkes, at hiin samtidige Kilde udtrykkelig tillægger J. Grand, at han optog de samme Planer, der tilhørte den afdøde Jac. Erlandsen og BisKop P. Bang; ligesom han allerede i deres Levetid havde sluttet sig nær til dem. (S. R. D. VI. p. 313.) Saaledes fandtes der et, allerede af Medlevende bemærket strengt Sammenhæng i de særskilte Perioder af Kampen imellem Kongedommet og den geistlige Magt; og et fælles Maal forbinder de i ulige Tidsmomenter, under forskiellige Personers Ledning, virkende Stridskræfter, under de tre Kongers, Christoffer den Førstes, Erik Glippings og Erik Menveds Regieringer.

Spørge vi om den romerske Curies Stilling til Partierne under den lange Tvistighed, da maa Svaret blive: at denne Stilling var tilstrækkeligt bestemt, baade ved kirkelige Retsgrundsætninger, og ved Fordeel. — Jacob Erlandsen havde i Danmark villet indføre den canoniske Lovs Statuter; og da dette var det egentlige Udspring til Misforstaaelse imellem Primaterne og Kongerne, kunde det ikke være andet, end at den romerske Curie maatte beskytte Prælaterne, som et Slags Martyrer for Hierarchiets Sag. Constitutionen i Veile fik pavelig Stadfæstelse, da Legaten Guido forkyndte Interdict over Dan-

mark; og under den følgende Regiering bragtes den i bemeldte Synodalbeslutning udtalte Grundsætning, at Vold imod en Bisskops Person ipso facto paafører et Rige Bandlysring, til virkelig Udførelse. — At imidlertid Urban IV. gav Erik Glipping Ret, og ved haarde Irettesættelser straffede Jacob Erlandsen, var vist nok en uventet, paa en Maade inconsequent Fremgangsmaade, hvortil en bidragende Aarsag maaskee tør søges deri, at den pavelige Nuntius, Magister Gerhard, har været mere gunstig stemt for Kongen, end Guido; skiøndt man dog neppe kan forklare sig, hvorledes hiin Nuntius kunde gaae saa vidt, at han endog gav sit Samtykke til at den daværende Rigsforstander i Danmark, Hertug Albrecht af Brunsvig, lagde Beslag paa Kirkegods, der tilhørte Lunds og Roeskilde Domkirker[61]. Man saae ogsaa, at Tænkemaaden i Rom tog en anden Vending, saasnart Erkebiskoppen blev i Stand til, efter sin Befrielse, selv at fremstille sin Sag i Rom fra den for Kongen ugunstigste Side. Den nye Nuntius, Guido, som Urbans Efterfølger, Clemens IV. 1266 sendte til Danmark, syntes vel i Begyndelsen mere føielig, men forandrede snart sin Tone. Den Bandlysning, hvorved han egentlig kun bekræftede den allerede af Bisskopperne i Roeskilde og Odense forkyndte Band, lagde for Dagen, at Spændingen imellem Kirkens Overhoved og den danske Konge havde naaet sit Yderste; og at det ikke var let at sige, hvorledes det brudte Forhold igien skulde komme til Rette. At Kongen i Ydmyghed skød sig ind under Pavens Kiendelse, benævnede man en „appellatio frivola." Paven paaminder alvorligen om, hvad Erik Glipping skyldte Urban IV. Bestræbelser for at faae ham løsgivet af Fangenskab; han

[61]) Per mandatum dicti Ducis, & *Magistri Gerhardi*, & *Johannis* dicti Parvi, omnia bona Lundensis & Roskildensis ecclesiarum sunt spoliata, simul & bona Canonicorum confiscata." (1262.) Annal. Esrom. S. R. Dan. I. p. 246.

advarer Kongen for Guds straffende Retfærdighed, og erindrer om sin egen Pligt: at hielpe og beskytte Kirkens Tienere. Uopløselige Baand forenede den med Kirkens Overhoved; den romerske Curie fulgte kun sit naturlige System, i det den billigede og stadfæstede Legatens Handlemaade. Om hans Ophold i Slesvig kan have bidraget noget til hans bittre Stemning mod Kongen, tør man ikke afgiøre. Usandsynligt er det dog ikke, at saavel Guidos Berøring med den mod Kongen fiendske slesvigske Hertugsfamilie af K. Abels Slægt[62]), som et nærmere Kiendskab til Danmarks anarchiske Samfundstilstand, kan have forøget Legatens Dristighed.

Imidlertid medførte det pavelige Interdict ikke de tilsigtede Virkninger. Erkebispen trættedes formodentlig ved Striden, eller ved sin langvarige Landflygtighed, og blev da mere tilbøielig til det Forlig, der længere hen blev indledet[63]); saa meget mere, som hans store Patron Clemens IV. allerede 1268 afgik ved Døden. Det afgiordes endelig 1274 (eller snarere i Slutningen af 1273) under det Kirkemøde, der holdtes i Lyon, hvor Hovedsmanden i Lund Jon Litle (Johannes Parvus) var Kongens Underhandler, paa saadanne Vilkaar: at Kongen skulde betale 15,000 Mark lødigt Sølv i Skadeserstatning til Jacob Erlandsen; denne igien indsættes i sit Embede og i dets fulde Indkomster[63b]). Een af de

62) Suhm antager, at Guido under sit Besøg i Sverrige (Jun. og Jul. M. 1266) ogsaa, og det ei uden Virkning, kunde have talt med Mechtild, K. Abels Enke, og Birger Jarls Ægtefælle; »imellem hvilken og Dronning Margrethe (Erik Glippings Moder) der herskede et uforsonligt Fiendskab.« D. Hist. X. 553. 554—55.

63) Erkebiskoppen giorde selv de første Skridt dertil. s. Gramm Not. in Meurs. p. 441. Suhm D. Hist. X. S. 684.

63b) Hvitfeldt. I. 275. Pontoppidan Ann. I. 735. Suhm l. c. X. 684. 685. Forliget, mener Suhm, maa være sluttet mod Enden af 1273, skiøndt Conciliet i Lyon, hvortil Paven kom i Novbr., egentlig først holdtes 1274; efterdi Erkebiskoppen paa sin Hiemreise allerede i Februar

landflygtige danske Bispopper, Jens Bang i Odense, var allerede død 1266. Da Bispoppen af Roeskilde, Peder Bang, fulgte med Paven til Lyon, og 1275 i Januar var tilbage i sit Stift, maa han have deeltaget i Underhandlingen, skiøndt han ikke udtrykkelig nævnes[64]. Som bekiendt, døde Erkebispoppen inden han naaede Danmarks Grændser (den 18. Februar 1274, paa Rygen); og Kirken tabte i ham en Prælat med udmærkede Egenskaber; de danske Konger befriedes derimod for en farlig Modstander. — At Kirkestraffens Indflydelse paa den almindelige Mening og paa Stemningen hos Folket i Danmark ikke kan have været ret stor, sees bedst deraf, at Interdictet vedvarede saa længe, uden at Erik Glipping giorde nogen betydelig Anstrengelse for at faae det ophævet, og bestyrker den Yttring om Erkebispen: „at han døde forladt næsten af alle Sine“[65]. Den Ydmyghed i Stilen, hvormed Kongens Appellationsskrivelse er affattet, hindrede heller ikke, at den tillige indeholder afgiørende Betingelser, uden hvis Opfyldelse Kongen ikke vil modtage de landflygtige Bispopper. Deres Restitution i vedkommende Stifter og Bispopsæder var det første Fredsvilkaar, som Legaten forelagde Kongen; hvorimod denne havde fordret, at Prælaterne skulde høitideligen love, ikke at medføre eller nogensinde indbringe udenlandske Landsfiender eller Fredsforstyrrere i Danmark, at de skulde stille Borgen for dette Vilkaars Opfyldelse, og at Stridspunkterne imellem dem og Kongen skulde afgiøres ved Voldgiftsmænd. Den forskiellige

1274 var paa Rygen. Om Erik Glipping nogentid betalte den store Sum af 15000 Mark Sølv: tør være meget tvivlsomt, da Jacob Erlandsen døde, inden han kunde tiltræde sit Stift.

64) Jvf. Suhm D. Hist. X. S. 691 og 714. Forliget imellem Kongen og Bispop Peder sluttedes i Mai 1274. (S. R. D. VI. p. 287. Suhm X. 703.) Bispop Peder døde 1274. (Suhm l. c. S. 741.)

65) *Magni Matthiæ* Ser. Epp. Lundens p. 75. (cf *Gram* Not. in Meurs. p. 442.)

Synsmaade, hvorefter den verdslige Magt og Hierarchiet betragtede Stridsmaterien, medførte Hovedvanskeligheden i at komme til Enighed om disse Fredspræliminairer; heraf fulgte igien Interdictet, og en paa begge Sider forøget bitter og fiendtlig Stemning, der neppe blev hævet ved det omtalte, i Lyon sluttede Forliig; og som derfor snart igien, efter Erik Glippings Mord, opblussede paa ny, under en af Jacob Erlandsens Efterfølgere.

II.

Vende vi os, efter denne almindelige Betragtning af Striden imellem Kronen og Kirken i Danmark, dens Oprindelse og dens Følger, til Statssamfundet: da opdage vi ogsaa her, under den Uro og de Stridigheder, som blottede Kongedømmets Svaghed og undergrov lovlig Orden og faste Retsforhold, Indflydelsen af nye Samfundsideer, hvilke dog, ved deres Fremtræden i et nordisk Rige, fattedes det Fundament af oprindelige Rettigheder og historisk uddannede Forhold, ved hvilke det i det sydlige og vestlige Europa blev lettere, paa en allerede lagt Grundvold at opføre det indviklede Feudalsystem. I Nordens Stater havde aldrig nogen fremmed Erobrings Prærogativer giort sig gieldende. Her fandtes en almindelig Folkefrihed, som ogsaa stod i Forbindelse med politisk Magt. De almene Rigsmøder (Folkething, Danehof) og Landstingene, hvor den hele frie Almue, eller de særskilte Landskabers Indbyggere, kunde møde, betryggede Folkets arvede Rettigheder. Ledings- og Landværnspligten giorde den Enkelte stridbar, og den autonomiske Charakteer, som bestemte Retsforfatningens Uddannelse, viser, hvilken Betydenhed en Menighed havde, som i ældre Tider, under den endnu kraftige Folkefrihed, udøvede en Magt, der ikke var en overdraget Gave af nogen Lehusherre,

men en oprindelig Rettighed, og i sin Virkning allene indskrænket ved hævdede Retsvedtægter. I alle Ytringer af Folkelivet, baade naar det gialdt Udøvelsen af politisk Magt, og naar der var Spørgsmaal om Anliggender, som tilhørte en mere indskrænket Kreds af det borgerlige Samfund, røber sig en demokratisk Aand, der staaer i Harmonie med det Billede af en germanisk Fortid, hvis Grundtræk ere udkastede af den mest geniale Historieskrivers Pensel. Vi gienfinde, under fastere Former, en Samfundsforfatning og et Folkeliv, der bekræfter Sandheden af Taciti Tegning. Ikke desmindre maa man vedgaae, at Danmark tidligere, end begge de øvrige skandinaviske Stater, saae den egentlige Almue fiernet fra politisk Betydning; medens dog endnu Ledings- og Landværnspligten, og hele Krigsforfatningen, saavelsom Maaden, hvorpaa Rettens Pleie udøvedes, røbede Spor af en Indflydelse fra Almuens Side, som tidligere havde været endnu mere udstrakt, og tillige omfattet Statens Formaal og Anliggender.

Aarsagen til at saadanne Forandringer tidligst indtraadte i Danmark, forklarer man sig lettest af Naboskabet med Tydskland, hvorfra de nye Anskuelser for Samfundsstyrelse og Forfatning banede sig Veien til Norden og lettede den Forbindelse med Tydskland, der indtraadte paa flere Maader; saaledes ogsaa da mange Personer af det danske Kongehuus i længere eller kortere Tidsrum opholdt sig ved tydske Hoffer; da Giftermaal sluttedes imellem danske Prindser eller Regenter og tydske Prindsesser, og da Adelsmænd fra dette Land, i et betydeligere Antal, søgte ind i Danmark, her erhvervede Grundeiendom og for bestandigt bosatte sig i Landet. Desuden havde de langvarige Borgerkrige i Danmark baade formindsket de frie Mænds Antal, og indskrænket deres Velstand, som var en væsentlig Betingelse for deres Uafhængighed. Vendernes længe fortsatte Rovertog til Danmark havde i samme Henseende virket

ufordeelagtigt. Forandringer i Krigskonst og Bevæbning havde givet Rytteriet en større Vigtighed, og medført Nødvendigheden af rigere materielle Tilgange og Vilkaar for dem, som giorde Krigen til deres udelukkende Haandværk, og af nøiere Kundskab til Maaden, hvorpaa Krigene førtes i andre Lande. Herved ferringedes de store Ledingshæres Betydning, i Sammenligning med de mindre Skarer af øvede Krigsfolk, hvis Brugbarhed i Krigen beroede paa de angivne Aarsager. Krigen var allerede bleven til en Konst, eller rettere til et Haandværk; og da først saae man en egentlig Krigerstand danne sig, med Forrettigheder, som grundede sig paa den Art af Virksomhed, hvortil Standens Medlemmer udelukkende opoffrede sig. Man bør heller ikke oversee, at allerede i en ældre Tid, da de danske Konger krigede i England og erobrede dette Land, gav dette Anledning til Oprettelsen af de saakaldte Kongens Huustropper (Vitherlagsmænd), hvis Love og Indretninger for en Deel tiente til Mønster for senere Tiders kongelige Hofkarle eller Drabanter og disses Gaardsretter.

Det lader sig imidlertid ikke oversee, at naar Talen er om en stedfindende Uliighed i Folkets Rettigheder og i den politiske Magts Fordeling under forskiellige Perioder, — saaledes Odelsmandens Frihedstid, og de aristokratiske Prærogativers Tidsalder — at allerede i den førstnævnte Periode finde vi visse enkelte Personer og enkelte Slægter i Norden udmærkede fremfor den øvrige Mængde af frie Statsmedlemmer; selv i de Lande (Norge og Sverrige), hvor Adelsmandens Rettigheder muligen eiede, eller i det mindste længere vedligeholdt en større Udstrækning, end i Danmark. Men dette var en Uliighed i Anseelse, og den deraf følgende Indflydelse, som høiere personlige Egenskaber og større Rigdom aldrig forfeile at skaffe deres Besiddere, naar disse kun ville det. Disse saakaldte Rikismæn, Storbændur, m. m. afgiorde meget ofte Sagernes Udfald

i de offentlige Forsamlinger[66]). For Loven vare dog alle frie Mænd lige; og det meget omtvistede Spørgsmaal, hvorvidt Nordens Fortid har havt nogen Adel, kan let udredes, saafremt man ved dette Udtryk tænker sig en med særegne Fortrin hædret Samfundsclasse, som Loven har sikkret bestemte Forrettigheder; da Svaret i saa Tilfælde maa falde benegtende ud. En Stand kan ikke tænkes uden ved Siden af andre, som ere hiin imodsatte[67]). Endnu havde Folkelivet ikke opløst sig i alle de særskilte Former og Individualiteter, som ere Udtryk for ulige Arter af Virksomhed. Da dette efterhaanden indtraf, og Folkemængden tillige tiltog, begyndte Folket ikke længere i den Mængde, som tilforn, at indfinde sig paa Thingene, eller de almindelige Sammenkomster, men lod sig repræsentere ved Ombud, der traadte i de Fraværendes Sted. Repræsentation blev samtidig med en Fordeling af Folket, der adskilte Folkeclasserne efter deres forskiellige Hovedsysler. I denne senere Periode finde vi allerede Folket repræsenteret efter Stænder paa de almene Thing. Man finder desuden i Nordens fiernere Fortid en saakaldet „Sveit" — noget der paa en Maade svarer til Germanernes „Gefolge" — en Stilling, egen for dem, som paa Konge-Tieneste, altsaa netop paa et afhængigt Forhold, grundede en Udsigt til Udmærkelse og Hæder. Hoftieneste og Krigstieneste berøvede heller ikke dem, som paatog sig en saadan Forpligtelse, de frie Mænds Rettigheder for Loven. Den Udmærkelse og Anseelse, som kongelige Embedsmænd erhvervede ved deres Stilling, udtryktes ved selve Benævnelsen Þignarmenn, og bestyrkes yderligere af den Betydenhed, der fæstedes ved en saadan,

66) S. for Ex.: Saga Olafs Tryggvas. c. 59. 60. 62. Saga af Haraldi Grafeld. c. I. Saga Olafs h. hel. c. 81. (Jvf. herom N. M. Petersen histor. Fortæll. om Islænderne II. S. 234).

67) *Nordström* Bidrag till den Sv. Samhällsförfatn. Historia I. p. 131.

iøvrigt nok efterstræbt Værdighed. Om endog, som Tilfældet var i ældre Tider, Tankerne vare deelte i Henseende til de Fordele, som vandtes ved en Udmærkelse, der var forenet med visse Opofrelser: saa opdage vi her Indflydelsen af en Tænkemaade, der havde sin Rod i Adelsmandens gamle, oprindelige Uafhængighed. Vi kunne skielne to forskiellige Retninger, svarende til lignende Forhold hos Taciti Germaner i de særskilte Fortrin, som tilhørte de frie Mænd og Kongernes Følge (Hofmænd, Hoftienere, Gasindi.) Med Kongernes, ved Erobringer udvidede Magt, aabnede der sig for deres ministeriales flere Udveie til at vinde Betydenhed, og baade større materielle Fordele og politiske Rettigheder. I denne Henseende vare Krigene i England under Svend Tveskiæg og hans Efterfølgere uden Tvivl af stor Indflydelse; og Exemplet af den angelsaxiske Forfatning ikke uden Virkning. Sammenholdet blev stærkere imellem Medlemmerne af Kongernes Hird (Hofstat); og for Kongerne aabnedes en større Leilighed til at belønne deres Mænd. Knud den Stores Vitherlagsret antyder baade det nærmere Forhold imellem Kongen og hans „haandgangne Mænd", og frembyder tillige det første Exempel paa en Retsnorm, der tiente til Mønster for Lehnstidens Gaardsretter. Det var imidlertid først en senere Tid forbeholdt, at uddanne saadanne politiske Forrettigheder, der maatte være afhængige af Aristokratiets fremskridende Betydenhed, og af Lehnsforholdenes stigende Indflydelse paa Samfundsforfatningens Udvikling. De ovenfor angivne Tidsomstændigheder forberedede den Forandring, som, under Indflydelsen af en ny Tidsaand, overflyttede den politiske Magt fra Folket til en enkelt Samfundsclasse, og gav denne Rettighed til, i det offentlige Liv at træde i Folkets Sted. Saa længe endnu en demokratisk Aand fandt sit Udtryk i Statsformerne og i Nationens offentlige Fremtræden, see vi ikke

noget, der svarer til en egentlig Adel; om det endog ei kan negtes, at en høiere Indflydelse var tilstaaet saavel Adelsmændenes og deres Frihedsfornemste Repræsentanter, som Tignarmændene, eller Kongens høiere Hoftienere. Det samme gielder om den Ypperlighed og Anseelse, der udgik fra Kongeslægtskab, eller som den almindelige Mening tillagde Personer af kongeligt Blod. Der fandt saaledes unegtelig, med Hensyn til Samfundsrettigheder, en væsentlig Uliighed Sted, imellem Tilstanden i Odelsmandsfrihedens Periode, og i det Tidsrum, i hvilket Valdemarerne og deres nærmeste Efterfølgere beherskede Danmark.

Oprindeligen var Ledings- og Landværnspligten fælles for alle Landets frie Mænd, med den Indskrænkning i den førstnævnte Skyldighed, at Vedtægt foreskrev, at kun een Mand skulde stilles eller sendes i Leding fra hvert *Bol* eller Höfn [68]). Det hører ei til Formaalene for denne Undersøgelse, at giøre fuldstændigere Rede for disse Forhold, som en dansk Historieforsker med ualmindelig Lærdom og kritisk Skarpsindighed har udviklet. Det vil være tilstrækkeligt her at henlede Opmærksomheden paa de af Grundeiendommenes Værdi og Skattebeløbet afhængige Bestemmelser for den større eller mindre Andeel, som enhver Jordeier havde at udrede, naar det gialdt om Leding. Eieren af en „Heelgaard" hvilken svarede til en Mark Gulds Værdi, var forpligtet til at paatage sig en Trediedeel af de Byrder, som i ovennævnte Tilfælde hvilede paa en Höfn; for en „Halvgaard", af 4 Mark Sølvs Værdi, svarede Deeltagelsen i Udrustningen til en „Sextings hafnæ;" og en Jord af 2 Mark Sølvs Værdi medførte Forpligtelsen til at udrede „Tolftings hafnæ." Ogsaa „Landboer" (paa en Maade svarende til sildigere Tiders

68) Jvf. Velschow: de institutis militaribus Danorum, regnante Waldemaro II. p. 6—10. 54—58.

Jordfæstere eller Fæstebønder) vare forpligtede til, i Forhold til Eiendomsværdet, at deeltage i Ledingsbyrden[69]. Da derimod „Garthsæter" og Brydier ikke vare underkastede denne Skyldighed, have vi i denne Forskiellighed en fuldgyldig Grund til den Forudsætning: at Nydelsen af den fulde medborgerlige og politiske Frihed forudsattes hos den, der skulde være forpligtet til Deeltagelse i Ledingspligten. Da nu derhos Grundeiendommens Værd og Beskatning nødvendigen kom i Betragtning, naar der var Spørgsmaal om Gradationen af det større eller mindre Ledingsbidrag, som skulde udredes: saa indsees, at det var den uindskrænket frie Personlighed, og tillige Formuens Størrelse, der tiente til Bestemmelsesgrunden for de Fordringer, Staten giorde til sine Borgere, naar det gialdt om en Pligt, der tillige betragtedes som en af den frie Mands Rettigheder. Dertil kom siden særskilte Bestemmelser og Rettigheder for de Samfundsmedlemmer, som indbefattedes blandt de Privilegeredes Tal. I Forbigaaende maa erindres, at et andet Forhold indtraadte, naar det gialdt Landets Forsvar mod en Fiendes Anfald. Da blev „Mand af Huset" opbuden, og da maatte ogsaa Trælle, Gaardsæder og Bryder deeltage i den Forsvarspligt, som den almene Fare foreskrev. (Velschow. anf. St. S. 9). I et Paabud af Erik Glipping til Vara Herred i Skaane, er denne Landeværnsskyldighed paalagt „villici & coloni, tam privilegiati, quam alii." Her omtaltes saaledes en med særskilte Forrettigheder begavet Bondestand; men ogsaa de Andre undergivne Jordbrugere vare indbefattede i det almindelige Opbud. Til de Forandringer, som indtraadte med Rytteriets hyppigere Anvendelse, hørte ogsaa, at betydeligere Friheder bevilgedes dem, der forbandt sig til, ved hvert Udbud af Leding at møde i fuld Rustning og til

69) Velschow, l. c. p. 106—110.

Hest. Den større Bekostning, som fulgte med en saadan Forpligtelse, krævede en Godtgiørelse fra Statens Side, og denne bestod i Rettigheden for dem, som tiente til Hest, at kunne opdyrke saamange Boel, som de formaaede, uden nogen Forhøielse af deres Tienestepligt. Herved formindskedes altsaa Antallet af dem, som deeltoge i den almene Leding; og da de herunder hørende Byrder ogsaa indbefattede Forpligtelsen til at udruste Krigsskibe, blev i Følge hiin Rettighed, der tildeeltes „Hærmændene", som tiente til Hest, ogsaa Krigsflaadens eller Hærskibenes Antal efterhaanden formindsket. Imedens man saaledes i det 10de og Begyndelsen af det 11te Aarhundrede i Danmark troer at kunne regne henved 1200 af saadanne Fartøier, med en Besætning af over 30,000 Mand, var Flaaden under Erik Emun formindsket til omtrent 1100 Skibe, og under Valdemar II. til 850 (hvorhos dog er at bemærke, at her ikke blot Skibenes Antal, men deres Størrelse kan komme i Betragtning). Ledingsbøndernes Antal maatte, i Forhold hertil, aftage; og saaledes regnes, at omtrent 25,500 Mand svarende til ligesaamange „Havnelag" (eller Skibreder), have i sidstnævnte Periode udgiort Ledingshærens Styrke. Da Havnelagene bestod af et vist Antal Gaarde, flere eller færre i Forhold til Eiendomsværdien, saa har den allerede anførte lærde Historieforsker meent, i Følge sine her benyttede Beregninger, at være kommen til det Resultat: at Antallet af saadanne Gaarde i Danmark, der afgav Bidrag til Ledingen, har, i Forening med dem, som „laae i Oversæde", udgiort omtrent 134,000. De privilegerede Jordeiendommes Tal i det 13de Aarhundrede beregner han til 66,000 [70]). Vi beraabe os paa disse Beregninger og Tal-Angivelser, uden at kunne gaae ind paa deres kritiske Grandskning.

70) Velschow om Folkemængden i Danmark, i det 18de Aarh. Histor. Tidsskrift. IV. S. 33—38.

Efterdi endeel Forpligtelser til Almeenheden, med Hensyn til Ledingen, maatte præsteres af de frie Jordeiere, og de af disse, som af ovenanførte Grund forundtes Frihedsbrev for deres opdyrkede Boel eller Gaarde, i Følge den Jydske Lov vare fritagne fra hine Skyldigheder: maatte naturligviis Byrderne derved forøges for saadanne Jordbrugere, der ei vare deelagtige i hines (Hærmændenes) Fritagelse og forøgede Rettigheder; eller ogsaa maatte Kongernes Fordring paa en for Staten ofte uundgaaelig nødvendig Tienestepligt indskrænkes. Baade Klostrenes Jordeiendom, og de privilegerede Jordeieres (Adelens) Besiddelse fritoges hyppigen ved kongelig Indulgents for „Leding, Innæ og Stuth". Landeværnspligten blev dog aldrig i noget Tilfælde eftergivet. Det var fornemmelig de Byrder og Tienestepligter til det Offentlige, som fordredes i Anledning af Kongernes Reiser, og til Flytningen af det „kongelige Fadbuur" (Hoffets og Kiøkkenets Fornødenheder og Redskaber) samt Forpligtelsen til offentligt Arbeide paa Kronens Borge og Slotte, tilligemed Broers Anlæg og Vedligeholdelse, som hørte til de Præstationer, hvis Byrde maatte forøges i samme Forhold, som et større Antal Personer derfra befriedes. Med Hensyn hertil maa de ovenfor meddeelte Talforhold være oplysende, i Henseende til Størrelsesforholdet imellem de offentlige Byrder og deres Antal, som de fornemmelig paahvilede. Af hiint Forhold imellem „Hærmænds" (Frälsemäns) og andre ledingspligtige Jordbrugeres Besiddelse, lader sig ogsaa tildeels forklare den Overvægt, som de førstnævnte maatte erhverve; idet de med betydelig Grundeiendom forenede den Indflydelse, der udgik fra en nærmere Stilling til Kongen, større krigersk Færdighed og Dygtighed, og fra det fastere Sammenhold, som man maa tænke sig i en Kreds, hvis Medlemmer tilhørte en egen, begunstiget Stand, der styrkedes af Tidsaanden, og kunde hente Understøttelse for sine Fordringer fra analoge For-

hold i andre Lande, blandt hvilke vi fortrinligen maa nævne Tydskland, som ikke ubetydeligt indvirkede paa Uddannelsen af Danmarks Samfundsforhold i Middelalderen; saaledes ogsaa paa den Magts fremskridende Tilvært, der bidrog saa meget til at give Folkelivet og Historien i dette Rige en forandret Retning.

Det var ikke allene Territorial-Inddelingen, der stod i det nøieste Sammenhæng med Hærens Organisation. Denne greb ogsaa ind i det offentlige Liv, og havde Indflydelse paa dettes Former. De almindelige Vaabensyn eller Mønstringer endtes i ældre Tider sædvanligen med at tage Beslutning om Ledingens Bestemmelse for Aaret[71]), og Folkets Samtykke udkræves, saa ofte Kongen vilde drage med Hæren udenfor Rigets Grændser. At denne Rettighed kun skulde være tilstaaet Folket af en enkelt Konge, er en Paastand, der mindre stemmer overeens med de oprindelige Forhold, end den røber en senere Tids Bestræbelser for at forklare Oprindelsen til en saa betydelig demokratisk Magt[72]). Folkets Krav paa at have en Stemme med i Laget, naar det gjaldt om at beslutte Ledingens Anvendelse, forklarer man mere naturligt af den Forpligtelse, der hvilede paa Ledingshæren, at underholde sig af egne Midler, ved Krigsgierd eller Sammenskud af Havnelagene. Selv Valdemar den Store var engang nødt til at opløse Ledingen, eller lade Folket fare hiem, paa Grund af de Indvendinger, der fremsattes af „*Seniores*, quibus pro rostris dicendi mos erat"[73]). Næste Gang samme Konge agtede at foretage et Hærtog, raadspurgte han ikke Folket, men kun nogle faa, og fulgte deri Absalons Tilskyndelse, som hyldede den Mening: at krigerske Foretagender bør udføres „publicis viribus, sed

71) *Velschow* de inst. militar. Dan p. 44.

72) Jvf. Stedet hos Saxo, Lib. XII. Ed. Mülleri, I. p. 604. Velschow l. c. p. 41, 45.

73) Saxo. Ed. Mülleri. I. p. 736.

„privatis consiliis." (Saxo I. p. 741). Men da var ogsaa Folkekraften allerede brudt; og Overgangen fra Folkemøder til Herredage indtraadte omtrent samtidigen, som de nærmeste Aars Tildragelser lægge for Dagen. Knud VI. valgtes til Konge og Faderens Efterfølger, ikke af hele Folket, men af principes; og Valdemar lod ham offentlig hylde som Konge ved den samme Leilighed, da han til sin Faders Skriinlæggelse havde sammenkaldt en stor Herredag i Ringsted („*omni danica nobilitate* sub edicto Ringstadium evocata";) hvilket Møde ogsaa benævnes magna *optimatum* frequentia"[74]). Kongevalgene paa de gamle Folketing eller Landsting gik snart over til at blive blotte Hyldinger. Rigets vigtigste Anliggender afgjordes siden efter i Samraad med „*principes*", „*proceres*", „*primates*"; om „bondones" var ved slige Leiligheder ikke meer Tale. — Et sildigere Angrebstog af Valdemar I. mod Venderne besluttedes, som det hedder, „*vocata Maiorum concione.*" Det kan imidlertid, efter flere forekommende Exempler, antages som rimeligt, at man i Almindelighed tilkaldte Bønderne, naar store Rigsmøder eller Danehof holdtes, for at de kunde bifalde hvad Kongen og Adelen besluttede. Saaledes besværede E. B. Jacob Erlandsen sig ogsaa derover, at Kongen ikke havde fremført Klagemaalet over ham i Prælaternes og Adelens Forsamling; men „under aaben Himmel" og for det hele forsamlede Folk[75]). Det var imidlertid dog Medlemmerne af de to første Stænder, som allerede i Slutningen af 12te Seculum afgjorde alle vigtige Sager; og da de reelle Forhold medføre og bestemme Udtrykkene, hvormed

---

74) Saxo. I. p. 846. 847. 852. 912.

75) „Non in camera, aut in palatio, coram *discretioribus & melioribus Regni;* sed sub divo Prætorium constituens, *coram nobilibus & popularibus*, sive *plebeiis*, eundem Archiepiscopum super statutis suis . . . arguit" S. R. Dan. V. p. 585.

de angives: saa er det forklarligt, at her sielden mere var Tale om almindelige Folkething eller Landsthing; hvorimod i det 13de og 14de Aarhundrede Benævnelsen „Danehof“ eller blot „Hof“ (Parlamentum generale Danorum, dictum *Danehof*, 1354, 1360), traadte i Stedet[76]. Endnu senere er uden Tvivl Benævnelsen „Herredag“, som fuldkommen svarer til det virkelige Forhold paa en Tid, da det udtrykkelig nævnes i offentlige Documenter: at de tagne Beslutninger havde erholdt de Fornemmes, eller de kongelige Raadsherrers Samtykke. Christoffer I. tillagde (1255) Staden Reval lybsk Stadsret, „cum consilio *meliorum regni nostri*“ [77]. Friheder, som bevilgedes Greifswalds Borgere, naar de paa Handelens Vegne besøgte Skaane, udstedtes i Vordingborg (1280) „præsentibus *consiliariis nostris*“. (Suhm. X. 1011). Samme Tillæg findes i Erik Glippings Bekræftelse paa de Revalske Kannikers Rettigheder (1283). Da Grev Jacob 1283 paa et Danehof i Vordingborg fik Nørre-Halland til Lehn af K. Erik Glipping, beraaber Kongen sig paa „de Fornemmes Raad, Villie og Samtykke“ i denne Regieringshandling[78]; og allerede Kongens Farfader, K. Valdemar II., havde „ex consilio Regni sui meliorum“ overdraget dette Lehn til Grev Nicolaus. „*Nobiles*“ og „*Regni meliores*“ bruges ved denne og lignende Leiligheder som Synonymer; og Personer af denne Classe udgiøre Kongens Raad. Betydningen af Navnet „*consiliarii*“ er dog omtvistet; og man har fundet det tvivlsomt, at et af Kongen mere uafhængigt Rigsraad skulde have deelt Regie-

---

76) Larsen om Rigsdage, Landsting, m. m. i Danmark. Histor. Tidsskr. I. S. 246.

77) Suhms Danm. Hist. X. S. 270. 973.

78) „Ex *voluntate*, consensu & consilio Regni nostri meliorum.“ S. det hos Suhm X. 1017 aftrykte Diplom („præsentibus *universis melioribus totius regni Dacie*, tunc in consilio existentibus“).

ringen med ham, allerede i det her omhandlede, eller i det nærmest paafølgende Tidsrum; saameget mere, som de tidligere Haandfæstninger endnu ikke melde noget om en saadan Indskrænkning af den kongelige Myndighed. Man tør saaledes formode, at de „Consiliarii", som nævnes i Erik Glippings og hans Søns eller de nærmeste efterfølgende Kongers Tid, have været det samme som „potiores & meliores regni" [79]). I ethvert Tilfælde seer man af Diplomerne, at det altid var Personer, repræsenterende de to høiere Stænder, hvilke Kongerne tilkaldte ved vigtigere Sagers Afgiørelse, eller hvis Raad og Bifald de indhentede; om saadanne endog snarere maa betragtes som Medlemmer af et Danehof, end af et Rigsraad. Men under de endnu saa lidet bestemte Grændser for al offentlig Magt — i en Overgangstid, hvori nye Statsformer uddannedes, er det meget antageligt, at de forskiellige Myndigheders Virkekredse ikke have været strengt affondrede; og at den Tids aristocratiske Repræsentation af Folket (Meliores Regni) i samme Forhold har udvidet sin Sphære, som Kongemagten svækkedes, og Adelsmagten tiltog. Vi see Christoffer I. og Erik Glipping ved flere Leiligheder, f. Ex. til Bekræftelse af Privilegier for Domcapitler og Stæder, at beraabe sig paa „consilium meliorum regni nostri", til Understøttelse af saadanne Regieringshandlinger, der neppe, for at vinde Gyldighed og Kraft, havde behøvet at bringes for et Folketing eller Danehof. Al Magt i denne endnu vildt bevægede Tid var meer eller mindre svævende, og beroede mindre paa det skrevne Bogstav, end paa de Stærkeres Fordringer, og paa Tidsretningen, som bar dem oppe. Uden at ville allerede i hiin

[79]) Imidlertid adskilles disse udtrykkelig fra „Kongens Raad", ligesom fra det menige Folk, eller „hele Riget", i en Forordning af Er. Glipping fra 1276. („per *consiliarios* illustris regis Danorum & ceteros *meliores totius regni*, assentiente *toto regno*."

Periode forudsætte et Rigsraad, med lovligt erkiendte Rettigheder, kunne vi gierne erkiende, at jo mere Adelsmagten vorede Kongedømmet over Hovedet, desto flere bleve den førstes Indgreb paa den sidstes Omraad, og desto mere behøvedes det at forsikkre sig om de Samfundsmedlemmers Samtykke, der i modsat Tilfælde kunde, om ikke med Retten, dog med Magten, omstøde kongelige Beslutninger. Enten man under den omfattende, noget ubestemte Benævnelse „regni meliores" vil forstaae et sluttet Rigsraad, eller ikke: saa see vi dog i dem en Magt, som til sig havde overflyttet Folkets Rettigheder, ja endog deelte Kongernes.

Bliver der Spørgsmaal, ved politiske Rettigheders Udøvelse, om en kiendelig Adskillelse imellem en høiere og en ringere Adel, da kan det neppe bestrides, at en saadan Afsondring allerede synes at være indtraadt i det offentlige Liv. Saaledes beretter Hvitfeldt (1252), at skiøndt Rigets Raad havde forsikkret K. Abel om Thronfølgen for hans Sønner, blev dog hans Broder Hertug Christoffer valgt til Konge efter ham; især fordi „den menige Mand og Adelen" vare imod Abels Sønner for det Mord, han havde begaaet paa sin Broder. (Hvitf. I. 235). Den historiske Kritik har vel anført flere Grunde imod Nøiagtigheden af Hvitfeldts Udtryk, hvor han om tidligere Tider bruger Benævnelsen „Rigens Raad"[80]; men ligesom hans Udtryk „menig Mand og Adel" synes at svare til hvad Jacob Erlandsen kaldte „nobiles & populares": saaledes kunde man formode, at han ved „Rigens Raad" 1252 forstod det samme, som Erkebiskoppen ved „discretiores & meliores Regni" (ovenfor S. 404, Anm. 75); eller en Forening af den høiere og mægtigere Adel, der jævnlig tilkaldtes

80) Jvf. Larsen, anf. St. I. S. 266—271. Rosenvinges Lovhistorie (ældre Udg.) II. S. 21. 23. Engelstoft, i Maanedsskr. for Lit. I. S. 292. o. f.

ved vigtige Forhandlinger af Kongerne, og i hvis Nærværelse Beslutninger fattedes, som siden bekiendtgiordes for den ringere Adel og Menigmand. Hine sammentraadte med Kongen „in camera et palatio regis"; de sidste sammenkaldtes „sub divo". Der er saaledes Grund til at agte paa Forskielligheden i Diplomernes Udtryk, hvor Talen er om et sammenkaldt Danehof, eller om en Bekræftelse af kongelige Regieringshandlinger eller Anordninger ved et Udvalg af den høiere og mægtigere Adel (meliores regni).

Paa Danehof afgiordes Sager, der vedkom Lovgivning og Skatters Udskrivning; der besluttedes om Krig og Fred; vigtige Forlehninger bortgaves; man underhandlede med udenlandske Vasaller og fremmede Fyrster, og Kongevalg foretoges. Danehoffet var ogsaa den høieste Domstol; og troede Nogen at have lovlig Tiltale mod Kongen selv, kunde han søge sin Ret ved Danehoffet [81]), hvilket K. Christoffer I. pleiede at holde hvert Aar; og det samme lovede Erik Glipping i den Rigsdagsact, der udstedtes paa Danehoffet i Vordingborg 1282 [82]).

Vi have seet, at Thronfølgen 1252 var bleven fastsat ved en Convention imellem K. Abel og det af Hvitfeldt saakaldte „Rigens Raad". Erik Glipping sammenkaldte derimod 1276 „generalis *nobilium* conventus", for at faae sin Søn valgt til sin Efterfølger; og her have vi Exempler paa, at Thronvalget maatte overlades snart til den høiere, snart til den ringere Adel; og da Erik Glipping selv blev Konge, hedder det hos Hvitfeldt, (I. 258) at „menige Stænder holdt sig

81) K. Erik Glippings Forordn. af 1282, anført af Larsen, i Hist. Tidsskr. I. S. 256.

82) S. R. Dan. V. 584. (Her hedder det, at Kongen til Danehof sammenkaldte „*omnes maiores* Regni Dacie"). K. Anchers saml. Skr. I. p. 580. Hist. Tidsskr. I. S. 247.

til ham." — At imidlertid Almuen og Borgerne overhovedet kun tilkiendegav deres Bifald af det, som de høiere Stænder havde besluttet og bestemt: var overhovedet ikke meer end en naturlig Følge af de førstes ubetydelige politiske Stilling i Samfundet, der blev meer og mere mærkelig, jo større Overvægt Adelsvælden fik, paa Bekostning af Folkets gamle Rettigheder.

Den Omvæltning i de statsretlige Forhold i Danmark, hvis Oprindelse og Yttringer vi have berørt, blev i sine skadelige Følger egentlig først kiendelig under Valdemar II.s nærmeste Efterfølgere; og det i saa afgiort en Skikkelse, at Krøniken lader denne Konges og hans Sønners Regieringer betegne to væsentlig ulige Samfundsstillinger, og saaledes daterer Fornedring, Undertrykkelse, Indflydelsen af fremmede Sæder, og Indførelsen af fremmede Leietropper, netop fra den Epoche, der begyndte med Valdemars Sønner. Uden Tvivl bleve Virkningerne først da ret følelige; men de forberedende Skridt til en saadan Omskiftning vare allerede forhen tagne, og Almuens politiske Betydning var efterhaanden bleven undergravet i en tidligere Tid; ligesom alle giennemgribende Forandringer behøve Tid for at vinde Stadighed og Varighed. Dog maa man derhos erkiende: at netop med Valdemar Seier tabte sig den opløftende Aand, som ærefulde Krige og store Hersker-Egenskaber meddeelte en Nationalkraft, der i henved 80 Aar, fra Begyndelsen af Valdemar den Førstes Regiering, var bleven næret og udviklet i en udad gaaende Retning. Efter Valdemar Seiers Tid fortæredes derimod Kræfterne i indvortes Splid; eller, man udtrykker sig maaskee rigtigere naar man siger: at en ny Tidsstræben vandt meer og mere Fremskridt ved Opførelsen af den aristokratisk-feudale Statsbygning, hvis Grund tildeels allerede var lagt, og som fuldendtes med Folkefrihedens Undergang. Som fremskyndende Aarsager til den store Omskiftning nævner Hvitfeldt de hyppige Kongeskifter

i det 13de Aarhundrede, eller efter Valdemar II.s Død; den indre Uro i Landet, der idelig tiltog, i Stedet for at formindskes eller ophøre; Rigets stærkt medtagne Indtægtskilder, hvorved tungere Byrder paalagdes Almuen; Krænkelser af Geistlighedens og af Folkets Friheder, og en gjennemgribende Forandring, som indtraadte med to Kongeskifter, og hvorved et nyt Raad, ny Skik, nye Tienere og Befalingsmænd, indførtes i Riget: „Alting var nu forandret fremfor udi Kong Valdemars Tid. „Udi Krig begyndtes da efter Tydske Viis at brugis fremmet „Folk for Besoldning. Vore egne blev foragtet; og Vi, for„medelst fremmede Giftermaal, og Fremmede, som her indkom „at tiene i Krig, toge fremmede Klædebon og Sæder an"[83].

Hvilke Uordener bl. a. de fremmede Tropper og deres Anføreres Indpas i Riget medførte, viser sig i den bekiendte Henrik Emeltorps Exempel. Denne mærkelige Høvedsmand for en Skare af tydske Leietropper havde sat sig fast i Landet, og var bleven mægtig nok til at kunne trodse flere danske Konger, af hvilke han i Begyndelsen overvandt Christoffer I.; men var siden mindre heldig, og mistede de faste Slotte, Skielskiør og Svendborg, som K. Abel havde pantsat til ham. Siden bidrog han til at forøge den urolige Tilstand i Danmark ved de Anfald, han giorde paa Skaane i Spidsen for tydske Leieskarer, da han var traadt i den brandenborgske Markgreves og Lybekkernes Tieneste; og senere ved at angribe Møen og Falster, hvor han giorde betydeligt Bytte. — Disse Tildragelser kunne anføres som Exempler paa, hvormeget Kongemagten siden de seierrige Valdemarers Tid maatte være svækket, da den ei engang var i Stand til at giøre en dristig Eventyrer kraftig Modstand; men de vise uden Tvivl tillige de Tydskes Overlegenhed i Krigshaandværket, og Nødvendigheden

83) Hvitfeldts Krøn. I. S. 235.

for Danmark af at tilegne sig den fremmede Skik i Krigskonst og Bevæbning. Dertil var vel ogsaa tidligere en Begyndelse giort; og det bemærkes allerede i Valdemarernes Tid, at i det mindste Adelen i Danmark havde lagt sig efter ridderlig Rustning[84]). Henrik Emeltorp var heller ikke den eneste Udlænding, der med fremmede Tropper vandt Magt og spillede en Rolle i Danmark. En Hertug Otto af Brunsvig havde under Erik Glipping Sølvitsborg i Forlehning, og eiede meget andet Jordegods[85]). Hertug Albert af Brunsvig, som under Erik Glippings tidligere Aar beklædte en Rigsforstanders Embede, befæstede det kongelige Parti med en Strenghed, der formodentlig var nødvendig, men opirrede baade Adel og Almue. Ligeledes kan her nævnes Grev Ludvig Albert af Eberstein, som under Erik Menved fik betydelige Pantelehn i Skaane, og saaledes Flere; hvilket alt viser, hvorledes tydske Soldtropper og deres Anførere vandt mere og mere Indflydelse. Under Erik Glipping hvervede ogsaa den svenske Konge Magnus Ladulaas i Danmark baade danske og tydske Ryttere, ved hvis Hielp han udførte Thronomvæltningen i Sverrige. Derom hedder det i Riimkrøniken:

„Sju hundrad Örs loth han soldera,
Han prölſvade, att han tórſſte eij mera;
Bade Tydzka ok Däna,
Raska Hälade, fromma och väna."

Disse Tropper maa have staaet i Erik Glippings Tieneste, eftersom denne Konge siden giorde Fordring paa en imellem ham og Magnus betinget Pengesum, for Benyttelsen af disse Krigsfolk; og da den svenske Konge ikke holdt sin Forpligtelse, udbrød derover en Krig imellem Rigerne.[86]) I Berettelsen

81) „Danos non rustica aut ignobili armatura, sed operoso ac militari instrumento bella gerere solere." *Saxo.*

85) Hvitfeldt (1263) I. S. 265.

86) Chron. rhytm. maj. Scr. Rer. Suec. I. p. 12. 14. 15.

om de danske Ridderes Indfald i Sverrig nævnes „plata och hiälma" (Harnisk og Hielm) som hørende til deres Bevæbning.

Det saaledes ikke blot under Erik Glipping, men allerede i den nærmest foregaaende Tid i det 13de Aarhundrede, begyndende Indpas af tydske Riddere, Høvedsmænd og Krigsfolk i Danmark, maa, som Historien tydeligt viser, regnes med til de Aarsager, der betydeligt bidroge til Udviklingen af feudale Rettigheder og Adelsmagtens Overvægt ved Bevæbning, større Krigsdygtighed, befæstede Borge med Besætning af væbnede Svende; paa samme Tid ogsaa til Almuens Svækkelse og Bondefrihedens Undertrykkelse. — En ikke uvigtig Omstændighed, der stod i Forbindelse med de udenlandske Sæder, Skikke og Samfundsforhold, som optoges i Danmark, var Opførelsen af stærkere Borge og murede Befæstninger. At det især var Adelen, som i disse fandt Støttepunkter for deres voxende Magt, tiltagende Voldsomheder og Undertrykkelse af Bondestanden, sees ogsaa deraf, at det baade var Kongerne og Almuen, som jævnligen angreb og nedbrød saadanne befæstede Borge og Herresæder[87], der vel aldrig bleve saa farlige for Landefred og offentlig Sikkerhed, som Middelalderens berygtede Røverborge i Tydskland; men dog altid vare et betydende Middel for Adelen til at kunne bestyrke dens aristokratiske Uafhængighed, udvide dens Magt over Almuen, og gjøre den mere farlig for Kronen. Det hørte ogsaa til Klagepunkterne mod Jacob Erlandsen, at han paa Kirkens Grund skulde have opført tre nye Borge; hvilket han dog benegtede, og paastod, han ikkun havde for-

87) Saaledes i Annalerne 1254: „*Bundones* multas munitiones destruxerunt . . . *Swineburg* destruitur." — 1264. „Castrum *Aos* destructum est."&c. — Om Christoffer I. Regiering: „Parum habuit de industria naturali; ideo rustici coeperunt insolescere, destruentes fortalitia & munitiones, pugnabantque contra eum." S. R. D. V. 529.

nyet ældre Bygninger. — I ethvert Tilfælde maatte det for Almuen, eller den Deel af samme, der var gaaet over til at blive Landboer eller Jordfæstere paa Adelens Gods, være en af de tungeste Byrder, selv at maatte yde Dagværk og Arbeide til Opførelse og Vedligeholdelse af de Borge, fra hvis sikkre Værn Adelsherrerne kunde udøve strengere Tvang og Herredømme over deres Bornede. Hyppig udgik Bøndernes Misfornøielse og Uvillie, baade mod Adelen og mod Kongerne, fra denne Kilde; og dog kunde hos de sidste meget ofte, baade deres personlige Sikkerhed, og Omsorg for Rigets Forsvar (f. Ex. ved Anlægget af Koldinghuus imod de slesvigske Hertugers Fiendtligheder), gjøre det uundgaaelig nødvendigt, at sørge for befæstede Slottes Opførelse. At imidlertid Almuens Uvillie mod dette Slags Tvangsarbeide, ogsaa ved kongelige Slottes Bygning, maa have været alvorlig i den omhandlede Periode, kan skiønnes af de gientagne Forsikkringer, Kongerne gav, at Bønderne skulde være befriede for usædvanligt Bygningshoveri. Saaledes i Erik Glippings Nyborgske Forordning eller Haandfæstning (af 29 Juli 1252), hvor Kongen bl. a. lover, at ingen Bønder herefter skulde tvinges til at bygge eller istandsætte Kongens Gaarde, Møller, Fæstninger (castra) eller anden Bygning, undtagen i Nødstilfælde[88]); og heri skulde ikke Mere fordres af Almuen, end den var vant at yde i K. Valdemars Tid. — En anden Tynge, som Kronens faste Borge medførte, var den at ligge i Besætning, Vagthold eller Borgeleie („at sidde paa Huus"); og der findes Lovsteder, som vise, at ogsaa dette har været en i ældre Tid for Almuen ubekiendt, formodentlig med den voxende Mængde af befæstede „Huse" eller Kongsgaarde opkommen Byrde. En Forordning for Siælland fastsætter: „Ei

[88]) Jfr. Kof. Anchers jur. Skrifter. II. S. 508. 509. 545. Suhm X. 839.

skal oc Konings Embesman *nöthe noger til at sitæ paa hus*". [89])

Man har vel ogsaa villet finde en af Aarsagerne, der fremkaldte Almuens Utilfredshed og Opstand under Christoffer I., og Gientagelsen af disse indvortes Uroligheder, som Følge af Undertrykkelser og lovløs Tilstand under Erik Glipping, i Fornyelsen af den Plovskat, der allerede under Erik Plogpenning havde fremkaldt alvorlig Misfornøielse, og vist nok givet Anledning til denne Konges Tilnavn. Denne Skat har upaatvivlelig været udskrevet ogsaa under Erik Glippings Regiering; men var saa meget mindre et nyt, eller tilforn ukiendt Paalæg, som den allerede fandtes under Valdemar II. [90]), og Beløbet af „Ploghpenning" for visse Herreder angives i den Fortsættelse af Valdemars Jordebog, der henføres til Christopher I.s Tid. Naar man saaledes vel maa antage denne Jordafgift eller Plovskat for at have været et staaende Paalæg, i det mindste i 13de Aarh., seer man dog ogsaa af Christoffer II.s Haandfæstning, som lover dens Afskaffelse, at det altid var en Afgift, som blev ydet med Uvillie; endskiøndt det maaskee ikke saa meget var Plovskatten i sig selv, som dens ubestemte, formodentlig jævnlig forandrede og forhøiede Beløb [91]), der har fremkaldt Misfornøielsen. Det er heller ikke afgiort, hvad der egentlig menes med den „Tynge og Besværing", som Erik Glipping 1282 ved Danehoffet i Nyborg lovede at afskaffe; og man kunde af Stedets Sammenhæng snarere tænke sig, at Talen var om usædvanlig Arbeidsbyrde eller Dagsværk.

---

89) I et Tillæg til Skaanske Lov nævnes derimod „Kongens Mænd" som de, der ere befriede for „at sidde paa Husene", (eller sittæ *burgsæthæ*, som det i en anden Codex hedder) Kof. Ancher saml. jurid. Skr. I. 543.

90) Jvf. Kof. Anchers Undersøgelse om Plovskattens Alder, og dens Paalæg. Saml. jur. Skr. I. S. 456—463.

91) K. Ancher. ans. St. S. 462. 463.

I Besværingerne fra Jakob Erlandsens Tid over Erik Glippings Regiering nævnes intet om usædvanlige Paalæg; men derimod vel, at denne Konge „tilstedte sine Hofmænd og talrige Drabanter at udplyndre og voldsomt medhandle Undersaatterne, særdeles Bønder og de Ringe eller Fattige.“

Hermed stemmer det ogsaa overeens, at den Nyborgske Haandfæstning omtaler Misbrug og retsstridige Handlinger, hvis Afskaffelse tilsiges i denne kongelige Forpligtelse, og som forklare os Udtrykket om „legis articuli *multum necessarii*“. Saaledes lover Kongen: at Ingen skal blive fængslet, uden at være paa Rettens Vei anklaget (eller, som det paa et andet Sted hedder, uden frivillig Bekiendelse, eller uden at være overbeviist om sin Brøde); at Ingen skulde blive straffet haardere, end Loven paabød; at Kongens udgivne Breve og Privilegier skulde overholdes, med mindre Nødvendigheden af en Forandring i samme bevidnedes af „Kongens troe Mænd paa Danehoffet“; at Ingen skulde miste sin Jord, uden for Majestætsforbrydelse; at Stridigheder med Kongen om Gods, som han formeentlig med Uret havde tilegnet sig, skulde undersøges af Danehoffet; og at den danske Kirkes Friheder skulde holdes ved Magt [92]). — Saadanne Løfter og Forpligtelser, som Kongen her afgav i et offentligt Document, der kan betragtes som den første Haandfæstning i Danmark, viste tydeligt nok, at lovstridige Handlinger under Kongens Regiering have fremkaldt de Besværinger, man ved dette Middel vilde afhielpe. Den sidstnævnte Artikel om Agtelse for Kirkens Rettigheder finder Bestyrkelse ved de Klagemaal, som i dette Punkt fremførtes, baade mod Erik Glipping og hans Efterfølger, i Processen med Erkebisperne Jacob Erlandsen og Jens Grand. Saaledes klages over, at disse Konger skulle have giæstet

92) Suhms Danm. Hist. X. S. 838—40.

Klostrene saa længe og med saa talrigt Følge, at de i Bund og Grund udarmede dem. Tiender og geistlige Stiftelsers Eiendomme siges de at have tilegnet sig; og Erik Glipping beskyldes for at have af Lunds Indbyggere udpresset 5000 Mark Skaansk, og af Aahuus 4660. Hvad det sidstnævnte Punkt angaaer, da blev det heller ei af Kongens Procurator modsagt; men kun forsvaret med det Foregivende: at her var Tale om frivillige Laan, som vare fornødne til Landets Forsvar. Naar der i Sammenhæng med dette Klagepunkt tilføies, at ogsaa andre Personer paa andre Steder i Riget havde været Gienstand for Undertrykkelse og Pengeudpresning: da besvares dette dermed, at disse Midler vare et paa ulovlige Maader samlet Bytte, som K. Erik Glippings Mordere havde tilegnet sig, da de under denne Konges Regiering raadede for Alting i Danmark; efterdi Kongen, hedder det, havde ophøiet sine egne hemmelige Fiender til de høieste Værdigheder; disse Personer havde ved Underslæb tilvendt sig alle Rigets Indkomster, og tilsidst kun levnet Kongen det tomme Navn.

Sammenligne vi disse og flere, tildeels hinanden modstridende Beskyldninger, saavel med adskillige Steder i Annalerne, som med endeel af de ved Erik Glippings Forsikkringer i Vordingborg 1282 indgaaede Vilkaar, og de Misbrug, der ved samme antydes: da bliver det meer end rimeligt, baade at Kirken og det geistlige Gods under Christoffer I. og Erik Glipping har maattet lide betydeligt under Striden imellem Kongemagten og Prælaterne; og at det heller ikke har staaet paa den bedste Fod med Retspleien og med de kongelige Fogders eller Embedsmænds Adfærd mod Almuen. Paa den anden Side bliver det ogsaa kiendeligt nok, at et aristokratisk Parti, eller, om man hellere vil, en Adelsmagt, netop under Striden imellem Kongerne og Hierarchiet, udvidede sin mægtige Indfly-

delse, bragte vigtige Statssager til Afgiørelse ved Danehoffet, og paa disse Rigsforsamlinger, eller Herredage, som de nu allerede rettest kunne kaldes, ikke allene tiltog sig en overveiende Myndighed, i Forhold til de øvrige, af det offentlige Liv næsten forsvundne Stænder; men endog, med hver ny Regiering, meer og mere stræbte efter at indskrænke den kongelige Myndighed, hvortil de fandt Midler baade i deres voxende Grundeiendom, i deres væbnede Undergivne og Tienere, og i den Stilling, de indtog som Deeltagere i Lovgivningen og i det Kongerne omgivende Raad.

At „principes regni" opreiste sig mod Erik Glipping 1282, og at Adelen maa have bidraget det meste til den i Vordingborg givne Haandfæstning, med dens vigtige Betingelse af et aarligt Danehof: synes vel at tale for, at ogsaa denne Stand har taget sig af den under indvortes Urolighed og Giæring forstyrrede Retstilstand; men man kan derfra ikke slutte, at Omsorgen herfor skulde have været Hovedgrunden til den foregaaende Uenighed imellem Adelen og Kongen. Der viser sig tydelige Spor til, at enkelte Mægtiges Misfornøielse, og bl. a. Utilfredsheden hos nogle af disse med Bortgivelsen af vigtige Forlehninger, har medvirket betydeligt til Spændingen. Det tør vel ogsaa være utvivlsomt, at havde Kongen ikke ligeledes staaet i et spændt og fiendtligt Forhold til Cleresiet, navnligen til de mægtigste Prælater, Biskopperne i Lunds og i Roeskilde Stift, og havde ikke denne Stand været nøie forbundet med en Deel af de Mægtigste blandt Adelen: da havde vi vel i Krønikerne fundet flere Underretninger om de Undertrykkelser og Misbrug, der udgik fra denne Stand, og ikke allene, eller i Særdeleshed hvor de kunde lægges Kongerne til Last. — En enkelt, mærkelig og samtidig Klosterhistorie gaaer nærmere ind paa Grundene til Danmarks uheldige Tilstand under Erik Glipping, og tilskriver dens

Anledning fornemmelig den under Kongens Mindreaarighed herskende almindelige Forvirring, i det enhver paa den Tid giorde hvad han fandt for godt[93]). „Kong Erik Christoffersen var endnu et Barn, som hverken kunde regiere sig „selv eller Andre; og Spaadommen blev opfyldt paa os, hvori „der siges: Vee det Land, hvis Konge er et Barn! Dette „Barns Moder (Enkedronning Margrethe) raadede da for „Riget; og betyngede os, efter hendes Raadgiveres Tilskyndelse, „i saadan Grad, at hun giæstede hos os i to Nætter med 1600 „Heste, foruden Løbere og Fodgængere, og foruden Geistlige „og Adelige (clericis & baronibus), som søgte Hoffet for „Sagers Skyld." Er dette endog kun et enkelt Exempel, saa antyder dog et samtidigt Vidnesbyrd af den Art, at det ikke har været nogen god Tid for de geistlige Stiftelser; og vi have allerede seet, at den, naar vi holde os til de Geistliges Fremstilling, ikke har været meget bedre før Enkedronningen kom til at raade, eller under Christoffer I. Om Erik Glipping hedder det paa samme Maade i Annalerne, hvis Forfattere alle tilhørte denne Stand, at han plagede og forarmede Klostrene, paalagde dem at føde hans Heste og Hunde, tilegnede sig Kirkens Tiender og Rettigheder, m. m. (Suhm. X. 931). Naar derimod denne Konge, som allerede er bemærket, af sin geistlige Modstander blev beskyldt for, at han befordrede Ufred og Uro i Landet, og overlod de usle Bønder (miseriores) til et Rov for den Skare af Drabanter, han overalt førte med sig[94]), (hvilket vel især gaaer ud paa, at han trykkede Almuen ved alt for betyngende Natholdt eller Giæsteri:) saa kan paa den anden Side denne Bebreidelse ogsaa

93) „Tempore huius Abbatis magna fuit per totam Daciam perturbatio, quia unusquisque fecit quod sibi bonum videbatur. „Exordium Caræ Insulæ. Scr. R. D. V. p. 267.)

94) S. Rer. Dan. VI. p. 298.

bestyrke Sagen selv, nemlig den i Landet herskende Ufred, der nødsagede Kongen til at drage om med et stærkt Følge. Det laae i den hierarchiske Tænkemaade, og i det Sindelag mod Erik Glipping, som man kan forudsætte hos Jacob Erlandsen, at denne skød Skylden for enhver Uorden, der foregik i Landet, paa Kongen; og dersom ikke andre Grunde maatte vække Formodning om, at Erik Glipping som Regent neppe var sin Stilling voxen, vilde man vel ei lægge alt for megen Vægt paa de Ord, som Jacob Erlandsen skal have yttret om denne Konge: „at han dog engang skulde blive fornuftig, og om han ikke selv forstod det, dog skulde lære af sine Raadgivere at styre Riget til dets Bedste" [95]). Man seer i denne Yttring, hvad enten den virkelig er udgaaet fra Jacob Erlandsen eller ikke, tydeligt nok, fra hvilken Side den kom; og at Meningen deraf var: at det havde staaet bedre til i Landet, naar Kongen mere havde hørt de Geistliges Raad. I øvrigt kunde man snarere være tilbøielig til at antage for mange, end for faa Raad, givne for Kongerne, naar man erindrer, at de fleste betydende Regieringshandlinger ledsagedes af Danehoffets Samtykke, og derhos betænker Indflydelsen af en Stand, som netop var den, der ved disse Forsamlinger giorde sig gieldende.

Uden at ville i Erik Glippings og hans Faders Strid med Prælaterne i eet og Alt retfærdiggiøre den aabenbart voldsomme Handlemaade, som disse Konger stundom brugte, om den endog blev fremkaldt ved Bisskoppernes Felonie og Landsforræderi: kan det derhos ei negtes, at Striden førtes af disse to Konger med en Diærvhed, Vedholdenhed og Fremgang

---

95) „Monitiones paternæ Regi factæ sunt publice & aperte: *ut saperet, & sinon de suo sciret,* saltem de *suorum consilio regnum salubriter gubernaret*". Der tilføies endog, at det var herfor, at Kongen lod Erkebispen fængsle. (S. Rer. Dan. VI. p. 298.)

der var større, end i flere andre europæiske Riger, hvor Hierarchiet naaede endnu mere Myndighed, end i Norden. Uden Tvivl har der ogsaa blandt Fyrsternes Raadgivere været Mænd, baade af adelig og geistlig Stand, som med Kraft have understøttet Kongemagten i Striden mod Hierarchiet; og man kan maaskee til saadanne regne en Jon Litle, „den høiberømte Ridder", og en Martinus de Dacia[96]). I ethvert Tilfælde vilde det i en sønderreven Tid, da Eenhed i Regieringsmagten meer og mere tabte sig, da en Mængde stridige Retninger i Statssamfundet krydsede hverandre, da indviklede Feudalforhold havde rystet eller omstødt den ældre Forfatning, og Riget befandt sig i en svækket eller halv opløst Tilstand, som giorde det lettere for de Store at tilegne sig ulovlig Magt og Rettigheder, være uretfærdigt, at tilregne Regenterne allene en uheldig Tilstand, der i det mindste var begyndt tidligere, end Erik Glipping, eller hans Mindreaarighed. Vi see vel, hverken i ham eller hans Fader, udmærkede Personligheder, der hævede sig over den almindelige Forvirring; men vi kunne heller ei oversee, hvormeget der skulde til, at bevirke en giennemgribende Forbedring med Savnet af tilstrækkelige materielle Midler, og af et for hele Folket fælles Maal, der havde kunnet forene de spredte Kræfter. Kongerne levede overhovedet ligesom den høiere Adel, eller som Samtidens tydske Fyrster, drog omkring med deres Hof og Drabanter i Landet, jagede, holdt nu og da Ridderspil og Turneringer, giæstede stundom med endeel af Ridderskabet i Klostrene under Jagttiden; og dette Liv blev da ogsaa undertiden afbrudt, snart ved Oprør

---

96) Anno MCCCVII. obiit dominus *Jon Litle*, miles devotissimus (regi?) & præclarissimus regni Daciæ." Scr. Rer. Dan. I. p. 250. *Martinus de Dacia* beskyldes af Reinhald, Jens Grands Procurator, for at han kun stræbte efter at undertrykke Lunds Kirke, hvis uværdige Kannik han selv var, og at bringe den under Kongens Herredømme. (S. R. D. VI. 297.)

af Almuen; snart ved udenlandske Fienders Indfald og Stridigheder med Cleresiet. Saaledes omtrent viser sig i det mindste Billedet for os af Erik Glippings Regiering.

Det kan her endnu bemærkes, med Hensyn til Adelstandens vorende Magt, at svenske Historieskrivere i de adelige Friheders og Rettigheders Tildeling ville see en Bestræbelse af Kongerne for at erhverve Kronen en større Krigsmagt[97]) i den saakaldte Rostieneste, eller Tienesten til Hest, som var bleven nødvendig ved den indtraadte Forandring i Væbningen og den hele Krigføring, og som var en Byrde, hvormed den ringere Bondestand ikke kunde betynges. Uden Tvivl have ogsaa disse og andre Tidsomstændigheder medvirket til Udviddelsen af Adelens Rettigheder; men det var ogsaa disse, hvoraf denne Stand kunde betiene sig til at undergrave Folkefriheden, og tillige bringe Kongedømmet i en Afhængighed, der tilsidst sluttedes med fuldkommen Afmagt. At imidlertid Lehnsvæsenet dog var og blev en for Danmark og Norden fremmed Indretning, skiønnes deraf, at Arvelighed i Lehnene overhovedet var ukiendt og aldrig i Middelalderen, eller før Souverainiteten, fik Indgang i Danmark; at derfor ogsaa enhver ny Konge maatte bekræfte de Friheder, der vare tillagte Adelsmænd som Lehnsbesiddere; og at de kun vare det under saadanne Betingelser (bestemte Afgifter, eller Brugen af Lehnet som Pant), hvilke forudsætte, at de overladte Rettigheder vare af sildigere Opkomst, og ikke havde deres Rod i Landenes oprindelige Forfatning. Hvad angaaer Omfanget af disse Adelens Rettigheder, udenfor Lehnsbesiddelsen, da bestod de i Danmark paa den Tid egentlig kun i den Andeel i Sagefald og Straffebøder, som Kongerne havde overladt dem; tilligemed det forhen omtalte, ved Jydske Lov hiemlede Privilegium for Hærmænd,

---

97) Sv. Folkets Historia, af *Geijer*. I. S. 192.

der opdyrkede øde Jord. I Processen med Jacob Erlandsen forekommer ogsaa 40 Marks Bøder, som en Indkomst, Erkebiskoppen vilde tilegne Kirken af det geistlige Gods; hvorimod fra Kongens Side paastaaes, at dette var et Regale, som aldrig bortgaves, eller kun med yderst saa Undtagelser; i hvilke Tilfælde det udtrykkelig maatte være indført i et kongeligt Brev. Erik Glipping tilstod Jorddrotten 1282, at nyde 3, 6 og 9 Marks Sagefald; men endnu i Christoffer II.s Haandfæstning (1320) er der kun Tale om 3 og 4 Marks Sagefald, som Adelens Rettighed. Saaledes var dens Deeltagelse i Rettebøderne endnu kun indskrænket; og at disse for Kongerne i det 13de Aarhundrede ikke vare nogen ubetydelig Indtægt, kan sluttes deraf, at deres Beløb under Valdemar II. ansloges til 100,000 Mark. Har denne Vurdering været rigtig, da medfører den, selv under Forudsætning af den Folkemængde, nyere Historikere ville tillægge Danmark paa hiin Tid, et anseeligt Antal af Forbrydelser og criminelle Tilfælde, som efter Lovene kunde sones ved Bøder. — I Domsretttighedens Udøvelse havde Adelen egentlig ingen anden Deel, end den, som Gaardsretten hiemlede dem paa deres Borge, i Henseende til Idømmelsen af Straf for saadanne Forbrydelser, som der bleve begaaede af Borgherrens egne Folk og Svende. At disse Gaardsretter, hvis Opkomst tilhører Danmark, have givet Anledning til Birkerettigheden, eller den, enkelte adelige Jordeiere af Kongerne overdragne særskilte Jurisdiction udenfor Herredsretten, er en sandsynlig Formodning, paa hvis Undersøgelse vi ikke nærmere kunne gaae ind; saalidt som paa de, af Nordens Historie ikke meget belyste Dagsværks- eller Hoveri-Forhold. At denne Skyldighed til en vis Grad fra gammel Tid hvilede paa Kronens Bønder, kan gjøre det rimeligt, at den med Forlehningen af Krongods er gaaet over til de adelige Lehntagere; og ligesom Kongerne udvidede Dagsværks-

forpligtelsen paa Kronens Gods til Arbeide ved kongelige Slottes Opførelse, Befæstning og Vedligeholdelse[98]: saaledes er det sandsynligt, at Adelen eller Herremændene paa Grund heraf baade paa deres Lehnsgods og Kiøbejord, have villet paalægge, og virkelig have paaført Bønderne, denne Byrde, med flere andre. Bønderne havde derved saameget mere Anledning til den Forbittrelse, de viste, og ved enhver given Leilighed udøvede mod Adelens befæstede Huse og Borge. — Den væsentligste Fordeel, Kongerne paa den Tid, vi her omhandle, skulde have af Forlehninger til Adelen, bestod i Forpligtelsen til personlig Krigstieneste til Hest, og til at stille et vist Antal Ryttere i fuld Rustning med deres ligeledes væbnede Følgesvende til Fods; eller hvad der indbefattedes under den saakaldte Rostieneste. Man seer imidlertid let, at dette Vxbningssystem, under visse Vilkaar, kunde giøre Kongerne betydeligt afhængige af Aristokratiet; ligesom det kunde give Adelen Leilighed til saadanne indbyrdes Foreninger, hvorved den blev i Stand til med mere Eftertryk at modsætte sig Kongemagten. At Kongerne derfor jævnlig søgte at styrke sig ved at tage udenlandske Hielpetropper og deres Condottieri i Sold, bliver saameget mere forklarligt. En Beskyttelse maatte Kongemagten synes at eie i de strenge Vedtægter og Love mod Felonie, og mod den Forbrydelse, paa en forrædersk Maade at svige Hærfølgen, eller forlade Kongen og hans Hær i Feidetid. Hvorledes det dog kunde gaae, naar Adelen følte sig stærk nok til betydelig og alvorlig Sammensværgelse, dette see vi allerede under Erik Glipping; endnu mere sees det under Christoffer II.

---

98) Jvf. Schlegels Anm. til Kofod Ancher. Saml. jurid. Skr. II. 509. 510 (hvor det antages for rimeligt, at Bondeoprøret under Erik Menved 1313 har havt en saadan Anledning.)

III.

Man har kun liden Kundskab om noget egentligt forræderisk Anslag af Aristokratiet imod Erik Glipping, førend i de sidste Aar af hans Regiering, da Misforstaaelser imellem Kongen, de Slesvigske Hertuger, Grev Jacob af Halland, Rigets Marsk Stig Andersen og disses Slægt og Tilhængere, fremkaldte den Sammensværgelse, der pludselig udbrød i en blodig Katastrophe, og senere paafulgtes af den langvarige Krig med Norges Konge, under hvis Beskyttelse de landflygtige Kongemordere førte Avindskiold imod deres Fædreland. Vel tilskrev man Marsken Peder Findsens og Ivar Tagesens Feighed i Slaget paa Lohede (1261), som havde den unge Konges og hans Moders Fangenskab til Følge, et Forræderi; og det er bekiendt, at Enkedronningen Margrethe og Hertug Albert af Brunsvig et Par Aar efter denne Begivenhed (1263) lode en streng Undersøgelse gaae over de Skyldige, som begge bleve hængte og Peder Findsens Borg (Arreskov) sløifet. (Suhm. X. 470.) Have disse ikke blot været slette og feige Anførere, men Forrædere, saa have de dog neppe havt et medskyldigt Parti. En stor Deel af Danmarks Adel faldt i bemeldte Slag, og Mange bleve fangne; hvilket ikke tyder hen paa nogen Deeltagelse i Forræderi[99]). Imidlertid blev Lovens Straf i

[99]) Endogsaa om Kongemordernes Slægt og Frænder hedder det i det mindste i Jens Grands Forsvarsskrift: at de havde været Erik Glippings troe Tienere og Lehnsmænd, og for ham opoffret baade deres Personer og Eiendom. „Pro ipso rege, eiusque honore conservando, non dubitarunt quamplures exponere propria corpora atque bona." S. R. Dan. VI. 299. I Forbindelse hermed anføres, at de tillige havde modtaget Lehn og Velgierninger af Kongen, som Beviis for, at Beskyldningen mod dem maatte være ugrundet. Man maa vel lade en saadan Forsikring fra Prælatens Side, og det derpaa grundede Forsvar, staae ved sit Værd; dog er det neppe troligt, at

sin hele Strenghed anvendt paa de Skyldige; og skulde nogen Misfornøielse derved være fremkaldt, som man kunde tænke sig i Forbindelse med Bonde-Oprøret i Skaane 1263 (Hvitfeldt I. 265), saa havde den dog ingen videre udbredte Følger. For Resten lader dette Optrin sig maaskee forklare af Bøndernes Utilfredshed med Hertug Alberts Strenghed overhovedet, og med Tvangsarbeidet ved de Borge, som denne Rigsforstander, en ivrig og kraftig Beskytter af Kongemagten lod befæste og besætte[100]. Det mangler iøvrigt ikke paa Fiendsgierninger, som røbe den hos Enkelte af Adelen fremtrædende Misnøie, og derved fremkaldte strafskyldige Handlinger under Erik Glippings Regiering. Saaledes nævnes Hans, en Søn af Skanul Thorstensen, der blev dømt til at have sit Gods forbrudt, for oprørsk og ulydig Adfærd imod Kongen[1]. Anders Mundskienk (Andreas Pincerna), en riig og anseet Herre, hvis Fængsling 1266 flere Annaler[2]) berette, har formodentlig været skyldig i lignende Forseelser. Nogen Anledning har man vel ogsaa til at slutte, at alvorlige Stridigheder imellem Kongen og enkelte Magnater have fundet Sted længe før Herredagene i Vordingborg og Nyborg 1282, efter de Spor man finder i den svenske Riimkrønike til landflygtige, af Danmark forjagede Adelsmænd, der søgte og fandt Beskyttelse i Sverrige. Peder Porse, Ove Dyre og flere Andre, fandt her Tilhold hos Hertugerne; og disse fredløse Danske tiente endogsaa Magnus Ladulaas i Krigen mod Erik Glipping[2]).

---

aabenbare Facta, som beviste en modsat Handlemaade, eller afgiort Troløshed og Forræderi af disse Personer mod Kongen, tidligere have ligget for Dagen.

100) S. Rer. Dan. I. 186. 291. II. 682. (jvf. Suhm. X. 471. 472.)

1) Hvitfeldts Bispekrøn. S. 23. Suhm Danm. H. X. 477.

2) S. R. Dan. II. 264. 632. V. 530. (jvf. IV. 547. not. e.) Hvitfeldt I. 269. Suhm D. Hist. X. S. 565.

3) Her *Peder Porsse* af Hallande,
En rasker Häladt from ok stark,

Om en nærmere Forbindelse imellem Jacob Erlandsen og den danske Adel imod Erik Glipping virkelig har fundet Sted, er efter de historiske Data ikke let at sige. Uden udtrykkelig Forening imellem dem, lader det sig meget vel tænke, at baade denne Erkebiskop og de øvrige mod Kongen uvillige Prælater, i Følge deres hierarchiske Grundsætninger, have benyttet Omstændighederne under den opstaaende og tiltagende Misfornøielse hos Adelstanden, hvortil flere af de fornemste Prælater selv hørte; ligesom det heller ei kan være tvivlsomt, at Erkebiskoppen, til sine Hensigters Fremme, har understøttet den naturlige Paastand paa Thronfølgen, som K. Abels Efterkommere i Slesvig aldrig opgav. Den Udholdenhed og Consequents, hvormed Planerne mod en Kongeslægt, der ikke var Kirken gunstig, forfulgtes af dens fornemste Prælater giennem meer end en Generation, røber en dybere politisk Aand, større Fasthed og Eenhed i Grundsætningen, end man kan forudsætte hos Adelen, der, i Følge Tidens Characteer, mere tabte sig i particulaire Formaal, uden noget fælles Foreningspunkt. Saaledes maa vi vel snarest søge Middelpunktet for den fiendtlige Modstand, Erik Glipping mødte under sin Regiering, hos Cleresiet; og vi forstaae da saameget bedre det forhen anførte Udtryk: at Grev Jacob, Marsk Stig, Peder Jacobsen, Rane Jonsen, „cum eorum complicibus et sequacibus", havde forfulgt eller udført Jacob Erlandsens Feide mod Kongen. Deri ligger da ikke saameget den Mening, at disse Aristokrater umiddelbart havde deeltaget i de indvortes Uroligheder og

---

Han war vthdrifwin af Danmark,
Her *Offwe Diure*, ok flere slike,
The wore tha rymde til Swerike
Ok hade af Hertuganom et hald,
Hertugen länte them godz ok wald," osv.

(Den store Sv. Riimkr. Hadorphs Udg. I. 42. S. Rer. Suec. p. 15.)
Suhm X. S. 748. (35.

Feider, hvilke Jacob Erlandsen anstiftede; som at de i en følgende Tid havde optaget og søgt at udføre en af Erkebiskoppen smedet Plan til at styrte Kongehuset i Christoffer I. Linie. At bemeldte Personer i tidligere Aar aabenlyst skulde have optraadt i Forening med Erkebiskoppen, imod Kongedømmet, lader sig ikke forene med deres og deres Slægts (i Jens Grands Forsvar) paaberaabte Troskab mod Kongen, eller med den længe udøvede og tidt misbrugte Indflydelse, hvoraf de havde været i Besiddelse under hans Regiering. Man seer derimod tydeligt, at disse Magnater, ved at følge den Vei, Erkebiskoppen havde viist dem, opreiste Besværinger og Klagemaal mod Kongen, der gik ud paa dennes Misbrug og ulovlige Anvendelse af sin Myndighed; men tillige alt for vel robede, at Indskrænkningen af deres egen Magt var den virksomste Bevæggrund. Vi see vel, at under Processen kaldes bemeldte Adelsmænd Prælaternes „affines & amici carissimi et adjutores" [4]). Men her kan vel noget skrives paa Regningen af et Indlægs eller Klagemaals Natur, hvori man ikke pleier at tage det alt for nøie med Grundenes Vægt; og vi kunne ei glemme, hvad der udtrykkeligt siges: at Erkebiskoppen slet ikke havde noget Parti mere, da han døde.

Da Aristokratiet, mod Slutningen af Erik Glippings Regiering, stiftede den berygtede Sammensværgelse imod Kongens Liv, laae dennes rette og egentlige Motiver i aristokratiske Vilkaar, der stode i Berøring med kongelige Forlehninger og med reent personlige Forhold; om end Sammensværgelsen kan have havt det Maal, at bringe Kronen over til Abels Slægt, tilfælles med Jacob Erlandsen og flere høie Prælater. Marsk Stigs Misfornøielse synes vel at have været tidligere, da han allerede 1276 negtede at hylde Erik Glippings Søn som Faderens Efterfølger; men paa den Tid forenede

4) Script. Rer. Dan. VI. 313.

endnu ingen andre Stemmer sig med Marskens. Først 1282 udbrød alvorlige Stridigheder imellem Kongen og Rigets Store, om hvilke der siges, at de eenstemmigt forbandt sig imod ham; og om det endog ikke kom til indvortes Feide, hvortil formodentlig Kongens Magt ikke var stærk nok, seer man dog tydeligt, at den forenede Modstand maa have været betydende, da dens Følge blev de ovenfor omtalte Erklæringer om Kongens Skyldigheder (1282. 1284), der kunne gielde for den tidligste danske Haandfæstning [5]). Tillige kan det ikke drages i Tvivl, at i det mindste en Deel af Rigets Adel har staaet i et venskabeligt eller Parti-Forhold til K. Abels Sønnesøn Hertug Valdemar af Slesvig; og at dette Parti har været stærkt nok til at bringe Erik Glipping til at bevilge ham det slesvigske Lehn; ligesom Grev Jacobs Forlening med Nørre-Halland formodentlig har været en neppe fuldkommen frivillig Concession fra Kongens Side. Imidlertid sees det, at det aristokratiske Modparti endnu ikke har været tilfredsstillet, da Grev Jacob var en aabenbar Deeltager i Sammensværgelsen mod Kongen, og Hertug Valdemar stærkt mistænkt for at være det hemmeligt; ja i en af Annalerne ligefrem beskyldes herfor. Hertugens Fængsling Aaret før Kongens Mord, bestyrker endnu mere Sagen; eller giør det i det mindste klart, at der fra Erik Glippings Side maa have været en stærk og neppe ugrundet Frygt for, at Leilighed til at giøre sin Stammes Fordringer paa Thronfølgen gieldende ikke vilde være Hertugen uvelkommen. At Hertugen 1286 ved Adelens Mægling igien sattes i Frihed, taler for den Sandsynlighed, at Valdemars Parti i Danmark ikke kan have været svagt; og begge Begivenheder forklare i det mindste, at Forholdet imellem Kon-

5) Jvf. Annal. Esrom. S. R. Dan. I. 247. „Rex adjecit libro legis *quosdam articulos multum necessarios*". Hvitfeld I 284 benævner ogsaa de Nyborgske Artikler „Kong Erik Christoffersens Haandfæstning." (Jvf. p. 287).

gerne og Hertugen har været et saadant, at man lettere begriber den sidstes Tilbøielighed til at understøtte Anslag mod Erik Glipping, end man kan fatte, hvorfor Adelen skulde være misfornøiet med en Konge, hvis Regiering i mange Dele netop begunstigede Aristocratiet i dets Stræben efter Magt og Indflydelse. At dette endnu mere var bleven Tilfældet, om Valdemar havde kunnet bestige Thronen, kunde være uvist; og det er under alle Omstændigheder vanskeligt, at see nogen anden Grund for Aristokratiet til at foretrække Valdemar som Konge for Erik Glipping, end Partifordeel, Enkeltes utilfredsstillede Paastande og Fordringer, eller personlige Krænkelser og Hævnlyst hos Andre; hvorfor ogsaa Sammensværgelsen 1286 kun strakte sig til et vist Adelsparti, ja havde endog et Slags Udseende af en Slægtfeide. Mere almindelige politiske Grunde have derimod snarere bestemt Retningen for den tidligere Forbindelse imellem Adelen, som bragte Kongen til at give de Vordingborgske og Nyborgske Forsikkringer. Man kan saaledes maaskee bl. a. antage, at K. Erik har undladt flere Aar at sammenkalde Danehof, siden han nu udtrykkelig forpligtes til at sammenkalde det aarligen.

Imellem Kongen og Hertugen laae et Hovedmotiv til Tvisten i Lehnsforholdet til Danmark, hvilket behøver en kort historisk Oplysning. I Virkeligheden gaves der i dette Rige ingen arvelige Lehnsrettigheder eller Forlehninger; disse vare personlige, og medførte Forpligtelsen til Krigstieneste for Lehntageren, hvorfor de benævnes beneficia eller feuda data ad gratiam, eller oblata. Hertugens Paastand gik derimod ud paa at erholde Slesvig som arveligt Lehn, og uden nogen saadan Forpligtelse til den danske Krone; med andre Ord, han vilde besidde Hertugdømmet som Arvegods for sig og sin Slægt, der allene, naar denne uddøde, kunde falde tilbage til Riget; og at han grundede en slig Fordring paa sin formeente

Rettighed til Thronfølgen i Danmark, og paa den Erstatning han kunde giøre Krav paa, var noget, der ikke holdtes skiult. Da Spørgsmaalet første Gang vaktes under Erik Glippings Mindreaarighed, vilde Formynderregieringen ikke gaae ind herpaa, men kun bevilge Abels Søn Hertug Erik, Slesvig som et Lehn ad vitam, eller ad gratiam. Hertugen fik Understøttelse for sine Fordringer hos de holstenske Grever, der stode i Slægtskabsforhold til ham, og hellere vilde have en politisk svag, end en mægtigere Fyrste til Nabo. Slaget paa Lohede gav de mod Danmark forenede Fyrster en anseelig Overvægt, især da baade den unge danske Konge, og hans Moder Enkedronningen, der styrede Riget, faldt i Hertugens Fangenskab. Hvilke de Forhold vare, der bevægede Holstenerne til at udlevere Erik Glipping til de brandenborgske Markgrever, og paa hvilke Vilkaar Kongen opnaaede sin Frihed, er noget, vi her kunne forbigaae; men bemærke, at Kongens Stilling til Slesvig ikke blev mindre fiendtlig, efter hans Løsladelse, end tilforn. Erik Glipping betragtede Slesvig som et Sted, han ikke uden grundet Frygt for sin personlige Sikkerhed kunde besøge, og vilde derfor ikke efterkomme Legaten Guidos Indstævning til der at møde. I Aaret 1271 tog K. Erik Anledning til af adskillige Besværinger over Hertugen, saasom over hans Vægring ved at indfinde sig hos Kongen, efter dennes Kaldelse, i Anledning af det Kongen tilhørende Arvegods i Slesvig, over Øen Als, som Kongen paastod, hørte til Danmark, m. m. at begynde en ny Krig, hvori Erik Glipping indtog og ødelagde Tønder Slot, og tilføiede Landet saa stor Skade, at Hertugen endog menes at have taget sin Død derover (11 Apr. 1172)[6]. Da nu ogsaa hans Gemalinde Margrethe (fra Rygen) døde samme Aar, paastod Erik Glipping, at være nærmest berettiget til Formynderskabet for Hertugens to efter-

[6]) Suhm, Danm. Hist. X. S. 667. 667. Jvf. Hvitfeldt. I. 2 4.

ladte Sønner; agtede heller ikke paa de holsteenske Grevers Protest, og forsvarede sin egen Paastand med Vaabenmagt. Heraf var Følgen, at Kongen blev i Besiddelse af Slesvig indtil 1283, da han paa Danehoffet i Vordingborg forlenede Valdemar, Eriks ældste Søn med Hertugdømmet; uden at noget udtrykkelig blev afgiort om Lehnets Arvelighed[7]). Men herved standsedes saa lidet Uenigheden imellem Christoffer I. og Abels Slægt, at Hertug Valdemar allerede Aaret efter optraadte med en Protest, som han indgav til Erkebispen i Lund, og hvori han ei allene gientog alle forhen yppede Besværinger over den Uret, K. Abels Børn havde lidt af Christoffer og hans Dronning; men erklærede, selv at ville af al Magt og Evne forfølge sin Paastand paa det danske Rige. Hans fiendtlige Stilling mod Erik Glipping var saaledes aabenbar. En Dom, som ved Danehoffet i Nyborg fældtes (28. Mai 1285), tilkiendte Kongen og Riget Øen Als; Fiendskabet hos Hertugen blev derved endnu bittrere, og da han samme Aar vilde begive sig til Norge for at søge Hielp (Hvitf. I. 288) fik Erik Glipping ham i sin Magt i Helsingborg, og lod ham fængsle paa Søborg Slot. For at komme paa fri Fod, maatte Hertugen (31 Marts 1286) udstede en Forsikkring, hvori han ikke allene frasagde sig enhver Fordring paa Øen Als; men lovede at opfylde sine Lehnspligter mod Kongen i deres fulde Omfang, og „at bevise ham al Ære, Underdanighed og Troskab.“ Handlede han herimod, eller indlod sig med nogen i Forbund og Sammensværgelse mod Kongen og Riget, skulde han derved have sit Lehn og Gods forbrudt og være Kongens Dom underkastet, om den endog lød

[7]) Hvitfeldt (I. 285) synes at antage det (hvis ikke hans Udtryk blot gaae ud paa Gr. Jacobs Forlehning med Halland; hvilket vi af hans paafølgende Yttringer kunne have Føie til at slutte.) Documentet selv fattes.

paa Livsstraf. Hertugen skulde komme Danmarks Rige til Hielp og Forsvar, naar Fiender anfaldt det, eller naar Kongen og hans Raad fandt Udbud til en Angrebskrig nødvendigt. Ved Rigsdage skulde han indfinde sig, naar Kongen kaldte ham dertil. Alle Fordringer og enhver Tiltale til Kongen, for tidligere Oppebørsel af Hertugens og hans Brødres Arvegods, skulde være udslettede, ligesom al Tvist om Kongens Kiøbegods i Hertugdømmet. Bønderne paa det kongelige Arvegods i Slesvig skulde Hertugen afholde sig fra at besvære; ligesom fra at paalægge Bispoppen og Geistligheden nogen usædvanlig Byrde, eller fordre Eed af dem for noget Kirkegods, som de havde af den danske Krone. Om nogen Tvist skulde opkomme imellem Kongen og Hertugen, skulde den afgiøres ved Danehoffets Dom; og Valdemar frasige sig al Tiltale eller Hævn over Nogen for sit udstaaede Fængsel m. m. Derimod havde Kongen, „efter de danske Prælaters Raad og Formaning", givet Valdemar Hertugdømmet Sønderjylland tilbage som Fanelehn, tilligemed al hans Fædrenearv, og forundt ham Rettighed til at slaae Mynt i Slesvig; „dog at han ingen Mynt lader slaae udi Jylland (Sønder-Jylland) i sit Navn, men i de danske Kongers" m. m. [8]).

Giennemgaae vi de vigtigste, her meddeelte Punkter af denne Overeenskomst og giensidige Forpligtelse, kunne vi ikke negte, at den bestemt afgiorde Hertugens Lehnsafhængighed og hans Stilling til Kongen og Riget, som dettes Vasal, og det endog paa Vilkaar, som kunde kaldes de meest fordeelagtige for Lehnsherren. Saaledes var den feudale Pligt, at tiene Kongen i hans Krige, paalagt Hertugen i Almindelighed, og uden at den, som ellers ofte var Tilfældet i Lehns-

8) Hvitfeldt. I. S. 290. 291. Suhm. D. Hist. X. 920—25.

forpligtelser, indskrænkedes til et bestemt Antal Bevæbnede [9]). Lehnets Arvelighed findes ikke udtrykkelig omtalt; og har kun sin Understøttelse i Tillægget: „med Fanens Overantvordelse“. Den ydmyge Tone i Brevet, og Erkiendelsen af at Lehnet var en Gunst eller Skienk af Kongens Naade, staaer i skærende Modsætning til de høit stemte Fordringer og de bittre Besværinger, som Hertugen Aaret tilforn i sit Klageskrift indgav til Erkebiskoppen i Lund; og hvori han endog gik tilbage til Christoffer I.s Tid, og til forældede Klagemaal og Fordringer. Vi maa vel især tilskrive Hertugens Stilling som Kongens Fange, uden at det saae ud til nogen nær Hielp fra Holstens Side, hiin for ham mindre gunstige Vending; heller ikke har det vel været uden Indflydelse paa Udfaldet, at Erik Glipping, ved sine udstedte Haandfæstninger, var kommen paa en bedre Fod med den danske Adel. Unegteligt viser den indgaaede Forpligtelse tydeligt nok, at Kongen havde afgiort Overmagt, og at Hertugens Udsigter ikke vare meget lovende; men det er dog neppe troligt, at en saa gammel, langvarig og vidtudseende Strid, pludselig skulde blive aldeles afgiort, eller at man med den Lethed havde kunnet bringe Hertugen til at indgaae saa ydmygende Vilkaar, hvis han ikke havde tænkt sig Muligheden af at kunne, ved en snart indtræffende Leilighed, tilbagekalde givne Forpligtelser, som Overmagt og personlig Fare havde aftvunget ham.

Et andet Spørgsmaal, som af historiske Kiendsgierninger ikke lader sig besvare med afgiort Vished, er dette: om, og i hvilken Grad Hertugen deeltog i Sammensværgelsen mod Erik Glipping? — At en enkelt Krønike udtrykkelig anklager ham for et Forbund med den sammensvorne Adel, der fuldbyrdede

[9]) Jvf. Kofod Anchers Jurid. Skr. III. S. 323. 24. Hertugdømmet Slesvig havde stillet 40—60, men undertiden endog 200 Mand.

Kongens Mord, er dog intet tilstrækkeligt Beviis. Man kunde deri vel see Virkningen af en Mistanke og Formodning, der var opkommen ved senere Tildragelser, og særdeles ved Hertugens hemmelige Forbindelse med det mægtige Parti hos den danske Adel, der havde lagt Planer mod den unge Konges, Erik Menveds og hans Moders personlige Frihed. Mistanken om en saadan Forbindelse er vel ikke omtalt hos Hvitfeldt, og forbigaaet i mange af de gamle Annaler; men den er langt fra at være usandsynlig.

Imidlertid vidste Hertugen paa andre Maader, end ved aabenbar Opstand og Fiendtlighed, at opnaae betydelige Fordele. Ved Danehoffet i Nyborg 1287 erholdt han Als, Ærø og Femern tilbage; ja blev endog antaget til Rigsforstander i Danmark. Saaledes var da den til Erik Glipping 1286 indgaaede Forpligtelse de facto ophævet; og man kan i det mindste sige, at Sammensværgelsen og Kongens Mord kom Hertugen meget vel tilpas, og at der i Tildragelsernes pragmatiske Forbindelser heller ikke ligger noget til Hinder for, at Hertugen paa en eller anden Maade kunde have nærmet sig til de sammensvorne Adelige, eller været medvidende om deres Anslag paa en saadan Maade, at han dog har holdt sig uden for al umiddelbar Deeltagelse. Det var dog uden Tvivl hans Forhold til et betydende Adelsparti i Danmark, som hialp ham baade til sin Frihed, og til at komme i Besiddelse af sit Hertugdømme. Men med Snildhed og Forsigtighed har Hertugen, som man seer, gaaet frem efter sin Frigivelse. Intet Beviis kunde giøre nogen Mistanke imod ham til Vished; ja han vedblev endog længere hen at staae i et tilsyneladende godt Forhold til den unge Konge, blev af ham slaaet til Ridder, og opnaaede at kunne styre Danmark som Rigsforstander; imedens de sammensvorne Magnater i mange Aar som fredløse Landflygtige feidede paa Riget.

En anden misfornøiet dansk Vasal, Grev Jacob af Halland, sluttede sig derimod aabenlyst til de Medlemmer af Danmarks Adelsslægter, der sammensvore sig mod Erik Glipping; og Kongens Blod maatte slukke et Had, som vel særdeles paa Grevens, men ikke paa Adelens Side i Almindelighed, kan finde sin Forklaring i politiske Bevæggrunde og Forhold. Grev Jacob havde længe seet sig berøvet Forlehningen af Nørre-Halland, hvortil han havde Adkomst derved, at denne Landsdeel var bleven overdraget hans Fader Grev Nicolaus i Udbytte for dennes Andeel i Grevskabet Schwerin, da denne Besiddelse blev afstraadt for at udløse Kong Valdemar II. af hans Fangenskab, eller som Bidrag til Løsepengene. Valdemar var Formynder for Grev Nicolaus. Der findes intet historisk Beviis for, at enten Grev Jacob, eller hans Fader have erholdt nogen anden Erstatning for deres schwerinske Arvegods; og da den førstnævnte endelig under Erik Glipping fik Nørre-Halland i Forlehning, fandt Grev Jacob sig misfornøiet dermed, at man forholdt ham Indkomsterne for alle de Aar, hvori han ikke havde havt Lehnet; og at der af dette fordredes Krigstieneste (nemlig 50 Væbnede), uagtet Greven skulde have det til Erstatning for fri Eiendom. At Erik Glipping derimod i Grev Jacobs Fraværelse skulde have vanæret hans Ægteseng, er en Beskyldning, der ikke finder Bekræftelse i de ældre Aarbøger, og formodentlig reiser sig fra en Forvexling med Marsk Stig. — Det synes ikke at Grev Jacob giorde nogen Hemmelighed af sin fiendtlige Tænkemaade, eftersom han besøgte Norge, og modtog Riddeværdigheden af den norske Konge, paa en Tid da dette Rige befandt sig i Krig med Danmark[10]. Det er ikke meget sandsynligt, at hans Reise

---

10) S. R. Dan. I. 293. „1285 blev Grev Jacob slagen til Ridder af Kong Erich af Norge, med hvilken han havde hemmelig Forstand.“ Hvitfeldt. I. S. 288.

til Norge skulde have sigtet til at bringe en fredelig Nærmelse imellem begge Konger tilveie; skiøndt et Document blev udfærdiget, hvori der giordes Rede for det Beløb, der tilkom enhver af K. Erik Plogpennings Døttre, som Arvelod efter deres Fader. At den norske Kong Erik (Præstehader) ikke havde kunnet opnaae at erholde sin Moders Andeel, havde været en Hovedaarsag til Stridighederne imellem de to Konger; skiøndt Erik Glipping ikke uden nogen Grund henviiste Prætendenten til Hertug Valdemar af Slesvig, hos hvem denne Arv indestod. Ikke desto mindre kan bemærkes, at denne Undskyldning dog først gialdt efter 1283 som det Aar, da Valdemar modtog Hertugdømmet; og Tvisten imellem Kongerne om den norske Enkedronning Ingeborgs Arv havde allerede taget sin Begyndelse 1278. — Der ligger i øvrigt ikke megen Magt paa, hvilken Bevæggrund man vil tillægge Grev Jacobs Reise til Norge, da det engang er afgiort, at han aldeles ikke dulgte sin Misfornøielse, og at han var en af Hovedmændene i Sammensværgelsen mod Erik Glipping.

Der findes flere betydelige Feil i en Beretning hos Hvitfeldt (S. 292), om et Møde, som skulde være berammet at holdes i Bovensberg imellem den norske Kong Magnus (der for længe siden, i A. 1286, var død) og Danmarks Dronning; og at man paa dette Møde havde villet bringe et Ægteskab i Stand imellem Erik Glippings Søster Ingeborg og den norske Hertug (rettere Konge) Erik. Herved berøves denne Beretning al Troværdighed; og det bliver forgieves, at ville i en saadan Omstændighed søge nogen Oplysning af mindre bekiendte politiske Forhold og Tildragelser, eller komme paa Spor efter et Forsøg til ved Giftermaal at bilægge den lange Strid imellem de to Konger[11]. Denne vedblev i en Række Aar

[11]) Jvf. Suhms Danm. Hist. X. S. 930—31.

at svække og ødelægge Danmark. Krigen førtes af de Norske endnu efter de gamle Vikingers Skik; de danske Kyster bleve hærjede under aarlig gientagne Søtog fra Norge; især giorde den ved sin Dristighed og Grumhed bekiendte Fribytter-Jarl, Mindre-Alf, sit Navn frygtet og afskyet ved sine Plyndringer i Jylland og i Skaane. (S. R. Dan. I. 247. 248. 293.) Disse og andre Sørøvertog, hvorved de danske Kystlande lagdes øde, vakte og vedligeholdt national Forbittrelse og Fiendskab imellem begge Folk, imedens de tillige havde politisk Indflydelse, og knyttede Forbindelsen imellem den danske Regiering og Hansestæderne endnu fastere; efterdi begge havde fælles Tab og Krænkelser at hævne paa Normændene. Den fortrolige Stilling, hvori Erik Glipping havde sat sig til Hansestæderne, og de store Friheder, han havde tilstaaet dette Handelssamfund, paa en Tid da Stæderne optraadte i fiendtligt Forhold til Norge, forsikkrede Kongen om Bistand fra denne Side, og bidrog til at bestemme Retningen af Danmarks udvortes Politik, og saaledes tillige Støttepunkterne for den danske Kongemagt og dens Modstandere. Lybekkerne afslog aldeles, at give de Sammensvorne et Tilflugtssted i deres Stad. Derimod fandt de fredløse Kongemordere baade Beskiermelse og Understøttelse i Norge, i hvis Feide mod deres Fædreland de længe deeltoge. Uden at ville giøre den norske Konge til egentlig Deeltager i de Sammensvornes Mord-Anslag, lader det sig derimod tilsyne, at han vidste at drage al opnaaelig Fordeel for sine fiendtlige Planer mod Danmark af dette Riges indvortes Uroligheder; at han indgik i fortroligt Forhold med Kongemorderne, og benyttede deres Hielp til at foretage sine ødelæggende Krigstog. Man behøver derfor dog neppe at antage, at han virkelig har giort deres Sag til sin egen, eller at han fortsatte Krigen saa længe i den Hensigt, at ville skaffe de Fredløse deres mistede borgerlige Rettigheder i Danmark

tilbage. At en Opfordring til den norske Konge udstedtes af Erkebiskop Jens Grand, og at der i den norske Konges Krigserklæring blandt andre Aarsager til Krigen paaberaabtes, at man i Danmark havde negtet de Fredløse deres Ret, da man ikke havde tilladt dem at forsvare sig ved Kiønsed: beviser endnu ikke, at den norske Konge har taget nærmere Deel i de Sammensvornes Sag, end den, som stemte overeens med hans egen Fordeel. — Nærmere at gaae ind i en Beretning om Krigen imellem Danmark og Norge, og om den Deel, de landflygtige danske Kongemordere toge i denne Krigs Optrin under Erik Menved: ligger udenfor nærværende Afhandlings Grændser. Vi kunne derimod ikke forbigaae den Bemærkning, at man seer, de Sammensvorne, skiøndt aabenbare Landsfiender og Forrædere, ogsaa fandt Understøttelse og Forsvar i den danske Erkebiskop Jens Grand — en myndig Hierarch, som paa Lunds Erkesæde ganske fulgte Jacob Erlandsens Grundsætninger, og arbeidede for Bestyrkelsen og Udvidelsen af Kirkens Friheder ved en Overeensstemmelse i alle Tendentser, der viste en giennem flere Slægter vedvarende Consequents i det hierarchiske System, ligesom den viste den vedvarende stærke Spænding imellem den danske Stat og Kirke, hvis Fremgang især befordredes ved den førstes politiske Svækkelse [12]).

I det Foregaaende har jeg søgt at giøre det tydeligt, hvilke de fiendtlige Modstandskræfter vare, som bidroge til at svække baade Kongemagten og Nationaliteten i Danmark; i det jeg i Korthed viste, at Tidsalderens Natur og Udvikling vedligeholdt og fremmede baade Hierarchiets og Aristokratiets Fordringer, hvilke stode i Berøring med beslægtede Tendentser næsten i alle europæiske Lande; og at det saaledes, ogsaa var disse Kræfters overveiende politiske Betyd-

[12]) Jvf. Udviklingen af Jens Grands hele Forhold, i Kongens Indlæg i Procesacterne (Responsiones Regis) S. R. Dan. VI. p. 291 – 298.

ning og Indflydelse paa Statsudviklingen, hvorved efterhaanden, da Enheden i Statslivet blev søndret og den gamle Krigshæder tabte i sin Glands, ogsaa Folkelivet tabte i sin Betydning og Udvikling. Fra dette Synspunkt, men vist nok ogsaa af uædlere Bevæggrund kan man for en Deel forklare sig, at et Adelsparti i Danmark endog sluttede sig til Danmarks Fiender imod deres Konge, til Slesvigs Hertuger, til de mod Kongen fiendtligtsindede Prælater; muligen ogsaa til Norge. Men det synes tillige tydeligt, at endelig dette Riges aabenbare Fiendtlighed, Landsforræderiet, og det af Loven og af en gammel, uudslettelig Folkefølelse lige brændemærkede Kongemords nationale Vanære, paa ny have vækket den slumrende Bevidsthed om et fælles Fædrelands Krav, og igien forenet Nationens Kræfter til Forsvar, baade mod Forræderne og mod den udenlandske Fiende. De sammensvorne Fredløse havde overskredet de Grændser, som endog den mest ensidige Partiaand hos en aristokratisk Faction maatte erkiende, under dens egoistiske Stræben, og under Striden mod Kongedømmet og dettes Rettigheder. Saaledes kunne vi forklare, saavel den heftige Strid blandt Adelen paa Danehoffet i Nyborg ved Pintsetid 1287 [13]), hvor Kongemorderne bleve dømte; som ogsaa Aarsagen til den almindelige Mangel paa Deeltagelse og Understøttelse, de Fredløse maatte prøve i den Krig, hvori de optraadte som Danmarks Fiender. Med al den Varsomhed, Jens Grand synes at have iagttaget, kunde han dog ikke undgaae, at ogsaa paa ham faldt Skyggen af et tvetydigt Forhold til de Sammensvorne, fremkaldt baade ved Slægtsforbindelser, og ved den hierarchiske Fornegtelse af Fædreland og Nationalitet. Derimod maa det forekomme os, at Kongemordernes hele Stilling til den danske Adel i Almindelighed,

[13]) „Orta est *magna dissensio inter meliores regni* de morte Regis." S. R. Dan. I. 17?. (Jfr. Suhm. XI. S. 9.-10).

uagtet den stundom fiendtlige Modsætning, der fremtraadte imellem Kongen og Aristokratiet, ikke berettiger os til at betragte Mordet fra samme Synspunkt, eller som udgaaet fra de samme Forhold og Omstændigheder, som andre ulovlige Optrin under Erik Glippings Regiering. Vi kunne finde Sammenhæng imellem de danske Hierarchers dybere Planer, og den Bistand, de fremkaldte for disse hos en Stand, hvis Stræben havde meget tilfælles med deres egen; vi kunne finde det rimeligt, at de slesvigske Hertuger, der uafladeligt havde, om ikke den danske Krone, saa i det mindste deres Uafhængighed i Sigte, gierne til deres egen Fordeel benyttede den danske Adels Opposition mod Kongedømmet. Men da denne Aristokratiets Magtlyst netop maatte finde og fandt svagere Modstand hos Erik Glipping, end Tilfældet vilde have været med en mere kraftig Personlighed hos Regenten: saa kunde det ikke være almindelig Stands-Interesse, der fremkaldte et Anfald paa denne Konges Liv. — Inden vi nu nærmere betragte de personlige Omstændigheder, som baade Kroniken og Folkeviserne nævne eller antyde, som egentlige Bevæggrunde til en Forbrydelse, hvilken den allerstørste Deel af den danske Adel gav dens rette Navn og Betydning, ville vi endnu tilføie nogle Slutningstræk til den ovenfor udkastede Skildring af de Elementer til et politisk Liv i Danmark, der staae i Slægtskab og Berøring med Tidsalderens fleersidige Bevægelser, hvoraf nogle (f. Ex. de videnskabelige) neppe endnu havde naaet til Norden; imedens andre (saasom de hierarchiske) længe havde fundet Veien dertil. Der er et saadant Element, hvis Udvikling i Danmark under Erik Glipping Regiering, eller overhovedet i det 13de Aarhundrede, vi hidtil ikke have omtalt: Borgerstanden. Dens Tilværelse og Stilling i Staten kan dog ikke lades ganske uberørt i en almindelig historisk-politisk Skildring af hiin Tid.

I det sydlige Europa vare Stæderne allerede fremtraadte som en politisk Magt. I Italien havde de, under en alvorlig Kamp med Keiservælden, grundet betydelige Friheder under demokratiske Former, hvori et særeget aristokratisk Element enten oprindeligen var tilstede, eller snart dannede sig. I hvilken Grad og med hvilken Virkning Stæderne i Frankrige og Tydskland kunde optræde som Modkraft mod Feudal-Aristokratiet, efterat de havde frigiort sig fra deres Afhængighed af samme, kan ikke være Formaal for disse Betragtninger. Mere vedkommer det vort Maal at fremstille, hvorledes tydelige Spor findes i de danske Stadsretter til en Oprindelse, der i det mindste var ligeartet med de forberedende Vilkaar for Stæders Opkomst i Tydskland; uden at dog en fastere Uddannelse af politisk Betydenhed og udvortes Magt satte de danske Stæder i Classe med de tydske. Man finder saaledes unegtelig en Overeensstemmelse imellem de Forhold i Tydskland og Danmark, som kunde give Oprindelse og Fremvært til saadanne Immuniteter (Kiøbstedfriheder), der vare uundværlige, naar en særskilt Commune skulde frigiøre sig fra Andres Domsret, og uafhængig ordne sin indvortes Bestyrelse og Politimagt; og denne Overeensstemmelse viser, at Optagelsen af nye Elementer i Staten fulgte med Culturens Fremskriden under det hyppigere og mere fredelige Samqvem med andre Folkefærd. Men Stædernes politiske Betydning beroede paa foregaaende, meer eller mindre gunstige Vilkaar for Udviklingen af materiel Velstand og statsborgerlige Rettigheder; og disse Vilkaar vare meget forskiellige i Tydskland og i Danmark.

Stæder fandtes allerede i en langt ældre Tid i Norden; saadanne nemlig, hvis Opkomst var betinget ved Kongernes jævnlige Ophold paa et vist Sted; ved Folketingene og de store National-Offringer; eller ved eet og andet Steds fordeelagtige Beliggenhed for Handelen, og flere heldige Local-

forhold. Disse ustridige ældgamle Kiendsgierninger have dog ikke efterladt sig blivende Spor i den sildigere Samfundsorden og Forfatning, som dannede sig samtidigt med den mere afsluttede Stilling, hvilken Stæderne antoge, da ogsaa de maatte prøve Virkningerne af Middelalderens Cultur og af de borgerlige Næringers Fremskriden. Vi have her saameget mindre at giore med hiin ældre Periode i Stædernes Historie, og holde os kun til Slutningen af det 13de Aarhundrede, da Stædernes Menigheder i deres Tilstand og communale Forhold mere nærmede sig deres udenlandske Forbilleder.

I Danmark gaves der paa den Tid Stæder, baade med umiddelbare og middelbare statsborgerlige Rettigheder; eller som baade af Kongerne selv, og af Bisspperne, vare begavede med Statsretter og Privilegier [14]). Høihedsrettigheder over Kiøbenhavn udøvedes saaledes af den Roeskildske Bisskop, og i samme Forhold stode de Bornholmske Kiøbstæder til Erkebiskoppen i Lund. Det er derhos ikke let at sige, om en ældre Autonomie i saadanne Stæder var gaaet forud for den Stilling af Lydighed under Prælaterne, hvis Spor man finder i mange historiske Documenter. Vist nok fremtræder ogsaa i dem et Forhold af giensidige Rettigheder eller Pretensioner, der hvor Formen selv minder om „leges pactitiæ"; men Nødvendigheden af at maatte hos Prælaten søge Stadfæstelse af Vedtægterne vidner dog om Borgernes Afhængighed af ham. De Afgifter af forskiellig Benævnelse, som Kiøbenhavns Borgere maatte yde til Roeskildes Bisskop; Borgernes Skyldighed, paa egen Bekostning at befordre Prælaten over til Skaane; hans Rettighed til Bøder for Forbrydelser, begaaede inden for Stadens Grændser, og til at kunne kræve Understøttelse af Stadsboerne til Beskyttelse af hans Eiendom, hvorimod Sta-

[14]) Jvf. Schlegel om de gamle Danskes Retsfædvaner. S. 191.

dens Indbyggere derhos skulde være fritagne for anden Udrustning: disse Omstændigheder synes at vidne om et gjensidigt Forhold af Lehnshøihed og Lehnspligt. At en Borger i Kiøbenhavn ei kunde stævnes til noget Ting udenfor Staden, stemmer overeens med Kiøbstædernes Paastand paa egen Domsrettighed; men indskrænkes dog ved, at Bispoppen kunde bevilge Undtagelser for denne Rettighed[15]. — I de umiddelbart under Kongerne lydende Stæder var ogsaa den kongelige Stadfæstelse for Stadsretterne uundgaaelig nødvendig, naar de skulde vinde Lovskraft; men at der saa ofte kun er Tale om en saadan Bekræftelse, viser ogsaa tydeligt, at Stadsretternes skriftlige Optegning er udgaaet fra Borgerne selv[16]. For alle nye Statuter (eller Alt, som skulde „skikkes af Ny") udkrævedes „Fogedens" og Borgernes Samtykke[17]. Fogeden var den Embedsmand, der vaagede over Kongens Rettigheder, havde Deel i Bøderne, tog Vare paa Politiordningen, og udøvede en baade executiv og styrende Magt; hvorimod Undersøgelser om Drab og andre Forbrydelser skeer ved Fogden (Advocatus) og Consules (Raadmænd) i Forening. I disse de bispoppelige og kongelige Stæders Forfatning finde vi mange Spor til tydske Forbilleder; og saaledes ogsaa i Geistlighedens Overdragelse af egen Jurisdiction og særskilte Privilegier til Stæder, som opstode, naar de under Kirken hørende Stadboer fritoges fra den verdslige Domsret, hvilken Greverne i ældre Tider udøvede i Tydskland paa Keiserens Vegne.

Vel fandtes i Danmark ingen saadan, af verdslig Lehnshøihed afhængig Retspleie, som bidrog ved dens Misbrug og

---

15) Danske Gaardsretter og Stadsretter, udgiv. af R. Rosenvinge. S. 96—100.

16) Schlegel om de Danskes Retsſædvaner. S. 178. 198. 210.

17) Roeskilde Stadsret: (stadfæstet af Erik Glipping, 1268) §. 16. Rosenvinges Gaardsr. og Stadsretter S. 181.

Fortryk til at fremkalde i Tydskland Uddannelsen af de bi-skoppelige Immuniteter; men der fandtes dog, som vi have seet, biskoppelige Stæder, eller saadanne, som erkiendte Biskop-pen for deres nærmeste eller umiddelbare Overherre. Formo-dentlig udgik dette Slags geistlige Lehnshoihed fra enkelte Kongers Gaver og Bevilgninger, der hyldede den opkommende Grundsætning: at den kirkelige Jordeiendom skulde medføre Fordringen paa Udøvelse af den i sig selv udenlandske „Weich-bildsrecht." [18]) — Vi kunne her ogsaa bemærke, at den Nid-kiærhed, hvormed Jacob Erlandsen ivrer imod „*Sodalitia & ebrietates*", som Anledninger til meget Ondt, minder om de i Danmark og Norden hyppige Gilders Indflydelse paa Statsforfatningens Udvikling, og om Vedligeholdelsen af æld-gamle Retsforhold, hvilke i Anvendelsen af Nævninger og Kiønsed som Retsbeviis, og i criminale Sagers Henskyden til Afgiørelse ved den Anklagedes Ligemænd, søgte en Støtte for personlige og borgerlige Rettigheder. De Grundsætninger, som giorde sig gieldende i Gilderne og deres „Skraaer" eller Vedtægter, agtedes ogsaa i Stadsretterne; og Fortrin, som tilstodes Medlemmerne af hine særskilte Foreninger, af halv geistlig, halv verdslig Charakteer, vidnede om hiin vedvarende Agtelse for en Institution, der var ældre end Stadsretterne. Maaskee har den demokratiske Tendents i samme bidraget til Erke-biskoppens Uvillie imod „Sodalitia"; men upaatvivlelig henviser ogsaa Tillægget „ebrietates" til en hyppig Uskik, hvis Virk-ninger ikke blot indskrænkedes til Gildestuen, hvor man ved Bøder søgte at modarbeide den; men som ogsaa udenfor Salen vist nok ikke sielden har medført Uordener, til hvis Natur vi kunne slutte os af det, som yttres om „illicita *conjuratio*, *et*

[18]) Jvf. Nordstrøm Bidrag till Sv. Statsförfattn. Hist. I. 264. 65.

conspiratio, et perjurium"[19]). Formodentlig sigtes herved ogsaa til Misbrug af Nævningers Eed (Edgärdzmän) og af Gildebrødrenes Skyldighed, at beskytte en Broder imod Følgerne af Lov-Overtrædelser; ligesom at ledsage ham bevæbnede til og fra Herreds- eller Landsting, i Tilfælde hvor han blev nødsaget til at møde for disse, og ikke kunde slippe med at dømmes efter Gildets Vedtægter. Man kan let tænke sig, at Retskrænkelser, og Protester mod saadanne, stundom kunde reise sig af visse Forhold, i en vild og anarchisk Tid, hvor ikke engang Agtelse for Kirkefreden altid beskyttede mod Voldsgierninger. Det er uden Tvivl ogsaa i Trangen til at søge Beskiermelse mod Vold og Uret, ved fælles Understøttelse og Forsvar, at vi kunne see en af Anledningerne til Gildernes Opkomst, og til Udviklingen af deres Forfatning og Vedtægter. Men disse mindre og sluttede Samfund maatte nødvendigen, under de større Stadscommuners Stræben efter borgerlig Frihed og Orden, og under Udviklingen af deres autonomiske Retsforfatning og Stadsret, stundom kunne komme i et Slags Opposition til de sidste; særdeles da man seer, at undertiden anseelige Prærogativer vare indrømmede Gildebrødrene, fremfor de øvrige Stadsborgere. Saaledes skulde ethvert Medlem af et Knudsgilde i Vidnesbyrd gielde saameget som tre Mænd „gilde og gieve"; og efter den Roeskildske Stadsret kunde en Gildebroder frie sig med en Trediedeel mindre „Lov", end andre Borgere[20]); saaledes at i disse Tilfælde den personlige Rettighed steg i Forhold til Vedkommendes forskiellige Stilling som udenbyes Mand (uthwortis kommendes), som Borger, eller som Gildebroder; af hvilke f. Ex. den første, naar han anklagedes for Hærværk, ligefrem skulde værge

[19]) Scr. R. Dan. V. p. 594. Nordstrøm, l. c. S. 372—74.

[20]) K. Ancher om gamle danske Gilder. Jur. Skrifter III. 186. 187.

sig efter Landslov [21]). For Resten lader det sig neppe med Vished afgiøre, hvorvidt uskrevne Retsvedtægter, eller Landsloven, i Kiøbstæderne gialdt som subsidiaire, i de mange Tilfælde, der ikke vare optagne i de særskilte Stadsretter.

I øvrigt kunne vi fremhæve, som characteristiske Træk, næst efter Stadscommunernes Stræben efter særegen, af Landstingene uafhængig Jurisdiction, en hermed forbunden Bestræbelse for at holde baade Adel og Geistlighed ude af Menighedens Borgersamfund, tilligemed den deelviis opkommende oligarchiske Retning blandt Borgerne, og i enkelte Stæders communale Love en vis Tendents til større Strenghed i Straffelovgivningen. Saaledes finder man, at i Ribe's Stadsret (1269) er Straffen for grove Forbrydelser skærpet fra Boder til Legemsog Livsstraf. Det kan maaskee have været særskilte Forhold, hyppigt Samqvem med udenlandske Handelsmænd, der søgte til Staden, m. m. som har foranlediget slige Afvigelser fra Straffelovenes ældre Normer og Grundsætninger (f. Ex. i Roeskilde og Holbeks Stadsretter). I øvrigt see vi ogsaa allerede i bemeldte Stadsret for Ribe en forøget Indflydelse af Raadet eller Stadsøvrigheden, i det Fogeden og Raadmændene i denne Stad tilkiendes Ret til at udstede Anordninger, som kunde blive gieldende uden Borgernes Stadfæstelse; ja denne Stadsret forbyder endog Borgerne, at fremkomme med noget Forslag paa Stadens Ting, uden Raadets Samtykke. Principet for en Modsætning fra Stædernes Side, med Hensyn til Adel og Geistlighed, røber sig bl. a. i Ribes Stadsret ved det mærkelige Forbud, den indeholdt: at Ingen i Staden maae til Kirke, Kloster, Biskop eller Riddersmand sælge eller testamentere nogen fast Eiendom; men enhver saadan skal bydes fal til Stadens Borgere, og Kiøbesummen kan vedkommende Eier da

21) Rosenvinges D. Stadsretter. S. 189. §. 5. S. 175. §. 3.

anvende til Sjælegaver efter eget Godtbefindende[22]). Ligeledes foreskriver den ældste kiøbenhavnske Stadsret af 1254, §. 13, at ingen Borger, under noget Paaskud maa sælge nogen saadan Eiendom, enten til Kongen, eller til nogen Ridder, eller Herremand („Principi, aut militi, aut *homini dominorum*, qui vulgariter dicitur *Herræmæn*"), uden Bisskoppens Tilladelse, eller uden at Eiendommen først var buden ham tilkiøbs[23]). — Om en saadan Borgernes Affondring fra Ridderskabet udsprang fra en Spænding imellem begge disse Stænder i Danmark, eller slige Anordninger ligefrem ere Laan fra Lybek eller Hamborg, i hvilke Hansestæder man paa samme Maade søgte at holde Adelsmænd ude[24]): ville vi lade være uafgiort. Bekiendt er det, at adskillige Forskrifter i Riber-Ret ere overførte fra den Lybekske Stadsret, som desuden ligefrem blev antaget i enkelte slesvigske Stæder.

I Almindelighed lægges det saaledes for Dagen ved de danske Stadsretter fra det 13de Aarhundreder, at der i disse ligesaavel tages Hensyn til Kongens (eller, i en bisskoppelig Stad, til Bisskoppens) Høihedsrettigheder, som til Borgerskabets Paastand paa Rettigheden, at dømmes af sine Lige efter Vedtægter, eller Lovforskrifter, hvori Borgerne selv havde samtykket; men til hvis Lovgyldigbed behøvedes Kongens, eller Øvrighedens Bekræftelse. Raadets tiltagende Magt og Indskrænkning af den almindelige borgerlige Autonomie, finde vi dog bl. a. allerede tydeligt udtrykt i Ribe Stadsret. Gildernes Indflydelse paa Kiøbstædernes og Borgerstandens Udvikling er øiensynlig, og deres Sammenhæng med Trangen til at beskytte personlig Sikkerhed kan heller ikke miskiendes. Naar endog

---

22) Rosenvinges Stadsretter. S. 224. 225. §. 7. Jvf. Schlegel, l. c. S. 212. 213.

23) Rosenvinges Stadsretter. S. 99 og 103.

24) Jvf. Nordstrøm. l. c. pag. 300.

de geistlige Gilder fra Oprindelsen synes at have været fortrinlig herskende og hyppige i Norden, saa var ved disse Formen for dette Slags Samfund given, og deres Indvirkning paa Retstilstanden og det communale Liv i Stæderne var derfor ikke mindre. At Stæder kunde optræde som et magteiende Element i Staten, viser sig i deres Jurisdiction og i Rettigheden til at tage Bøder; ligesom Individernes Rettighed som Borgere i en vis Stad, fremtræder i de dem tillagte Fortrin for Fremmede, Afgifter, som paalagdes disse, Forkiøbsret, som forbeholdtes hine, m. m. Kongens Høihedsret erkiendtes ved Byskatten, der betaltes ham, Danefæ, som tilfaldt ham, ved den kongelige Fogeds Udøvelse af en styrende og executiv Magt, og endelig ved den offentlige Sanction, han gav Stadsretterne. At man for Resten i disse ikke kan søge nogen Lovgivningstheorie, udgaaet fra enkelte Konger, er allerede sagt. Med Hensyn især til Erik Glipping kan dog bemærkes den Overeensstemmelse, som findes imellem de skærpede Straffe i Riberetten, og et Forslag af denne Konge paa Danehoffet, at ophæve Mandebod og indføre Livsstraf for Drab, for at virke mod de tiltagende Forbrydelser og Voldsgierninger; og netop de samme Personer, der siden bleve Erik Glippings Mordere, siges at have kuldkastet baade dette og andre til Rigets Bedste sigtende Forslag af Kongen [25]). — At i øvrigt, ligeledes under hans Regiering, en ny Periode indtræder i Stædernes Lovgivning, i det man kan tillægge Erik Glippings Tid de tidligste Skridt til Redaction og Indførelse af almindelige, eller i det mindste provincielle Stadsretter i Danmark, i Stedet for de tidligere particulaire, for enkelte Byer, [26])

---

25) Script. R. Dan. VI. p. 289. Jvf. Suhm. X. 881. 82.

26) Det formodes, at Ribe Stadsret, med nogen Formildelse blev den gieldende i Nørre-Jylland og Fyen; ligesom Slesvigs i Sønder-Jylland, Roeskildes i Siælland og Smaalandene, og Lunds Stadsret i Skaane. (Jvf. Schlegel, l. c. S. 215.

viser ydermere, at Erik Glippings Regiering, med de stærke Bevægelser blandt Stænder og Corporationer, som røbe Trangen til Indførelsen af nye, men ogsaa fastere og hævdede Former, heller ikke savner Mærkværdighed i Lovgivningens Historie, uden at man i den Henseende bør lægge Vægt paa Kongens personlige Medvirkning hertil.

Sporges der, om Stædernes Borgerskab var betydende nok til at kunne styrke Kongemagten, eller understøtte Kongerne i deres Strid mod Adelen og Cleresiet: da maa man vel kalde dette i Tvivl, naar Talen er om større Kraftyttringer, eller om betydelige materielle Hielpekilder. Endeel danske Stæder synes vel efterhaanden at have opnaaet en temmelig Grad af Velstand, men neppe egentlig Rigdom; dertil var Handelsrørelsen for indskrænket, og det var ikke de infødte Borgere, som dreve Handelen i en større Scala paa en Tid, da Hanseaterne begyndte at faae fast Fod i Skandinavien[27], og at begunstiges ved betydelige Privilegier af Kongerne. Dermed var allerede Begyndelsen skeet før Erik Glipping, og der gik Aarhundreder hen, inden de danske Kiøbstæder og deres Borgere kunde afkaste det Aag, som giorde dem afhængige af den hanseatiske Handelsmagt, der bl. a. allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede ikke allene havde faaet det vigtige skaanske Sildefiskeri i sine Hænder; men endog egen Jurisdiction[28], og Toldfrihed for Varer, som Hansestæderne indførte ved deres Fiskerleier, hvor de havde egne Boliger og Oplagssteder. Imidlertid vare uden Tvivl ogsaa de Indtægter, som Kongerne droge

---

27) Rimeligviis er det fornemmelig udsendte Reisende fra Hansestæderne, der forstaaes ved de i Stadsretterne forekommende Giæster (hospites.)

28) Denne udøvedes af tydske Fogeder fra de forskiellige vendiske Stæder; og Erik udvidede endog Domsretten for den Greifswaldske Foged 1280 til Livssager. (Jvf. Sartorius urkundl. Gesch. des Urspr. der deutsch. Hanse. S. 161. 167. 169.)

af de hanseatiske og vendiske Stæders Sildefiskeri og Sildeleier ved Falsterbo og Skanør, ikke ubetydelig; og dette kan bidrage til at forklare den Tilbøielighed, Kongerne viste til at begunstige denne Industrie, efterat de Fremmede engang vare komne i Besiddelse deraf. Erik Glipping bekræftede de af hans Forgængere til de vendiske Stæder forundte Handelsfriheder, gav dem Forsikkring om at Tolden for dem ikke skulde forhøies m. m. (Sartorius S. 168.) Kongen behøvede baade Pengelaan og anden Hielp; denne fandt han hos Lybekkerne, og fælles Fordeel, eller begges politiske Stilling til Norge, bidrog end mere til at forene dem. Et nærmere Forbund sluttedes 1284 med de vendiske Stæder paa 8 Aar; hvorimod Erik Glipping forbød sine Undersaatter at handle paa Norge, og lovede at lukke sine Havne for norske Skibe, indtil Norges Konge havde erstattet Hansestæderne deres Tab, m. m. Paa denne Maade voxede det fortroligere politiske Forhold imellem denne Konge og de hanseatiske Stæder; et Forhold, hvis sildigere Indflydelse paa den danske Stat vi her ei kunne berøre; men hentyde kun paa de Hindringer, som hiint Forhold og Stædernes Privilegier, i Forening med deres større materielle Kræfter, maatte lægge i Veien for den indenlandske Handels og de danske Kiøbstæders Opkomst.

Heraf lader det sig ogsaa yderligere forklare, at Kiøbstæderne, skiøndt i Besiddelse af borgerlig Selvstændighed, Autonomie og egen Styrelse, ikke havde kunnet erhverve sig politisk Magt og Rettighed, ved Siden af de to høiere Stænder; og at deres Indflydelse ved Forhandlingerne paa Danehoffet er reent umærkelig. Vel finder man, at Stædernes Deputerede mødte paa Herredagen i Roeskilde 1250; men det er derimod ikke afgiort, at de som en stemmeberettiget Stand deeltoge i de offentlige Beslutninger; og de have maaskee indskrænket sig til at hylde Kongen og at begiere Bekræftelse paa

deres Privilegier[29], hvilket ogsaa var det sædvanlige ved enhver ny Konges Tiltrædelse. I øvrigt savnes under de nærmest paafølgende Regieringer al Underretning om Kiøbstæedernes Deeltagelse i politiske Forhandlinger; hvoraf man tør slutte sig til, at der er lagt liden eller ingen Vægt paa deres Deputeredes Stemme. Heller ikke finder man Anledning i de historiske Data til at tænke sig nogen saa betydelig Befolkning i de danske Stæder[30], som man maaskee, f. Ex. af Kirkernes Antal i nogle af dem, kunde være tilbøielig til at antage.

Det kunde endnu staae tilbage, at undersøge de Grunde og Omstændigheder, som medførte Nærmelsen imellem Danmark og Sverrige under Erik Glippings Regiering og den heraf opkommende Forening imellem K. Erik og Hertug Magnus Birgersen (1275); ligesom den snart igien opkomne Misforstaaelse og Krig imellem begge Konger, hvilken dog et Par Aar efter endtes ved en Fredsslutning. (1278.) Men disse Begivenheder havde ingen kiendelig Indflydelse paa Danmarks indvortes Forfatning og Stilling under Erik Glipping, og ligge saaledes uden for vort egentlige Formaal; heller ikke ere de i den politiske Historie af en saadan Vægt eller Betydenhed i deres Virkninger, at de kunde giøre Fordring paa særdeles Opmærksomhed. Vigtigere, end de forbigaaende Feider imellem Erik Glipping og Kong Magnus, hvortil en Pengefordring fra den førstes Side skal have givet Anledningen[31],

---

29) Jvf. Histor. Tidsskrift. IV. S. 251. 252.

30) Efter en Beregning grundet paa Størrelsen af de Summer, som Stæderne betalte i „Qværsæde“, kan man f. Ex. neppe tillægge Lund, Ribe og Viborg, tre af de betydeligste Stæder i Danmark, med en Ledingsafgift af 40 Mark Sølv, meer end 960 Familier, eller omtrent 5000 Indbyggere. (Jfr. Velschow om Folkemængden i 13. Aarh. Histor. Tidsskr. IV. S. 51. 52.)

31) Ericus Olai. lib. III. p. 126. 139. Jvf. Suhm D. Hist X. S. 734. 754.

synes i politisk Henseende den sildigere Nærmelse og nøiere Forening imellem Kongerne at være; da den medførte Trolovelsen imellem den svenske Thronfølger Birger og Erik Glippings Datter Margrethe. (Suhm. X. S. 767. 860. 896.)

IV.

Efter de foregaaende Betragtninger af almindelige historiske Forhold og af Tilstanden i Danmark under Erik Glippings og hans Faders Regiering, gaae vi over til en Undersøgelse af de mere specielle Forhold, der stode i Forbindelse med denne Konges Mord, og nærmest kunne antages at have fremkaldt denne Misgierning. Naar vi endog erkiende alle de Vanskeligheder og farlige Stillinger, som en Konge i hiin Tid maatte forefinde paa den danske Throne, ved sammenstødende hierarchiske og aristokratiske Fordringer, og en vidt dreven Paastand hos disse Stænder paa selvstændige Prærogativer, der lagde Baand paa Kongemagten, og indskrænkede Folkets Rettigheder: saa kunne vi dog i disse Omstændigheder ikke finde Anledning til at udlede Forbrydelsens Motiver fra reent politiske Forhold. Vi have allerede ovenfor antydet den slesvigske Hertugs Forhold, saavel til den myrdede Konge, som til hans mindreaarige Efterfølger. Var Hertugen end ikke fri for Mistanke om Medvidenhed i de Sammensvornes Planer[32]), (en saadan Mistanke var ogsaa falden paa hans Drost, Toke Abildgaard, hvis Navn dog ikke findes blandt de øvriges, i Processen mod Jens Grand) saa viser dog hans Udnævnelse til Rigsforstander, baade at han havde mægtige Forbindelser i Dan-

[32]) Jvf. om Hertugen S. Rer. Dan. I. p. 125. II. p, 389. V. p. 531. 615. Om hans Forhold til den mindreaarige Konge, Erik Menved, VI. p. 220.

mark; og at disse Forbindelser, for at virke til Opnaaelsen af denne høie Værdighed, maa have ligget uden for det Parti af Misfornøiede, hvorfra Sammensværgelsen udgik. Om disse maaskee have haabet og ventet sig mere af Hertugen og hans Beskyttelse, end han fandt det raadeligt at opfylde? — Derom kan intet afgiøres efter historiske Vidnesbyrd. Enkelte Aarbøgers Beskyldning sætter ham vel i et tvetydigt Lys; men Beviis imod ham giver denne ikke. Heller ikke er det af Historien klart, hvor stærkt de Sammensvornes Parti har været; thi ei engang Antallet af Deeltagerne i Mordet berettes overeensstemmende i alle Kilder. Flere af de Sammensvorne synes ei at have været tilstede ved Udførelsen; ogsaa dette kan have givet Anledning til den forskiellige Angivelse af Tallet. Den sikkerste synes at maatte have været Opregnelsen af de Personer, der domfældtes paa Danehoffet i Nyborg 1287; og dog mangler her endog den af Morderne, der allerførst skal have anfaldet Kongen: Palle Litle, Marsk Stigs Svigerfader. Maaskee var han død i Mellemtiden[33]).

Allerede ovenfor have vi antydet, hvor lidt det danske Aristokraties Fordeel overhovedet kunde fordre Offeret af Erik Glippings Liv; og ligeledes mene vi, at foregaaende Skildringer have lagt for Dagen, at Adelen, som Stand betragtet, allerede havde vundet saa betydelige Rettigheder ved de kongelige Tilstaaelser; at Danehoffets Deeltagelse i Rigets Styrelse var bleven sat paa saa fast en Fod, og Aristokratiets politiske Magt bleven saa vidt betrygget ved Kongens Haandfæstninger, at det hverken kunde være rimeligt eller troligt, at denne Stand pludselig, ved den farligste og mest oprørende Forbrydelse, skulde sætte de nylig vundne Fordele i Vove. Det er saameget

---

33) Jvf. bl. a. S. Rer. D. I. p. 125. 170. 188. 248. 256. 291. 392. VI. p. 315. Suhm. X. D. 933—40.

mindre rimeligt, da vi snarere maa antage, at Adelstanden i sin Stilling til Kongemagten og de øvrige Stænder, af Erik Glipping, som en Følge af denne Konges mindre kraftige Charakteer, var bleven formeget begunstiget, end at den i Virkeligheden skulde have havt Grund til Klage. Vel beskyldes han af det hierarchiske Parti, i Forening med det misfornøiede Adelsparti, for Rettens Forsømmelse og udøvet Vold og Undertrykkelse; men hvad berettiger os til allene at høre den ene Part i Sagen? Kunne ikke Kongens Forsvarere have havt lige Føie, naar de fremstille dens anden Side — naar de skildre os et Adelsherredømme, der udsugede Landets Kræfter, og tilranede sig Kongedømmets Rettigheder?[34]) — Vi antage derfor dette Resultat: I Standens Interesse laae ikke Erik Glippings Mord.

Hvorvidt slesvigske Anslag og Hertug Valdemars Fremtidsplaner i Løndom have virket, tør Historien ikke afgiøre; men at Tilskyndelser fra denne Side til Oprør eller Kongemord ei kunne have været de nærmeste eller umiddelbare, er allerede viist, og modsiges endog af Forbrydelsens Udførelse, af den Forbittrelse og Grumhed, der røber sig i Mordgierningen selv. Denne bærer intet Præg af at være en ved hemmelige Anstiftelser fremkaldt Udaad; men snarere af at være et Værk af Lidenskab, personligt Had og Hævnlyst. — Saaledes føres vi derfor med større Sandsynlighed til de i nogle Annaler forekommende Beretninger om Kongens Ukydskhed, om hans Krænkelse af Ægteskabets Ret i adelige Huse, og særdeles om hans Vanærelse af Marsken Stig Andersens Ægteseng; skiøndt det ei kan lades ubemærket, at andre Aarbøger reent forbigaae en saadan Bevæggrund til Mordet; medens enkelte derimod ikke utydeligt henvise til Virkningen af Hertug Valdemars Deel-

[34]) Script. Rer. Dan. VI. p. 287.

tagelse i Anslaget. — Men, hvor stærkt endog Partihadet imod Erik Glipping har været, og hvor magtpaaliggende det kan have været endog for det hierarchiske Parti, at sætte en Konges Charakteer og Handlinger, som laae i aabenbar Strid med Hierarchiet, i det mørkeste Lys: saa lader det sig dog ikke antage, at en Beskyldning, som ovennævnte, reent kunde opdigtes, da dens Falskhed og Grundløshed, under de stedfindende Forhold, alt for let af Samtiden, eller en ikke meget sildigere Eftertid, kunde være beviist; især da Erik Glippings Efterkommere i flere Slægtled bare den danske Krone. Kongen fattedes desuden ikke Venner, ogsaa blandt det danske Cleresie; og det var jo fra denne Stand, at Historiens Efterretninger og Skildringer i Annalerne udgik. Man kan derfor vel see en taus Veltalenhed i endeel af disse Aarbøger, for hvis Forfattere det var lettere, stiltiende at forbigaae Handlinger og Omstændigheder af den Art, end reent at opdigte dem, naar der aldeles ingen factisk Grund havde været. En saadan Forbigaaelse finder man endog hos en meget sildigere Annalist. Petrus Olai (fra Beg. af det 16de Aarh.) har i sine Annales Dan. (S. R. D. I. p. 188) af en langt ældre Krønike næsten ordret optaget dens Berettelser om Erik Glippings Mord; men af en eller anden Grund har han udeladt Anledningen til Kongemordet, som den gamle Aarbog fremfører med stærke Udtryk[35]). Man kan vistnok vanskeligere hos den sildige P. Olai tænke sig noget Hensyn til Forsigtighed i at omtale en Konges Handlinger, der var død for meer end to hundrede Aar siden. Snarere kunde man antage en saadan Grund til, at ogsaa den saakaldte „Chronicon Erici Regis", som

[35]) „In ultionem, *ut ferebatur*, ultio nefandæ libidinis, qua (rex) corruperat & expugnaverat multarum, etiam nobilium pudorem; inter quas etiam fuerat *stupatra uxor domini Stigoti*, *Marschalci regni.*" Anonymi Chron Dano-Suec. S. R. D. I. p. 392. (Jfr. *Petr. Olai* Chron. I. 125.)

tillægges Erik Menveds Tidsalder, ikke har optaget noget om de Aarsager til Sammensværgelsen og Mordet, der findes anførte i saadanne Annaler, hvis Forfattere levede udenfor Danmark; (f. Ex. den ovenfor anførte Krønike, og *Annales Minorum Wisbyenses.* S. R. Dan. I. p. 256.)

Man seer derimod, at flere Annalister udtrykke en stærk Harme og Uvillie mod en Voldsgierning, der satte en Skamplet paa det danske Navn („sempiternum opprobrium Danorum"); og at de saaledes have bedømt et ved sine Omstændigheder endnu afskyeligere Kongemord fra det religiøse og moralske Synspunkt. Hvor saadanne Aarbøger derhos intet melde om nogen Anledning fra Kongens Side til de Sammensvornes Forbittrelse, der maatte det undersøges — hvis endog en saadan Taushed ikke har været frivillig — om vedkommende Annaler ikke kunne tilhøre en sildigere Tid, da de berørte Omstændigheder vare mindre almeent bekiendte; ligesom og, hvorvidt de virkelig ere forskiellige, og ikke, i det her berørte Punkt, have udskrevet hinanden, eller lade sig henføre til een og samme Kilde. At flere af de ældre Aarbøger udtrykkelig fremhæve, hvorledes Morderne netop vare saadanne Adelsmænd, der havde staaet i fortroligt Forhold til Kongen og nydt stor Gunst af ham: strider ikke imod Adelens Stilling i Almindelighed under Erik Glipping — en Konge, der mere gav efter for dens Fordringer, end modte den med kraftig Modstand. Saameget mere rimelig bliver den Forudsætning, at Forbittrelsen over en personlig Krænkelse har været en stærkere Drivefieder til Forbrydelsen, end Standens eller Enkeltes Fordeel. Betænker man, at den største Deel af de Sammensvorne skulle have tilhørt Skialm Hvides og Absalons berømte Slægt, der var saa rig paa store Navne og indtog en saa anseelig og ærefuld Plads i Danmarks Historie: da bliver det saameget mere forklarligt, at en Fornærmelse og

Krænkelse, tilføiet en mægtig Herre, som tilhørte denne Slægt, og en saa betydende Mand, som Rigets Marsk, kunde giøre det til en Æressag for hans Frænder, at tage Hævn over en Uret, hvis saarende Virkning føltes ikke blot af den Paagieldende, men af hele Slægten. Den oprørende Grumhed, hvormed Mordet udøvedes, taler ligeledes for den personlige Hævn; og vi maae gientage, hvad forhen er sagt, at det angivne Motiv for denne var af saadan Beskaffenhed, at det snarere, hvor Annalisten vilde det, kunde forbigaaes i Beretningen, end ligefrem opdigtes.

I øvrigt kunde man vel sige, at dette Kongemord i sin Charakteer, i sine Omstændigheder og Følger var et af de Optrin, hvor Virkeligheden paa en Maade digter et Drama i tragisk Aand. En Konges personlige Feil og brødefulde Handlinger maa sones med Kronens og Livets Tab, og ved at fremkalde den blodige Slægthævn, tændes Krigsluen i Landet; Vikingstogenes Barbari fornyer sig i de Røverfeider, hvorved de fredløse Sammensvorne og deres norske Hielpere, en lang Række Aar forstyrrede hele Danmarks Fred, bragte Mordbrand og Ødelæggelse over en stor Deel af dets Indbyggere, og vakte Ufred og Forbittrelse imellem to beslægtede nordiske Nationer. Saaledes strakte Sammensværgelsen mod Erik Glipping sine Følger meget længere ud i Tiden, end til Mordnatten i det øde Finderup; og det i sine virkelige Optrin poetisk-historiske Drama taber ikke denne Charakteer, saalænge Bevæggrundene til den blodige Handling, som er dets Middelpunkt, kunne modtage en psychologisk, og ikke en blot politisk Forklaring. Standsinteresser bragte vel allerede Kronen til at vakle paa Erik Glippings Hoved; men den faldt først, da Kongens private Handlemaade fremkaldte hans Livs tragiske Katastrophe. En saadan Opfatning af Anledningen til Erik Glippings Mord stemmer ogsaa overeens med den uforbeelagtige Skildring, som

adskillige Annaler give af en Konge, hvis sandselige Lyster ikke skaanede hellige Rettigheder. Den Tydelighed, hvormed E. V. Jens Grand betegner, at et tvetydigt Eventyr havde lokket Kongen ud paa øde, uveisomme Steder, hvor han fandt sin Død (ob quam miseram causam in loco deserto & suspecto interiit): synes át bekræfte den Formodning, som Annalisternes Beskyldning vækker: at slige Eventyr hos denne Konge ikke vare usædvanlige. — Dermed, maae vi dog erindre, svækkes ikke hvad vi tilforn have yttret, at disse ufordeelagtige Træk af Erik Glippings Privatliv ikke indeholdt noget til videre Oplysning af hans Egenskaber i det offentlige Liv, eller af hans Charakteer som Regent; og der maa i den Henseende endog blive et Slags ikke let forklarlig Contrast imellem den svagere Eftergivenhed, han synes at have viist imod Aristokratiet, og den faste Stilling, han indtog mod Hierarchiet.

Men — kunde man spørge — er ikke de enkelte Krønikers eller Annalers Fremstilling af Aarsagen til Marsk Stigs Sammensværgelse mod Erik Glipping hentet fra Folkeviserne, og forsvinder da ei, paa Grund heraf, Fortællingens strengt historiske Charakteer? — Hertil kan svares, at det deels er uafgiort, hvad Alder de bekiendte Viser om Marsk Stig have; og at det er meget sandsynligt, at de i det mindste kunne være yngre, end endeel af Annalerne; deels har det ingen Rimelighed, at disse tørre Aarbøgers Forfattere, der aldrig strøede nogen poetisk Farvedust paa deres knappe og strenge Tegninger, skulde have givet sig af med Brugen af dette Slags Kilder, eller ved dem ladet sig lede til at omplante deres historiske Facta paa Digtningens Grund. Man vilde i saa Fald ogsaa upaatvivlelig have fundet langt flere enkelte Omstændigheder, Sammensværgelsen og Mordet vedkommende, hos Annalisterne, end disse meddele.

Hvad Folkeviserne selv, og deres Behandling af Erik

Glippings og Marsk Stigs historiske Drama angaaer, da maae vi først bemærke, at de uden Tvivl baade maae have en temmelig høi Alder og have været vidt udbredte i Norden; hvilket ikke allene bekræftes ved Maaden, hvorpaa Hvitfeldt endnu i sin Tid omtaler „Rygtet" eller det levende Sagn om Aarsagen til Kongens Mord; men ogsaa ved deres Omtale hos Ericus Olai (i Slutn. af 15de Aarhundrede.) Saameget mere udfordres det, at vi noget nøiere undersøge disse Yttringer af en fiern Tidsalders Anskuelse og Forestilling af Forholdene — Yttringer, som vel ei kunne giøre Fordring paa at besidde egentlige historiske Kilders Egenskaber; men som dog giengive enkelte Fortidssagn og Minder i den Skikkelse, hvori Samtiden (eller en nær Eftertid) opfattede Tildragelserne.

I de fierne Tidsaldere, da Digt og Virkelighed endnu ikke for bestandigt havde adskilt sig fra hinanden i saadanne poetiske Udgydelser, der fremtraadte som Udtryk af et heelt Folks digtende Evne, afspeilede dets Stemninger, dets Følelser, og Livets ungdomsfriske Yttringer, naar Sagnets Skikkelser og Minder vandrede forbi den nationale Bevidsthed — i disse længst forsvundne Tiders Tilværelse og Billede havde et reent episk Element endnu ei afløst sig fra det lyriske, efter hvad den nordiske Folkevises Slægtskab med den sydligere Romanze antyder. For ikke at tale om de endnu fiernere liggende Fremstillinger af Volsunga og Vilkina Saga-Kredse, som i mange Lande have havt en vidtstrakt Udbredelse, og paanøde os Erkiendelsen af fælles, heroiske Minder: saa møde vi, selv indenfor en historisk Cyklus, der i Tid og Rum eier en fastere Skikkelse og sikkrere Støttepunkter, Folkesagnet i Besiddelse af saadanne Æmner, hvis Indhold have slaaet an paa den poetiske Sands; og stundom ere ogsaa disse Qvæder fælles for det hele skandinaviske Norden. Vi kunne og ville ei

bestride, at Folkevisen som oftest bygger paa en digtet Grund. Men den nylig yttrede Bemærkning om Digtningens og Virkelighedens inderligere Berøring i ældre Tider bekræftes dog tillige ved Tilværelsen af Sange, der behandle historiske Erindringer paa en saadan Maade, som bibeholder det mest characteristiske af Personer og Tildragelser i deres historiske Fremtræden; imedens dog tillige Enkelthederne i historiske Facta betragtes som noget tilfældigt, og noget som derfor tillader en poetisk Omdannelse af Virkeligheden. I Detaillerne kan man ikke vente sig historisk Troskab; og Phantasien forandrer og udsmykker temmelig vilkaarligt mange enkelte Træk. Beskrivelsen er som oftest for den poetiske Fremstilling, indenfor den her angivne Kreds, noget uvæsentligt, der ikke tillader stor Omstændelighed, men afgjøres ved et Par raske Penselstrøg. Totalindtrykket af et Eventyr fremstaaer derimod levende for en ungdommelig Forestillingsevne, og Folkets naturlige varme Følelse gjengives i den lyriske Grundtone, som gjennemtrænger det af Digtningen opfattede Saga-Æmne. Det ydre Materiale besidder sit Livsprincip (nemlig for den konstløse poetiske Bearbeidelse) netop i hiin Følelse, og i den moralske Bevidsthed, som fæster sig ved det for begge Væsentlige i de historiske Tildragelser.

Saaledes have ogsaa Viserne om Marsk Stig, efter en berømt Forfatters Omdømme, deres Hovedindhold, eller besidde deres Livsprincip for det Factiske, i den Nemesis, der først hævner Qvindens og Hustruens krænkede Ære, og derefter hævner Kongeværdighedens krænkede Hellighed[36]. Antage vi den ligesom organiske Forbindelse imellem Digt og Virkelighed i Viserne, som allerede er antydet, da lader det sig

36) Dette er W. Grimms Udtryk i Fortalen til de af ham oversatte „Altdänische Heldenlieder.“ Heidelb. 1811. S. XXVIII. Jvf. Anm. til Nyerups m. fl. Udv. danske Folkeviser. II. S. 359.

neppe bestride: at det maa være et historisk Factum, der har fremkaldt Naturdigtningens Behandling i Folkevisens Form af Hændelser, som besidde en saa omfattende tragisk Dybde. Naar man altsaa endog tilstaaer, at Skildringen har optaget mange reent fingerede Træk, maa dog Handlingens Motiver have eiet historisk Sandhed; efterdi man dog, ved Sammenhold med Aarbøgerne og andre Kilder, ikke kan andet end henføre de her omhandlede Viser (om Marsk Stig og Erik Glipping) til de saakaldte historiske — eller saadanne, der staae i en vis Forbindelse med virkelige Personer og Begivenheder. Skulde ogsaa Eventyrets Motiver være digtede, da vilde et saadant Misforhold komme i Strid med hiin Nærmelse imellem Digt og Virkelighed, der bestemte Optagelsen af det Væsentlige i Sagnstoffet, for at lade det reflecteres giennem det lyriske Udtryk af en ethisk Opfatning og en reen menneskelig Følelse. Antager man derhos, hvad rimeligt er, at Visernes oprindelige Digtning tilhører en Tid, ikke alt for vidt fiernet fra selve Tildragelsen: da kunde en saa vilkaarlig Behandling af denne, hvorved et reent opdigtet Motiv indlagdes i Sagnet om en Begivenhed, der maatte være i frisk Minde, da baade den selv og dens Følger i lang Tid mærkedes over det hele Land, ikke let være muelig. Vilde man nu forudsætte, at Krøniken havde taget sin Beretning om Anledningen til Kongens Mord af Folkevisen, da maatte denne have ligget Begivenheden endnu nærmere, og dens Fremstilling saaledes være endnu paalideligere. Ere Aarbøgerne derimod en ældre Kilde, end Folkeviserne, da er hines tørre Prosa-Natur, der ikke kiender det mindste til noget poetisk Element i Fortællingen, saa meget mere Borgen for, at et saa afgiørende historisk Motiv, som Kongens Forhold til Marsk Stig og dennes Slægt, ikke ved Opdigtning er bragt ind i en annalistisk Beretning. At heller ikke Partihadet kunde uimodsagt have tilladt sig en

saa betydende Forvanskning af Sandheden, have vi allerede søgt at vise.

Vi maae saaledes antage, at der i den paa det levende Sagn grundede Folkedigtning om denne Begivenhed har været noget Væsentligt, der under Traditionens Vandring fra Slægt til Slægt, fæstet i Visernes Form, ikke kunde omskabes af Phantasien, men afspeiledes af denne i levende Tidsbilleder, som fandt Gienklang i hele Folkets menneskelige og moralske Følelse. Historien har her, paa en Maade, selv digtet et tragisk Drama. — Flere Bipartier i Folkevisernes Skildring stemme desuden ganske overeens med den historiske Virkelighed, f. Ex. at Marsk Stig indgik Forbund med Norges Konge, at han byggede en Borg paa Øen Hielm, at de Sammensvorne hærjede i Danmark, m. v. Vi behøve derfor ei at antage for afgiort, at dette skeete efter Fru Ingeborgs Raad. Heller ei maa vi glemme, under den hele Udmaling af Tildragelserne, at den dialogiske Form, det metaphoriske Sprog, det eventyrlige Anstrøg og den poetiske Holdning, hensætte os i en Phantasieverden, hvor en Mængde Biomstændigheder kunne være reent digtede. Vi holde ei allene fast ved det historiske Fundament som et Hovedmoment i Visernes Fremstilling; men vi tilføie endog: at det i nærværende Tilfælde er rimeligt nok, at Sagnmindets indgribende Virken paa Folkedigtningen har strakt sig videre end til det ene Factum, som bestemte Grundtanken i den poetiske Behandling. Man kan neppe troe andet, end at flere udtryksfulde Scener i denne maa gienkalde det Forsvundnes Billeder i Virkelighedens Skikkelse. Den ganske individualiserende Charakteer giør det saaledes troligt, at f. Ex. Mordscenen selv er tegnet med en Troskab, der kommer den historiske Sandhed temmelig nær. Kiendelig Opdigtelse er dermod Fortællingen om Kongens Møde med en deilig Jomfru i et Skovhuus, og om hendes pludselige Forsvinden under

Omstændigheder og paa en Maade, der giver Fortællingen et Anstrøg af Hexeri og Trolddom[37]. Det Overnaturlige, der gierne slutter sig til Balladen og Folkevisen, og som i sin taagede Skikkelse nærmer sig de handlende Personer i slige Digte, gaaer ogsaa igien i denne Beretning, der paa engang indeholder en varslende Spaadom, og en Charakteristik af Kongens letsindige Tilbøielighed, hvorved Digtning og Virkelighed smelte sammen i uadskillelig Forening.

Man kunde imidlertid spørge: røbe ikke Viserne om Marsk Stig en afgiort Forkiærlighed for Adelstanden, og maa ei Mistanken om, at de ere digtede i et Parties Interesse giøre os varsomme, saaledes at vi kun med megen Forsigtighed maa lytte til deres Sagn og den ufordeelagtige Skildring af Erik Glipping, som disse indeholde? — Vi mene dog, at denne Betænkelighed maa forsvinde, naar vi betragte den bevidstløse, fra fremmede Bihensigter frie Virksomhed, der tilhører Naturpoesien; foruden at ogsaa hiin Indvending kan besvares med alle de Grunde, i Følge hvilke man maa tilkiende bemeldte Viser en historisk Kiærne, hvortil den digtende Phantasie støtter sig[38]. I samme Grad som disse Sange ikke saameget afspeile en individuel Digters Charakteer, men snarere en heel Tidsalders konstløse Opfatning af Emner, der sloge an paa den poetiske Natursands: i samme Grad maa de fierne en grundet Anledning til at befrygte, at uædle og

---

37) Jvf. Molbechs Yttringer om de omhandlede Visers historiske og opdigtede Træk: "Nogle Bemærkninger over de gamle danske Folkeviser". Skand. Lit. Selsk. Skr. XIX. S. 37. 38; og S. 78, flg. (Hermed kan sammenholdes Geijers Yttringer i Indledn. til Udgaven af Sv. Folkeviser; aftrykt i „Smärre valda Skrifter. I. p. 227–285. 264.)

38) Geijer forklarer vist nok (anf. St. S. 272) Visernes Upartiskhed heldigere, naar han gaaer tilbage til Folkepoesiens Charakteer, end naar han søger Anledningen i en Tid, der endnu ikke havde deelte Stands-Interesser. (S. 282. 83.)

upoetiske Bevæggrunde skulde have vanskabt den Kongesaga, som paa sin Omvandring blandt Folket opfattedes af dets Natursangere. — Vi finde vist nok unegtelig en vis Forskiel paa Behandlingen og Fremstillingen i den tredie af Viserne, hvor der tales om „Saa mange i Danmark, der alle ville Herrer være" og om Forræderne, der længe lurede („vogtede") paa Kongen, indtil „den kranke Stund" kom, da „han skulde til Finderup ride"; eller om Marsk Stigs „den væne Viv", der „lagde det svigfulde Raad med Ranild, som kosted K. Erik sit Liv", o. s. v. Disse Udtryk af Daddel finde maaskee deres Forklaring i den uforbærvede Følelse hos Naturdigteren, som oprøres ved Forestillingen om Forræderi og Kongemord, og til en Tid beherskes af denne Følelses Indtryk. Her dølges ligesaa lidt Misgierningens Skændsel, som der kastes Slør over den gængse Mistanke om Kongens Forhold til Marskens Frue, saaledes som det fremtræder i Skovjomfruens halv spottende Bebreidelser. Det Gruelige i Forbrydelsen maa vise sig ved Siden af Aarsagerne, der fremkaldte Hævnen; og en slig upartisk Opfatning af Stoffet synes snarere at styrke den Forestilling, at Viserne ikke ere digtede indenfor Adelens eller de Sammensvornes Kreds; da man ellers neppe i dem vilde mødt Klager over Aristokratiets Tryk og Herskesyge, og over Landets og Folkets farlige Tilstand. — Herved maae vi dog ei forbigaae den Bemærkning, man ikke uden Anledning har giort: at skiøndt meget kan tale for, at Folkeviserne fornemmelig ere udsprungne i en lavere Folkekreds, eller fra de ringere Folkeclassers Skiød, lader det sig dog ikke saa let forklare, hvorledes Sange, der have en saadan Oprindelse, komme til næsten udelukkende at skildre adelige Sæder og Leveskik, og at berøre den Forestillingskreds, der havde sine Organer blandt Ridderskabet; ligesom der heller ikke i Skildringen af de høiere Classers individuelle Forhold frembryder noget Spor til den

Uvillie og Ugunst, som Undertrykkelse og vilkaarlig Behandling saa let fremkalde. At Folkeviserne skulde skrive sig fra en Tid, da Adelsmagten endnu ikke føltes trykkende, og da en uforstyrret Harmonie skulde have hersket imellem Høie og Lave — vilde være en Forudsætning, der modsagdes af alle de Tidsforhold, som Nordens Historie i det 13de og 14de Aarhundrede lægger for Dagen. Netop til den Periode, da Adelsmagten havde naaet sit Høidepunkt, kunne vi henføre Folkepoesiens Opkomst, giennem de Viser, som da begyndte at digtes, og som i Tidernes Løb ere blevne omdigtede og overleverede Efterverdenen i en efterhaanden noget forandret Sprogform [39]). Aarsagen til den rolige, upartiske Behandling af Fortidens Sagn og Minder, maae vi snarest søge i den Mangel paa Reflexion, Didaktik eller Satire, som er Kiendetegnet paa en Digtart, i hvilken den skabende Evne umiddelbar gribes af Sagnets Indhold, og da, med den friske Natursands, slutter sig inderligt og nær til et poetisk Stof, som har de Egenskaber, der ei kunne forfeile at vække en saa livelig Deeltagelse, at den udelukker alle fremmede Motiver, Bihensigter eller subjective Antipathier.

Vist nok træffe vi i den tredie af Marsk Stigs Viser nogle Spor til Utilfredshed med den daværende Tilstand i Danmark [40]); men disse Udtryk ere ei af den Art, at de ophæve Folkepoesiens ovenfor betegnede Charakteer. Vi kunne i Følge heraf ikke tænke os nogen fortrinlig Bevaagenhed for Adelstanden, eller at Visedigteren skulde med Forsæt have forvansket historiske Facta efter et vist Parties Interesse; saa lidt som man maa vente sig annalistisk Nøiagtighed og Paalidelighed

39) Jvf. herom Molbechs Bemærkn. over de gamle Folkeviser, l. c. S. 81—92; og S. 44. 45.

40) Jvf. de i Maanedskr. for Lit. 1829. II. S. 488. 489 forekommende Bemærkninger herom (af Molbech.)

i Folkevisens Skildring af saadanne Eventyr eller Hændelser, som under deres Vandring blandt Folket kunde forskiønnes eller dannes i en mere poetisk Form af Digtningen, og saaledes bringes Romanzens og Balladens Cyclus nærmere; her, hvor det Underfulde viser sig i sit Gioglelys og sin forvildende Halvskumring, og hvor Phantasien stiller de taagede Skikkelser i andre Forbindelser, end Virkelighedens. Paa den Maade kunde ogsaa de historiske Enkeltheder, som udgiorde noget Væsentligt for Poesien, bringes ud af deres Sammenhæng; den eventyrlige Tildragelse og den eventyrlige Digtning forene sig paa det samme Omraad. Men Fremstillingen beholdt dog en historisk Kiærne, som tro bevaredes, i Følge den Belysning, hvori Gienstandene oprindeligen vare satte, og i Følge af det Totalindtryk, som bestemte deres Optagelse og Overflytningen i poetiske Former. Der gives saaledes vist nok Opdigtelser, ogsaa i Viserne om Marsk Stig; og hertil hører uden Tvivl hans trodsige Optræden, da han først i Skanderborg, siden i Viborg, siges at have opsagt Kongen sin Troskab[41]. Derimod omtale virkelig Annalerne, at allerede i A. 1276 var Marsken den eneste, som paa Herredagen i Nyborg negtede at hylde Erik Glippings Søn[42]; men Aarsagen hertil kan maaskee have ligget udenfor Marskens senere Had til Kongen. Han kunde mene, at Prindsen endnu var alt for ung til at kaares til Thronfølger; eller at Troskabseden, som han havde svoret Faderen, ikke tillod ham at aflægge en lignende Ed til Sønnen. Denne, vist nok meget svage Skingrund skal i det mindste Prinds Buris have brugt, da han vægrede sig ved at hylde Valdemar den Førstes Søn Knud.

Naar man derimod med Andre vilde formode, at den Vanære, som Erik Glipping under Marskens Fraværelse paa Krigstoget i Sverrige skulde have tilføiet ham ved at forføre hans Hustru, kunde have bestemt ham til denne hans Vægring: da kan man, uden at afgiøre noget om Factum, dog have

41) Allerede Hvitfeld har anmarket om denne Beretning, at han »kun holder den for Snak; thi der om intet findes udi Historien, men ikkun i en Vise.« I. S. 292.

42) Scr. R. Dan. p. 247. Hvitfeldt. I. S. 278.

endeel Betænkelighed ved at antage denne Grund. Det lader sig diplomatisk bevise, at Marsken endnu i K. Eriks sidste Regieringsaar har havt politisk Indflydelse, og med de øvrige „*potiores Regni*" beseglet offentlige Documenter; deelte han altsaa den øvrige Adels Misfornøielse med Kongen, før denne udstedte sine Haandfæstninger, maatte dette have politiske Aarsager. Tilskrive vi derimod Kongemordet en Æreskrænkelse af den ovenfor angivne Beskaffenhed: da bliver det mere overeensstemmende med bemeldte historiske Forhold, at antage, at hiin Tildragelse med Kongen og Fru Ingeborg er indtruffet senere. I øvrigt kan det her ikke bringes til nogen afgiort chronologisk Vished, da Aarbøgerne ikke bestemme noget vist Tidspunct for en Tildragelse, der spiller ind i det Eventyrlige, og derfor er bleven saa rigeligt benyttet af Folkeviser. At lade ni Aar forløbe, for at giøre Hævnen saameget mere forfinet, og uophørligt i den Tid at lure paa et Rov, som man dog saa tilstrækkeligt havde omgivet med Snarer, at man ei behøvede at befrygte, at det skulde undslippe: mangler al historisk Rimelighed, og strider ganske mod den opbrusende Lidenskab hos en nordisk Natur. — Det kan i øvrigt bemærkes, at Historien ogsaa i at angive Marsk Stigs Svogerskab, eller hans Hustrues Slægtforhold, har endeel Usikkerhed og Uovereensstemmelse, da derom intet findes i ældre Aarbøger. Den meste Sandsynlighed synes den Mening at faae, at hun har været af Litle-Slægten; da der baade siges, at Palle Litle var den, som først skal have lagt Haand paa Kongen, og at han giorde det for at hævne sin Datters Ære.

En lige Usikkerhed raader i Sagnene om den Skiebne, der rammede Marsk Stigs Slægt og Afkom, efter Kongemordets Fuldbyrdelse. Efter hans egen Død, som i Følge de fleste Annaler skal være indtruffet 1293, (hvortil Sagn om hans hemmelige Begravelse og skiulte Gravsted knytte sig), skulle hans Sønner være blevne uenige, og have forladt deres Røverborg paa Øen Hielm. Folkevisen tillægger ogsaa Marsken Døttre, som maatte gaae i Landflygtighed, og fandt et Fristed hos den norske Konge, hvor den ældste Søster døde. Saaledes hviler i det Hele et mørkt Sagnslør over de Forhold og Omstændig-

heder, der medførte Erik Glippings Mord; og af Begivenhederne, der vare den umiddelbare Følge af samme, har Kroniken kun bevaret Brudstykker og mangelfulde Bidrag til en Skildring af Sammensværgelsens Natur og Anledning, og af de politiske Bevægelser, som Mordet og de Skyldiges Fredløshed medførte. Deeltagernes Personlighed har den forbigaaet, og i Stedet for Charakteerbilledet skimtes blot enkelte moralske Grundtræk. Det samme gielder om Erik Glipping selv, naar man overveier, hvor stor Indflydelse Tidsforholdene kunne have havt, med Hensyn til de Klagepunkter over Vold og Undertrykkelse, øvet mod Kirker og Klostre, eller forsømt og tilsidesat Retspleie, m. m. hvilke dog Kroniken retter umiddelbart mod Kongen selv. — Danmarks forringede og værgeløse Stilling under Erik Glippings Regiering, som tillægges hans Udygtighed til at styre Riget, og giorde Savnet af gode Raadgivere føleligt: ere Omstændigheder, som det falder lige vanskeligt at tillægge bestemt Vished og Paalidelighed; thi vel udtales Bebreidelsen aabenbart og lydeligt nok, men man seer tillige, at den kommer fra Kongens Fiender. Mindre Anledning troe vi, der findes til at betvivle de personlige Feil, som tillægges Kongen, paa Grund af sandselige Lyster og disses Tilfredsstillen; og i denne Omstændighed troe vi, af de anførte Grunde, at finde en indvortes Overeensstemmelse imellem den blodige Katastrophe, saaledes som den fremstilles af Sagnet og Folkevisen, og de Beskyldninger mod Kongen, der gientage sig de fleste gamle Aarbøger, og paaberaabes i Erkebiskop Jens Grands samtidige Procesacter.

Ludvig Holberg og hans Samtid.

Bidrag til begges Charakteristik,

af

C. Molbech.

(Indledning og Prøve.)

For at forstaae og at vurdere en eiendommelig, blandt sit Folk og i dets Literatur udmærket og giennemvirkende Forfatter, kunne vi hverken blive staaende ved hans Værker, eller nøies med hans Person, hans Levnet, hans nærmeste Forhold og Omstændigheder. Den Tid, hvori en saadan Forfatter lever og virker, har en betydende Deel i hans Liv, og virker igien tilbage paa ham selv og hans Frembringelser. Disse staae heller ikke allene i Forhold til de følgende Slægter, paa hvilke de udøve en fortsat Indflydelse og Virkning, der undertiden — som vi for Ex. see hos Cervantes og Shakespeare — er vigtigere, end den, de kunde opnaae i Forfatterens Levedage. Selv den meest eiendommelige og geniale Digter eller Skribent er, i og med sin Samtid, knyttet til foregaaende Tiders historiske Betingelser og Overgang til den Generation, med hvilken han opvoxede og dannede sig.

Almindelig erkiendt er Holbergs afgiorte Nationalitet og danske Charakteer som Forfatter og Stilist, navnlig som komisk Digter, og som Skaber af en „dansk Skueplads" — en Titel, han gav sine Comedier, ligesom med ahnende Forudfølelse af deres classiske Danskhed, deres medfødte Nationalitet

i Sprogcharakteren, deres hidtil uformindskede, snarere tiltagende Indest hos Folket, og den lykkelig bevarede Tradition, ved hvilken de i 125 Aar have holdt sig i Besiddelse af en levende Tilværelse paa den danske Scene. Men dermed er endnu ligesaa lidt sagt, hvorledes hiin Charakteer i sit Grundvæsen var beskaffen, som hvordan den udviklede sig af Individualitetens physiske og psychiske Betingelser, af Opdragelsens og Ungdomslivets tidligere Indflydelser, og af senere Omgivelsers og Livsforholds Paavirkninger. At Mennesket ikke lever i og ved sig selv allene, men at selv hos den største Genius griber Verden, den usynlige Skiebnes Gang og dennes ufattelige Styrelse ind, selv i den meest egne og eiendommelige Levnetsvæv — kan enhver sanddru og i sin Udfoldning af Individets indre Liv ikke alt for mager Biographie overbevise os om. Der gives to betingende Hoved-Elementer, som danne den udmærkede Personlighed: det naturlige og det historiske Princip, det medfødte Anlæg og den tilskikkede Udvikling; uden Individualitet fremstaaer ingen Charakteer, og uden Dannelse ved Livsforholdene ingen Activitet, ingen handlende Rolle. Den første er hvad Froet og Kiærnen er, den anden hvad Værtforholdene og de nærende Elementer ere i Planternes Verden.

Hos Holberg var den menneskelige Individualitet vist nok særegen, usædvanlig, interessant, mere mærkværdig, end elskværdig i dens Originalitet. Men dens hele handlende Liv, Virken og Betydning gik op i Forfatterens og den komiske Digters Activitet. Det er altsaa fra den Side vi særdeles maatte undersøge, i hvilket Forhold til de nærmest foregaaende Generationer, og til sin Samtid, Holberg fremtræder. Det er ofte nok sagt, at fra Holberg udgaaer den danske Literatur; at hans Virkning og Indflydelse i denne var skabende, at han fra Stilens Side var den tidligste Forfatter, som

udøvede denne Indflydelse paa Sproget, og at det er fra ham, vi egentlig kunne datere den danske Prosas Begyndelse. Men endnu er Forholdet hvori Holberg, som dansk Prosaist, stod til Sprogets tidligere stilistiske Elementer og grammatisk udviklede Skikkelse, slet ikke, eller kun usuldstændigt undersøgt og forklaret; ligesom man endnu savner en saadan literair og historisk Oplysning af de Tidsforhold, i og udenfor Danmark, med hvilke Holberg stod i Berøring; eller af den sociale og videnskabelige Culturs Standpunkt, Folkelivets Charakteer, den huuslige Levemaade hos de forskiellige Folkeclasser, de politiske, literaire og andre offentlige Forholds Beskaffenhed i vort Fædreland, som tilsammentagne udgiorde den Forbindelse af ydre Betingelser, under hvilke Holbergs Liv og Virken som Forfatter og komisk Digter dannede sig.

Man kunde vel være tilbøielig til at troe, at Holberg, hvis personlige Egenheder førte ham til et mere isoleret, end bevæget, mere i sig selv beroende, end i selskabelige Forhold og Berøringer opgaaende Liv, har modtaget mindre af den ydre Verdens Indvirkninger, end mangen anden Forfatter eller Digter, der ikke tilbragte sine fleste Aar i en overhovedet fra Verden affondret Tilværelse, mere i den boglige end i den menneskelige Sphære. Men herved maa bemærkes, at dette kun gielder om den sidste Halvdeel af hans Liv; at derimod dets første Halvdeel, som ogsaa for Holberg var den dannende Periode, førte ham ved gientagne Reiser og Ophold blandt fremmede Nationer ud i en langt større og mere mangfoldig Livssphære, end om han hiemme, selv i Hovedstaden, havde deeltaget meer, end han giorde, i det handlende og selskabelige Liv. Han var dog heller ikke fremmed for dette, eller for Embedsvirksomhed. Tværtimod finder man, at Stuelivet og Boglivet ikke havde hindret ham fra at opnaae en vis praktisk Forstand og Dygtighed; ligesom man overhovedet i de fleste af

hans Skrifter langt snarere troer at finde en klog, og med det active Verdensliv og de selskabelige Forhold og Former fortrolig Statsmand eller practisk Philosoph, end en hypochonder, folkesky, indskrænket Stuelærd. Ogsaa hørte Holbergs meer end fyrgetyveaarige Ophold i Kiøbenhavn og hans derværende Embedsstilling — i hvor lidt han enten blev en Hovedstadsmand, eller en betydende Universitetsdocent — aldeles til de Livsforhold og udviklende Elementer, som dannede hans Forfatter-Charakteer.

Dennes Originalitet, eller individuelt eiendommelige Væsen, maae vi saameget mere antage for afgiort, som det er denne Egenskab, meer end nogen anden, der giver en Forfatter den selvstændige Tilværelse, som er den første Fordring til literair Betydning; og denne Betydning opnaaede Holberg ikke allene hos sin Samtid i en høi Grad, men har bevaret den, giennem en endnu ikke bortdød skabende og dannende Indvirkning paa Folket og paa den danske Literatur. Ligesom heri ogsaa ligger et Beviis for, at han med stor Dybde og i et rigt Omfang maa have tilegnet sig Sprogets Nationalitet, en Sprogform, der havde sine Rødder i Folkets egne og eiendommelige Sphære: saaledes forkynder hans Originalitet sig fortrinligst giennem en fuldkommen Naturlighed i Ytringen af hans Ideer, Grundsætninger og Verdensanskuelse, og giennem den Sikkerhed og Consequents, hvormed han gik frem paa sin egen Bane. Man saae ham ikke paa den fierneste Maade at stræbe efter, enten ved Lærdom, søgt Dybsindighed, rhetorisk Konst, eller andre Midler udenfor hans Evners Kreds, at give noget af hans Arbeider en forstærket Virkning, eller en anden Charakteer, end den, som tilhørte hans egen Natur. Hans Originalitet havde derfor ingen af de stærkt frapperende Egenskaber (dersom det ikke var i hans nationale Comedier,) men snarere en viis Jævnhed,

hvorved dens Virkning netop blev saameget større i en viid national og populair Kreds, hvilken han ligesom electriserede ved sin Danskhed. Enhver i hans Samtid, som talte det Sprog, hvori Holberg skrev, maatte føle: „Saaledes vil vort Tungemaal behandles; saaledes maa det skrives, naar det danske Folk hos en af sine Forfattere skal gienkiende og forstaae sig selv.“ Til denne sprogdannende Kraft og Fylde hos Holberg, og til hans rige Opfatning af det levende Ord, af Folkesprogets hele Charakteer og Liv i Omgangstalen, særdeles hos den ene af de Stænder, hvor Talen endnu havde bevaret det meste af sin Nationalitet, sluttede sig ganske hans uudtømmelige Forraad paa sund Fornuft, og paa den umiddelbare Ironies Vittighed og Lune, der med den naturligste Lethed strømmede fra hans Pen, i den Sphære, hvor hans Intelligents havde sit egentlige Hiem. — Ligesom hans komiske Digterevne fra Folkets, Mængdens, Middelstandens, Borgerlivets Daarligheder, Latterligheder og Trivialiteter — saaledes altsaa fra en oprindelig national Kilde — hentede sit Stof og dets Behandling: saaledes var ogsaa Holbergs egentlige Kald som prosaisk Forfatter afgiort, og dets Grændser bestemte, saasnart han fremtraadte med de første Arbeider, hvori hans Aand og Talent bevægede sig med eiendommelig Natur og Frihed: Danmarks Beskrivelse (1729) og Historie (1732). Han var og blev en Folkeskribent; men af stor Universalitet, og uden al borneret Patriotisme, eller til en enkelt Retning og Tankekreds indskrænket Nationalitet. Han vilde ikke giøre sit Fædreland til Middelpunktet i Verden; men han vilde ligesom fordanske Alt hvad han selv af europæisk Cultur og Oplysning, fra det 18de Aarhundredes første Decennier, havde optaget i sin Erfaring og Bevidsthed. Vi maae tillige erindre os, at han var den første i Danmark, der havde Aand og Evner til at foretage sig dette; og herved forklares en Deel af det Held og den

Fremgang, hvormed han kunde giøre det, efterat Peder Paars og Comedierne allerede havde givet ham et Navn og en Hyldighed, der strakte sig saavidt som den hele danske Sprogkreds.

For at kunne tydeligere erkiende det Forhold, hvori Holberg stod til sin Tidsalder og dens Cultur i Almindelighed, maatte vi bringe hans Forfatter-Charakteer i sin Heelhed til klar Anskuelse; for at kunne sige, hvad han var og blev i sit Fædreland og for dets Literatur, maatte vi fremstille et fuldstændigt og paalideligt Billede af hans Samtid og dens Culturforhold i Danmark. Det sidste af disse Foretagender vilde fra flere Sider være det vanskeligste. Ikke allene fattes her tilstrækkelige Forarbeider; men Kilderne selv ere sparsomme, mangelfulde, oprindeligen fattige, og endnu fattigere ved det meget, som er adsplittet og tilintetgiort. Knap vilde man i England, i Frankrige og flere Lande ansee det for mueligt, at af Danmarks navnkundigste Forfatter i det 18de Aarhundrede, siden hvis Død endnu ikke 90 Aar ere forløbne, ville maaskee neppe ti, og det for det meste ubetydelige, Breve være reddede fra Undergang. Hertil svarer den øvrige Fattigdom paa literaire Hielpekilder; en total Undergang af Holbergs egne Papirer; Mangel paa Breve til og om hans Samtidige, ligesom paa disses Optegnelser og Bidrag til Tidshistorien fra det 18de Aarhundredes første Halvdeel; derfor ogsaa den største Magerhed i Materialier til Holbergs personlige Skildring og Charakteristik. Enkelte tildeels dunkle og usikkre, eller ubetydelige Traditioner maae træde i Stedet for bedre og fuldstændigere biographiske Efterretninger. Hvor langt ringere Tilgangen vilde have været til saadanne, dersom ikke Holberg selv havde sørget for at bøde meget paa Savnet af Andres Meddelelser om den berømte Mand: bekræftes endog af den endnu samtidige, med Holberg personlig bekiendte Capelmester

Scheibe's Levnetsbeskrivelse [1]). Dennes Charakteristik, hvormed de biographiske Efterretninger sluttes, er mere udført i sine almindelige, uden Tvivl i det Hele rigtige Hovedtræk, end den er grundet paa Benyttelse og livsfuld Sammenstilling af detaillerede Omstændigheder og Erfaringer om Holbergs personlige Egenheder, om hans Levemaade, Omgangskreds og Forhold til de forskiellige Menneskeclasser, med hvilke Livet bragte ham i Berøring.

Hvor stor den Omhyggelighed og Pietet har været, med hvilken en af vore lærde Historikere har anlagt sin umistelige Samling til de Holbergske Comediers Oplysning af Tidsforhold og Omstændigheder: saa omfatter den dog ikke alle disse, og kan, efter sin Natur og Bestemmelse, heller ikke udstrække sig til alle Sider af Holbergs eget Levnet, af hans Forfattercharakteer, eller af Tidens Culturskildring. Her er meget tilbage for den, som vilde træde i en Forfatters Spor, der egentlig dog er den eneste, som kunde fuldende sit eget Værk.

Vi bør imidlertid erkiende, at hvad vi besidde til Kundskab om Holbergs ydre og personlige Levnetsomstændigheder, giennem hans egne biographiske Arbeider og Bidrag, og de Tillæg hertil, som i enkelte samtidige Skrifter forefindes, dog i det Væsentlige overveie hvad vi savne; da dette fornemmelig ligger i det mikrologiske Element, eller især bestaaer i Mangel paa det biographiske og personlige Detail, som yndes af den literaire Curiositet, og med Grund agtes og hævdes af den nationale Pietet; men som mangen Gang kun giver den historiske og biographiske Videnskab et ringere Udbytte.

Vanskeligheden ved at udkaste Billedet af Holberg,

---

[1]) „Ludw. Freih. von Holberg's Peter Paars. — Neue verm. u. verbess. Übersetzung, nebst einer Nachricht von dem Leben und den Schriften des Verf., von J. A. Scheibe." Kopenh. 1764. (S. XXIX—CLXXVIII.)

som han var i sit Væsen og i sin Tid, er ogsaa mindre, naar vi nærmere holde os til hans literaire Charakteer, dens historiske Forhold til Samtiden og den nærmest foregaaende Tidsalder, end til de personlige og biographiske Forhold, der kunde oplyse hans Berøringer og Forbindelser med den ham omgivende Verden. I Literaturen ligge Kilderne mere for Dagen. Om endog deres historiske Benyttelse er et Arbeide, som endnu saa at sige maa optages fra første Haand, saa er dette, netop hvad Holberg angaaer, i en betydelig Grad lettet ved de rige og omfattende Bidrag, han selv umiddelbart har givet til Beskuelsen af hans literaire Charakteer i en stor Deel af sine Skrifter; men fortrinligen i „Epistlerne", og de herfra uadskillige „Moralske Tanker." Begge i Forening udgjøre egentlig den Hovedkilde, hvori vi ere i Stand til at gjennemskue hiin Charakteer i alle dens Udviklinger; imedens tillige, ved Hielp af den mærkværdige Oprigtighed, og den naive Naturlighed, hvormed Holberg udfolder sin Tænkemaade, sine Grundsætninger og Verdensanskuelser i en stor Mængde enkelte Tilfælde, et betydelig klaret Lys falder paa hans menneskelige Individualitet og personlige Charakteer. Man tillægger denne, vel neppe uden Grund, ogsaa flere menneskelige Skrøbeligheder eller ufordeelagtige Sider, som Holberg ikke ligefrem tilskriver sig. Men, imedens en og anden af disse heller ikke dølges hos ham selv: saa ere andre igien af en saadan Art, at de mere tilhøre en eiendommelig, over det Almindelige hævet og usædvanlig Individualitet, fra hvis Heelhed de ere uadskillelige: end de constituere skadelige, umoralske eller lastværdige Egenskaber. Hvad man i Holbergs Levetid lagde ham til Last, og hvad der gjør Billedet af hans Personlighed mindre indtagende, var uden Tvivl for den største Deel saadanne Egenskaber, som man nærmest maa tilskrive Særheden, eller en Charakteer, der i det Ydre vil være

uafhængig af Conventientsens Former og Forskrifter. Man tilgav Holberg i hans Levetid endnu mindre, end man i vor Tid vilde gjøre det, at han ikke vilde rette sig efter Verden og dens selskabelige Vedtægter, og at han isolerede sig fra den, for at kunne følge denne Uafhængighedsdrift saa uforstyrret, som muerligt. — For Resten har Holberg i nogle af disse Tilfælde heller ikke skaanet sig selv (f. Ex. der, hvor han med næsten bidende Ironie spotter med sin egen Lyst til at samle Penge;) og han har i øvrigt, ved sin naturlige Oprigtighed og naive Aabenhed, sørget for, at ogsaa hans øvrige svage Sider temmelig uslørede yttre sig i hans egne Fremstillinger.

Det kunde vel være Tid, at vi ikke længere, hvad Holberg angaaer, nøies med at lade os undervise af Fremmede, naar vi ønske og behøve en samlet biographisk Oversigt, eller en literair Charakteristik af vor udødelige Komiker. I det mindste er det jo vist, at man, endog efter Wandals, A. E. Boyes og Andres korte Udkast, endnu ikke kan undvære Schreibes; og hvis det fra den ene Side ikke er meget smigrende for den danske literaire Virksomhed, saa maa det paa den anden Side være behageligt for vor nationale Følelse, at ligeledes en tydsk Forfatter nylig har meddeelt sine Landsmænd og det literaire Europa den første Charakteristik og Vurdering af Holberg som Forfatter og komisk Digter[2]), der i det mindste i sine Ideer og Grundsætninger, ligesom i Stoffets Behandlingsmaade, kan gjøre nogen Paastand paa Opmærksomhed, efter vor Tidsalders videnskabelige Maalestok i Literaturhistorien. Denne Opmærksomhed maatte endog være betydelig, baade i Tydskland og hos os selv, ved den ene Omstændighed: at Forfatteren,

---

2) „Ludwig Holberg; ein Beitrag zur Geschichte der dänischen Literatur in ihrem Verhältniß zur Deutschen,“ von R. E. Prutz. Literarhistor. Taschenbuch II. 1844. S. 243—383.

som nærmest gaaer ud paa at give „et Bidrag til Historien af den danske Literatur i dens Forhold til den tydske", vist nok, og med Rette, viser den sidstes overveiende Indflydelse paa den første; men i det mindste hvad Holberg angaaer, lader dansk Nationalitet vederfares sin Ret; og at han da særdeles paa en næsten overraskende Maade constaterer den betydende Indflydelse, som den holbergske Comedie, indtil langt ned i det 18de Aarhundrede, har kunnet udøve paa den tydske Scene i dens komiske Region. Vi bør være erkiendtlige, selv i det vi beklage, at Prutz har villet skildre Holberg, og det fortrinligen som Komiker, uden, som det synes, at have trængt dybt nok ind i det danske Sprogs og den danske Nationalitets Egenheder. Men vi have heller ikke stor Fortieneste, ved deri at overgaae ham. Vi maatte saaledes stræbe efter, ved mere Fortrolighed med de historiske Betingelser, end vi tør vente os eller fordre af en Udlænding, ved en nøiere og mere umiddelbar Kundskab til den danske Literatur før, under og efter Holberg, ligesom til de udvortes nationale og politiske Forhold, under hvilke den opvorede og dannede sig, at kunne meddele et fuldstændigere og troere Billede af Holbergs literaire Charakteer.

Naar vi nu endog i et saadant Foretagende langt fra ikke tør love, at kunne tilfredsstille os selv, mindre endnu den sagkyndige Læsers Forventninger, dersom disse udstrække sig til en fuldstændig Løsning af Opgaven: saa ville vi derover ikke af Modløshed give Slip paa den Tanke, at et Bidrag hertil ogsaa kan vinde sin Berettigelse, naar det ikke vil udvide sig udenfor de Grændser, som det kan udfylde. Kan her hverken loves Læseren betydelige nye Oplysninger til Holbergs Levnet af ubekiendte Kilder, eller en udtømmende Skildring af hans Tidsalder i alle dens Forhold: saa vil et Forsøg paa at samle og fremstille enkelte Træk af en saadan Skildring, og af en

holbergsk Charakteristik, grundet paa hans egne Skrifter og udgaaet fra historiske Synspunkter, dog uden Tvivl kunne giøre sig Haab om velvillig Opmærksomhed blandt den danske Literaturs Venner og Dyrkere — en Charakteristik, der i øvrigt hverken vil bære Præg af eensidig, national Forgudelse, eller af den absolute Lovpriisning, der omsider slet ikke høres, fordi den kun lyder i een Tone, og hvis godmodige Pietet derfor undertiden ganske forfeiler sit Øiemed. — Den historiske Behandling af Gienstanden (hvis Deling i to Hovedstykker, Holbergs Samtids og hans egen Charakteristik, vi ville foretage i den her angivne Orden) fordrer tillige, at vi gaae noget længere tilbage i Tiden, end til Frederik den Fierdes og Christian den Siettes Regieringer, under hvilke Holbergs Virksomhed som dansk Forfatter og Komiker indfalder; ikke saameget fordi hans Fødsel og Ungdomsalder tilhører Christian den Femtes Regieringstid — da Ingen i Danmark endnu var i Stand til at giøre sig Forestilling om en dansk Forfatter af Holbergs Charakteer — som fordi Overgangen til det 18de Aarhundredes Tilstand hos os maa søges høit op i det syttende.

I.

I Staten, hos Nationen, ved Hoffet, i Hovedstaden, i Literaturen, ved Universitetet, i Leveskik, Klædedragt og Omgangstone, havde Regieringsformens Forandring under Frederik III. deels bevirket, deels indledet og forberedet en Revolution, som vel endnu ikke blev ret kiendelig under denne Konge, men allerede under hans Søn og Efterfølger saa fuldstændigt udviklede sig, at Danmark i det nye Aarhundrede kunde siges at modtage den heelt uddannet, tilligemed den unge Konge, som var

den første, fra Fødselen souveraine Thronfølger i Danmark. Statsforandringen 1660 var ikke blot i sin politiske Form, men i sin Charakteer, og i sin nationale og sociale Virken og Omdannelse radical; eller blev det i sin efterhaanden udviklede Indflydelse. Den var det fornemmelig i to Hovedpunkter: det ældre, nationale aristokratiske Elements Undergang, og den omdannede Regieringsorganisme, med dennes hurtig indgribende Overvægt i alle Statslivets Yttringer, og den hermed forenede, næsten ligesaa hurtige Forsvinden af al communal Selvstændighed og Selvvirksomhed, hvormed ogsaa efterhaanden en stor Deel af Borgerlivets nationale Præg falmede eller udslettedes. Man kunde til de to Hovedpunkter endnu føie et tredie: den ovenfra opelskede, eller fra Hoffet nedstigende Indpodning af udenlandsk Tone og Hofliv, fremmed Levemaade og Leveskik, hvormed dog i det høieste kun i de fornemste Huse og Cirkler et svagt Efterskin af fransk Hoftone, Glands og Hofluxus kom til Syne; imedens det egentlig var en massiv, udannet, eller raa og smagløs Tydskhed, som med den efter Souverainiteten stærkt tiltagende Indstrømning af tydsk Adel, udbredte Stivhed, Smagløshed, Uvidenhedens og Pedanteriets Barbarie blandt de høiere Stænder. Saaledes tabte ogsaa Lærdom og Videnskab i Livskraft og Aandelighed, og sank for en stor Deel ned til en pedantisk Formalisme, der udstrakte sin fortørrende Virkning til Modersmaalet og til dets yderst fattige og indskrænkede Literatur — hvis vi ville bruge dette Udtryk om hvad der blev skrevet og trykt paa Dansk i halvhundrede Aar, fra 1670 til henimod 1720. Vilde man herfra borttage Prædikener, opbyggelige og ascetiske Skrifter — ja tilmed Liigtaler, hvis Mængde og Drøihed i deres store Formater forbauser os, naar vi nu see dem samlede i Bibliothekerne — da vilde hiin Literatur svinde ind til endnu større Ubetydelighed i Omfang.

At Kong Frederik III., som hans Fader havde ladet

give en omhyggelig — man pleier endog at sige, en lærd Opdragelse, selv havde Agtelse for Lærdom og Lyst til Videnskabelighed, yndede Mænd som Torfæus, forstod at skiønne paa Schumachers Værd, og brugte ham ikke blot i sit Cabinet, men til at lægge Grunden til et Bibliothek, som er bleven til Danmarks største videnskabelige Institut — havde dog liden eller ingen Virkning paa at fremkalde en national Literatur eller literair Cultur i Landet. Vi maae erkiende, at maaskee ingen af Danmarks Konger, indtil vore Dage, har i den Grad skienket Videnskaberne saamegen personlig Interesse og umiddelbar Deeltagelse, som Frederik III.; men Retningen, som denne Deeltagelse tog, og Frugterne, som den bar, bleve af langt mindre national Virkning, end man kunde vente sig af Christian den Fierdes Søn. Imedens betydelige Summer anvendtes paa Guldmageri, imedens Kongens Lyst til Naturforskning fremkaldte den første og næsten eneste Begyndelse til Anlæg af et kongeligt Menagerie i Danmark, og imedens en islandsk Lærd, ikke allene blev anseeligt lønnet, men optaget paa Kongens Slot og i hans personlige Nærhed og Omgang: maatte en dansk Mand, som Anders Bording, tigge om Livets nødtørftige Ophold, eller fornedre sig til at fortiene det ved at skrive Bryllupsvers og en rimet Avis. Kongen selv fandt dog egentlig mere Smag i Theologie og Alchymie, maaskee overhovedet i physisk og mathematisk Videnskab, end i Historie, Philosophie, eller Konst. Det var upaatvivlelig et af de mærkværdigste Phænomener i vor nyere Regenthistorie og Kirkehistorie, at en dansk Konge i Midten af det 17de Aarhundrede, og under den strengeste luthersk Orthodoxie, ikke allene personligt yndede en ivrig polsk Socinianer, der var lærd Mathematiker og Astronom [3]); men endog tillod ham, i

---

[3]) Den 1658 af sit Fædreland, tilligemed flere Andre, fordrevne ivrig

Kongens egen Nærværelse, at holde Religions-Conferentser med danske Theologer; ja uden Tvivl, dersom det havde staaet til Kongen, gierne havde bevilget ham, hvad han søgte om: et Opholdssted og Religionsfrihed for Socinianerne i Danmark. Christian den Fierdes storartede Tilbøielighed for Architektur og Malerkonst, var derimod ikke gaaet over paa hans Søn; og havde denne heri arvet noget efter sin Fader, saa levnede Finantsernes Uorden ham ingen Midler til at udrette noget stort; endskiøndt der vel kunde være underholdt endeel Lærde eller Konstnere for de Penge, som ødsledes paa „Guldhuset“ og paa Guldmageren Borri (1667—70)[4]. Men Frederik den Tredies Regiering var, og maatte være især henvendt paa den nye Stats-organisation; paa at befæste Monarchiet og Regieringsformen; paa at hele nogle af de dybe Saar, som en ulykkelig, Landet udmarvende Krig havde efterladt. At Staten efterhaanden vandt mere Fasthed og Kraft, end man efter Udfaldet og Følgerne af Krigen mod Carl Gustav havde kunnet vente, viser sig fra flere Sider. Saa lidt man endog besad finan-cielle Kræfter til at bringe en betydende og alvorlig Sø-Udrustning i Stand, kunde Danmark dog endnu 1666 vove, at ville i en Søkrig maale sig med England; men det var heller ikke i

Socinianer, Staniel Lubienitzky, vendte sig, da han forgieves hos den svenske Konge, Carl Gustav, havde søgt Beskiermelse, til Danmark, og kom 1660 i Nov. til Kiøbenhavn. Han var en Mand baade af Lærdom og Verdenskundskab, og fandt saa god Modtagelse hos Frederik III., at Kongen endog tilstod ham en aarlig Pension. Det ovenfor nævnte Ønske kunde han vel ikke opnaae, hverken 1660, eller da han i Febr. 1662 anden Gang kom tilbage til Danmark; det blev ham imidlertid tilladt, at leve under Kongens Beskyttelse i Altona eller Glückstadt; men han foretrak Hamborg til Opholdssted (Hertug Christian Albrecht vilde ikke taale ham i sine Lande) og levede her og i Holland indtil sin Død d. 18. Mai 1675. (Jvf. Pontoppidan Ann. IV. S. 482—86, og de her anførte Skrifter.)

4) Om denne, iøvrigt lærde og ved sin Skiebne mærkværdige italienske Alchymist og Physicus, s. Werlauffs Efterretninger i Herholdts og Mansas Saml. til den danske Med.-Hist. Kbh. 1835. S. 152—190.

Cromwells Tid, men under Carl II., og Krigen blev ogsaa ved en Demonstration.

I Landets indvortes Tilstand foregik der dog under Frederik III. ingen betydelig Forandring til det bedre; den nye Indretning af Regieringens Administration, med dens collegiale Former, kunde i ti Aar ikke yttre nogen giennemgribende Virkning; og skiøndt der i endeel offentlige Forhold og Indretninger viste sig Fremskridt, blev dog Forfatningen overhovedet i et Slags Stilstand, da man ikke rørte væsentligt ved Adelens personlige Rettigheder; imedens af de andre Stænder Borgerne ikke kunde hæve sig under en Periode, der var ugunstig for Handel og Industrie; og Bondestanden maatte synke dybere ved den sørgelige Udvei, Regieringen tog, at betale indenlandsk Gield med Krongods paa en Tid, da dette var af yderst ringe Værdi. Den ved Souverainitetens Indførelse fremkaldte politiske Revolution yttrede saaledes under Frederik III. sin Virkning fornemmelig i Regieringens Middelpunkt og Centralkraft. Det monarchiske Princip, der allerede fra 1648 til 1660 langsomt og umærkeligt havde vundet Indflydelse, kunde efter Regieringsforandringen offentligt styrke sine Kræfter, og vendte disse særdeles imod enhver Levning af aristokratisk Myndighed eller politisk Selvstændighed, der endnu turde vise sig. Heri fulgte man i enkelte Tilfælde, med rigtig Consequents, en streng monarchisk Politik; men naar man endog vil bedømme Sagerne efter det 17de, ikke efter det 19de Aarhundredes Statskonst og Retsbegreber, saa var der dog altid betydelig Forskiel imellem Corfitz Ulfeldt og Gunde Rosenkrantz; og Regenten havde ligesaa lidt Ære af at lade sin Halvsøster ved nedrig Svig gribe i et fremmedt Land og uden al Skyld pine ved livsvarigt Fængsel, for at tilfredsstille et qvindeligt Had — var dette endog Dronningens — som af at søge en Hielp for

sit tomme Skatkammer i en usſel, mundkaad Adelsmands, Cai Lykkes, rige Eiendom.

Det førstnævnte Træk af Frederik den Tredies Regeringshistorie (Fremgangsmaaden imod Grevinde Ulfeldt) synes vel ligesaalidt at stemme overeens med denne Konges personlige Charakteer, som med den senere Mildhed, der charakteriserede den monarchiske Absolutisme under de danske souveraine Konger. Det er heller ikke uden en vis Betydning, at man (selv uden Hensyn til hvad her maa skrives paa Tidsaandens Regning) dog ikke saameget umiddelbart kan tillægge en Konge af det oldenborgske Huus den Grumhed og Strenghed, hvormed der i nogle faa Tilfælde statueredes despotiske, barbarisk haarde, eller blodige Exempler; som Tilregnelsen for en Deel maa falde paa udenlandske Dronninger. Men det kan tillige bemærkes, at netop Exemplet med Leonore Christines Behandling kan ogsaa tiene til et enkelt Beviis paa, at Overgangen fra Frederik den Tredies til Christian den Femtes Periode overhovedet var umærkelig. Den forrige Regierings Aand og Charakteer fortsattes temmelig uforandret saalænge Sophie Amalie levede; og Danmarks mest geniale, men næsten ungdommeligt uforsigtige Statsmand kunde ikke længe holde sig mod store og smaa Hof-Intriger, fordi Christian V. manglede Kraft til at beskytte sin Faders fortrolige Raadgiver, den mærkværdige Mand, som han selv fra borgerlig Stand og Fødsel havde ophøiet til det ypperste Trin i Statsværdighed — et Phænomen, der paa engang viste, hvad Sindelag man havde til den gamle, indfødte Adel; og at Christian den Femte vel til en Tid kunde personligt ynde Griffenfeldt, men hverken var i Stand til at vurdere ham, eller til at begribe, at ingen nok saa absolut Monark regierer uden ved Hielp af statskloge Ministre. Hvad Christian V. i sit Livs kraftigste Alder lod skee ved sin Cantsler, hvis aandelige Overlegenhed han tilsidst

med svag Skindsyge følte og ikke engang havde Forstand nok til at taale, saalænge den var ham uundværlig, havde Ludvig XIV., som han dog gierne tog til Mønster, neppe engang i sine sidste affældige Aar ladet skee ved en saadan Minister. Vel havde Foucquets Skiebne havt nogen Liighed med Griffenfeldts; men de personlige Forhold vare her dog meget forskiellige; heller ikke havde man i Danmark nogen Colbert at sætte i Stedet.

Griffenfeldts Ophøielse havde været ligesom et Manifest imod den gamle Adel, som deraf lærte, at en simpel Borgers Søn nu kunde blive den første Mand i Staten; hans Fald var dog kun en svag eller indbildt Triumph for det danske Aristokraties Levninger. Fra Griffenfeldt udgik sandsynligen Ideen om den nye Lehnsadel; men næsten hele Skaren, der udgiordes af kiøbt eller skienket nybagt Adel fra Christian den Femtes Tid (over hundrede Familier, hvoraf maaskee knap fem endnu ere til) fremvorede først efter denne Statsmands Fald. De gamle danske Adelsslægter, der endnu 1655 udgiorde et anseeligt Antal[5]), bleve især under denne Konges Regiering trykkede i Baggrunden[6]); endeel forarmedes, og den allerstørste Deel af samme uddøde med næsten uforklarlig Hurtighed; ligesom ogsaa kun meget faa ret gamle danske Slægter bleve optagne blandt Christian den Femtes Lehnsadel[7]). — Nu var det

5) „Mandtal over Adelen i Danmark og Norge 1655." Suhms Saml. til den D. Hist. I. 2. S. 149—184.

6) „Avita nobilitas odiosa" skriver 1683 en Præst (Ludvig Pontoppidan), der var Elsker af genealogiske Studier; men godt havde mærket, at i daværende „bekymmerlige Tider" var det ikke ved at oplyse Adelens Historie, at man giorde sig yndet. (Uddrag af J. Bircherods Dagbøger S. 221.)

7) Blandt de under Christian V. (i Følge det danske Adelslexikon) i Grevestand ophøiede 10 adelige Familier (foruden Gyldenløve og Grevinde Moth) vare **7** tydske og **3** danske Slægter. Af 17 Friherrer (foruden Baronesserne Ehlers og Lindenov) vare **9** tydske og **8** danske Slægter. (Tallet stemmer ikke overeens med Bergsøes Statistik, I. S. 531, som har **18** Grever og **25** Friherrer under Christian V.) Dette Forhold havde ikke forandret sig i anden Halvdeel af det 18de Aarh. da der af 31 Grevskaber og Baronier kun 11 eiedes af danske, 20 af tydske Familier. (Allen Danm. Hist. 2. Udg. 1842. S. 469.)

kun i Hoffets Kreds, hvor al politisk Stands og Betydning skulde finde sit Middelpunkt; og i denne Kreds var det for en stor Deel tydske Yndlinger, der trængte sig ind; ligesom, tilligemed det allerede under Frederik III. opkomne tydske Hofsprog, dette Lands Tone, Skik og Smag, i den fornemme Verden fik meer og mere Indgang; uagtet Adelen endnu bestandig vedblev at reise til Paris, og Ludvig den Fiortendes Hof, ligesaa godt i Danmark, som i Tydskland, blev det Ideal og straalende Mønster, som man i viid Afstand søgte at nærme sig; om endog Copien, som man giorde sig Umage nok for at bringe i Stand, for det meste kun blev en mat, smagløs og livløs Skygge. Et Par Exempler herpaa, som kunne omtales efter samtidige Beskrivelser, tilhøre endnu Frederik den Tredies senere Leveaar. I øvrigt forsøgte man vel ogsaa paa, under Christian den Femtes sildigere Regieringsaar, at ville vænne unge Adelsmænd til at erhverve sig Dannelse og Kundskaber i Fædrelandet, ved at sætte et saakaldet ridderligt Academie i Kiøbenhavn i Stedet for det ophævede i Sorøe. Men den hele Stiftelse var uheldigt indrettet; og det var let at forudsee, at den endnu mindre vilde have Frugt og Fremgang i Hovedstaden, end i Sorøe.

Det ældre danske Hof- og Adelsliv, med dets hele ridderlige og nationale Skikkelse (der, uagtet Aristokratiets hele Betydning og Stolthed, dog altid viser en mere fortrolig Tilnærmelse, en større Slægtliighed imellem høiere og lavere Stænder, end efter Souverainiteten), og med den Forening af Simpelhed og kostbar Pragt ved festlige Leiligheder, som tilhørte det, uddøde med Christian IV.; og havde allerede begyndt at tabe sig ved Hoffet, i denne Konges senere, af den sidste svenske Krigs Ulykker hiemsøgte, og ved Alderdommens Svækkelser mindre livfulde Aar. Nogle af de rigere og meest anseete Adelsslægter bevarede dog endnu, til henimod Aarhundredets

Slutning, en Deel af den ældre danske Leveskik i deres fra Hoffet fiernede Familieliv paa Herregaardene. Det var især ved Bryllupper og Begravelser, hvor denne Stand endnu, saalænge som muligt, holdt over en stolt og udelukkende Indskrænkning til dens egne Medlemmer, og lagde en Luxus og Prunk for Dagen, i Giæsternes Mængde, i Udstyr og Brudegaver, i colossale Bryllups-Anretninger, talrigt Liigfølge og kostbare Gravminder, hvorom man i vore Dage kun af historiske Beskrivelser faaer en anskuelig Forestilling. Men disse Aristokratiets nationale Skikke tabte sig efterhaanden med det 17de Aarhundrede[8]); en Skygge deraf har endnu til vor Tid vedligeholdt sig i den danske Bondestand, hvor dog nu ogsaa det eiendommeligt Nationale er stærkt paa Veie til at bortdøe.

Imedens det paa samme Tid gik tilbage, baade med det gamle Aristokratie og med Bondestanden, og medens Kiøbstæderne sank i Velstand og Betydenhed, tilligemed deres Borgerskab, begyndte derimod Kiøbenhavn efterhaanden at hæve og udvide sig; og hørte allerede under Christian V. til de mere betydende, folkerige og ordentligt organiserede Hovedstæder[9]). Hoffets stadige Residents under den største Deel af

[8]) Saaledes berettes det som mærkeligt, at den 22de Nov. 1694 blev Hr. Mogens Skeels Liig „med stor Pragt efter gammel adelig Viis, begravet ved hans Gaard Fusingøe.“ Udv. af Bircherods Dagb. S. 299. Jævnlig skeete de Adeliges høitidelige Liigfærd ogsaa (ligesom Fyrsternes) om Aftenen. Saaledes blev Etatsraad Otte Skeel til Birkelse m. m. begravet om Aftenen den 17. Dec. 1696, under en haard Vintertid, i vor Frue Kirke i Aalborg, hvor Biskoppen holdt Liigtalen i Chorsdøren fra Kl. 7. — Geh. Conferentsraad og Amtmand E. C. Knuths Liig blev den 25. April 1697 udført af Kiøbenhavn om Aftenen „med adelig Liigbegiængelse“ for at bringes til Aasmark i Lolland. (Udv. af Dagb. S. 336).

[9]) Man tør, ved Slutningen af Christian V. Regiering, og af det 17de Aarh., sikkert tillægge Kiøbenhavn en Folkemængde af 50 til 60,000 Mennesker, hvilket Tal, i første Halvdeel af 18de Aarh. maa være steget betydeligt. I 13 Aar, fra 1685 til 1697, havde (efter de „Maanedl. Relationer“) Kiøbenhavn talt 22,787 angivne Dødsfald (mindste Tal 1257, høieste 3090, Middeltal: 1753) 26,147 Fødsler (mindst 1849, høiest 2176, Middeltal: 2011.) Ville vi sætte Forholdet imel-

Aaret, som efter Souverainetetens Indførelse blev Skik, og den nye Adels deraf følgende Ophold i Hovedstaden, i det mindste i Vintertiden, har uden Tvivl ikke bidraget lidet til Stadens Tilvært, baade i Folketal og Velstand. Imidlertid havde Hoffets Nærværelse dog kun en middelbar Indflydelse paa Omgangslivet og den sociale Cultur i Kiøbenhavn, da der Aar for Aar reiste sig et større Skillerum imellem Regentens Person og Folket, imellem den fornemme Verden og Middelstanden. Imedens denne endnu i sin indskrænkede Sphære vedligeholdt en Levning af ældre Tiders nationale Præg, med en meget tarvelig og indskrænket Deel i Tidsalderens Viden og Dannelse: søgte Hoffet, i sin Isolering fra Nationen, at efterligne den tydske prunkende Luxus og den franske Smag for prægtige Fester, Forlystelser og Skuespil; hvilket Alt dog for det meste, midt i en ofte stor Ødselhed og udvortes Pragt, faldt temmelig fattigt og aandløst ud. Dette viser sig f. Ex. i de nylig nævnte Beskrivelser over et Par Hoffester under Frederik III. (1655), den ene i August Maaned i Ibstrup (Jægersborg) Skov, hvorved de til Kiøbenhavn ankomne tartariske Sendebud vare nærværende; den anden, en Ballet eller et Maske-Optog, der blev holdt, ligeledes i Sommertiden (den 16 Aug.) i en Sal paa Slottet (Frederiksborg eller Hirschholm), og bestod af 35 forskiellige Scener eller Fremstillinger, der varede fra Kl. 9 om Aftenen til Solens Frembrud om Morgenen. Theatret forestillede i Baggrunden Sibyllas Grotte, og Ballettens

lem Dødsfald og Folkemængde som **1—28**, da blev Middeltallet af Folkemængden i disse 13 Aar **49,084**. Listen over Fødte og Døde for A. 1724—1756 (Pontoppidans Oecon. Bal. S. 31. 35) giver derimod (med en stor Fluctuation i Antallet) i det Hele for de 32 Aar 90,982 Døde, eller et Middeltal af 2968 aarligen. Mortaliteten fremviser for disse 32 Aar et Antal af 10,168 flere Døde end Fødte. Vi tør saameget mindre holde os til Pontoppidans antagne Forhold imellem Dødsfald og Folkemængde (**1—33**). Men endogsaa efter et Forhold af **1—25** bliver Middeltallet for A. 1724—56 af Kiøbenhavns Befolkning: **74,200**.

Hoved-Indhold var, at Personer af forskiellige Folkefærd, Stænder og Næringsveie nærmede sig Grotten, for at hente Raad eller Spaadom hos denne Sibylle, hvis Person forestilledes af Mad. La Barre (formodentlig en fransk Dandserinde).

Dronning Sophie Amalie, i hvis for Resten kraftige og herskelystne Charakteer Tilbøielighed for prægtige Hoffester og Adspredelser var et fremtrædende Træk, dandsede her selv i fem forskiellige Charakteermasker; først som Fama, „med Vinger og Tuba“ (con alas y trompa), fulgt af to Hofdamer, forestillende Nysgierrigheden og Sandheden; derefter som Bondepige (aldeana) „hvilken hun dandsede med en ubeskrivelig Ynde“; tredie Gang som Krigens Gudinde, (la Musa guerrera) svingende en Fane til Instrumenternes Lyd; fierde Gang som en spansk Dame, ledsaget af tre Andre, og af unge Piger med Castagnetter, o. s. v. Dronningens to smaa Døttre, den ene 8, den anden 4 Aar gammel, maatte ogsaa figurere i en eller anden Forklædning; Kronprindsen udførte i en Dands „med megen Livelighed og Anstand“ en Jægers Rolle; tilsidst „forandredes pludseligt Theatret“; man saae to fiendtlige Leire lige overfor hinanden; af den ene fremtraadte Hertugen af Lüneborg med 12 Riddere i Harnisk, med store Fiederbuske i Hielmen, med skarlagenrøde Strømper, og vide, med Sølv besatte Skiørteburer (som naaede fra Hofterne til Knæerne: tonneletes) af samme Farve; fra den anden Side fremkom Dronningen med ligesaa mange Amazoner i samme Vaaben og Paaklædning; „de opfyldte hele Scenen, og dandsede længe sammen til alle Tilskueres Beundring og Henrykkelse“ [10]).

[10]) Man maa ikke oversee ved denne Beskrivelse og Skildring af Dronningens Talenter, at den er udgaaet fra en galant Spanier, Diplomat og Poet. Det er den bekiendte spanske Minister, Grev Bernard Rebolledo, der har givet en udførlig Beskrivelse over denne

Ligesom denne Ballet eller Hof-Maskerade i Smag og Charakteer nærmede sig de Fester af lignende Art, hvorved Ludvig XIV. Tidsalder udmærkede sig, og hvor den franske Monark i yngre Aar selv betraadte Theatret, dandsende i Balletter og Entreer for sit Hof (Frederik III. nøiedes dog med at see paa sin Dronning, i hvem han med hver Dag blev mere forelsket, [„cada dia está mas enamorado"] og at fremkalde den galante spanske Ministers Beundring af hendes mimiske Fremstillinger:) saaledes forlystede Hoffet i Kiøbenhavn sig 8 Aar senere, (den 6 Sept. 1663) i Anledning af den danske Prindsesse Anne Sophies Forlovelse, med et andet Slags Maskerade, „Wertskab", eller Divertissement, ganske i tydsk Stiil og Smag: „die Waldlust", som blev givet i Skoven ved Frederiksborg, og hvori Prindserne og Prindsesserne, tilligemed en Deel af Hoffets fornemme Herrer og Damer, og et Par franske Dandsemestere, viste sig i 15 forskiellige Roller og enkelte Optrin. Indholdet heraf er i høi Grad fattigt, og Poesien vandet, smagløs og raa; Sange og Vers vare tydske, ligesom Componisten og Forfatteren; og det Hele sluttedes med en Dands af elleve Hyrdinder, som opførtes af de tre Prindsesser tilligemed 8 unge adelige Damer [11].

Sophia Amalias Hoffest, i et Brev, dat. Kiøbenh. 22. Aug. 1655. (s. Quartudgaven af hans „*Ocios*". Amberes 1660. 4to. p. 283.—294.)

11) Nyerup Efterretninger om K. Frederik III. S. 422.— Det tydske Program, eller Sangene til „Die Waldlust, Masquarada — im Walde beym Königl. Schloß Friederichsburg allerunterthän. fürgestellt": haves trykte i Folio, med Angivelse af alle agerende Personer. Kbh. 1663. Da denne tydske Text upaatvivlelig baade maa være kommen i Dronningens, Prindsessernes og andre høie Damers Hænder, overraskes man dog ved den yderlige Grad af smudsig Plumphed, der med komisk Uforbeholdenhed og Naivhed ytrer sig i dette „allerunderdanigste" Hof-Skuespils „8ter Auftritt: Ein Bauer und Bäuerin singen umb einander": hvad enten denne Duet virkelig er sungen for hele Hoffet, eller ikke.— Ved samme Leilighed blev ligeledes opført: „Der lobwürdige Cadmus", et Slags Opera i 6 Optog: „In Deutsch durch Ad. Fr. Werner; darauf in welsche Reimen von Hirolami Pignani; in die Musik aber ge-

Paa samme Tid, som Hoffet i Kiøbenhavn saaledes, efter Dronning Sophie Amalies Lyst og Tilbøielighed, ikke lod det mangle paa kostbar Prunk og Skuespil, som dog hverken i Smag eller poetisk Glands kunde maale sig med den ødsle Christinas Balletter og Hoffester i Stockholm og Upsala: saae det endnu kun tarveligt ud med Borgerstandens nationale Forlystelser. 1663 bevilgede Frederik III. sin Kammertiener Jac. Petersen, at lade opføre et „Vertshuus og Lysthuus“ i „den lille Dyrehave“ ved Ibstrup“, og der skienke Viin og tydsk Øl for sine Giæster; ligesom og „at lade anrette allehaande Leg og Spil til Tidsfordriv, saasom Pirkentafel, Klodsbane, Pallemaille og Skydebane“; og det maatte være Enhver i Kiøbenhavn tilladt, der „at lade anrette Bryllup, Barsel, eller anden Samqvem og Convent“ [12]). Det var ogsaa denne Konge, der omtrent paa samme Tid (1662) gav Tilladelse og de tidligste Privilegier til Oprettelsen af et staaende Theater i Kiøbenhavn; men der forløb meer end et halvt Aarhundrede, inden et saadant Foretagende kunde komme til Udførelse [13]). Langt sildigere Politie-Anordninger

---

setzet, und mittelst VI. musicalische Aufzügen repræsentirt durch Sr. K. Maj. Capelmeister Casp. Førster.“ Kopenh. 1663. 4 Bl. Fol. „Im VI. Auftritte beginnen die Statuen sich zu regen, und tantzen darauf ein Ballet, welches mit einem Feuerwerck vom Hercules beschlossen wird.“

12) Nyerup Efterretninger om Frederik III. S. 407. 408.

13) Andr. Joach. Wulff fik den 12 Dec. 1662 Frederik den Tredies Privilegium paa „at anrette paa sin egen Bekostning en Comedie-„plads (ellers Skauborg kaldet) i Kiøbenhavn, hvor adskillige Trage-„dier, Comedier og andre saadanne Actioner og Leg, ved dertil be-„qvemme Personer og tilhørige Instrumenter kan præsenteres og for „dennem, som dertil Lyst haver ageres;“ og fik derhos Bevilling paa, at en beqvem Plads, til fornødne Huse og Vaaninger at bygge, og som han uden Betaling arvelig maa nyde, dertil udvises ham. Tillige fik han Privilegium for sig, sin Kone og Arvinger, paa at lade opføre saadanne Comedier i tyve Aar, saaledes „at hannem ingen „Indpas af andre Comoedianter, eller hannem forhindrende Actores

og Forbud, fra Frederik IV. Tid, røbe endnu adskillige Spor af en vis Raahed, forenet med et Slags Frihed og Utvungenhed i at følge gammel Skik eller Uskik i Levemaade, hvorved vi snarere bringes til at tænke paa Liigheder med England og dets Hovedstad, end med det mere polerede Paris. — Forud kan her da ogsaa i Almindelighed bemærkes, hvad der nu allerede længe er tilstrækkeligt oplyst: at Levemaade og Culturtilstand blandt Kiøbenhavns Borgerstand i det Hele taget har givet Holberg den virkelige Grund, hvorpaa han har ladet sine Comediers Figurer og Grupper danne de digtede dramatiske Billeder og Optrin, hvis Liighed med Virkeligheden vi naturligviis altid maa tænke os saadan, som den fremkommer i det komiske Huulspeil og ved den poetiske Concentrering. Nedenfor, hvor dette vil komme til nærmere Omtale, ville vi da tillige berøre det større Savn, som vi have paa lige anskuelige Billeder af Livet og Culturen i Danmark hos de høiere Folkeclasser, mod Slutningen af det 17de, og i de første Decennier af det 18de Aarhundrede.

Dette Savn er for den historiske Fremstilling dobbelt føleligt, fordi de sparsomme og tyndt adspredte Bidrag, samtidige utrykte og trykte herhen hørende Kilder kunde yde til en

"eller Ageringer, derpaa skal giøres her i Vort Land Siælland." Han skulde derimod være forpligtet til, hver Uge at udgive "af hvis "som ved bemeldte Skauborg produceres, en Guldkrone eller nitten "Mark danske, til en tydsk Kirkes Opbyggelse paa Christianshavn." Ligeledes "skal han være tiltænkt, saafremt han denne Benaadning "agter at nyde, saadanne Comoedier og andet i Værk at "stille, som ikke gemeent er, eller af nogen ordinaire Comoedi"anter er bleven seet." (Siællandske Register No. 25 i det D. Cancellie.) Den 19. Aug. 1663 fik Wulff virkelig Skiøde paa en Grund "liggende paa Slotspladsen, hen ved Slotsgraven", 50 Alen lang og 20 Al. bred, som Tøimesteren P. Kolthof havde brugt til Haveplads; men der findes ingen Spor til, at et Theater her nogentid blev opført.

almindelig Culturskildring af hiin Tid, langt fra ikke engang alle ere bekiendte eller let tilgængelige. Det gaaer i denne Deel af den danske Historie, som i andre: vi kiende i det Hele mere til Tidens Skikkelse og Optrin før, end efter 1660. — Overhovedet er dog Billedet af Christian den Femtes Regieringstid, fra det intellectuelle Synspunkt, endnu mindre fordeelagtigt, end fra det politiske. Hvad Griffenfeldt, under den korte Tid, hans Magt og Yndest varede, vilde virke for Videnskaberne — og hvorved han paa en Maade lagde Grunden til Universitetets, de academiske Studiers og Examensvæsenets nyere Organisation, der naaer indtil vore Dage, — bar endnu ikke megen Frugt i det syttende Aarhundrede. Medicin, Chemie og Mathematik vare vel ikke uden Glands og Anseelse under denne Regiering; men det tør være tvivlsomt, om Lærdom og Videnskabelighed virkelig gik frem ved de af Griffenfeldt indførte Universitetsprøver og academiske Grader, saalænge som Landets Sprog paa en Maade gik tilbage, og Spirerne til national Literatur og Poesie ingen Opmuntring nød. — Snarere maatte de qvæles, end oplives, ved den frodige og tætte Opvært af det scholastiske og academiske Pedanteries Ukrud, ved en Smagløshed og Formløshed i det skriftlige Udtryk, der omtrent var lige stor, enten man skrev paa Latin eller Dansk — og hvorom man i vor Tid ingen Forestilling kan giøre sig, uden nøiere Fortrolighed med vedkommende Kilder. — Man tænker sig let den holbergske Satire, der hvor den giør det pedantiske Uvæsen i Stilen eller i den lærde og academiske Verden latterligt, udmalet med for stærke Farver; men uden at ville negte, at han vel stundom selv tog det for let med den sande, dybere, Lærdom, eller ikke altid lod den vederfares tilbørlig og fuld Agtelse: saa ligger det aabent nok for Dagen i Tidens Kilder, at han i at revse denne Tids Latterligheder var langt fra at gaae Pedanteriet for nær.

Det var i øvrigt et af de synderligste Phænomener fra Christian V. Regiering, og fra det 17de Aarhundredes sidste Decennier, at en af Kongen fortrinlig yndet og ophøiet Mand, der; som Oversecretair i det danske Cancellie, styrede en stor Deel af de vigtigste Regieringssager, — og hvis Magt og Indflydelse maatte stige betydeligt derved, at hans Søster var Kongens erkiendte Maitresse — Geheimeraad Matth. Moth, under alle sine Embedssysler, og ved et Hof, der var saa lidet dansk, som Christian den Femtes, kunde fastholde og virkelig udføre den Idee, der i nogle og tredive Aar ikke forlod ham: at berige sit Fædreland med en, indtil den yderste Grad fuldstændig dansk Ordbog. Historien af dette Foretagende, som Holberg selv kiendte og med megen Agtelse omtaler [14]), hører, uagtet det aldrig fremtraadte i Literaturen, til de interessanteste Punkter i vore videnskabelige Annaler; men der hvilede over dette den samme uheldige Stierne, som over flere Planer og Foretagender i vor Literatur fra sildigere Perioder. Man har, med en ofte berømmelig og høisindet Villie og Stræben, dog sielden fra den Side virket noget Stort og Ualmindeligt, enten fordi man dvælede for længe og ikke benyttede det rette Øieblik; eller fordi man savnedes det geniale aandelige Blik for een stor Idee, og hellere vilde sprede Opmærksomheden og de fornødne Kræfter og Midler paa flere mindre Gienstande, der syntes mere, og betydede mindre. Her vare dog Omstændighederne vanskelige og mindre gunstige, baade for det store Værk og for Ophavsmanden. Han kunde nok forberede, men ikke udføre det, saalænge han stod i Spidsen for det danske Cancellie, og jævnlig maatte følge Kongen og hans temmelig urolige Hof; endskiøndt man dog har vanskeligt ved at tænke sig Moth rigtig hiemme i Christian den Femtes

[14]) Danmarks og Norges Beskrivelse. 1729. S. 181. (Forf. har behandlet Materien i sin „Historiske Udsigt over de danske Ordbogsarbeider i det 17de og 18de Aarhundrede". Nye Danske Mag. V. S. 241—288.)

mere tydske end danske Hofkreds [15]). Da Oversecretairen fik Otium til at fuldføre sit Yndlingsværk, havde han hverken Magt eller Midler til at faae det udgivet.

Vi kunne vel i vor Tid hverken beregne, eller med Bestemthed afgiøre, hvad Virkning det kunde have havt paa det danske Sprog, om Moths uhyre lexikographiske Arbeide virkelig var kommet for Lyset mod Slutningen af det 17de Aarhundrede, og saaledes omtrent samtidigt med Dict. de l'Academie française. (1694). Derimod tage vi uden Tvivl ikke feil, naar vi i den lærde og patriotiske Geheimeraads mærkværdige og forbausende Iver og Udholdenhed i dette Foretagende, i dets hele Charakteer, og i den noget for vidt drevne Stræben efter absolut Purisme i Sproget, ved Siden af den linguistiske Interesse overhovedet, tillige vine en bevidst Opposition og Reaction imod Sprogets Synken og Forvanskning; deels ved den begyndende Indstrømning af tydske Elementer i Ordforraadet og Stilen; deels ved Opblanding med reent fremmede, nemlig latinske og franske Udtryk, hvis heterogene Natur dog har giort det muligt, at de nu, efter 100—150 Aar, igien ere saa godt som reent uddrevne af al ædlere og høiere Stiil.

Naar vi derimod endnu hos Holberg selv, i Midten af det 18de Aarhundrede, finde denne (af J. Langebek derimod ganske aflagte) Brodering af det danske Skriftsprog med fremmede Ord fra den romerske Kilde, ved Siden af en stilistisk Charakteer, der overhovedet har meget færre Spor af tydsk Indflydelse, end sildigere Forfatteres Skrifter: saa er denne Sprog-

[15]) Det kan ved denne Leilighed ikke undgaae en Bemærkning: at man undertiden, hvad denne Konge selv angaaer, driver Beskyldningen for Udanskhed og Uvirksomhed for vidt. Vi skulle paa et andet Sted bevise, (hvortil der ikke hører meget) at det er ganske falskt, naar der endog i alle 3 Udgaver af vor bedste Haandbog i den Danske Historie beretres: „at Kronprinds Christian ikke forstod Dansk."

blanding hos Holberg dog langt fra sit Høidepunkt, hvorfra den snarere var dalet betydeligt ved Midten af det 18de Aarhundrede. Herom kunne vi overtydes, ved at sammenligne Holbergs danske Prosa med den, man skrev i anden Halvdeel af det 17de, eller i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. — Endvidere er den bidende Spot, som han hist og her i sine Comedier (f. Ex. i Kandestøberen og den Stundesløse) driver med den smagløse Stivhed og det utaalelige Pedanteri i Brevstiil og „Bedemandsstiil", eller den høitidelige Tales Phraser og Formalisme, langt fra at være nogen poetisk Overdrivelse. Det 16de Aarhundredes indtagende naive Trohiertighed og udannede Naturlighed i Brevstilen var efter et Aarhundredes Forløb ganske forsvunden i Danmark, tilligemed Sprogets Reenhed. En aandløs Magerhed blev endnu mere synlig og trættende ved den slæbende Vidtløftighed i tomme Phraser, og ved den brogede Blanding med franske og latinske Udtryk, hvoraf den danske Stiil vrimler i Slutningen af det 17de Aarhundrede.

Hvor man saaledes behandlede den letteste og simpelste af alle Stiilarter, tør man ikke vente sig noget Ædlere eller Bedre, i den høiere Stiil. Denne havde tabt sin kiernefulde, indfødte Charakteer, saaledes som det 16de Aarhundrede havde dannet den, skiøndt i en indskrænket og fattig Sprogkreds; og hvad Stilen i Stedet herfor skulde søge at vinde hos Fremmede og at tilegne sig af udenlandsk Sprogcultur, blev til et barbarisk Blandingsdansk, hvori en tør, pedantisk Stivhed førte Herredømmet, ved Siden af en livløs, aandelig fattig stilistisk Charakteer, med en ordsvulmende, ceremoniel vidtløftig Skrivemaade, og en ligesaa smagløs, som krybende Tone.

Det gik i øvrigt vor egen Prosa hverken værre eller bedre, end den tydske fra samme Tid [16]; thi det var jo tydsk Sprog og

[16]) „Die Prosa des 17ten Jahrh. war von geschmacklosen und schwerfälligen Lebensformen abhängig; der harte Unterschied der Stände prägte

tydsk Smag, der afgav det umiddelbare Mønster, som man i Danmark næsten udelukkende havde for Øie, og som hele Tidsalderen, bevidst eller ubevidst, dannede sig efter. De Fornemmes Copiering af fransk Tone og franske Moder naaede sielden længere, end til en maadelig Efterligning af nogle udrevne Stumper af Selskabslivet og Conversationen. Resultatet var: man ringeagtede og glemte det Danske; og lærte kun slet at eftersnakke og efterleve det Franske. — Med den lærde eller studerede Claˋsse gik det ikke bedre. Reiste en Magister eller theologisk Candidat udenlands, saa havde dette i Almindelighed ingen anden Følge, end at han maaskee medbragte fra tydske og hollandske Universiteter noget mere philologisk Dannelse, eller en større Færdighed i at disputere i Logikens eller Theologiens Tieneste. Han skrev og forsvarede sine latinske Disputationer, og producerede maaskee siden som Professor nogle theologiske eller metaphysiske Skrifter paa Latin, som Præst et Par ascetiske Tractater paa Dansk; eller han lod nogle Ligprædikener trykke, fordi Familien ønskede det og bekostede Trykningen. — Egentlig philologisk Lærdom i de classiske Sprog hørte vel overhovedet til Sieldenhederne i Danmark, i den Periode, vi have for Øie; dog var Færdighed i det latinske Sprog blandt Geistligheden neppe saa sielden, som man efter den academiske Lærdoms fattige Tilsnit kunde vente sig. Endogsaa

---

sich ab in dem ceremoniellen Cantzleistiil, welche der Grundton der herschenden Prosa ausmachte. Die weitschweifigen Kratzfüße der Unterwürfigkeit scharrten in den unendlich langgedehnten Perioden auf und nieder; und eine unübersehbare Pedanterie von Wendungen erschöpfte sich in dem pflichtschuldigen Eifer ausführlichster Auseinandersetzung.« Th. Mundt: »die Kunst der deutschen Prosa.« 1837. S. 296. Læse vi nu f. Ex. Dedicationer af danske Bøger til høie Herrer i det 17de Aarh., da have vi ovenfor et livagtigt Billede, som ganske passer til den Tids danske Prosa. Hvad derimod Cancelliestilen angaaer, da er den dog neppe nogentid bleven til den Grad utaalelig pedantisk i Danmark, som i Tydskland.

Landsbypræster glemte ikke altid deres Universitets-Studier, eller lagde Bogen, eller Bøgerne, paa Hylden [17]. Vi have fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede Exempel paa en sjællandsk Landsbypræst, der skrev K. Frederik den Andens Historie i det latinske Sprog, — et Arbeide, som endogsaa vandt Grams Berømmelse; men Skriftet, som Censuren i A. 1711 stødte sig over, skiøndt den maatte erkiende den næsten classiske Latinitet i et historisk Arbeide, hvori Tacitus var taget til Mønster, blev formodentlig derved hindret fra at udkomme; og da Gram endeel Aar efter meddeelte sit „Imprimatur", vilde det heller ikke hielpe; eller Forfatteren er maaskee død fra sit Arbeide [18].

Saaledes hendøde vist nok i hiin Tid mangen et Talent i Danmark, eller spildte sine Evner paa lidet frugtbare Studier, og deres Udbytte paa Udarbeidelser i et dødt Sprog; hvilket imidlertid gav den Fordeel, at man paa denne Vei, og ved de hyppige Udenlandsreiser, vedligeholdt nogen Andeel i udenlandsk Lærdom, og at enkelte danske Videnskabsmænd ved latinske Skrifter deeltog i Europas lærde Cultur. Men ogsaa dette begyndte at aftage mod Slutningen af det 17de Aarhundrede,

---

17) I Bircherods Dagbøger forekommer bl. a. flere Exempler paa Landsbypræster, selv i det fierne Vendsyssel, hvis Bogsamlinger, Manuskripter, Samlinger af mathematiske Instrumenter og Naturalier m. m. Biskoppen, i Anledning af sine Visitatsreiser, omtaler med Berømmelse.

18) Sognepræsten til Nordrup og Sønderup i Siælland, Chr. Arslebs „Regis Friderici II. & Rerum sub eo danicarum historia" blev 1707, efter Frederik IV. Befaling, censureret af Professorerne P. Winding og C. Bartholin. Deres Censur, med „de fornemste Locutioner og Expresstoner, dem uforgribelig synes, ikke at kunne tolereres" findes trykt i „Luxdorphiana" S. 287—292. Et Fragment af Skriftet (Prologus og Lib. I.) som haves i det Kgl. Bibl., har Gram tildeelt denne Censur: „Quam concinno & eleganti opere, styloque ad antiquorum genium & meditatum Livii atque Taciti efformato, maximi Regis gesta delineavit plur. reverendus Auctor, tam optandum esset, idem ut preli beneficio publici juris factum atque a fatali interitu mature vindicatum, Historiæ nostræ amantibus, pariter & humanitatis latinæ studiosis, longe lateque se probaret." 14 Jul. 1723.

i Sammenligning med det 16de, og med det følgendes første Halvdeel; og det var først hen i det 18de Aarhundrede, at Forholdet igien paa en glimrende Maade hævede sig ved den høit fortiente Gram. Han var i sin Tidsalder for Danmark, paa Lærdommens Side, hvad Holberg var paa Literaturens og Nationalitetens; og skiøndt begge virkede som modsatte Poler, og derfor ogsaa i Personligheden mere frastødte, end tiltrak hinanden, mødtes dog deres Virkning i et fælles Middelpunkt: det aandelige Livs og den herfra udgaaende Culturs Vækkelse og velgiørende Pleie. Men dette Phænomen indtræder ikke før omtrent fra Midten af det attende Aarhundredes første Halvdeel. Paa den Tid havde den tiltagende Slappelse af Nationaliteten og Fordunklingen af det videnskabelige Lys, som efter Reformationen oprandt i Danmark og henved et Aarhundrede voxede i Kraft og Udbredelse, allerede varet flere Decennier, under to Kongers Regiering.

For at forstaae dette, og giøre os den rette Forestilling om vort Fædrelands Videnskabelighed og intellectuelle Cultur i det 17de Aarhundrede, og navnligen i dets anden Halvdeel, eller under Christian V. Regiering, maae vi komme tilbage til det, som allerede ovenfor er antydet. Der herskede endnu dengang en Lærdom, en videnskabelig Stræben, Indsigt og Oplysning, som var fremmed for det danske Folk, var mere europæisk, end national, eller kom ikke udenfor den Literaturkreds, som tilhørte de Lærdes almindelige Sprogsphære: det latinske Tungemaal. Dette levede endnu, men kun som Gienfærd, i academiske og andre Høitidstaler, i Disputationer og Øvelser ved Universitetet. Men det havde tildeels et kraftigere og mere frugtbringende Liv som Skriftsprog, ja endog som Digtersprog; og Danmark havde i visse Disciplinrr taget en ærefuld Deel i Europas latinske Literatur i det 16de og 17de Aarhundrede. Vi maae udelukke Udviklingen heraf, og paa dette Sted noie

med den Antydning i Forbigaaende, som ogsaa for en følgende Tid fortiener Opmærksomhed: at imedens kritisk og historisk Lærdom heller ikke i vor latinske Literatur fra det 17de Aarhundrede havde saa betydende Repræsentanter, som de exacte og empiriske Videnskaber, (Christian IV. maatte indkalde og ansætte to hollandske Lærde, Pontanus og Meursius, for at skrive den danske Historie paa Latin) var det ikke blot Tyge Brahe, der opnaaede et verdensberømt Navn; men en Ole Worm, Thomas Bartholin, Ole Borch, Ole Rømer, o. a. nærmede sig, om de end ikke ganske naaede den store Stiernekienders Navnkundighed, og udbredte Danmarks Navn og Hæder over det hele videnskabelige Europa.

Det var ikke blot, fordi saa store Videnskabsmænd i Almindelighed pleie at udmærke en vis Periode, og sielden finde en Række af lige fortiente og berømte Efterfølgere i de samme Videnskaber — men det var tillige, fordi der overhovedet indtraadte en Stagnation og Tilbagegang i videnskabelig Cultur, en Lunkenhed i dens Forfremmelse, en Forsømmelse af Opsynet med de offentlige Indretninger og Læreanstalter, hvor den skulde pleies — at ogsaa hine Videnskaber tabte sig til den Grad, at selv Theologien og Medicinen, det sextende og syttende Aarhundredes mest blomstrende Discipliner i Danmark og ved det danske Universitet, ved Overgangen til det attende Aarhundrede, og i det følgendes tre eller fire Decennier, sank ned til en mærkelig Ubetydelighed og Fattigdom. Ved at berette dette, give vi tillige en Maalestok, der omtrent gielder for den hele øvrige videnskabelige Cultur. Den aftog og svandt ind, ligesom ved en Alderdomssvaghed, der kun havde enkelte kraftigere Livsyttringer tilbage, under Christian V.; og Svagheden, der ikke kunde læges ved Griffenfeldts Institutioner, som hans Magt ogsaa var for kort til at give en sund og fuldkommen Udvikling, var under Frederik IV. ligesom bleven til Natur.

Man følte den ikke mere; og imidlertid havde, under trange og fattige Vilkaar, den folkelige Side af Cultur og Oplysning, med en nedtrykt, kummerlig, eller smagfordærvet Sprogudvikling, og en næsten udtørret Poesie, neppe kunnet overvintre sine svage Spirer og Rodskud; indtil pludselig en frisk, eiendommelig Genius, ved det komiske Lunes Magt, vækkede den nationale Intelligents af dens lange Dvale. De særegne Omstændigheder, hvorunder dette skeete, komme vi til, noget længere hen nærmere at betragte, i det vi derhos tillige ville søge at oplyse Holbergs Forhold til den ham umiddelbart berørende Samtid, og hvad han til denne bragte med fra den næst foregaaende Tid.

Den her berørte Tidsalder, hvis første Udvikling falder under Christian den Femte, antog allerede i denne Konges Regieringstid en betydeligt forandret Skikkelse og Charakteer, som vi tildeels allerede have angivet. De ældre, nationale Træk i Folkelivet, Borgerlivet og Huuslivet havde, giennem alle Stænder, modtaget en Dannelse, der efterhaanden blev noget meer end udvortes og uvæsentlig; i det den i sin Fremgang udvidede sig fra Sprog, Levemaade, Skikke, Klædedragt og Forlystelser, til Nationens Charakteer, Tænkemaade, Tilbøieligheder og Indretninger. I alle disse Forhold blandede sig nye og fremmede Elementer med de indenlandske og eiendommelige, som vel ikke allevegne tabte sig, eller reent omskiftedes; men dog i mange Dele bleve svagere og mere ukiendelige ved Blandingen, hvilken i visse Dele meest heftede sig ved Skallen; men især hos de høiere Stænder ogsaa trængte dybere ind til Kiærnen — eller udhulede denne. Den danske Adel, som i det 16de, og tildeels endnu i det 17de Aarhundrede var i Besiddelse af Landets Kraft og Marv, havde ogsaa, i det mindste i endeel Familier, sørget nogenlunde for at tilegne sig den fornødne Indsigt og Dannelse. Dette skeete vel især udenlands; men unge Adelsmænds Reiser

vare den Tid ikke blot Lysttoure. De sendtes ud af Forældre eller Frænder for at fuldende deres Opdragelse; for at oplæres, ved at opholde sig, med deres danske Læremester, i en Række Aar, som oftest først ved et Par tydske Universiteter, siden i Holland eller Nederlandene, undertiden i England; men tilsidst eller fornemmelig i Frankrige. Her var dog ikke altid Paris, eller Hovedstadens og Hoffets Herligheder, deres eneste Maal, saaledes som i senere Tider; det var temmelig almindeligt, at den unge Adelsmand med sin Mentor, enten først eller tilsidst, opholdt sig et Aarstid i Orleans, Tours eller en anden mindre Stad i det Indre af Landet, for at lære Sproget og drive ridderlige Øvelser. Ikke sielden endtes da Reisen, som undertiden medtog fire til fem Aar, eller derover, i Italien, hvorfra Hiemveien blev taget over Sydtydskland, Wien, o. s. v. Følgen heraf var, at af de mange, saaledes paa Reiser opdragne unge Adelsmænd kom endeel hiem med et større eller mindre Tillæg af intellectuel Dannelse, Sprogfærdighed og Verdenskundskab, til den for Alle fornødne Færdighed i Legemsøvelse — som vel ogsaa hos Mange blev Hovedsagen. Vi ville ikke i Almindelighed anslaae hiin Erhvervelse af en ædlere Cultur for høit; men vi kunne dog ikke lade ubemærket, at i Forhold til den danske Nations Størrelse (om en norsk Adel var allerede saa godt som ikke mere Tale) havde Adelen hos os i det 16de og 17de Aarhundrede uden Tvivl et betydeligt Antal af dannede, forstandige, endog lærde Individer at fremvise. Det sidste maa naturligviis forstaaes saaledes, at Lærdom og Videnskab af en saadan Art, som Tyge Brahes, var et straalende Phænomen, der kun eengang viste sig i Danmark paa hiin Tid; og at iøvrigt den lærde Adelsmand omtrent var det i samme Smag, som den lærde Geistlige eller Professor; eller at Lærdommen ogsaa i denne Stand i Almindelighed culminerede med Færdigheden i at tale og

skrive Latin, stundom endog (som hos Holger Rosenkrantz) med et saa udbredt Studium i den Tids theologiske Videnskab, at dette blev et virkeligt Phænomen. Det var imidlertid ikke uden Betydning, at det ved Overgangen til det syttende Aarhundrede ogsaa var hos denne Stand, at den første, af Kilderne med beundringsværdig Flid samlede danske Krønike udgik, ved hvilken en betydelig Deel af vor Historie blev reddet fra Forglemmelse og Undergang; og hvor fandtes der vel hundrede Aar sildigere en dansk Adelsmand, der kunde og vilde skrive sit Sprog med den Diærvhed, Mandighed og kiærnefulde Kraft, som Arild Hvitfeldt skrev sine Fortaler, og rettede dem til Landets unge Konge?

Et halvt Aarhundrede havde ikke blot forandret hele Statsformen; med denne var ogsaa Hoffet og Adelen forvandlet; og med Stændernes politiske Forfatning, var ogsaa tillige deres borgerlige og huuslige Liv, deres Andeel i Cultur og Intelligents, og deres indbyrdes Forhold, i mange Dele blevne til noget ganske andet. Med Statsforandringen havde, til Trods for de store Tab under Frederik III., som fremkaldte den, og uagtet alle de politiske Feil, som bleve begaaede under Christian V., Staten vundet i Kraft og Anseelse. Svækket ved Tab af store Provindser, ved unyttige, tildeels slet førte Krige, og endnu mere uheldige Fredsslutninger, ligesom ved daarlig Finantsbestyrelse: var Danmark med en vel organiseret Armee paa nogle og tyve tusinde Mand, og en Krigsflaade, som det knap har havt større eller bedre, politisk stærkere ved Christian V. Død, end da Christian IV., med alle danske Besiddelser paa hiin Side af Sundet, ikke kunde afværge, at Wallenstein i en Haandevending indtog hele Jylland, og tvang Kongen til at afstaae fra ethvert Forsøg paa at blande sig i den langvarige tydske Religionskrig, hvis Ende Christian IV. netop oplevede. Men paa samme Tid, som den monarchisk organiserede

Stat i politisk Betydning snarere var gaaet frem end tilbage, havde Nationaliteten tabt; Landet havde ikke den sammenholdige Eenhed og Eiendommelighed i Livet, i Sæderne, i Sproget, som i det 16de Aarhundrede. Den Danskhed, som fra det 15de Aarhundrede var nedsteget til det 16de, som ved Frederik den Andens og Christian den Fierdes Hof Kongerne deelte med Adelen, Adelen med Bønder og Borgere — den sløvedes og forsmaaedes ved Hoffet; den falmede og visnede bort i den fornemme Verden; kun dens Prosa i Hverdagslivet blev tilbage i Smaastædernes Borgerstand, hvor den deelte Stivheden, Aandløsheden og den krybende Trivialitet med Stilen; imedens dens eneste ægte Poesie, den levende Folkesang, som i det 16de Aarhundrede var bleven pleiet og bevaret i Adelstanden, hvor Fruen og Frøkenen hialp til at redde den ved skriftlig Optegning, nu igien nedsteg til den Stand, hvor gammel Nationalitet eiede sit sidste Hiem. Anders Vedel i det 16de og Peder Syv i det 17de Aarhundrede giemte Viserne i trykte Bøger, der allerede i den sidstnævnte ærlige og patriotiske, men prosaisk-pedantiske Sprogkienders Tid vare blevne til en alt for ringe og ufordøielig Aandsføde for den fornemme Verden. Kun i Bondestuen og paa Bønderpigernes Læber vedbleve de danske Folkeviser at forplante nationale poetiske Toner, Minder og Stemninger. I Christian den Femtes Tid havde Adelen ikke mere, hverken Fruerstuer, eller Borgestuer; de danske adelige Jomfruer omdøbtes til plattydske Frøkener [19]; og for dem rimedes eller oversattes til fremmede Melodier Viser fra Fransk eller Tydsk, som kunde synges i Stedet for de glemte Folkesange. Ligesom Kongedøttrenes

[19]) Om disse Titlers Brug i Holbergs Tid, s. min Udg. af Comedierne I. 286; og Stedet i Holbergs Metamorph. Anden Bog (1726. S. 68):

„Paa Herrers Slotte man dens Afkom Frøkner kalder;
Thi Jomfru-Titel man ei skiøtter i vor Alder."

Titel blev overladt til Adelsdøttre, saaledes maatte nu ogsaa nye Titler, Værdigheder og Hofrang danne et nyt System for den fornemme Verdens ydre Vurdering. Den gamle indfødte Adelsværdighed og Adelsrang, der fulgte med Standens Myndighed og Rettigheder, med Slægternes Ælde, Anseelse og Ahnestolthed, gav Plads for en nyskabt Fornemhed, der udgik fra Monarkens Enevoldsmagt og dennes Gunst.

Frugterne af saadan Gunst deelte nu snart fremmede, og det næsten blot tydske, indvandrede Adelige i et overveiende Forhold med den indfødte gamle Adel; og i det denne ligesaa hurtig svandt ind og uddøde, som de udenlandske Familiers Antal tiltog, blev Standen vel tillige stærkt recruteret af Borgerstanden og Embedsclassen; men et Adelsbrev er ingen Ahnetavle, og giver ingen Slægthæder; den nybagte Adel kunde vel danne en ny Herremandsclasse, men intet Aristokratie. Dette havde allerede i det 17de Aarhundrede begyndt at udhule sig selv ved at tabe i politisk Charakteer, Djærvhed og Betydenhed; ved at synke ned, i mange Familier, fra ridderlig Mandighed, personlig Tapperhed og Krigsdygtighed til Landjunkerlivets Ubetydelighed, og overhovedet til en mere egoistisk og personlig Familie-Interesse, hvori Standens Kraft gik til Grunde. Den af Monarkiet 1660 vundne Seier var total; og man kan sige, at hvad der skeete i Christian V. Tid, ved en ny Lehnsadels og Stamhuses Oprettelse, med nye Privilegier, Ridderordener, m. m. fuldendte Omskabelsen af den danske Adelstand. Den blev, saa at sige, monarchisk, i Stedet for at den før havde været aristokratisk; den blev til en med arvelige Privilegier og personlige Forrettigheder vel begavet Hof-Adel, og i Stedet for sin forrige Selvstændighed, fik den en rigelig lønnet Afhængighed. Den gamle Adel havde, med al sin aristokratiske Stolthed og Myndighed, dog udgiort en Deel af Folket; den havde endnu i enkelte Former en Levning tilbage

fra Oldtiden, og deelte saaledes lige til mod Enden af det 16de Aarhundrede, ja endnu i Christian IV. Tid, med Bønderne den Skik, ikke at nævne sig med Slægtnavne, men med det egne og Faderens Døbenavn. Den nye Adel, der opvorede under Christian V., efter Griffenfeldts Ministerium, tilhørte ikke mere Folket; den var et Slags ny Caste, som ikke allene ansaae sig for meliores *regni*, som i gamle Dage, men for meliores *populi*; eller snarere, som en privilegeret Stand, der stod udenfor Nationen, og heel og holden udgiorde Regentens Hof. Imidlertid forsømte Kongerne i Danmark heller ikke at give denne nye Adelstand, hvis stigende Magt og Indflydelse begyndte at trykke Folket, og især Bondestanden, ligesaa meget, som den gamle Adel havde trykket Kongerne og Riget, en udvortes Modvægt hos Middelstanden og Borgerclassen, hvilken, mærkværdigt nok, endogsaa har overlevet den nyere Adels Betydning og Standsvægt. Allerede under Christian den Femte skabtes et ordentligt System for den personlige Rang, der fulgte med Embeder og Titler; og denne paa en Maade nye Institution fandt en af Naturen skikket og frugtbar Jordbund at trives i. Vi fattes ikke tidligere historiske Exempler paa Rangstrid; den yttrede sig, og det endog hos Bondestanden, bl. a. i Kirkerne, hvor man just ikke skulde vente den; men hvor i det syttende Aarhundrede de alvorligste og forargeligste Optrin fandt Sted, under Strid om Stolestader og om Forsædet i Guds Huus [20]). Men ligesom egentlige Rang-

[20]) Saaledes f. Ex. beretter Provsten i Jersløv Herred 1696, hvorledes den 11. Febr. to unge Piger i Voer Kirke kom i Trætte om „Høisædet", og derover under Gudstienesten „verlede Næveslag og Ørefigen imod hverandre, og foraarsagede en stor Tumult i Kirken." Ikke længe efter (den 8. Marts s. A.) saae man i Sæby Kirke tre Borgerdøttre under Aftensangs-Prædiken „at drages i Kirken om Oversædet i Stolen, sætte sig i hinandens Skiød, og støde hinanden omkring med Ulyd og Skiendsord," m. m. (Udvalg af Biskop

forordninger først tilhøre Christian den Femtes og Frederik den Fierdes Periode, saaledes var det ogsaa først i denne Tidsalder, at Forfængeligheden i dette Capitel havde naaet en saadan Grad, at Symptomet af virkelig Rangsyge kunde give Holbergs Muse et nyt Stof for komisk og bidende Spot — et Stof, som ogsaa Falster paa sin Maade havde behandlet [21]).

Med Rangsystemet fulgte den under Christian V. opkomne, eller dog først fuldstændigt udviklede og organiserede nye Hof-Indretning, med sit Ceremoniel og sin Etiquette. Man seer, det var en af de Sager, som laae denne, i øvrigt dog mere ridderlige, end til Stivhed og snever Etiquette tilbøielige Konge, meget paa Hierte [22]). Christian V. vilde vel, som han selv forkynder „gierne forunde Alle, særdeles Vore egne kiære og tro Undersaatter, enhver efter sin Stands og

Bircherods Dagbøger S. 314. 315. Lignende Klammerier omtaler han paa flere Steder; f. Ex. S. 297: Biskoppen fik Brev (1694) fra Borgemesteren i Skagen, om „at forhielpe en Bondekone i Raaberg til Overhaand over hendes Modstanderinde udi den Stolestade-Kiv". 1699, 11. Marts klager Assessor Dyssel, til Seglstrup, over en Strid i Braa Kirke om Forsædet, imellem et Par Gaardmændsdøttre og en Tienestepige, osv. — At det overhovedet var i Kirken og under Gudstienesten, hvor man i Danmark synes i ældre Tider at have seet meest paa Rang og Forsæde, i det mindste ligesaa meget som ved Hoffet: viser sig ogsaa af den ældste Anordning efter Souverainiteten om Rang iblandt Kongens Ministre, Raad og høie Embedsmænd, givet af Frederik III. den 29. Nov. 1662. Rangen tilkiendegives her ved det disse Herrer, efter deres Fornemhed, tildeelte Sæde i fem Stole i Slotskirken. (Christian V. Hist. af Riegels. p. 673).

21) I Satiren „den utidige Rangsyge" hvis første Udgave er fra 1722.

22) Hvor alvorligt Christian V. tog det med at holde over sine Rangordninger, sees ogsaa af et Tilfælde i A. 1694, da en Oberstlieutenant, (v. Osten) ved Dr. Masii Hustrues Begravelse, havde i Kirken taget sin Rang over Biskoppen og Hofprædicanten; hvilket Kongen tog saa unaadigt op, at v. Osten blev sat i 1000 Rdlrs. Mulkt, eller, som det hedder „Kongen befalede Politiemesteren, at tale ham til for 1000 Rdlr." Dr. Masius selv „blev opskrevet for" 500 Rbd. m. m. (Tildragelsen fortælles hos Bircherod, efter et Brev fra Kiøbenhavn. Dagb. S. 290.)

Vilkaars Lelighed, fri og ubehindret Tilgang til Os." Men denne frie Adgang til Kongen blev ved den saakaldte „Gemaks-Ordinance", udgivet omtrent 3 Maaneder efter Kongens Regieringstiltrædelse (11 Mai 1670) til ikke meget meer end en Illusion. Denne Forordning, hvortil Mønsteret tydeligt var hentet fra Hoffet i Versailles, fastsatte nøie, hvilke Personer der maatte tilstedes Adgang i „det første Ante-Camera" eller yderste Forgemak; og her strakte Adgangen sig indtil „Geistligheden, Borgemestere og Raad, samt andre fornemme Borgere af Kiøbenhavn og Vore andre Kiøbstæder." I det andet eller inderste Forgemak laae Adgangsgrændsen imellem „fremmede Potentaters Ministre, Vore Geheimeraader, Riddere" o. s. v. og „Superintendenter og Borgemestere i Kiøbenhavn." — Men hermed var ikke meget opnaaet, især for den, der maatte blive i det ytre „Ante-Camera"; thi Gemaks-Anordningen tilføier umiddelbart derpaa: „Udi det tredie paafølgende, Vores ordinaire Audience-Gemak skal ingen understaae sig at indkomme, uden Vi ham til Os fordrer eller kalde lader" m. m. Et Aar efter (25 Mai 1671) udgav Christian V. den tidligste egentlige Rangforordning; denne blev afløst ved en ny d. 31. Dec. 1680; og herpaa fulgte en tredie, d. 11. Febr. 1699, der allerede har de siden beholdte 9 Classer. Frederik IV. fandt 18 Aar senere (11. Febr. 1717) paany Anledning til at omgiøre eller modificere Rangsystemet, hvormed dog bl. a. de theologiske Professorer ved Kiøbenhavns Universitet fandt sig brøstholdne; og efter indgiven Ansøgning bleve de ogsaa virkelig (ved Rescript af 15. Marts) opflyttede fra syvende til siette Classe. Rangforordningernes videre Historie behøve vi ikke at forfølge; om den Virkning, som de allerede under Frederik IV. havde udøvet paa Nationen, kan man faae en temmelig tydelig Forestilling af Holbergs Comedie „den honette Ambition". Den gamle Hieronymus, „en af de ældste Borgere i hans Gade", som ikke

kan fordøie, at hans egen Brodersøn har faaet en Rang — som derimod ikke undseer sig ved at bede en fornem Herres Lakei til Bords, for at vinde hans Anbefaling hos Herren til at opnaae den samme Lyksalighed — ingenlunde af Æresyge, men af en „honet Ambition“: er, iblandt flere andre, et Billede, hvis Motiver tydeligt nok viser sig at være laante fra det virkelige Liv.

Med Rangen og Titelvæsenet, der ligeledes allerede opkom under Christian V.[23]), blev der ikke allene paa en Maade skabt en ny Stand, hvis Natur og Væsen i sig selv vel kun beroede paa Indbildningen; men hvis Rettigheder i hiin Tid, med Hensyn til Besiddelsen af Jordeiendom, ikke vare uden Realitet hos de „lige med Adelen privilegerede“ øverste Classer af Rangspersoner. Men med denne Stand udvikledes tillige, om ikke skabtes, et Forfængeligheds-Stof i Nationalcharakteren, som Holberg heller ikke har forbigaaet i sin Skildring af denne (1729), hvor han med sit sikkre og skarpe Blik har truffet adskillige Grundtræk, hvilke man endnu efter 120 Aars Forløb strax maa gienkiende[24]). Dette Element havde sin Grund i den Higen efter en tilsyneladende Fornemhed, i Mangel af den virkelige, som var en af de Egenskaber, der indpodedes Nationen i anden Halvdeel af det syttende Aarhundrede, og som i Holbergs Manddomsalder allerede havde udbredt sig saa vidt, at Bondestanden saa at sige var den eneste, som kunde sige sig fri for den Syge, der næsten fandtes hos Enhver: at ville gielde

[23]) Riegels. p. 678. (Især ved Rangforordn. af 11. Febr. 1699.)

[24]) Blandt de nationale Feil, Holberg tillægger de Danske (et vist Slags Magelighed; Beundring af det Udenlandske; Begierlighed efter at vide noget af alting; Tilbøielighed til at giøre sig til Slave af Moder og Luxus) hører ogsaa: 2) „Mærker man at regiere blandt dem en Æresyge, som blandt andet bestaaer derudi, at den ene vil have Sæde og Fortrin for den anden udi Forsamlinger. Jeg undtager fra denne Feil ikke mine egne Landsmænd, de Norske, hos hvilke denne Passion hersker end i større Grad.“ Danmarks og Norges Beskrivelse. Kbh. 1729. S. 18. 19.

udvortes, i det borgerlige og selskabelige Liv, for andet og meer, end hvad den virkelige Værdies Maal og Vægt stemplede ham til.

Saameget man altsaa under Christian V. giorde sig Umage for i de fornemste Familier at copiere franske Sæder og Levemaade, og Ludvig den Fiortendes Hofskik, Ceremoniel, Etiquette, Parforce-Jagter, Hoffester og Forlystelser i den danske Kongefamilie (dertil hørte bl. a. ogsaa den declarerede Maitresse, hendes offentlig erkiendte Børn, og et Slags Camarilla, for hvilken hun skal have udgiort Middelpunktet[25]): saa var derimod det hele Rang- og Titelvæsen, den laante og graduerede Fornemhed, og Borgerstandens Higen efter en tvetydig Ophøielse og tom Anseelse, aldeles ikke af fransk Oprindelse; men indkommet fra Tydskland, tilligemed den fremmede Adel, og saamange andre udanske Nyheder. — Det vilde føre for vidt, at omtale den hele Omdannelse af Staten, Hoffet, Rigets Styrelse og offentlige Indretninger under Christian den Femtes Regiering. Vi maae indskrænke os til den almindeligste Bemærkning af alle, som her kunne frembyde sig: at den nyere Civilisation i Danmark, og den Art af Cultur, der beroer paa Statens Organisation, paa ydre Forhold og Indretninger, ligesom paa Leveskik, Sædvaner og Moder i det selskabelige Liv, blev i denne Konges Regieringstid grundlagt, tildeels

[25]) Riegels har især giort sig Umage for at fremhæve denne Svaghed i Christian V. Regiering. Historien kan imidlertid ikke (som flere have giort) forbigaae en væsentlig Ulighed i dette Punkt imellem Ludvig XIV. og Christian V. Denne Konge kiendte ikke Ludvigs Ustadighed, eller vexlende Smag i Polygamien. Jomfru Moth var en Ungdoms-Inclination, hvortil den Omstændighed, at hendes Fader Dr. Poul Moth, havde været en af Kronprindsens Lærere, gav den første Anledning; og hun bevarede (et sieldent Exempel!) sin Plads i 30 Aar, fra Christian den Femtes Thronbestigelse, indtil hans Død. Hendes Parti opnaaede neppe nogen udeelt Indflydelse; og besad den maaskee aldrig i den Grad, som Enkedronningen Sophie Amalie, indtil hendes Død, eller som Kongens Halvbroder, Statholderen, den ældre Gyldenløve.

endog befæstet, for en Periode, der i sine Hovedtræk naaer ind i det attende Aarhundredes første Halvdeel, og saaledes til det Punkt, hvor Holbergs Forfatterbane begynder.

Vel indtraadte med det nye Aarhundrede og den nye Konge mangen Forandring i Staten, ved Hoffet og i Hovedstadens Tone og Levemaade; men det var ingen Omskabning; det var kun en videre Uddannelse af Elementer, som allerede under den forrige Regiering vare indbragte og rodfæstede. I hvor stor Ulighed, der endog fandt Sted imellem Frederik IV. og hans Fader, og hvor forskiellig endog begges Regiering blev: saa ville vi dog forgieves, ved Siden af betydelige Forbedringer i Statsbestyrelsen, Finantsernes Orden, i Militairforfatningen, m. m. søge en lignende Fremgang i den egentlig nationale og høiere intellectuelle Cultur; saa lidt som nogen, endog blot til de mere dannede Classer udbredt, almindelig Forfinelse og Forædling i Smag, Levemaade, Konstsands, og hvad mere man vil henregne til den sociale Cultur, udenfor videnskabelig Dannelse, og udenfor den materielle Civilisations Formaal.

Af Konsterne var det vel især, eller allene, Architekturen, der begyndte at faae Indgang ved enkelte Værker i en renere og ædlere Stiil, som kunde giøre sig gieldende ved Siden af den Kongelige Bygmester, Christian den Fierdes særegne og mærkværdige architektoniske Værker, og som have kunnet overleve sildigere Tiders Udartninger. Stadtholder Gyldenløve har den Fortieneste, at Kiøbenhavn skylder ham en Slotsbygning, (Charlottenborg) som neppe nogen senere i Danmark kan maale sig med, i Stilens Reenhed og Formernes ædle Forhold. Frederik den Fierde lagde sit smukke, italienske Sommerslot paa sit Yndlingssted, et af de herligste Punkter, saa nær en Hovedstad, man vil kunne fremvise i Europa. Denne Konge havde ved sine to Reiser til Italien i det mindste vundet nogen Sands for visse Konst-

værkers Betydning og Glands; uden at man kan sige, at dermed var fulgt virkelig Kiærlighed til Konstens Adel og Skiønhed, eller ægte og dannet Smag. De levende italienske Skiønheder gialdt mere hos ham, end de ideale Skikkelser, som have deres Liv fra en Raphaels eller andre udødelige Mesteres Pensel. Det er langt fra, at man i det Hele tør sammenligne, hvad Frederik IV. virkede for Konsten, med Christian den Fierdes ogsaa i denne Henseende eiendommelige Virksomhed og storartede Opoffrelser. Imidlertid maae vi heller ikke glemme, at Tidens Aand og Smag var en anden i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, end hundrede Aar tidligere; og at man ikke tør tænke paa Ludvig den Fiortendes Hof, straalende i sin Glands af aandelig og materiel Luxus og Forfinelse, naar man her vil giøre Sammenligninger. Man stod derimod neppe meget tilbage ved det danske Hof under Frederik IV. for sine egentlige og nærmeste Mønstre, de tydske Hoffer, i Smag eller Prunk ved den Tids Maskerader, Baller, Concerter og andre Hoffester; og da man tillige havde franske Comedier og italiensk Opera, og Frederik IV. byggede et nyt Operahuus, der endnu er til, og endogsaa overgaaer Theatret fra Frederik den Femtes Tid: kunde man maaskee sige, at den fornemme og den udenlandske Verden i Kiøbenhavn, for sin Deel, omtrent havde, hvad den i Danmark for 130 Aar siden kunde forlange eller vente sig af Luxus i Forlystelser. Maalestokken maa naturligviis indskrænkes, dersom man vil ligne det kiøbenhavnske Hof med det samtidige Dresdenske under Frederik August. En saa bundløs Ødselhed i Hofstat, Hoffester, Jagt-Indretninger, Pragtbygninger, Samlinger af Curiositeter og Konstsager — og i Maitressers Underhold, som den sachsisk-polske Konges: laae udenfor Frederik den Fierdes Charakteer og Evner. Har Grevinde Schindel og hendes Slæng virkelig, som der siges, kostet ham nogle Tønder Guld: saa hørte dette til hans tidligere

Regieringsaar; og hun har dog skadet Staten mindre, end den tidligere Maitresse, Grevinde Vieregg's politiske Intriguer, dersom man ellers tør fæste Lid til Sagnet om disse[26]).

Forholdet bliver et ganske andet, naar man fra denne høiere Sphære, med dens for det meste tynde Fernis af Politur og Dannelse, vilde stige ned til Folkets Middelstand, eller undersøge, hvormeget der var at finde af almindelig Civilisation, forfinet Levemaade, eller Smag for den høiere, meer end materielle Livsnydelse. I sig selv var det hermed i det Hele ikke engang naaet ret langt hos Adelen og den fornemme Embedsclasse; mindre tør vi vente os noget stort hos de øvrige Samfundsclasser, der kiendte lidet til Rigdom eller Velstand; tildeels endog sukkede under tunge Byrder og Paalæg, som Landets Udtæring og Forarmelse ved en Række af ødelæggende Krige medførte, eller trællede under Vornedskabets og Hoveriets tunge og sløvende Aag.

Dersom det nu tillige er historisk afgiort, at et uadskilleligt indbyrdes Forhold finder Sted imellem den forfinede Cultur og Civilisation (vi sige dermed ikke den almindelige nationale Velfærd og Velstand) og Videnskabernes, Literaturens og Konsternes Blomstring i enhver Tidsalder og hos ethvert Folk: da bliver den Maalestok kun tarvelig, hvorefter vi tør danne vor Forestilling om hiin Cultur i Danmark, saaledes som den var i Holbergs Tidsalder; eller i en Periode, der ligger mellem 1710 og 1750. Ved dens Betragtning vil det imidlertid let blive synligt, at ligesom den allerede har sin Rod, sin Forberedelse og mange betingende Vilkaar i en tidligere Tid, saaledes indbefatter den, under to eller tre Kongers forskiellige Regieringssystemer og disses forskiellige Indflydelser, en successiv Forbindelse af vexlende og tildeels ulige Elementer.

---

26) I Møllers Bidrag til Frederik den Fierdes Privathistorie. Skand. lit. Selsk. Skr. 23. Bd. S. 26. 27.

Dog maa denne holbergske Tidsalders egentlige Centrum henlægges i Frederik den Fierdes Periode, dersom man vil stille sig paa det Punkt, hvor Holbergs Virken som national Forfatter ikke allene begynder, men tillige har et Glandspunkt, der neppe fornyede sig med et stærkere Skin. I denne Periode indfalder Holbergs Aandsdannelse; i den afgiordes hans Forfatter-Charakteer; den modnedes og udviklede sig i flere Retninger under Christian VI.; den førte sine sidste Mandoms-Frugter og Alderdoms-Resultater over i den nye Tid, der begyndte at oprinde med Frederik den Femtes Regiering. Vi kunne derfor, og af flere historiske Grunde, være berettigede til at betragte de fire Decennier (1710—1750) som den egentlige holbergske Tidsalder; og det er til dennes Belysning vi endnu ville føie et og andet historisk Bidrag, eller lette Udkast til enkelte Træk af det ydre Livs Skikkelse og Charakteer, inden vi gaae over til Literaturens Forhold i Danmark paa hiin Tid, og til at anvise Holberg sin Plads i disse Forhold.

II.

Huuslivet, Familielivet og det selskabelige Omgangsliv i Danmark, særdeles i Hovedstaden, paa Holbergs Tid kunne vi for en stor Deel, men dog ikke udelukkende og allene, forestille os efter de Træk og Livsbilleder, som hans Comedier meddele; endskiøndt mange af dem vist nok ere malede efter Naturen. Foruden at vi her maae gientage, at den komiske Digtning, i Følge sin Natur, dog maa have givet Holbergs dramatiske Charakterer, Billeder og Situationer, hvad man kan kalde en negativ Idealisering, eller en Concentrering og forhøiet Grad af det Latterlige, for at frembringe den comiske Virkning: saa er det øiensynligt nok, at hans Comedies Sphære ikke hæver sig over Middelstanden; men ofte synker ned under denne. Hvad der

jævnlig hos Holberg forstærker hiin poetiske Virkning er netop dette, at han i denne Sphære ganske har kunnet hengive sig til den comiske Lunes Frihed, og ladet de latterlige Situationer og Charakterer, som han skabte, udvikle sig fuldstændigt og i deres hele Natur, uden at giøre sig Betænkelighed over, at denne Naturlighed netop i sin Raahed havde en forstærkende Potents for det Latterlige. Det hører ikke herhen at undersøge, hvorfor Holberg sielden eller aldrig lod sit komiske Drama berøre Charakterer og Forhold hos Adelen og de høiere Stænder, som dog især paa hans Tid ei kunne have manglet Stof nok, netop for en, ved Siden af sin hele Fylde af comisk Poesie, tillige i sin Tendents moralsk-satiriserende Comedie[27]. Men at det saaledes forholdt sig, berøver os Leilighed til at oplyse saamange Elementer af de Fornemmes Liv i Danmark, ved Hielp af Holbergs Lystspil, som man kan det hos Middelclassen og Borgerstanden. Paa den anden Side er det ogsaa — med Hensyn til Holberg selv, til den holbergske Comedie og Forfatterens Levnet, der laae ganske uden for den fornemme Verden — netop de sidstnævnte Folkeclassers Levemaade, eller det huuslige og selskabelige Borgerliv i det 18de Aarhundredes første Halvdeel, som den maatte opholde sig ved, der vilde skildre Holbergs Samtid med Hensyn til ham selv, hans Levnet og Værker.

Det vil, endogsaa i Følge de foregaaende korte Bidrag og Skildringer, af sig selv være klart, at man ikke maa vente sig noget mere af den selskabelige Cultur i Danmark og dets

---

[27]) Der gives vel, især blandt Holbergs sildigste Lystspil, nogle Undtagelser fra den ovenfor opstillede Sætning. Dog kan her bemærkes, hvad f. Ex. Don Ranudo angaaer, at Holbergs Forsigtighed ikke allene har henlagt Scenen udenfor Danmark; men Satiren i denne Comedie rammer ogsaa Latterligheden i den absolute Adelsstolthed; ikke saameget hos den Adel, der spillede en Rolle i Danmark under Christian V. og Frederik IV., som maaskee snarere i enkelte Familier eller Individer af den gamle danske Adel, der havde udspilt sin Rolle.

Hovedstad i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og en god Deel af dets første Halvdeel, end blandede og adspredte Elementer, uden organisk Forbindelse, uden giennemtrængende Indvirkning paa alle Stænder; med andre Ord, uden at Culturen her havde opnaaet et nationalt Liv, eller yttret dette i fuldstændig og sammenhængende Heelhed. Isoleret fra Folket var Hoffet i Sprog, Levemaade, Smag og Tone; Adelen, der var et Supplement til Hoffet, stræbte saavidt mueligt at nærme sig dette i en lignende Isolering, eller at straale ved den laante Fornemheds Glands, uden for hvilken det blev Skik, at betragte den øvrige Verden som levende i Skygge eller Dunkelhed. Den lærde Stand havde igien sin egen Sphære, hvor den pleiede et andet Slags Stolthed, der let maatte udarte til forfængelig Hovmod eller tomt Pedanterie, jo mere det gik tilbage med den solide, skiøndt unationale Lærdom, der havde blomstret i det 16de og 17de Aarhundrede, ved og omkring Kiøbenhavns Universitet. Hertil kom, at den største Deel af hiin Stand, Geistligheden, deels i aandelig Henseende maatte lide under den samme Svaghed, der udviklede sig i den videnskabelige Sphære; deels i kirkelige og verdslige Forhold fordybede sig i en tiltagende Afhængighed, paa den ene Side af Hoffet[28]), paa den anden Side af Adelens og Herre-

---

[28]) Raadføre vi os med de allerede ofte anførte Bircherodske Dagbøger, der, med Alt hvad vi der savne, dog indeholde en Mængde Bidrag til et historisk Indblik i Danmarks Tilstand, under Christian V., og i Begyndelsen af Frederik IV. Regiering: saa bliver det meer end tydeligt nok, at Besættelsen af de kongelige Præstekald (paa Landet endnu den mindste Deel) vel skeete igiennem det danske Cancellie; men især under Christian V. næsten altid ved Anbefalinger, paa Hofgunstens Vei, og ved de Mægtiges Indflydelse. Man seer, at Oversecretairen Moth naturligviis havde en betydelig Deel heri; men at han dog ikke sielden maatte dele den med Andre af de af Bircherod saakaldte „*Grandes*". Bisopperne stode ikke tilbage i at bruge deres Anseelse og Indflydelse, eller Forbindelsen med Ministrene og Hoffets

mændenes saa ofte misbrugte Kaldsrettighed. Naar saaledes en stiv Fornemhed og Adelsstolthed, en pedantisk Boglærdom, en afhængig Ydmyghed, eller en uægte geistlig Hovmod, og tiltagende Rusticitet hos en stor Deel af Geistligheden, forenede deres skadelige Indflydelser: kunde man ikke vente sig nogen kraftig Friskhed, Frodighed eller eiendommelig Udvikling af det nationale Liv hos Middelstanden. Den vegeterede, meer end den levede; som det synes, i det mindste i Hovedstaden, i en temmelig Grad af materiel Velstand, eller uden Spor af trykkende og udbredt Fattigdom. Der maatte unegtelig intet ringe Maal af nogenlunde almindelig Velstand til — da stor Rigdom hos Enkelte paa den Tid dog var ganske sielden — for at Kiøbenhavn, som det lader temmelig let og snart, kunde forvinde to saa ødelæggende Hiemsøgelser, som Pesten 1711 og Ildebranden 1728.

Baade før og efter disse Ulykker finder man, at den danske Middelstand og Borgerclasse i Hovedstaden, og efter dens Exempel uden Tvivl saavidt muligt i flere Kiøbstæder, havde antaget en fra tidligere Tidsalderes Simplicitet afvigende Levemaade, der gierne vilde hæve sig over den borgerlige. Der var saaledes eet Træk, som temmelig almindeligt charakteriserede Holbergs Tid, og den Generation, hvori hans egentlige Liv og Virken som Forfatter indfalder (1720—1750): en forfængelig Lyst til at synes fornem, og at vise i det

Herrer. Var en Candidat saa heldig, at staae i Familie- eller Patronatsforhold til en Bisskop: gik han ikke let Glip af et Kald, hvortil denne, med nogen Billighed, kunde anbefale ham. Kongen selv kunde ikke altid, hvad han vilde. Der berettes f. Ex. da Nicolai Sognekald i Kiøbenhavn 1698 var ledigt, eller kunde trænge til en Vicepastor, som man vilde ansætte med Expectance, og Christian V. havde bestemt det for den bekiendte daværende Reisepræst hos Prinds Carl, Mag. B. Deichmann, holdt det meget haardt, at faae Kaldet besat med en Anden; men omsider maatte Kongen dog give efter, og beforbrede da siden Deichmann til Stiftsprovst i Odense.

Ydre, i Dragt, Tienerskab, Equipage, o. d. en Luxus, et Skin af Rigdom eller Velstand, der vist nok ofte kun var taget paa Borg, eller var en pralende Skal uden Kiærne. Adelen, som endnu paa den Tid baade gialdt ved sin Stand, og ved de Fortrin og Forrettigheder i Staten og ved Hoffet, hvilke den tilforn eiede, men som Kongerne nu lode den tilflyde af Gunst og Naade — i endeel Familier tillige ved en temmelig anseelig Formue og Grund-Rigdom, som dog længere hen, ved Luxus i Bygninger, Prunk og Levemaade, blev stærkt medtaget — Adelen var det naturligviis, som heri angav Tonen. Men, i Hovedstaden i det mindste, fulgte den noget velhavende Borgerclasse efter, saa godt og saa vidt den kunde. — Man boede paa den Tid i Kiøbenhavn (naar Talen ikke er om den høiere Adel og dens Palaier, efter 1740—50) uden Tvivl langt mere indskrænket og mere ubeqvemt, end 60—80 Aar sildigere; men man holdt sig dog overhovedet langt mere hiemme, end i vore Dage; og dette var vel en Grund mere til, at man i Paaklædning viste sig mere stadselig, prunkende og søndagspyntet paa Gader og offentlige Steder, end nuomstunder, da Forskiellen imellem Hverdags- og Helligdagsdragt næsten er forsvunden, og Klædningsluxus, især i den qvindelige Verden, er stegen ved at komme under andre, mere omskiftende Mode-Love, end i Holbergs Tid.

En ikke ubetydeligt medvirkende Grund til at Folk af høiere, eller Middelstand, den Tid mindre hyppigt lode sig see paa Gaderne, var den i Kiøbenhavn, som det synes, til en latterlig Grad stegne Sky for at vise sig til Fods, naar man i mindste Maade var, eller vilde synes fornem. Hertil svarede da ogsaa den i Holbergs Levealder herskende, eller meget udbredte Skik, at Mandfolk, næsten af enhver Alder og Stand, naar denne hævede sig over den simple Almues, meget hyppig, og til Stads altid, gik i korte Buxer og Skoe; og at Støvler

egentlig mere hørte til den militaire Uniform, til en Reise- eller Jagtklædning, end til den fornemme og elegante Verdens Dragt; i al Fald mere til Landmandens, end til Stadboerens sædvanlige Paaklædning. Til Skoe og hvide Strømper, til friseret og pudret Haar eller Paryk, og til Hatten, som man (i den Holbergske Periode) maaskee ligesaa tidt bar under Armen, som paa Hovedet, passede vort Clima paa den Tid ikke mere, end nu, og de kiøbenhavnske Gaders Beskaffenhed og Brolægning endnu langt mindre [29]).

De Rige og Fornemme, som ogsaa heri fulgte den franske Mode, fandt det ligesaa nødvendigt at kiøre, som uanstændigt at gaae til Fods; og Fruentimre af Stand vare paa den Tid i Kiøbenhavn næsten ligesaa uvante til at bruge deres Fødder, som de chinesiske Damer [30]). Denne Tone udbredte sig saa vidt, at Holberg nævner Kiøbenhavn som den Stad, „hvor man endog seer Folk af maadelig Stand at age i forgyldte Carosser [31]), og at lade sig see udi Equipage, som en Ambas-

[29]) „La ville (Copenhague) est fort mal pavée, & fort salle quand il a plu. Quoique *la police y soit admirable en plusieurs autres choses*, on n'a pas encore trouvé le moyen de bien faire nettoyer les rues." (*Vernon*) Relation d'un voyage, etc. (1702). 2 Ed. p. 478. Holberg bestyrker dette paa flere Steder f. Ex. Ep. 189, III. S. 24.

[30]) „Jeg tilstaaer gierne, at det vilde blive besværligt for vore Standspersoner, helst Fruentimmer, at giøre Visiter til Fods igiennem Staden, helst saasom de udi mange Aar, ja fast fra Barndommen ikke have været vante til at bruge deres Fødder". Holb. Ep. 189. Han raader sin Ven til at faae hans Frue til at give et godt Exempel. „Overtal hende først til at trippe til Fods igiennem „en flakket Gade, for at vænne fine Fødder til Gadestenene, og for „at vænne Andre til at see hende; siden igiennem en længere „Gade, og endelig fra een By-Ende til en anden, for at overbevise „alle Vantroende, at Gadestenene dog ikke ere saa haarde og vanske-„lige, som foregives" o. s. v.

[31]) At heel forgyldte Kareter vare i Brug, og ikke saa sieldne, kan ogsaa sluttes af at de bydes tilfals i den Tids Aviser (f. Ex. Kiø-

sadeur ikke vilde skamme sig ved udi et Indtog"; eller „hvor Alle lige indtil Haandværksstanden lade sig age og bære" [32]). Det sidste var en ikke ganske ny Skik, der allerede opkom i Kiøbenhavn under Christian den Fierdes seneste Regieringstid [33]), og som her synes at have holdt sig over 100 Aar, eller til henimod Enden af Frederik V. Regiering [34]); imedens den paa enkelte Steder i Tydskland (f. Ex. i Dresden) for 25 Aar siden endnu var i Brug. At denne Maade at lade sig flytte paa, nu forekommer os enten comisk, eller forbunden med mindre behagelige Forestillinger, fordi vi kun see Portechaiser enten paa Scenen i „Jacob von Thybo", eller anvendte til Syge-Transport: kan ikke have gieldt i Holbergs Tid. Men foruden at han neppe uden Hensigt har bragt den latterlige Portechaise-Scene ind i denne Comedie, see vi desuden baade af Niels Klim, og andensteds [35]), at han selv slet ikke havde noget godt Øie til disse Bærestole, eller „Bærevogne", som Baggesen har kaldt dem.

---

benhavns Postrytter 1731. No. 12.) Ligeledes sammest. No. 10 en Kareet „med Speilglas for til, og paa Siderne, samt ved Siden af Bagsætet, indentil betrukket med blaat Fløiel, broderet med Sølv, og dertil hørende Hynde."

32) Ep. 188. III. S. 17. Ep. 446. IV. 518.

33) Italieneren Mich. Angelo Conti fik d. 16de Nov. 1644 et Privilegium paa 10 Aar „at lade giøre, sælge og leie de Stole, som blive dragne af to Personer." Han maatte ikke tage meer i Leie af en Stol om Dagen end „to slette Daler en heel Dag". Holbergs Danm. Hist. III. S. 604. 607.

34) I Forordn. af 20 Sept. 1751 forbydes det Hyrekudskene ei at hindre Portechaiserne, eller at kiøre dem for nær paa Gaderne.

35) N. Klim, som i Martinia bliver antaget til Præsidentens fornemste Porteur, forestiller sin Vert, hvor ubilligt det var, at sætte et fribaarent Menneske, som var kommet af Folk, til en slig Bestilling." (Baggesens Udg. S. 229.) Holberg selv nævner bl. a. Ep. 188: „Vogne og Bærestole, hvilke ere min Helbred utienlige, og viderlige for min Humeur."

Hvor udbredte i øvrigt Portechaiserne have været i Kiøbenhavn, lader sig maaskee ikke saa tydeligt bringe for Lyset som Parykkernes[36]) hyppige Brug under Frederik IV. (der endog i Forordn. af 22. Sept. 1710 lagde Skat paa dem) og under Christian VI., da en eneste fransk „Paryk-Fabriqueur" Sr. Drubin paa eengang (1742) behøvede „16 fuldkomne Arbeidere", og omtrent paa samme Tid bekiendtgiorde „at hans Fabrik kunde aarlig levere 600 Parykker, fra 4 til 20 Rbd. Stykket"[37]); ifald ellers disse „skrydende Anmeldelser" ikke indeholdt nogen Overdrivelse[38]). — At især Damer (som i øvrigt i Holbergs

[36]) Efter Pontoppidan kom de først i Brug her i Landet under Christian V. „I Begyndelsen satte de nidkiæreste Prædicanter deres Embedspligt i at declamere derimod, saasom imod en Troldbomssynd." — Men da Legationspræsten H. G. Masius blev hiemkaldt fra Paris som Hofpræst og Prof. Theol. (1686), var han „af Geistlige den allerførste, som saaes her til Lands med en Abbé-Paryk." — „Hans Medbrødre sukkede først ved at see ham" — men han fik snart Efterfølgere. „Dog vare de første Parykker meget simple og slette (glatte;) men snart fik de baade Front og Frisure." Skægget fik ved samme Tid Afsked; „thi da man, med Viben, bar det i Nakken, rimede det sig ei længere paa Hagen." (Menoza. III. p. 485. 86.)

[37]) Werlauff Histor. Noticer til Niels Klim. Kbh. 1841. S. 273. 74. Allerede 10 Aar tidligere finder man, at Parykker (af samme Fabrik) i hundrede Tal solgtes ved offentlige Auctioner i Kiøbenhavn. Den 22de Dec. 1732 holdtes f. Ex. en Auction over 100 „vel conditionerede Parykker, af forskiellig Façon og Couleur." (Extraord. Relationer 1732. No. 89.) Den 22. Oct. s. A. bortsolgtes ved Auction „en Quantitet Paruequer, bestaaende af 10 Stykker Alonge Parykker, 6 spanske, 6 halv spanske, 6 Abbé, 6 engelske og 6 Pung- og Pidske-Parykker — alle af diverse Couleurer" o. s. v. (sammest. 1732. No. 74.)

[38]) Man kunde friskes til at antage dette, af den satiriske Maade, hvorpaa Holberg selv omtaler Sr. Drubin, og hans Paryk-Avertissementer (Ep. 80. 126. II. S. 60. 201.) Men Sagen bliver mindre usandsynlig, naar man seer, hvor hyppigt han bekiendtgiør sine Paryk-Auctioner; og tillige veed, til hvilken Grad Paryk-Fabricationen og Luxus med Parykker i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var stegen. Sr. Drubins Angivelser af sin Fabrications Omfang blive desuden

Tidsalder ogsaa havde optaget Parykkernes Mode) temmelig hyppigen have brugt at lade sig bære, i Stedet for at kiøre, er baade rimeligt, efter deres daværende Klædedragter og Haarpynts Beskaffenhed. Med Fiskebeensskiørt, og den øvrige dertil hørende Pynt og Paaklædning, var det altid lettere at gaae ind i en forfra aabnet Portechaise, end at stige op i en Vogn; og har desuden bevaret sig i Sagnet. Men ogsaa for Herrer i fine og konstrige Allonge-Parykker maatte det, i Regn og Blæst, hvorpaa Kiøbenhavn ikke pleier at have Mangel, være en uundgaaelig Nødvendighed, enten at lade sig bære eller kiøre.

At man til at lade sig befordre af den Tids Hyrekudske (Vognmænd var længe deres almindelige Benævnelse) benyttede Kareter, enten om Middagen og om Aftenen for at tage i Selskaber, eller ved andre høitidelige Leiligheder: er ikke meer, end hvad vi endnu bruge. Men Moden, der foreskrev Alle, som vilde have nogen Anseelse af at høre til anstændige Folk, ikke at vise sig til Fods paa Gaden, synes i hiin Tid — hvis vi tør forstaae Holberg lige efter Ordene — at have naaet en Strenghed og en Høide, som man nuomstunder har ondt ved at tænke sig muelig, naar den blev drevet saa

mere rimelige og trolige, naar man veed, at endnu 1768, tyve Aar senere, fandtes i Kiøbenhavn (i Følge den af Pontoppidan meddeelte Laugstabelle) **77** Parykmagere, foruden **18** Haarskærere. (D. Atlas II. 78. 79). Af Magistratens aarlige trykte Tabeller over Laugene skiønnes tillige, at Parykkernes rette Opkomst i Kiøbenhavn netop falder ind i den Holbergske Tidsalder. Parykmager-Lauget talte nemlig efter samme Tabeller i A. **1727** kun **40** Interessentere; **1743** derimod **69**; 1771 endnu **63** (hvilket ikke ret synes at kunne stemme med Tabellen hos Pontoppidan, som **3** Aar tidligere har **77**); men 1843 og 1844 kun **20** Interessenter (hvorved naturligviis nu forstaaes de saakaldte Haarskærere.) **1763** (da der bl. a. var lagt Skat paa Parykker, Fontanger og Sætter) betaltes denne Skat i Ebeltoft af 9 Parykker, 3 Fontanger og 23 Sætter og Topper; i Horsens af 51 Parykker, 8 Fontanger og 3 Topper. (Werlauff om Holbergs Lystsp I. 139. 40. Efter en Meddelelse af Dr. J. R. Hübertz.)

vidt, at den endogsaa afholdt Folk fra at besøge Theatret, eller at høre en Concert, hvis de ikke fandt det anstændigt at gaae derhen, og fandt det for dyrt at betale Vognleien [39]); eller naar denne Mode „tvang Folk til at renoncere paa Tidsfordriv, „daglig Omgiengelse og Sundhed; thi ubekiendte (ubemidlede?) „Personer, især Fruentimmer, maatte ofte holde sig inde hele „Maaneder, efterdi Moden forbyder dem at gaae ud til Fods, „og de ingen Evne have, ofte at leie en Vogn eller Æske [40]).“ Denne Vognleie var heller ikke ganske ubetydelig, i Forhold til Pengenes daværende Værd; det synes, som man for en enkelt Tour i Staden har betalt i det mindste „en halv Daler.“ (Anm. 39.) Det kan derfor være rimeligt nok, hvad Holberg antager, at selv Theatret tabte føleligt i Besøg ved dette Modens Tvangsherredømme; og vi have heller ingen Grund til at tvivle om, at deri ligeledes maatte søges en af Aarsagerne til „at Promenader og Spadseregange, som ere anlagte for Indbyggernes Fornøielse og Sundhed, gemeenligen ere ganske øde.“ (Ep. 188). Dette kan man saameget lettere forklare sig, da det dog lader til at Hyrevognenes Antal i Kiøbenhavn endnu i Midten af det 18de Aarhundrede ikke har været betydeligt; man maatte i god Tid bestille en saadan Vogn, var ikke altid vis paa at kunne faae den, og efter Holbergs Ord maa man antage, at der var ingen af Øvrigheden bestemt Tart for Kiørselen [41])..

---

39) „En kand have Lyst til at besøge fine Venner; men saasom han ikke kand giøre det uden en halv eller heel Dalers Bekostning paa Vognleie, bliver han hiemme; En anden vil divertere sig ved at see et Skue-Spill, eller at høre Musik, vil ogsaa gierne anvende en halv Daler derpaa; men saasom Vognleien koster ligesaa meget, maa han ogsaa slaae den Tand ud.“ Ep. 188.

40) Ep. 188. III. S. 21. Ved Æske mener Holberg her en Portechaise. Saaledes: „Til Barselstuer sig i Æsker lade slæbe.“ 1ste Sat.

41) „En Vogn maa bestilles, som ikke altid staaer tilrede; en Leie-Contract maa sluttes med Kudsken, som ofte ikke skeer uden

Vare Hyrevogne og andre leiede Befordringer i Kiøbenhavn endnu ikke saa talrige i første Halvdeel af det 18de Aarh. som ved dets Slutning: saa synes derimod egne Equipager allerede under Frederik IV. Regiering at have været meget almindelige, og deres Brug at have tiltaget i en saadan Grad, at vor Tid maaskee endog deri staaer tilbage. Det er ikke blot den meget sparsommelige Holberg, der ved enhver Leilighed fremhæver dette Slags Luxus, og dens urimelige Overdrivelse i Kiøbenhavn; men baade Fremmedes Beretninger og samtidige indenlandske Angivelser, bestyrke hans Ord. „Der ere faa Stæder af lige Størrelse (siger en Reisende, som var her 1702) hvor man finder saamange Kareter. Ikke at tale om Hoffolk og Embedsmænd, saa findes der neppe en Kræmmer (petit marchand) eller velhavende Borger, uden han har sin Kareet eller sin „Berline", og sine to Heste"[42]). For en Deel tilskriver Forfatteren denne Kiøresyge Kiøbenhavnernes Forfængelighed, som i dette Punkt især viser sig hos Fruentimre. Det hænder ikke sielden, at Personer af simpel Stand (de

---

Klammerie, og Visiter rettes efter Kudskens Leilighed, som ofte ikke kand fragte sig bort uden til et vist Klokkeslet.« Ep. 188. II. S. 22. Herved kan bemærkes, at allerede Fordn. af 2. Aug. **1728** fastsætter Betaling for Reisendes Befordring ved Vognmænd og Hyrekudske (deriblandt »af en halv eller lukket Chaise til Frederiksberg frem og tilbage i tre Timer, betales 3 Mark«); ligesom Forordn. 27. April **1753** sætter en **Taxt** for Gadevogne, efter den forskiellige Veilængde i Kiøbenhavn; men her er ikke Tale om Brugen af Hyrekudskes Kareter eller andre Lystvogne i Byen.

42) Uagtet dette, maa det dog uden Tvivl være meget overdrevet, naar Pontoppidan 40 Aar senere antager, at der fandtes »maaskee over 1000 Kareter i Kiøbenhavn.« Menoza (1743). 3 D. S. 551. Byen havde **1757** i det Hele omtrent **2000** Heste i Privates Eie; deriblandt 350 for Rangspersoner; 100 for Kiøbmænd; 256 for (40) Hyrekudske med **111** Vogne: 270 hos Vognmænd; 340 hos Bryggere, o. s. v.; endelig 140 Ridehefte. (Adr. Cont. Eft. 1763. No. 72.) Efter dette kan man vel neppe regne meer end maaskee 3 til 400 Kareter og lignende Vogne.

mediocre condition) forsømme deres Kirkegang, naar de ikke kunne kiøre, fordi en af Hestene er bleven syg, eller af anden Aarsag. En Grund endnu til Equipagernes Hyppighed søger samme Reisende i den ringe Bekostning ved at holde dem. En Hofbetient, der selv var i dette Tilfælde, havde forsikkret ham: at en Karcet, med to Heste, Kudsk og to Lakeier kunde i Kiøbenhavn holdes for 50 Pd. Sterl. eller 250 Rdlr.[43]).

En Luxus-Artikel, som den her angivne, der endogsaa var Fremmede af Stand paafaldende, kan, som enhver indseer, ikke have staaet allene i Holbergs Tidsalder. Den var bl. a. i nær Forbindelse med Moden, at holde saakaldte Lakeier, eller Tienere, hvis Udbredelse til enhver nogenlunde velhavende Familie i Embedsstanden, blandt Rangspersoner, og selv i mere fornemme Borgerhuse i Kiøbenhavn, de fleste holbergske Lystspil berettige os til at antage. Dette bestyrkes ved Yttringer, som, endskiøndt satiriske, dog ei kunne have manglet deres Grund i virkelige Forhold. Man seer, at i Holbergs Tid hørte det til den gode Tone hos Standspersoner, og hvem der vilde tælles blandt denne Classe, at have en Tiener efter sig, naar de nogen Gang nedlod sig til at gaae tilfods paa Gaden; ja at det endog gik saavidt med denne Mode, at den strakte sig til unge Mennesker, eller Sønner af Huset[44]). En Lakei (eller „Hæledriver", som Pontoppidan kalder

---

[43]) Relation d'un voyage fait en Danemarc (1702) à la Suite de Mr. l'Envoyé d'Angleterre. 2 Ed. Rotterd. 1707. p. 479. 80. (Forfatteren, Hr. Vernon, var Legationssecretair.) Et andet Sted, p. 213, beretter han, at man i Helsingør havde sagt ham, at en Caroesse med to Heste i denne By kunde holdes for 100 Rdlr., eller omtrent 20 Pd. St. om Aaret. „Il faut savoir, que hors de Copenhagen *tout est une ou deux fois à meilleur marché que dans cette ville-là*, à cause des grands droits qu'on y lève."

[44]) Holberg, i sildigere Aar og som Baron, omtaler det som et Særsyn, „at han selv ofte gik tilfods, og tidt uden Tiener"; og at dette

dem) var saaledes et saa meget mere uundværligt Tienestetyende; og at deres Antal, hos mere fornemme Familier, steg til meer end een, er ikke vanskeligt at slutte sig til. Allerede i Christian den Femtes Tid var fire til sex Tienere neppe noget usædvanligt i høie Herrers Huse[45].

I Klædedragten var den efter 1660, særdeles under Christian V. Regiering og henimod Slutningen af Aarhundredet, i Danmark foregaaede Forandring ikke mindre betydelig, end i den øvrige Leveskik. Herved kan først i Almindelighed bemærkes, at om endog den ældre Dragt, som nu efterhaanden blev fortrængt, og i sit Tilsnit og i sin hele Charakteer ombannet efter den franske Mode, heller ikke var oprindelig national eller nordisk, men nærmest havde antaget tydsk og nederlandsk Stiil: saa havde den dog ogsaa i Danmark faaet visse Egenheder, som undertiden længere bevarede sig hos Almuen, eller optoges af denne, naar de aflagdes eller gik af Brug hos de høiere Stænder. — Man kan antage, at de danske Adeliges Dragt i det 16de og 17de Aarhundrede, indtil dettes Midte, vedligeholdt Former og Snit, der overhovedet røbede deres spansk-nederlandske Oprindelse, og i sig selv ligesaa lidt tilhørte eller egnede sig for Norden og dets Clima, som den franske Hofklædning fra Ludvig den Fiortendes, eller Regentens Tid. Charakteristisk var her især den kortere Trøie, der kun naaede til Hofterne, eller undertiden neppe saa langt; de til Skoene rækkende Beenklæder, hvis Skikkelse dog i det 16de Aarhundrede verlede

mangen Gang vakte Opmærksomhed og Eftertanke hos Andre; f. Ex. naar han „mødte en ung Borgersøn med en buntet Lakei udi Hælene." (Fp. 188. III. S. 20.)

[45]) Griffenfeldt holdt 1673 i sit Huus i Kiøbenhavn to Lakeier og en Skriver, som hver lønnedes med 40 Rdlr. aarlig; 4 ringere Tienere, som fik 16 Rdlr. om Aaret; 5 Piger, hvis Løn var 8 Rdlr. for hver; og en Urtegaardsmand. Dertil kom endnu en fransk Kok, som var den bedst lønnede, da han fik 4 Rdlr. om Maaneden.

imellem en meget folderig, udsvulmende Vidde oventil, (som ogsaa de korte Knæburer, naar disse brugtes, temmelig længe beholdt) og en tæt til Legemsdelene sluttende Sneverhed; den korte, let over Axlerne hængende Kappe; den i Kruser eller Piber foldede, eller den brede, ziirligt udtungede eller kniplede Halskrave, som dog egentlig først opkom eller blev almindelig, da det lange, lokkede Haar kom i Brug; en Krave, som undertiden faldt vidt ud over Skuldrene, og snart dækkede Halsen, snart lod den være fri og bar.

Imod og efter Midten af det 17de Aarhundrede begyndte Forandringer i denne Klædeskik efterhaanden at indtræde; men man kan ikke saa let paavise Overgangen, som Forskielligheden i adskillige Dele af Dragten, da den var bleven uddannet og stadig. Trøien blev længere og fik et andet Snit; den naaede til Knæerne, var endnu uden Krave, og knappedes med en enkelt, tæt Rad Knapper fra Halsen til den nederste Søm[46]); dens i ældre Tid posede, opskaarne, og i Splitterne underforede Ærmer bleve glatte, mere sluttende til Armen og Skulderen. Den pyntelige, omboiede og nedfaldende Skiortekrave, eller hvad der forestillede en saadan, beholdt man endnu en Tidlang, indtil den fortrængtes af den store Halsklud, hvis langt nedhængende, undertiden med en Tiløgning af Kniplinger prydede Ender enten løst knyttedes, eller sammenholdtes ved et Smykke. Beenklæderne havde ikke mere det 16de Aarhundredes Sneverhed; de korte og lettere Støvler, med nedfaldende Krave eller omboiet Overdeel, mistede denne Form, og bleve optrukne til Knæerne, eller endog over disse. Den korte Kappe eller Kaabe beholdt man endnu overhovedet

46) Man feiler vel neppe ved at antage, at dette Adelens og den civile Stands Klædebon fra det syttende Aarhundrede, for en Deel er gaaet over og har vedligeholdt sig i Formen af de siællandske Bønders egentlig saakaldte Trøie eller Kofte, som var i almindelig Brug endnu i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede.

til henimod Begyndelsen af det 18de Aarhundrede[47]; men man brugte ogsaa, i Stedet for denne et Slags Overtrøie, eller til Livet sluttende Kiortel over Trøien, hvilken da maaskee var uden Ærmer, eller blev til en Vest; og denne Overkiortel seer man jævnlig med Foder og Opslag af Pelsværk[48]). Den hele Dragt fik et mindre ridderligt, eller dog mindre gracieust og sydligt Udseende; den blev ogsaa til en mere almindelig Civildragt i Landet, eller gik over til Middelstanden, Embedsclassen, Kiøbmænd, eller de saakaldte „fornemme" Borgere, efterat den ældre Adels særskilte Standsvæsen og afsluttede Levekreds efter Souverainiteten tabte sig, eller gik over i andre Former. Rangspersoner, velhavende Embedsmænd, rige Borgere, vilde i Klædedragt, ligesom i andet Udvortes, ikke staae tilbage; og dette blev især synligt, da med det 18de Aarhundrede den nye franske Klædedragt blev almindelig. — At en forandret og fremmed Klædeskik allerede kort efter Souverainiteten er begyndt at komme op, viser sig ogsaa af Christian den Femtes patriotiske Indfald, at ville hævde den ældre Skik, og indføre et Slags dansk national Dragt, som han søgte at giøre gieldende ved at bruge den paa sin Kroningsdag[49]), uden at dog Kongens

47) Endnu i Midten af det 18de Aarh. siger Holberg: „Det er ikke længe siden, at Mandfolks Kaaber bleve aflagde; thi jeg erindrer, at de af visse gamle Folk endnu i min Barndom bleve baarne. Men nuomstunder seer man i begge Riger ingen at bære Kaabe, uden Rector ved Universitetet." Ep. 173. T. II. (1748) S. 408. Universitetets Rector beholdt denne Kaabe som Høitidsdragt, indtil den ved Bombardementet 1807 brændte, med andre Universitetets Insignier og Fundationer hos daværende Rector magnificus N. Treschow.

48) Saaledes f. Ex. paa det bekiendte Portrait af Griffenfeldt, som ogsaa er copieret i Hoffmanns D. Adelsmænd. 3die Deel.

49) Jvf. Bordings danske Mercur. 1671. Poet. Skr. II. S. Denne Dragt berettes at skulle have bestaaet i vide Beenklæder, en kort Trøie, og en lille Kappe, „efter det Snit, som havde været brugeligt i Christian den Fierdes Tid." Journ. for Pol. 1810. II. S. 15.

Exempel i Længden havde nogen Følge; og formodentlig har han snart selv fulgt den franske Strøm med sit Riges fornemme Verden. At enkelte gammeldags Folk i Kiøbenhavn, endog til Slutningen af det 18de Aarhundrede, holdt over ældre Klædeskik fra dets første Halvdeel: er en factisk bekræftet Omstændighed[50]), hvortil man har Sidestykker fra vor Tidsalder. Man kunde endnu for 30—40 Aar siden see enkelte gamle Borgere i Kiøbenhavn, der klædte sig omtrent som i Frederik den Femtes Dage.

Den i Midten af det 17de Aarhundrede begyndte Omdannelse af Klædedragten i Danmark, udviklede sig under stadig Indflydelse af den franske Mode i Paris og ved Ludvig den Fiortendes Hof. Denne Forandring indtraadte egentlig først i Frederik IV. Tid; men omtrent henimod 1720, eller ved Begyndelsen af den Periode, vi nærmest have for Øie, var saa at sige den hele Paaklædning fra Hoved til Fod omskabt. I Stedet for Mandfolkenes Overklædning, eller Kiortelen, efter det ældre Snit, med større Vide, bestemt eller i det mindste tilskaaret og indrettet til at kunne knappes med een lige Rad af Knapper fra Halsen af til den nederste Rand, kom en snevrere Kiole med sine Rabatter og store Opslag for Hænderne; begge Dele besatte med Guldgaloner, naar Klædningen skulde være prægtig og kostbar. Denne Kiole udmærkede sig fra den ældre Tids ogsaa ved Nederdelen eller Skiøderne, som bagtil vare heelt splittede, (den ældre Kiortel eller Trøie havde kun en kortere Split nedentil, med Knapper

50) Den 10. (15.) Dec. 1692 døde i Kiøbenhavn i sit 77de Aar Underfogeden Peder Jørgensen: „en af sin besynderlige Adstadighed „især navnkundig Mand, som al sin Tid, indtil sin Dødsdag, blev „gaaende i den Habit, hvilken man havde brugt i Regis Chri„stiani Quarti Tid, og vilde aldrig forandre dens Façon. Hvorudover „han var den eneste, hvilken man i vore Dage saae i denne Dragt.“ Udv. af Bircherods Dagbøger S. 256.

og Knaphuller); fortil bleve Skiøderne efterhaanden i deres Snit afskaarede, i større eller mindre Skraahed. Kiolen kunde saaledes i al Fald kun tilknappes om Livet. Knappene, hvormed man undertiden drev den største Luxus, vare tilsidst mere for et Syns Skyld, end til virkelig Brug; og Kiolen blev som oftest kun hægtet over Brystet. Undertrøien mistede sine Ærmer, og blev til en Vest, som dog længe beholdt Skiøder, og naaede næsten til Knæerne. Nedenfor disse spændtes de snevre Buxer; men til de Fornemmes Dragt hørte, ogsaa til over Midten af det 18de Aarh., de i Folder over Knæerne oprullede Silkestrømper. Den anseelige, nedhængende Halsklud maatte give Plads for Brystkruser og det senere saakaldte Kalvekryds (egentlig Kalvekrøs); den blev mindre, og gik tilsidst over til blot Halsbind. Hovedets Form og den naturlige Haarvæxt, som derfor bestandigt maatte holdes under Saxen, vedblev man at dølge under Parykkernes Skiul, der tilsidst steg til at blive lige uhyre i Størrelse, Smagløshed og Luxus. I meer end et Aarhundrede herskede deres Mode, under mangfoldige Afvexlinger af Formen, i Danmark; og Holberg selv, der har giort Parykkerne til Motiv for en af sine mest bidende satiriske Skildringer i Niels Klim, kunde endnu efter 1750 i det mindste ikke lade sig male, uden i den saakaldte Allonge-Paryk[51]), skiøndt i dens allerede temmelig indsvundne Dimensioner. Brugen af det konstige Haar var hos Mandfolk saa almindelig, at man undertiden reent glemte, at de kunde have naturligt. En Satiriker, der beskriver en skindsyg Kone siger derfor om Manden: „det er en stor Ulykke for

---

51) Det gik maaskee vel for en Deel med Parykkerne i det 18de Aarhundredes Maler-Costume, ligesom med Harnisket. Fyrster, høie Officerer og Adelsmænd malede man endnu meget hyppigt i Harnisk indtil Midten af det 18de Aarhundrede, da den virkelige Brug deraf for længe siden var aflagt.

Philander, at han ikke kan see mildt til et andet Fruentimmer uden strax at have sin Kone i Parykken" [52]. Hvor dybt denne unaturlige Mode fra det 17de Aarhundrede rodfæstede sig i Danmark, seer man bedst af dens langsomme Forsvinden, under hvilken den, i meget forskiellige Arter og Skikkelser, efterhaanden aflagt af de Fornemme og Militaire, kun langsomt tabte sig hos Geistlige [53]) og i Borgerstanden, saaledes at enkelte Gamle i disse Stænder endnu førte Parykken i sine gamle Former over i det 19de Aarhundrede.

Parykkerne vare kun en Deel, men en meget charakteristisk, af det 18de Aarhundredes fra Paris udgaaede og beherskede Klædningsskik, hvis under Ludvig XIV. begyndte Omdannelse dog endnu bevarede en Rest af ædlere og mere klædende Tilsnit og Former, indtil disse i Ludvig XV. Tidsalder sank dybere og dybere i den unaturligste og modbydeligste Smagløshed, hvis piinlige Stivhed, Snéverhed, Tvang og Umagelighed (især i den qvindelige Dragt) dannede en besynderlig Modsætning til hiin Tidsalders frivole Lethed og Letsindighed i det hele Aandsliv. Hvor villig og trolig man i Danmark var til at følge og lyde den franske Modes despotiske Herredømme, ogsaa i dens mest barokke og smagløse Periode, derom overbeviser man sig lettest, ved at giennemgaae et Portrait-Gallerie fra den Holbergske Tidsalder. Vor uopnaaede Komiker har heller ikke glemt det Latterlige i denne Art af de Danskes Lyst til Efterabelse; og han har, som be-

---

52) Den danske Spectator. (1744) Nr. 31. S. 267.

53) Biskop Balle (der resignerede 1808 og døde 1816) var den sidste siællandske Bisko, der endnu bestandig til den geistlige Ornat benyttede det 18de Aarhundredes geistlige Paryk, og saaledes viste sig paa Gaden, uden Hat. Ved Universitetet var uden Tvivl den ærværdige Philosoph, Professor B. Riisbrigh (d. 1809) en af de allersidste, der beholdt Pungeparykken.

kiendt, bl. a. valgt Parykkerne og Haarpungene til Gienstand for sin Satire i denne Retning. — Men, hvad der tillige ved hans Skildringer og andre samtidige Kilder bekræftes, er at ogsaa i Klædedragt viste sig, især i Hovedstaden, den samme Tilbøielighed til stigende Overdaadighed, og den samme forfængelige Lyst hos Ringere til at efterligne de Fornemmere, der ovenfor er omtalt, som et i den Holbergske Tidsalder fuldkommen udviklet Træk i den danske Nations Leveskik. Allerede for henved 100 Aar siden fandt Holberg, at Mange, ikke allene af Middelstand, men blandt Haandværksclassen i Kiøbenhavn levede og klædte sig med en Luxus, der var over deres Stand, og hvori de gav Adelen og de Fornemme lidet efter: „Udi Klædedragt, Stads og Equipage kan man nuomstunder ikke mere distinguere sig; helst udi en Stad, hvor man seer Haandværksfolk udi røde Skarlagens Klæder, Skræddere, Skomagere og Bagere at age udi Vogne og Carosser, og at boe i Huse, som man kunde tage for Paladser, hvis Dørene ikke vare tegnede med Saxe, Støvler og forgyldte Kringler" [54]). At Holberg her slet ikke overdriver, maae vi efter Andres Vidnesbyrd antage. Snarere kunde man troe at disse (f. Ex. Pontoppidan) undertiden gik for vidt [55]); men afgiort er det dog, at overhovedet en vis kostbar Luxus, skiøndt ofte forenet med mere Varighed og Soliditet, end i vor Tid, var et Træk i Klædedragt, Bohave og Huusprydelse, som i det 18de Aarhundrede, indtil hen mod 1770—80, var meget udbredt i Danmark, og hvori Borgerstanden, naar Evnen tillod det, ikke gav Adelen noget

---

54) Ep. 176. T. II. (1748.) S. 419.

55) Denne Forf. siger f. Ex. om Kiøbenhavn (1743) at man der „ofte kunde see en slet og ret Person, ja endog en Kjøbmands eller anden Borgers Domestiquer, som bare drap d'ors (Guldenstykkes) Vest, og Damask til sine Klæders Underfoder." Menoza. III. S. 482.

efter. Den sidstnævnte Forfatter anmærker ved samme Leilighed: „Jeg mindes, at da jeg først kom til Kiøbenhavn, syntes jeg aldrig havde seet saa mange Standspersoner samlede paa eet Sted; thi som saadanne ansaae jeg ofte Haandværksfolk, særdeles af Qvindekiønnet. Hvem skulde vel mene andet, end at et Fruentimmer, som kiører til Kirke, vel coiferet og behængt med Edelstene, var af adelig Stand?"[56]) Paa et andet Sted giver Pontoppidan os følgende Træk af den i Kiøbenhavn 1743 herskende Mode og Skik i Mandfolks Klædedragt: „Ligesom I (Fruentimmerne) „tage Moden fra os med Parykker, saa har vi lært af Eder, „at giøre vore Klæder stive med Fiskebeen. Tynde „Silkekioler begynde Mandfolk nu ogsaa at bære, saavelsom I; „endskiøndt til mindre Styrke, da de ei hænge saa løst, men „spændes (knappes tæt) om Livet; og har man en Kiole af „Klæde, da maa den fores med Taft, Damast, ja vel med „Fløiels Dræt. Skoe gives til Brug for en Maaneds Tid; „det er Liniedandser-Skoe, paa hvilke Saalerne ei maa sees. „Parykkerne, med deres Vedligeholdelse, koste os aarlig en god „Skilling. I Linned er en Borger saa delicat, som fordum „ingen Herremand; ja ingen Nation, uden den Engelske, giør „saa stor Bekostning som vi, paa fiint Linned. — En Kaarde, „som ei er af Sølv, undseer sig hver Haandværkskarl at bære; „ja Uhrværket i Lommen maa være derhos."

Den saaledes i det 18de Aarhundrede stegne Luxus i Klædedragt, hvorover Moralister og Satiriker fra Holbergs Tid, baade i Vers og Prosa, føre idelig Klage, udmærkede sig, som det synes, især derved fra ældre Tiders Overdaadighed af samme Art, at den deels ikke saameget som tilforn indskrænkede

56) Menoza. III. 481. 482. (Det kan bemærkes, at Pontoppidan, som uden al Tvivl ogsaa her under Menozas Navn tænker paa sig selv, først kom til Kiøbenhavn som Student 1716.)

sig til Adelen, eller til de Fornemme og Rige, men udbredte sig i en langt videre Kreds blandt Middelstanden og Borgerclasserne; og deels fik en mindre solid og vedvarende Charakteer, mindre viste sig i kostbare, men ogsaa meget varige Klæder og Dragter for begge Kiøn, eller i Brugen af Klenodier, Smykker af ædle Metaller, vægtigt og kostbart Sølvtøi, som beholdt i det mindste en god Deel af sin Pengeværdi. Nu kom man derimod, især i Qvindekiønnets Dragt, under den langt meer end i ældre Tid omskiftende Modes Herredømme; og det vedblev at være Frankrige og Paris, hvorfra man hentede denne despotisk herskende Guddoms Love. I disses Efterlevelse blev der nu heller ikke mere taget noget Hensyn til, hvad der kunde passe for Landet og dets Clima. Naar f. Ex. Moden i Paris allerede for meer end hundrede Aar siden, ligesaa vel som i vor Tid, eller maaskee i endnu høiere Grad, fordrede, at Damerne maatte, i deres Stadspaaklædning, blotte Hals, Skuldre og Bryst paa en Maade, hvorved ikke allene Anstændighed maatte rødme, men Sundhed gaae til Grunde: da fandt den i sin Tid bekiendte — nu for længe siden glemte pseudonyme Frantz Hansen (Frederik Horn) ogsaa her Stof nok for sin snertende, skiøndt noget vidtløftige Spot og Satire (1731). Han leer ikke af denne Blottelse paa Moralens Vegne; „han veed ogsaa ret vel, det just ikke ligefrem skeer af Løsagtighed:"

„Men deraf leer jeg, at de efterabe Franske
Og tænke aldrig paa, at de er Norske, Danske,
Der boer i Lande, nær ved Nordens kolde Pol."

— — — — — —

Men dette uanseet, vi klæde os paa Fransk,
Og Kulden uanseet maa fryse godt paa Dansk."

— — — — — —

Hvad Under, om en Fransk, der vores Væsen seer,
Som Abekatte, ja som Monstra os beleer.

Dog er han slet ikke partisk for sit Kiøn, eller uretfærdig mod det qvindelige. Han lægger en ung Jomfru, der i Kongens Have kommer i Compagnie med nogle af sine Jævnlige, en Beskrivelse over "de franske Albers" Klædeskik i Munden, der skal vise, at Mandfolk ikke vare et Haar bedre i at følge Modens hastigt skiftende Luner; og dette classiske Sted om Modeherrerne i Holbergs Tid fortiener heelt at meddeles:

"Jeg negter ei, at vi har mange galne Smykker;
Men seer jeg nu den Hat, de Klæder, de Peruqner,
Som Mandfolk bruge, da jeg heftig derpaa staaer,
At de i mange Ting os hartad overgaaer.
Snart bruge de en Hat, som har saa høi en Skygge,
At de kan Spindelvæv af Loftet dermed strygge;
Snart skæres Skyggen af, saa gaaer de med en Hat,
Som ligner den man seer hos preussiske Soldat.
Snart sidder den paa Snur, snart lige ned til Øiet;
Snart Skyggen lige er, snart i en Bue bøiet;
Snart de en Guldgalon, snart en af Sølv de har,
Snart er det Mode, den skal være ganske bar.
De snart Peruquer har, som ere ganske korte,
Snart lange, lyse snart, snart er de spragled', sorte;
Snart en med Knuder i, snart en med tvende Been (?)
Snart skal den puddres, snart bør være ganske reen.
Snart de en Krands, som et forloret Haar skal bære,
Snart skal der tvende Horn i Fronten satte være;
Snart Haar med Flesk og Fedt i Panden stryges skal,
At det af Vinden ei skal faae et Nedgangs-Fald.
Snart de i Nakkerne har meget store Punge,
Som ei af Penge, men af Bomuld, Haar er tunge.
For ei at trykke ned det kiønt opsatte Haar,
De og i haardest Kuld med Hat i Haanden gaaer.
Snart skal de Støvlerne i mange Rynker sætte,
Snart Moden vil, at de skal sidde glatte, nette;
Snart Kiolen øverst fra til nederst knappes maa,
Snart Vest, og Buxer med, skal ganske aaben staae [57]).

57) Somnium poeticum, eller en poetisk Drøm, af Frants Hansen. Kiøbenh. 1731. S. 42. 43.

Den samme satiriske Moralist fra hiin Tid, som vi oftere faae Leilighed til at anføre, klager noget sildigere i Prosa (1744) ikke mindre stærkt, end Holberg eller Falster, over denne Afgudsdyrkelse; eller over: „den almindelige Lydighed, som mine Landsmænd viser i at antage enhver Forandring i Klædedragt, naar de allene ved authentique Beviser kan blive underrettet om dens Antagelse i Frankrige." Dette bestyrker saaledes Holbergs Ord, (1750) at der ingen Klædedragt findes, hvor umagelig, daarlig og bagvendt den i Begyndelsen synes at være, som jo dog bliver anstændig og ziirlig, naar den først er antagen i Paris"[58]). Den danske Spectator paa sin Side lærer os omtrent tyve Aar efterat Holberg, i sin classiske „Iean de France", havde bragt sin Tids kiøbenhavnske Modenarre in Folio paa Scenen, at den komiske Carricatur af Aberiet efter Parisergiekkene i sine Hovedtræk var laant fra det virkelige Liv. „Paris" — siger han ved Slutningen af sin historiske Skildring af den samvittighedsfulde Dyrkelse, som „Gudinden la Coutume" nyder af sine Clienter i Danmark — synes at have en magnetisk, ja fortryllende Kraft; thi den drager ei allene de fleste reisende Personer til sig, og Pengene af deres Lomme; men endog forvandler dem saaledes, at den, der drog som et Menneske til Paris, kommer tilbage som et Monstrum, og i den Qualité er i Stand til at inficere en heel Nation"[59]). Man vilde ogsaa feile dersom man troede, at de fra Paris med Posten forskrevne paaklædte Modedukker, vare et Raffinement fra vor Tid, eller i det høieste ikke ældre, end henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede. Skikken var i fuld Gang allerede i

58) Epistler. II. T. Ep. 215. S. 141.

59) Den danske Spectator. Kbh. 1744. Nr. 6. S. 43. 44. 45.

Christian VI. alvorlige Dage[60]). Heller ei kunde nu „de Høie og Formuende, som par tout ville distinguere sig fra den almindelige Hob, om ikke ved Dyd og Meriter, saa ved Magnificence i Klæder og anden Adfærd", vente sig, længe at beholde en saadan Udmærkelse for dem selv. „Neppe have de antaget en Mode, førend Personer af de nedrigere Classer blive deres Aber; ja enhver Maren Amme giør hvad hun kan, for at komme med. Vil en adelig Dame i Morgen betiene sig af et Hoved-Smykke, der ei tilforn er seet, kan hun, imod Forhaabning, paa Søndag see andre af samme Façon paa enhver Kræmmer-, ja Skrædder- og Skomager-Kone." (anf. St. S. 46.)

Det manglede heller ikke, at man i Christian den Siettes Tid, ligesom under Christian V. og endnu tidligere, ved Lovbud søgte at sætte Skranker for Ødselheden i Pynt og Klædedragt. Det første Skridt hertil (under Christian VI.) var Forordn. af 16. Apr. 1736, som under høi Straf forbød alle Kongens Undersaatter, uden Undtagelse, „at bære Guld og Sølv i deres Klædedragt, paa hvad Maade det end kunde være." Udtrykkelig blev desuden Brugen af „Guld- eller Sølv-Galonering eller Broderi" forbudet, saavel til Livreer, Hattesnore, Betræk og Meubler, Dækkener, Vogne og Hestetøi, som til „anden Klædedragt eller Ornamenter." — Desuden udstraktes Forbudet i Almindelighed til at bære „Diamanter, Perler, eller andre Juveler og Ædelstene, ægte eller uægte", saavel ved Hoffet, som i

[60]) Blandt Lovene for La Coutumes Dyrkelse er ogsaa denne: 5) „Man skal aarligen lade forskrive de Original-Dukker, som efter Gudindens Forskrift ere fabriquerede, og bør de samme ansees med ligesaa stor Ærbødighed, som Gudinden selv." Danske Spectator. S. 44. Længere hen hedder det i Vers:

„Hør, kiære Ven, engang hvor Rosimunda sukker,
See hvor hun længes, før hun faaer de franske Dukker
Fra Modens Hovedstad, som hun forskrevet har." o. s. v.

Byen. Men det gik endnu videre hos de lavere Folkeclasser. „Haandværkere og Kielderfolk“ maatte herefter ikke bære noget Slags Silkestof, eller Stoffer af halv Silke; og Tienestefolk kun hvad der af saadant Tøi blev foræret dem af deres Herskab; hvilket i en senere Forordning forklaredes derhen, at det allene var at forstaae om Kammertienere og Kammerpiger hos Nogen af de tre første Rangclasser. Det varede nemlig kun faa Maaneder, før man fandt det fornødent, nøiere at bestemme og forklare Indholdet af denne Forordning imod Luxus i Dragten ved en ny af 6 Oct. 1736, hvorved de tidligere Forbud tildeels endog skærpedes. Saaledes blev det nu aldeles forbudet alle Haandværksfolk, „Mænd som ikke bruges til Byernes vigtigere Embeder“, og „i Almindelighed den gemene Almue paa Landet“, at bære Silkestoffer, selv af de lettere Slags; hvilke sidste kun Rangspersoner, og mere anseete Folk udenfor Rangen, maatte have Tilladelse at anvende til Klæder. Hvor snart man dog selv har erkiendt, om ikke det unyttige, dog det usikkre i Forbud af den Art, og som udstraktes saa vidt: see vi af Forordn. af 11. April 1738, der igien tillod Alle at bruge Fløiel og glatte Silkestoffer indtil en Priis af 3 Rdlr. Alen m. m.

Sammenlignes Christian VI. Forordning mod overdaadig Klædedragt af 1736 med Christian den Femtes mere omfattende Luxus-Forordning af 13. Marts 1683, da seer man vel de samme Synsmaader og Grundsætninger i Lovgivningen: at ville indskrænke Ødselhed og Pragt i Middelstanden, hos Haandværksclassen, Almuen, o. s. v.; men overlade de Fornemme, og overhovedet Rangspersoner, at kunne udmærke sig, i forskiellige Grader, ved at bruge den Prunk i Dragt og Smykker, som blev forbudet de Ringere. I Christian V. Tid vilde man endnu vedkiende sig et religiøst Standpunkt for et saadant

Lovbud[61]); ligesom man, fra en statsoeconomisk Side, forkyndte derved at ville hindre, at ikke Folk, „fordi den Ene den Anden i saa Maader intet vil eftergive, unyttigen skulle bortsætte (tilsætte) deres Midler, og derover geraade udi yderste Ruin.“ Forordningen er imidlertid et Slags Sidestykke til Rangforordningen af 1680, med sine 16 Classer; den tilsteder de Fornemste, („de som betiene nogen Charge i de 7 første Classer“) saa at sige al mulig Pragt og Luxus i Klæder[62]). Siden gaaes der gradviis ned ad, men med kiendelig Lemfældighed mod Embedsmænd og Rangspersoner, lige indtil 11te Classe (Kammerjunkere, Jægermestere, Kammer-Secretairer, m. fl.) hvilke (efter §. 2) alle maa bruge galonerede Klæder, og støbte Guld-Knapper; og indtil 13de Classe (General-Assessorer i høieste Ret, Bisskopper udenfor Siælland, Oberstlieutenanter, osv.), som tillades at bære indenlandske Stoffer med Guld- og Sølv-Blommer, Ringe af 300 Rdlrs. Værdi, m. m. Alle Rangspersoner uden Forskiel og alle Adelige tillades at bære sort eller affarvet glat Fløiel, sorte, affarvede og blommede Silkestoffer, Ringe til 200 Rdlr., Kiortler med Los, Hermelin, Maar underforet, m. m. — Qvinderne, hvis Mænd ere eller have været i Embede og indtil i 12te Classe, maa bære et Smykke til 500 Rdlr., Ringe til 300 Rdlr., en Perlesnor til 200 Rdlr. „og intet videre“ (!) m. m. Saaledes bevilger egentlig Kongen, i denne Forordning imod

[61]) „Eftersom vi fornemme, hvorledes den store Overdaadighed i Klæder, samt Mad og Drikke til Bryllupper, Barseler og Giæstebude saaledes tager Overhaand, at Gud derover høiligen maa fortørnes.“ (Indledn. til ovenanf. Forordning.)

[62]) „Vordyring med Guld og Sølv, som her i Landet giøres, Perler og alle Slags Ædelstene, Guld- og Sølvstykker (drap d'or), Stoffer med Guld og Sølv udi, som her i Landet forarbeides, Guld- og Sølv-Kniplinger og Galoner, Kiorteler med Zobel underforet“ o. s. v. Fr. af 13. Mart. S. 1683. Om Klædedragten. §. 1.

Overdaadighed, en ganske betydelig Luxus i Dragt og Prydelser for Adelige og for sine Embedsmænd; ja den kongelige Tilladelse til at bære sorte Fløiels Kiortcler, Klæder af Taft og andet Silketøi, m m. og Ringe til 100 Rdlr. strækker sig endog ned til Promoti Doctores, de 32 Mænd i Kiøbenhavn, „Personer, som have reist og studeret udenlands", med flere Honoratiores. Forbudet indskrænker sig da især til; at ingen Andre, end de ikke faa saaledes udmærkede, maa bære Silkeklæder, eller andet end glatte Guldringe; og det Hele seer mere ud som en politisk Forholdsregel, hvorved den nye og personlige Adel, den ved Rangens Tryllekraft skabte nye Stand af Fornemme, og den høiere Embedsstand, skulde privilegeres paa en ret i Øine faldende Maade, ved at forbeholdes Ret til „unyttigen at bortsætte deres Midler og geraade i yderste Ruin"[63]).

Forordningen lægger i øvrigt for Dagen i det Meste af hvad den navnligen tillader, at Luxus i Brugen af rige Silkestoffer, Pelsværk, Guldprydelser og Juveler, mod Slutningen af det 16de Aarhundrede maa have været betydelig i Danmark. Det er vel paa en Tid, da Klager over Landets slette, ved Krigspaalæg og andre Krigsbyrder trykkede Tilstand ikke vare sieldne, ogsaa noget meer end en Talemaade, naar det i Forordningen selv hedder: at „den store Overdaadighed, „som nu paa en kort Tid, meer end nogen Tid tilforn, „har taget Overhaand, mest har viist sig blandt dem, som „i ingen Maader, formedelst Charger eller daglig „Oppvartning ved Vores Hof, dertil har kunnet have

[63]) Der gaaer i det Hele en stor Consequents i at holde paa Stand og Værdighed, ogsaa udenfor Rangclasserne, giennem denne Forordning. Saaledes tillades vel S. 14 „hæderlige **Præstemænds** Hustruer **i Kiøbstæderne**, samt **Provster** og deres Hustruer paa Landet, at bære „en tarvelig sort Klædning af slet (glat) Silketøi"; men ikke de simple Landsbypræster.

„nogen Anledning, og som ikke nær skulde have ladet sig „finde saa villige til at udgive noget til Fædrenelandets Nytte, „som til at ruinere sig selv med ufornøden Pragt." — Imidlertid viser netop de 50 Aar sildigere Forbud under Christian VI., at hans Farfader neppe havde truffet det Rette ved at privilegere Luxus blandt Adel og Rangspersoner, eller ved at ville afmaale den efter de samme Classer og Grader, hvori den indstiftede Fornemhed skulde deles. Snarere kan man antage, at et saadant Luxus-Privilegium for Rangspersoner har medvirket ikke ubetydeligt til at opfostre og nære den Rangsyge, og den hos Borgerstanden i de første Decennier af det 18de Aarhundrede allerede rodfæstede og vidt udbredte „honette Ambition", der var et Træk i den hele Holbergske Tidsalder, som hverken Satiren eller Comedien havde Magt nok til at fordrive. Det er ogsaa tydeligt, at man under Christian VI., i den Tids Overdaadigheds-Forbud, overhovedet dog tænkte mindre paa Rang, og mere paa Luxus. Nogen Rangforskiel i Henseende til Klædningsstoffer og Prydelser blev vel beholdt; men den var, naar man vil holde den mod Forordningen af 1736 og tage denne ordret, ubetydelig; og de indskrænkende Forbud, saavel i Henseende til Juveler og Guld, som til Klædningen, ere langt strengere og mere udstrakte, end 50 Aar tidligere i Christian V. Forordning[64]).

Overholdelsen af Christian den Siettes Luxus-Anordninger maatte dog allerede ikke ubetydeligt svækkes ved den lange

---

[64]) Denne Strenghed aftog egentlig heller ikke i Christian VI. sildigere Anordninger om Klædedragt (af 6. Oct. 1736; 11. April 1738; 16. Jun. 1741 og 31. Dec. 1741.) Forskiellen var egentlig kun den, at der indtraadte en stærkere Tendents til at fremme Luxus-Varers indenlandske Fabrication, hvorfor kostbare Fløieler, Silkestoffer, m. m. længere hen bleve tilladte, naar de vare fra Landets egne Fabriker. Det er let at see, hvad Misbrug, Svig og Tvang Luxus-Forbud af den Art maatte have til Følge, i Fald de skulde overholdes.

Tid af to Aar, hvori deres Virkning blev suspenderet, og Enhver havde Tilladelse at bære de allerede anskaffede, siden efter forbudne Klæder eller Prydelser. Have Forbudene overhovedet til en Tid udrettet noget, saa har det maaskee især været, at formindske den overhaandtagende Brug af Guld og Juveler til Pynt, især hos de mindre fornemme Folke-Classer. Den danske Spectator bemærker: „Det er sandt, at vi i vort Fædreland paa nogen Tid have seet den alt for store Pragt hos menige Mand indskrænket, hvilket synes at være til Fordeel. Man kunde f. Ex. neppe tilforn see en Kone, skiøndt hun var udelukket af alle Rang-Classer, at aflægge en Visite hos sin Naboe, eller bivaane nogen publique Ceremonie, at hun jo kom frem som et levende Guldbierg, overalt glimrende af Juveler. Nu er denne Pragt kommen af Mode, maaskee til deres Bedste, der vilde misunde andre deres Glands." — Men derved vandtes kun, at hvad der før tilsattes paa Guld og Smykker, anvendtes nu paa Flitter og Stads uden al Værdi. Der var nok af andre Modesager, hvorved man kunde holde sig skadeløs. „Det skrøbelige Kiøn vil ikke opgive sit Privilegium paa at erstatte Naturens Mangel ved uægte Midler. Naar det ei maa pryde sig med Juveler, forskrives Materialier til glimrende Blomster; og naar Halsen ei maa zires med Ædelstene, gjøres Anstalter til en Staal-Tour; (?) saa at Personerne, der saaes i Gaar paa Theatro at glimre som Solen af solide Prydelser, sees i Dag at prunke med ægte eller uægte Blade"[65]).

---

[65]) Den danske Spectator 1744. p. 46. Hvad Forf. forstaaer ved „ægte eller uægte Blade", er ikke tydeligt; formodentlig menes en eller anden Klædningsprydelse af tyndt Guld- eller Sølvblik, e. dsl., som kan være kommet op, efterat Galonerne paa Klæder bleve forbudne. I Christian VI. Forordn. af 31. Decbr. 1714 forbydes Alle og Enhver Brugen af fremmed Tøi, samt Baand, Palatiner, Fruentimmer-

I historisk Henseende fortiene disse Christian den Siettes Luxus-Forordninger Opmærksomhed, fordi de virkelig bestyrke, hvad der af andre Tidens Tegn bliver tydeligt: at en ny Periode, ogsaa i Henseende til udvortes Prunk og Overdaadighed i Klædning, var indtraadt med de øvrige Forandringer i Sæder og Levemaade, der opkom og uddannede sig med det 18de Aarhundrede. Det er allerede viist, at Kiøbenhavn og Danmark heri kun fulgte den store Mode-Strøm, som fra sit Udspring i Frankriges Hovedstad — der, fra Ludvig XIV. Tid, i Alt hvad der hørte til Smag, Mode, Luxus og Leveskik, gialdt for „la capitale de l'Europe" — udgød sig over alle civiliserede Lande. Vi have ligeledes bemærket, at den danske Efterligning og Optagelse af fransk Smag og Politur længe, ved Siden af en ganske fattig og tarvelig videnskabelig og literair Cultur, indskrænkede sig til Livets mest ydre Former og Forhold; og at selv denne Efterabelse, hvad Fiinhed i det selskabelige Liv og den slebne Omgangstone angaaer, for det meste blev temmelig uheldig, og ikke sielden latterlig. Grunden hertil maa man især søge deri, at den Modesyge, at copiere Frankrige eller Paris, som især fra Christian V. Tid begyndte at gribe om sig, men under Frederik IV. og Christian VI. steg med hvert Decennium, udgik fra en Stand og Classe — den nyere Hofadel med dens reisende og hiemkomne Ungdom — der var og blev Nationen og dens Egenhed endnu langt mere fremmed, og i sin indbildte Forfinelse og Levemaade mere særskilt fra Folket, end den ældre Adel havde været. Danske Adelige reiste i det 16de og 17de Aarhundrede uden Tvivl lige saa hyppigt udenlands, som i det 18de; og udstrakte deres Ophold blandt Fremmede undertiden til flere Aar. Men de kom dog

Tørklæder og deslige, som er »forarbeidet og udziret med flagen Sølv og Guld.« Det er formodentlig netop noget saadant, som Spectator sigter til.

overhovedet langt mere danske hiem; og lige til Souverainiteten mærkedes meget faa Spor til nogen almindelig, udenfra laant Forvandling af danske Sæder og dansk Leveskik. At man i Klædedragt, med en stor Deel af det øvrige Europa, havde optaget og fulgte spansk og nederlandsk Skik, er tilforn bemærket; men deri kom dog hverken saa totale Omskabninger af Dragten, eller saa hastige og idelige Forandringer af denne tilsyne, som efterat de franske Moder, med det 18de Aarhundrede, havde antaget en langt mere lunefuld Ustadighed og hurtig Omverling; og det ikke blot i mange mindre Partier af Dragten, men endog — i Løbet af lidt længere Tidsrum — i betydelige Dele af dens hele Charakteer.

Man kunde være fristet til at antage, at det egentlig var med Parykkerne hos Mandkiønnet, og med Hoved- og Haarpynten (Frisuren) hos Damerne, at de franske Moder begyndte at faae denne bevægelige og ustadige Charakteer, denne med uberegnelig Hast virkende Foranderlighed, der med ikke mindre Hurtighed forplantede sig saa langt som disse Moders Herredømme strakte sig. Man havde i det 16de og en stor Deel af det 17de Aarhundrede til et temmelig langt, i en Spids tilstudset Hageskiæg, baaret rundt Hovedhaar, hvilket man derimod noget hen i det syttende Aarhundrede igien lod vore, og pleiede dets naturlige, eller ved Konst krusede Lokker. Ved denne Omskiftning forvandledes ikke allene den tilforn opstaaende Halskrave til en over Skuldrene nedfaldende, som ikke hindrede Haarets rige Lokkevært i dets frie, bølgende Fald; men ogsaa det lange, eller tilspidsede Skiæg forsvandt, og efterlod kun en let Levning paa Overlæben og paa Kinderne. Uden Tvivl har det været denne Skik, at bære Haaret langt, lokket og kruset, ned over Nakken indtil Skuldrene, hvori vi maa søge den egentlige Grund til Opkomsten af Parykkernes, i vore Dine latterlige og næsten ubegribelige Mode.

Ikke for Enhver var det let at skaffe en saadan Hovedpynt tilveie af Naturen; ikke alt Haar var skikket til at modtage den; vanskelig var den at bringe i Stand, og ikke let at holde vedlige, naar en pludselig Regn eller stærk Blæst kom i Krig med Haarkruserens Konstværk. I Frankrige uddannedes derfor (om ikke opfandtes) den nye Konst, der især fra Midten af det 17de Aarhundrede giorde utrolige Fremskridt, baade i Udbredelse og Mangfoldighed. Ved den Tid omtrent optog Ludvig XIV. det falske Haar; 1665 udnævnede han en heel Skare af Hof-Parykmagere; og dermed var denne Modes Universalmonarchie grundet. Vi have allerede ovenfor seet, at man i Danmark neppe var meget tilbage for andre Lande i at optage den; og det er ustridigt, at ogsaa i vort Fædreland begynder, samtidigen med Paryk-Revolutionen, det franske Herredømme i Mode, Smag, Levemaade og Sprog overhovedet at være baade afgiort, og inden kort Tid almindeligt, hos os.

Omtrent til henimod Midten af det 17de Aarhundredes anden Halvdeel seer man vel endnu danske Mænds Portraiter med langt, over Issen adskilt, naturligt Haar; men ikke meget længe derefter er dette forsvundet. Paa Maleriet, ligesom i Bustens eller Portraitstatuens Marmor, er fra nu af, i et Tidsrum af 60 til 80 Aar, Parykken overalt uadskillelig fra Personen. I det Hele falder hiin Epoke omtrent sammen med Tidspunktet, da man i Nederlandene og Tydskland gik over til Parykkernes revolutionaire Mode. Endnu imellem 1640 og 1650 var den meget ilde anseet ved de hollandske Synoder; Præster og theologiske Candidater vovede sig neppe til at rage Skiægget eller lade Haaret voxe langt. Parykker vare endnu nærmere til at kalde en Bandsættelse over den Geistlige, der vilde driste sig til at bruge det falske Haar; ja det er bekiendt, at der opstod en alvorlig Controvers imellem de theologiske Faculteter i Leiden og Utrecht, af hvilke det første i det mindste

vilde forsvare det lange Haar og det korte Skiæg, imedens det utrechtske Facultet fordømte baade denne Nyhed og Parykkerne. — Saavidt gik det ikke i Danmark, hvor dog denne Mandfolkenes underlige Hovedpynt i sin Nyhed ogsaa mødte nogen Modstand og Misbilligelse, netop hos den lærde og geistlige Stand, der noget længere hen i Tiden var blandt de villigste til at hylde Moden, og de allersidste til at opgive den. Ved Midten af det 17de Aarhundrede vilde man ikke tillade Studenter at vise sig i Paryk[66]; endnu i Christian V. tidligere Regieringsaar følte ivrige Geistlige Kald til at prædike imod Skikken, som syndig og urimelig, ja uchristelig; men en eneste betydende geistlig Mands Exempel[67]) virkede med magisk Kraft, og 24 Aar senere var Moden allerede saa almindelig udbredt her i Landet, at man blandt andre Paabud, som skulde hielpe paa de ved Krigen udtømte Finantser, ogsaa fandt paa at lægge Skat paa Mandfolkenes Parykker[68]), ligesom paa Fruentimmernes Fontanger og „andre opsatte franske Sætter eller Topper“[69]).

---

66) Jvf. Nyerup Kiøbenh. Universitets-Annaler S. 169. (Studenter indkaldtes 1645 og 1656 for Consistoriet, og befaledes at aflægge Parykken, under Straf af Carcer.) Ved Roskilde Synodal-Act i A. 1628 advaredes Præsterne imod den nye franske Skik med Parykker (a novo more *Capillitii* gallicano.) Pontoppidan Ann. III. 31.

67) Masius, der 1686 bragte Abbé-Parykkerne fra Paris; s. Anm. 36.

68) Man fulgte i denne Skat hos os det preussiske Exempel. 1698 indførte Frederik I. først en Parykskat i 3 Classer, som blev forpagtet bort til en Franskmand. Denne Indretning vakte megen Misfornøielse, og blev igien ophævet 1702; men tillige Parykskatten forhøiet (den inddeeltes efter Rang og Stand i 3 Classer, fra 2½ Rdlr. til 12 Gr. eller ½ Thlr om Aaret) og en egen „Peruquen-Inspector“ ansat. 1704 blev Skatten paa Parykker og Fontanger udvidet til alle preussiske Lande. (Krünitz Encyklop. Th. 108. S. 690—93.) K. Frederik Vilhelm I. ophævede 1717 aldeles denne Skat, aflagde selv Parykken, og gav 88 Kammerherrer og en Mængde andre Hofbetiente, alle med store Allongeparykker, deres Afsked.

69) Forordn. om adskillige extraordinaire Paabud i Danmark (og i Her-

Naar vi tør dømme saavel herefter, som efter Portraiter baade af Adelige og Borgerlige, Geistlige og Verdslige, fra Frederik den IV. og Christian VI. Periode, var det uden Tvivl i Danmark kommet ligesaa vidt, som (maaskee lidt tidligere) i Tydskland. En Mand af Stand kunde i Holbergs Tidsalder vise sig paa Gaden uden Hat; men Enhver, der vilde høre til anstændige Folk, kunde ligesaa lidt lade sig see offentlig uden Paryk, som uden Kiole[70]. Parykmagerlaugets Historie i Kiøbenhavn (hvor det dog først fik Laugs-

---

tugdømmerne) af 23. Sept. 1710. Enhver Person i Rangen, som brugte Paryk, (de militaire til Lands og Vands indtil Ritmestere og Capitainer inclusive") skulde betale 4 Rdlr. (aarlig?). Alle andre Honoratiores uden Rang 3 Rdlr.; "Andre **Verdslige** af Mænd, Karle og Tienere", i Stæderne og paa Landet 2 Rdlr. eller 1 Rdlr. "efter deres Tilstand og Vilkaar, hvorover rettelig skal skiønnes" (ved egne dertil af Kammer-Collegio Committerede, eller ved Øvrighederne og Amtmændene.) Kun "fattige Mænd og Karle" undtages for Skatten. Samme Afgift, og med lige Vilkaar, paalagdes for Fontanger og franske Sætter. Her fritages kun Tienestepiger men forbydes tillige at bære noget Slags Sæt eller høi Top, "med mindre enhver derfor vil betale een Rdlr." Ved samme Forordning lagdes 20 Rdlrs Skat paa egne Carosser, Chaiser og lignende Vogne; og 10 Rdlr. for en saadan Vogn, der holdes til Leie.

70) "Vom letzten Drittheil des (17ten) Jahrhunderts an, konnte sich der anständige Mann, wessen Standes er seyn mochte, öffentlig so wenig im eigenen Haare sehen lassen, als in Hemd-Ermel oder baarfuss. Der junge Mann feierte das Ablegen der Kinderschuhe, und den Eintritt in's Leben damit, dass er die Perücke nahm." H. Hauff Fragmente über Moden u. Trachten. 1840. S. 273. Det sidste er dog ei engang nøiagtigt. Endogsaa Drenge, langt under denne Alder, maatte finde sig i at plages med friserede Parykker. Fra den preussiske Parykskat, der blev paalagt eller udvidet 3. April 1700, undtages allene "Skolelærere, Studiosi, Underofficerer og Soldater, Skoledisciple, og Børn under 12 Aar." (Nicolai. S. 111.) Allerede 1666 blev den fr. Parykmager Tourneur (der havde fulgt Churfyrsten paa hans Felttog) ansat som Hofparykmager i Berlin, og i hans Bestalling paalagt, at sørge ikke allene for Churfyrstens, men ogsaa for de tre unge Prindsers Parykker. Den Ældste af disse var 10 Aar, de yngre 8 og 2 Aar gamle. (Nicolai. S. 108.)

artikler 1742) vilde vel ogsaa kunne give eet og andet Bidrag til at bestyrke dette; men vi behøve kun at henvise til den før omtalte Sr. Drubin, der uden Tvivl i sin Tid, med Hensyn til Parykkerne, har spillet en ligesaa vigtig Rolle i Kiøbenhavn, som vore Dages franske Friseurer. Han havde uddannet sit Haandværk til en Fabrik, og fandt sin Regning ved ikke allene at arbeide efter Bestilling, eller at have Udsalg i sin Boutik; men ved flere Gange om Aaret at lade bortsælge betydelige Sortimenter af alle brugelige Slags Parykker ved offentlig Auction [71]).

---

[71]) Foruden de ovenfor (Anm. 37) anførte fra **1732**, kunde mange flere Exempler gives af hans Auctionsavertissementer. Jeg vil kun tilføie et Par fra det paafølgende Aar. **1733** d. 30 Marts sælges et Parti af 100 Peruquer, „under Sr. Drubins Direction forfærdigede, største Deel af puurt Menneskehaar.“ Deriblandt: „Alonge-Peruquer, Abbé-Peruquer; Spanske og Naturel-Peruquer; Negligé-Peruquer med to Pidske; Pung-Peruquer, saa og endeel meget fuldkomne og tykke Borger-Peruquer, alle med store og forskaarne Frisurer.“ I Sr Drubins Bolig i „Dronningens Bredgade“ kunde den 28. og 29. Marts „Alle og Enhver efter Behag forud besee Peruquerne.“ (Extr. Relationer 1733. No. 19. 21.) Mandagen d. 24. Aug. 1733 lod han atter sælge (i „J. C. Wichmanns ny opbyggede Gaard paa Hiørnet af Klosterstræde og Skindergade“) 50 til 80 Parykker, over hvilke Catalogi kunde faaes til Eftersyn hos Viinhandleren Msr. Cortnau; og endelig kort før Julen (d. 23. Dec.) „et Parti af 100 vel choiserede Peruquer, hvor enhver efter sin Stand kan blive forsynet“) (sammest. Nr. 54. 85.) Ved Parykmagernes Laugsartikler af 13de Marts 1742 bestemtes Mesterstykket til „en Carée (Quarre) Peruque og en Naturell eller saakaldet Spansk Peruque af rene Menneskehaar.“ Samme Mesterstykke foreskriver Plac. af 3. Marts 1756. — De forskiellige Slags, af Drubin fabrikerede Parykker, finder man særskilt beskrevne i Garsaults l'Art du Perruquier, og hos Krünitz (Encykl. Th. 108. S. 636. 667. 672. 74.) Quarre (ikke Quarré) Parykker, vare forskiellige fra Quadrat-Parykker, og skal have faaet sit Navn efter en fransk Parykmager M. Quarre, som opfandt dem (Krünitz. S. 674.) Naturel-Parykken var den, som nærmest skulde ligne det naturlige, nedhængende og krusede Haar, og var egentlig forskiellig fra den spanske Paryk.

Det er ikke uden Anledning, at vi med nogen Fuldstændighed meddele disse historiske Bidrag om Brugen af et Slags Hovedpynt, der ikke blot i sin Art og Natur var eneste, men i sin Virkning og Indflydelse vigtigere og mere betydende, end vi nu ville tænke os [72]). Vi maae først gjøre os det tydeligt, hvilken Høide i deres despotiske Magt Mode, Indbildning og Hofskik maatte opnaae, for at kunne grundfæste det almindelige Herredømme af en saa unaturlig, ubeqvem, kostbar, og for en Deel usund Vane, som medførte, at berøve Hovedet de naturlige Haar, eller qvæle dem i deres Vært og hindre Uddunstningen, ved en konstig dannet Haarhue, hvis forskiellige Former alle forenede sig i dette Resultat: at jo lettere, beqvemmere og ziirligere en Paryk skulde være, og jo mere det skulde blive muligt at bære den, uden reent at rage Hovedet, eller holde Haaret ugentlig under Saren, desto høiere steg dens Priis, ligesom den aarlige Bekostning paa at holde sit Hoved under Paryk. Beretninger herom gaae indtil det fabelagtige; men at Stadsparykker fra 50 til 100 Rdlr. ikke vare sieldne ved Hoffet og i Hofkredsen, har man Grund til at antage, naar man seer, at Lakeierne ved det brandenborgske Hof 1699 gik i Parykker til 15 Rdlr. Stykket [73]).

---

72) Der lader sig neppe opvise nogen anden Mode, som opnaaede en saadan Universalitet i sit Herredømme, og en saa stor Udstrækning og Varighed i sin Indflydelse. Man seer jo, hvorledes denne endog strakte sig ud over den virkelige Verden og ind i den ideale. I Maleriet, i Plastiken, paa Theatret — kort i enhver Konstform, var Parykken saa at sige uadskillelig fra den menneskelige Figur. Græske og romerske Helte, Fyrster og Statsmænd fremtraadte paa Scenen i Alonge-Parykker. Langt hen i det 18de Aarhundrede saae man Konger, Prindser og Generaler med en stor Paryk over Harnisket, paa Malerier, Medailler o. s. v. Man maatte den Gang snarere variere det bekiendte Ordsprog, og sige: Parykker skabe Folk.

73) Nicolai Geschichte der Parykken, Berl. 1801. S. 109. 10. At man i Frankrige drev det saa vidt med Alonge-Parykker, at de bagtil

Sætte vi nu ved Siden af denne Unaturlighed hos Mandkiønnet, den ikke ringere Enormitet i den qvindelige Dragt, som fulgte med Snørlivet og Fiskebeensskiørtet, hvortil, for at giøre Tretallet fuldt, kom den uhyre Haarbygning, som Friseuren omtrent samtidigt, eller ikke meget senere, til endnu langt større Tvang og Besvær, end Mandfolk havde af deres Paryk, maatte opføre paa Damernes Hoved: saa have vi allerede tilstrækkelige Hovedtræk af et Mode-System, der ikke kunde tilhøre nogen anden Tid, end det 18de Aarhundredes første Halvdeel; et System, der repræsenterede den Snæverhed, Stramhed og Tørhed paa den ene Side, og den vidtsvævende, oppustede Tomhed paa den anden, hvori Etiquetten og Pedanteriet, saaledes som begge viedes af Gallomanien i et sterilt og latterligt Ægteskab, vise sig for os i den tydske Tone, Mode, Smag, Levemaade og Skrivemaade, i det Tidsrum af henved 100 Aar, der omtrent ligger imellem 30 Aars-Krigen og Syvaarskrigen. — Vi behøve ikke at gientage eller vidtløftigt forklare, hvad vi allerede tilstrækkeligt have antydet: hvorfor ogsaa vore egne Forhold fra hiin Tid nærmest føre os til Tydskland; skiøndt man i Danmark neppe vilde være bekiendt at staae tilbage for noget Land, i at copiere Paris og Hoffet i Versailles. Men Afstanden blev dog altid for stor, og Maalestokken for meget formindsket, til at den umiddelbare Copie kunde lykkes. Den gamle Indflydelse fra Tydskland vedblev at giøre sig gieldende; den fik friske Kræfter ved de jævnt indvandrende, tydske Adelsfamilier, og ved de fra tydske Universiteter hiemkommende

---

naaede langt ned paa Ryggen, næsten til Hofterne: er mere bekiendt, end at de største, uagtet Letheden, man søgte at give dem, kunde veie flere Pund, og at deres Priis da ikke sielden steg indtil 1000 Rdlr. (Nicolai, anf. St. S. 175. Hauff Fragm. über Moden und Trachten. S. 276.)

Doctores og Magistre. Saaledes var det ikke blot de franske Parykker, der allerede indhyllede alle danske Hoveder paa den Tid, da Holberg kom hiem fra sit Besøg i deres Fædreland [74]); men den tydske Paryk-Tid — mindre vindig, men mere tung, og langt stivere og mere pedantisk snirklet og kruset, end den franske — var dog egentlig den, under hvis Aar for Aar mere frodige Opvært Holberg begyndte at modtage sit komiske Stof i Danmark, og at udvikle det for sin eiendommeligt skabende og fremstillende Evne. Vi see tydeligt, da han, omtrent 10 Aar efterat Danmark allerede havde faaet en

[74]) Følgende Data kunne tiene til at oplyse, hvor hurtig man har været hos os med at optage Parykkernes Mode. I Frankrige, hvor denne Mode egentlig opkom under Ludvig XIII., blev den dog først ret almindelig under Ludvig XIV. I Tydskland begyndte Parykkerne at vise sig henimod 1650; men vare den Tid endnu en latterlig og bespottet Skik. (F. Nicolai über den Gebrauch der Perrücken. 1801. S. 85. 86.) 1656 indsatte Ludvig XIV. sine 48 „Barbiers-peruquiers de la cour", og 1673 organiseredes et Parykmagerlaug af 200 Mestere i Paris. (Nicolai. S. 88. 166.) Imidlertid var Colbert nær ved at ville tilintetgiøre den hele Mode ved et strengt Forbud, da han saae, hvor store Summer der gik ud af Landet for Menneskehaar, og Ludvig XIV. selv i Begyndelsen var ugunstig stemt mod Parykkerne. Men det lykkedes Parykmagerne at overbevise Finantsministeren om, med hvor stor Fordeel for Landet de forædlede det raae Product; og Europa beholdt Parykkerne. (f. Garsault, „l'art du Perruquier". Preface.) Imellem 1660—70 begyndte franske Geistlige, ikke uden stor Modstand, at bruge de smaa, runde Parykker (hvorimod Theologen J. B. Thiers endnu 1690 strev sin Histoire des Perruques); og 1686 bragte Masius dem til Danmark. I Tydskland bleve Parykkerne overhovedet heller ikke almindelige førend i den sidste Trediedeel af det 17de Aarhundrede; skiøndt Churfyrsten af Brandenborg den 10. Jul. 1656 udnævnede Phil. Tourneur til sin Hofparykmager. Berlin fik ogsaa først et eget Parykmagerlaug 1716 (Krünitz Encykl. Th. 108. S. 634. 675.) Pungparykker opkom i Frankrige først under Regenten, henved 1620; da Holberg strev sin Jean de France havde man dem upaatvivlelig allerede hos os. 1798 og 1701 paalagde K. Frederik I. en Parykskat i Brandenborg; Frederik IV 1710 i den danske Stat.

Parykskat, der strakte sig lige fra Excellentserne til Lakaierne, begyndte at lade sin satiriske Genius røre og udfolde sig, at Holberg allerede til Punkt og Prikke vidste hvorledes det saae ud, baade under de geistlige „Abbé-Peruquer", under de høiærværdige og lærde „Quarre-Peruquer", saavelsom under de lapseagtige Pungparykker, de mere beskedne „Naturel-Parykker med to Pidske" og de „fuldkomne og tykke Borger-Peruquer." — Mon det da skulde have undgaaet ham, hvormegen tom Hovmodighed, uægte Fornemhed og opblæst Uvidenhed, der kunne boe i smaa Hierner under store majestætiske Alongeparykker? — Det er dog neppe muEligt; i hvormeget han endog holdt sig udenfor den galonerede Sphære, hvor mange fornemme Parykker vandrede omkring paa deres levende Blokke. Men Holberg var en klog Komiker, aldrig ængstelig, men vel bekiendt med sit Terrain, og begavet med en heldig Takt for dets klimatiske Forhold; han vidste nøie, hvor disse taalte den komiske Spot, den kraftige Skiemt, eller den bidende Satire. Han strev kiækt under Frederik IV. sin Peder Paars og sine Komedier paa Dansk; men Niels Klim under Christian VI. paa Latin. I denne charakteristiske og underholdende satiriske Digtning gav han ogsaa Parykkerne og Paryktiden til Priis for sin bidende Spot; men heller ikke Parykskatten, eller Luxusforbud med Hensyn til Rang og Stand, gik han reent forbi; og vi see, hvor rigtigt han paa den Tid berømte dem[75].

---

[75]) I Niels Klim 10de Capitel, hvor han lader Martinianernes Præsident befale, at Parykkers Brug skulde være en Rettighed, allene forbeholdt Adelen. „Men dette Forbud havde samme Virkning som alle, med Hensigt paa forskiellig Stand givne Overdaadigheds-Forordninger pleie at have; Almuen fik kun desto større Lyst til at overtræde det." Baggesens Overs. S. 246.

Heller ikke kan man opdage, at den stærkere Tendents under Christian den Siettes Regiering til at indskrænke Overdaadighed, ogsaa hos de høiere Stænder, har yttret nogen mærkelig Virkning hos Nationen i det Hele. Snarere kan det maaskee antages, at Luxus hos de Rige og Fornemme, efter Kongens og Hoffets eget Exempel, for en Deel tog en noget forskiellig Retning. Christian VI. yndede prægtige og kostbare Slotsbygninger; hvad enten det oprindelig var hans egen Smag, eller det var Sophie Magdalenes, som han føiede og optog. Med den nye Stiil i Architekturen fulgte, om end ikke altid den gode og rene Smag, dog endnu en vis massiv Soliditet (hvorpaa Christiansborg Slot gav et uopnaaeligt Mønster); tilligemed en langt større Rummelighed og bedre Indretning, baade i Palaier og Borgerhuse. Men med denne Bygningsluxus, som begyndte at komme op i Kiøbenhavn under Christian den Siette, efter Ildebranden 1728, og som, med Hensyn til private Bygninger, naaede sin Høide under Frederik V., fulgte tillige, og det allerede i Holbergs og Christian den Siettes Periode, en hidtil ukiendt Pragt i Husenes og Værelsernes indre Prydelser, i Bohave, Tapeter, Paneelværk, m. m. En temmelig fuldstændig Skildring af disse Forhold, i en Bog fra 1759, kan dog overhovedet gielde om Holbergs Tidsalder, eller om Kiøbenhavn, som det reiste sig efter Branden 1728. Efterat have meddeelt nogle Træk til en almindelig Charakteristik af Boliger, Levemaade og Klædedragt, baade hos Fornemme og Ringere, som de omtrent vare indtil Udgangen af Christian IV. Periode, eller før Souverainiteten, giør Forfatteren følgende rigtige Bemærkninger: „Landets Kraft og almindelige Velfærd" var i hiin Tid langt mere ulige fordeelt. „Kronen havde lidet, og Kongen derfor ikke meget til sin Disposition." Adelsstanden var den, som drog mest af Landets Velstand til sig; som „profiterede det meste af Bondens

Arbeide, og meddeelte lidet deraf til Kiøbmænd og Haandværksfolk." Dog forslog det, som faldt i de ringere Stænders Lod mere end i sildigere Tider; "efterdi Adelens store Superiorité "ikke tillod Middelstandens Lemmer at opsvinge sig over deres "Grændser, enten ved Giftermaal, Embeder, eller noget saa-"dant, som kunde lokke deres Ambition til andet end det sæd-"vanlige, med deres Evner overeensstemmende. — Følgelig "havde en Person af Middelstanden nok, endskiøndt han maa-"skee ikke havde Halvparten af det, som nu dertil udkræves — "nu, siden en grændseløs Ambition og Emulation i hvert Huus, "Bondens maaskee[76]) undtagen, gaaer nu dagligen fremad, "endskiøndt Kræfterne til at føre det ud med bliver omtrent de "samme"[77]).

Det er Forfatterens Mening, at man i Danmark overhovedet anvender for meget af Landets Kræfter, deels paa ufornødne Luxusvarer, som maae kiøbes af Fremmede; deels overhovedet paa større Overdaadighed og udvortes Pragt i Levemaade, Klæder m. m, end i forrige Tider. Dertil regner han nu endog de stigende Fordringer paa bedre og rummeligere Boliger, som vare en Følge af den forandrede Bygningsmaade. "Siden 1728 ere i Kiøbenhavn af Ny opbyggede over et Par Tusinde Huse og Gaarde, som tildeels have kostet 10, 20, 30,000 Rdlr., ja nogle langt derover; kun faa ringere end 3 til 4000 Rdlr." Han tør vel ikke gaae saa vidt, at regne de Millioner, som ere anvendte paa den efter Ildebranden restaurerede Hovedstads større og anseeligere Huse, for

76) „Jeg siger maaskee“ — tilføier Forf. i en Anmærkning — „thi som Middelstandens Børn adspirere til at blive adelige og characteriserede, saa søge og Bondens Børn at blive Borgere, Præster, Skrivere.“

77) (E. Pontoppidan) Danmarks oeconomiske Balance, eller uforgribelige Overslag paa Danmarks naturlige og borgerlige Formue. Kbh. 1759. S. 186.

tabte; Men han beklager dog, at andre Millioner efterhaanden i den Anledning ere gaaede ud af Landet, fordi man behøver meer end Husene, til at boe og leve saaledes som man nu vil det. Man forlanger nu andre og større „italienske Trapper", tildeels med Marmortrin; „to til tre Forgemakker, Hovedværelser, Spisesal og Cabinetter." Tilforn nøiedes man med mindre end det halve. „Disse Værelser maa have kostbare Vinduer, behængte med dobbelte Gardiner, af hvilke de inderste maa være Damask, om ikke Fløiel; item kostbart Panceelværk med forgyldte og laquerede Lister; Messing Dørbeslag og Laase med Stuccatur-Arbeide, malede Plafonds, Kakkelovne af Fajance; men for alting Damask eller andet Silketøi, om ikke Hautelisse i Tapeter. Vordug eller malet Lerred er nu det allerringeste i Borgerhuse." Dernæst Speile — ikke eet eller to, men saa mange, som kunne anbringes imellem Vinduespostene; og hvor disse ikke finde Sted, „der maa være desto flere Lampeter, maaskee fer eller flere i eet Værelse."

Vi see vel tydeligt nok, at Pontoppidan her ikke saameget beskriver Borgerhuse i Almindelighed, som de Riges og Fornemmes Boliger; enkelte Træk af hans Skildring gienkiende vi fra mangen Bygning i Kiøbenhavn, som den endnu hist og her var til i sin indre Skikkelse og Indretning, i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. — Men det var dog ingenlunde blot de Fornemme, der vilde boe prægtigt og rummeligt. Dette kunne vi allerede slutte af „den høitstigende aarlige Huusleie", som vor Forfatter angiver for sin Tid; nemlig „for en maadelig (simplere) Familie, som vil have Indkiørsel og saa meget Gaardsrum, som Vognen kan vende paa[78]), 3,

[78]) Ogsaa heri ligger et lille Træk til Oplysning om, hvor almindeligt det var, at anstændige Folk i Kiøbenhavn indtil over Midten af det 18de Aarh. enten selv eiede Heste og Vogn, eller kiørte i Hyrevogne.

4, ja 500 Rdlr.; men for større Huse og Gaarde til en Adelig ofte 800 til 1000 Rdlr. og derover."

Til saadanne Huse og Værelser maatte der naturligviis høre andet Bohave, end de tarvelige, solide, undertiden dog ved udskaaret og konstigt Træarbeide temmelig kostbare Meubler, som tilhørte det 17de Aarhundredes Smag og Skik. I Midten af det 18de Aarhundrede havde Maling, Forgyldning, Laquering, (ligeledes efter fransk Mode) fortrængt det gammeldags polerede og udskaarne Egetræ, med dets naturlige Farve[79]. „I Stedet for de gamle Skabe og Skrine, som nu i saadanne Stuer vare utaalelige, maa nu haves, enten chinesiske, eller andre kostbare laquerede Schatoller med Speilglas i Dørene; derhos saakaldte Commoder under hvert Speil, forgyldte, indlagte, eller laquerede. Videre adskillige smaa Marmorborde paa forgyldte Løvefødder, Canapeer, Tabouretter og Stole, som ikke kunne faaes subtile nok" . . . . „Nær havde jeg glemt de kostbare Senge af adskillig Façon, hvis Gardiner allene kunne komme paa 100 Rdlr. eller mere." (anf. St. S. 200. 201.) Man kiender ogsaa her igien, hvad vi endnu for 30 til 40 Aar siden fandt meget af tilovers, især paa ældre Herregaarde og kongelige Slotte; men ogsaa i anseeligere Borgerhuse, hvor man havde bevaret, eller paa Auctioner tilkiøbt sig de Fornemmes

---

Man vilde heller ikke gaae ud paa Gaden, for at komme i Vognen, men stige op i denne i sin Port.

79) Med Hensyn til det Slags Meubler, som i det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede brugtes i Danmark, bør det bemærkes, at vi langt fra ikke kunne antage dem alle for indenlandsk Arbeide. — „Alt hvad man saae i saakaldte skikkelige Folks Værelser (af Bohave eller Meubler) var gemeenlig hollandsk eller tydsk Arbeide; særdeles indlagte Skabe, Skatoller og Dragkister, Gueridons, Tabletter, Tabouretter, Stole, laquerede Borde etc. Endnu i dette Aarhundredes Begyndelse lode vi en slet og ret Ruslæders Stol komme fra Lybek." Pontoppidan Oec. Bal. S. 287.

Meubler fra tidligere Generationer. Pontoppidans Beskrivelse vil ikke have passet til Meubleringen i simplere Borgerhuse eller Professorgaarde paa Holbergs Tid; men Forskiellen har dog mere bestaaet i en Gradation, end i den hele Charakteer. Omskiftningen af Stiil og Smag blev imidlertid dog snart almindelig.

Han forbigaaer heller ikke de samtidige Forandringer i Modens rette Arveland og Rige: Klædedragten. Pontoppidan priser ved den Leilighed Christian den Siettes „Forbud paa Sølv- og Guld-Broderie, galonerede Klæder, Drap d'or og Drap d'Argent, med hvilke jeg i min Ungdom har seet Folk, ikke rigere end jeg, at gaae; skiøndt nogle ønske, at saadanne forgyldte Fodgængere maatte komme til at sees igien paa vore Gader, under Paaskud, at hine rigere Klæder skal have været noget bestandigere." Men skiøndt Pontoppidan mener, at Forbudet mod Galoner har forebygget „et betydeligt Tab af kostbare Metaller, som ved Udbrænding kun efterlade en ganske liden Deel af den første Priis": saa indseer han dog ganske rigtigt, at hvad der spares paa Galoner, kan man sætte til paa andre Maader; og han kommer ogsaa nu (1759) tilbage til det samme Resultat, som han fik ud 1743: Luxus i Klædedragt er ikke allene i Stigen, men udbreder sig til en langt videre Kreds, end tilforn[80]). „De forrige Helligdagsklæder

---

[80]) Hyppigt nok findes det bemærket, at allerede i hiin Tid Tienestefolk, særdeles Piger, i Kiøbenhavn, ikke vilde give deres Herskab meget efter i Dragtens Luxus. Ligesom allerede i Frederik den Fierdes Tid, de kiøbenhavnske Tienestepiger vilde have deres Hovedtøier og Fontanger ligesaa godt som Fruer og Jomfruer (jvf. Beretningen af Byfogden i Ebeltoft: Werlauffs Antegn. til Holbergs Lystspil. I. S. 139.): saaledes hedder det i det ældste Maanedsskrift, som er skrevet paa Dansk: „at nu skal alle være lige klædte og lige udstafferede", og nu skal „ikke blot Fruen, men ogsaa Pigen gaae med snorede engelske Skoe og Silkestrømper, hollandske Lerreder

ere nu blevne Hverdagsklæder; Folk af Borger- og Middelstand bære nu ligesaa fint Tøi, som Adelige, eller de, der giøre Opvartning til Hove. — Mig forekomme nogle tusinde Mennesker af Borgerstand i Kiøbenhavn paa Klædedragt ganske uadskillelige fra Hofdamer og Hofcavallierer." Han kan ikke opdage mindste Forskiel paa Klæde, Stof, Fløiel, Silke, Linned, Kniplinger, Parykker „for begge Kiøn", Silkestrømper, fine Sko o. s. v. hos de Fornemme og Borgerne. De „kostbareste Fløieler og brocherede Damasker" ere Ingen for gode. De Silkeklæder, som kun Adelen tilforn brugte, veiede vist ikke op mod en Trediedeel af, hvad Borgerstanden nu slider; og det endog tildeels deres Tienestefolk. — Paa en Snees Aar (fra 1759) have endog Mandfolk begyndt at bære de tyndeste Silkeklæder; og „i Stedet for at Fløiel fordum her til „Lands var en Distinction, som tillagdes visse Embeder, saa „er nu intet almindeligere, end at nogle tusinde Mennesker, „uden Forskiel og Overlæg med deres Pung, anskaffe sig hele „eller halve Fløiels Klædninger; i det mindste Fruen-„timrene Fløiels Kaaber med Hermelin, den gamle fyr-„stelige Dragt, og Mandfolkene sorte Fløiels Buxer og „Vest, med hvide Silkestrømper"[81].

og Nettelduge, hvide Handsker, Halsbaand, Dregehæng, Vifter, nymodens Baand" osv. („Skyggen af den døde Argus." Kbh. 1741. Januar. 4to. Kun dette Aars 12 Maanedsstykker udkom, hvorved intet tabtes.)

[81]) Oeconom. Balance. S. 201. 205. Forf. fremhæver næsten allermest den stærkt overhaandtagende Brug af Silketøi, der synes paa den Tid at have naaet en betydelig Høide, og det hos begge Kiøn. Han nævner dette som en Overdaadighedsartikel, hvorved endog „den kiøbenhavnske Almue forarmes"; og antager, at Mandfolk paa den Tid brugte mere Silke allene til Foder i Klæderne, end tilforn i Klæderne selv, da Silkeklæder kun vare Søndagsdragt for de Rige. Det er i øvrigt meer end sandsynligt, at den Beskyttelse, Regieringen en Tidlang i det 18de Aarhundrede gav de for Landet kun lidet passende

Af den hele Skildring hos Pontoppidan, der vel endnu kan gielde for Slutningen af Holbergs Periode, men derhos mere tilhører Frederik den Femtes, end Frederik den Fierdes eller Christian den Siettes Tid, fremgaaer et temmelig klart Resultat i Henseende til en betydelig Deel af det ydre Livs Betingelser og Charakteer, som kan tillægges Holbergs Samtid, efter Midten af det 18de Aarh. første Halvdeel. Et Slags Vendepunkt for den indtrædende Omskiftning i Forholdene, som Pontoppidan fandt saa paafaldende, har maaskee Kiøbenhavns Brand 1728 været; tilligemed den for endeel heraf fremgaaende Forandring i Bygningsmaade, der igien traadte i Forbindelse med Christian den Siettes Tilboielighed for en mere pompeus Architektur, end den hidtil herskende i Kiøbenhavn. En Mængde Familier af Middelstand kom til at boe bedre og rummeligere end forhen; allerede dette var et vigtigt Skridt til en forandret Leveskik. Vel var Hoffet under Christian VI. stille, stivt, med streng Etiquette, uden støiende Forlystelser, Opera, Skuespil og Maskerader. Men i disses Sted traadte en vis Grad af ceremoniel Prunk og Pragt, som lagdes til Skue i det Indre af Slottene, i Salenes Decoration, Meubler, Guld- og Sølvtøi, Hofdragter, Equipager, Heste, Tienerskab, prægtig Anretning og stor Bord-Luxus; hvilket Alt meer eller mindre fra de høie Regioner udbredte sig blandt den adelige Verden, og atter fra denne, ved den stærke Higen efter at ville synes fornem, som var en af den Tids Modesyger i Danmark, steg ned iblandt Middelclassen og Borgerstanden. Det var ikke satiriske Moralister allene (som Falster, Holberg, J. Riis) der revsede denne Syge, eller Pontoppidan, der

---

Silkefabriker, netop var et Middel til at fremme denne Art af Luxus. Brugen af Silkeklæder hos Mandfolk, i dens Opkomst, henlægge Pontoppidan, som viser, udtrykkelig til Christian VI. Tid. (S. 204.)

fandt Overdaadigheden hos Kiøbenhavns Borgerstand i paafaldende Stigen. Han havde heri en lidt tidligere Forgænger i Fr. Lütken, hvis Skildring af denne Stands Levemaade i Kiøbenhavn 1757 man dog ikke kan anvende paa andre, end den mere fornemme og velhavende Classe af Borgere [82]).

Den overhovedet yderst ringe Leilighed og Adgang til offentlige Forlystelser, som Hovedstadens Indbyggere havde under Christian VI. Regiering, kan vel ogsaa have bidraget sin Deel til at man anvendte paa Klæder, Stads, Vogne og Bohave, hvad man ikke saa let, som i vore Dage, kunde sætte til paa offentlige Steder og mangfoldige Slags Adspredelser. Det hørte derimod paa den Tid ogsaa til den gode Tone, flittig at besøge Kirkerne; og vi have ovenfor seet, at dette var et Sted, hvor man baade pleiede Forfængeligheden i at holde over Stand og Rang, og hvor Fruentimre af Middelstand og af Borger-

---

82) „I Borger-Standen finde vi let Den, som ingen Midler har . . . „men en smuk Forticneste, hvoraf han med Skikkelighed og Tarvelighed „kunde lægge en Capital op til Sines Underholdning i Fremtiden. „Men i Steden for dette boer han i et Huus, som en Minister kunde „boe udi, og hvor meer end de halve Værelser staae tomme. „Han har det tapetseret og meubleret med lutter fremmede Sager. „Hans Gulve ere besatte med Quadrille-Borde og kostbare chine„siske Steenkar, som man hverken kan æde eller drikke af. Han har „sin Lystgaard paa Landet, holder Heste, Vogne, Chaiser og Phae„ton, og alle Slags Domestiquer; har Papegøier og Abekatter, og er „klædt som den rige Mand. Han har ofte Selskab hos sig, og „nøies ikke med fine Ligemænd, men de Største, han kun kan faae, dem „beder han til sig . . . . indtil han endelig giør Opbud eller døer; „saa gaaer Kone og Børn fra Arv og fra Gield til Armod og Sup„plicationer, til Græmmelse og Foragt.“ Oeconom. Tanker til høiere Eftertanke. 2 Part. Kbh. 1757. S. 15. (Jvf. 8. Part. 1760. S. 64: „Man kan finde i maadelige Borgeres (Auctions-) Catalogi Vogne, Chaiser, Phaetons, Carioler, som det var efter en Hyrekudsk; Rideheste, Sadler, Sporer og engelske Pidske, som efter en Jagtjunker; Porcellain, som efter en Porcellainkræmmer“ o. s. v.)

skabet ikke forsømte at vise sig i deres bedste Stads. Dertil hørte ikke blot Hovedtøi, Silkeklæder, Fløiels Kaaber o. d. men ogsaa en heel Deel kostbare Pyntesager; og dersom endog Brugen af Juveler og Smykker hos de Rige var bleven indskrænket ved de strenge Forbud under Christian VI., synes det ikke som om disse have virket til at formindske Brugen af Guldstads, der, efter Pontoppidan, snarere var betydeligt tiltaget. Denne Forfatter nævner af saadant (1759) Lommeuhre af Guld, „hvormed i mange Huse, ikke allene Mand og Kone, men ogsaa enhver voxen Datter er munderet, saavelsom med Guld-Halsbaand og Braceletter"; endvidere Sølvtøi paa Spiseborde, Caffe- og Theeborde og Natborde, Etuier, Stokkeknapper, Kaarder, Daaser og Hovedvandsæg af Guld[83]), og mange andre Slags „Nippes, eller smaa Herligheder". Men, ikke nok hermed: „Hver ærlig Skriver, ja hver Haandværkskarl og Tiener, har ligesaa vist sit Sølv-Uhr og Daase i Lommen, som sine Sølvspænder i Skoene, og sin Sølvkaarde ved Siden; skiøndt jeg mindes vel, at en Sølvkaarde i min Ungdom var en ret distingueret Raritet, og Messingkaarden endnu ikke beskæmmede noget Menneske."

Alt dette viser os i det mindste saameget, at det ved Slutningen af Holbergs Levetid saae endeel anderledes ud i Kiøbenhavn, end i hans Barndom og Ungdom; og at hiin Tid, da de franske Moders Herredømme hos vore Forfædre for hundrede Aar siden strakte sig ikke blot til Klæder, Parykker, Fontanger og Fiskebeensskiørt, men til Husenes Indretning

---

83) Efter den overhovedet troværdige Pontoppidans Beretning, var det hermed kommet saavidt, og Guldets Brug bleven saa almindelig hos „maadelige Folk af Civil-Stand", at „mangen ærlig Mand, „der ikke har kunnet bringe det til en Gulddaase og et Gulduhr, „maa i Selskaber vende sig til en Side, og stiæle sig til at see paa „sit Uhr, eller tage sig en Priis af sin egen Daase." Oecon. Bal. S. 211. 12.

og Beboernes hele ydre Apparat, troligen havde fulgt de i Frankrige under Regentens og Ludvig XV. Periode indtraadte Omskiftninger. En betydelig Forandring, ikke saameget i høiere Cultur, Intelligents og Smag, som i udvortes Luxus og Forfinelse, havde saaledes i nogle Decennier faaet temmelig almindelig Indgang i Danmark; man boede, klædte og pyntede sig, meublerede og decorerede sine Værelser ganske anderledes, end i Christian den Femtes Tid; men endnu var Paris og Hoffet i Versailles ligefuldt den fornemme Verdens Ideal. — Vi gaae nu over til Tidens Charakteer i det huuslige og selskabelige Liv, i Forlystelser, i Forholdet imellem Stænder og Folkeclasser, og andre herhen hørende Omstændigheder; for saa vidt som de sparsomme Bidrag, der findes til disses Oplysning i Holbergs Tidsalder kunne samles til nogenlunde bestemte Omtræk.

Rettelse til S. 536.

Ved en Hukommelsesfeil er Ugeskriftet: „Den danske Spectator“ (1741—45) hvis Forfatter var Advocaten J. Riis (jvf. Fortalen til W. Høibergs Holbergiana, f. C, 3 og flg.) her tillagt den af sine satiriske Digte („Poesiens Misbrug“, „Somnium poeticum“ m. fl.) bekiendte Fr. Horn.

Historisk Fremstilling af Skielskørs Bymark, dens forskiellige Skikkelser og Udskiftninger,

ved

J. A. Brasen,

Provst og Sognepræst i Skielskør.

(Med en Kort-Skizze over Bymarken)

Den ældre Jordinddeling, til hvis fuldkomne Opløsning Grundvolden blev lagt her i Landet ved Udskiftningen, træder allerede nu mere og mere tilbage i Rækken af det Forsvundne; og det er derfor ikke uden Interesse at kiende den Skikkelse, hvori den endnu paa enkelte Steder kan have bevaret sig; om ikke ganske fuldstændig, saa dog i gamle Spor og betydelige Levninger. Et saadant Exempel vilde man nu forgieves søge nogensteds paa Landet i Danmark. Kiøbstederne have derimod senere opgivet den gamle Fordeling af Jorderne; og Bymarkernes Forfatning og Deling henviser i Almindelighed meer eller mindre til en tidligere Tingenes Orden. Dette gielder ogsaa om Skielskør; og det medfølgende Afrids af denne Kiøbstads Grund og Jorder vil, i Forbindelse med nedenstaaende Bemærkninger og Oplysninger, lægge for Dagen, at Byen indtil vor Tid har bevaret sin Jordinddeling i en temmelig oprindelig Skikkelse.

Skielskør er nu, som Kortet ogsaa viser, kun af ringe Omfang; men et større Areal har i tidligere Tider været bebygget. Mod Vesten begrændsedes Byen nemlig engang af den saa-

kaldte Helledegrøft*), en Grav, som, med sin tilhørende Vold mod Byens Side, blev kastet i en Strækning af henved 1000 Alen, fra Mellemnoer til Overnoer, af den bekiendte Henrik Emeltorp, til hvem Byen af Hertug Abel var bleven pantsat for resterende Sold, og som forsvarede sig her i Aarene 1252 og 1253, mod K. Christoffer I., som han vægrede sig ved at hylde; indtil Kongen 1253 kom tilbage med en større Krigsmagt, da Henrik rømmede Byen, og Christoffer I. indtog den, og nedbrød dens Befæstning**). Skielskør indbefattede saaledes dengang paa den vestre Side, foruden det, som endnu hører Byen til, følgende Grundstykker:

1. Det saakaldte „Klintevænge", (21) hvor, blandt flere Bygninger, ogsaa Byens ældre Raadhuus har staaet.

2. De paa Kortet under Navn af „Gollrichs Vænger" betegnede Jordstykker. (22) Veiene omkring samme angive tildeels de gamle Gader, hvis Navne endnu leve i Erindringen.

3. Den hele Strækning, fra Kirken mod Vest indtil Emeltorps Forskandsning; hvilken sandsynlig har henhørt til den under Erik Menveds Regiering i Aaret 1286 afbrændte Kongeborg. Den er nu deelt i tre Dele. Længst mod Vest ligger nemlig et Kirken tilhørende Vænge, givet samme i det 17de Aarhundrede af Borgermesteren Anders Mogensen. De tvende andre Jordstykker, hvilke paa Kortet ere betegnede med 23, udgiorde indtil Aaret 1841 et samlet Vænge, som ved Testamente af 10 Marts 1828 skienkedes til Kirken af Chirurg Henrik Frederik Müller. Den østlige mindre Deel af samme, som tillige er betegnet med a, blev ved kongelig Resolution af 3. November 1841 overdraget Præste-Embedet til Bygge- Gaard- og Haveplads for en Præstegaard, som Embedet ikke havde

*) Jfr. Skielskørs Beskr. af P. Friis Edvardsen S. 41. 42. I hans Tid (1758) var denne Grav endnu 5 til 6 Alen dyb.

**) Hvitfeldts Kron. I. p. 236. Suhm Danm. Hist. X. S. 220. 221. 233.

eiet siden 1725, da det blev tilladt at den gamle Præstegaard maatte nedlægges. Her, nærmest op til Kirkegaarden, har sandsynligen den gamle Kongeborg staaet; hvilken Formodning bekræftes af den Omstændighed, at der ved Opførelsen af den nye Præstegaard paa denne Plads blev optaget meget svære Grundvolde af betydelig Udstrækning.

4. „Helledeagrene",(24) som have udgiort Huuspladser, der ved en Gade vare adskilte fra Kongeborgens Grund.

Paa samme Maade udstrakte Byen sig og saa videre mod den sydøstlige Side. Her var nemlig det saakaldte „Ebels Vænge" (25) bebygget; ligeledes en Deel af „Spegerborg", langs Stranden; endeligen ogsaa tildeels „røde Vænge" og „Abildgaardsvænget" *), i hvis nordlige Deel, den saakaldte Marie-Kirkegaard, (e) Dominicanerklosteret fordum har staaet **). — Derimod er Byen bleven udvidet over sin ældre Grændse mod den østlige Side, hvor Bondebyen Smidstrup laae indtil 1806, da den afbrændte.

Hvad saaledes er bemærket at have tidligere henhørt til den bebyggede Deel af Byens Grund, vil ikke kunne komme med i Betragtning, naar Talen er om Agerdyrkningens oprindelige Tilstand, om Bymarkens Udvidelse til en større Omkreds, eller om Jordernes Benyttelse i Almindelighed, deres successive Indtagelse til Brug, og deres Fordeling mellem de enkelte Brugere. I Kiøbstedernes ældste Periode har der ikke kunnet være Tanke om, egentlig at giøre Agerdyrkningen til Kilde for en Byes Næring. Der maatte sees mere paa en med Hensyn til Handel og Skibsfart fordeelagtig Beliggenhed; og da Skielskørs nærmeste Omegn for det meste har været bevoxet med Skov, har den Deel af samme, der i gamle Dage kunde være skikket til Agerbrug, og hertil benyttedes, været saameget mindre. Af saadan Jord har der sandsynligviis

*) Om disse Vænger og Marker s. Edvardsen, S. 215. 216.
**) Jvf. Daugaards Klosterhistorie, S. 210.

deels været svaret Kongen en Afgift, forsaavidt Jorden bruges af enkelte Byens Borgere; deels have Byens Bestillingsmænd faaet den i Besiddelse som en dem tillagt Løn; navnligen have særskilte Jordstykker været henlagte til Kirkerne og deres Tienere, eller paa anden Maade været anvendte til gudeligt Brug.

Paa Byens sydøstlige Side har der saaledes været udviist den fornødne Grund for Dominicanerklosteret i Skielskør; og det er ikke usandsynligt, at det saakaldte „Abildgaardsvænge" (26) og „røde Vænge", ogsaa tidligere kaldet „røde Have" (27) have været henlagte til samme Kloster. Heraf kan maaskee forklares, at disse Jordstykker ikke mere tilhøre Byen, men ere blevne privat Eiendom. Christian den Tredie skal nemlig have skienket Klosteret, tilligemed dets Gods, til Canzleren Johan Friis, og Klosterets Bygninger siges at være blevne anvendte til Borrebygaards Opførelse. I Aaret 1570 skienkede dernæst Frederik den Anden, ved Gavebrev af 1ste Marts (som Dausgaard anfører) Pladsen og Jorderne, hvor Klosteret havde staaet, med Gaardsrum og Haverum til Borgermester, Raadmænd og menige Borgere i Skielskør, imod at derpaa skulde opføres Kiøbstedbygning m. v. Dette Gavebrev har Byen dog ikke formaaet at giøre gieldende uden for den Plads, som senere har været kaldet „Mariekirkegaard"*); hvad enten denne nu har indbefattet det, som udtrykkeligen nævnes: „Bygningspladsen med Gaardsrum og Haverum", medens Klosterets øvrige nærmeste Tilliggende, som henhørende til dets Gods, har vedblevet at være i Borreby Eieres Besiddelse; eller — saasom Navnene "Abildgaard" og „røde Have" synes at vidne herimod — den tidligere factiske Besiddelse har viist sig at være mægtigere end det kongelige Gavebrev.

*) Jvf. Edvardsens Skielskør S. 233.

„Lovsøevænget“,(29) som er beliggende Syd for Abildsgaardsvænge, har fra umindelige Tider henligget til Præste-Embedet (Edvardsen S. 203); og skulde det, som man kunde være tilbøielig til at formode, have henhørt til det nærliggende Kloster, saa kan det vel tænkes, at der i en mere særskilt Bestemmelse har været Anledning til, at dette Jordstykke er gaaet over til at blive et fast Tilliggende til Byens Præste-Embede.

Af „Spegerborg“ (Edvardsen, S. 202) har den allerstørste Deel, som er Eng og Mose, alene kunnet være benyttet til Græsning. Det samme har sandsynligviis ogsaa været Tilfældet med „Cappels-Vænge“, hvilket, tilligemed enkelte mindre Jordstykker, i sildigere Tider er blevet mageskiftet til Borreby Eiere mod det Jordstykke, som paa Kortet er benævnet „Mageskiftevænget.“

Gaae vi nu over til at betragte de Vest og Nord for Byen beliggende Jorder, saa var her et langt større Areal givet til Afbenyttelse. Men fra Byens første Oprindelse har ikkun en ringe Deel deraf, nemlig de nærmest ved Byens vestlige Grændse beliggende Jorder, været tienlige til, eller bestemte for Agerbrug. Her see vi da tvende Vænger at være henlagte til Indtægt for Kirke og Præst, eller til Løn for Kirkens Tienere af geistlig og verdslig Stand. At „Præstevænget“(9) skulde tiene til Indtægt for Byens Sognepræst, derom kan der, i Følge Navnet, ikke være Tvivl. Derimod synes det uvist, om det saakaldte „Kirkens Vænge“(10) har været bestemt at skulle afgive en Indtægt for Kirken, eller om det skulde være henlagt som en Løn til Kirkeværgens Bestilling. Sees der hen til den Betydning, som i ældre Tider tillagdes denne Bestilling, saa maa man næsten formode, at det sidste har været Tilfældet; og dette bestyrkes endvidere derved, at der (efter Edvardsen Friis S. 276. 77) allerede i Stiftsbogen fra 1567 har været anført om dette Vænge: „Skielskør Kirke

haver et Vænge, kaldet Kirke Vænge, som Kirkeværgen bruger, og saaes i 30 Skiepper Korn". Heller ikke har en saadan Løn i hine Tider været af stor Betydenhed. I Aaret 1678 udgiorde Indtægten, som Kirkeværgen oppebar i Leie af dette Vænge, der indeholder omtrent 7 Tdr. Sædeland, 7 Slettedalere. Imidlertid fastsætter Danske Lov, at Kirkeværgens Løn ikkun skulde være een eller to Rigsdaler, hvilke han ogsaa siden synes at have oppebaaret; medens han dog indtil den allerseneste Tid tillige har havt noget af Kirkens Jord i Leie paa billige Vilkaar.

Foruden disse tvende Vænger har desuden en Vest for disse beliggende Strækning, det saakaldte „Raadmandsvænge", været tidligt benyttet til Agerbrug. Men det er, som nedenfor nærmere skal blive udviklet, sandsynligt, at Alt hvad der hørte til Byens Qvægdrift allerede har været fuldstændigen organiseret, inden Raadmandsvænget er blevet særskilt indhegnet og indtaget til Dyrkning; og det vil derfor være rettest, først at betragte den Skikkelse, som er givet Markerne i den tidligste Periode, med Hensyn til Qvægavlen. — Til Græsgangen blev Qvæget uddrevet ad tvende Veie, af hvilke den ene førte til Markens vestlige, den anden til dens nordlige Deel, hvilke tilsammen kaldtes „Overdrevet". Til den vestlige Deel gik Veien langs med den nværende Helledeagre, forbi Kirken, giennem Fiskegaden, Helledegaden og Hyrdeporten ud imellem Præste- og Kirkevænget. De nærmest Porten beliggende Gader vare udvidede i Breden og indhegnede med Steengierder, saaledes at de kunde tiene som en Fold, hvori Qvæget kunde samles. Endnu har den Deel af Fiskegaden, som gaaer Syd for Præstegaardens Grund, denne Skikkelse. Paa den øvrige Strækning ere Steengierderne borttagne, men „Oldermandsageren" er udentvivl i sin Tid fremkommet derved, at man har frataget Folden den overflødige Deel, og anvendt denne til Agerbrug. Naar Byen var affat særskilt Jord

til Tyreplads (f); dog har den ringe Plet, som nu kaldes saaledes, ikke kunnet være tilstrækkelig til Hensigten; formodentlig har tilforn, ligesom paa den nordre Side (7), Markens hele inderste Deel været bestemt til Tyrejord, men er senere bleven indskrænket, fordi denne Deel af Marken, hvor Qvæget oftere samledes, snart maatte ved Giødningen blive sat i frugtbar Stand. Til Markens nordlige Deel gik Veien nedenfor Klintevænget (21) langs med Over-Noer. Ogsaa her var en indelukket Plads, som tilligemed den lille Tværgade, der gaaer mod Syd ned til Hovedgaden, og endnu kaldes „Kostræde", blev benyttet som Fold for Qvæget. I den forreste Deel af Marken var Tyrejorden, beliggende paa samme Maade, som i Markens vestlige Deel.

At den Deel af Marken, som er betegnet med Navn af Raadmandsvænget, senere er indtagen til Dyrkning end Præstevænget og Kirkevænget, og frataget de tidligere til Græsning afbenyttede Jorder: dette synes at være indlysende deraf, at paa begge Sider er borttaget noget af den Kile, hvormed Græsgangsmarken (18. 19) er gaaet ind imellem de tvende Vænger. Disse Jorder have fra ældgamle Tider været benyttede af de fornemste Borgere i Skielskør, naar de toges til Raadmænd eller Borgermestere; og man har, efter disses sædvanlige Antal, deelt dem i 4 Jordlodder, af hvilke den sydvestligste (11) endnu, efter en tidligere Besidder har beholdt Navnet „Gerlaks Vænge". Til Raadmandsjorden henhører ogsaa hiin langs ad den sydlige Side af Præstevænget beliggende Ager (g), som er kaldet „Flynderen".

Endnu hører til den ældste dyrkede Deel af Byens Marker, paa dens vestre Side, det saakaldte „Gallevænge" (ↄ: Galgevænget), som har ligget nærmest ud til Udmarken, og hvis Bestemmelse antydes ved Navnet (12). Det har i øvrigt ogsaa været kaldet „Teglvænget", fordi man der har brændt Steen til Byens

Bygninger; og de sydvest for det egentlige Galgevænge beliggende „Galgehule-Stykker" (13), som først i en senere Tid bleve indtagne til Dyrkning, vise tildeels endnu Stederne for de gamle Leergrave. Galgevænget selv har stedse været brugt af Sognepræsten; muligen med Hensyn til den Tieneste, som han udførte ved Forbryderes Henrettelse.

Ved Steengierder eller andet Hegn vare ovenanførte Vænger adskilte fra det til Græsgang benyttede Overdrev; dog maatte det være fornødent, at have stadigt Tilsyn med Qvæget, og da den lige mod Vest fremskydende Deel af Raadmandsvænget adskilte de mod Nord og Syd beliggende Jorder fra hverandre, var den mest beqvemme Plads, hvorfra den stadige Opsigt kunde føres, og hvor der altsaa maatte være Bolig for Byens Hyrde, det Sted, hvor de saakaldte „Raadmandshuse" ligge (h). Disse Huse ere nu fire i Tallet, liig det Antal Lodder, hvori Raadmandsvænget tidligere var deelt. Det ene er senere blevet udflyttet og henlagt i „Gerlaks Vænge"; og alle ere da, tilligemed deres Jordlodder blevne skilte fra Byen, saaledes at de nu have uprivilegeret Hartkorn, og henhøre som Fæstegods under Borreby Hovedgaards Gods. Hertil har man nævnet forskiellige Grunde, og der har været en Fortælling i Omløb, at de paa en underfundig Maade skulde være fravendte Byen; ja et Sagn har endog gaaet om, at Raadmændene i sin Tid skulde have spillet dem bort til en Eier af Borreby. Men Sagen er udentvivl gaaet til paa en anden Maade. Efter Souverainitetens Indførelse mistede nemlig Stæderne det meste af deres gamle frie Forfatning; i Stedet for at Borgermester og Raadmænd tilforn havde havt den øverste Myndighed, og i Følge denne selv udnævnte en Byfoged til at sidde som Dommer i Byretten, blev nu Byfogden en kongelig Embedsmand, og den hele Bestyrelse af Byens

Anliggender blev ham overdraget*); med Undtagelse af de større Kiøbstæder, som vedbleve at beholde en Magistrat, i hvilken dog ogsaa den styrende Forstander, Borgermesteren, ligeledes blev en af Kongen beskikket Embedsmand. Under disse Forhold kunde det vel skee, at de til Borgermester- og Raadmandsbestillingen henlagte Jorder paa en eller anden Maade kunne være blevne betragtede som hiemfaldne til Kongen; og da den første kongeligt beskikkede Byfoged i Skielskiør, Mikkel Mørk, der kom til Embedet i Aaret 1683, førte Kongen de Omkostninger, som paahvilede Jorderne til Udgift**), synes der at være Grund til at antage, at de alt paa den Tid ansaaes at være Kongens Eiendom. De bleve derfor ogsaa indførte i Kongens Jordebog***); Skatterne bleve, som Følge heraf, opkrævede fra den kongelige Amtstue, og ved at undergives det nærmeste Gods som Fæstegods, erholdtes der Sikkerhed for Skatternes rette Erlæggelse. Hvor Byens Hyrdehuse forhen havde staaet, opførtes nu 4 Boelstæder, og til disse bleve Raadmandsjorderne henlagte i Fæste.

---

*) Saaledes i Skielskør fra 1. Jan. 1683, da den forrige Magistrat afgik, og en Byfoged (Mich. Mørk) blev indsat. (Edvardsen. S. 105. 106.)

**) Jvf. herom Edvardsens Skielskør. S. 228. 229; og om Mørk, og hans slette Bestyrelse af Byens Sager og Regnskaber, hvorfor han omsider blev „casseret, og fløi bort med Kragen:“ S. 105 og 108.

***) „Raadmandsvænget, ældgammel fri Kiøbstedjord, fra Byens første Begyndelse; et af Byens fem gamle Vænger, som fra Arilds Tid ad mensam har været henlagt, og **1682**, da Landmaalingen gik, anskreven som fri Kjøbstedjord, men **1696** i Kongens Jordebog indskrevet; og nu abalieneret fra Øvrighed og Borgerskab, eies af udenbyes Mand, som derpaa har bygget 4 Bønderboliger; og skattes og skyldes nu deraf, som anden Bønderjord.“ Edvardsen, S. 228. Efter hans Angivelse S. 229 var Raadmandsvænget i Skielskørs Matricul ansat til 7 Tdr. 8 Skp. Hartkorn. Man seer, det var intet ubetydeligt Jordstykke, som Byen blev skilt ved; neppe med Borgernes gode Villie.

Endnu maa bemærkes, at nærmest de gamle Hyrdehuse laae et særskilt Jordstykke, adskilt fra Græsgangen, hvis Bestemmelse var at anvendes til den unge Opdræts Græsning. Dette Jordstykke fører endnu Navn af „Kalvehavekrogen", (5) og dets Beliggenhed tiener til yderligere Vidnesbyrd om, at Opsigt med Byens Qvæg har været ført fra Raadmandshusene.

Saavidt som Agerdyrkningens Tilstand, efter de meddeelte Data, til den Tid kan synes at være fremskreden, viser der sig endnu ikke Spor af den til vor ældste Landboforfatning hørende Jord-Inddeling; da Jorderne, forsaavidt de af Byens Borgere benyttedes i Fællesskab, kun brugtes til Græsning. Men efterhaanden blev Fornødenheden af et udvidet Agerbrug større og almindelig følt. Man leiede stundom udenbyes Jorder til Afbenyttelse, og da endelig By-Skoven var bleven ryddet*), saaledes at visse Dele af Byens egne, hidtil alene til Græsning brugte Jorder kunde indtages til Dyrkning: saa blev denne Jord uddeelt og dreven efter de almindelige Regler, som paa den Tid andensteds fulgtes.

At dette først i en sildig Tid kunde skee, dertil synes der i den usle Tilstand, hvori Byen i lang Tid var nedsunken, og i de Ulykker, som til forskiellige Tider overgik den, at have været tilstrækkelig Aarsag. I det 13de og 14de Aarhundrede var Byen tildeels Skueplads for de dengang saa almindelige Uroligheder og Borgerkrige. Det er allerede omtalt, at den i Aaret 1253 blev indtagen og tildeels ødelagt af Christoffer I., da han som Værge for Kong Abels Børn krævede den tilbage

*) Skielskør har fordum havt betydelig Skov, Vesten og Nordvesten for Byen; „saaledes" siger Edwardsen, „at alt det, som nu kaldes Ny-Mark, Mølle-Mark og Overdrev var bevoxet og ikke kunde pløies." (S. 191. Jvf. S. 402 Christoffer af Baierns Brev af 1445, hvori Borgerne bevilges „til Skiellighed" at bruge „en Skov, der kaldes Byskov, liggende imellem Stranden og Skielskør.")

af Henrik Emeltorp. Endnu haardere var den Skiebne, der overgik Byen i samme Aarhundrede, da den i Stridighederne efter Erik Glippings Mord for en stor Deel blev afbrændt af Marsk Stig, som med Vaabenmagt opløste Herredagen, der var samlet i Skielskør 1286 for at dømme Kongemorderne. I Christoffer den Andens Tid, og længe derefter, var Skielskør blandt de pantsatte Stæders Tal*), og blev ilde medhandlet af Panthaverne. At "den sorte Død", i Midten af det 14de Aarhundrede, har anrettet stor Ødelæggelse i Byen, derom haves baade Sagn og Vidnesbyrd. Det synes i det mindste rimeligt nok, at man til denne Epidemies Ødelæggelser kan henføre de Dynger af Liig, hvoraf Skeletter ere fundne og opgravede i de seneste Aar**). Endnu i Aaret 1418 funde Kong Erik af Pommern skienke betydelige øde Grunde til Opbyggelse af et Kloster for Carmelitermunke, hvis Armod vidnede om Stedets Ringhed. Fra Midten af det 15de Aarhundrede, efter Reformationen, forekommer derimod Spor til en fornyet Opkomst af Byen og dens Handel. K. Hans bevilgede 1488 Skielskørs Borgere Toldfrihed overalt i Danmark, undtagen ved Fiskerleierne i Skaane. Borgernes Antal tiltog; og man finder, at de i det 16de Aarhundrede vare inddeelte i 8 Roder; skiøndt uden at Tallet i hver Rode angives. Man finder ogsaa i dette Aarhundrede anseelige Huse og Gaarde i Skielskør, hvoriblandt f. Ex. Befalingsmanden paa Antvorskov, Peder Reetzes Gaard, som han 1588 bortskiødede, og som siden blev Præstebolig. (Edvardsen. S. 61. 474.) Fra det 16de Aarhundrede begyndte ligeledes Byens Agerbrug at udvide sig; og Leilighed hertil gav bl. andet Skovjordens Indtagelse til Agerland.

---

*) 1320 pantsattes Byen til Totternes Familie, som beholdt den i 126 Aar. D. Atlas, III. S. 28.

**) See den ved Slutningen tilføiede Beretning om de 1843 i Byen fundne, i en Pest-Epidemie jordede Liig.

Af den ovenfor anførte K. Christoffers Bevilling for Skielskørs Borgere, „til evig Tid" at nytte og bruge Byskoven, kan allerede skiønnes, at Skoven endnu i Midten af det 15de Aarhundrede maa have været i saadan Stand, at Borgerne der have kunnet hugge baade til Brændsel og til Bygningstømmer; og at der paa den Tid endnu slet ikke er tænkt paa at rydde Byskoven. Formodentlig har man neppe holdt sig Bevillingens Vilkaar, at bruge den „til Skiellighed", efterretteligt; og i Løbet af noget over et Aarhundrede var en stor Deel af Byskoven (hvoraf endnu i det 16de Aarh. blev givet, nu 24, nu 29 Mark i Oldengield*) til den Grad forhugget og ødelagt, at K. Frederik II. 1585, efter Ansøgning af Øvrighed og Borgerskab, bevilgede: at de af Byens Overdrev**) maatte indhegne og bruge til Sædeland „det Stykke Jord, som kaldes Bøgeskov", saaledes, at samme skulde skiftes og deles blandt Borgerne, og enhver svare af sin Andeel, efter Taxering „en tilbørlig Jordskyld", der skulde anvendes „til Byens Fremtarv og Bedste".***) Imidlertid synes dette dog kun at have været en Deel af Skielskørs Byskov fra ældre Tider; eftersom der findes, at Lehnsmanden Frantz Rantzow var her 1587 for at tage Syn paa Byskoven; ligesom Byen 1588 endnu havde en lønnet Skovfoged (Edvardsen. S. 194. 195.). Derfor sees ogsaa, at skiøndt der findes Spor til Skovlevninger, — formodentlig enkelte Kratlunde og hist og her overblevne store Træer, — endnu i Begyndelsen af 17de Aarhundrede, maatte man

*) Edvardsens Skielskør, S. 193.

**) Kongebrevet er aftrykt hos Edvardsen. S. 409—411.

***) En Raadstueforhandling af 1794 omtaler et Gavebrev af 1551, hvorved Overdrevet skal være skienket Byen af Kong Christian III. Der omtales at være fremlagt en Copie, ligelydende med en som havdes paa Borrebye; men uden at Originalen kiendtes.

allerede 1595 kiøbe Egetømmer til en Bro, og 1598 hente sit Brændeved fra Jylland. (Edvardsen. S. 195. 196.)

Den Deel af det gamle Overdrev, som, ifølge foranførte Kongebrev af 1585, blev indtaget til Agerland, er den saakaldte Nymark, beliggende Nord for Byen. Den var det Jordstykke, som „bequemligst kunde inghegnes og indlukkes"; thi af nyt Hegn behøvede man kun at reise en Strækning mod den tilbageblivende Deel af Overdrevet, fra Tranderup Mark indtil det Sted, hvor Kalvehavekrogen begrændses af Veien, som fører ud til Vaasen. (Skibsbroen.) Paa alle andre Sider var Marken tidligere indhegnet. — Fordelingen af Jorderne imellem Byens Borgere synes dog ikke at være foregaaet paa een Gang. Navnligen tyder den Omstændighed, at den nærmest Byen beliggende Stykker af Marken ere deelte i mange smaa Lodder, hen paa, at Udskiftningen heraf er foregaaet paa en Tid, da der var megen Trang til Jord. Længer hen fordeeltes Jorderne mere, som det hedder i Kongebrevet, efter „Borgernes Leilighed"; det vil sige, eftersom Enhver havde Brug for Jorden, og Evne til at drive den og svare Afgift af den. Jordskylden kunde imidlertid neppe komme meget i Betragtning, da den for det meste i de ældre Tider kun var een Skilling for hver Skieppe Land*). Foruden Borgernes Leilighed, kunne ogsaa andre Omstændigheder have bidraget til at større Jordstykker udlagdes til Enkelte; f. Ex. at de endnu, enten ved Krat eller staaende Vand, tildeels have været uskikkede til Dyrkning. De samme Omstændigheder kunne have bevirket, at Agerstykkerne ikke altid ere udlagte ved Siden af hverandre, men undertiden kastede imellem hverandre i ganske forskiellige Retninger. At Jorderne oprindelig blot ere udskiftede iblandt Byens egne Borgere,

*) Hos Edvardsen S. 66 opgives Byens Jordskyld i det 16de Aarhundrede (men uden at Aaret nævnes) til 6 Rd. 2 Mark 8 Skill.

derom kan der vel ikke være nogen Tvivl; men Kongebrevets Bestemmelse, at den udskiftede Jord hverken maatte gaae over til Arvinger, der ikke vare Byens Indbyggere og Borgere, eller pantsættes, sælges eller paa anden Maade afhændes til Nogen, som ikke var bosiddende i Byen, synes ikke strengt eller bestandigt at være bleven overholdt. I det Mindste haves Exempel paa, at der i enkelte Tilfælde er bleven handlet anderledes. I den sydvestlige Deel af Nymark er nemlig et Jordstykke, som nu allevegne hvor det omhandles ved en Forvanskning fører Navnet „Anders Huus Holm"; men en Fortegnelse over de Fattiges Jorder for 1669, som findes hos Friis, viser, at det rette Navn egentlig er: „Anne Sues Holm" og at dette Jordstykke kaldtes saaledes efter en Enke i Lundstorp, der udlagde det til Fattigvæsenet i Skielskør for en Gield, som samme indtil den Tid havde havt indestaaende i hendes Gaard.

Uagtet den Periode, da Agerbruget her til Byen fra først af blev organiseret, ligger temmelig nær vor Tid, saa maatte dog Fordelingen af Jorderne foretages i Overeensstemmelse med ældgamle Regler, som i det øvrige Landbrug dengang endnu fandtes anvendte. Nymarkens Jorder vare vel indtagne til Agerbrug, men deels maatte der endnu være Enge og ufuldkomment ryddede Skovdele, som stadigen benyttedes til Græsning; deels gik Veien over Nymarken til den yderste nordlige Deel af Overdrevet. Inderst ved Byen beholdtes derfor den saakaldte Forte, eller Qvægdriftsveien*), som til-

*) Denne Sag findes først anført i Ting-Protocollen under 18. Jul. 1681. Borgermester og Raad lode udnævne 8 uvillige Mænd, som skulde „udgrandske og besigtige, hvor bequemligst fra Byen og til Overdrevet **Forthe** kunde indrettes og grøftes"; og tillige fremlagdes en Landstingsdom af Jørgen Seefeld af 21. Mai 1654, „at Forte bør at være." Edvardsen. S. 218. 19, hvor der videre berettes, hvorledes det gik i Længden med Indgravningen af denne Forte.

lige var indrettet til Fold. Dernæst kom Tyrejorden, og herfra begyndte man at dele Marken i forskiellige Aase, eller Hovedstrækninger, hvilke alle igien inddeeltes i Agre. En Hovedvei lagdes paa Skraa ud over alle Aasene, saaledes at den skar disses Grændser, og langs Skiellet mellem Aasene maatte der da regnes at være Vei til de enkelte Agre, skiøndt her ingen Vei blev afsat. Samtlige Aase eller Hovedafdelinger af Marken inddeeltes paa følgende Maade:

1.	Lovsøestykkerne, syd for Veien, som fører ud til Vaasen	12	Agre.
2.	Kalvehavekrogen, Vesten for hine	9	—
3.	Nymarkbankens nordre, mellemste og søndre Stykker	25	—
4.	Nymarkbankens vestre eller lange Stykke	5	—
5.	Anders Huus Holm, eller Anne Suus Holm	1	—
6.	Nysøebroe-Stykker	17	—
7.	Skytte-Engen	2	—
8.	Skyttehøisaasen	10	—
9.	Krukkeborg-Aasen	10	—
10.	Sandvedsletten	10	—
11.	Røraasen	24	—
12.	Borrebye-Ageren	1	—
	Tilsammen	126	Agre

eller forskiellige Jordstykker.

Saaledes var det første betydelige Skridt giort til at vinde nogen Næring af Agerbruget for Byen. Der viser sig imellem den her indtraadte Tilstand og den almindelige gamle Landboforfatning den Hovedforskiel, at de forskiellige Eiere, til hvilke de enkelte Jordstykker bleve udlagte, kunde drive disse efter eget Godtbefindende; istedetfor at i ældre Tider hver

Mänd ellers vel havde sine bestemte Agre og Jordstykker, men maatte drive dem efter de paa hvert Sted vedtagne almindelige Regler, saaledes at alle Eiere af en Bymark havde til samme Tid enten Rug, eller Byg, eller Græsgang paa deres Jorder; i Græsaaret benyttedes da Marken i Fællesskab, hvorimod man i Rug- og Bygaaret besaaede og høstede hver sine Jorder. En saadan Anordning blev derimod ikke truffet ved Udskiftningen af Skielskørs Jorder; og det blev derfor ogsaa meget vanskeligt at holde tilbørlig Markfred, i det noget af Jorden var besaaet med langstraaet Sæd. Hertil kom, at mange Jordstykker vare af meget ringe Brede (10 Alen og derunder) og vanskeligen kunde benyttes til Tøiring. Af en Dom fra 15. April 1616 sees, at de, som ikke „tøirede og bedte" paa deres Eget efter St. Volborgs Dag (1 Mai) skulde tilholdes hertil efter Valdemar II.s Lov 4 Bogs 21 Cap. Men at der ikke kunde fordres mere, maa have virket ufordeelagtigt paa Agerdyrkningens Udvikling i det Hele. Den gamle Trevangsdeling har saaledes ingensinde været anvendt paa Skielskørs Jorder, eftersom de bleve skiftede og overdragne til bestemte Eiere, efterhaanden som de indtoges til Dyrkning. Den Deling af Byens Jorder i tre Marker, som siden opstod, hidrører derimod ikke herfra; men allene fra den tilfældige Omstændighed, at Jorderne til tre forskiellige Tidspunkter ere indtagne til Dyrkning. Ogsaa vilde Markernes naturlige Beskaffenhed tildeels have giort det umuligt, at anvende Trevangsdriften. Denne kræver nemlig, at Jordernes Bonitet nogenlunde maa være den samme; i det mindste til den Grad, at alle Marker ere skikkede til at bære langstraaet Sæd, da de ellers ikke kunne tage Deel i det sædvanlige Skifte. Men den til Dyrkning sidst indtagne Deel af Skielskørs Marker, nemlig det endnu saakaldte Overdrev, har været af ulige ringere

Beskaffenhed end alle de øvrige Jorder; og en Deel af dette Overdrev er aldeles ufrugtbar Strand-Eng*).

Men uagtet Skielskørs Jorder saaledes ikke bleve drevne paa denne Maade, som i Landsbyerne var den almindelige, saa fandt der dog i mange Henseender et Fælleskab Sted imellem Brugerne, hvorom nærmere nedenfor. Her maa kun bemærkes, at ved Bymarkens Indtagelse til Dyrkning i Aaret 1585 maatte naturligviis den til Qvægdrift allene bestemte Deel af Byens Marker blive betydeligt indskrænket, og Borgernes Opmærksomhed saaledes nødvendigen henvendes mere til at vinde Næring af Agerbruget. Fordelen af samme indsaaes efterhaanden mere, og det varede derfor ikke længe, inden en endnu større Deel af Byens Jorder ligeledes bleve indtagne til Dyrkning, nemlig den saakaldte Møllemark, som ogsaa, til Forskiel fra de gamle Vænger, blev kaldet „ny Møllemark“, medens hine Vænger tilsammen kaldtes „Gamle Møllemark.“ Navnet hidrører i øvrigt derfra, at paa de tvende paa Kortet betegnende Bakker har der tilforn staaet to Veirmøller, som endnu ere afsatte paa Videnskabernes Selskabs siællandske Kort, men senere ere nedlagte. De her omhandlede Jorder have ogsaa været bevoxede med Skov; men efterat Skoven i Nymarken var ryddet, maatte Forbruget af den andensteds endnu tilbagestaaende Skov blive større. Ikke allene forbrugtes meget til Indvaanernes sædvanlige Behov; men til Gierdernes Lukning, til Broer og Vaser, samt andre Byens offentlige Indretninger medgik ogsaa meget. Dertil kom, at i hine urolige Tider var det Kiøbstæderne, hvor Krigsfolket idelig blev lagt i Qvarteer, og hvorfra der blev draget Omsorg for Hærens og Flaadens Forsynelse, hvilket nødvendigen ogsaa maatte have Indflydelse paa Forbrug af Ildebrændsel.

*) Jvf. herom ogsaa Edvardsens Skielskør. S. 211. („Overdrevet, som det nu er, (1758) er ansat for 120 Høveders Græsning.“)

Til Krigsfolkets Brug maatte ogsaa undertiden simplere Bygninger deels opføres, og deels istandsættes, hvortil det fornødne Tømmer blev taget af Skoven; og en Række af Smaahuse, der endnu kaldes „Rytterhusene", siges saaledes at være blevne opførte for at tiene som en Art af Caserner.

Saaledes forsvandt Skoven ogsaa mere og mere i Møllemarken, og en Følge heraf var, at det i A. 1646 af Christian IV., efter Ansøgning fra Borgermester og Raad, bevilgedes, at denne Mark maatte indtages til Sædeland *). I Brevet herom hedder det, at der af Byens Overdrev „maa indelukkes og indtages til Sædeland og Avl, saameget som kand eragtes at kunne uudværes fra Græsningen; nemlig Stegehoved og Møllebankerne." Denne Jord skulde derefter deles, „efter Borgerskabets Skatte-Mandtal" imellem samtlige Byens skatteydende Borgere, „saavidt enhver deraf kan tilfalde"; men intet af den indtagne Jord maatte i noget Tilfælde afhændes, pantsættes eller oplades til Andre, end Skielskørs Borgere.

Naar der i det anførte Kongebrev nævnes „Stege-Hoved og Mølle-Bankerne", da kan ved Stegehoved ikke forstaaes andet end Markens hele yderste og sydlige Deel, hvorvel Navnet Stegehoved senere blot er bleven anvendt paa et mindre Stykke; ved Møllebankerne betegnes derimod Markens indre og nordre Deel. Der findes tillige den udtrykkelige Bestemmelse, at Jorderne skulde udskiftes efter Borgerskabets Skattemandtal, saa at der fra Jordstykkernes Mængde kan sluttes til, hvor stort de skatteydende Borgeres Antal har været. Sognepræsten har vel en Ager i Møllemark, ligesom i Nymark; men det er ikke sandsynligt, at disse, ved Udskiftningen, ere tillagte Embedet som en samme tilkommende Aupart; derimod

*) S. Friis Edvardsen om Skielskør. S. 210. 438.

have disse Jordstykker uden Tvivl senere været givne i Erstatning for andre Agerstykker, der have tilhørt Huse, hvoraf Jordskyld har været svaret til Præsteembedet, eller saakaldede Altergaarde; hvilke Agerstykker da ere tilfaldne Præste-Embedet, paa Grund af at Jordskylden ikke er bleven erlagt. Af slige Jorder har Embedet, efter Friis, havt adskillige i Nærheden af Byen; dog anfører han ikke hine Agre i Møllemark og Nymark blandt det Præsteembedet Tilliggende, uagtet det vistnok med dem har samme Beskaffenhed.

Foruden de skatteydende Borgeres Parter, blev derimod ved Udskiftningen af Møllemarken 1647 henlagt et særskilt Stykke Jord (15) til Capellanens Lønning. Denne Embedsmand var saa ringe aflagt, at Borgerskabet tidligere havde fundet sig foranlediget til at tilstaae ham en særskilt Offerdag, og til Forbedring af hans Stilling meente man nu tillige at virke ved at tillægge ham nogen Jord*).

Udskiftningen var saaledes fuldendt, Aaret efter at den kongelige Bevilling dertil var given, og Marken blev da deelt i følgende Aase og Agre:

1.	Galgehulestykkerne	5	Agre.
2.	Strandaasen	22	—
3.	Stegehoved	7	—
4.	Mellemaasen	17	—
5.	Veiaasen	11	—
6.	Kongeaasen	13	—
7.	Møllebankerne med Capellanjorden	14	—

Saaledes i det Hele 89 forskiellige Agre og Jordstykker.

*) Magistratens Brev herom af 25 Apr. 1647, er trykt hos Edvardsen S. 519. 520. Her beskrives dette Jordstykke saaledes, at det „er liggendes næst Vesten ved Raadmands-Vænget, strækkende sig med „den nordre og brede Ende fra formeldte Raadmands-Vænge og til „Borgerskabets Maal vedtager, som er udi Alen og Maal 238½ Siællands Alen. Udi den søndre Ende strækker det sig op ad, og slipper

Foruden denne Inddeling i Aase og Agre, sees Jorderne ogsaa at være beregnede i visse Boel. Saaledes er det, saavel i Fortegnelsen over Fattigvæsenets Jorder fra 1669, som i et Gavebrev af 1663, hvorved en Borger skienker nogle Jordstykker i Møllemarken til Kirkens Alter, (eller egentlig til Capellanen, imod en Afgift af 3 Sl. Daler om Aaret til Alterklædets og Messedugens Vedligeholdelse), ved de enkelte Jordstykker anført til hvilke Boel de henhørte*). Men hvilken Betydning denne Inddeling har havt, og navnlig om den, som i en langt ældre Tid, skulde have havt Hensyn til Udskrivningen: dette henstilles til Kyndigeres Afgiørelse. I det mindste seer man, at der, foruden Baadsmænd, af hvilke Byen fordum har stillet indtil 30 i det 16de Aarhundrede, ogsaa er blevet udskrevet Stridsknegte eller Landsknegte af Skielskør. I Aaret 1567 udtog saaledes her i Byen Rigens Raad og Hovedsmand paa Kiøbenhavns Slot, Biørn Andersen, 54 Knegte, hvis Tal dog reduceredes til 30. Disse maatte betales, udstyres, underholdes og forsendes til Mødestedet, for Byens Regning. At disse Udgifter kunne være blevne lignede efter Boel, og saaledes paalagte Byens Jorder, ligesom Udskrivningen paa Landet heftede til Jorden, var maaskee mueligt.

Adskillige af de i Møllemarken til Dyrkning indtagne Jorder bleve dog ikke benyttede af dem, til hvem de vare udlagte.

"igien paa Enden ved Raadmandsvænget; og er der ikkun 13½ Alen "bredt. Udi Længden ud mod Raadmandsvænget er det 468 Alen, "og midt paa er det lige for Møllen 104 Alen bredt."

*) Det hedder saaledes i sidstnævnte Brev: at Jens Christoffersen med sin Hustru, Mette Mikkels Datter, "til St. Nicolai Kirke i Skielskør "har givet og stiftet eet Pund Saaeland, liggendes udi Møllemarken udi det 5te, 13de, 15de og 16de **Boel**." Hvilken Jord Giverne "til bemeldte St. Nicolai Kirkes Alter udi Skielskør perpetuerer; med slig Onstændighed og Vilkaar, at Capellanen — samme Jord skal nyde og have i Brug" o. s. v. (Edvardsen S. 521.)

Den til Byen skyldige Jordskyld blev derfor ikke altid ordentlig betalt; og Borgemester og Raad ansøgte da i Aaret 1651 Kong Frederik den Tredie, at saadanne Jorder til Fordeel for Byen maatte sælges, hvilket Kongen bevilgede. — Hvad der i Særdeleshed blev en betydelig Byrde for adskillige Jorder, var Forpligtelsen at holde Hegnet vedlige, saa vidt som vedkommende Jordstykker grændsede til Overdrevet. Denne Forpligtelse var bl. a. paalagt Capellanen for det til hans Embede henlagte Jordstykkes Vedkommende, med det Tillæg: at dersom Gierderne ikke holdtes vedlige, skulde Jorden falde tilbage til Byen; og Friis fortæller, at bemeldte Embedsjord endnu i hans Tid, paa Grund af denne Forpligtelse, vanskeligen kunde blive udleiet. Paa samme Maade gik det med Jorderne i Kongeaasen; hvis Navn formodentlig antyder, at de her resterende Afgifter ere tilfaldne Kongen, indtil de længere hen i Tiden atter ere blevne afhændede til Private.

Det syttende Aarhundredes Krigsuroligheder vedbleve imidlertid at være til Hinder, saavel for Byens Fremgang i det Hele, som for Agerdyrkningens Udvikling i Særdeleshed. Allerede i Christian den Fierdes Tid var Tilstanden af bemeldte Grund meget maadelig; men en endnu haardere Tid forestod i den svenske Krigs Periode fra 1657 til 1660, og senere. Friis anfører (S. 98) efter gamle Regnskaber*), at der i disse Aar blev paalagt Byen 26000 Rd. i Krigscontribution, deels af den danske, og deels af den svenske Konge. Fremmede og egne Krigsfolks Heste fortærede Sæden paa Marken, og Ødelæggelsen, der bevirkedes ved de danske Tropper, var ikke

*) Disse havde han dog ikke selv havt i Hænde, og de vare i hans Tid ikke mere til. Mere authentiske synes den af en samtidig Præsts Papirer meddeelte Opgivelser at være, (S. 98, 99) hvoraf sees, hvad Siallands Præster i 1658 og 1659 maatte skatte til de Svenske.

ringere, end den, som de Fremmede foraarsagede*). Næsten al Eiendom blev pantsat, og da Fattigkassen havde udlaant, deels til Byen, deels til Private en Sum af 1002 Rd. 2 Mk. 12 ß., saa blev der efterhaanden til samme udlagt Godtgiørelse herfor i Byens Jorder. Dette er Anledningen til, at Fattigvæsenet endnu besidder, tilligemed det paa anden Maade erhvervede, 72 forskiellige Jordstykker i Byens Marker. Ogsaa Skolen og Kirken eie nogle adspredte Jordstykker, af hvilke endeel vel vides at være doterede til samme, men nogle kunne maaskee være erhvervede paa samme Maade, som endeel af Fattigvæsenets Jorder. Man seer af mange Tilfælde, hvor yderst ringe Jordleien har været i ældre Tider. Paa en Tid som den, der fulgte paa den svenske Krig under Frederik III., og i den ikke meget mindre trykkende Krigstid under Christian V., er det saa meget mindre at undres over, at Byjorderne vare af saa ringe Værd, at de, som tilhørte offentlige Stiftelser, forgieves ere udbudne til Leie; hvorfor Kirkeværger og Fattigforstandere brugte

---

) Hos Friis (S. 99) nævnes af svenske Tropper, som have ligget i Skielskør, Obersterne Heiders og Banhows (?) Rytter-Regimenter, og S. 100 en „Oberst Weisensteins Soldater.“ Med Hensyn til vore egne Tropper (eller Hielpetropper) hedder det hos samme Forfatter, at de Münsterske Tropper vare Byen nok saa skadelige). Anno 1678 gik Skielskør, efter Ordre, dem i Møde ved Ankomsten til Corsør med Brød og 50 Tønder Øl til Velkomst. Men Aaret efter, 1679, foraarsages Borgerskabet at tage lovmæssigt Syn paa deres Huse og Gaarde, hvad Skade de Münsterske Tropper havde giort dem; ligeledes 1676 blev 8 Mænds Syn tagen paa Marken; da der ikke alene var Misvært, men egne indqvarterede Rytterheste aad og fordærvede Marken.

*) Herved menes nemlig de Münsterske Krigsfolk, som Christian V. 1677 tog i Sold og brugte i den skaanske Krig. (Jvf. Udv. af Bircherods Dagb. S. 185.) 1679 laae Münsterske Ryttere Nytaarsdag i Qvarteer i Odense. De hørte til 6 Compagnier af disse Krigsfolk, under Oberst Wend der om Vinteren vare indqvarterede i Fyen, og om Foraaret drog tilbage, da de ikke længere vilde blive i dansk Tieneste. (Sammest. S. 196. 197.)
Red.

Kirkens og Fattigvæsenets Jorder, imod at betale den aarlige Jordskyld til Byen.

Det er allerede bemærket, at den Art af Jordfællesskab, som fra ældgammel Tid fandtes her paa Stedet, og som vedvarede medens Agerbruget paa Byens Jord efterhaanden udviklede sig og udvidedes, var noget forskiellig fra Jordfælledsskabet i Landsbyerne. Dette medførte nemlig, efterdi et bestemt Skifte fandt Sted i Sædfølgen, saaledes at enhver af de trende Marker, hvori Landsbyens Jorder vare deelte, blev i tre Aar anvendt til Rug, Byg og Græsning, at hver Mand i Byen maatte dyrke de ham tilhørende Agre med den Sæd, eller anvende dem paa den Maade, som hørte Aaret til. Derimod kunde enhver Enkelt, som var Eier eller Bruger af en Deel af Skielskørs Jorder, drive sin Part af de udskiftede Jorder, som han vilde. Ligeledes kunde Jorderne her gaae over fra een Eier til en Anden; allene under den Betingelse, at Eieren skulde være Borger i Byen; hvorimod Jorderne i Landsbyerne deeltes ligeligen mellem Bymændene, og bestemte Agre og Jordlodder altid fulgte med hver Gaard, og i Almindelighed aldrig skiltes fra samme. Desuagtet existerede der dog et Fællesskab i flere Henseender mellem Eierne af Skielskørs Bymark; ikke allene med Hensyn til den fælles Græsgang, Overdrevet, men ogsaa med Hensyn til Dyrkningen af Jorderne, forsaavidt de vare indtagne til Avl. Vedtægterne, som man heri fulgte, skulle have været samlede her som andensteds i en Byskraa, hvilken dog, i det mindste her paa Stedet, ikke haves eller er bevaret. I øvrigt afgiordes de fælleds Anliggender af „Reensbrødrene" og „Vangbrødrene"*) i deres Stævner eller Sammenkomster, for hvilke det sædvanlige

*) Disse Benævnelser forekomme bl. a. i det ovenfor anførte Gavebrev til Kirken og Capellanen af 1663.

Samlingssted var Byens Bro. Som Formænd forestode 4 Fierdingsmænd de Sager, der angik Bymarkerne og Agerbruget. Foruden den fælles Afbenyttelse af Overdrevet, Tilsyn med samme, og fælles Hyrdehold, hørte ligeledes til de fælles Anliggender af denne Art Vedligeholdelse af Gader, Veie, Broer, Damme, Vandinger m. m. Efterhaanden kom imidlertid en ældre Tids Vedtægt saaledes i Strid med det, der virkelig var fornødent, at den maatte bortfalde. Til Exempel herpaa kan tiene, at man, (ifølge Friis S. 218) da Ny Møllemark var indtagen til Agerdyrkning, har været betænkt paa at føre Byens „Forthe" eller Qvægdriftsgang, som hidtil ikke gik længere end til den vestlige Side af Raadmandsvænget, ud til det nye Overdrev. Der blev ogsaa affagt en Landstingsdom af 24. Mai 1654, fældet af Landsdommeren, Jørgen Seefeld, hvorefter der burde være Forthe. Men efterat Krigstiderne vare overstaaede, og der i Aarene 1681 og 1683 var optaget Forretning over det Arbeide, som udfordredes, standsede Sagen, formodentlig paa Grund af at Nytten ikke svarede til de med Fortens Anlæg og Indhegning forbundne Omkostninger.

Omtrent to Trediedele af de til Skielskør By henhørende Jorder bleve saaledes efterhaanden indtagne til Agerdyrkning; medens den øvrige vestlige Deel af samme, lige indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, allene afbenyttedes til Græsning. Dette endnu saakaldte Overdrev blev omsider i Aaret 1795 udskiftet mellem Byens Grundeiere; og deeltes da (ligesom det i ældre Tider var skeet) i Forhold til den paa Stederne hvilende Grundtaxt. Bemeldte Overdrev deeltes i fire Vænger eller Marker: Holmene, Nyledsmarken, Birkemosemarken og Saltmadsmarken, i hvilke hver Grundeier fik sin Part anviist ved Lodkastning. Hertil kom endnu den langs Kysten løbende Strand-Eng, „Kobæksrenderne"

kaldet, der blev særskilt deelt paa samme Maade. Den hele Fremgangsmaade sees af de derom førte Raadstueforhandlinger, af hvilke det tillige erfares, at det kun var ved Opoffrelse af enkelte Borgere, som tilbøde at tage deres Part af de ringeste Steder, at en endnu videre gaaende eller mindre Deling blev forebygget; hvorefter hver Grundeier vilde have faaet sin Part anviist paa fire forskiellige Steder i de fire Marker. Men endog saaledes, som Delingen 1797 foregik, ere de enkelte Lodder ofte meget smaa, og dertil af meget uhensigtsmæssig Skikkelse, saa at der findes Agerstykker af omtrent 10 Alens Brede og 1200 Alens Længde. Disse Omstændigheder, i Forening med den lange Afstand, hvori de fleste Lodder ere beliggende fra Byen, giør, at Udbyttet af de enkelte mindre Lodder ikkun bliver af ringe Betydenhed. I de samme Tider ere de derfor ogsaa undertiden, imod den oprindelige Vedtægt og Bestemmelse, blevne afhændede fra Stederne til enkelte større Jordbrugere, imod en aarlig Afgift til Byens Kæmnerkasse. Fordelen af det bedre Avlsbrug, som herved bliver muligt, synes da vel ikkun at tilfalde Enkelte; men i det Hele bidrager det dog til at udvide Byens Resourcer og at forøge Leilighed til at finde Arbeide og Fortieneste ved samme.

Den hele, til det nu saakaldte „Overdrev" hørende Jordstrækning er deelt paa følgende Maade:

1.	Saltmadsmarken . . .	38	Agre.
2.	Birkemosemarken . . .	48	—
3.	Nyledsmarken	23	—
4.	Holmene	6	—
	Tilsammen	115	Agre.

Desuden er Strand-Engen, „Kobæksrenderne" kaldet, fordeelt i 96 Stykker. Aarsagen til at Tallene ikke ere de samme i begge Hovedafdelinger er formodentlig den, at enkelte Stykker af de fire Hovedmarker ere blevne ansete at være af lige saa ringe

Beskaffenhed som Kobæksstykkerne og derfor ere blevne satte i Classe med de sidste ved Delingen.

Det Ubeqvemme og Uforbeelagtige ved en Fordeling af Byens Jorder, saaledes som den i det Foregaaende kortelig er beskrevet, er af sig selv indlysende. Imidlertid vil det neppe kunne forventes, at samtlige Eiere ville komme overeens om en ny Udskiftning, da Nogle i saadant Tilfælde maatte henvises til den længstbortliggende Deel af Markerne, og det vilde være vanskeligt at bevæge disse til at modtage deres Part efter den Maalestok, som kunde gielde for de nærmest Byen beliggende Jorder, hvorved unegtelig ogsaa Vedkommende for deres Deel maatte lide et føleligt Tab.

Tillæg.

I Foraaret 1843 var Eieren af en Gaard i Skielskør, beliggende i Byens østlige Deel paa Gadens nordre Side, og hvis Grund er den fierde i Rækken fra Broen, som fører over Skielskør Fiord og forbinder Byens østlige og vestlige Deel, beskiæftiget med at grave en Kielder under Gaardens Stuehuus. Paa et Rum af omtrent 5 til 6 □ Alen blev da optaget Levningerne af 42 Liig, alle, saavidt det af Kyndige kunde skiønnes, af Qvindfolk, der for det Meste vare bortdøde i en yngre Alder. Det viste sig tillige, at der paa samme Sted forefandtes flere Liig, som kunde have været opgravede, dersom Gravningen var bleven videre udstrakt. De omtalte Liig fandtes at være nedlagte i tvende Rækker, alle med Hovederne mod Vest, det ene ved Siden af det andet, og i trende Lag over hverandre; uden noget Spor til Liigkister, eller andre fra Begravelsen hidrørende Levninger. Benene vare vel, efter Udseendet, meget gamle, men saavidt som Jordbunden havde været tør, vare de dog i fuldkommen uforstyrret Tilstand, hvorimod de paa saadanne Steder, hvor Fugtigheden ovenfra var trængt ned til dem, fandtes mere opløste.

Saavel det Usædvanlige i Begravelsesmaaden, som det store Antal, hvori disse sammendyngede Liig her bleve forefundne, maatte være paafaldende. Det kan i denne Henseende bemærkes, at Stedet henhører til den Deel af Byen, hvor fordum Cameraliterklosteret stod. Dette indbefattede i Følge Friis Edvardsens „Underretning om Skielskør Kiøbstads Tilstand“ de 8 første Grunde af Byens østlige Deel paa Gadens nordre Side, fra Broen regnet. Det bestod fra 1418, da det af Erik af Pommern blev oprettet indtil Aaret 1532; og da der med Klosterets Kirke var en Kirkegaard forbunden, er det ikke usandsynligt, at Stadens Beboere i hiint Tidsrum for en Deel have ladet deres Afdøde begrave paa et som særdeles helligt anseet Sted. Vilde man antage Middeltallet af de i hine Aarhundreder aarlig afdøde Personer at have været 20—25, og antage 100 Aar som det Tidsrum, hvori Klosterets Kirkegaard fornemmelig benyttedes af Byens Indbyggere: saa vilde her i bemeldte Tid kunne være jordet 20—2500 Personer, dersom alle de Afdøde der vare blevne begravede. Men om endog Benyttelsen af Byens almindelige Kirkegaard vistnok ei kan formodes at være ganske ophørt, vil man dog ved det her anførte være i Stand til at forklare sig, hvorfor man ved Gravninger meget hyppigen har truffet Liig paa de til Klosteret forhen hørende Grunde. Disse have nemlig ikke kunnet være større, end omtrent af een Tønde Lands Omfang; og naar herfra regnes den Plads, som Bygninger, Gaardsrum m. m. have indtaget, maatte det Øvrige lettelig, i det ovenfor angivne Tidsrum, kunne blive stærkt belagt, ved at afbenyttes som Kirkegaard.

Imidlertid kan dog en Begravelsesmaade som den, der har viist sig at være anvendt ved de opgravne Liig, ikke vel have fundet Sted, undtagen under Forudsætning af at Dødeligheden i i et vist kortere Tidsrum har været saa stor, at det ikke ved de disponible Kræfter har været muligt at faae Ligene jordede paa sædvanlig Maade. En saadan Begravelse hentyder derfor paa, at de Afdøde ere blevne bortrykkede ved en Pest-Epidemie, under hvilken man har seet sig nødsaget til i en ældre Tid at bruge samme Fremgangsmaade, som den, der anvendtes under Pestens

Tid i Kiøbenhavn 1711*); i det man har gravet store Fordybninger i Jorden, hvori Ligene efterhaanden ere blevne nedlagte, og det maaskee saaledes, at man har lagt de qvindelige Liig i den ene Ende af Graven, og de mandlige i den anden. Fra 1711 kunne hine Begravelser dog ikke hidrøre, thi om endog den bekiendte, i Kiøbenhavn saa voldsomme og ødelæggende Pest-Epidemie fra dette Aar skulde have yttret sig paa flere Steder i Siælland, uden at man just derom havde bestemte Efterretninger: saa have dog de til Klosteret hørende Grunde paa hiin Tid for længe siden været bebyggede**). Desuden viser en ved Præste-Embedet værende Ministerialbog, som gaaer tilbage til 1690, at i 1711 og de nærmeste Aar ingen særdeles paafaldende eller usædvanlig Dødelighed har fundet Sted i Skielskør; hvorved dog kan bemærkes, at i det foregaaende Aar (1710) voxede de Dødes Antal fra det paa den Tid sædvanlige (16—20) til 29. Det er derimod af historiske Efterretninger bekiendt, at Pestsygen, som under Navn af „den sorte Død" i Midten af det fiortende Aarhundrede rasede i Danmark og i hele Norden, ogsaa har strakt sine Ødelæggelser til Skielskør.

Hvor usikkre endog de Slutninger maa være, som nu kunne giøres angaaende disse Ødelæggelsers Beskaffenhed paa et enkelt Sted, saa skiønnes dog, at det allerede vilde have været meget betydeligt, om i en By, som dengang vel neppe kan antages at have havt over 6 til 800 Indbyggere, skulde — naar de jordede mandlige Liigs Antal regnes liigt Fruentimmernes — 80 til 90 Personer i saa kort et Tidsrum være bortdøde, at det ikke har været muligt at faae de Afdødes Liig efterhaanden dækkede med Jord; eller om de paa eengang Angrebnes Tal tillige skulde have været saa stort, at der ikke har været fornøden Menneskekraft til ordentlig at begrave de Døde. Det maa tillige

*) Jvf. Mansa's histor. Beretning om Pesten. 2. Afd. Histor. Tidsskr. III. S. 500.

**) Det (efter Hvitfeldt) 1418 stiftede Carmeliterkloster i Skielskør blev ophævet 1532, da Munkene af Armod ikke længere kunde vedligeholde det. Klosterets Bygninger og Grund skienkedes til Johan Urne. (Münters Reformat. Hist. II. S. 199. Daugaard om danske Klostre S. 210.)

erindres, at man efter det ovenfor angivne Antal af 42 fundne qvindelige Skeletter, ingenlunde tør giøre nogen sikker Regning paa, hvormange Liig der i det Hele ere jordede. Havde man kunnet fortsætte Udgravningen, og bringe til Vished, hvor stort det hele Antal af Døde har været, som her paa denne Maade ere skaffede i Jorden: da havde man efter al Sandsynlighed faaet det første nogenlunde historiske Datum, for at kunne slutte sig til Dødeligheden i de danske Kiøbstæder, som den sorte Død medførte. — Det er rimeligt nok, at man ved den Leilighed, for Lettelsens Skyld, har betient sig til at nedgrave de ved Pestsmitten bortrykkede af et Sted, omtrent midt i Byen, hvor der endnu, fra de i Slutningen af trettende Aarhundrede forefaldne Uroligheder, fandtes afbrændte og ubebyggede Pladser, som dertil kunde benyttes; og disse Pladser er det da, som Erik af Pommern længe efter hiin Tid har skienket Carmeliterne til Opførelse af deres Kloster.

Forklaring over Tal og Bogstaver, som findes paa Kortet.

Nymark.

1. Sandvedt Slette.
2. Skytte-Engen.
3. Nysø-Bro-Stykker.
4. Anders Huus Holm.
5. Kalvehave-Krog.
6. Lovsø-Stykker.
7. Tyrejorden.
8. Store Lovsø.

Gamle Møllemark.

9. Præstevænge.
10. Kirkevænge.
11. Gamle Gerlaks Vænge.
12. Galge-Vænge.
13. Galgehule-Stykket.
    - f. Tyregang.
    - g. Flynderen, hørende til Raadmandsjorden.
    - h. Raadmandshusene.

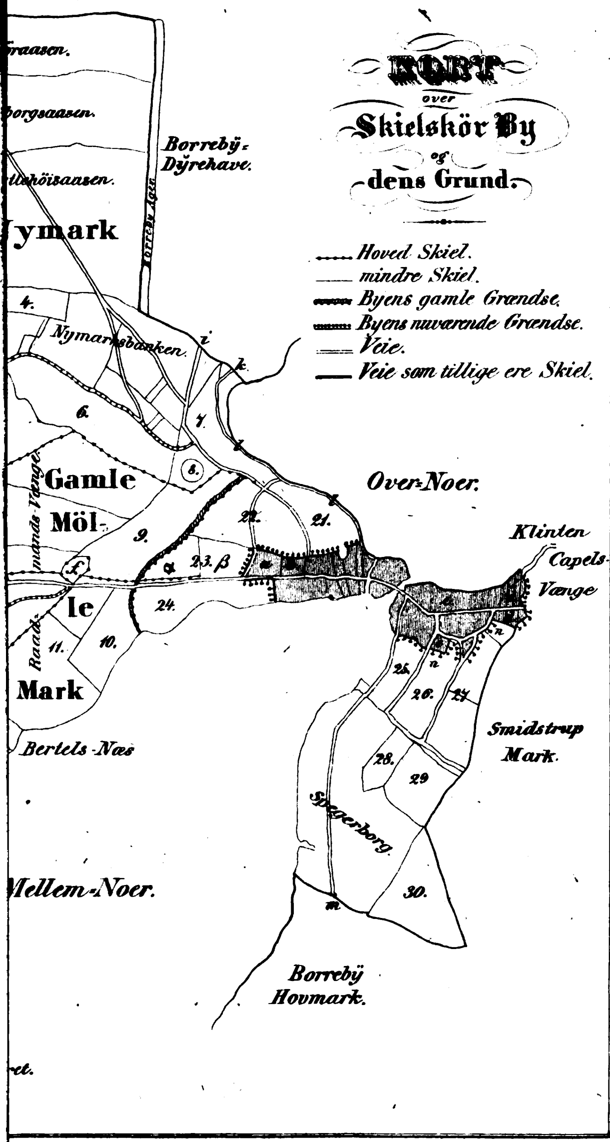
Ny Møllemark.

14. Møllebanken.
15. Capellans-Jord.
16. Konge-Aasen.
17. Vei-Aasen.
18. Mellem-Aasen.
19. Strand-Aasen.
20. Stege-Hoved.

Byen, i dens ældre og nyere Grændser, med de østre Mark-Stykker.

21. Klintevænge.
22. Gølrichs Vænger.
23. (α og β) Kirkens Jord.
24. Hellede-Agre.
25. Ebels Vænge.
26. Abildgaards Vænge (til Eggitslevmagle Sogn).
27. Røde Vænge.
28. Lille-Lovsø.
29. Lovsø-Vænge.
30. Mageskifte-Vænge.
    - a. Præstegaard og sammes Grund. (En Deel af Dr. Müllers Vænge).
    - b. Kirken, med Kirkegaard.
    - c. Carmeliterklosterets Grund.
    - d. d. Byens, siden 1806 bebyggede østre Deel.
    - e. Marie-Kirkegaard.

i. Ny Slagelse Vei. k. Gamle Slagelse Vei. ll. Veien til Nymark. m. Flaskehuus-Ledet. m m. Møllebakkerne. n n. Eggitslev-Magle Sogn tilhørende.

Kort
over
Skielskör By
og
dens Grund.
Hoved Skiel.
mindre Skiel.
Byens gamle Grændse.
Byens nuværende Grændse.
Veie.
Veie som tillige ere Skiel.
Borrebÿ-
Dÿrehave.
Over-Noer.
Klinten
Capels-
Vænge
Smidstrup
Mark.
Borrebÿ
Hovmark.
Mellem-Noer.
Bertels-Næs
Gamle
Möl-
le
Mark
Nymarksbanken.
Spegerborg.

Et Par Smaatræk til Sædernes og Culturens Historie i Danmark, i det 16de Aarhundrede,

ved

P. V. Jacobsen,
Etatsraad og Committeret i Rentekammeret.

1) En Tyvsag fra Helsingør 1563.

Det har ofte været Gienstand for Tvivl og Uvished, ligesom for Undersøgelse, om Forbrydelser og Misgierninger vare lige saa hyppige i tidligere, mindre civiliserede Tidsaldere, som i vor Tid. Undersøgelsen maa altid blive meget vanskelig og mislig, fordi de statistiske Data, hvorpaa den skal bygges, og navnlig Forholdet imellem Folketallet og de begaaede Forbrydelsers Mængde, som oftest reent mangle fra den ældre Tid. At Laster og Forbrydelser, endog betydelige, heller ikke vare fremmede for vore Forfædre, er noksom bekiendt, og fremlyser saavel af enkelte Beretninger om indtrufne Tilfælde, som og af Lovenes Bestemmelser, der især i hine Tider maa antages ikkun sielden at have været givne, uden de vare fornødne til at kue en virkelig herskende Tilbøielighed til Misgierninger. Det bør imidlertid bemærkes, at ligesom enhver Tidsalder af et vist Omfang har sin Charakteer, saaledes ere heller ikke de herskende eller meest almindelige Forbrydelser de samme i enhver Tid, saalidt som i ethvert Land. Det var fornemmelig de voldsomme Forbrydelser, men dog ogsaa, som det lader til efter Lovenes Udførlighed om den Materie, Tyverier, tilligemed de beslægtede Ugierninger, samt Løsagtigheds Forseelser, der hyppigst bleve begaaede. Desuden er det bekiendt nok, at saakaldet Trolddom og Hexekonst, eller

Forsøg paa at benytte den Ondes Magt til forskiellige Hensigters Opnaaelse, og deriblandt især til at skade Andre, netop efter Reformationen i det 16de og 17de Aarhundrede bleve hyppige, saavel i Danmark, som i flere andre Lande, f. Ex. i Sverrig, og Tydskland. Vor Kundskab til den ældre Tids Criminalvæsen i Danmark er imidlertid endnu høist ufuldstændig og lidet begrundet, og kan ikke andet end være det, da den hidtil kun har meget isolerede Data at støtte sig paa. Endeel Bidrag til en mere udbredt og bestemt Kundskab vilde kunne erholdes fra Ting- og Rets-Bøgerne, hvoraf adskillige ere tilbage selv fra den Tid, her nærmest er tænkt paa, nemlig det 16de Aarhundrede, og fornemmelig fra Frederik den Andens Regieringstid. Saaledes sees det til Ex. af de Helsingørske Protocoller, hvilke dog, skiøndt i det Hele ret ordentlig førte, ikke kunne antages at indeholde Alt hvad der i den her omhandlede Henseende passerede, at der blot i denne By i de 12 Aar 1570—81, foretoges 3 Troldomssager, og i hver af disse 1 Person dømtes til Baal og Brand (levende at brændes), hvilken Straf derpaa exequeredes. I de samme 12 Aar behandledes, foruden et Selvmord, 16 Drabssager; hvorhos det endnu erfares af senere, tilfældig Omtale, under andre Sager m. m., at 3 andre Drab vare blevne begaaede i samme Tidsrum, uden at der er anført Noget derom i Protocollerne paa den Tid, Drabene udførtes: Noget som maa have havt sin Grund i nu ubekiendte Omstændigheder, f. Ex. at Drabsmanden er flygtet strax efter Gierningen; hvis overhovedet ikke de berørte Udeladelser ere foraarsagede ved de Mangler ved Protocollernes Førelse, der ogsaa i nogle andre Henseender lade sig tilsyne. Af hine først ommeldte 16 Drabssager*), faldt 9 ud til Livsstraf, der ogsaa exequeredes; i de

*) Nogle af dem angik dog Drab, der bleve begaaede paa Skibe i Havnen eller i Nærheden. Derimod har jeg ikke medregnet Henretteisen af Sørøvere, der flere Gange (i 1571 endog 27 paa eengang) sendtes domfældte fra Kiøbenhavn, for at henrettes i Helsingør. (Jfr. Historisk Tidsskrift 5te Bind 1ste H. Side 128—129). Det kan endnu tilføies: at efter de til Beretningerne om Criminalvæsenet hørende statistiske Tabeller for 1828—1836 i Collegial-Tidenden Ingen synes

andre lode Vedkommende Forbryderne slippe med Bøder, eller Kongen benaadede dem. For de samme 12 Aar har jeg specielt excerperet 18 Sager betræffende legemlig Vold og Saar*), tildeels meget betydelige; og i en af disse, der tillige angik Røveri, blev en Person dømt til Døde og henrettet. Af Tyverier har jeg i de første 6 af de ommeldte Aar kun fundet 8 omtalte, derimod i 1576 — 81 : 19. Flere ere vistnok, som man efter det før Anførte kan formode, begaaede, især i hine første 6 Aar, uden at være komne for Retten eller indførte i Protocollerne. Ogsaa i en af de ommeldte Tyvssager blev, saavidt man kan see, Dødsdom affagt og exeqveret; og i en stor Deel af de andre, hvor det ikke skeete, var dette kun foraarsaget derved, at de Bestiaalne forud, efter Dommernes Spørgsmaal derom, erklærede sig tilfreds med en mindre Straf. Antallet af de Løsagtigheds-Tilfælde, jeg har optegnet mig for hine 12 Aar, er 29; men i flere af disse vare ikke faa Personer implicerede, og i et Tilfælde fra Aaret 1571 endog en Mængde under Et tiltalte. Efter det Anførte blev i de 12 Aar i Alt 14 Dødsdomme affagte og exeqverede i Helsingør — et Antal, som bliver end mere mærkværdigt, naar man sammenligner det med de nyere Tider, og tillige overveier, at Folkemængden dengang var meget mindre end nu**). Maaskee man kan antage, at

at være dømt for Drab i Helsingør i de nysnævnte 9 Aar; thi vel ommeldes i dem for 1832 et Fostermord under Frederiksborg Amt; men det indtraf neppe i hiin By. Formodentlig er ei heller senere, saalidet som en rum Tid før 1828, nogen Drabssag der behandlet.

*) Endeel af disse Sager bleve forligte; i langt flere Tilfælde er det iøvrigt, efter al Sandsynlighed, slet ikke kommet til Rettergang.

**) I Anmærkningerne til Helsingørs Kæmnerregnskab for 1577 (Danske Magazin, 3. Række, 2. Bd.) har jeg Side 183—84 anført Antallet af de egentlige Skatteydere i bemeldte By for Aarene 1577, 1561—63 og 1565—87. I 1570 var Antallet 262, og steeg derefter, især fra Aaret 1576 (320), til 1580 (404); hvorefter det i 1581—82 sank lidet, til 391 og 390, og derpaa igien vedblev at stige. Ligesom imidlertid paa den ene Side de egentlige Borgeres Antal var mindre end Skatteydernes, (saaledes hørte til Ex. mange Enker som Næringsdrivende blandt de Skatteydende; og endeel Maader at ernære sig og Familie paa, for Ex. som Arbeidsmænd, vare ikke bundne til Borgerskab), saa seer man paa den anden Side ogsaa, at altid et større,

Helsingørs Beliggenhed og Besøget af de mange Fremmede og Søfarende gav særegen Anledning til adskillige af de ovenomhandlede Forbrydelser. Imidlertid bortfalder dog tildeels det Argument, som herfra kunde hentes, derved, at der i Randers, efter mine Excerpter af denne Kiøbstads Retsbøger for to Aar (1587 og 1588), bleve i det førstnævnte Aar 7 forskiellige Drabssager behandlede og paadømte, og at der i 2 af disse blev affagt Dødsdom; i 3 andre idømt Fredløshed; medens kun 2, hvor Nødværge havde fundet Sted, bleve afgiorte ved Bøder. For samme Aar har jeg specielt excerperet hvad der anføres om 14 Saar-Tilfælde; men der findes endeel flere. Dette Sidste gielder ogsaa, hvad Aaret 1588 angaaer, for hvilket jeg har uddraget noget nærmere om 18 Saar-Sager. I dette sidste Aar findes derimod ingen Drabssager ommeldte, men derimod 3 Tyvssager, i hvilke 5 Personer bleve dømte til Livsstraf (4 til Galgen, og 1 Fruentimmer, paa Grund af hendes Kiøn, til Halshugning); saa at altsaa i 2 Aar i det mindste 7 Personer dømtes fra Livet i Randers, og sandsynligviis undergik denne Straf. Det synes derefter, naar man tør slutte fra et saa kort Tidsrums Data, som Criminal-Statistikens Resultater

underttiden langt større Antal Personer, end de Skatteydende, betalte Præstepenge i Helsingør. Naar man til disse Antal føier Magistraten (omtrent 10), og flere andre Embedsmænd, navnlig ved Kirke og Skole, vil man faae et Facit ud af t. Ex. for 1570 af henved 320; 1576 henimod 400; 1580 og 81 af 490 og 470 Huusfædre. Regne vi for hver af disse Familier i Giennemsnit 5 Individer, Familiefædrene selv iberegnede, bliver Beløbet for bemeldte Aar omtrent 1600, 2000, 2450 og 2350. Men hertil maa endnu lægges Antallet af de saakaldte „Unge Karle“ ɔ: yngre, udentvivl ugifte Mænd, der, uden egentlig at holde særskilt Huus, dog allerede drev Handel eller slig Næringsvei for sig selv (s. D. Mag. l. c. Side 184—85) med deres „Drenge“ (Betiente), samt de ikke faa i Byen bosatte „Kongens Folk“, især Arbeidere ved Kronborg; og endelig et ikke ringe Tal Fremmede, som paa Grund af Handels-Forretninger, eller i andre Anliggender, en Tidlang opholdt sig i Staden. Herved vil Antallet af Indbyggerne i hiin Tid uden Tvivl forøges med adskillige Hundreder for hvert Aar, og saaledes maaskee stige til henimod **3000**. I Aaret 1801 fandtes derimod **5282** Indbyggere i Helsingør; i 1834: **7122**, og i 1840: **7645** Personer (1241 Familier).

i det 16de Aarhundrede maatte falde endnu mere uheldige ud for Randers, end for Helsingør.

Et enkelt Bidrag til nærmere Oplysning om hiin Tids forbryderske Tilbøielighed vil man finde i den efterfølgende Sag, der er uddragen — i nyere Dansk — af den Helsingørske Tingbog for 1563. En saadan Tilbøielighed maa formodes at have været vidt udbredt i et Tidsrum, naar endog Børn have været grebne deraf; og under den her omhandlede Sag bleve ikke blot ei færre end 4 Drengebørn tiltalte for adskillige Tyverier; men det sees derhos, at endnu flere maa have gjort sig skyldige i lignende Forbrydelser paa samme Tid. Sagen afgiver derhos adskillige Bidrag til Oplysning om de Tiders Færd, og frembyder et anskueligt Exempel paa den særdeles betydelige Benaadningsret, som selv den underordnede Øvrighed, i Forbindelse med den Fornærmede, dengang kunde udøve.

Anno 1563 den 20 Dag Mai.

Da var nærværende paa Helsingørs Raadhuus en ung Karl ved Navn Rasmus Nielsen, hiemme i Plegilt i Thikiøb Sogn, som havde hidført og ladet fængslig indsætte 4 smaa Drenge ved Navn Anders Symensen og hans Broder Hans Symensen, fødte i Kiøbenhavn (hvis Moder hedder Doritte Symèns og boer nu ved Gammeltorv), Rasmus Nielsen, født i Aarhuus, og Anders Jepsen født i Holmegaard i Hierm Herred i Hiemsted Sogn i Harsyssel i Jylland, hvilke samme havde om Nattetid indbrudt i hans Herberge og opbrudt hans Kiste og frastiaalet ham et Sølvbelte og nogle Penge; og idag lod han lede dem i Rette, at bestaae hvorledes var tilgaaet.

Samme Tid vare nærværende Borgemesterne Henrik Monsen og Hans Povelsen; Anders Saxen, Jacob Hansen, Rasmus Hansen, Hans Nielsen, Morten Peersen, Jørgen Wiig, Raadmænd; Jens Jepsen Byfoged; Albrit Skræder, Mester Hans Barskær, Hans Thening, Thorlaf Bagge, Frans Peersen, Mads Lauesen, Saxe Clemidsen, Rasmus Olsen Bager, med flere Borgere.

Item Anders Jepsen, født i Holmegaard etc. bekiendte, at han og hans Staldbroder Rasmus Nielsen, født i Aarhuus, vare gangne fra Kjøbenhavn og til Frederiksborg. Saa kom de i Færd

med 2 andre Drenge (hvilke han sagde at have været hudstrøgne i Kbhvn.). Dem kunde de ikke vorde af med igien; og det var Anders og Hans Symensen. De fulgtes ad saalænge til de kom til Rasmus's i Plegilt; der sagde Anders Jepsen, at Anders Symensen tog en Vognkiæp og vristede Døren op med; siden tog han en bred Øxe og vristede Kisten op med, og tog derudaf et Sølvbelte; det vilde han faae sin Broder Hans Symensen at bære, og Hans vilde ikke bære det; Da slog Anders Symensen ham, vilde nøde ham dertil, og stak det i hans Barm. Sagde og Anders Jepsen, at han var samme Tid i en anden Gaard derhos; der stial han af en Drengs Pung 9 ß; Drengen laae og sov, og Pungen laae under hans Hoved; siden kastede Anders Pungen i Gaarden.

Item bekiendte han, at han stial 2 ℔ 6 ß hos Sørens i Thorup.

Item en anden Dreng Rasmus Nielsen født i Aarhuus bekiendte, at Anders Symensen opbrød Døren og Kisten og tog Beltet derudaf, som foreskrevet staaer; og sagde Rasmus, at Anders Symensen kom til ham og Anders Jepsen og havde 4 ℔ Dansk i en „Blegre“, som han tog af Kisten; der fik de 2 ℔ ud af, og den Mark, som Anders Jepsen fik, var en Part af de Penge, Anders satte under Jens Jepsen Byfogeds Brosteen for hans Dør, som var ved Pas 28 ß eller noget mere.

Item sagde Rasmus Nielsen, at Anders Jepsen havde bekiendt for ham, at han stial nogle Penge fra en Karl hos Mads Landsknegts paa Kageholmen her i Helsingør.

Derom bekiendte Anders Jepsen saaledes, at nu i Vinter var han en Tid lang der i Helsingør, og hos Rasmus Rakkers laae han til Herbergs, og her var en stor Dreng med ham, som var hans Staldbroder, ved Navn Jacob, født i Assens i Fyen (hvilken han sagde nu at findes hos Rakkerens i Kiøbhvn.). De gik nu til Mads Landsknegts og fik der Mad og Øl; og en Nat laae der en Karl hos Mads Landsknegts, som han meente at være en Skriver, dog vidste han ikke tilvisse hvad han var for Een, og den havde der hos sig en Skiøge, som han laae hos om Natten; og der gik hans Staldbroder, samme Jacob, ind til Sengen, som

den fremmede Karl og Konen*) laae om Natten, og tog Karlens Taske med Penge, der var udi; og der var og en Signetring i Tasken. Der tog Jacob Pengene af, og sagde Anders, at Jacob gav ham en graa Kiortel og et Par Skoe, hvilket han sagde han tog siden fra ham igien; ingen af Pengene sagde han sig at have faaet.

Item sagde han og, at samme Jacob laae hos den Skiøge, som laae hos Karlen, der mistede Pengene, og Jacob gav hende med derudaf.

Item sagde og Anders Jepsen, at Mads Landsknegt og hans Qvinde Else Kiinthis vidste det vel, at han og Jacob tog samme Penge fra Karlen, og de fik deraf 10½ ℔.

Item sagde han, at Else Kiinthis kiøbte et Lagen og et Par Sølvknapper af Jacob, som han havde stiaalet.

Sagde Anders og, at Qvinden, som laae hos Karlen om Natten, der han mistede Pengene, hun havde været her paa Raadhuset.

Item han sagde, at Rasmus Nielsen haver bestaaet for ham, hvorledes han har skaaret Hul paa et Kramfad i Kbhvn, og rakt der ind med sin Haand, og udtog Fyr-Rør og andet Gods hvad der var inde.

Item bekiendte Anders Jepsen og Rasmus Nielsen, at der havde været i Følge, i Raad og Gierning med dem tilforn disse Efterskrevne Oluf*) . . . . . . og hans Broder Anders, Jens Viborg, Hans Koch, Mikel, Mads Kakkedreng, Jørgen Lange, Stamme Rasmus, hvilke samme ikke have noget vist Tilhold nogetsteds, men ere altid ude om deres Snapperie.

Item den 3die Dreng Anders Symensen, født i Kbhvn, bekiendte saaledes, at han og Rasmus Nielsen og Anders Jepsen bleve hudslidte „hudslidnne" i Kbhvn nu for 14 Dage siden. Saa gik de alle, og hans Broder Hans med dem, derfra og til Frederiksborg og siden til Plegilt; der, sagde han, at Anders Jepsen brød Døren op, og der de kom ind, stak Anders Jepsen en Øxe under Laaget paa Kisten, og Anders Symensen sagde, at han

*) Ordet bruges maaskee her, som hos Almuen i en stor Deel af Sverrige (nemlig om et ukydsk, løsagtigt Qvindfolk.)

**) Pladsen staaer aaben.

løftede med en Haand ved den ene Ende paa Laaget, saa slap det op; der tog de 4 ℔ Danst ud af, og hver af dem fik sin Mark, men Sølvbeltet sagde han at Anders Jepsen tog af Kisten og stoppede det i en liden Sæk i sin „Bugre"; siden trættedes de om, hvilken der skulde bære det, og Anders Jepsen bad Anders Symensen bære Bæltet til Dag, siden vilde han bære det. — Anders Jepsen sagde, at Anders Symensen vilde fare til Rostock og sælge Beltet. — Anders Symensen sagde og svarede, at Anders Jepsen begiærede at ville fare over til Malmø, og der sælge det til en Guldsmed, som hedder Mads; han haver kiøbslaaet med ham tilforn om et Sølvbelte og en Sølvskee. Item siden bekiendte Anders Symensen, at han og Rasmus brøde Døren op, og hver havde sin Vognkiæp.

Item den 4de Dreng Hans Symensen, Anders Symensens Broder, bekiendte saaledes, at Anders Jepsen og Rasmus Nielsen havde stiaalet en Sølvskee paa Landsbyen og vare komne med hende til Kbhvn, og der kom de i Færd med hans Broder, forne Anders Symensen, saa han kom i Klammer for Skeen med dem; de 3 flede Huden af hverandre selv indbyrdes. Siden fulgtes han med dem af Byen, og var i Følge med dem til Plegilt; der, sagde han, at hans Broder Anders Symensen brød Døren op, men Hans Symensen tog selv Beltet op af Kisten, og Anders Jepsen beed Spængerne af Remmen og lagde dem i en Pung, men Remmen kastede han ud mod et Gierde. Siden havde de alle været om at grave Beltesølvet i Jorden, førend nogen af dem blev paagreben; hvilket de maatte selv udvise, og det blev igien optaget og overantvordet til ærlig, velbyrdig Mand Mads Skegl paa Krogen.

Item om Andendagen, nærværende forne B: R: og B: *), da er forne Anders Jepsen i Rette igien kommet. Samme Tid var tilstede Rasmus Rakkers Hustrue Marine, bekiendte, at hun kiøbte af Anders Jepsen 2 Sølvknapper, vare giorte i Skaanst Mark, og gav derfor 8 Album; samme Knapper solgte hun Knud Guldsmed her i Byen for 4 ß.

Item bekiendte Anders Jepsen, at han stial her i Byen en Kobbergryde, som stod sat ved Ilden hos en Mand med nogen

*) Borgemestere, Raadmænd og Byfoged.

Fisk i at sydes, og den bar hiem til Rakkeren Rasmus og satte Gryden om Natten ved Hovedgierdet af hans Seng. Om Morgenen bar Rasmus Rakker Gryden til Jens Jepsens Byefogden (som Jens Jensen selv bekiendte), og rette Eiermand fik den igien. Item sagde og Anders Jepsen samme Tid, at Anders Symensen, som nu sad i Kielderen fangen, har været her i Byen hos B. Sander Levels, og havde taget 3 Sølvskeer; og som han skulde gaaet ud af Døren med dem, blev han hæftet, saa de bleve tagne fra ham.

Item samme Tid var og tilstede Rasmus Rakker og Else Kiinthis. Da sagde Rasmus, at den Tid Anders Jepsen var greben og blev ledt i Byen, hørte han Else Kiinthis sige: Der gaaer den, jeg fik de 4 Daler af, udaf de Penge, han stial. Og det sagde Rakkeren, han vilde bevise hende overé.

Item den 25 Dag Mai, nærværendes B. Henrik Monsen og Hans Pouelsen, Anders Saxen, Jacob Hansen, Rasmus Hansen,*) . . . . . . Morten Peersen, Jørgen Wiig Raadmænd, Jens Jepsen, Byfoged, med menige Borgere og Almue, da havde for^ne Rasmus Nielsen Sagvolder ladet indlede og i Rette føre for^ne 4 Drenge paa Rettere Tinget her i Helsingøer, og var begierendes Dom og Ret over dem for deres Gierninger. Da tilspurgtes Sagvolderen, hvad heller han var begierendes deres Liv, eller og at lade tilbørligen straffe dem, dog saa at de beholdt Livet: hvortil han svarede, at han ikke vilde lade dem anderledes straffe, saa de skulde beholde Livet, men sagde, han vilde have Dom over dem og lade dem hænge.

Samme Tid var megen Almue forsamlet, og deriblandt var mange Udlændiske af adskillige Stæder, hvilke beklagede**), ikke at kunne forsvares at tage slige umyndige Børn af Dage; derfor giorde de Bøn for dem, og Menigmand var begierendes, at Sagvolderen vilde for Guds Skyld unde dem at straffes og beholde deres Liv.

Da efter lang Beraadelse haver han sig saa betænkt, at, maatte han faae beskrevet af Tinge, hvorledes Sagen er gaaet, vilde han for Guds og Menigmands Bøns Skyld unde dem deres

*) Her er en Plads ladt aaben.

**) Her maa tillægges „og meente“, „og sagde“, eller deslige.

Liv; dog vilde han de skulde have Tyve-Straf. Hvilket ogsaa skeet er, saa at de 2 Drenge, som var Anders Symensen og Anders Jepsen, de have, hver af dem, mistet 1 Ore. Den 3die Dreng, som var Hans Symensen, ham bad velbyrdig Mand Mads Skeyl, Befalingsmand paa Krogen, løs uden al Straf; dog skal han være forpligtet disse Vilkaar: først at tiene Kongl. Majest. af Danmark saa længe han lever, og samme Tieneste aldrig at undvige; desligeste ikke heller at lade sig finde i nogen Utroskab eller anden Uhørlighed efter denne Dag, under et Hængende; hvilket han selv forpligtede sig og samtykte. Item den 4de Dreng Rasmus Nielsen, født i Aarhuus, den bad Henrik Moensen løs, saa han mistede ikke uden Huden; saa skal han med de 2, som mistede Oret, forsværge Siællands Land, aldrig at komme hid mere.

Item var forne Rasmus Nielsen Sagvolder begierendes, at han maatte faae beskrevet samme Dreenges Vilkaar, at de vare smaa og umyndige, og Menigmand giorde Bøn for dem, og hvorledes han var adskilt med dem; og der bleve udtagne disse 12 Borgere i et Tingsvidne

Ole Fellesen, Albret Kræmmer, Jens Nielsen,
Niels Jensen, Albret Skræder, M. Henrik,
Kaspar Hansen, Johan Busser, Bent Fisker,
Hans Friis, Thorluf Bagge, Søren Jyde.

Begierede og Mads Skeyl beskrevet Hans Symensens Forpligtelse af disse forskrevne Mænd, og findes incopieret i Tænkebogen.

Item tilspurgte Sagvolderen, om han maatte nu annamme sit Gods igien, som forne Drenge havde stiaalet, efterdi han havde ladet dem straffe, og var begierendes at faae en skreven Dom derpaa; og efterdi han havde forfulgt dem, saa de havde staaet deres Straf efter hans eget Nøie og Tykke, da sagde B. R. og B. ham sine Koster til etc.; findes videre i Copie-Bogen indskrevet.

2) En mystisk Begravelse i Lolland, A. 1580.

De efterfølgende tvende Breve angaae en besynderlig mystisk Sag, om hvilken der alt tilforn haves nogen, skiøndt ikke tilstrækkelig Underretning. Vel meddele disse Breve ikke nogen betydelig Oplysning i Sagen; men da de dog indeholde nogle Noticer samme angaaende, kunne de vel fortiene at kundgiøres. I Begyndelsen nemlig af Aaret 1580 foregav en Datter af Mogens Erikssen (Normand) til Bramslykke en Sygdom, der snart efter sagdes at have giort Ende paa hendes Liv, hvornæst en Begravelse fandt Sted i Musse Kirke i Lolland. Strax derpaa rygtedes det imidlertid, at den formeentlig Afdøde ikke var død og begravet, og at det Hele havde været et Paafund og Begravelsen falsk. Efter Befaling af Lehnsmanden Hack Ulfstand, paa Kongens Vegne, foretoges af fire Præster og Provster i Lolland den 19 Mai 1580, en Synsforretning i Overværelse af Herredsfogden i Musse Herred samt syv Dannemænd. Ifølge denne Forretning, som findes indført i Nye Danske Magazin 4de Bind, S. 158—160, befandtes det, at Graven og Liigkisten, i hvilken Mogens Erikssens Datter sagdes at være begravet, ikke havde været aabnet og igien lukket, siden Kisten først var bleven nedsat i Jorden; Alt for saa vidt man kunde rettest see og kiende. I Kisten fandtes intet Liig eller noget andet, uden to Langhalms Kiærve, Kalk og Jord, med nogle Malurter, hvorhos Kisten ikke heller — hvad der ogsaa skulde undersøges — fandtes blodig nogensteds, hverken udenpaa eller indeni. Sognepræsten, Hr. Hans Lauritzen, erklærede paa Spørgsmaal derom, „paa sin høieste Eed og Præsteembede," at han havde begravet samme Kiste paa samme Sted, hvor den nu blev optaget, med i „Ordinantzen" foreskrevne Ceremonier, og at velbyrdige Matz Erikssen til Sæddinge*) med sin Frue, samt Marine Eriksdatter, som var paa Bramslykke-Gaard, med Gaardens Folk og megen Almue af begge Sogne, vare nærværende ved Begravelsen, men ellers ingen Adelige eller Borgerfolk; hvorhos han paastod, at dette Bedrageri havde været ham aldeles ubekiendt. Mogens

*) Formodentlig en Slægtning.

Erikſen og hans Frue, der ogſaa vare tilſtede ved Forretningen, bevidnede ligeledes, efter Henvendelſe til dem af Ridefogeden i Aaleholmsleen paa Hack Ulfstands Vegne, med oprakte Fingre ved deres høieſte Eed: at de ikke vare i Landet (Provindſen) paa hiin Tid; at de ikke heller havde været med i Raad eller Gierning i den ommeldte „ugudelige Handel"; hvorhos de tillige beraabte dem paa Hack Ulfstands egen Kundſkab om deres Uſkyldighed, og beklagede dem paa det høieſte over al deres Datters Ulydighed, oſv. Endelig tilkiendegav den ovenberørte Ridefoged paa Lehnsmandens Vegne, at denne var kommen i Forfaring om, at den ovennævnte Marine Eriksdatter ſkulde have været med i Raad og Gierning ved Forbrydelſen, og han begierede derfor paa Lehnsmandens Vegne af Mogens Erikſen, at hun maatte holdes tilſtede og lide og undgielde hvad ret kunde være. — Efter den paa det ovenanførte Sted i Nye Danſke Magazin tillige fremſatte Gisning, har Mogens Erikſens Datter maaſkee havt en Kiærligheds-Forſtaaelſe med Nogen, og i Forældrenes Fraværelſe ved opdigtet Sygdom og Død, og derefter anſtillet Begravelſe, fundet Leilighed til at flygte, hvorom dog intet videre var bekiendt. De to Kongebreve, ſom her meddeles, viſe deels den Flygtedes Dobenavn, og hvor hun førſt begav ſig hen efterat hun var undflyet; ligeſom de og tildeels oplyſe, hvorvidt Rhodes Udſagn i hans Samling til Lollands og Falſters Hiſtorie, S. 495, at Sagen blev neddyſſet, kan antages at forholde ſig rigtigt.

---

6 Mai 1581.

Hack Wlffſtand fick Breff, Metthe Peder Mortthenßens aff Naſkouff anrørendis, ut sequitur.

Frederich etc.

Wor Gunſt tiilfornn. Wiid, at thenne Breffuißerſke, Metthe Peder Morthenßis aff Naſkouff, haff[r] vnderdanig[t] for Oſſ ladett beretthe, huorledes att, epthersom hindis Hoßbonde och hunn er tiilſkickett att holde Herberger wdj for[ne] wor Kiøpſted Naſkouff, ſkall thennd Sophj Mogenns Datter, Mogenns Erichßenns Datter, epther

hunn haffde anrett thennd wchristelig whørlig Begiengelße, werrett kommenn tiill thennum, giffuitt siig wd for enn Skredders Hustru aff Kiøpnehaffn, och kallitt siig Margrette Hans Datter, och vnder thet Naffn och Skinn liggett thuende Netter wdj theris Huß, ther offuer forne hendis Hoßbonde och hunn erre kommenn wdj Mißthencke, som the skulle haffue wist aff hindis Wilkor och thennd wchristelige Begraffuelße, hunn anrett haffuer, och the therfore, saawell som andre flere, aff thig epther wor Befalling er tiilthallett, och aff Borgemestere och Raadmend vdj forne Naskouff dömpt vdj wor Naade och Wnaade: huorudindenn hunn forne hendis Hoßbonnde och siig paa thet høgiste wndskyller, att the icke haffue wist thet hennde att werre, eller nogenn Deel om forne Begengelße, eller anden henndis Leylighed, ennd mindre att the ther wdj skulle vdj nogre Maade haffue werrit mett hinnde j Raad eller Daad: begierendes therfore wnderdanigt, att Wij thenum ther wdindenn wille haffue wndskylliget, och forne Tiilthalle naadig epthergiffue. Tha epther att (the) thennum paa thet høgiste wndskylle, ther vdj att werre wskyllige, icke haffue vist thet hinnde at haffue werritt, eller aff nogenn hinndis Bedrifftt, erre Wij wdj saa Maade och met slig Bescheedtt och Wilkor met thenum tiillfridtz, att the huer wdj theris Sognepresstis och theris Borgermestere och Raadmentz Offuerwerelße wed theris høigiste Eed skulle suerge, att the icke haffde werritt wdj Raad eller Daadtt met hinde eller nogenn om thennd wchristelig Begiengelße, hunn anrett haffde, och icke wist thet hinde att werre, eller huad hunn bedreffuitt och anrett haffde, ther the hinde wdj thieris Huß haffde herberget, og therfra befordritt. Thersom the nu forne Eed giøre wille, erre Wij naadigst tiilfridtz och bede Thig och wille, att Thu, epther Thu paa wore Wegnne slig Eedtt aff thennum thagett haffuer, lader thennum for forne Sag bliffue quitt, frij och wtiilthallett. Her epther Thu Thig haffuer att rette. Ther met etc. Act. Kollinghuus thend vj Dag Maj Aar etc. MDLxxxj.

27 Mai 1581.

Jack Wlffstand fick Breff, nogen Mogen Erichßenns Thienner anrørendis, ut sequitur.

Frederich etc.

Wor Gunst tiilfornn. Wiid, att Mogenns Erichsenns Thiennere, som haffue graffuitt thennd Graff tiill thennd wchristelig Begiengelße, forne Mogenns Erichßenns Dattr haffr ladett begaa, och ringtt Klockerne, och therfore aff Thig paa wore Wegnne och epther wor Befalling er tiill thallitt och forfuldtt, haffue vnderdanigst Oß ladett besøge, wndskyllendis thenum paa thet høgiste, wed theris Siell Saligbed och Himmerigspartt, att the aldelis inthet haffue wiist om thend Suig och wchristelig Handell, som haffuer werritt wnder samme Begengelße: begierendis therfore, Wij naadigt forne Sag och Thiilthalle met thenum wille om drage och eptbergiffe; tha haffue Wij naadigst efftergiffuit thennom samme Sag. Thi bede Wij Thig och wille, att, naar the Thig mett thette wortt Breff besøge, Thu tha thenum for forne Sag lader bliffue frij och forskonnitt, och icke ydermere thenum therfore tiilthaller wdj naagre Maade. Ther met etc. Actum Frederichsborg thend 27 Dag Maij Anno MDLxxxj. (Fyenske Tegn I. 321 b. 322 b.).

---

3) Opførelsen af en Daarekiste i Helsingøer 1583.

I Aaret 1583 blev en ny Daarekiste*) opbygget i Helsingør. Kæmner-Regnskabet for bemeldte Aar viser hvilke Materialier m. v. dertil medgik, og deraf vil igien nogenlunde kunne sluttes, af hvilken Størrelse og Beskaffenhed denne „Kiste„ maa have været.

---

4 Ottealens Stolper til Fodtræ;
6 ottealens Stolper (Fyrrestolpe);

*) Det er dog uvist, om der forhen var nogen særegen Daarekiste i Helsingør. Jfr. Danske Magazin: 3die Række, II. S. 213. Anm. 3.

½ Tylt Refter;
13 Fyrre-Sparrer;
19 Lægter;
1 Ege-Dele til Dørene;
250 Bragling til Loftet og Dørene;
Oluf Tømmermand, selv fierde, for at sammenhugge Huset 11½ ℔;
100 Tagstene;
36 Læs Brosand, 4 Læs Muursand;
For at age 7 Læs Tømmer (formodentlig det ovenanførte Tømmer);
For at age 7 Læs gammelt Tømmer, som „var det gamle Stokhuus“;
For at hente 1 Tylt Deler fra Raadhuset, som der blev tilovers;
6 Læs stor Kamp (Kampestene) at hente;
9 ditto;
1 Sæk Mos at stoppe med;
200 smaa Muursteen;
5 Tønder Kalk;
Rasmus Muurmester selv anden 3 Dages Arbeide;
En Kalkslager i 3 Dage.
Døren besloges med Hængsler.
En Hængelaas for Døren.

Af et andet Sted i Regnskabet sees, at endeel af de der anførte 10 Tylter Deler ere brugte til Daarekisten.

Jeg skal herved kun giøre opmærksom paa, at Bygningen uden-tvivl maa være opført af Tømmer, med Underlag af Kampesteen. Det lille Antal Muursteen viser, at Muurværket maa have været af ringere Beskaffenhed, ligesom ogsaa Muurmesteren kun var „selv anden“ ved Arbeidet i 3 Dage; medens Tømmermanden brugte tre Medhielpere „til at sammenhugge Huset“. Det forholdsviis større Quantum Kalk og Muursand, der sees at være brugt, har man formodentlig tillige anvendt ved Fastgiørelsen af Kampestenene i

Ydersiden; thi dertil synes en eneste Sæk Mos at have været vel lidet. Flere Omstændigheder, hvoriblandt især det ringe Tal Tagsteen, der er opført paa Fortegnelsen, tyder paa, at „Kisten" maa have været af ubetydeligt Omfang, og formodentlig kun have indeholdt eet Buur; hvorhos det ikke er umærkeligt, at der aldeles ikke er Tale om nogetsomhelst Inventarium. Naturligviis har Hensigten med den hele Anstalt paa ingen Maade været den Afsindiges Helbredelse eller Hielp, men kun at sikkre Andre for mulig Skade og Vold fra hans Side. Saaledes sees ogsaa den Afsindige oftere i de helsingørske Rets-Protocoller meer eller mindre at være behandlet som en Forbryder; paa samme Maade omtrent som t. Ex. den, der havde øvet Nødværge, dog maatte give Bøder. Men endnu ned til langt senere Tider synes Menneskelighedens Fordringer i hiin Henseende mange Steder kun lidet eller aldeles ikke paaagtede. Man læser f. Ex. i Folkebladet for 18de October 1844, hvorledes blandt andet i Aalborg endnu for saa Aar siden ogsaa, foruden nogle nyere, lidt rummeligere, men lave og nøgne Opholdssteder, i det mindste eet af de ældre Bure endnu var i Brug, der fik sit eneste Lys fra et Gitter i Døren, hvilket endog kunde tillukkes med en Luge, saa at Cellen blev ganske mørk.

En Notice om Philip den Andens Erobringsplaner mod Danmark.

(Meddeelt af C. Molbech.)

Neppe har nogen Monark i det nyere Europa, lige fra Carl den Store til Napoleon, blandt sin Hiernes Fostere undfanget saa colossale Erobringsplaner, som Philip den Anden. Det var dog vel ikke saameget denne Konges egen Aand, hvori de oprindeligen udsprang. Allerede i hans Faders Siæl levede Tanken om et Universal-Monarchie; men Carl den Femte, en ulige mere aandelig begavet og daadskraftig Regent og Hærfører, end hans Søn, begrændsede dog mere sin Stræben og Virken til de nærmere Øiemed og Erhvervelser; og fortærede sit Liv og sine Kræfter ved uophørligt at handle, færdes, krige og seire, for at vinde, forsvare, udvide og beherske den colossale Dobbelt-Stat, det spanske Monarchie og det tydske Keiserdømme, som han havde forenet under den Krone, hvilken han tilsidst, aandelig udtømt og mæt af Verdens Magt og Herlighed, nedlagde; for at overgive den ypperste Deel af sit Herredømme, Spanien, med Amerika, med Nederlandene, Burgundien, og det meste af Italien, til sin Søn. Philip den Anden var endnu langt fra at finde sit uhyre Rige stort nok. Han anvendte 42 Aars Regiering paa at ville giøre Spaniens Monark til Europas Behersker; og opnaaede derved intet andet, end at han selv styrtede den spanske Colos, allerede mod Enden af det Aarhundrede, i hvis første

Halvdeel den var grundet og opvoret. I et Aarhundrede varede vel dens langsomme Synken og Fald; men dette var allerede saa at sige blevet uundgaaeligt, ved Philip den Andens afsindige Ødslen med sit Folks og sit Riges Kræfter paa den ene uheldige Erobringskrig efter den anden. Det var dog ikke ham allene, der saaledes vilde trodse Europa, udfordre Skiebnen, og tvinge Verdenshistoriens Gang. Hans System, hans Idee om det catholske Universalmonarchie, hans efterhaanden optagne Planer til dens Udførelse, vare egentlig en Gienklang af den spanske Nations herskende Tanke og Drift: at det Folk, der var blevet Herre over den nye Verden med dens uudtømmelige Skatte, maatte ogsaa overvinde og beherske den gamle*). Philip II. havde det dobbelte Uheld, at imedens endogsaa de Udvidelser af det spanske Monarkie, som lykkedes hans erobrende Politik, (f. Ex. Portugals Undertvingelse) ikke gavnede Staten ved virkelig at styrke dens indre Kræfter: svækkedes og udtømtes den omsider ved grændseløs Anvendelse af dens materielle Hielpekilder, og ved Krigstab og Uheld, der undertiden (f. Ex. i Søkrigen med England under Elisabeth, og ved den uovervindelige Armadas Udrustning og Undergang) vare ligesaa umaadelige og uhyre, som hele Maalestokken for det spanske Monarkies Udstrækning, Rigdom og antagne Statskræfter.

At Kong Philip, efter hinanden, havde sine Erobringsplaner henvendte mod Araberne og Tyrkerne, mod Frankrige, og mod England, er mere almindelig bekiendt, end at han endog havde indsluttet de fierne skandinaviske Riger i disse Planers Kreds; og man falder ikke saa let paa, at den spanske

*) Den bekiendte, af den spanske Inquisition forfulgte, og, efterat have flere Gange udholdt Torturen, fra 1599 til 1626 fængslede Calabreser Thomas Campanella, havde i Philip II. Tid udviklet denne Idee i sit Skrift: Discursus de Monarchia Hispanica. Dette udkom dog først efter Campanellas Død († Paris 1639) trykt i Harderwick. 1640. Leiden 1641.

Monark kunde faae i Sinde, at ville udstrække sin Sømagts Herredømme i Oceanet og Middelhavet ogsaa over Østersøen. Imidlertid har dette dog hørt til de tidligere Formaal for hans Politik; og ligesom uden Tvivl vist nok Christian den Andens Giftermaal med Philips Faster, Isabelle af Burgundien, og den danske Kongedatters, Christina af Lothringens aldrig opgivne Paastand paa Arveret til de nordiske Kroner, har hørt til de Anledninger, der ledede Philip den Andens Tanker mod denne Kant: saaledes fandt hans Politik et nyt Motiv i den Strid om Sverriges Krone, der opstod imellem Gustav Vasas Sønner. Men allerede 1564 i Januar, eller noget tidligere, efterat Krigen var udbrudt imellem K. Frederik den Anden og Erik den Fiortende, havde Philip II. havt sine Sendebud hos den svenske Konge, for at ophidse ham mod Danmark; ligesom han lod foretage betydelige Hvervninger i Nederlandene, hvilke Tropper man meente, kunde være bestemte til at understøtte Hertugen af Lothringens Sag *).

Endskiøndt dette ingen alvorlige Følger havde, og Erik den Fiortende, der under sin urolige og ulykkelige Regiering holdt fast ved den protestantiske Tro, neppe har indladt sig dybere med den spanske Konge, som ikke blot vilde erobre for sit Monarkie, men for den catholske Kirke: saa fik Philip II. derimod en ny Leilighed til at optage sine underlige Projecter til at blive Herre over Østersøen, da Kong Johan III. af

---

*) Jvf. en Skrivelse fra Landgreve Wilhelm af Hessen til Grev Ludvig af Nassau (13 Jan. 1564) hvorved Landgreven sender denne et Brev, der bl. A. indeholder følgende Efterretning: „Ferner hat er mir auch vertraulich vermeldet, dass etzliche des *Königs von Hispanien* leuthe bey dem Könige vonn Schweden die anregung gethan, dass er sich mit Denmarck nicht vertragen solte; darauss wolti vermutten, was der König von Hispanien im Sinne habe." osv. Archives, ou Correspondence inédite de la Maison d'Orange-Nassau, par *Groen van Prinsterer*. T. II. 1835. p. 132—134.

Sverige, som ved Brodermord havde sikkret sig Kronen, i Begyndelsen mere hemmeligt, men omsider aabenbart nok, opgav Protestantismen, og giorde hvad han kunde for efterhaanden at fortrænge den af sit Rige. Man saae ham modtage Jesuiter og en pavelig Legat i Landet, indlade sig i Underhandlinger med den romerske Curie om et Concordat, afsætte den ivrigste luthersksindede Biskop, paa ny indføre endeel catholske Kirkeskikke, og tilsidst endog at ville paatvinge de Svenske en ny Liturgie, der ganske lidt afveg fra den catholske. Philip II. fandt disse Omstændigheder gunstige nok for sine Planer mod Danmark; og hvad enten de indledede Underhandlinger med Kong Johan, og de i saadanne Øiemeed anvendte Penge have ledet til noget virkeligt Resultat fra den Side, eller ikke: saa er det uden Tvivl vist, at Philip meente det alvorligt med sine Planer, og ikke allene i deres Udførelse vilde støtte sig til Kong Johan, men ogsaa til den polske Konge Stephan Bathori, som han baade selv, og ved Paven, giorde sig Umage for at vinde. En sildigere Beretning til Cardinal Richelieu fra den franske Consul i Dantzig, synes at vidne om, at man i Polen, længe efter Philip II. Død, har kiendt hans Planer og Hensigter, og formodentlig meent: at det spanske Hof endnu kunde have Tanke til at fornye dem, saalænge den svenske Kong Sigismund regierede i Polen.

Philip den Andens Plan — hedder det i bemeldte Beretning — gik ud paa, ved et Forbund med den polske Konge, at formaae denne til med en Hær paa 40,000 Ryttere at giøre et Tog giennem Pommern og Meklenborg ind i Holsteen; imedens Kongen af Sverrige skulde overfalde de danske Provindser paa hiin Side af Sundet, og Philip selv vilde med en Flaade, udrustet i Spanien og i Nederlandene, giøre et Landgangstog mod Siælland, og bemægtige sig Kiøbenhavn og Kronborg, „Nøglen til Sundet“. Naar dette tredobbelte

forenede Angreb, som man forudsatte, ei kunde andet end lykkes, vilde man overlade Kongen af Danmark, at søge sin Tilflugt i Norge. Kongeriget Danmark, og formodentlig tillige Hertugdømmerne, (skiøndt disse ikke udtrykkelig nævnes) skulde komme under spansk Herredømme, og den spanske Monark, ved Hielp af sin Sømagt og af Kronborg, være Herre over Øresund og i Østersøen. Den catholske Religion, som man forudsatte, at Kong Johan vilde giøre herskende i Sverrige, og alle ved Reformationen seculariserede geistlige Godser, skulde gives den svenske Kirke tilbage. Men, for at giøre Religionens fornyede Udbredelse og Myndighed saameget sikkrere, skulde en Ombytning af Indbyggere for en Deel iværksættes. Et betydeligt Antal af danske Familier skulde overføres til Spanien og det spanske Amerika, som Agerbrugere og Biergarbeidere; og i deres Sted Familier fra Spanien og Nederlandene overflyttes til Danmark. Skaane, Halland og Bleking skulde tilfalde Sverrige for dets Deeltagelse i Planen; og Kongen af Polen skulde til Belønning for sin Levetid have en aarlig Afgift af 100,000 Rigsdaler (ecus d'or) af Sundtolden, og 60,000 Ducater aarlig af de danske Statsindtægter. [At man i Spanien har giort sig en overdreven Forestilling om begges Beløb, er heraf tydeligt. Der vilde i det mindste ikke blevet meget tilovers for K. Philip, i Fald han ikke vilde have inddraget alle Adelens Forlehninger.] Dette er Hovedindholdet af den Plan til det spanske Herredømme i Norden, som hiin franske diplomatiske Relation tillægger Philip den Anden *). „Dersom Udfaldet var blevet heldigt — tilføier Referenten — hvad vare da Lifland, Polen og Nordtydskland blevne til, andet end

*) „Discours adressé au Cardinal, Duc de *Richelieu*, sur les desseins que les Espagnols ont, de se rendre maitres de la mer Baltique, par *Louis Aubery* du *Maurier*, Consul à Dantzick." Mss. français de la Bibl. du Roy. Collection Dupuy. Vol. 541.

Forraadshuse for det spanske Monarkie? Hvad vare Handelsstæderne Reval, Riga, Dantzick, Stralsund, Rostok, Lübek, blevne, andet end Spaniens Havne og Arsenaler ved Østersøen?" — Vi behøve ikke at udvikle, hvormeget der i denne Plan var chimærisk; men det vilde ikke være uden Interesse, om andre og flere historiske Documenter, foruden et gammelt, i sin Tid meget bekiendt og læst Skrift*), fra Begyndelsen af det 17de Aarh., kunde opdages, til videre Oplysning om dette synderlige Foster af Philip den Andens udsvævende og phantasirige Erobringssyge.

En Ditmarsker, Jonas Henrichson fra Meldorp, havde reist og opholdt sig længe i Italien, hvor han (efter egen Meddelelse) af betydende Mænd var bleven indviet i dybe Hemmeligheder, og nu meddeler hvad han havde erfaret om det spanske og pavelige Hofs Planer (i Sixtus V. Tid og senere Aar) til at bringe de nordiske Riger tilbage til Catholicismen. Henrichsen har derhos særdeles henvendt sin Opmærksomhed paa Danmark; og man seer, at hans lille Skrift ikke blot

*) Titelen er: „*Jonæ Henrichsonii*, Meldorpiani, Dithmarsi, Relatio de ratione & via regiones septentrionales ad cultum sedis Romanæ reducendi; item de causis, propter quas Daniæ suspecta esse debet regnorum Poloniæ & Sueciæ conjunctio." Skriftet er forfattet, eller i det mindste udgivet, efter **1602**; da en Bog fra dette Aar nævnes. En Udgave skal gives med Aarstallet **1604**; hvoraf haves et Eftertryk, som tydeligt viser sig at være fra det 18de Aarh. **1604** lod K. Carl IX. dette Skrift oversætte af Joh. Bure paa svensk; og af denne Overs. haves en ny Udg. 1656. (Hielmstierne. I. 145. II. S. 651.) Originalen er desuden optrykt flere Gange uden Trykkested og Aar, i det 17de Aarh. og optaget i „Speculum consiliorum Hispanicorum, &c. in lucem productum a I. M. Lugduni (falskt Trykkest.) 1626. 4. (Jvf. i øvrigt Messenii Scandia. VII. p. 76. VIII. p. 95. Molleri Cimbr. I. 250. Pontoppidan Ann. III. 503.) Münter (Reformat. Hist. II. S. 631) har saaledes slet ingen Grund til at kalde Forfatteren „temmelig ubekiendt"; og han synes neppe at have havt eller brugt Skriftet selv, af hvis Indhold han intet særskilt anfører.

bekræfter, men i endeel Punkter og Omstændigheder udvider de Efterretninger om de spanske Anslag under Kong Philip, som vare meddeelte Cardinal Richelieu, og hvoraf et Udtog ovenfor er givet. Enkelte Afvigelser hos Henrichsen kunde vel tilskrives hans nøiere og omstændeligere Kundskab til Forholdene; men det rimeligste er maaskee, at Maurier til sin Relation har benyttet det latinske Skrift, med hvilket hans Udtryk undertiden ordret stemmer overeens. Henrichson angiver blandt Andet Styrken af den polske Hær, hvorved Kong Stephan giennem Pommern og Meklenborg skulde falde ind i Jylland, til 16,000 Mand Rytteri, og 15,000 Fodfolk, med 15 lettere Feldtkanoner og 6 Stykker svært Skyt. Tyve Krigsskibe skulde, paa Pavens Bekostning, udrustes, forene sig i Calmar med en svensk Flaade, og lægge sig i Sundet, for at hindre Tilførsel og Samfærdsel imellem Skaane og de danske Øer. Kongen af Spanien skulde sende 20 Krigsskibe fra Gallicien, Biscaia og Belgien, til Hielp; og imedens den svenske Kong Johan truede Norges Grændser, skulde en stor Deel af den polske Hær anfalde Siælland, beleire og indtage Kronborg, „den eneste Fæstning paa hele Øen." Henriksen synes selv ikke at have havt de bedste Tanker om, at Danmark kunde modstaae et saadant Anfald; endskiøndt Kongen (Christian IV.) hverken havde Mangel paa Penge, eller Skibe („regem Daniæ a pecunia, a navibus, a numero & divitiis subditorum — optime paratum"). Men erfarne romerske Geistlige*), „meget kloge Folk, som havde bereist Danmark og alle Lande ved Østersøen", havde, foruden andre Grunde, hvorpaa de støttede deres Mening, at Planen til denne Erobring vilde lykkes, beraabt sig paa: at de Danske, hengivne til slappende Over-

*) Dette er vel Meningen af Forf. Udtryk: „*Triarii* Romani".

daadighed og Vellevnet, vare ukrigerske, blødagtige, udygtige til at udføre betydende Foretagender; hvortil kommer, at der i hele Riget ikke findes en eneste duelig, i den nyere Krigskonst erfaren General, som forstod endog blot at anføre nogle Tusinde Mand"*). Om Delingen af de danske Lande har Henrichsen: at Kongen af Spanien vilde forbeholde sig Jylland, Øerne, Helsingborg og en Deel af Skaane, Halland og Bahus, indtil Elfsborg; den øvrige Deel af Skaane og Norge, hvis Erobring man tænkte sig som ikke vanskelig, skulde tilfalde Kongen af Sverrige, osv. — Forfatterens Raad, hvorledes Danmark skulde modstaae den efter hans Mening saa truende Fare, og overhovedet sætte sig bedre i Stand til at forsvare sig mod Fremmedes Anfald, ere i det Hele ret forstandige. Man skulde ikke blot bruge og stole paa fremmede og hvervede Krigsfolk; men, efter Englands, Nederlandenes og nogle tydske Fyrsters Exempel, udskrive Soldater i Landet selv, øve dem flittig i Vaaben og Taktik under duelige Officerer; og saalænge man fattedes saadanne i Danmark, maatte man tage duelige Anførere i Tieneste, som baade kunde faaes fra Tydskland, Holland og England. Hans politiske Raad gaaer især ud paa, ikke at tilstede Sverrige og Polen at komme under een Regent; og ikke at troe Løfter og Forsikkringer af spanske Sendebud, der snarere kom som Speidere i Landet (han nævner Ferdinand Lopez, „Gubernator Carpensis, qui mellitis suis verbis Danis conatur imponere.")

*) „Addebant, Danos in universum molliores, & luxu ac voluptatibus enervatos, & ad res gerendas ineptos esse; nec in toto illo regno Capitaneum Danum alicuius nominis, & *qui recentiorem belligerandi rationem ac disciplinam*, & *vel paucorum millium exercitum regere ac ducere noverit*, inveneri."

Historisk Literatur og Kritik.

23. Dr. C. F. Wegeners liden Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde. Til Menigmands Nytte og Fornøielse, udg. af det Kongl. Danske Landhuusholdningsselskab. Kbh. 1843. 270 S. 8.

Historien er Tidernes Vidnesbyrd, og vi kunne sige: den er, uagtet alle de Indbrud, man har giort og vil giøre paa dens lovlige Ret, dens Selvstændighed, dens Grund og faste Eiendom, endnu fortrinligen vor Tids, vort Aarhundredes Videnskab. Dette er den, baade fordi man, med en hidtil mageløs Omhu, over hele Verden har stræbt og endnu med voxende Iver og Kraft arbeider paa at bringe dens ægte og rene Kilder for Dagens Lys; og fordi man, med ikke mindre alvorligt Sind og dybere Aand, hos ethvert Folk, hvor det aandelige Liv frigiør og udvikler sig til større Modenhed, eller med en ligesom fornyet eller forynget Voxekraft, stræber at tilegne sig Videnskab, Evner og Gaver eller Konst, til at høste det rige Udbytte af den i Kilderne vundne historiske Skat, og forme eller bearbeide den i historiske Arbeider og Værker. Det gaaer vel her, som i de fleste Yttringer af menneskelig Aandskraft og Aandsvirken i det 19de Aarhundrede. Udviklingen er overvældende stor, og lige forbausende i sin Hurtighed, som i sit Omfang; men, iblandt den bestandigt voxende Mængde af Forfattere og Skrifter, er Antallet af Genier og classiske Bøger forholdviis ikke større i vor Tidsalders historiske Litteratur, end til andre Tider, da Clios Videnskab og Konst deeltog i det aandelige Livs almindelige Cultur eller Opblomstring. Vi behøve ikke at gaae tilbage til vore tidligste Lærere og Mønstre, i det gamle Grækenland og Rom.

Nærmere ligger os Videnskabernes og Konsternes evig mærkværdige Gienopvækkelse, saaledes som den fortrinlig kom til Frembrud og Modenhed i Italien; og hvilke Navne ere ikke fra hiin Tid f. Ex. en Machiavellis og Guicciardinis? Eller hvormange Historieskrivere i det 19de Aarhundrede ville frarive disse den Palme, som to Aarhundreder, Slægt efter Slægt, tilkiendte dem? — Men dette hindrer ikke, at Historieskrivning som Videnskab, i sin Heelheed og i sin almindelige Organisme og Udøvelse, i flere Lande er gaaet frem med Kæmpeskridt. Fremfor Alt maae vi berømme os af, at i samme Forhold, som det rene historiske Stof i større Mængde bringes for Dagen og giøres tilgængeligt, skærpes ogsaa Videnskabens Fordringer til den historiske Kritik; og hvad er dette i sig selv andet, end man hylder i vor Tid den historiske Sandheds Idee, i større Reenhed, med mere alvorlig Villie, og begeistret Kraft, end nogensinde tilforn?

„Ingen vove paa, ustraffet at berette noget, som er falskt“: dette er i det Mindste den ene Historiens Grundlov, som vor Tids Kritik med ubøielig Strenghed fordrer efterlevet. Den anden, som det ikke altid og overalt er lige let at følge, („ne quid *veri* non audeat“) er dog, ligesaa vel som hiin, en uundværlig Livskilde for Historieskriveren. Der, hvor det er ham formeent, at udtale den factiske Sandhed, som de historiske Kilder have overleveret ham, der maa ogsaa Ordet døe paa hans Læber, og han maa tie, hvor han ikke tør lade Begivenhederne tale. Men det er et indholdsvægtigt Ord, naar vi sige: at det er den sande Begivenhed, han skal fortælle. Thi dertil hører ikke allene, at Sandheden skal findes i Kilderne, som den ædle Malm i Klippestenene; men at han selv baade har Evne til at opdage den, og Evne til at skille den fra Alt hvad der indhyller og skiuler den for det uerfarne Blik, det uøvede Die. Endelig, dersom denne Gave er falden i hans Lod, da er det ikke mindre nødvendigt, at han eier den Kraft i Aanden og den Reenhed i Villien, som udfordres til at fuldende sin Gierning, til at meddele den opdagede Skat, eller bruge det fundne Stof med Oprigtighed og Ærlighed, i Sandhedens (og dette er med andre Ord i den historiske Videns og Videnskabs)

ikke i Parti-Aandens, Lidenskabens, Egoismens, den personlige Hengivenheds, eller nogen udenfra laant eller given Bevæggrunds Tieneste. Det er denne Kraft og Reenhed, som kun alt for ofte fattes i vor Tid; og et andet ikke sieldnere Savn, er den aandelige Evne og Dygtighed til at betvinge det ved sine Masser overvældende Stof, hvoraf den nyere Tids historiske Materiale i en aarlig voxende Mængde opdynges. Vor Tid vrimler derfor af Arbeider, der hører til Tendents-Historien (som ikke har saa lidt tilfælles med de saakaldte Tendents-Romaner og Noveller); og ikke mindre er Antallet af historiske Skrifter, der ere rige paa Stof, men i en ufuldkommen bearbeidet Form — eller Skrifter af tvetydig Natur, svævende imellem umiddelbar Meddeling af det factiske Materiale, som ofte kun er alt for rigeligt og overflødigt, og den ved Fortællingens Konst betingede og udførte Fremstilling, som først giver os virkelig Historie. Men det er en lykkelig Egenskab ved denne Konst, at netop Sindelaget, netop hiin Reenhed i Aanden, med dens ophøiede ideale Maal, er en uundværlig Egenskab for den historiske Konstner — en Egenskab, som jo ædlere, jo mere ægte den findes, desto mere ligesom forstærker og forædler den de øvrige Evner, som Historieskriveren besidder, og som man ikke hos Enhver tør vente sig samlede og forenede i lige Styrke og Omfang.

I vort Fædreland har man allerede i det 18de Aarhundrede med berømmelig Flid og Umage arbeidet paa at samle og bekiendtgiøre en betydelig Deel af Kilderne til dette Lands Historie. Det var paa Tiden, har man længe sagt, at modnere Frugt af denne Flid maatte vise sig; men man har ikke altid seet og erkiendt, hvor meget der endnu fattedes, naar man efter trykte Kilder vilde skrive den danske Historie efter det 13de Aarhundrede. Vor Tidsalders Forhold have dog snarere ledet Opmærksomhed og Interesse bort fra det ældre, for en Deel rige og nogenlunde tilstrækkelige Stof, som længe var tilgængeligt. Man krævede Behandling og Fortælling af den nyere og nyeste Historie, uden at vide og forstaae, eller uden at ville vide af, at Kilderne til denne endnu først skulle opsøges og fremskaffes; at om de ikke altid, som desværre saa ofte, mangle, saa ere de

dog ikke, og kunne ikke altid være tilgængelige nok. Det er kun den naive Enfoldighed og Uvidenhed, der mener og forlanger, at pludselig skulle alle Kilder for Dagens, eller de nærmest udrundne Generationers Historie aabne sig, for at denne i en Haandevending skulde kunne skrives — og det nemlig med den Hoved-Tendents, at lade al Skygge falde paa Fortiden, lige til den seneste, og alt Lys paa de Aar, hvori man har traadt sine første politiske Børneskoe i et friere Statsliv. — Men, imedens ubeføiede Stemmers Krav og Opfordringer, ligesom deres Priis og Dadel, hastigt svinder hen iblandt andre Dieblikkets Døgnskrifter, gaaer Videnskaben sin rolige Gang; og dens Fremskridt ere, om ikke altid saa flyvende og flux tilstede, som Indbildning fordrer det, saa desto sikkre og varigere. Ogsaa i Danmark er Historiens Tid kommen. Man kan ikke længere byde os Phantasiens Fabler, aandløst udskrevne Dagregistere, eller sammensankede Smaastumper af antiquariske Curiositeter, under Navn af historisk Fortælling; man kan heller ikke mere saa let vinde Navn som frimodig og sandhedskiærlig Historieskriver, ved at sætte Fyrster og Statsmænd i Gabestokken, eller sværte Stænder, Folkeclasser, Nationer, ja hele Tidsaldere, med en grov og skiødesløs Malerkost.

Blandt nyere danske historiske Skrifter indtager det, vi her med ganske faa Ord ville omtale, en betydende Plads — og fortiener den, saavel ved sin Gienstand, som ved sin grundige Behandling af det historiske Stof; endskiøndt det derhos paa en Maade selv forkynder, at være opstaaet som en Art af Tendents-Historie. Efter særskilt Opfordring vilde Forfatteren skrive, ikke Frederik den Siettes hele Historie, men hvad han kalder „Kong Frederiks Bondekrønike.“ Han vilde „udfolde den hele Plan, som Kongen lagde til den fortrykte Bondestands Opkomst og Lykke; og stykkeviis følge ham i Planens hele Udførelse, fra de første prøvende Forsøg til den senere fuldstændige Udvikling.“ Planen selv angiver Forf. i disse Grundtræk: „Den stavnsbundne, livegne Bonde skulde være fri „Mand, og have fri Mands fulde Rettigheder; de gamle Misbrug skulde afskaffes, og deres Forsvarere ei allene overvindes, „men overbevises og vindes; Jordudskiftningen skulde fremskyndes, Hoveriet ordnes, Naturaltienden ophøre; selv den fattigste

„Bonde skulde finde Leilighed til Erhverv, og alle skulle fremmes „i Oplysning, Sædelighed og Gudsfrygt." Denne „Bondekrønike" særdeles bestemt til Læsning for den menige Mand, eller den danske Bonde' (S. 2. 3.) skulde fremtræde „i en reen populair og fordringsløs Fremstilling." Dette er ogsaa uden tvivl i en vis Grad lykkedes Forfatteren. Bogens Fortælling er klar og tydelig; Stilen charakteriseres ved en tildannet Simpelhed, Sprogreenhed, Lethed og Korthed i Periodernes Bygning, og ved en vis eiendommelig Tone, der paa en Maade sætter os tilbage i en noget tidligere Sprogperiode, end den nærværende; man kunde maaskee sige, omtrent Midten af det attende Aarhundredes anden Halvdeel — eller den Tid, hvormed Forfatterens Fortælling begynder. Man kan ingenlunde sige, at Prof. Wegener skriver som Malling; men der er en Art Slægtlighed imellem dennes og Krønikens Stiil. Det vil være sieldent, i en historisk Fortælling, hvori Forfatteren dog paa en Maade lægger Baand paa sit Foredrag, og gaaer ud af den ubevidste Individualitet i Stilen, ved at lægge an paa at skrive i en vis Charakteer og for en vis Folkeclasse — og i en Historie, i hvis Indhold og Indklædning desuden, fra Begyndelsen og fra Planens Anlæg, en Tendents maatte herske og fremtræde — at finde saa megen Frihed og Eenshed i Holdningen; saa lidt Tvang og Maneer i det hele Foredrag. — Dermed har det dog, som heller ei er meer end naturligt, ikke kunnet undgaaes, at nogen Indflydelse paa Stiil og Tone maa spores af den forudsattede Hensigt: at skrive for Menigmand, eller for Bondestanden; og at Skriftets Tendents tillige bliver saameget mere kiendelig og følelig, som Fortællingen faaer en vis Eensformighed ved Gienstandens udelukkende Indskrænkning til Landboforhold og til Bondestandens Historie. Heller ei lod det sig undgaae, at den med historiske Værker fortrolige, om end nok saa patriotiske og retsindige Læser af denne danske „Bondekrønike" under Frederik VI., maa lægge Mærke til, at den heel igiennem har lutter Lys-Effect og Lyspartier, og at alle Skygger ere udeladte eller omgaaede. Vi ville dermed aldeles ikke sige, at Krøniken er upaalidelig, eller at Forf. forsætlig er gaaet uden for historisk Sandhed; men vi kunne derfor dog ikke unddrage os en vis Fornemmelse, der ligner den, som vi modtage

ved Læsningen af de saakaldte »Eloges«, eller Lovtaler over berømte Mænd, hvilke vi, tilligemed saameget andet, i det attende Aarhundrede laante hos de Franske, og forplantede til den danske Literatur. Dette er naturligviis at forstaae med den betydelige Forskiel, at Form og Foredrag i Lovtalerne er langt mere rhetorisk, og derved mere udsat for den udmalende Forskiønnelse; hvorimod her den historiske Tone og Beretning, tilligemed en ulige større Rigdom paa Facta, medfører større Simplicitet og en mere tilforladelig Charakteer i Fremstillingen.

Forfatteren siger strax i Begyndelsen: „Jeg skriver ikke for boglærde Folk“, men han har glemt udtrykkelig at sige, hvad han forstaaer ved denne Benævnelse. Han tilføier umiddelbart: „De, som ville have noget mere end et Omrids i store Træk, hvis Klarhed ikke forstyrres ved ubetydelige Enkeltheder, og hvis Liv ikke qvæles ved smaalige Beregninger — de maa søge det andensteds.“ Men da han vilde give sit historiske Arbeide disse Fuldkommenheder — nogle af de fortrinligste, og i vor Tid visselig ikke almindelige, — maatte han snarere have sagt: „Jeg skriver ikke for Boglærde, der ingen Forstand have paa, hvad der hører til en god Historie.“ — Han har imidlertid dog skrevet en Bog, hvis Gienstand og hvis Form maatte bringe den, ikke blot i Bondens, men i en Mængde dannede Læseres Hænder af enhver Stand og Classe i Danmark. Han kunde saaledes heller ikke udelukke de saakaldte „Boglærde“. Tvertimod, naar han derved, som vi maae antage, har meent videnskabeligt dannede og sagkyndige Mænd, bevandrede i historisk Læsning og med Interesse for samme: da turde maaskee Bogen uagtet sin udtrykkelige Bestemmelse, dog snarere blandt saadanne Læsere finde sit egentlige Publicum, end iblandt Bondestanden. Hine ville være Forfatteren takskyldig for et Arbeide, som giver en klar, vel ordnet, overhovedet fuldstændig Oversigt over den Deel af Danmarks Historie under Frederik den Siette, der omfatter Landboforholdene og Bondestandens Vilkaar i den mærkværdige Periode fra 1789 til 1839 — en Oversigt, hvori saadanne Læsere maaskee kun nu og da ville savne nøiere bestemte og fuldstændigere chronologiske Data. Men en slig Benyttelse af denne Bog, som et Slags historisk Veiledning eller Reperto-

rium, laae netop udenfor Beregningen; og man er derfor maaskee heller ikke berettiget til, fra den Side, at giøre Fordringer paa en Form, Fremstilling og Tone, som fra visse Synspunkter kunde ansees for mere svarende til en saadan historisk Skildrings Natur.

Derimod tør vi paa den anden Side ikke være forvissede om, at Forfatteren fuldkommen vil have opnaaet sit Hovedmaal: at skrive en saadan Krønike eller historisk Fortælling, udtrykkelig beregnet og bestemt for den danske Bonde, som i denne Stand skulde blive almeen Folkelæsning. I hvormeget endog netop Bogens Indhold synes at maatte forsikkre den et saadant Vilkaar, troe vi dog at netop dette Indholds sammenpressede Stof, den store Rigdom af Facta, og disses censformige Charakteer — i hvor nær de endog synes at berøre Almuens Sphære — dog medfører en vis Tørhed og Strenghed i Fortællingen, som modvirker, vel endog stundom reent ophæver det, vi ogsaa her ville benævne det poetiske Element i Historien, det, som ubevidst, uden udtrykkelig Hensigt og Fordring, tiltrækker og fængsler Læserens Sind. Det lader sig ikke negte, det er vel endog paa sine Steder alt for synligt, at Forfatteren har bestræbt sig for at dække den strenge Knaphed og alvorlige Begrændsning til et Stof, hvor det ikke lader sig undgaae, at reent materielle Elementer og Synsmaader vinde en Overvægt, der trænger de ideelle og aandelige i Baggrunden. Men om denne Bestræbelse ikke stundom bliver kiendelig i sin bevidste Hensigt og mindre genuine Naturlighed — om den ikke undertiden viser os en anden Charakteer i Værket, end i Forfatterens eiendommelige Charakteer som Historiker og Historieskriver: dette lade vi her være uafgiort. Vi paaskiønne fuldkommen, hvor stort og møisomt det Forarbeide har været, som denne historiske Skildring har krævet, og hvor faa de ere hos os, der kunde og vilde paatage sig hiint, eller udføre denne, saaledes som det her er skeet. Men vi kiende tillige Forfatteren af hans (uheldigviis ikke fortsatte) Kritik over 1ste Deel af Dahlmanns Danmarks Historie; og vi tør af dette Arbeide med Sikkerhed forudsætte: at han selv mangfoldige Gange, ved at udarbeide sin „Bondekrønike", maa have følt, hvor voveligt og misligt det Foretagende er, at ville skrive en Tids, en Fyrstes Historie, i og med

hvilken vi selv ere opvorne. Vilde endog Forfatteren selv fornegte dette Formaal, og kun tillægge sit Værk en annalistisk Natur: da maae vi være af den Mening, at det ikke besidder en saadan i tilstrækkelig Reenhed; og at navnligen den heelt igiennem aabenbarede stærke Overbeviisning (thi denne forudsætte vi som reen og herskende) om det Statskloge, Forstandige, Velgiørende og Rigtige i det hele System og sammes Udførelse giennem et halvt Aarhundredes Regentliv, der falder ind i den hele nyere Tids vigtigste og indholdsrigeste Tidsalder, yttrer sig stærkere i denne Krønike, end den rene, simple annalistiske Beretning kan medføre. Hermed skal det ikke være sagt, hvorvidt Forfatterens Synsmaade for Systemet overhovedet er overeensstemmende med Politikens Grundlære; men kun, at hans Fremstilling af det rige factiske Stof er udført paa en saadan Maade, at det overalt og uden nogen Undtagelse viser os den Konges Regiering, hvis Bestræbelser for Landbovæsenet og Landbostanden her fortælles, fra den lyse og fordeelagtige Side; ligesom Stoffets Beskaffenhed, i Forening med Bogens Tendents, nærmer sig til at vække Forestillingen: at en Stat egentlig kun har een Stand, hvis Rettigheder og Fordeel falde sammen med Statens Ideal. Da det nu dog tillige i denne Fortælling, ikke kunde undgaaes, at indflette meget af det danske Riges politiske Historie i en Krønike, hvori Forf. egentlig og fra først af kun vilde berette „det ene Stykke“ af Frederik VI. Historie, „om Bondens Opkomst“: (S. 2) saa har han heller ei kunnet udelukke, hverken Krigene som førtes under saa besynderlige og uheldig Forhold fra 1807—1814, eller deres for Landets Finantsvæsen og hele indre Velstand sørgelige Følger, der sporedes i en lang Række af paafølgende Aar. Men hvad man her vil savne, er en klar Redegiørelse af disse Forholds og Følgers fordærvelige Indflydelse paa hele Staten og de fleste Borgerclasser; ligesom en Udvikling af den Side af Systemet, der lod den væsentlige Skade falde paa nogle af hine Classer, imedens Forarmelsens Byrde unegtelig maatte føles mindst af den Stand, der efter sin Stilling havde mindst at tabe. — Her tør en Betragtning af Skriftet, som vil hæve sig over det Individuelle og Personlige, eller over det Specielle og Nationale, neppe vedkiende sig andet, end at det, paa flere Punkter, savner den naturlige

Skygge, der i en upartisk Historie maa falde paa sit Sted ved Siden af Sandhedslyset. Her maa det ogsaa, som ved flere Leiligheder, falde os ind at spørge: var det Kong Frederik allene, som regierede det danske Rige i et halvt Seculum, eller deeltog Ministre og Raadgivere i den høiere Statsstyrelse? — Og i det sidste Tilfælde maa da atter spørges: paa hvilke af de sidste falder Ansvaret for de store Uheld, de haarde Lidelser og dybe Saar, som rammede Danmark fra det 19de Aarhundredes Begyndelse?

Sammenholde vi dette Værk med Forfatterens tidligere historiske Program til Sørgefesten ved Sorøe Academie (28. Jan. 1840) i Anledning af Frederik VI. Død: da maa vi overhovedet og i det mindste tillægge dette Skrift, paa sit Standpunkt, et ikke ringere Værd, som en i sin Form yderst sammentrængt, og med betydeligt stilistisk Talent udført historisk Skildring. Men vi maae ogsaa betragte denne som nær beslægtet i Aand og Tendents med Forfatterens „Bondekrønike". Igiennem begge Skrifter aander en varm Pietets-Følelse for den nylig bortgangne Danerkonge, hvis uforglemmelige Personligheds Indtryk aldrig lader sig udslette hos Nogen, der af levende Erfaring har kunnet optage dens Billede i sit Hierte. En saadan Følelse er ligesaa agtværdig hos Borgeren, som den er heldig for Digteren og Taleren. Det tør nu være et Spørgsmaal, som vi bør efterlade en kommende Slægt at afgiøre: om ikke hos vor Forfatter, i de her omtalte, kort efter den ædle, menneskekiærlige, med mange elskværdige og hæderværdige Egenskaber begavede Fyrstes Død, forfattede Mindeskrifter, nu og da Følelsens Poesie har yttret sin Magt og Virkning mere umiddelbart, saavel i den historiske Opfatning, som i den fortællende Form, end en simpel Krønike altid kan taale?

---

24. De rebus *Christiani Secundi*, Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis, exsulis, Commentatio. Auct. *Car. Ferd. Allen*. Pars. I. Hafniæ. **1844**. VIII. 100. pp. 8.

Dette er Begyndelsen, om man vil Forberedelsen eller Programmet, til en med Omhu fra Kilderne hentet Bearbeidelse af

et hidtil saagodt som ganske ubehandlet historisk Stof: Christian den Andens Begivenheder under hans niaarige Landflygtighed. Fortalen underretter os om, at Forf. ikke saameget agter at fortsætte sit begyndte Arbeide i denne, ved dets Bestemmelse som Specimen for en academisk Grad fremkaldte Form, eller i det latinske Sprog; som han tænker at fuldføre det ved Udgivelsen af en fuldstændig, i Modersmaalet skreven Historie af den fordrevne Konge under hans Landflygtighed; ledsaget af et Udvalg af de vigtigste hidhørende Actstykker og Documenter. Vi kunne ikke andet end hoiligen ønske Forfatteren Stilling og Leilighed til at udføre sit Forsæt, saasnart han har endt den Reise, som uden Tvivl endnu betydeligt vil forøge hans Adgang til Benyttelsen af hidtil ukiendte eller ubrugte Kilder til Æmnets Behandling. Denne vil uden Tvivl i Hr. Allen finde en Historiker, baade af Grundighed, Samvittighed og Upartiskhed. Han vil her faae den bedste Leilighed til at lægge disse Egenskaber for Dagen; ligesom han i sin „Haandbog i den danske Historie“ har viist et Talent og en Fremstillingsevne, hvorved han endnu mere har bidraget til det Held, denne Bog har vundet, ved at være den første fuldstændige Læsebog i vort Fædrelands Historie, som er skrevet, ikke allene i vor Tids Aand, og efter det constitutionelle Parties Synsmaader; men tillige med videnskabelig Alvor, og en deraf fremgaaet Stræben efter objectiv Sandhed, Retfærdighed og Upartiskhed. Det er disse Egenskaber, som betydeligt have formindsket Virkningen af en forud antagen Theorie for de historiske Grundforholds Behandling og de forskiellige Tiders og Tidsalderes Fremstilling, som Forf., der begyndte med noget af det Tungeste og Vanskeligste: at give den danske Histories Resultater i en Lærebog, vel ikke overalt har kunnet fierne saameget, som Bogens Charakteer synes at medføre.

Her har Forfatteren paataget sig et andet, i sin Natur, sit Formaal, sine Grændser og Betingelser meget forskielligt historisk Hverv. Det er et enkelt, som det synes, mindre vigtigt Afsnit af Christian den Andens ikke lange, men stofrige Historie, som han første Gang efter Kilderne vil fremstille. Forfatteren har den Fordeel, at de ubenyttede Kilder, ved den sildigere Tids Opdagelser af længe skiulte Documenter og Archivskatte, baade ere

rige, og i det Hele uden Tvivl temmelig fuldstændige. Allerede det i ovenanførte Skrift meddeelte Affsnit viser, hvor mangfoldigt og af hvor betydeligt Omfang Stoffet er. Det gielder ikke blot om de mange, for en Deel eensformige og sig gientagende Optrin af Christian den Andens Landflygtighedsliv, hvori han paa Reiser, ved Underhandlinger med sine Svogre og andre fremmede Fyrster, under kummerlige Vilkaar og trykkende Pengenød, søgte at skaffe sig Midler til med væbnet Magt at vinde sine forladte Riger og Kroner tilbage; men det gielder ogsaa om, at samle og fremstille de rigelige Bidrag som disse Begivenheder og Bestræbelser afgive til en fuldstændigere Belysning af Kongens, hans Dronnings og endeel af hans Slægtninges, hans mest betydende Venners og Tilhængeres Charakterer. Det synes, som Forf. i sin Fortale har lagt mindre Vægt paa disse Sider af det Formaal, han i nærværende Arbeide har sat sig, end paa den umiddelbare Indflydelse, som den landflygtige Konge, saalænge han endnu havde nogen Kraft tilbage til at virke paa Tingenes Stilling i det danske Rige og i Skandinavien, udøvede paa denne; snart ved at true med krigerske Anfald, snart ved virkelig at iværksætte saadanne, eller lade dem udføre ved Andre (særdeles ved Søren Norby); eller paa den Forbindelse, som fandt Sted imellem hine Foretagender af Christian II. og Europas politiske Stilling i Almindelighed*). Men foruden at det er vanskeligt eller umueligt, i et Stof af den Natur, som nærværende, at affondre den historiske Vigtighed og Interesse („vis historica") i de politiske Forhold, eller i den nordiske og europæiske Statshistorie, fra de handlende Hovedpersoners Skiebne og Charakteer, hvorved Begivenhederne for en betydelig Deel bestemtes: saa ligger der netop en særegen og høi Grad af historisk Interesse i enhver Omstændighed, der kan tiene til nøiere Belysning af Christian den Andens egen Charakteer, og af hans

*) „Si quæritur, quæ *vis historica* tribuenda sit exsilio Christiani Secundi per novem annos protracto, ea non tam ponenda est in variis fortunæ vicissitudinibus, quas subierunt & rex & regina & comites eorum, variisque rebus a rege gestis. . . . quam in eo momento, quod expulsio regis et res per exsilium gestæ in totum statum regnorum septentrionalium habuerunt" etc.

nærmeste Raadgiveres og Venners. Denne Interesse fremkaldes og betinges ikke allene af hans tragiske Skiebne, men af den betydende Indflydelse, som hans Charakteers Usædvanlighed, og de ligesaa usædvanlige Betingelser, hvorunder den udviklede sig, havde paa hans Regenthistorie*). Uimodstaaeligt tiltrækkes vi af denne Interesse; og endnu længe vil man begierligen og ombyggeligen fremsøge enhver hidtil ukiendt Omstændighed, som kan nære og tilfredsstille den.

Hvormeget høiere maa Drift og Forventning stige, naar en heel Periode i Christian den Andens Liv, hans niaarige Landflygtighed, som man hidtil kun har kiendt paa en høist fragmentarisk og ufuldkommen Maade, første Gang kan ventes oplyst, ved Adgangen til et heelt, i meer end 300 Aar bortgiemt Archiv, og rimeligviis desuden ved andre vigtige Kilder i nederlandske, tydske og svenske Archiver. Af de sidste tør vel Udbyttet blive det mindste; desto mere tør man vente sig af de to førstnævnte Kilder; og hvad hiin mere individuelle og personlige Interesse for Kongen, hans Dronning, Familie og Ledsagere angaaer, da har Hr. Allen (uagtet den ovenanførte Synsmaade) allerede i dette Skrift, hvis Fortælling kun gaaer omtrent til 1525, lagt for Dagen, hvormeget han vil kunne bidrage til nye Oplysninger af Christian den Andens Charakteer af hans Omgivelse, og af saadanne Forhold, der ogsaa kaste meer eller mindre Lys paa hans tidligere Adfærd og Handlinger. Saaledes f. Ex. (for kun at nævne et Par Omstændigheder) har Forf. allerede her S. 27 o. ff. jvf. S. 33) endeel bedre, end hidtil var bekiendt, oplyst Kongens og Dronning Isabelles Forhold til Luther og den reformerede Troeslære, og p. 54—58 hans lidet gunstige Forhold til den pavelige Curie i de første Aar af hans Landflyg-

*) Vi ville her kun fremhæve den ene, yderst vigtige Omstændighed, som Forf. selv strax paa de første Sider af sin Afhandl. (Anm. b) bestyrker, ved at oplyse en Misforstaaelse hos Hvitfeld og Svaning om Krigsfolk, som Christian II. skulde have samlet i Jan. 1523 i Fyen, for med væbnet Haand at undertrykke den jydske Adels Oprør: nemlig, at Kongens i Uheld raadvilde og vaklende Modløshed, for ei at sige Feighed, var en Hovedgrund til den Vending, som Begivenhederne og hans hele Skiebne efter den Tid tog.

tighed. Meget interessante, og tildeels ganske nye Omstændigheder meddeler han S. 44—49 om Sigbrit; S. 33—37 om den danske Bibeloversætter Paul P. Kempe; om Kongens danske Cantsler, Claus Pedersen Kannik i Lund, S. 78—80; om Dr. Anders Kinghorn (en Skotlænder, Professor ved Kiøbenhavns Universitet) S. 86. 87; om den navnkundige Dr. Christ. Winter, Christian II. Privatsecretair, og en kort Tid Lærer hos de kongelige Børn S. 80—82; om Admiralen Tile eller Tileman Gisler, S. 9, o. a. fl.

Saavel dette Skrift, som dets tilkommende Bearbeidelse og Fortsættelse paa Dansk, staae i et nært og uadskilleligt Forhold til det i sildigere Tid ofte nok omtalte Christian den Andens Archiv i Baiern, hvis seneste Historie desværre er et lidet glædeligt Bidrag til Historien af de Tab, de danske Kilde-Samlinger og Archiver have været underkastede. Her bestaae Tabet vel ikke i, at vi have mistet hvad vi havde; men deri, at vi have tabt, eller ikke faaet, hvad vi kunde og burde havt. Skaden er fra en vis Side den samme; dog for saa vidt betydeligt mindre, at de historiske Documenter og Kildeskrifter til Christian II. Historie, hvorom det gielder, vel for den største Deel ikke findes i danske Brevgiemmer; men dog ere i Behold, og tilgængelige i Norden. Om hiint mærkværdige Archiv og dets underlige Skiebne, indtil det blev adsplittet i tre høist ulige Dele, maae vi forbeholde os en anden Gang at meddele nærmere Efterretninger; imedens vi her kun henvise til en meget overraskende sørgelig Oplysning, Christian II. Archiv vedkommende, som Hr. Mag. Allens Skrift indeholder*).

Da Forf. i Anledning af Christian II. Sø-Udrustning i Zeeland i A. 1525, p. 89 anfører en vigtig hollandsk diplomatisk Samling (*Art van der Goes* Register van de Dachvaerden by

*) „Hisce documentis, quorum apographa in Tabular. Reg. exstant, summa lux affunditur rebus Christiani II. comitumque eius exsulantium; sed ut omittamus, **duos ex XVIII. fasciculis antequam in Tab. Reg. deponerentur deperditos esse**, dolendum est, quod pleraque ita descripta sunt, ut non nisi summa cautione adhiberi possint, *nonnulla etiam ita, ut nullus eorum omnino usus sit*". p. 14. not. K.

der Staaten'sland van Holland gehouden 1525—1548) med Tilføiende, at dette Værk paa den Tid, da han skrev, ikke fandtes her i Kiøbenhavn: kunne vi bemærke, at et Ex. af samme siden er anskaffet til det store Kongelige Bibliothek. — I øvrigt maae vi her forbigaae i det Enkelte at fremhæve, selv de vigtigste af de mangfoldige nye Data og Noticer til Danmarks og Christian den Andens Historie i A. 1523—25, som denne Afhandling indeholder; og gientage Ønsket, at et af de interessanteste Bidrag, denne Historie i de senere Aar har modtaget, snart maa udfyldes og fuldendes ved det større Værk, hvortil Forfatterens Løfte har givet os Udsigt.

---

25. Registrum prædiorum & redituum ad Ecclesias Dioecesis Bergensis, sæculo p. C. XIV. pertinentium, vulgo dictum „Bergens Kalvskind" (Björgyniar Kálfskinn) ed. annotationibusque illustravit **P. A. Munch**. Christianiæ. 1843. 132 pp. 4. acc. II. Tab.

26. Codex diplomatarius Monasterii Sancti Michaelis, Bergensis Dioecesis, vulgo *Munkalíf* dicti, conscriptus A. Chr. 1427; ex orig. libro membr. Bibliothecæ Acad. Hafn. (Additam. No. 98. 4to) una cum Registro prædiorum eiusd. monasterii, cet nunc primum ed. **P. A. Munch**. ibid. 1845. VI. 220 pp. 4 acc. III. Tabb.

Hr. Prof. Munch, hvis bekiendte, mangesidige Virksomhed i den historiske Literatur har forsynet hans Fædreland saavel med Haandbøger og Lærebøger i den almindelige og i Nordens Historie, som med kritiske Undersøgelser og Oplysninger til den sidste, og flere andre hidhørende Arbeider: har her betraadt en ny literair Virksomheds Bane, hvortil vi ei kunne andet, end ønske ham Aar, Kræfter og udvortes Midler. Det havde været et Foretagende, værdigt det Land og Folk, som i Nordens tidlige Middelalder havde en Historie, der fandt nogle af de ældste

Sagaskrivere, og i Snorre Sturlesen en Mand, med fortrinlige Evner til at samle, vælge og fremstille det saaledes overleverede Stof — at reise den unge Stat et ærefuldt nationalt Minde, ved en samlet Udgave af det norske Folks historiske Monumenter; en Udgave, der kunde blive et værdigt Sidestykke til Langebeks uforgængelige Værk. Norge har bl. a. den Mærkværdighed, som udmærker dette Land ved Siden af England, at eie (næst de angelsachsiske Breve) de ældste Diplomer i Landets Moders-maal; og at besidde dem i en saadan Mængde, at de maae være i Stand til at give rige og betydende Oplysninger til Norges indre Historie og nationale Forhold fra det 12te Aarh.; for ikke at tale om, hvad Værd og Interesse en Udgave af de norske Diplomer maa have for Nordens Sproghistorie. Man har længe undret sig over, at denne Sag synes at være hensovet i Norge, efterat en nu afdød Professor i Oeconomien ved Frederiks Universitetet i Christiania, for 18 Aar siden først bragte den paa Bane, og tillige lovede 1ste Deel af et norsk Diplomatorium i Løbet af Aaret 1829*). Dette var vist nok at love for tidligt, hvad Vedkommende neppe kunde holde saaledes, som Nationen maatte ønske, og Videnskaben fordre det. Prof. Fougner-Lundh skal ikke altid have været saa heldig i at afskrive gamle Archivdocumenter, som han var i at erhverve nyere for det norske Rigsarchiv, hvortil det slet ingen Adkomst havde, eller kun en meget svag*). Imidlertid giorde han derved den Nytte, at en betydelig Deel af denne Erhvervelse faldt en svensk

---

*) S. *Pröve af et Norskt Diplomatarium*, eller Samling af Documenter, henhörende til Kundskaben om det norske Folks Historie, Sprog, Sæder, Slægter og Rettergang, indtil Udg. af 16 Aarh. ved *Fougner-Lundh*. Kbh. 1828. 4.

*) Man kan vist nok sige, at Adkomsten blev negativt forstærket. Da man i Danmark hverken forstod, at gjøre sin Adkomst gjeldende, at erhverve, eller at bruge: maa man finde det ønskeligere, at den baierske Archivstat fra Christian II. Landflygtigheds-Periode — der i øvrigt med langt mere Adkomst kunde bevares i den baierske Kongestammes Familie-Archiv, end i det norske Rigsarchiv — kom derhen, hvor en betydelig Deel af dens Indhold først og snart blev benyttet og udgivet.

Præst i Hænderne, som fik Lyst til at være Udgiver af „Christian II. Archiv“, og — uberørt, om han heri har viist sig samvittighedsfuld og nøiagtig nok — i ethvert Tilfælde har den Fortieneste, at have skaffet en betydelig Mængde af utrykte Bidrag til denne Konges Historie for Lyset, i en brugelig Skikkelse.

At Norge nu besidder en Historiker, med alle fornødne og ønskelige Egenskaber for en Udgiver af dets historiske Monumenter: vil ingen Sagkyndig tvivle om, der gior sig bekiendt med de to gamle Kildeskrifter (fra 14de og 15de Aarh.), hvis Titler ovenfor findes. Begge vedkomme **Bergen**, i Middelalderen Norges vigtigste, eller for Historien egentlig mest betydende Stad; fordi det mest var i og ved den, at Norge i Rigets Glandsperiode traadte i Forhold til og Forbindelse med Europas Cultur og Civilisation. Det første af disse Skrifter er en Jordebog, der sætter os i Stand til at giøre os en Forestilling om den Bergenske Bispestols Jordeiendomme og Indkomster, og derhos naturligviis meddeler ikke faa Bidrag til Norges Topographie og Landbo-Statistik i det 14de Aarh. Heller ikke den norske Personalhistorie er uden Udbytte; særdeles ved den Lærdom og Omhu, hvormed Udgiveren (i sine Anmærkninger fra S. 85 til 132) har meddeelt Oplysninger paa fornødne Steder. Meget interessant for Sproget ere de norske Benævnelser paa forskiellige geistlige Klædningsstykker, Prydelser og andet hørende til Bergens Kirkeskrud, eller det biskoppelige Klædekammer ved Domkirken (1321), hvorover Haandskriftet indeholder et Par forskiellige Fortegnelser, og som Udg. har oplyst og forklaret S. 86, 128—130.

Det andet, af Hr. Prof. Munch udgivne Kildeskrift har en dobbelt historisk Interesse og Vigtighed, da det ikke blot indeholder en lignende Jordeborg over de Eiendomme, der hørte til det under Navn af Munkalif berømte St. Michaels Kloster i Bergen, bl. a. bekiendt af det, endog paa hiin Tid uhørte tragiske Optrin, hvorved Klosteret, beleiret og stormet af Hanseaternes Bergenske Kræmmerhob, gik op i Luer 1455; men ogsaa (af et andet Magnæansk Haandskrift) hiint Klosters Diplomatarium, eller en Samling af de Klostret vedkommende Pave- og Kongebreve, Skiøder, og andre Adkomstbreve og Documenter. At dette Diplomatarium, som er skrevet 1426, heldigviis maa

have været bevaret paa ét andet Sted, har saaledes reddet alle disse Breve fra Undergang i Klosterbranden. Begge Haandskrifter ere aftrykte med den høieste diplomatariske Omhu og Nøiagtighed, og det endog saaledes, at de Side for Side giengives, som i Originalen; ligesom forskiellig Slags Tryk er anvendt, for at tilkiendegive Textens oprindelige Skrift, og hvad der i nyere Tid er tilskrevet. Et tilføiet Navneregister og rigelige Skriftprøver forøge Udgavens Værd.

Lægger man hertil endnu den vigtige, ved afd. Prof. Fougner-Lundh, (Kbh. 1829. 4.) efter et fortrinligt Haandskrift udgivne „Biorgvinar-Lag", d. e. Bergens ældste Byskraa eller Stadsret fra det 13de Aarhundrede: saa kan denne gamle og berømte Stad glæde sig ved, at dens historiske Antiquiteter fra Middelalderen ere oplyste ved gode Udgaver af de tre betydeligste og interessanteste gamle norske Kildeskrifter, som hidtil i Landet selv ere bekiendtgiorte.

---

27. Prospecter af danske Herregaarde, udgivne af F. Richardt og T. A. Becker. I. Bd. 1—4 Hefte. II. Bd. 1—4 H. Kiøbenh. 1844. 45.

De danske Herregaardes Skiebne, i dens forskiellige Omskiftninger, deres Overgang til forskiellige Familier og Eiere, og deres nærværende Tilstand, udgiøre lige vigtige Momenter i Landets indvortes Historie, i dets historiske Statistik, og i denne Videnskabs Fremstilling af Nutidens Statsforhold og Statskræfter. De ere Sædet for den betydeligste Deel af et i større Forhold drevet Agerbrug, og Sædet for den Classe af Jordeiere og Jordbrugere, hos hvilke den ædlere Cultur og den høiere Interesse for Statsvelfærd og Nationalitet bør udvikle sig friere, under en personlig Uafhængigheds heldige Betingelser. Under andre Hensyn kunne Herregaardene have Interesse for Architekturens og Havekonstens Historie; og de kunne være (som de fortrinligen i England ere det) Giemmesteder for meer eller mindre ypperlige og værdifulde Konstskatte, eller Samlinger af historiske Monumenter. Alle disse og

flere samvirkende Betingelser bidrage til, at man i ethvert Land, baade fra den historiske, topographiske og artistiske Side, skienker saadanne Landeiendomme og Familiesæder en Opmærksomhed, der har fremkaldt saa mange ældre og nyere Historier, Beskrivelser og Afbildninger af mærkelige Herregaarde. Hos os have vi kun meget faa Monographier af den Art; men i den „Danske Atlas" er vore Herregaardes Historie behandlet, i Overeensstemmelse med Værkets Plan, vel i temmelig Korthed, men dog (især ved Langebeks og Hofmanns Flid) med en stor Rigdom paa Noticer, som man nu, i Mangel af dette Værk, forgieves vilde søge. Ufuldførte, og i Forhold til deres Bestemmelse alt for korte og ufuldstændige, ere de „Efterretninger om de gamle Borge (Herregaarde og Slotte) i Danmark og Hertugdømmerne", hvoraf Hr. Dr. J. G. B. Becker 1830—32 udgav tre smaa Samlinger, der i Alt handle om 90 Gaarde.

Det her anmeldte nye Værk, som i temmelig hurtig Følge har leveret lithographerede Prospecter af 24 danske Herregaarde, med en historisk og beskrivende Text paa to Quartblade i dobbelte Piller til enhver Gaard, er et Foretagende, hvori Tegnerens Arbeide er betragtet som Hovedsagen; og hvor Textens Forfatter deels maa finde sig indskrænket ved Rummet, deels ved Værkets Bestemmelse for et større og blandet Publicum. Det er en almindelig Erfaring, at man vil finde betydelig Forskiel paa de topographiske Arbeider, hvis Basis saa at sige ere Kobberne eller Aftegningerne, hvortil Text eller Beskrivelse udgiør ligesom Commentaren eller Forklaringen; og saadanne, hvor den historisk-topographiske Deel er Hovedsagen, og Kobberne tiene til Illustrering, eller til at udfylde og oplyse Beskrivelsen. I hine kan atter enten det architektoniske og monumentale Element, eller det pittoreske, være det overveiende og herskende; det første var det altid i ældre Tid, og er det ogsaa i de maadelige, men i Mangel af bedre, fra den historiske Side umistelige Tegninger af enkelte Slots- og Herregaardsbygninger i Danske Atlas; for ei at tale om Thuras, i architektonisk Henseende meget gode Afbildninger i den danske Vitruvius og Hafnia hodierna — Værker, hvis fortrinlige Værd i vore Dage for lidt paaskiønnes, endskiøndt de ere en Prydelse for vor hidhen hørende Literatur.

Unegtelig er det fra denne Side, at et topographisk Værk af den Art og Natur, som her omtales, altid maa ønskes udført. Om nærværende Værk maae vi derimod overhovedet sige, at det pittoreske Element, om ikke overalt, dog som oftest, har en afgiort Overvægt. Dette kan have sin Fortieneste fra den artistiske Side, og giøre Værket interessantere for det større Publicum, som hellere vil kunne giøre sig smukke og betydende danske Herregaarde anskuelige i deres Situation og Omgivning, end blot i deres, fra det architektoniske Synspunkt mærkelige, ældre eller nyere Bygningsskikkelse. Men derved tabes undertiden paa begge Sider. Vi faae intet reent og fuldstændigt architektonisk Billede; og det er dog dette, hvorved et Arbeide, som nærværende, modtager en Værdi, der pleier at agtes: den vedvarende. Man spørger om 50 eller 100 Aar ikke let efter, hvilke Træer eller Buske der voxede omkring en Gaard; men hvorledes Bygningen var til en vis Tid, beholder altid Interesse for Konsthistorien. Da nu ogsaa Bygningen dog som oftest bliver det stærkeste Moment i en Herregaardsprospect, og dens Omgivning af Landskabsnatur eller Haveanlæg enten slet ikke, eller kun ufuldstændigt kan opfattes, dersom Bygningen ikke reent skal trænges tilside og behandles som Bisag, saa bliver den pittoreske Fremstilling omsider let enten eensformig, eller mindre betydende.

Vi ville langt fra ikke sige dette i Almindelighed om Hr. Richardts Prospecter af danske Herregaarde. Samlingen har allerede, i dens hidtil udkomne 8 Hefter leveret et ikke ringe Antal af vakkre danske Herregaards-Landskaber eller Situationer; og det er vist nok Samlingens søgte og ofte heldigt opnaaede pittoreske Effect, som især har erhvervet den Bifald og Fremgang. Vi kunne derimod ikke tillægge den en lige Grad af artistisk Betydenhed, i architektonisk og monumental Henseende; hvilket Element uden Tvivl meer end ønskeligt træder i Baggrunden paa endeel af disse Tavler. Ved enkelte, hvor dette dog ikke egentlig er Tilfældet, tør man ikke antage, at de give os det heldigste og mest træffende Billede af Bygningen i dens Charakteer. Dette er bedre lykkedes Tegneren ved enkelte gamle, i deres Structur tildeels simplere Gaarde, og paa

saadanne Blade, hvor den pittoreske Forgrund ikke spiller en alt for betydende Rolle (f. Ex. Ørbeklunde, Holkenhavn, Egeskov, tildeels Gisselfeldt); men neppe f. Ex. ved Ledreborg (hvis Bygnings Anseelighed, saavelsom dens høie og udmærkede Beliggenhed, man heller ikke let vil ahne af Tegningen); eller ved Bregentved, hvis Bygnings Magnificents her næsten er faldet reent bort, uden at vi derfor, hvilket vel er det som tilsigtedes, faae nogen Anskuelse af Havens og Situationens Charakteer. Det samme maae vi, hvad Bygningen angaaer, sige om Gavnø; hvorimod Lerchenborgs Blad (i andet Bind) giver os et heldigt lignende Portrait af denne prægtige Bygning i sin bekiendte Charakteer fra Midten af 18de Aarh. Ref. antager det samme om det gamle Rosenholm i Jylland — der tiltaler ved sin godt udtrykte antike Simpelhed; ligesom om det moderne Hvidkilde — en smuk og anseelig Bygning fra Frederik IV.'s Periode (1724); endskiøndt han hverken har seet disse Bygninger, eller flere af de øvrige, som disse Hefter indeholde, og som han derfor ogsaa her maa forbigaae.

Den historiske og beskrivende Text til Værket kan heller ikke, i Følge det ovenfor nævnte Forhold, give Motiv til udførlig Omtale. Den vil neppe giøre Paastand paa at være beregnet og anlagt for Historikere; og den savner det artistiske Detail i de gamle Bygningers Beskrivelse eller Charakteristik, som vilde interessere Archæologen og Architekten. Derimod vil denne Text, hos den større Mængde af Værkets Kiøbere og Læsere, vel kunne tilfredsstille de fleste af disses Fordringer, bl. a. ved Oplysninger om de nærværende Eiere og deres Familieforhold, og ved Angivelsen af enhver Gaards tilliggende Eiendomme, Hartkorn, Bøndergods, m. m. Formen, som Forf. har givet sin historiske Beskrivelse til dette Værk, gienkiender man undertiden fra tidligere Arbeider. Man veed saaledes, at han i den fortællende Stiil jævnlig skriver i en Tone, der har et Anstrøg af at være spøgende; eller som om Forf. selv ikke meente det ret alvorligt med sin Adelshistorie, og med de Sagn og Anekdoter om adelige Slægter, Personer og Herregaarde, som han gierne vil optage. Det er et vanskeligt Stof at amalgamere med saa strenge historisk-statistiske Data, som Adelsslægters genealogiske og Herregaardes

historiske og oeconomiske Forhold. Man er vant til i Skrifter af den Art, som nærværende, at holdes reent udenfor Ironiens Grændser. Læsere, endog af meget forskiellige historiske Anskuelser, ville dog f. Ex. neppe finde sig ret vel tilfreds med den Maade, hvorpaa Forf. omtaler adskillige Personer af Rosenkrantzernes gamle og berømte Familie. I det mindste ere de to Anekdoter om hvorledes Holger Rosenkrantz vilde forcere Christian IV. til at giøre ham til Erkebiskop 1638, efter Biskop Resens Død, og hvorledes Sønnen Jørgen Rosenkrantz, 1668 efter Erkebisk. Svanings eller Svanes Død, optog Faderens Idee, og „nær havde udført sin Plan, der kunde være bleven farlig for den nye Souverainitet“ (??), langt fra at have historisk Hiemmel. Den første Omstændighed omtaler J. Møller ikke med et Ord i Biskop Brochmanns Levnet (Histor. Cal. II. S. 208. 9.) Beretningen om, hvorledes Dr. H. Vandal „ved Bestikkelse fortrængte Jørgen Rosenkrantz“ fra Bispestolen, findes der heller ikke Spor til i vor Kirkehistorie; og den har neppe mere Hiemmel end den Tids ugrundede Sagn, som A. Høier har ladet indløbe i sin Danske Historie, at Frederik III. efter Svanes Død vilde havt den tydske Dr. Klotz til Erkebiskop over det hele Rige. (Jvf. Zwergs Siæll. Cler. S. 294—96, hvor Urimeligheden heraf er viist.) Det synes derimod noget besynderligt, at Forf. i sin historiske Beskrivelse over Rosenholm (hvor den i sine Omstændigheder lidet trolige Anekdot om Statsminister Rosenkrantz, der i Statsraadet „slog i Bordet saa Blækhusene dandsede“ for Kronprinds Frederik, hellere maatte været borte) aldeles ikke omtaler Tilintetgiørelsen af det gamle Rosenholmske Archiv — et af de føleligste Tab, den danske Slægthistories Kilder i nyere Tid have lidt.

---

28. **Aktstykker, vedkommende Staden *Aarhuus*, samlede og udgivne af Dr. *J. R. Hübertz*.** (Med ny Titel: **Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhuus. I.**) Kbh. 1845. XX. 251. S. 8. Aktstykker, vedkommende Staden og Stiftet Aarhuus, &c. II. ib. 1845. XVIII. 342 S. 8.

Iblandt de Samlinger af utrykte Actstykker og Documenter til at oplyse vort Fædrelands Historie i dens Grundstof og Kilder, som i de seneste Aar ere komne for Lyset, ere to af fortrinlig Vigtighed, skiøndt af forskiellig Beskaffenhed og Formaal. Den ene, og tillige den største og betydeligste af disse, er Etatsraad Kolderup-Rosenvinges „Udvalg af gamle danske Domme, afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting" (Kbh. 1842—1845; i tre Quartbind) et Værk, som i sin Art noget nær er det eneste, og hvis Vigtighed for den danske Retshistorie slutter sig til Værkets anden Fortieneste: at indeholde en ikke ringe Deel nye historiske Oplysninger af Folkets Tilstand og Forfatning i det 15de og 16de Aarhundrede. Vi formode, engang udførligere at kunne lægge dette for Dagen; imedens vi her ville henlede Opmærksomheden paa ovennævnte Bidrag til Historien af en af Danmarks ældste og betydeligste Kiøbstæder, med sit tilhørende Stift; eller en chronologisk ordnet Samling af Diplomer og Archivdocumenter, meddeelte, for den allerstørste Deel i fuldstændige Afskrifter af Originalerne, med diplomatarisk Nøiagtighed. Denne Fremgangsmaade har Udgiveren uden Undtagelse fulgt ved alle Kongebreve og andre Diplomer og Brevskaber, ældre end A. 1600 (i Alt **201** Nummere); hvorimod han af Breve og Actstykker fra det 17de Aarhundrede, naar disse ere tagne af Cancellieregistranter, andre Udkast eller Copier, undertiden meddeler det fornødne Hoved-Indhold. I det hele indeholder Værkets anden Deel saaledes **210** Nummere fra det **17**de Aarhundrede; hvortil endnu kommer (Nr. **211**, S. 195—249) endeel Udtog af Aarhuus Bythings Justitsprotocol; (Nr. **212**, S. 240—274) af Raadstuerettens Justitsprotocol; (Nr. **213**, S. 274—297)

af Smedelaugets Protcoller*); Nr. **214, 215**, S. 297—307) Udtog af Felberedernes (Skindernes) og Bagernes Laugsprotocoller, (Nr. **216**, S. 307—328); Udtóg af Kiøbmand Rasmus Pedersen Thestrups Optegnelser om sit Levnet (1588—1654, da han var i sit 66de Aar, og havde levet 55 Aar i Aarhuus.) Endelig Nr. 217, S. 328—334: fortsatte Udtegnelser af Aarhuus Borgerskabsbog (1602—1807); ligesom Nr. 86 i 1ste Deels anden Afdeling (S. 236—250) indeholder lignende Udtegnelser fra 1474 til 1593.

Paa denne Maade har Udgiveren ikke allene leveret et betydeligt samlet Materiale til Aarhuus Byes Historie; men ved dette tillige en rig og interessant Samling af authentiske Bidrag til Sædernes, Levemaadens og Culturens Tilstand, Retspleien, Politie- og Communalvæsenet, Kiøbstadforfatningen og Rigsstyrelsen i det 15de, 16de og 17de Aarhundrede: hvorfor den fædrelandske Histories Dyrkere og Venner maae være ham takskyldige. Antallet af de paa den Maade fremstillede historiske Noticer er saa betydeligt, at det vilde føre meget for vidt, at give Prøver paa enhver Art og Green af samme; ligesom det vilde være uden egentlig Hensigt og Nytte, at anføre enkelte Exempler. — Vi nøies derfor med, overhovedet at henvise til Bogen selv, der ikke vil kunne undværes af Nogen, som ønsker at giøre sig fortrolig med den sande og egentlige Grundvold for Fædrelandets Historie — den nemlig, som bygges paa Kilderne selv. Det er vel langsommere og mere besværligt, end at giennemløbe en historisk Haandbog i eet eller flere Bind; men det er i vor Historie nødvendigt, saa længe en saa stor Deel af dens Kilder endnu henligge utrykte, eller ubenyttede; det er nødvendigt i ethvert Lands Historie, for den, som vil kiende den saameget i det Enkelte, og til den Grad af Nøiagtighed og Sikkerhed, som det sømmer sig hver tænkende Statsborger. Det er nemlig ved Kildernes Studium, at vi skulle lære selv at danne os Billedet af de forgangne Tider; og det er allene paa denne Vei, at vi baade kunne lære at dømme om historiske Arbeiders Værdi,

*) Dette Laug i Aarhuus eier ikke mindre end 10 Protocoller; den ældste fra Aaret 1575.

om deres Paalidelighed, Sandhed og Troværdighed, eller om deres Eensidighed, Partiskhed og andre Mangler; ligesom og lære at vogte os selv for at maale vore Forfædres Liv allene efter vor egen Tidsalders Fordringer, eller dens særlige nationale Maalestok. Saaledes maae vi — naar vi hyppigen møde Træk af Ufuldkommenhed og Raahed i Dr. Hübertz's Kildesamlinger — ikke forestille os, at derfor Alt var lige slet i vore Forfædres Liv og Tilværelse i hine Aarhundreder; eller at det allene var saaledes i Danmark. Sammenligning med andre Landes historiske Kilder vil for en Deel give os en anden Overbeviisning; og det gaaer desuden her, som uheldigviis ved mange Leiligheder, i de historiske Kilder. Dombøger, Tingbøger, Retsstridigheder, Criminalprocesser, Klager og Besværinger over Enkeltes vilkaarlige og ulovlige eller forbryderske Handlemaade m. m., viser os den mørke og slette Side af Borgerlivet, Huuslivet, eller Statslivet; imedens de lysere Sider, de bedre Vilkaar, som aldrig nogen Tid ganske har savnet, træde i Baggrunden, eller reent oversees og glemmes; da de høre til den Masse af Stoffet, som Historien snarere forbigaaer, end fremhæver, forbi den betragter det som det sædvanlige, som det mindre mærkelige og mindeværdige.

---

29. Historisk och arkitektonisk Beskrifning öfver *Helsingborgs* Kärna, af *C. G. Brunius*. (Med 5 Tavler) Lund 1845. VI. 53 S. 4to. (foruden to Sider, Forklaring over Tavlerne.)

Dette er et i dobbelt Henseende for nordisk og dansk Historie interessant Arbeide. Helsingborg Slot er gammelt og berømt nok i vor Historie, til at vinde Opmærksomhed ved de der foregaaede Kongemøder, Kirkemøder, (Mai 1345) Herredage (1351) fyrstelige Bryllupper, (Erik Menveds med Ingeborg af Sverrige, 1296) Fredsslutninger og Forbund, kongelige Dødsfald, (Christoffer af Baiern. 6. Jan. 1448) Beleiringer og andre

Begivenheder. Den sidste af krigersk Natur, Slaget ved Helsingborg (den 10de Marts 1710) maae vi ønske, ogsaa at have været det sidste Krigsoptrin af sin Art i Skaane. — At dette Lands, allerede ved saamange Bygningsværker i Provindsen bekiendte og fortiente svenske Architekt, har leveret en saa fuldstændig og interessant Monographie over den gamle danske Kongeborg — er en ny Frugt af hans Kiærlighed, ikke blot for Konsten, men for dens og dens Monumenters Historie. Hr. Professor Brunius har den sande og levende Anskuelse af Forholdet imellem begge; og den leder ham allevegne til ombyggelig Opmærksomhed paa enhver Erindring eller historisk Optegnelse, som kan oplyse vore gamle Bygningers Alder, Skiebne, Eiere og Beboere, eller andre Omstændigheder, der staae i Forbindelse med Bygningen, som Monument, eller som Konstværk. I nærværende Tilfælde er det kun det første Hensyn, der kommer i Betragtning.

Af det mægtige Helsingborg Slot, Skaanes Hovedfæstning i Middelalderen, er kun den saakaldte **Kiærne** (le Donjon), tilovers. Dette Navn var ikke egent for Helsingborg Slot allene; det meget høie, runde Taarn, som Birger Jarl opførte i Midten af Stockholms Slot, kaldtes ligeledes først Kiærnen, siden „Tre Kroner". Man udleder Navnet med Rette af et saadant Taarns Beliggenhed og Bestemmelse*): at være Borgens eller Slottets Kiærne, dets centrale Værn, eller indre Hovedtaarn, hvilket man i større eller mindre Afstand omgav med een eller flere Ringmure (Helsingborgs Kiærne har havt to), forstærkede ved mindre Taarne, m. m. Paa lignende Maade var ogsaa Gurre Slot i Nordsiælland opført; hvis Bygningsmaade (efter den i Hist. Tidsskr. 1ste Bd. meddeelte Grundtegning) Forf. S. 15—17 har undersøgt og oplyst. Saavel en meddeelt Perspectivtegning af Prof. Brunius (T. I.) af Slottet, med en

---

*) Vi bemærke ved denne Leilighed, at Forf. S. 1 anfører en Formodning om Oprindelsen til Navnet Helsingborg, (hos Adam fra Bremen: Halsingeburg) nemlig af det gamle **Háls** og **Engi** (Ængd.; Isl. *engia*, indsnevre, giøre trang), som fortiener Opmærksomhed.

Deel af Staden, omtrent fra 1580, af (Brauns Theatr. urbium), som et interessant, geometrisk optaget og afsat Grundrids af Helsingborgs Fæstning i Frederik III. Tid (før 1658), vise os begge Slottet, med sin Kiærne og dens dobbelte Befæstning eller Ringmuur — den inderste i Form af en uregelmæssig Fiirkant; den ydre i en rundagtig Form med 14 Bastioner. Paa dette Grundrids ligger Slottet paa sin Bakke, omtrent i Midten af Byen, og af dens nyere Fæstningsværker. Ligesom den sidstnævnte militaire Grundtegning oplyses ved en anden (afsat i Fugleperspectiv) fra A. 1676: saaledes har Forf. til yderligere Oplysning meddeelt (Tab. 3) en Copie af E. Dahlbergs Perspectivtegning (5 Marts 1658) hvorpaa Kiærnen med sin ydre Ringmuur, og flere Bygninger indenfor denne, viser sig endnu temmelig i Behold; ligesom og en Deel af Byen Helsingborgs nyere, pallisaderede Volde paa denne Tegning findes angivne.

I en sildigere Tid ere Slottets Müre og øvrige Taarne sprængte og nedbrudte, paa de Levninger af Grundvolden nær, som Jord- og Gruusdynger dække; Helsingborgs nyere Fæstningsværker ere ligeledes sløifede. Kun Kiærnen staaer eensom tilbage paa sin høie Strandbakke, som en af de største og mægtigste Bygningsruiner i Norden; beliggende paa et Punkt, der i Udsigtens pragtfulde Skiønhed søger sin Lige i Europa. Den er, efter al Sandsynlighed, ligesom Vordingborg Slots Levning, det runde Taarn, et Mindesmærke om Valdemar Atterdag og hans mange Anlæg af mægtige Borge og Fæster, for at styrke sin møisomt gienvundne Besiddelse af det opløste Danmark. Forfatteren, hvis sagkyndige Mening her maa gielde, tillægger Kiærnen det 14de Aarhundrede, og modsiger ikke Rimeligheden af den Efterretning, der findes i en kort Beskrivelse over Skaane fra det 17de Aarh. (Haandskr. i det store Kgl. Bibl. Ny Saml. Fol. Nr. 1403): at Sagnet tillægger Kong Valdemar III. Helsingborg Slots Bygning.

Forfatterens egne, med sædvanlig Nøiagtighed udførte architektoniske Tegninger (Tab. IV. V.) give os Grundtegninger af Kiærnens 5 Stokværk, med disses endnu overblevne Skillerum, Skydehuller, Lysaabninger, Trappebygning og anden Indretning; ligeledes en Profiltegning og en Perspectivtegning fra Sydsiden af

den herlige Ruin. — For at udfylde Billedet af dens Fortidsskiebne, har Hr. Prof. Brunius indledet sin udførlige, med sagkyndig Haand udkastede Beskrivelse over Bygningen i alle dens architektoniske Forhold, ved en Historie af Helsingborg Slot, samlet af Kilderne med berømmelig Flid og Grundighed; ligesom han slutter Skriftet med en ligesaa fortienstlig, af trykte og haandskrevne Kilder tilveiebragt Fortegnelse over de danske Befalingsmænd og Lehnsmænd paa Helsingborg Slot, fra den bekiendte Gielker Johan Erlandsen (1258), indtil Ove Giedde til Tommerup (1656); hvorefter følger Fortegnelsen over de svenske Commandanter fra 1658. — Med en ved dette Skrift betydelig forøget Forventning maae Historiens og Konstens Dyrkere see de øvrige Arbeider og Specialbeskrivelser over flere danske Bygninger i Skaane i Møde, hvortil Forf. i sin Forerindring giver Udsigt.

---

30. St. Knuds Kirke i Odense, dens Bygninger, Monumenter og andre Mærkværdigheder. En historisk Beskrivelse af H. P. Mumme, Cantor. Odense 1844. 335 S. 8vo (med 7 lithogr. Tavler.)

Den her første Gang fuldstændigt og udførligt beskrevne Kirke er hverken blandt de ældste eller største *), men hører til de smukkeste, ved Stilens Reenhed og Simpelhed, og ved et klart, harmonisk Indtryk af det Hele, for Synet behageligste Kirkebygninger i Danmark (saavidt disse ere Ref. bekiendt). Med Hensyn til dens Alder maae vi erindre, at Knud den hellige vel begyndte dens Bygning 1080, eller ikke længe derefter, uden at den dog ved hans Drab 1086 endnu var færdig; men at den allerede i det 12te Aarhundrede (imellem 1143 og 1157) skal være afbrændt af Venderne; og at den brændte anden Gang 1247, (samme Aar som Sorøe Kirke) da Hertug Abel lagde Odense i Aske. Ved den sidste Leilighed maa St. Knuds Kirke ganske

*) St. Knuds Klosterkirke, som er 93 Alen lang, 32 Al. 9 T. bred, er endog mindre end Klosterkirken i Maribo (fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede) der holder 103 Alen i Længden, og 36 Alen i den indvendige Brede.

være ombygget imellem (1247 og 1301); dens hele Charakteer, og alle enkelte Partier i Bygningen, lige indtil Krypten — eller egentlig Kielderen under Choret — bære Præget af een Stiil fra det 13de Aarhundreders sidste Halvdeel. (Jvf. S. 85.) Men den var, skiøndt anlagt og opført i sine Hoveddele omtrent ved A. 1301, endnu paa den Tid langt fra ikke fuldført; og menes neppe engang ganske at have været det 40—50 Aar derefter. (S. 86. 87.) Flere Bygmestere have havt Deel i afvigende Planer til Bygningen (S. 92. 93); men ikke desmindre finder man dog „den harmoniske Giennemtrængen og Sammensmeltning af alle Bygningens Partier til en eneste stor Heelhed, som er Spidsbuestilens væsentligste Særkiende. Vi finde i St. Knuds Kirke det tidligste Exempel herpaa hos os; og, om ikke det største, dog i sin Heelhed det skiønneste."

Vi anføre disse Steder af den interessante og meget oplysende konsthistoriske Afhandling over „St. Knuds Kirke, betragtet som et Monument i Spidsbuestilen", hvormed Hr. Prof. Hoyen har beriget Bogen. (S. 85—104.) I Anledning af denne Kirkes Sammenligning med andre i Danmark, hedder det sammest. S. 102: „Chorene i Slesvig's og Aarhuus' Cathedraler giøre ved deres høie Vinduer et større og dristigere Indtryk; men disse Kirkers Kors og Langhuse ere sammensatte af høist forskiellige Stiilarter, og det er følgelig kun en enkelt Deel her kan komme i Betragtning. Stiftskirken i Maribo.... er større end St. Knud; men den taber sig for meget i Breden; dens simple, ottekantede Piller savne den rigere Ledføining; og den hører desuden (ligesom Choret i Aarhuus) til de Kirker, hvis Skibe ere næsten af eens Høide, og som derfor, især paa Grund af Belysningen, have et mere almindeligt Udseende." *)

Saa heldig Bogens Forf. har været i at kunne meddele en saa betydelig Sieldenhed, som et trykt Bidrag til den danske Konsthistorie, af Prof. Hoyen: saa samvittighedsfuld har han tillige selv været i at benytte alle tilgængelige Kilder (hvoriblandt

*) Andre, og endnu interessantere Sammenstillinger med Domkirkerne i Ribe og i Roeskilde, forekomme S. 99, 100, hvor Prof. Hoyen characteriserer den egentlig udmærkende Stiil i St. Knuds Kirke,

ogsaa utrykte) til at give sin Bog baade Nøiagtighed og en stor Fuldstændighed, i Forening med ikke faa specielle Oplysninger; saavel af antiquariske og monumentale Gienstande (hertil hører ogsaa den lærde, af Dr. C. Paludan-Müller meddeelte Forklaring over Biskop Gisicos bekiendte, i Muursteen indbrændte Inskription udenom endeel af Kirken), som til Familiers og Personers Slægt- og Levnetsforhold, der have fundet Gravsted i St. Knuds Kirke.

Overhovedet er denne Bog et i sin Art agtværdigt og til sin Bestemmelse vel svarende Arbeide; og om den endog ikke i det historiske Parti er saa indholdsrigt, som i det beskrivende, saa bør man altid tænke paa, at det ikke var Forf.s Hensigt, saa lidt som det kunde svare til Bogens Bestemmelse, at give f. Ex. en fuldstændig Historie af St. Knuds Kloster, hvortil Kirken hørte. I Alt hvad der vedkommer Kirkens Localitet, Monumenter, Reliquier, Prydelse, Bygningsmaade, Begravelser, Gravskrifter m. m. er Forf. den nøiagtigste og paalideligste Veileder, man vil kunne finde; og ligesom St. Knuds Kirke i Odense nu er i Besiddelse af en af de bedste historiske Beskrivelser, man eier over nogen af Landets Kirker: saaledes var det at ønske, at denne Bog maatte fremkalde lignende og ligesaa gode Skrifter over alle vore Hovedkirker; og at saaledes i det mindste een Green af den danske historiske Topographies Literatur, der en Tid lang ganske har ligget i Dvale, atter maatte komme til Live.

og bl. a. viser, hvorfor den mere fuldendte Heelhed og Consequents i den sidste giør en saa fordeelagtig Virkning. Det har været Anm. meget behageligt, at træffe en Anmærkning af den lærde Forf. S. 100, hvor han bemærker, saavel visse incongruente Beskaffenheder ved Halvsøilerne og Hvælvingerne i **Sorøe** Kirke; som ogsaa Uovereensstemmelsen imellem denne Kirkes oprindelig rundbuede Stiil, og de tilføiede Spidsbuer. Denne Omstændighed er i tidligere Aar oftere falden Anm. i Øinene, og har ved flere Leiligheder bibragt ham Uvished i at danne sig en tydelig Forestilling om denne Kirkes Bygningsforhold efter Branden 1247. Nu seer han Prof. Hoyen her ligefrem erklære det for en feilagtig Mening: „at Sorøe Kirke er en ny Bygning, opført paa en ny Plads,“ og at nævne „den Absalonske Bygning“ (ɔ: Kirken før Branden 1247.) Anm. finder saaledes her sin egen, skiøndt hidtil temmelig usikkre Gisning bestyrket, som han selv endnu ikke havde dristet sig til at udtale.

31. Skrifter til Forsvar for Ove Høegh-Guldberg.

a) Et Par Ord om O. Høegh-Guldberg, helliget Sandhed og Retfærdighed, af Chr. Høegh-Guldberg, hans Søn. Odense 1841. 34 S. 8.

b) Nok et Par Ord om O. Høegh-Guldberg; af Chr. Høegh-Guldberg, hans Søn. Odense 1841. 44 S. 8.

c) Bemærkninger i Anledning af Hr. C. Plougs Artikel i „Fædrelandet" No. 642—649, om Ove Høegh-Guldberg som Statsmand, af Dr. C. Paludan-Müller. Odense 1841. 40 S. 8.

d) Sendschreiben an den Herrn F. C. Schlosser, Geh. Rath und Prof. der Geschichte zu Heidelberg, von Dr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge. Kopenh. 1843. 34 S. 8.

Disse Smaaskrifter have i vor Literatur en ikke almindelig Mærkværdighed. Det hører til Sieldenhederne i denne, at en historisk Personlighed, især fra en Tid, der endnu ligger os saa nær, giver Anledning til alvorlig videnskabelig Kritik og Polemik. Enhver veed, hvor forsømt den biographiske Deel af vor Historie er, særdeles den nyere. Havde Ove Guldberg i Frankrige, England, Sverrige, Tydskland, været en saa betydende Mand, som han blev i Danmark, da havde man for længe siden vidst langt mere om ham, end vi endnu vide; og hans Charakteer, hans Tænkemaade og Handlinger havde ikke kunnet blive Gienstand for saa eensidige, vaklende og svagt underbyggede, eller saa ubegribeligt letsindige og mod Sandhedskiærlighed ligegyldige Angreb, som de ere, mod hvilke de ovenfor nævnte Skrifter have taget Guldberg i Forsvar. I saa Fald er Angrebet af den sidst nævnte Art det mærkeligste, da det udgaaer fra en af Tydsklands lærdeste og navnkundigste Historie-

skrivere, og findes i en Bog (Schlosser's Geschichte des 18ten Jahrh. III. Bd. 1. Abthl.), der hører til den aandrige Forfatters betydeligste og, af flere Grunde, med det største Bifald optagne Værk. Naar nu en Mand, som Schlosser, agter historisk Sandhed saa lidt, der hvor den vedkommer Danmark og danske historiske Charakterer, at han allene efter en bekiendt panegyrisk Biographie af Struense, og efter Falkenskiolds partiske og noget apokryphiske Memoirer, laver sin Mening og Dom om Begivenhederne i Danmark fra 1770 til 1784, og sin Charakteristik af de to Antipoder, Struense og Guldberg: da ville vi mindre undres over det Skieve og Falske i hans Synsmaade, end over den uanstændige Maade, hvorpaa han med lave, haanende og krænkende Prædicater belægger en Mand, om hvis hele Charakteer, Stilling, Virken og Handlinger, han er saa uvidende, som Schlosser er det om Guldbergs. Det første forundrer os, som sagt mindre; thi hvorledes og hvorfor skulde vel Geheimeraad Schlosser i Heidelberg dømme rigtigere og retfærdigere over en dansk Statsmand, end Historikere og Publicister i dennes eget Fædreland? — Desværre har Guldberg endog selv, ved den daarlige Grille, at lade sine vigtigste Papirer tilintetgiøre efter sin Død, bidraget ikke lidet til uklare Meninger og ugunstige Domme om hans Færd og Virken som Statsmand, saavelsom om hans personlige Charakteer. At ville, som tildeels i denne Strid er giort, strengt adskille begge, gaaer ikke an. Statsmanden er ikke meer end Menneske; hans politiske Evner, Genie og Talenter, ere vist nok ikke altid i lige Grad underkastede Indflydelse og Paavirkning af hans menneskelige Charakteer, med dens Egenheder, Lidenskaber, Svagheder, Feil eller Laster. Men Statsmanden er ikke, som Konstneren, Digteren, den speculative Philosoph eller Physiker, henviist til den ideale Sphære, men til Handlingens, det active Livs største og videste Kreds. Handlinger ere den opvorne, umodne eller modnede Sæd, der fremspirede af Ideer, fødte og fostrede af Aandens Evne og Villie; og Betingelsen for disses Kraft og Retning ligger i Charakteren. — Hos de to, her omhandlede Personer, der have spillet en historisk Rolle i den danske Stat, ligger i Særdeleshed Struenses Charakteer aaben for Dagen i hans

hele politiske Liv og Virken, fordi vi tilstrækkeligt kiende hiin og kunne sammenligne den med hans Færd og Handlinger. En sandselig, vellystig, letsindig, hierteløs og feig Træl af Lidenskaber, Ærgierrighed og Nydelsessyge, brugte forbryderske Midler til at giøre sig til Herre over en sindsſvækket Regent; over en ung, ulykkelig, sit Kiøn og sin Høihed glemmende Fyrstinde; over et Land, hvis Sprog og Egenhed han ikke kiendte; over en Nation, som han hovmodigt foragtede, og som han vilde danne efter sit eget Billede, til Slave af den materielle, sandselige Egoisme under en østerlandsk Vizir-Regiering. Vi behøve ikke at dvæle længere ved Træk, som den frisindede, uafhængige, i alle den Tids historiske Forhold og Arcana indviede Suhm, allerede 1772, eller kort efter Struensees Katastrophe, har udkastet af den styrtede Magthaver. — Det var Medlidenhed med den i hans Fald og Brøde indviklede Dronnings Ulykke — og det var den i Danmark uhørte blodige Strenghed, hvormed man ikke blot lod den straffende Dom udføre over ham selv, men over en næsten brødefri Medvider — som Struense, i de første Decennier efter hans Henrettelse skyldte en hyppig Tendents til at see hans Brøde, hans Krænkelse af borgerlige og statsretlige Love, i et mildere Lys. Det 1784 indtraadte Regentskifte bidrog meget til, at Historien maatte tie, eller tale med stor Varsomhed, naar det gialdt Forholdene i 1770 og 1771. Derpaa fulgte den franske Revolution, Frihedsrusen, og i Danmark en næsten demokratisk-liberal Regiering under en absolut-monarchisk Fyrste; endelig, efter det Napoleonske Militairdespotie og en usikker Reaction, den nye Julii-Revolutions Omvæltning af Ideernes Rige, og de materielle Interessers Verdensherredømme. Struense, forhen i det høieste beklaget, som man beklager den letsindige, af Lykken henrevne og overmodige Forbryder, blev nu ophøiet til en politisk Martyr. Han var fra dette Synspunkt i det høieste en Martyr for den Presſefrihed, som han vilde sætte ved Siden af sin despotiske Minister-Regiering. Det gik ham som Troldmandens Lærling, der ikke havde Ordet og Magten til at standse den Vandstrøm, han nok kunde løslade. Pressens utøilede Frækhed, som Struense ikke kunde tæmme, da han engang havde aabnet dens Sluser, bortskyllede enhver Levning af Frygt for hans

Magt; og bidrog meer end nogen anden Grund til at fremskynde hans Undergang. Katastrophen var i det mindste hverken bleven saa hurtig, saa afgiørende, eller saa blodig, naar ikke den uerfarne Statsdoctor, der hverken havde studeret Machiavelli's Skrift eller Richelieus Historie, havde givet Folkemeningen, som han indtil den yderste Grad ophidsede imod sig, mere Luft, end den neppe nogentid i en vel ordnet Stat taaler. Han gik tilveirs i Storm med en Montgolfiere; og i Stedet for at dæmpe Ilden under sin Ballon, lod han den blusse i de vildeste Luer. Vel mærkede han snart sin daarlige Ubesindighed, og vilde gierne have slukket Branden, som han selv havde tændt; men det var for sildigt.

Langt anderledes er det med Guldberg, som, foruden sine Grundsætninger, sin Charakteer og Tænkemaade, havde en lærerig Advarsel i sin Forgænger, og desuden den heldige Stilling, at kunne benytte baade det Onde og det Gode, som Struense havde virket. Men anderledes ere ogsaa Vilkaarene for den, der vil bedømme den førstnævnte i hans politiske Rolle. Hvad Struense var, hvad han vilde og handlede, ligger i det klareste, factiske Lys. Ikke et eneste Ord i Suhms Skildring af Hovedtrækkene i hans Charakteer som Menneske og Statsmand, er afbeviist ved den Biographie, hvormed en confus og partisk Skribent, der hverken som Jurist, Literatus eller Historiker forstod at bruge det Talent, han besad, eller vinde Agtelse som Tænker, Forfatter eller Borger, har anvendt usædvanlig Flid og Arbeidsomhed paa at skaffe Struense historisk og borgerlig Æresopreisning. Han kunde dog ikke engang udrette, hvad han vel især vilde; nemlig bevise, at Proceduren mod den for Høiforræderi anklagede Minister ikke førtes paa en lovlig og retsgyldig Maade. Men Dr. Høst har dog viist de danske Historikere en betydelig Tieneste, ved at samle Materialierne til den struenseske Periodes Historie med berømmelig Flid, og saamegen Nøiagtighed og Paalidelighed, som hos ham var muelig. Hvor høiligen maatte man ønske, at Nogen havde villet og kunnet giøre det samme for Guldberg!

Men her ligger endnu Knuden. Den, der, som en af vore Dages mest bekiendte Publicister og politiske Journalister fra den yderste venstre Sider, lægger an paa at laste og forkleine

Guldberg som Statsmand, ligesaa vel som den, der med retfærdige og lovlige Vaaben vil forsvare ham, maae lige fuldt bekiende: at de maae optage Sagen til Doms efter utilstrækkelige, mangelfulde, ureviderede, vilkaarligt supplerede, eller urigtigt fortolkede og refererede Acter. Det er bekiendt nok, at Ingen hidtil har sagt eller kunnet sige os, hvilken eller hvor stor Deel, Guldberg havde i det ham tillagte Ministerium. Hvorledes skulde dette ogsaa være muligt, da nogle af de allerførste originale Kilder til at kiende Guldbergs Deeltagelse i Cabinetsregieringen fra 1772 til 1784, eller Maaden hvorpaa han deeltog i dennes Udøvelse, ere de i dette Tidsskrifts 4de Bind bekiendtgiorte faa Breve fra hiin Periode? — Disse vise os ham dog egentlig kun som Cabinetssecretair med betydelig Indflydelse; ingenlunde som Premierminister. Til en saadan Stilling, eller til dens Magt og Virken, troe vi overhovedet, at Guldberg hverken havde Natur eller Talent.

En Yttring i den danske Folkecalender for 1841, S. 122, hvor Guldberg var kaldet „herskesyg, stridig og smaaligt ængstelig", og tillige „Siælen i Juliane Maries Regimente", har fremkaldt det første af de ovenfor opregnede Skrifter. Dette er i flere Henseender mærkeligt, da det meddeler ikke faa interessante og paalidelige Træk til O. Guldbergs Biographie og personlige Charakteristik, og nogle Bidrag til at danne en rigtigere Anskuelse af hans Grundsætninger og Virken som Statsmand. Men det er tillige skrevet i en Stiil og et Foredrag, som ved sin eiendommelige Charakteer og Friskhed vidner om det naturlige Talent hos en Forfatter, hvis Kald har været at føre Sværdet, ikke Pennen, og som i sin anseelige Stilling, med Aarenes Vægt, og i et Forsvar af sin uskaansomt angrebne Fader, dog har bevaret en Moderation, Værdighed og Anstand i Tonen, der drager den upartiske Læser over paa hans Side, og betydeligt forstærker Forsvarets Virkning. Det havde imidlertid til Følge, at Angrebets Ophavsmand fandt sig foranlediget til et Forsøg paa, i en Skildring af „Ove Høegh-Guldberg som Statsmand" at motivere sin Dom over hans Charakteer. Hr. Ploug har, som øvet Journalist, leveret en Artikel, der baade var piquant nok, og i sin Materie og Sammen-

sætning ikke uden en vis Nyhed; saaledes at den passede vel for et Dagblad, hvor man spørger mere om disse Egenskaber, end om historisk Grundighed, Paalidelighed og Vished. Den Maade, hvorpaa han imidlertid til Slutning saa at sige selv fraskriver sin Fremstilling disse Egenskaber, erklærer den for overflødig, og forsvarer Partiskheden, under Navn af „det meer eller mindre gyldige subjective Element, som ethvert historisk, (ikke blot annalistisk) Arbeide" maa besidde: maatte allerede betage hans Skildring af Guldberg som Statsmand næsten al Credit; i det han overlader endog til „Historiens Dyrkere", (saaledes ei engang Kiendere) at afgiøre Graden i hiin subjektive Gyldighed og i Skildringens Eensidighed. Det var ikke blot en „Dyrker" eller Kiender af Historien, men en lærd Kritiker, som, i det under b. anførte Skrift, har blottet den værgeløse Tilstand, hvori Hr. Ploug, i sit historisk-motiverede Angreb paa Guldberg, har sat sig, naar han tilstaaer: selv ikke at være sig bevidst, hvormegen Gyldighed hans vedgaaede subjective Dom over Statsmanden har. Vi kunne da vel være enige med Dr. Paludan-Müller i, at D. Guldbergs Antagonist „ganske har brudt Braadden af sin Dadel, og jaget Dunsten af sin Virak bort"; men vi kunne knap tilstaae ham, med Hr. Paludan-Müller, Adkomst til „Advocatens" Plads. I det mindste vil dog ingen klog Actor med en saa naiv Oprigtighed selv vække Tvivl om sin Paastands Gyldighed — der maa bygges, ikke paa Mening og Tykke, men paa Retsgrunde og Beviser. Denne Gyldighed svinder ogsaa mere og mere, naar vi læse den kritiske Udvikling af alt det svage i den Underbygning, hvorpaa Hr. Plougs Deduction hviler; thi den har intet andet at støtte sig paa, end almindelig bekiendte nyere Compilationer og Haandbøger, eller enkelte mere specielle Kilder af saa mistænkelig og u-authentisk Natur, som de saakaldte „Authentische Aufklärungen" over Struense og Brandt, eller de upaalidelige Falkenskioldske Memoirer. — Vi kunne her ei gaae ind paa det kritiske Indhold af Dr. Paludan-Müllers „Bemærkninger"; men vi maa anbefale deres, og de øvrige tre Smaaskrifters Læsning til Enhver, som ikke allerede kiender dem, og som ønsker sig en tydelig Forestilling og klar Overbeviisning om, paa hvilket ufuldkomment Standpunkt Historien om

det saakaldte „Guldbergske Ministerium", og Muelighéden af en upartisk og fuldstændig Bedømmelse af hans offentlige Liv, og hans Charakteer som Statsmand, befinde sig. Hr. Plougs Exempel maa være advarende for Enhver, som det atter maatte falde ind, for tidligt at kalde den længe og tidt nok à la Schlosser behandlede Statssecretair ind for en Domstol, som endnu er langt borte fra Historiens Høiesteret eller „Weltgericht."

---

32. *Om Aristokrat-Fordömandet i Svenska Historien*, jemnte Granskning af tvenne Blad i Prof. *Geijer's* trenne Föreläsninger, af *And. Fryxell.* Upsala 1845. 60 S. 8.

Det er et af de mærkeligste historiske Smaaskrifter, den svenske Literatur i de seneste Aar har frembragt, som vi her indtil videre i faa Linier omtale. Det kan ikke andet end vække Opmærksomhed, naar den mest populaire og maaskee mest læste — ligesom paa en vis Maade den mest eiendommelige — af Sverriges Historieskrivere første Gang griber den polemiske Pen til Forsvar for den svenske Adel. Vi maae forudsætte, at hans historiske Sandhedskiærlighed og Retfærdighedsfølelse i betydelig Grad er bleven saaret, for at bringe ham til et Foretagende af den Natur. — Fryxell er allermindst ubekiendt med, hvor let aura popularis dreier sig og forsvinder for dens (i det mindste i Phantasien) lykkelige Besidder, inden han veed af det; eller hvormeget han sætter paa Spil af denne lokkende, luftige Substants, ved i vore Dage at tale Adelstandens Sag. At han forsvarer den mod en saa vaabenstærk, ved saa mange og udmærkede Fortienester af den historiske Videnskab og andre Grene af sit Fædrelands Literatur berømt, og i sin Navnkundighed befæstet Forfatter, som Prof. Geijer: forøger Skriftets literaire Interesse, og hæver det ridderlige Forsvar for Ridderstanden i Sverrige end mere over Personlighedens eller Egoismens Hverdagssphære. Den værdige Maade, hvorpaa Fryxell (S. 57. 58) med mandig

og ædel Følelse, udtaler sit Forhold til „en elsket og agtet Modstander", mod hvem det er „uden Sammenligning tungere at gaae i Feide, end mod en frygtet Fiende": lærer os allerede, hvor lidt det er i hine Sphærer, vi skulle søge en Forfatter, som ham, der blev for Sverrige i det 19de Aarhundrede som Historieskriver, hvad Holberg blev for Danmark i det 18de; for saa vidt som han var den første, der førte den historiske Fortællings Konst ud af den lærde, den udelukkende videnskabelige, eller ved høiere Cultur dannede Kreds, og giorde den tilgængelig for hele Nationen. Vi ere vel i Stand til at vurdere Forholdet imellem begge Historieskrivere; vi vide, hvad Geijer, i en vis Deel af det poetiske, formodentlig ogsaa tildeels i det philosophiske Element, (især saaledes som Historieskrivningen efter Nyeres Ideer og Theorier fordrer det) afgiort har forud for sin noget yngre Samtidige; men vi vide ogsaa, at han i denne Sag har fundet en jævnbaaren Modstander.

Vi maae fremhæve det, for de Manges Skyld, der i Danmark kiende begge Forfattere særdeles vel af Navn, og nu paa nogen Tid Geijer af hyppigere Omtale ved visse Leiligheder — men heller ikke af mere: at Fryxell, er en Historieskriver, hvis tidligste Arbeide (de første smaa Bind af „**Berättelser ur Svenska Historien**") allerede vandt en høi Grad af Popularitet, i flere, hurtigt gientagne Oplag — uden at man paa den Tid formodede, med hvilke stille og betydelige Fremskridt Forfatteren vilde gaae videre paa den betraadte Bane; imidens han hverken opgav sin Charakteer, sin Eiendommelighed, eller det Afkald paa enhver uorganisk Bestanddeel af historisk Lærdom, — eller rettere af lærd Smaahedsaand og Opdagelsesjagt — hvorved han har grundet sin Histories Form, og bevaret sit Foredrags Reenhed, sin Stiils eiendommelige Friskhed og kiærnefulde Naturlighed. Vi nævnede ovenfor Holberg; men uagtet Liigheden i Virken — hver i Forhold til sin Tid og dens Betingelser, var Modsætningen derfor ikke mindre afgiort. Holberg var i Historien en født Ironiker; Fryxell er den fødte Epiker. Hans Opfatning og Giengivelse af Stoffet har en høi Grad af Reenhed og Umiddelbarhed; derfor ogsaa overhovedet rolig, upartisk Retfærdighed. Men fra Kildestudiernes Side og

i den hele Fremstilling har han unegtelig i sine sildigere Værker (GustavAdolf; Formynder-Regieringen; Christina, og Carl Gustav) betydeligt overgaaet de tidligere; og det er ved disse Arbeider, han kan siges at have erhvervet fuld Ret til at træde i Skrankerne mod en saa genial og vægtig Historiker, som Geijer.

Det lader sig heller ikke negte, han giør det alvorligt, med Eftertryk og nogen Skarphed; i det han uden al Forbeholdenhed saaledes yttrer sig om denne Forfatter, og om sin egen Polemik imod ham: „Mit Foretagendes Farlighed falder enhver i Øinene. „Prof. Geijer nyder for nærværende Tid en meget stor An„seelse. Hans Lærdom, hans Genie, hans mange Fortienester „have i høi Grad erhvervet ham sine Landsmænds Beundring, „Kiærlighed og Tiltro. Omstændigheder have, om muligt, endnu „mere ophøiet hans Opinionsplads. Fra 1819 indtil 1837 „stod han som Forfatter i Spidsen for det conservative Parti; „han blev naturligviis ophøiet og priset af dette, og hans Epigrammer „fremstillede som ubedragelige og afgiørende Domme. Fra 1838 „indtil nu har han paa samme Maade staaet i Spidsen (?) for „det liberale Parti. Paa det Postament, som den conservative „Side forhen har opført for ham, have de Liberale siden reist „en ny Overbygning, til yderligere Ophøielse af deres ypperste „Talsmand og Helt. Der staaer nu Prof. Geijer, agtværdig „ved sine personlige Egenskaber, frygtelig ved sit Genie, sin Lær„dom, sin Stilling; og desuden omfattet af den svenske Nations „Kiærlighed, beskyttet af det Parti, de Dagblade, som lede maa„skee ni Tiendedele af den svenske Almeenhed. At angribe en „Person i denne næsten uangribelige Stilling, at angribe ham „for et Skrift, hvilket det mægtige, næsten almægtige Parti vil „udgive for sit historisk-politiske Evangelium — og angribe ham „for Sætninger, hvori han har den store almindelige Opinion „paa sin Side — i Sandhed man giør ei et saadant Angreb „for at more sig.“

Det er naturligt nok i en historisk Polemik af den Art, som nærværende, at Forf. betragter sin Modstander fra det Standpunkt, hvor hans politiske Charakteer træder i Forgrunden. Enhver veed, at Geijer, ikke blot som Forfatter, men i Staten, ved Upsala Universitet — Middelpunktet for det

videnskabelige Element i Sverrige — og i en høiere Sphære, har spillet en meget betydende Rolle; uden at der hidtil har været Anledning for ham til at ombytte sin Stilling, som academisk Lærer og som Forfatter, med activ Deeltagelse i Statsstyrelsen; og uden at han dog egentlig synes at have sat alt for stor Priis paa at lægge sin Vægt i nogen Partiskaal ved Rigsdagene. Denne Vægt har han uden tvivl fornemmelig eiet, netop ved en klog Begrændsning af sin Virken til de Punkter, hvor den kunde yttre sin meste Kraft; ligesom ved den høie Agtelse, som hans personlige Charakteers Adel og Reenhed har bevaret under enhver Stilling, og som har fulgt ham fra de Conservatives Feltleir over i de Liberales (for at blive ved de ovenfor anvendte Partinavne.) Et andet Spørgsmaal — som vi her hverken ville undersøge, eller forsøge at besvare — er: om Professor Geijer, som historisk Forfatter har vundet ved den Omskiftning af sit politiske System, som i hans Fædreland tillægges ham*) — eller ved den Forandring, som han, for at møde Bebreidelser for et „Affald" (nemlig fra det conservative System) 1838 i sit „Förord till Literaturbladet") kaldte „et Affald fra sig selv". Et

*) Fryxell synes ikke at antage dette. Hans strenge Dom i Anmærkn. S. 56 antyder overhovedet en Beskuelse af Geijers Stilling som historisk Forfatter, der i sin Almindelighed tør være for stærkt udtrykt. „Prof. Geijer — hedder det — har været en historisk Person, maaskee i høiere Grad, end han har været en historisk Forfatter. Han har **levet meer i Samtiden, end i Fortiden.**" Hvad videre siges om G.s Forhold til Styrelsen før 1838, og til det efter **1840** mægtige Parti: behøver i øvrigt den nærmere Udvikling, som Forf. ikke har fundet Leilighed til at gaae ind paa. — Vi ville kun tilføie en Bemærkning, som kunde have faaet sin Plads ovenfor. Geijer hører, som Historiker, til de ualmindelige Individualiteter. Hans Natur er ikke blot philosophisk; men ogsaa ulige mere poetisk, end Fryxell's, hvis Poesie allene findes og sammentrænger sig i hans levende episke Sands for den rene historiske Fortælling, og i hans klare Fremstilling af Personer og Charakterer. Det stærkere poetiske Element hos Geijer virker i dennes historiske Arbeider dog kun middelbart; og maaskee ikke altid velgiørende, der, hvor denne Indflydelse yttrer sig i de ideale Anskuelser af politiske Forhold. Umidelbart træder den episk frem paa enkelte Punkter, især i den ældre Historie; og tildeels, kunde man sige, med en lyrisk Charakteer, i det, som Fryxell

saadant, siger han, skader ikke, naar det befindes at være foregaaet med Skiel." Vi ville ikke holde os til Ordene i hiint Udtryk, som let kunde blive til noget farligt og fordærveligt; Meningen er imidlertid tydelig nok; det er en politisk Omvendelse, Forf. her vil betegne. Man pleier ikke hos praktiske Statsmænd at møde, og heller ikke at sætte Priis paa System-Skifter, der virkelig gaae til Bunds. Heller ikke pleie de at findes hos politiske Historieskrivere af stærk og eiendommelig Charakteer. Vi kunne i øvrigt erindre om, at Geijers betydeligste Virken som Historieskriver er tidligere, end 1838; og at han efter sit saakaldte „Affald" egentlig mere har skrevet som theoretisk Politiker, eller i Statsvidenskabens og i de praktiske Interessers Tieneste, end som reen Historiker. Dermed sige vi aldeles intet til i det allermindste at ville forringe Geijers Hæder og store Fortienester ved Arbeider, hvilke vi betragte som hørende til de meest udmærkede og aandfulde, som hans Fædrelands Literatur kan opvise blandt dets nyere Forfattere. Det er blot et Factum i denne Literaturs Historie, vi berette; i det vi tillige fra samme Synspunkt bemærke om Fryxell, at han altid har hørt til den ovenfor nævnte Classe af rene Historieskrivere, og aldrig, enten i sin Livskreds, eller i sin offentlige og literaire Virken, har giort noget Skridt ind paa den praktiske Statsmands Bane. Det er uden Tvivl, som vi allerede have bemærket) endog første Gang i dette Stridsskrift, at han bruger sin Pen i den historiske Kritik. Maaskee har han derfor, som Polemiker, været mindre heldig end Andre, hvis Evne til at fegte, om ikke altid paa Jorden, saa i Luften, daglig Vane skærper. Men han har været ligesaa mandig og uforfærdet, som kyndig og dygtig, i at gaae lige til Sagen; og han har ført den ikke med Theoriernes dialektiske, men med Kiendsgierningers historiske Vaaben.

Hvad det især kommer an paa, i en historisk Betragtning

---

kalder „Geijers historiske Epigrammer." Dette frembringer saaledes et Forhold imellem begge Forfatteres Fremstilling og Stiil, der i enkelte Tilfælde synes at være det Omvendte af deres Natur og Stemning.

af den svenske Adelstands Fremtræden, Adfærd og Charakteer i de forbigangne Tider (den nærværende ligger uden for Fryxells Stridsskrift:) er en rigtig Opfatning af dens Nationalitet, dens Betydning som Repræsentant for Nationens Statskraft, Sammenhold, Selvstændighed og Frihed. Det Sædvanlige i Nutidens liberalistiske Skildringer af de historiske Forhold (der stundom kunne være glimrende og indtagende nok fra den pittoreske Side, eller i deres Colorit, men i Almindelighed allermindst have noget tilfælles med Daguerrotypper) er, at betragte Adel og Frihed, som rene Modsætninger. Herimod taler ikke blot Englands, men ogsaa Sverriges Historie. Men, for at modsige historiske Facta i dette Tilfælde, bruger man den Udvei af Historien: at blande den sande, den lovlige Frihed, der ikke vil giøre nogen Stand enevældig, med den lovløse og skrankeløse — som Fryxell i Korthed charakteriserer S. 11. 12; den, som ogsaa, efter hans Udtryk „myrdende for al Kongemagt, ligger paa Bunden af Demokratiet.“ At Adelen i Sverrige meer end eengang har været Folkefrihedens Forsvar, at den har modsat sig det skrankeløse Monarchie, uden at kunne (i Fald man antog, at den har villet det) reent underkue Almuestanden*); at det var den, som meer end eengang har modsat sig den misbrugte monarchiske Magt, der „lagde det svenske Folk med bundne Hænder og tilstoppet Mund under Souverainitetens Aag“ — og at det to Gange ved saadanne Leilighed netop var, hvad man nu vil udelukkende kalde Folket (Borger- og Bondestand) „som rakte Hænderne

*) „Blandt alle Europas Folk — siger Fryxell, S. 13 — har, med en eller anden mindre Undtagelse, ingen Almue været saa fri, som den svenske; ingen Almue har af sin Adel lidt saa ringe Undertrykkelse, som den svenske.“ — Vi ere tilbøielige til at antage denne Mening, uagtet vi ei kunne være enige med Hr. Fryxell i, at „Feodalismen aldrig har skudt Rod eller baaret Frugt i Sverrige“; og uagtet vi mene, at dette Lands Almue, skiøndt uden egentlig „Livegenskab“, dog til sin Tid, i endeel svenske Egne og Landskaber, har kiendt og følt Vornedskabets Tryk og Hoveriets Misbrug. Men de ovenanførte Sætninger ere saadanne, der ligesom flere andre i dette Skrift, opfordre til udførlige Undersøgelser og Udviklinger.

frem til at bindes; og Munden til at stoppes, og som tvang Adelen til at giøre det samme": dette er bl. a. hvad Fryxell har søgt at lægge for Dagen (S. 16—24). Vi maae erindre, at Enhver, som læser og vil bedømme hans Stridsskrift, maa være hiemme nok i Sverriges politiske Historie, for ikke at danne sig et Billede af den svenske Adel fra det 14de indtil det 18de Aarhundrede, efter Forestillinger og Træk, som man laaner fra en — ofte nok fattig og ufuldkommen Kundskab om den danske Adel, og dens Charakteer i Historien. I Danmark har den længe i Middelalderen villet herske over Konger og Bønder, for at kunne nyde Landets Fedme i Mag og Ro; i Sverrig har den i det mindste maattet kæmpe alvorligt, og ikke altid heldigt, giennem Aarhundreder for at vinde, hvad den aldrig ganske eller stadigt kunde opnaae. En saadan Kamp møder os kun eengang i den danske Historie; og vi negte ei, at ogsaa her maa overhovedet Adelen betragtes fra den nationale Side i et bedre Lys, end man pleier at gientage i historiske Skrifter og Haandbøger, efter Hvitfeldts Tid. Det var saaledes ikke saameget den, som forjog en Konge, der vilde giøre det farlige Experiment, pludselig at begynde en Revolution ovenfra, som det var Christian den Andens egen Feighed og Raadløshed, der fordrev ham. Hans andet Experiment skulde være, at regiere med Enevoldsmagt ved Folkets og Almuens Hielp; med en nederlandsk Krokone, hendes Brødre og Slægt, blandt sine Raadgivere og Fortrolige. Dette Experiment vilde han ogsaa indprente de Svenske ved Blodbadet i Stockholm; men skiøndt Christian den Andens Coup d'état næsten allene gik ud over Adelen og enkelte af dens Tilhængere, fandt han dog ikke ringeste Sympathie hos Folket i Sverrige. Han forregnede sig baade der, og i Danmark, fordi han var „un Louis XI. manqué". De lyse Blik i hans Aand havde hverken i Klogskab, Snildhed, eller Tapperhed, fuldvægtig Kraft til at give dem fast Skikkelse i Handlingens Liv.

I det vi forlade Fryxells mærkelige Stridsskrift — med hvilket Striden selv uden Tvivl kun vil være begyndt — uden at kunne for denne Gang gaae ind paa de mere betegnede eller angivne, end udviklede Argumenter, hvormed han i flere betydende Punkter understøtter sin Opposition og Protest imod

Geijers Yttringer*) om den svenske Adels Tendentser og Adfærd, særdeles i det 17de Aarhundrede, saa lidt som paa det øvrige af Skriftets mere almindelige Indhold, eller paa de speielle Tilfælde, hvor han lader Historien modsige Geijer — troe vi at burde slutte med Forfatterens egne Slutningsord, uden at vi just i Eet og Alt tør dele hans sanguinske Forhaabninger: „Der er en stor Forskiel „imellem at have Ret, og at faae Ret. Vi forlade os paa det „første; men ikke paa det sidste: i det mindste endnu ikke i nogen „Tid. Vi kiende for vel de længe og dybt indgroede Fordomme, „de store og mægtige Interesser, som tale imod os; og vi „kiende kun to Magter, som ere paa vor Side; de hedde Ret „og Sandhed. Men i Forbund med disse haabe vi paa en Frem„tids Seir. Striden mod Aristokratiet er hos os paa det nær„meste udkæmpet. (?) Der opvoxer en ny Slægt, hvis Hierte „ikke er blevet forbittret, hvis Anskuelser ikke ere blevne skieve „ved Deeltagelse i den foregaaende Strid. Deres Sandheds„kiærlighed skal ile med at lade deres forrige Modstandere veder„fares Ret. Deres ungdomsvarme Sind skal glæde sig til at „see de fædrelandske Minder straale i disses egen, af intet Parti„had fordunklede Glands. En ungdomsfrisk Morgenvind skal „snart bortblæse det Støvlag, der under og efter den udkæmpede „Strid har lagt sig formørkende over mange af Mindets skiøn„neste Blomster. Der skal komme en ny Tid, og en ny Sver„riges Historie."

---

*) I dennes nyeste, 1845 i Stockh. udkomne Skrift: „Om vår Tids inre Samhällsförhållanden, i Synnerhet med Afseende på Fäderneslandet: tre Föreläsningar i Hösten 1844."

Rettelser og Tillæg

til 6te Bind.

[Danmarks Historie under Unionskongerne. 1ste Afdel.]

S. 20. Af Grev Gerhard den Stores Sønner levede 1375 (da Valdemar Atterdag døde) Henrik („der Eiserne") og Nicolaus. Johan var død længe tilforn.

S. 47. L. 6. Elisabeth, l. **Catharine.**

S. 56. L. 5, nedenfra: i Tractaten nævnes blot Haderslev.

S. 57. L. 10. Julius, l. **Junius.**

S. 127. At Oluf Nyrre skienkede Bergen Forrettighed til den Nordlandske Handel, siges vel i Holbergs Bergens Beskrivelse; men har dog neppe historisk Hiemmel.

S. 144. L. 19. Niels Bengtsøn, l. **Jens.**

S. 152. L. 13. Christian I. havde to Sønner, som døde i en spæd Alder, førend Hans.

S. 155. L. 4, nedenfra: 68de, l. **58de.**
(Udtrykket i sidste Linie: „Adskillelsen imellem Kongeriget og **de Lande,** Hertugen styrede", maa indskrænkes. Christian den Førstes Forsikkring (af 1448) angik kun Slesvig. Jvf. S. 157; (men ogsaa S. 159 og 161).

S. 157. L. 249. Anm. 54. Man har ogsaa tænkt sig, at ved Const. Waldemariana kunde have været meent en Haandfæstning for **Jylland**; da den, man har trykt, nærmest vedkommer Skaane. (Werlauff.) I øvrigt lader det sig ikke bevise, om den har været bekræftet af R. Raadet, eller ikke. (En Bemærkn. om det bekiendte, saa tidt gientagne Sted af den saakaldte Constitutio Waldemar. og om dens Mistænkelighed, findes i Werlauff's Afh. om det danske Sprog i Slesvig. S. 45.)

S. 157. Lin. 2 nedenfra: 1449, l. **1448.**

S. 158, Anm.*) 1660, l. **1460**; men her menes egentlig Documentet af 1448.

S. 195.; 1473, l. **1471**. (jvf. S. 189.)

S. 199. (Femern var egentlig allerede af Hert. Adolf pantsat til Lybekkerne; og indløstes først 1490 af K. Hans.)

S. 243. Anm. 10. A. G. Carstens var ikke født i Slesvig, men i Kiøbenhavn.

S. 632, sidste Linie: 1426, læs **1427.**

Udsigt

over Indholdet af det historiske Tidsskrift,

1ste—6te Bind.

I. Historiske Afhandlinger og Bidrag.

(Efter Forfatterne, i alphabetisk Orden).

II. Historisk Literatur og Kritik.

III. Blandede historiske Noticer og literaire Efterretninger.

[Bidrag til danske Kongers Personalhistorie og Charakteristik; fra det 16de Aarh., ved P. V. Jacobsen].

Selskabets Bestyrelse.

(1846.)

H. N. Velschow, Professor, Formand.
C. Molbech, Etatsraad, Professor, m. m. Secretair.
C. T. Engelstoft, Dr. og Professor i Theologien.
J. E. Larsen, Professor i Retsvidenskaben.
F. Schiern, Mag. Artium.

A. Langball, Kgl. Fuldmægtig, Selskabets Casserer.

Selskabets Repræsentanter og Correspondenter i Provindserne.

(1846.)

C. P. Andersen, Adjunkt ved den lærde Skole i Slagelse.
N. L. C. Benzon, Provst og Sognepræst i Ringsted.
P. Dorph, Sognepræst; (for Vordingborg og Møen.)
P. E. Fischer, Slotspræst og Sognepræst, i Helsingøer.
C. Hansen, Kammerraad og Stiftsskriver, i Roeskilde.
P. Hiort, Lector ved Sorøe Academie.
S. Holmstedt, Adjunct ved Realskolen i Aarhuus.
H. C. Hviid, Stiftsrevisor, i Maribo.
C. Paludan-Müller, Dr. philos. og Overlærer, i Odense.
F. G. v. Neraae, Capitain af Infanteriet, i Fredericia.
C. Olsen, Procurator, i Randers.
F. C. Olsen, Rector, i Viborg.
C. P. Rosendahl, Rector, i Nykiobing.